$36.00

זלמן דוד ליבונטין

לארץ אבותינו

ספר ראשון

לתולדות עבודת חובבי ציון

משנת תרמ"ב עד שנת תרמ"ט

מהדורה שניה מתוקנת עם הוספות

שנת תרפ"ד

דפוס והוצאת א. איתן וש. שושני. תל-אביב.

הקדמה למהדורא ראשונה.

ידידי היקר מר **אברהם צוקרמאן!**

הנני שולה לך היום ספרי „לארץ אבותינו" והנני נותן לך רשות להדפיסו על פי האופנים שהותנו בינינו.

אם לא יהיו לרצון לפניך אילו פרקים בספרי זה, אשר במו נגעתי בכבוד אנשים, אשר אולי המה מאוהביך או ממכובדיך, אל נא תשלח ידך בם לתקנם או למחות אותם. שהדי במרומים, כי מטבעי אינני נוקם ונוטר; הרבה, הרבה פעמים מחלתי על כבודי ולא תבעתי עלבוני, אבל משום כבוד הרעיון הלאומי לא אוכל לחשות ואת אשר הורוני המעשים והנסיון היומי בעבודתי באה"ק — זאת חשבתי עלי להובה לגלות ברבים. אנכי לא במליצות והשערות דברתי, כי אם פאקטין הבאתי ומעשים שהיו וקרו ספרתי, ובטוח אנכי, כי דברי האמתים שיצאו מקרב לבבי יכנסו ללבב אוהבי ציון הנאמנים והנבונים, — ויותר מאלה ישפטו אותי הקוראים כל אחד ואחד לפי דעתו ושכלו. אבל אתה ידידי היקר, תדפיס כמו שהוא! אל נא תתפלא עלי, על אשר אחרתי לשלוח לך ספרי עד היום, כי מן היום ההוא שעזבתי מקור מחיתי בארץ מולדתי, זה כשתי שנים וחצי, ללכת לנוע על חרבות ארץ אבותינו, נהרס מצבי החמרי עד היסוד, והנני טרוד כעת תמיד למצוא טרף לביתי, על כן לא יכולתי לשלול לי ימים אחדים לסדר את ספרי עד היום הזה. אך אקוה כי חובבי ציון המבינים ימצאו חפץ בו גם היום.

והנני ידידך הנאמן **זלמן דוד ליבונטין.**

בחדש תמוז, תרמ"ד, מוהילב ע"נ דנפר.

הקדמה למהדורא שניה.

המחברת הזאת היא מהדורא שניה מספרי „לארץ אבותינו", שהוצאתי לאור בשנת תרמ"ד, אחרי הוסד „ראשון־לציון", שזכיתי להיות בראש מיסדיה. בחוברת זו הוספתי רק את „התמונות והצללים" מחיי החלוצים הראשונים, שהדפסתי בשנות הארבעים ב„המליץ" ו„כנסת ישראל" (של שפ"ר) וכמו כן קצת מאמרים, שכתבתי ב„המליץ" ו„המגיד" בעניני הישוב בתקופה ההיא של חבת ציון. כל אלה יוכלו לשמש, לפי דעתי, חומר לכותב דברי ימי הישוב בארצנו וכמו כן גם כעין הקדמה וחלק ראשון לספרי, שאני מכין לדפוס ואשר יכיל חומר על עבודת הישוב של ההסתדרות הציונית בארצנו מראשית שנת 1901, למן היום שנכנסתי בתור מנהל לבנק העברי בלונדון, עד הזמן האחרון.

סיון תרפ"ג, תל־אביב. — המחבר.

לארץ אבותינו!

פרק א.

מחוץ לתחום המושב ברוסיה. — הפרעות הראשונות נגד היהודים בשנת תרמ״א. — וכוח בעגלת מסלת הברזל.

— סלח נא לי אדוני — אמר אלי משרת בית המלון בעיר חרקוב, כי לא אוכל להשאירך עוד פה, כי פקודת ראש בית השוטרים חזקה עלינו עד מאוד לבלתי תת ליהודים לדור בבית מלוננו.

— שאל נא את פי הסוכן אולי אוכל ללון פה הלילה, באשר עוד עלי לעשות דבר מה לרגלי מסחרי, ומחר אשים לדרך פעמי.

— את פי הסוכן לא אוכל לשאול, אדוני, יען כי הוא לא יאהב את אחיך היהודים, ולוא ידע גזעך שלשום בבואך הנה, כי אז לא נתנך לבא הביתה. ועוד אתמול בקראו מכתב מסעך המובא מבית השוטרים כי יהודי הנך, צוה עלי לאמר לך, כי תעזוב את ביתו, ואנכי רק למען הדרת כבודך לא הרגזתי מנוחתך עד היום... והא לך עתה חשבון הכסף אשר עליך לשלם וגם כתב מסעך, — הוסיף המשרת בהגישו לפני את ההשבון ואת כתב־מסעי שנוספה עליו הערה קטנה: „פלוני היהודי מחויב לעזוב את העיר״.

כבד היה לי להתחנן עוד לפני משרת בית המלון, אשר כבר עשה לפנים משורת הדין למען הדרת כבודי, כלומר: בשביל שקל הכסף שקבל תשורה מידי. שלמתי כסף החשבון ולקחתי את כתב מסעי וצקלוני ואסע לחצר מסלת הברזל העולה קרמנצוגה.

גם בעגלת הקיטור עוד לא יכלתי לשכוח תמונת משרת בית המלון השכּור, אשר לו הרשיון לגור בעיר חרקוב ולסחור בה כאות נפשו, ושאלות משאלות שונות התחילו להתרוצץ בקרבי ולדרוש פתרון ממני: באיזה קדושה יתרה נתקדשה עיר חרקוב, ומה פשעי ומה חטאתי, כי נאלצתי לעזוב את העיר בלילה, טרם עוד גמרתי עסקי בה? מדוע זה מאושר בעל הכרש העב הזה היושב פה ממולי בעגלת הקיטור, כי יש לו רשיון לגור בבית המלון בחרקוב כחפצו, ובמה נופל אנכי ממנו ואף גם מהמשרת השכור בבית המלון? — כה חשבתי הרבה

עד אשר עמדה מכונת הקיטור אצל תחנה אחת ממסלת הברזל, ויצאתי החוצה לשאוף רוח. הלילה כסה את עין הארץ ורק מנורות אחדות האירו את מסדרון התחנה.

— יליסאבטגראד... יהודים... שמעתי דברי רוסי אחד לרעהו, בלכתם לשוח על ככר התחנה.

— עודם עושים שמות ביהודים גם בסביבות העיר, — שמעתי עוד מפי איש אחר, העולה במדרגת עגלת הקיטור, המדבר עם רעהו ההולך אחריו וטוחן במלתעות שניו איזה מאכל.

— מה הנה השמועות שמעבירים פה? — שאלתי ברעדה את השוטר העומד במסדרן התחנה.

— המון העם עשו שמות ביהודים ביליסאבטגראד, בבתיהם ובבתי מסחריהם וישדדו כל אשר להם; טלגרמה באה משם; כרשעתם כן שלמו להיהודים הארורים האלה, — ענה לי השוטר במנוחה.

הפעמון השמיע את קולו שנית, לאות כי המכונה תאחז דרכה, ואנכי עזבתי את השוטר ברוגז ודאבון לבב, ובפיק ברכים באתי פנימה אל העגלה.

המסע עזב את מקומו; האופנים החלו לשוקק במרוצתם, אך במה נחשב הרעש הזה לעומת המית לבבי למשמע אזני מפי השוטר, ודבריו האחרונים אשר דבר במנוחת לבו הוסיפו עוד מלח על פצעי לבבי, וירגיזו את קרבי בי. שכחתי את משרת בית המלון ואת אשר גרשתי מחרקוב והגיתי מחשבות על דבר הרעם ביליסבטגראד ותארתי בדמיוני את אחי הנרדפים על צוארם על ידי שכניהם שישבו לבטח עמהם.

— „הטלגרף מרוסיא החדשה“ ועוד מכ״ע אחרים נבאו זאת מראש עוד לפני חג הפסח, — אמר רוסי אחד גבה הקומה וקווצותיו תלתלים אל רעהו בעל כרש רחבה, שישב למולו בעגלה.

— גם אנחנו ראינו זאת מראש — ענה עב הכרש לרעהו — כבר נתמלאה סאת רשעתם של הארורים האלה וקצר כח הסבל לשאת אותם וערמתם. הלא אין עיר ואין כפר במלא רוחב ארצנו, אשר לא רבו בהם היהודים. ומה עושים הארורים האלה? — המה רק מוציאים לחמנו מפינו! הגע נא בעצמך, אדוני! אתה מוכר נרות בשלשים קופ׳ כל ליטרא והיהודי ימכור בשמונה ועשרים — ובכן יחסר לחמך; אם קונה אתה תבואות האכרים בשוק—ויבוא היהודי ויוסיף חמש — עשר קופ׳, — מובן הדבר כי הוא ימלא אסמיו תבואות אכרינו, ואנחנו נאלצים לטמון ידינו בצלחת להביט בפניהם ולספק. מה נאמר ומה נדבר?

צרעת ממארת המה בנו: את לשד האכר ימוצו בכפר, ואת מצבנו אנחנו הסוחרים בעיר יהרסו בלא תקומה, — כלה בעל הכרש העבה, ונחיריו נמלאו עשן מקצף וחימה.

— סלח נא לי אדוני—אמרתי אנכי אל עב הכרש—אם אומר לך, כי תשגה מאד במשפטך ע״ד היהודים, ומדבריך אוכיח לך משוגתך. הן אם יוזיל היהודי שני קופ׳ מכל ליטרא נרות, הלא בזה יביא תועלת לכל אנשי העיר, כי ימציא להם צרכיהם במקח יותר זול, ולא יתן ליחידים לפשוט עור עצמות הקהל מעליהם. ואם יוסיף היהודי, כדבריך, חמש — עשר קופ׳ על תבואות האכר בשוק, הלא גם בזה הועיל הרבה מאד, כי לא יניח לאבירי הלב, אם הוא רוסי או יהודי, לאכוף את האכר למכור תנובת שדהו, אשר אספה בזיעת אפו, במחיר קטן.

— חידות לי דבריך, אדוני, איככה תדבר דברים כאלה ותלמד זכות על היהודים הארורים? — נהם בעל הכרש העבה ופניו אדמו כתולע — הלא גלוי וידוע לכל, כי היהודים מוצצים לשד דמנו וצרעת ממארת המה בארצנו . . . יקחם אופל!

— הלא גם הוא יהודי — לחש בעל קווצות התלתלים על אוזן בעל הכרש העבה, ויקרא האחרון אלי כמנצח:

— עור בעד עור, וכל אשר לאיש יתן בעד קרוביו — יהודי אתה, אשר על כן הבל יפצה פיך!

— יהודי בעד יהודי — זה דבר ידוע! — ענה עוד נוסע אחד.

— יקחם בכור שטן! — קרא השני.

— מוצצי דמנו . . . אחת דתם לעשות בהם שמות ולהשמידם — ענה נוסע שלישי.

— טוב מאד עשו אחינו בייליסאבטגראד, — הוסיף בעל הכרש העבה גם הוא חלקו.

הבינותי, כי רק לשוא אשחית דברי וכי לא פה המקום לדברים אמתים ונכונים ולהגיון ישר, אשר על כן נאלמתי דומיה. גם שאון הנוסעים קם לדממה ומעט מעט החלו לנום איש על מקומו, וגם בעל הכרש העבה שישב ממולי התחיל לנענע ראשו ורובו הנה והנה ושנתו, כפי הנראה, ערבה לו; רק אנכי לא יכלתי לישון כל הלילה וברגשי עצב ותוגה באתי כאור בקר קרמנצוגה.

פרק ב.

הפרעות נמשכות. — רעיון היציאה לארץ-ישראל או לאמריקה. — נביא חדש. — אגודה להתישבות בארץ-ישראל בקרמנצוג. — אסיפה בבית עסקן אחד בחרקוב. — חברה לישוב ארץ-ישראל בעיר ההיא. — נהייתי שליח לשתי חברות. —

ואחינו בקרמנצוג נבוכים מאד; כל פה דובר וכל לשון מספרת שמועות מבהילות מיליסאבטגראד, והרחמנים בני רחמנים התאספו ויקראו נדבות וישלחו כסף ולחם לשדודים.

בקש ישראל בארץ רוסיא בכלל ובערי הדרום בפרט לשבת בשלוה עם אחיהם הנוצרים; שפת הרוסים היתה שפתם ואל מעשיהם למדו, ויבטחו על השכלת המאה התשע עשרה, כי תביא מרפא בכנפיה לפצעי עמנו אשר יפצעו במו זה כאלפים שנה — ובהתחולל הרעם השתאו איש אל רעהו וישתוממו למראה עיניהם ולמשמע אזנם . . . „האם רדיפות ימי הבינים קמו עוד הפעם עלינו? המשענת קנה רצוץ היתה לנו ההשכלה האירופית?" — כן שאלו אחינו איש את רעהו ורעדה אחזה שה פזורה ישראל.

עוד טרם חדלו דבר על ייליסאבטגראד והנה באו השמועות על דבר הרעמים בקיוב, סמילא ויתר ערי הדרום. ויתבוננו אחינו אל מצבם ויראו כי פנו אל ההבל ויהבלו . . . כי העמים אשר אמרו לחיות בצלם הראו למו את הדלת והמזוזה, ויתנגשו בעתות צרה ומצוקה אלה איש אל רעהו, כמו שיות פזורות בבוא עליהן זאבי טרף.

— במה נעזור לצאת למרחב ממצבנו הרע? — שאלו איש את רעהו.

— רק תרופה אחת למכתנו: לצאת מן הארץ — ענה קול המון כקול שדי.

— לצאת מן הארץ וללכת לאמריקה, ארץ החופש והדרור — אמרו אחדים.

— לצאת מן הארץ וללכת לארץ פלשת, ארץ אבותינו — ענו אחרים.

האיש, אשר הטה אזנו בימים ההם לשמוע קול ההמון, הוא יודע, כי אלה מאחינו, אשר המקרים והמעשים שקרו בעתות צרה ומצוקה אלה, עשו רושם עליהם, נפלגו אז בדעותיהם בדבר בחירת המקום ליציאת הנרדפים; אלה שנתגדלו ונתחנכו על ברכי התורה והתלמוד, שקרו ושנו בדברי ימי ישראל ונתנו אל לבבם להבין, כי הרדיפות והתלאות אשר מצאונו הן תולדות השנאה הלאומית אשר בשמה ישלוט שבט אחד ברעהו וכל דאלים גבר למיום שנפלגו האנשים ללאומיהם עלי אדמות, — השנאה הלאומית הזאת, אשר בימים עברו העלתה אלפים ורבבות מאחב"י על המוקד תחת מסוה קנאת הדת, נתגלתה

עתה בעתות האלו, בשעה שעמודי הדת נתרופפו, בשם אחר, שם יותר אמתי — מלחמה נגד בני שם. ובכן שפטו בדעתם, כי גם באמריקא אין אנחנו בטוחים מן השנאה הלאומית נגד בני שם. אלה ענו ואמרו, כי היציאה לאמריקה היא רק הצלה פורתא ולא הצלה לדורות, כי ימים עוד יבואו והשנאה הלאומית תתלקח גם שמה ותקיא אותנו גם אמריקה, אשר על כן הדרך האחת אשר תוכל להוציאנו למרחב והתרופה האחת למכתנו היא — לתקוע לנו יתד בין עמי בני שם, בארץ אבותינו, בארץ ההיא ששמה נולדנו והיינו לעם. בדורותינו בטוחים אנחנו כי בין עמי שם נחיה, ובנינו אחרינו אם ישמעו קול נוגש, יזכרו לו זכות אבותיהם ואבותינו. כן חשבו ושפטו הלאומיים. הצד שכנגדם, המה רוב יושבי ערי הדרום, שנתגדלו ונתחנכו בלי ידיעת שפת עבר, בלי תורת ישראל ודברי ימיו, אלה, שכל ימיהם חלמו חלומות שוא להתבולל בין שכניהם ולהשכיח שם ישראל ולכבוד היה להם להתחשב על משפחת העם שהם יושבים בתוכו, ורק כאשר המטירו עליהם אש וגפרית ומכות חדרי בטן, ובבתי התיאטראות והקלובין היה להם שם יהודי לחרפה וזכרו לחגא, — אז, רק אז זכרו כי יהודים המה, ובבואם לחקור אחרי סבות המקרים ראו ברדיפות קנאת דת או שנאת לאום או שתיהן יחדיו. אבל הדת הזאת, שעליה המה נהרגים כל היום, במה נחשבה בעיניהם, אחרי אשר לא ידעוה ולא ישמרוה? והלאום, אשר בגללו המה נרדפים — הלא כספר החתום הוא להם, יען כי מלאום ישראל ידעו רק מה שלמדו בבתי הספר, „כי היהודים והצוענים המה מהעמים הנודדים"׳ — ומי הוא זה אפוא הסכל, אשר יאבה להתפאר בעם זה העומד במדרגה אחת עם הצוענים ולהיות עוד נרדף ונהרג עליו כל היום? על כן בהתעורר רעיון היציאה, נהו אחרי אמריקה ארץ החופש והדרור, אשר שמה לא יתפקדו האנשים לדתיהם וללאומיהם.

ובעיר ייליסאבטגראד קם נביא חדש, שהביא לעם תורה חדשה. יעקב גורדין, יסד בעיר זו אגודה בשם „הביבליים". עקרי תורתו היו, כי היהודים יעזבו בפומבי את התלמוד וידגלו רק בשם החומש, ואז — כך היה סבור, — יעשו הרוסים פרעות רק ביהודים המחזיקים בתלמוד. אבל הביבליים יהיו לעם אחר וישבו לבטח ברוסיה.

גורדין זה בא גם לקרמֶנצוג, עיר מושבי, וקרא לאסיפה את היהודים המשכילים והרצה לפניהם את תורתו החדשה. קצת מן הנאספים נתנו ידם לאגודתו. אבל בינתים יצא ה„רזסווט" במאמרים מדעיים חריפים נגד הנביא החדש הזה, ואז עזבו בני האגודה הזאת את נביאם, והנביא עם אחדים הנאמנים מחבריו יצאו לאמריקא.

ורעיון שיבת ציון התעורר בי כמה פעמים בחיי. עוד בהיותי נער ולמדי בגיאוגרפיה, כי הריפובליקה ל י ב ר י ה נתיסדה ע"י הנֻגרים באפריקה, שאלתי את

נפשי: אם הנגרים יוכלו ליסד ריפובליקה חפשית לעצמם, מדוע זה לא נלך אנחנו ליסד לנו ממלכה בארץ אבותינו? והרעיון הזה לא עָמם בקרבי ובכל עת שקראתי דברי ימי עמי התעורר בי רעיון תהית עמנו בארצנו ויהי משאת נפשי. ובהתעורר תנועת היציאה, הישמעתי דעתי באחד ממה"ע העבריים בין הסופרים הלאומים, ואח"כ הצעתי במכ"ע ההוא ליסד חברה מחמשים משפחות, אשר החפץ בלבם ואונם בידם לצאת לארץ אבותינו וליסד שם מושב לעבודת האדמה ולהניח בזה אבן הפנה להתישבות בארץ ישראל. הצעתי זאת היתה, לדאבון לבבי, כקול קורא במדבר, אבל הרעיון הזה החל להכות שורש עמוק בלבבי, עד כי גמרתי אומר ללכת אל ארץ הקדושה ולנסות כחי להוציא את רעיון התיסדות מושב לעבודת האדמה אל הפועל. ותהי ראשית מלאכתי ליסד בעיר מושבי חברה אחת, אשר לבבה שלם עם הרעיון הזה. ובעמל רב הצליח חפצי בידי לחבר לאגודה אחת בעיר מושבי קרמנצוג — הנהשבת על ערי דרום רוסיא — כחמש עשרה משפחות אשר הסכימו לצאת לאה"ק ויבחרו בי להחלץ לפניהם, ויבטיחוני, כי אם רק אתור את אה"ק ואמצא כברת ארץ אחת המוכשרת להתיסדות מושב לעבודת האדמה, יבואו גם המה אחרי ונחל בעבודת הקודש.

ואלה דברי האגרת, שנתנו בידי חברי בקרמנצוג:

„אנחנו הח"מ, החפצים להתישב בארץ אבותינו וליסד שם קולוניה לעבודת האדמה בכספנו אשר בידינו, שולחים מאתנו את הנבחר בחפץ כלנו, הי"ה וכו' זלמן דוד בר' יהודה ליב ליבונטין, לתור את הא"ץ ולהתבונן בעיקר הענין הזה ידיעה פנימית; ידיעה ברורה מאקלים הארץ, מעבודת האדמה, פריה, צאנה ובקרה, מבטחון החיים והקנין מצד הממשלה והתושבים, ומכל פרטי הענינים הנחוצים לדעת לכל איש ואיש מאתנו להפץ העתקת משכננו מפה לשם. וכאשר ימצא השליח, רזד"ל הנזכר, באפשרות להוציא את הענין הזה אל הפועל, אזי יודיע לשולחיו לקרמנצוג והמה יתנו לו כח והרשאה לקנות האדמה ולבנותה. והננו מבקשים מאת שלוחי קהלות ישראל ואחינו באה"ק להיות לשלוחנו לעזר ולסעד וכו'. וה' ישלח מלאכו לפניו להביאנו אל המנוחה ואל הנחלה לארץ אבותינו.

מוצאי ש"ק פרשת בשלח תרמ"ב, פה קרמנצוג.

ועה"ח באו חמשה עשר חברים.

כשאני לעצמי אמנם היה לבי נוקפי, אם יסכימו כל שולחי לקיים הבטחותיהם ביום שידובר בהם, אבל הרעיון הזה: יסוד מושב לעבודת האדמה בארץ ישראל—לקח את כל לבבי ועשה רושם גדול עלי עד כי חדלתי לבקש חשבונות רבים וגמרתי אומר לשום לדרך פעמי.

בימים ההם כתבתי מכתבים לאוהבי ורעי בערים אחרות לעורר אותם למעשה, וכחדש ימים לפני נסיעתי שלחתי מכתב לאוהבי ומכירי בחרקוב, ודרשתי מהם לעשות איזה דבר לרעיון הלאומי, ודברי עשו פרי. כי בעת הזאת אשר אנכי מכין את עצמי לדרך לאה"ק, קבלתי טלגרמה מהאדון יצחק אייזנשטאט מחרקוב ובה הודיעני, כי בעיר מושבו ישנם אנשים רבים, אשר לבבם שלם עם רעיון ישוב אה"ק, והמה מבקשים אותי לבוא חרקובה, טרם אשים פעמי לארץ הקדושה. עסקי לא נתנוני עוד לנסוע לחרקוב, והנה בעוד יום אחד, קבלתי טלגרמה שניה, ובה הוא מכפיל בקשתו. שמעתי לדבריו והלכתי לחרקוב.

בבואי, קרא האדון קאראסיק, סוחר עש"ר בחרקוב, עצרה בביתו. אל האספה באו כעשרים איש אשר נפלגו בדעותיהם. המטיפים לאמריקה נבאו בסגנונם, והפלשתינים בסגנונם. בעל הבית, שנהיה בין לילה לפלשתיני, דבר בכל זאת אשכנזית ולא רוסית — לבל יבינו משרתי ביתו מחשבות אדוניהם ולא יבוזו לו. ולולי האדון הלל פיינבערג, אחד מהלאומים המשכילים שהעיז לאמר לאדון הבית כי ידבר רוסית, או לכל הפחות יהודית — כי אז לא הבינו איש את שפת רעהו כביום בלל ה' את שפת כל הארץ. רק לאשרנו החילונו לדבר יהודית, והפלשתינים גברו וינצחו את האמריקנים ויגמרו אומר באספה זו ליסד חברה ולאסוף כסף די התיסדות מושב לעבודת האדמה באה"ק. העת היתה אז מוכשרת מאד לעורר את העם למעשה, כי הֹוָה על הֹוָה ושבר על שבר באו אז על אחינו בדרום הארץ, ולא היה יום שאין צרתו מרובה משל חברו, ובעוד שני ימים (בין כה מהרתי לשוב לביתי) קראו אחינו צום וישפכו צקון לחשם לפני צור ישראל וגואלו, ואחרי הצום נתאספו עוד הפעם אלה מאחינו העשירים, אשר צרת עמם נגעה עד לבם ויסדו וַעַד לפי שעה לחברת ישוב ארץ ישראל. וראשית פעולתם היתה כי שלחו לי מכתב, אשר בו בקשוני לתור לפניהם כברת ארץ אחת בארץ הקדושה, ונכונים המה ליסד מושב לעבודת האדמה בשביל הנרדפים בארץ מולדתם על חשבון חברתם.

ואלה דברי המכתב:

„מאתנו אחיכם בחוץ לא"ץ לאחינו יושבי אדמת הקודש. מצב אחינו פה וסבות מכריחות עוררו את לבבנו לשלוח את הציר הנוכחי האוהב את עמו וכו' זלמן דוד ב"ר יהודה ליב ליבונטין, לעלות לאה"ק ולהתודע מכם היש בה כברת ארץ, אשר יהיה באפשר לקנותה ולכונן בה ברשיון הממשלה מושב לאחינו הנרדפים, ולתת להם יד לעבוד את הארץ ולמצוא מחית נפשם מעמל כפיהם. נקוה, אשר כל מי מכם האוהב את עמו ומיצר בצרתו, לא יחדל מלעזור לציר

הנוכחי, לתת לו מהלכים למען תמצא ידו להתודע את כל אשר עליו לדעת לתכלית זו, ולהמציא לו הידיעות היותר נחוצות. ואנחנו מפה נעמוד לעזור מעיר והכל נעשה להוציא חפצנו זה לאור, וה' יהיה בעזרנו.

ולראיה חתמנו יום ב׳ טו״ב שבט ה׳ תרמ״ב, חרקוב.

ועה״ח באו ששה ועשרים אנשים מאחינו הסוחרים והמשכילים בחרקיב.

ובכן נהייתי שליח לשתי חברות לישוב א"י על חשבוני הפרטי. השתדלתי לאמץ את התקוה בלבבי, כי שולחי יחזיקו בי להגיע אל מטרתי, ובתשעה עשר יום לחדש שבט נשקתי למאהבי ומכירי בחצר מסלת הברזל בקרמנצוג, וברגשות שמחה ותקוה טובה נפרדתי מאתם ללכת לארץ אבותינו.

פרק ג.

מארץ מולדתי לארץ-אבותי. — סנבלטים בקונסטנטינופול. — שבוע ימים באלכסנדריה. — יהודים ספרדים ואשכנזים. — קבלת פנים והבטחות טובות.

ביום התשעה ועשרים לירח שבט ישבתי באניה באודיסה ללכת סטמבולה, ובבקר ראש חדש אדר באנו קונסטנטינופולה. התראיתי פנים עם אנשים אחדים, אשר דמיתי לקחת עצה מפיהם על דבר מטרת נסיעתי, אבל לדאבון לבבי פגשתי ראשונה ב„סנבלטים" אחדים אשר חפצו להרפות את רוחי ולהוכיח לי, כי היהודים לא יוכלו להתישב בארץ פלשת וכי אינם מסוגלים לעבודת האדמה ועוד הוכחות כאלה השגורות בפי אלה השאננים, היושבים על סיר הבשר בארץ מגורתם או אצל קופת הכסף בבית מסחרם. אנכי, אשר ראיתי את ענות עמי ומכאוביו ואשר למדתי דעת תכונותיו, ידעתי כי יהודי ומחרשה אינם שני הפכים בנושא אחד; ואם כי לא נעלם ממני כי סבות ומקרים שונים עומדים לנו לשטן על דרכנו, בכל זאת שמתי לי לחוק לעבוד על הרי ישראל כאשר תמצא ידי, אף אם ידעתי כי המלאכה מרובה ולא עלי לבדי לגמרה.

שהרתי את פני הד"ר שווארץ, אשר הוא אחד מאלה המחזיקים בדגל מחנה יהודה, והוא קבלני בסבר פנים יפות ויחזק את רוחי, וימסור לי אילו ידיעות שהיו נחוצות לי למטרתי ולעבודתי באה"ק. הזכרתי את החברות השונות הנכונות לצאת מעירות שונות בארץ מולדתי, את ההתלהבות לטובת הרעיון הזה של אלה האנשים, אשר בחברתם הייתי טרם שמתי לדרך פעמי, ותקותי אמצה את רוחי כי אוהבי ורעי עובדים עבודתם בארץ מולדתי באמת ובתמים, ואיזהו הדבר אשר יוכל לעמוד לשטן נגד החפץ? — לא היה כל ספק אצלי, כי

הכסף ימצא ברגע הדרשו, ובתקותי שיצאתי מארץ מולדתי עזבתי את סטמבול ללכת ליפו דרך אלכסנדריה של מצרים.

בששה ימים להדש אדר באתי לאלכסנדריה. האניה נשארה עומדת בחוף עד אשר תבוא אניה אחרת להוליך את הנוסעים לחפי סוריא. ובכן נשארתי שבוע ימים באלכסנדריה. ירדתי מן החוף והלכתי לראות את העיר העתיקה הזאת, הנודעת בספרי דברי הימים, — העיר העתיקה הזאת, אשר היתה קהלת ישורון, מקום מקדש והיכל ה׳, מקום כהנים, לוים וסנהדרין, — ואתן אל לבבי להתבונן אל דרכי אחינו ולהתודע אליהם.

רוב תושביה מאחינו בני ישראל הספרדים — המה אזרחי הארץ, ורק מעטים בתוכה יהודים אירופיים, או כאשר יכנום שמה: אשכנזים — והמה חדשים מקרוב באו. אלו ואלו עוסקים במסחר וקנין, במלאכה וחרשת המעשה וחפשים המה במצבם המדיני, כיתר בני אירופא החוסים תחת כנפי ממשלות שונות, אשר תקעו להן יתד נאמן בארץ מצרים. אפס הספרדים, כמו יהודי ערב, עומדים על מדרגה יותר גבוהה במצבם הרוחני מאחיהם האשכנזים. הראשונים בשבתם על מקומם בארץ מולדתם ומולדת אבותיהם, מעשי אבותיהם בידיהם, ומנהגיהם וארחות דרכם - דרך התורה ודת ישראל — להם לקו; אבל האשכנזים, אשר מצבם החמרי הרחיק אותם נדוד אל ארץ נכריה — למקום שאין מכירים אותם, יעשו מה שלבם חפץ, ובתורם אחרי מקור מחיתם לא יבדילו בין טוב לרע, ויתפרנסו ממקורות לא נאמנים, הנותנים אותם לשמצה ולדראון בעיני אחיהם הספרדים.

מכתבי העתים המשמיעים חדשות לבקרים בכל קצוי ארץ, השמיעו קול צעקת בני עמנו בארצות אירופא, עד אשר הגיע לאזני אחינו במצרים, ובהודעי אל אחדים מנטילי הכסף מאחינו הספרדים, ראיתי כי משתתפים המה בצערנו, ואחדים הראו לי גם חפצם להיות לעזר לנו במפעלנו החדש - להשיב בנים לגבול אבותם. החלו להשוב מחשבות ליסד חברה, אשר מטרתה תהיה לתת עזרה הומרית לעולים ארצה כנען, ויבטיחו לי כי בקרב הימים יעשו את ההתחלה ויבקשוני להחליף מכתבים עמהם, ולהודיעם תוכן דברי מסעי ועבודתי באה״ק. רבים מאתם ידעו תכונת הארץ הקדושה, תושביה, יבולה ופריה, וימסרו לי ידיעות אחדות שהביאו לי אחר כך איזה תועלת, ואף כתבי תעודה נתנו על ידי לאנשים נכבדים באה״ק, כמו לסי׳ חיים אמזלג, סגן קונסול לממשלת בריטניא ביפו, — להבנקירים סי׳ אברהם מויאל וולירא וברגהיים בירושלם, ומקץ שבוע אחד לשבתי באלכסנדריה, נפרדתי ממכירי החדשים ללכת ליפו.

פרק ד.

על חוף הארץ הקדושה. — הסרסור להורדת הנוסעים מהאניה אל החוף. — אכסניה ביפו. — אמונה חזקה ברעיון הישוב. — אחד בשדה הקרב.

כל רגע לשעה וכל שעה לשנה חשבתי ביום ההוא, אשר האניה המביאה אותי להוף אה"ק חכתה ארבע ועשרים שעות, הרחק כמטחוי קשת מיפו, כי כן חכו אז כל האניות שבאו מחפי אפריקה, בגלל המחלות ששררו אז שמה.

אחרי עבור ארבע ועשרים שעות. בא רופא העיר על האניה ויעבירו לפניו את כל הנוסעים, ובראותו כי כולם היו בריאים ושלמים, נתן לנו הרשיון לרדת אל החוף. הרופא הזה שהכרתיו אחרי כן, הנהו מחמדי מלידה ומבטן ובגמרו חוק למודו באחד מבתי המדרש אשר באירופא, בא במסורת דת הנוצרית, — וכל מי שנותן לו תשלום יותר טוב עבור עצתו, יותר קדוש הוא בעיניו; אבל אנכי אשר ארץ פלשת נתקדשה אצלי בקדושה חמורה זה כשנה, וזה כשלשה שבועות סבלתי נדודים עד אשר נגלה לעיני החוף הזה, חשבתי את הרופא הזה גם כן לאיש קדוש ותודות אין קץ רחשו כליותי לאיש הזה, אשר נתן לי רשות לבוא ליפו. ולא את הרופא בלבד כבדתי, כי אם גם את הסרסור העברי, אשר הביא לי סירה קטנה שהביאתני מאנית הקיטור אל החוף, — גם את הסרסור הזה כבדתי ודמיתי בנפשי, כי הוא אחד מאלה, אשר עליהם נבא החוזה לאמר: „והביאו בניך בחצן". כן דמיתי אז, אבל לא לעולם יוליך הדמיון את האדם שולל! לא עברו ימים רבים והכרתי את האיש הזה וידעתי כי לא לשם מצוה, ואף לא לשם ישוב א"י הוא מטריח את עצמו לטפל בהבאים, כי אם מפני שהוא רואה שכרו בצדו. והאות היותר נאמן לזה הוא, כי באותה ההתלהבות שהוא מקבל פני האורחים הבאים ליפו, מלוה הוא גם כן את אלה העוזבים את העיר הזאת ושוכר גם למענם סירה קטנה להביאם אל אנית הקיטור, אם רק הוא רואה בזה סימן ברכה. אמנם כן! הכרתי את הסרסור הזה, כי בביתו גרתי והוא האכילני וישרתני בכל לבבו ובכל נפשו ויאר פניו אלי, כלומר אל שקלי הכסף שלי, בכל עת ובכל שעה, אף כי בלבו נטר קנאה עלי מפני מעשה שהיה, אשר אספר לפני הקוראים:

ממוני וגבאי הכוללים בירושלים נתנו על יד הסרסור הזה, ר' חיים, כתב רשיון, כי יקבל פני האורחים הבאים לדרוש בשלום ירושלים ויביאם מהספינה אל החוף ויטפל למסור כתב מסעיהם וחפציהם לבית המכס ולקבלם חזרה ולהביאם אל בית המלון. שכר ספינה נתנו לו רשות לקבל מאת האורחים חצי

פראנק לנפש בעת אשר הים שוקט מרעש, מלבד שכר הבאת החפצים ושכר טרחתו שהיו גם כן קצובים, ואחת לאחת עלה לחשבון אילו פראנקים. אבל בעתות שהים רועש — וכזה יקרה ביפו לעתים לא רחוקות — לא נתנו חכמי ירושלים שעור לדבריהם, ולא ידע אז ר' חיים שעור קצוב בעד טרחתו ובעד שכר האניה. ואחרי אשר הרבנים והממונים יושבים בירושלים ור' חיים ושותפיו ביפו, ע"כ היה פה מקום רחב ידים לצוד דגים במים עכורים, ולא מרוע לב עשה זאת ה"ו ר' חיים, כי אם מאשר „עמך ישראל צריכים פרנסה". — בהודע לי, אחרי שבתי ביפו איזה זמן, ע"ד אי־סדרים אלו, בעת ההיא שנתרבו הבאים לאה"ק, שכרתי ערבי אחד בעל ספינה וקצבתי לו שכר ספינה ביחד עם הבאת החפצים לבית המלון הצי פראנק לנפש, בין שהים יסער ובין שינוח מזעפו, ובאשר לא חפצתי, כי יקפח הערבי את פרנסת הסרסור היהודי, ונוסף לזה היה דרוש עוד מליץ בין היהודים הבאים ובין הערבי בעל הספינה, על כן נתתי לו רשות, כי הוא יוכל לקבל עוד חצי פראנק, לא יותר, מכל אורח הבא שכר טרחתו, שילך עם הערבי אל אנית הקיטור לקבל פני האורחים וימסור מכתב מסעם וחפציהם לבית המכס ויקבלם חזרה, והוא היה מוכרח לקבל עליו את המלאכה הזאת בשכר הקצוב מאתי. ומן העת ההיא היה נוטר שנאה בלבו עלי, ומרגלא היה בפומיה לאמור לי לעתים לא רחוקות:

– לולא היה אדוני ביפו, כי אז הוטב מצבי בקיץ הזה... קיץ כזה אבדתי... אורחים בסך עצום כזה — מתי יהיו?

אמנם זה היה אחרי התודעי אל ר' חיים, אבל בבואי ליפו—ואנכי עוד טרם ידעתיו — ובהגיע העת אשר נתנה לנו רשות לרדת אל החוף עלה אלי על מכסה האניה ביחד עם משרתים ותורגמנים אחדים מבתי המלון האירופיים ויגיש לי גליון אחד נדפס אשורית ומקוים בהותמות דגלי כוללי החלוקה — הלא המה „כותל מערבי ואילני זית" — ויאמר אלי במנוחה:

— יקרא נא, אדוני, את הכתב הזה.

— מה לי ולכתבך? — שאלתיו.

— מהכתב הזה יראה אדוני, כי בהסכם הרבנים וממוני הכוללים בירושלים, הנני עומד על משמרתי לקבל פני האורחים מבני ישראל ולהביאם העירה.

נתתי לו משפט הבכורה על יתר משרתי בית המלון והראיתי לו צקלוני ויתר חפצי, ויקחם הסרסור וימסרם בזריזות לערבי אחד וירד עמדי אל הסירה הקטנה, אשר עמדה אצל אנית הקיטור.

— הלא מעיר ק. אדוני ושמך... — אמר אלי ר' חיים, אחרי שבתו בצדי בעת שהסירה לקחה דרכה אל־החוף, ויקראני בשמי ובשם משפחתי.

— כן; אבל מאין תדע את שמי ואנכי טוזר לך מתמול שלשום.

— אנחנו בני אה"ק יודעים... — גמגם ר' חיים — אנחנו יודעים את אחינו הבאים לאה"ק. הלא רבים המה המחכים לקראת בואך פה וגם בירושלים.

— היש פה בתי מלון לאחינו? — שאלתי את ר' חיים, אחרי חשבי מעט בדבריו ובידיעת בני אה"ק, היודעים את הבאים טרם עוד ראו אותם.

— סורה נא אל ביתי, אדוני, ואנכי אשרת אותך בכל אות נפשי — ענני ר' חיים וסירתנו התקרבה אל החוף.

בין המון האנשים שעמדו על החוף פגשתי אחדים מאחינו, אשר ברכוני בברכת „שלום עליכם", ויראוני אתות אהבה וכבוד, ור' חיים מהר לקחת חפצי מן הסירה וימסור כתב מסעי לשוטר התוגרמי, שעמד על שפת החוף ויובילני אל ביתו.

ביתו הוא בפנים העיר ובמדרגה צרה יעלו אליו. על המכפלה השניה נמצא יציע גדול ומן היציע הזה יבואו בחמשה־ששה פתחים וכל פתח ופתח יפתח לחדר מיוחד, שהוא דירה בפני עצמה למשפחה אחת. היציע הוא כללי ובו יכינו גרי החצר הזאת כל מאכל אשר יאכל, יכבסו את הבגדים, אף ישפכו שפך מים אי־טהורים ויזרקו האשפה מדירותיהם. כסף החלוקה, לפי הנראה, מעט מאד, עד כי לא יספיק לנקיון החצר, אשר על כן היא מעלה צחנה ובאשה, עד כי קשה מאד לעבור בה מבלי לסתום נחירי האף, — אבל גם הבית הזה היה קדוש בעיני. ואף כי לא הסכנתי באלה מעודי בארץ מולדתי, בכל זאת קבעתי דירתי לימים אחדים בבית הזה, הבאתי חפצי וצקלוני אל חדר מיוחד אחד שנתן לי הסרסור, והחלפתי שמלותי ויצאתי החוצה לראות את פני העיר ולשחר פני איזה צירי ממלכות אירופא, אשר הבאתי להם מכתבי הכרת פנים.

אחשוב לא למותר לספר לפני הקוראים, כי מנעורי גֻדלתי על ברכי האמונה, ואחרי שאכלתי מעץ הדעת ונתקררה דעתי בגדולות קצת רבנים ובנפלאות קצת יהודים טובים, בכל זאת האמנתי עוד בדברים רבים: האמנתי, כי רעיון ישוב אה"ק פלח ויירד אל כליות ולב לא לבד הרדקטורים של מכתבי העתים ועוזריהם, כי אם גם אל לבב כל הקוראים בארץ מולדתי; האמנתי, כי עמי חי הנהו וכמו עצם חי הוא מרגיש ביסוריו ומכאוביו, והאמנתי, כי יש אומץ רוח בעם ישראל וכי מוכשר הוא לפעולה ולמעשה; חשבתי בדעתי, אשר אם יוכלו הפרוסים לפתור שאלת עם פולין בזה שקנו להם מבחר אחוזותיהם ונחלותיהם ויהיו הם אדוני הארץ, —

מדוע זה לא יוכל העם החכם והנבון הזה לקנות שדות ואחוזות בפלשת ולסחור את הארץ? כן חשבתי אז והאמנתי, כי בבואי לאה"ק אפגוש את השלוחים, אשר לפי דברת מכה"ע העברים, הם כבר נוסעים ותרים את הארץ. אבל מה גדלה פליאתי בבואי ליפו ובהודע לי, כי אחד הנני בשדה הקרב... מכל אלה מחנות השלוחים, אשר עליהם רעשו תקעו והריעו מכה"ע, מצאתי רק שלשה — ארבעה סוחרים מארץ רוסיא, אשר עזבו עסקיהם לפי שעה ובאו הנה לתור מנוחה להם ולאוהביהם, ולדאבון לבבי ראיתי, כי רחוקות מאד מחשבותיהם ממחשבותי; ראיתי, שאף כי האנשים האלה חפצים להאחז באה"ק, בכל זאת יזכרו יותר מדי את סיר הבשר בארץ מגורתם. אבל האמונה היא חזקה תקותי, כי רק בוששו מעט פעמי השלוחים ועוד מעט יבואו ואז נמתיק סוד יחד איך להתחיל עבודתנו באה"ק. בין כה וכה החלטתי ללכת ירושלימה, לראות עיר קדשנו, העיר שאליה תערוג נפש יהודי, ומשם לעבור בארץ ולהתבונן אל אנשיה, פריה ויבולה. ואחד מן הבאים מעיר קיוב הסכים ללכת עמדי.

פרק ה.

מיפו לירושלים. — אכסניה בבית מר פינס. — מריבות וקטטות בעיר הקדושה. — החלטתי לעשות תיור בארץ ולשוב ליפו.

ביום השני לשבתי ביפו, הביא אלי ר' חיים הסרסור רכב אחד מאחינו בני ישראל, המוביל את הנוסעים מיפו לירושלים וחזרה. הרכב הזה דרש לשלומי בשם האדון פינס, ואף אות ומופת מסר לי, כי מכתבים רבים באו אלי לירושלים על שם ה' פינס, ויוסיף לבקשני, כי אסע עמדו ירושלימה.

— הרכב הזה איש נאמן הוא, — אמר אלי ר' חיים — וסוסיו ועגלתו טובים המה מאד והוא יובילך ירושלימה במשך עשר שעות, ואף יביאך אל בית מלון טוב ויפה, ולפי דבריו צוה עליו ה' פינס כי יביאך אל ביתו.

— לא, מחמדי, אמרתי אל הרכב — כן לא יעשה במקומנו להתאכסן בבית מכירינו, כי אם אל בית מלון, אשר יקח ממני מחיר החדר אשר בו אגור והמאכלים אשר אוכל, תביאני.

— כחפצו כן תעשה — צוה ר' חיים את הרכב — ותביאהו אל בית ר' ישעיהו.

שלחתי את ר' חיים ואת הרכב מעל פני והחילותי להכין את עצמי למסעי.

הימים היו ימי האביב (יום העשרים בחדש אדר) ואנכי עזבתי את יפו העיר ואסע בעגלה יחד עם רעי הנזכר. הדרך הולכת מיפו בין גני לימון ותפוחי

זהב, המרהיבים עין העובר ונותנים ריח ניחוח למשיב נפש. במשך שלשת רבעי שעה זמן, בעברנו את הגנים הנחמדים, נגלתה לעינינו אחוזת „מקוה ישראל" אשר לחברת „כל ישראל חברים" ולפניה ואחריה ככר יפה המשתרעת משני צדי הדרך ועטופה יבול תבואה למכביר. התענגתי על המראה הזה וגם על אורך דרכנו הלאה עד אשר השך עלינו הלילה. בחצות הלילה באנו עד שערי הנחל (באב אל-ועד בערבית). מן המקום הזה יתנשא הדרך על הרי יהודה וע"כ ינפשו פה הנוסעים כשתי שעות, טרם יעפילו עלות על רוכסי ההרים, ובבקר השכם באנו למקום „מוצא" הסמוך לירושלים ו„קולוניא" שמו. במקום הזה יבקשו הרכבים מחילה מהנוסעים, כי ירדו מעל העגלה ויעלו ברגל על ראש ההר למען הקל ממשא הסוסים, וגם אנכי אף על פי שהייתי עיף מעמל הדרך, לא הייתי סרבן באותה שעה וירדתי מעל העגלה ועליתי ברגל על ראש ההר, אשר עליו תתנוסס העיר הקדושה. חרדת קודש אחזתני, אף אגלי דמעה נשפו מבבות עיני, בראותי את ירושלים ובהעלותי על לבבי את דברי ימי העיר העתיקה הזאת, אשר ראתה מלכי עמי, כהניה, נביאיה וחוזיה בגאונם והדרם ואשר בה צרורים פרקים הרבה מדברי ימי עמי. קרעתי כנף מעילי כנהוג, ואף לבבי נקרע בקרבי ואבוא העירה.

העגלה עמדה לפני שער חצר אחת, והרכב לקח את החפצים וישאם הביתה ואנכי ורעי הלכנו אחריו.

— לאן הביאתני, לבית אכסניא או לבית תפלה? — שאלתי את הרכב, אחרי התבוננתי, כי הביא חפצינו לחדר אחד צר המגביל עם שני לו, אשר בו נמצא בית התפלה.

— ר' מיכל בקש אתכם כי תבואו אל ביתו... וגם הבית הזה לו הוא— גמגם לי הרכב.

— אבל אנכי צויתי עליך כי תביאני אל בית מלון אחד לאחינו! — אמרתי אל הרכב בתלונה — האם ר' מיכל מחזיק בית מלון הוא?

עוד אנכי ורעי עומדים ומשתאים איש אל רעהו, מבלתי הבין את דרכי הרכבים באה"ק העושים עם נוסעיהם כעם קנין כספם, והנה באו אלינו שני אנשים ויתקעו לנו את כפיהם לברכנו בברכת „שלום עליכם" ויאמרו אלינו כי האדון פינס מבקש אותנו, כי נשאר בחצרו ונבוא לביתו הנמצא בחצר הזאת.

אנכי ורעי באנו בין המצרים ולא יכולנו לסרב לבקשת האדון פינס ונלך לביתו. האדון פינס קבל אותנו בסבר פנים יפות. היום בשבוע היה יום הששי ויבקש ממני לשבות יום השבת בביתו. נדברנו ארוכות וקצרות וכל המשא ומתן שלנו

הסתובב על המריבות והמפלגות בירושלים ובפרט על הרדיפות, שרדפו אותו עסקני ירושלים והרבנים מבריסק בראשם.

במשך היום הלכתי לראות אנשים אחדים שקויתי לשמוע מאתם אילו דברים שהיו נחוצים לי. וכאשר החל היום לנטות הלכתי אל כותל המערבי, השריד היחידי שנמצא בידינו. הרחוב הצר, הכותל הנחרב למחצה, האנשים והנשים עם מלבושיהם המוזרים, עשו עלי רושם עגום ואשוב לביתו לקבל פני השבת.

למחרת שחרתי את האדון פרומקין מו"ל „החבצלת" ואת עוזרו בן יהודה, ועוד תרים אחדים היודעים תכונת הארץ ונוכחתי לדעת, כי למטרתנו נחוץ לנו לעבור בחלק ההרים והגבעות ואף בחלק המישור, למען דעת בכלל איזה חלק ממנה יותר טוב ומוכשר ראשונה להתישבות.

וגם מאת מכירי החדשים נודע לעצבי ויגוני, כי אין שלום בעיר הקדושה; כי המריבות והקטטות עולות עד לשמים ע"י תרועת השופר בפי המושלים בחזקת החרם וכי רבו מאד הכתות והאגודות בין אחי בני עמי, — אשר על כן גמרתי אומר לשוב — אחרי נסיעתי בארץ — אל יפו ולקבוע שם דירתי, הרחק משדה מלחמת הקנאים, אשר כל מלחמתם, כפי שחזיתי אנכי, אינה אלא לשם פת לחם ואגורה אחת, מסבת העניות השוררת בין אחינו ומחסרון האמצעים לחיות מעמל כפיהם. דמיתי לשבת ביפו ולחכות עד אשר יבואו אלה מאחי ורעי, מעולם החיים והעבודה, הדורשים שלום ציון וירושלים וחפצים בישובה.

ביום ש"ק מצא רעי את האכסניא שהראה לנו ר' חיים מיפו. בעל הבית ר' ישעיהו — יודע שפת הארץ, ולפי דבריו היה סוחר בימי נעוריו, אשר על כן יודע הוא סביבות ירושלים, כפרים ומקומות רבים, ויבקשני כי אקחהו למתורגמן בדרכנו. נעניתי לבקשתו ואתן לו רשות לשכור בעדנו שלשה סוסים, ואמרתי לו כי ביום הראשון לפנות ערב נצא מירושלים, לשוט בארץ ולהתהלך בה כחמשה ששה ימים.

ביום הראשון לפנות ערב, ואנכי ורעי היינו נכונים לדרכנו, ונאמר לר' ישעיהו המתורגמן, כי יקח את החפצים שלנו מבית האדון פינס וישלחם ליפו, יען כי ע"פ סדר נסיעתנו חשבנו לעבור מערבית דרומית מירושלים ולרדת עד השרון ולבוא משם ליפו. בבוא נושא הסבל לקחת את חפצינו מבית הארון פינס, נגש בעל הבית אלינו ויאמר אלי בפנים נזעמים:

— מדוע זה תמיר אותי בר' ישעיהו?

— במה החלפתיך — שאלתיו בתמהון — הן אנכי לקחתי את ר' ישעיהו רק למתורגמן בדרכי אשר אני הולך עליה וצויתי עליו, כי יקח את החפצים וישלח

אותם ליפו — ואנכי הלא לא אוכל להטריח אותך לנסוע עמדי ולטפל בחפצים שלי.

— האם בשובך ירושלימה לא תסור עוד הפעם לביתי? — הוסיף פינס לשאל אותי.

— תשואות חן חן לך, אדוני, על אשר קבלתני הפעם בסבר פנים יפות ועל טוב לבבך לימים יבואו, — אבל למה זה איפוא אהיה למשא עליך? הן אירופי אנכי וכמנהג המקום שיצאתי משם חפץ אנכי להתנהג גם פה: — להתאכסן בבית מלון ולשחר את בית מיודעי ומכירי, בשעה שהוא פנוי מעסקי עצמו. וזאת שנית: הן אנכי לא אצא כעת לאכסניא אחרת, כי אנכי אחשוב להתהלך כעת בארץ כחמשה ימים ולשוב אחרי כן ליפו, אשר על כן צויתי לשלוח את חפצי ליפו.

— אבל מדוע לא שאלת בעצתי את מי לבחור למתורגמן?

— ראה ראיתי, כי טרוד הנך, אדוני, מאד, על כן חשבתי למותר לשאל בעצתך בדבר ענין קטן כזה.

— הזהר והשמר מהאיש הזה... — אמר לי האדון פינס.

— חידות לי דבריך, אדוני, מה יש להזהר מיהודי ירושלמי, בשעה שהוא הולך עמדי בדרכי?

— הוא ימשוך אותך ברשתו ותלכד בקניה לא טובה.

— אם מזאת תירא אדוני — עניתיו במנוחה — הנה לשוא פחדך הוא, יען כי אנכי לא לקנות קרקע נוסע אנכי כעת, כי אם לראות ולהתבונן בארץ; יודע אנכי להזהר, אשר הערבים יושבי הכפר לא ידעו כלל ממטרת נסיעתי *).

— מתי תשוב ליפו? — שאלני ה' פינס אחרי חשבו מעט.

— ליום הששי.

— אם כן גם אנכי אהיה בעת ההיא ביפו.

— טוב מאד, עניתיו, ונפרדתי מאתו ומבני ביתו, ונרכב אנכי ורעי ור' ישעיהו המתורגמן שלנו ונצא ביום הראשון לפנות ערב מירושלים מערבית דרומית ונעבור בכפרים ובמקומות רבים הנמצאים בראשי ההרים ונרד

---

*) הערבי חושב את כל אירופי חבוש כובע אירופי ובגדים חשובים לקונסול או לכל הפחות לרופא, ובכל משך ימי נסיעתי, ובפרט בימים האלו, טרם עוד נבנו הקולוניות באה"ק לאחביי, לא ידעו הערבים ממטרת נסיעתי ויחשבוני לנוסע פרטי כאשר יכנו המה: „אִנגלזי" (לאמר מארץ אנגליה) על שם הנוסעים האנגלים והצרפתים אשר יבואו מדי שנה בשנה ויעברו בארץ לארכה ולרחבה. וכמה פעמים קרה לי כי הקיפוני המוכים במחלות שונות וישאלו ממני מזור ותרופה, או שאלו ממני עיד דין ומשפט שיש למשפחה אחת עם רעותה.

בשפל ערי יהודה ונגיע עד עמק השרון ונבוא ליפו ביום הששי עם חשיכה ובראשית השבוע הבא כתבתי לשולחי ולידידי בארץ מולדתי את ההרצאה הבאה.

פרק ו.

ידיעות לשולחי. — בקורים בירושלים. — לפנים הארץ. — הרים ומישור.—מסחר היוצא והבא.—בנינים עתיקים.— ידיעות ממיסדי פתח-תקוה. — קריאה לשולחי לעבוד לטובת התישבות בארצנו.

ביום י"ז אדר, באתי בשלום ליפו. התיצבתי לפני אלה מנכבדי עמנו בפה, אשר היו לי מכתבי הכרת פנים אליהם, ובראשם סגן הקונסול האנגלי, חיים אמזלג, איש נכבד ודורש שלום אחיו. הוא קבלני בסבר פנים יפות, ויבטיחני להיות לי לעזר בכל מה שיהיה ביכלתו. הוא נתן לי מכתב לבן אחיו, העומד על משמרת מזכיר אצל הפחה בירושלים, ויתן לי עצתו, כי אסע לירושלים ואקח משם דרכי לפנים הארץ להתבונן בה. בירושלם ראיתי את ר' מיכל פינס, את בן אחיו של הקונסול האנגלי הנזכר ואת הארדיכל שיק העומד על משמרתו אצל הממשלה המקומית ואת השליח מקהלת ישראל ברומניה, ועוד אחדים מנכבדי עמנו. ואחרי אשר שמעתי את עצתם, לקחנו אני ועוד איש אחד שבא מקיוב מתורגמן אחד מתושבי ירושלים, ונסע אתו לדרום יהודה לראות ולהתבונן בשדות ובכרמים ולהתחקות על כל שרשי הענינים הנחוצים לנו לדעת.

אחשוב לנחוץ לדלג על אלו הפרקים בספר זכרוני, ששם רשמתי לי לזכרון פרטי כל המקומות והכפרים שעברתי בהם בנוגע ליבולם, יושביהם, אוירם וכדומה, כמו שעברתי בשתיקה על עתיקות העיר ירושלם וסביבותיה, העושות רושם עמוק על היהודי המרגיש את הקשר ההיסטורי עם העיר הנצחית הזו — ואתן פה רק השקפה כללית על מצב הארץ.

חבל רוכסי ההרים, המשתרע מדרום הארץ צפונה, מחלק את עבר הירדן המערבי. מצד אחד יורדות הבקעות עד הירדן ומצד השני עד ים הגדול. מקומות ההרים ושפוליהם, אף אם אמנם דשנים הם ונושאים יבול תבואה וכל עץ פרי למכביר, הנה מכוסים המה אבני חצץ וגיר ובעמל ויגיעה רבה עובד האכר את אדמתו, עד אשר יסקל ויעזק את המקומות הראויים לזריעה, ואז הוא עולה ויורד בשפולי ההרים עם מחרשתו ובקריו, — עבודה כזאת, שאין האירופי מסוגל לה; דרכים מתוקנות ללכת בהן בעגלה אין, כי אם על חמורו ועל גמלו ירכב האכר, אף ישא עליו את משאו. והדבר הזה לא לבד שהוא מוזר לאירופי, אלא הוא גוזל עוד זמן רב מן העבודה; כי אינה

דומה טעינה על עגלה לטעינה על גמל, הנושא רק חמישית מאשר יוכלו להוביל שני סוסים אסורים בעגלה. לחפור בארות גם כן קשה מאד, יען כי מקומות המושב של אנשי ההרים הם בראשי ההרים. ובכלל דרוש כסף רב, עמל ויגיעה הרבה, עד אשר יוכל האירופי להביא אל המקומות האלו את הידיעות והנסיונות בעבודת האדמה ובדרכי החיים, אשר קנה לו בארץ מולדתו. אבל לעומת זה לא מנע הטבע מן העמק מה שהחסיר מן ההרים. האדמה תוכל להיות נעבדת על פי דרכי העבודה באירופא; הדרכים מתוקנות, או בעמל מעט יוכלו לתקן אותן. רוח הים כי ינשוב כל יום ויום — ויחיה את האדם וכל בהמה ויטהר את האויר אף יקרר חום קוי השמש. האדמה טובה ופוריה. כי יכרה איש באר והעלה את המים למעלה והשקה את האדמה — ותוציא זרעה וצמחה כל השנה ואף גם בימי הקיץ, ימים אשר אין גשם על הארץ. סביב הבאר אפשר לטעת גני לימון ותפוחי־זהב, אשר ידרשו מים להשקותם בימי הקיץ; שיחי צמר גפן, עצי תות להרחבת גדול תולעת המשי, שושנים ופרחים, למען יבש אותם לסממנים ומרקחת — כל אלו הענפים יוכלו לשאת פרי טוב לעמלים בהם. בשרון, בהיות שכנותו על חוף הים התיכון המאחד במימיו את אירופא ואזיה,—לא על עבודת האדמה לבדה יחיה שם האדם, כי אם גם על כל מלאכה וחרושת המעשה, וישנם גם ענפים רבים בעולם המסחר, אשר יוכלו לתת לחם לבעליהם. מחוף יפו יצאו מדי שנה בשנה למצרים, אנגליה, צרפת, ואוסטריה: חטה, שעורה, דורה, תורמוס, שמן זית, שמן שומשמין, תפוחי־זהב, לימונים, כְּבָשִׂים, צמר, מחצלאות ובורית (מפסולות שמן הזית). אל הארץ יבואו דרך יפו: סחורות צמר, סחורות ארג, ברזל, כלי זכוכית, עור מעובד, פחמי אבן, נפט, קהווה, סוכר, תפוחי אדמה (לזריעה, כי תפוחי האדמה המגודלים באה"ק לא יוכלו להשמר עד הזריעה השניה), אורז, מלח, מיני דגים מלוחים, עצי בנין, רעפים לקֹרות הבתים, טאבאק, יין ושכר ומיני משקה שונים. הסחורות היוצאות, כפי שנתודעתי מהממונים על המכס, הם על סך חמשה מיליון פראנק מדי שנה, והבאות הנה לערך החצי מזה, אף בשנה ממוצעת. לזאת נראה הדבר, כי המקום היותר טוב ומוכשר למושבות הראשונות הוא עמק השרון.

במקומות שעברתי ראיתי שרידי בנינים עתיקים, בארות ובריכות מים, אשר יתנו עדיהן כי ידי אבותינו עמלו בהם, ובנקל נוכל לבנות מהאבנים הנמצאות שם בתים לשבת ולתקן את הבארות ובריכות המים.

הערבים הם עם שקט ולפני אנשי אירופא הם נכנעים ביראת הכבוד. האשכנזים, היושבים פה, מתעסקים בעבודת האדמה, במסחר ובנין ועומדים ביחסים

טובים עם בני עם הארץ. נגד חפצי ורצוני לא יכולתי לאסוף במשך מסעי ידיעות ברורות בנוגע למצב עבודת האדמה ולדעת כמה כסף נחוץ למשפחה מאחינו בני ישראל, כדי לעמוד על הקרקע. כי אדוני השדות על פי הרוב זורעים את שדותיהם על ידי האכרים העניים, ורק מעוטא דמעוטא זורעים בעצמם. וכמו האכרים, כן גם אדוני השדות לא יביאו בחשבון את נכסיהם ועבודתם ולא ידעו כמה הם זורעים וכמה מוציאים, אשר על כן לא יכולתי לדעת דבר ברור בנוגע לחשבון הכסף.

בבואי עש"ק ליפו מצאתי שם את האדון פינס ביחד עם מיסדי המושב „פתח־תקוה", אשר בגלל סבות שונות עזבו תושביו אותו עוד בשנה שעברה והלכו באשר הלכו. במוצש"ק כ"ז אדר הביאני האדון פינס ביתה ר' חיים שמרלינג, שהוא אחד מן „האשכנזים" היותר חשובים ביפו ושם נתאספו גם מיסדי פתח־תקוה, האדונים דוד גוטמאן ויואל משה סאלאמון, והם עשו לי חשבון מפורט מאותן ההוצאות הדרושות להקולוניסט העברי, אשר יבוא לאה"ק לעבוד את האדמה. והנני שולח לכם את החשבון הזה רצוף פה.

באסיפה זו החלטנו ג"כ ליסד פה אה"ק ועד משליחי קהלות ישראל, שמטרתו תהיה להורות להחדשים הבאים, את הדרך ילכו בה והמעשה אשר יעשון; לאגד את כל הבאים לחבורה אחת, למען אשר לא יתעו בארץ הזרה להם ולא יבנה כל אחד במה בפני עצמו, כי אם כאיש אחד חברים נהיה בעצה אחת איך להגיע למטרתנו הקדושה לנו — ותשועה ברוב יועץ.

סגן הקונסול האנגלי סי' אמזלג אמר לי, כי יש לפנינו דרך אחת איך להביא לכה"פ הקולוניא הראשונה תחת מחסה ממשלת אנגליה. לשם כך נחוץ להגיש מכתבי בקשה למקומות אחדים בלונדון. והיום אהיה אצלו לקרא אותו לאסיפתנו (הוא הבטיח לי לקחת חלק בועד שלנו) ואשאל מאתו איך להתחיל בזה הענין ואודיע לכם בפרטות.

שימו נא, אחי היקרים, עיניכם בחשבון והידיעות הפרטיות שהנני שולח לכם רצוף לזה, וכל מי מכם שיש בכחו ויכלתו לעלות לארץ הקדש — יבוא ויתחבר לאגודתנו, כי יש לנו תקוה לחיות בה; כי עלה נעלה וירשנו אותה וגם יכול נוכל! ואתם הנדיבים בעמנו, אשר כבוד עמנו וארץ אבותינו נגע עד לבבכם, צאו לעזר אחינו האומללים ותנו להם יד להאחז בארץ אבותינו ולא יסבלו עוד חרפת רעב בגויים ודור יבוא ידע את אשר עשיתם לקיום לאומנו, תורתנו ודתנו!

פרק ז.

שליחים שונים באים אל הארץ. — סרסורים מקיפים אותם. — נחיצות מרכז בשביל הבאים. — יסוד ועד חלוצי יסוד המעלה. — הולכי רכיל ורדיפותיהם את הועד.

בין כה וכה ואנשים מעירות שונות החלו לבוא אל עיר החוף יפו. כל אחד ואחד לתור את הארץ יבוא, מבלי דעת אנה ללכת ואנה לפנות, והסרסורים השונים מאחינו תושבי אה"ק, אשר למדו לדבר מעט ערבית, יסובו אותם כדבורים. זה יאמר לו: לך אחרי ואראך כברת ארץ זבת חלב ודבש, אשר תעניק לך מטובה; זה ימשכהו אל כרמו, וזה — אל גנו, וכל אחד ואחד מהם מקלו ותרמילו בידו האחת, ובשנית יחזיק ברסן הסוס או החמור ויציע לפני האורח הבא, כי ילך אחריו ויראהו את הארץ אשר הוא, פלוני הסרסור, שיצא זה עתה מבית המדרש או מלשכת הסופרים של פלוני הממונה, יודע ומבין בה כברחובות ירושלים. וכה אמנם משכו אחריהם רבים מאחינו שעלו לאה"ק והובילום הנה והנה עד אשר נוכחו הנוסעים לדעת, כי אין בידי הסרסורים לא דובים ולא יער — לא אחוזות שדה ולא גנים וכרמים: רק עמנו ישראל צריכים פרנסה, אשר על כן ילכו להתפרנס זה מזה. אנכי, אשר נסעתי בארץ וידעתי בכמה עולות לנוסעים היחידים הוצאות הדרך, נוכחתי כי הנסיעות האלו לאנשים פרטים ללא תועלת הנה, ונהפוך הוא, כי יוכלו עוד לגרום היזק לענין בכלל. ראשונה, לא כל אחד מהבאים יוכל לדעת איה איפה המה המקומות היותר מוכשרים להתישבות ולאן תהיה מטרת נסיעתו; שנית, אף אם ימצא לו איזה כברת ארץ הטובה ביבולה ובאוירה, הלא מוזרה לו שפת הארץ, נמוסיה וחוקיה *) ולא ידע איך לקנות ואיך לעשות שטרי המקנה. ואם יקנה אפילו במקח השוה ואף יעלה בידו לעבור מבלתי הכשל בשטרי המקנה, הלא לא יוכל היהודי האירופי, שאינו יודע שפת הארץ ותושביו להתישב בודד בין הערבים, כי אם נחוץ לו שיתאגדו ויתחברו באגודה אחת, אילו עשרות משפחות, למען יוכלו לחיות בין אנשים מסוגם ולסדר כל אלו הענינים הכלליים הנחוצים לאדם באשר הוא אדם וליהודי באשר הוא יהודי — ולהתאחד בחברה אחת, איך יכולים כל אלו היוצאים דחופים ומבוהלים מארץ מולדתם, ובבואם הנה כל אחד נופל בידי סרסור אחר ואין איש יודע ממטרת חברו? וזאת שלישית, כי הנסיעות בכלל לגבי אנשים שלא יוכלו להזהר, תגרמנה היזק בזה שיעלו מחיר הקרקע.

---

*) בענין הקניה יש בתוגרמה חוקים ונמוסים רבים, ובנקל יוכל להכשל בהם מי שאינו בקי בכל אלה.

להסיר המכשולים האלו ולתת סדר ומשטר נכון בתורת הארץ ולאחד כל אלה הבאים לאגודה אחת,—גמרתי אומר להוציא אל הפועל החלטתנו, שהזכרתי בפרק הקודם, וליסד ביפו ועד, אשר יהיה מרכז נאמן לכל הבאים לתור את הארץ, אף יתודע ע"ד אלו הקרקעות העומדים להמכר, ובהתאסף חבר אנשים, אשר יהיה ביכלתם ליסד מושב, אזי יקנה את הקרקע על ידי אנשים חרוצים וישרי לב, היודעים את טיב הארץ ובקיאים בנמוסיה וחוקיה, לבלתי הכשל.

הצעתי זאת מצאה חן בעיני אלו האנשים שבאו מארץ מולדתי כשלוחים ואף בעיני אחרים מתושבי אה"ק, אשר לבבם היה שלם עם רעיון ישוב אה"ק על ידי עבודת האדמה, וניסד את הועד ונבחר לנו חברים. והאדון פינס שהתמהמה עוד ביפו, ערך לנו חוקיו ותקנותיו. ונקרא שמו „ועד הלוצי יסוד המעלה".

בשמונה ועשרים יום לירח אדר נתאספו חברי הועד לאסיפה והאדון פינס גם כן היה בתוכנו, ויציע הוא לפני הנאספים כי יקבעו את מקום הועד בירושלים. אנכי ויתר חברי היינו נגד זה, יען כי מסבות המריבות ופרוד הדעות בין אחינו בעה"ק ירושלים לא יכולנו לבוא אז לירושלים לעבוד עבודתנו; וזאת שנית: חפצנו לשמור את אחינו הבאים לבל ילכדו ברשת הסרסורים השונים ועל כן חשבנו, כי יותר טוב לשבת ביפו עיר החוף, וכל אלה שיבואו ליפו יהיה ביכלתם לבוא עד הועד.

הדבר הזה היה למורת רוח למר פינס ויצא מאת האסיפה. ואנשים שונים, שראו כי בגלל הועד לא יהיה ביכלתם להיות לסרסורים בעניני קנין קרקעות, השתדלו להפריד בין החברים ולהרוס את הועד. ובראותם, כי אנכי הייתי האחד, אשר לקחתי על עצמי לנהל את עניני הועד ואת הוצאותיו כלכלתי מכיסי, שלחו בי חצי לשון הרע. אולם חברי הועד, שהתבוננו לעבודתי והכירו אמונת רוחי לרעיון שאני עובד לטובתו, לא שמעו לדברי הנרגנים והועד הסתדר ועבד עבודתו.

פרטי־כל עבודת הועד יבואו בסוף הספר.

פרק ח.

פינברג בא לארץ-ישראל. — נסיעה שניה לפנים הארץ. — לינה בועד-אל חנין. — היהודים והגרמנים מחליפים נחלאותיהם. — יסוד מושבה יהודית.

בימים אלו בא ליפו מר יוסף פינברג, שהביא לי מכתב המלצה ממר משה ליב לילנבלום. תכנתי את רוחו ונוכחתי, כי הוא מסור לרעיון הלאומי בכל לבבו ובכל נפשו, ובידיעותיו ובכשרונותיו יכול הוא להביא תועלת לענין, שאנחנו

עסוקים בו, ויתחבר גם הוא אל הועד. ותהי ראשית מלאכתנו ללכת עוד פעם אל עמק השרון נגבה ולראות עוד מקומות וכפרים בדרך עקלתון במשך שמונה עשרה ימים ולבוא עד עזה ועד גבול ארץ מצרים.

ראשית נסיעתנו היתה באחד מימי האביב הראשונים. בעת אשר השמש כבר החלה לרדת בפאת ים עזבנו, אנחנו והמתורגמן אשר אתנו, את העיר יפו. כדרך שעה אחת וחצי מיפו תחלק המסלה לשתים: האחת פונה לשמאל חברונה והשנית הולכת עזתה. כבר אתא לילה וחשכה היתה ורק הככבים במסלותם ותכלת הרקיע האירו לנו מעט הדרך אשר נעבור עליה. המתורגמן עובר לפנינו והערבי בעל הסוסים הנושא את חפצינו על פרידה אחת הולך מאחרינו ואנכי ורעי מדברים איש אל אחיו בשפת ארץ מולדתנו — שפה מוזרה למתורגמן והערבי, — והנה כדמות רוכב נראה לנו מרחוק מבעד ערפלי הלילה.

— האם האיש ההולך לקראתנו, לא מבני הבידואים הוא, השומרים נשף להתנפל על הנוסעים, כדבר בעל בית מלוננו ביפו? — שאל אותי רעי בשחוק.

— לו היה פה ר' חיים בעל המלון, כי אז התפלא על אומץ רוחנו, כי לא נפחד מפני בידואים ואימת שקריו לא תבעתנו — עניתיו ואוחז ברסן סוסי ואדפקהו לגשת אל הרוכב.

— ברוך אתה בנשף, בן־ליל? — אמרתי אל הרוכב בשפת ערבית ובסגנון מליצת השפה הזאת, שלמדתי בלילה זה מפי המתורגמן.

— ברוכים גם אתם! — ענני גם הוא, אשכנזית.

— הלא בן אירופי אתה, אדוני? — שאלתיו, בשמענו את תשובתו.

— כן אדוני, אשכנזי הנני.

— שלום לך אדוני — אמר לו רעי בשפת אשכנז צחה, — את אשר לא פללנו לראות הקרה ה' לפנינו: יליד אירופי בין רוכסי הרי חול אלה.

— ולי מה יקרה הפגישה הזאת! — ענה הנוסע ויושט ידו לי ולרעי, ויוסף לשאול אותנו: אנה פנינו מועדות?

— נוסעים אנחנו; באנו לראות את הארץ הקדושה, ארץ הפלאות, אשר תמשוך אליה לב כל אוהבי קדמוניות; ומגמת פנינו כעת אשקלונה, לראות ולהתבונן על חרבותיה — אמר לו רעי.

— ואתה, אדוני, בגפך בלא מתורגמן הנך הולך בדרך, אות הוא, כי בן הארץ הזאת אתה. האף אין זאת אדוני? — שאלתיו.

— כן, תושב ירושלם הנני וכחצי שעה מפה אחוזת שדה לי בחכירה והנני הולך כעת לבקרה — ענה האיש.

— אם יודע אתה את המקום הזה וסביבותיו — אמרתי לו — הודיעני נא איפה נוכל ללון הלילה, כי עיפים אנחנו מן הדרך ולא נוכל לאחוז דרכנו הלאה עד אשקלון ואף לא עד יבנה.

— אמנם כן אדוני, עוד רב הדרך לפניכם גם עד יבנה; סורו נא אלי ובצל קורתי תמצאו לכם מנוחה עד הבוקר.

— תודות לך אדוננו על טוב לבבך!

— האדונים ילינו הלילה בבית בן-ליל זה בכפר ועד אל-חנין — קרא המתורגמן, אשר שמע את דברינו, אל הערבי בעל הסוסים, ההולך אחרינו.

— טוב, אדוני — ענה הערבי — ה' עמהם!

כעבור חצי שעה באנו לחצר אחת הנבדלת מן המסלה ע"י גדר נטעי הצבר ונעמוד על יד השער. לקול קריאת האשכנזי נפתח השער והשוער העלה נר קטן בעששית וילך לפנינו. צעדנו צעדים אחדים וגבא לפני פתח בית אחד ונרד מעל הסוסים. מפני חשכת הלילה לא יכולנו להתבונן על סביבותינו ונלך אחרי בעל הבית ונעלה באחת המדרגות על הדיוטא השניה הביתה פנימה דרך אולם לח ורטוב.

נר קטן האיר בבית ויפץ אורו על כלי הבית וחפציו המעטים והדלים, אשר עמדו בלא סדר ומשטר נכון; ומשרת אחד הביא שלש צלוחיות קהֲוָה ושלש נרגילות ויגש לפנינו.

-- בגפך תגור פה, אדוני? — שאלנו את אדון הבית, אחרי שבתנו על מטה אחת.

— לא אגור פה, ורק לעתים אבקר את הנחלה הזאה — ענה אדון הבית בשאפו את עשן הנרגילה אל קרבו. — אדון הנחלה הזאת הוא אחד מאחינו האשכנזים — הוסיף אחרי שתותו הקהוה מכוסו — אשר קנה לו את הנחלה הזאת לפני חמש שנים. ויטע פה גן נחמד ויכרה שלש בארות מים להשקות את הגן ומטעי הירק. אף בנה לו את הבית הזה. אפס הסכיל לעשות בבנותו את הבית אצל אגמי מים ובצה, ובעלות האדים מאגמי הבצה בעתות הקיץ, חלה הוא ובני ביתו במחלת הקדחת, אשר גזלה מאתו שנים מבניו; ויעזוב את הנחלה הזאת ויברח מפחד המות וילך לארץ רוסיא וישתקע בסביבות העיר אודיסא ואת הנחלה הזאת חכרתי אנכי מאתו. הגן נחרב ונהרס ולא ישא פרי, רק תבואת הארץ טובה

מאד, ובעדה אני נותן לו אלפים פראנק לשנה; בני ביתי יגורו בגת (רמלה) ורק לעתים אבוא הנה לבקר את פועלי הערבים.

— והערבים תושבי הכפר לא ייראו מהאויר המזיק הזה? — שאלתיו.

— בתי הכפר יעמדו על הגבעה ואדי הבצה לא יגיעו עדיהם — ענה האשכנזי— ולו ראה זאת אדון הנחלה מראש, כי עתה לא באהו האיד והשבר. ואף גם אחרי כן — הוסיף אחרי דומיה ארוכה — הסכיל לעשות, בעזבו את האחוזה הנחמדה הזאת, אשר בזמן לא כביר תוכל להיות בידים חרוצות לגן עדן. הן אחינו בשרונה, באומץ רוחם, גרשו את הקדחת מהסתפח בנחלתם, בנטעם שמה אלנות וייטיבו את האויר ועתה הם רואים חיים של נחת בשלוה, ומתפרנסים מיבול אדמתם שהיתה רזה ואדמת חול, ואף כי הככר זבת חלב ודבש הזאת!

— אמנם כן, סבלנות ואומץ רוח דרושים לכל ענין וחפץ תחת השמים! — אמרנו לו.

לַנו שמה הלילה ולמחרת בבוקר, אחרי אשר התבוננו על הככר הזאת שתוכל להיות כגן עדן לפי דברי האשכנזי — שמנו לדרך פעמינו.

בעת שאנכי כותב הדברים האלה, כבר נשתנה המצב. במקום ההוא, אשר אנכי ורעי תעינו עד אשר מצאנו בית לח ורטוב ללון שם, אפשר למצוא כעת מנוח באחד מבתי המושב „ראשון לציון" העומדים מזרחה כמטחוי קשת מן הדרך העולה חברונה; ובנסעך ימה עוד חצי שעה תבוא לועד־אל־חנין. ואולם במקום הגן הנחרב והנהרס יראה לעיניך גן יפה ונעים, אשר ידים חרוצות עמלו בו לעזקהו ולסקלהו וישא פרי טוב; במקום הבית הלח והרטוב אפשר למצוא מנוח בבית אחר, הנבנה בטוב טעם, הלאה מאגמי הבצה על גבעה אחת קטנה, ובמקום האשכנזי החוכר — יפגשך אחד מאחינו האדון לֶהרֶר, שהיה לפנים אחד מבעלי האחוזות בסביבות העיר אודיסא ויעזוב את אחוזתו שמה לאשכנזי בעל נחלת ועד־אל־חנין, אשר גר בשכנותו, ויקח ממנו את האחוזה הזאת תמורתה ויתישב על אדמת אה"ק, ויבנה ביתו פה והנה הוא רואה ברכה בעמלו ובכספו ושמח בחלקו.

נתקימה נבואת האשכנזי החוכר, שנבא לי לפני שלש שנים: כי בידים חרוצות תהיה הנחלה הזאת לגן עדן.

פרק ט

נסיעה בכפרים. — לינה בעיר אשדוד. — באו זרים בנחלתנו. — חלוצינו יושבים בערים. — יושבי הכפרים כובשים את הארץ.

בבוקר נסענו הלאה ונסוב קצת כפרים ובערב באנו אל העיר אשדוד. העיר הזאת היתה ידועה לי מימי חרפי, בהלו נר מלמדי על ראשי, כמקום מושב סרני הפלשתים. ובבואנו אשדודה לא קוינו למצוא מנוח ללון הלילה באחד מבתי סרניה, ודמינו בנפשנו, כי המתורגמן והערבי בעל הסוסים יובילו אותנו כדרכם תמיד אל בית הכנסת אורחים הערבי ללון עד הבוקר. הירח והכוכבים ממסלותם בתכלת הרקיע האירו על בתי הכפר, שדותיה, וגניה, ואנחנו עברנו את הכפר ונבוא עד גדר חצר אחת גדולה, אשר הכרתיה כרגע, כי לא בית אחד הערבים הוא, כי אם ידי יליד אירופא כוננו אותו — בית גדול ורחב בעל שתי קומות בנוי אבני גזית יתנוסס בתוך החצר, ובזוית החצר עומד עוד בנין גדול ועתר ענן העשן העולה מארובת גג הבית, וכמו כן קול רעש והמית אופני הקיטור בלכתם, שנשמע מבית וחוצה, הראוני לדעת, כי מכונה של קיטור תעבוד עבודתה פנימה.

— בית הרחים של הארמני הוא, ופה ננוח הלילה — אמר לנו המתורגמן ברדתו מעל סוסו.

— התדע את אדון הבית? — שאלתיו.

— כן, אדוני, פעמים רבות הייתי בביתו בנסיעתי עזתה ויקבלני בסבר פנים יפות, ואם רק אמַר לו כי „אורחים נכבדים" כמוכם באו אליו — וישמח לקראתכם.

ירדנו מעל הסוסים והמתורגמן הלך הביתה לבשר לאדון הבית על ביאת „אורחים נכבדים". בעוד רגעים אחדים שב המתורגמן ביחד עם איש צעיר לימים מילידי המקום ויבקש אותנו בשם אדון הבית לבוא הביתה. הלכנו אחריו ויעל אותנו הגגה.

תחת כפת השמים הטהורים, על שטיח המכסה את רצפת הגג, ישב איש כבן ארבעים שנה נשען על כרים ויעשן נרגליה, ובהתקרבנו אליו עמד וישאל לשלומנו בשפת צרפת.

— אחלי, אדוני, פשטו נא את בגדי הדרך מעליכם ותלינו פה הלילה— הוסיף הארמני בהושיטו ידיו אלינו.

הבענו לו תודתנו ונפשוט את המעילים מעלינו, ושנים ממשרתי הבית הביאו עוד שטיחים וכרים ויציעו על יד אדון הבית ונסב כמנהג אנשי המקום.

— מאיזו ארץ אתם? — שאלנו אדון הבית.

— מארץ רוסיה.

— מדי שנה בשנה יבואו הנה אורחים רבים מארצות אנגליה וצרפת, — הוסיף הארמני לאמר — ומעולם לא ראיתי עוד ילידי רוסיה בין הנוסעים, לבד אלה ההולכים ירושלימה להשתטח על קברי הקדושים.

— העתים ישתנו ועמהן גם רוח בני האדם — אמרנו לו. — היו ימים לפנים, אשר אהבנו לשבת בית. אבל עתה רבים המה גם בנו אלה, אשר נפשם תכסוף ללכת לתור ארצות רחוקות ואף כי ארצות הקדם, אשר להן תערוג נפש כל איש, אם רק שאר רוח לו.

— ואתה, אדוני, מאיזו ארץ אתה? — שאלתיו.

— ארמני, יליד סטמבול אנכי.

— וימים רבים לשבתך פה?

— כחמש שנים עברו למן היום שבאתי ליפו ואשלח שמה במסחר ידי, וזה כשתי שנים שבניתי לי פה בית הרחים ואבוא הנה להשתקע.

— מתבואותיך תטחן פה למסחר או מתבואות האכרים סביבותיך? — הוספתי לשאול.

— הערבים מהכפרים בסביבותי מביאים חטים לטחון די עבודתי יומם ולילה, ואין לי נחיצות לסחור בקמח.

— אמנם — הוסיף הארמני בחתותו את הגחלים מעל הנרגליה—כר נרחב גם למסחר פה. אני קונה את תבואות האכרים הערבים ושולח ליפו. תודות לאל אני רואה ברכה בעמלי.

— והכרמים, אשר סביב ביתך, לך הם? — שאלתיו.

— יש לי רב, אדוני, גם כרמים גם שדות בסביבות אשדוד — ענה הארמני — ונחלתי שפרה עלי, כי במחיר מצער השגתיה מאת הערביים. מחר בבוקר, טרם תלכו לדרככם, אנהגכם ואראכם את נחלותַי פה — הוסיף בעל הבית בקומו מעל מושבו וילך לצוות להכין לנו מקום לנוח.

— בעוד אשר אנחנו חותרים ומשתדלים למצוא לנו מקום בארץ אבותינו וסנבלטים שונים מְיָראים אותנו לאמור, כי נשמה האדמה מאין יושב ורק לריק נכלה כספינו וכחותינו למצוא לנו פה מנוח אשר ייטב לנו — אמר אלי רעי —

הנה נפגוש פה על כל פסיעה ופסיעה אירופיים התוקעים להם יתד במקום נאמן, סוחרים, קונים, מוכרים ועוסקים בישובו של עולם ואף שמחים בחלקם.

— כן, ידידי! לבבנו יתחמץ בקרבנו לראות, כי בעת אשר אנחנו יושבים על פתחי העמים ומבקשים מהם לספח אותנו אל בתיהם — באו זרים נחלתנו, יטעו כרמים, יזרעו שדות אף יבנו בתים ויענדום ביפיפיותו של יפת. אחינו, שבאו הנה, יושבים בירושלים צפופים, דחוקים, איש יאכל בשר רעהו וגועים ברעב, בעת אשר מקומות רבים יש בארץ, אשר יוכלו לשלוח שמה את ידם במלאכה ומסחר ולחיות כדרך כל הארץ...

— קומו ולכו אחרי, אדוני — קרא אלינו בעל הבית בעלותו הגגה — הנה אנכי פניתי מקום לפניכם ללון ולנוח מעמל הדרך.

הלכנו אחריו ויביא אותנו אל אחד מחדרי ביתו ונלן שמה הלילה ולמחרתו בבקר קמנו ונשם פנינו עזתה.

פרק י.

נסיעה לעזה. — מלון אורחים ערבי. — הצעת הערבי לבקר כומר אנגלי.

כשעה אחת וחצי טרם באכה עזתה, בדרך ההולך מיפו, תעבור המסלה בין עצי זיתים רעננים המרהיבים עין הנוסע עד להפליא. זעיר שם זעיר שם יחסרו נטיעי־יקר אלה ובמקומם יראה הנוסע שדות הנושאים יבול למכביר — חטים ושעורה. העיר עזה יושבת בדרום ארץ פלשת, כשעה אחת מחוף הים התיכון וכחמש שעות מגבול הארץ. יושבי העיר הם כעשרת אלפים איש ובהיותה יושבת על הדרך העולה ממצרים לארץ הקדושה וליתר הארצות הנמצאות בצפון פלשת, היא מרכז המסחר. חנויות רבות ימצאו שמה, אף סוחרים גדולים העושים מסחר עם עם הארץ ועם בני הערבים היושבים במדבר סיני ומרכולתם תצא גם חוץ לארץ, דרך הים התיכון, לחופי תוגרמה, מצרים ואף גם אירופה.

אחרי אשר יעבור הנוסע האירופי דרך השדות הדשנים, יערי עצי הזית ויתר נטיעות הדר הטבע ומחמדי בת עין — תעשה עליו רושם עגום העיר על רחובותיה הצרים והמעוקלים, כדרך כל ערי הקדם, ובתיה האפלים הבנויים בלא סדר ומשטר. ואחרי כל עמל הדרך לא יוכל למצוא לו מנוח בבית, שצלתו מרובה מחמתו, ואווירו זך כאשר הורגל בארץ מולדתו.

בטלנו רצוננו בפני רצון מטרתנו הקדושה, אשר אליה אנחנו נושאים את נפשנו, ונסור אל חצר בית מלון אחד אשר לערבים.

אחדים ממשרתי הבית קדמו אותנו בסבר פנים יפות ויקחו את צקלונינו מעל אוכפי הסוסים ויביאו אותנו הביתה. כמנהג אנשי המקום, עוד טרם שאלו את פינו, הביאו מקטרת הנרגליה וצלוחית קהֳוה ויגישו לפנינו. ואדון הבית בראותו, כי אורחים אירופיים באו אליו, ויבוא גם הוא וישב על ידנו וישאל לשלומנו בכבוד וענוה.

החזרנו לו שלום ונשאל מאתו, אם יגורו אירופיים בעזה.

— האדון שפירא, ראש כנסת האנגלים — ענה הערבי.

בשם זה יכנו הערבים את שליחי המסיתים מארץ אנגליה שבאו לצודד נפשות ברשתם ולהפיץ דעותיהם בקרב עם הארץ, בני אמונת מחמד.

— וזולתו אין איש מארצות אירופה?

— אין, אדוני — ענה הערבי — אבל כל האורחים האירופיים הבאים הנה יסורו לבקר את בית האדון שפירא, כי חכם ונבון הוא אף כסף תועפות לו — הוסיף הערבי לספר לנו — כי הוא מכיסו בנה פה בית ספר ובית מרקחת. וסמי רפואה יתן לכל דורש חנם אין כסף, וגם הוא בטח קונסול אנגלי, — גמר הערבי בחפצו לתאר לנו את גדולת שפירא ורוב עשרו, ולא מצא כרגע תואר אחר יותר גדול מתואר קונסול אנגלי, שהוא שם הכולל לחכמה וגדולה במקום אחד.

— ואחיכם יסורו אל ביתו ללכת בעקבות אמונתו?

— יש כעשרה איש מן הכופרים — ענה הערבי בקול נמוך, בגמגמו תחת לשונו את המלה האחרונה, שהיא שם גנאי לאלה מן הערבים הבאים אל בית המסיתים.

— התוכל לתת לנו איש היודע את הדרך דרומה עד גבול הארץ? — שאלתיו.

— בנפש חפצה למען הדרת כבודכם — ענה הערבי. אבל — הוסיף אחרי דומיה ממושכה — בדרך הזה עליכם לעבור בין הבידואים, ויותר טוב לפניכם כי תשחרו את בית האדון שפירא, ואז יתן לכם איש חיל ללוותכם בדרך.

הערבי הביא לפנינו עוד כוסות קהֳוה ויאמר אלינו:

— אם תחפצו ללכת אל קבר שמשון „הנביא" אוכל ללוות אתכם.

— תודות לך!

— האדון שפירא בטח אחד מיוצאי ירך יעקב הוא — אמרתי לרעי — כי רבים המה פה אלה שמכרו מקור מחצבתם בעבור נזיד עדשים וילכו לעבוד אלהים אחרים.

— כן, שמו מעיד עליו — ענה לי רעי — אולם במקום הזה ראוי הוא, כי נבקרהו ונכירהו, ובפרט, כי אין איש אחר פה אשר נוכל לדבר עמו בלשון ההיא שמבינים אנחנו בלי עזרת מתורגמן. — נסורה־נא אל בית האדון שפירא, אולי נציל מפיו דבר הנוגע למטרת נסיעתנו.

— נחזיק בדרכי אלה האומרים, שהמטרה מקדשת את האמצעים, ונלך לתהות על קנקנו של זה האיש — עניתי לרעי.

פרק יא.

בבית שפירא. — הצעתו להיות לעזר לנו. — משא ומתן גלוי עמו. — הוא מבטיח להיות סרסור נאמן.

באחת מפנות העיר עזה עומד בית האדון שפירא: דרך רחוב אחד צר יבואו אל הצרו, אשר מצדה הפונה אל הרחוב אינה נבדלת מיתר חצרות העיר. אבל בבואנו פנימה נגלה לפנינו בית גדול, יפה ורחב־ידים. קירותיו משוחים בששר, מעשה צעצועים, חלונותיו גדולים ושקופים ואולם גדול ומהודר סובב אותו. לפני הבית רחבה קטנה נטועה עצים ופרחים שונים. בבואנו אל החצר פנימה פגש אותנו בעל הבית, אשר סבב על יד הפרחים להשקותם, וישאל לשלומנו בשפת צרפת, כדרך אנשי המקום לפתוח בשפה זו.

— מאיזו ארץ אתם, אורחים נכבדים?

— מארץ רוסיה — ענינו.

— התדברו בשפות אנגליה או אשכנז?

— שפת אשכנז נשמע — ענה לו רעי.

— אם כן סלחו לי, כי אבקש לדבר עמדי אשכנזית, ואחלי, אדוני, בואו נא אל ביתי.

ובהושיטו שתי ידיו אלינו הביא אותנו אל חדר גדול. כלי בית יפים ומהודרים, מסודרים בטעם אירופי. שטיחי פרס ותוגרמה כסו את רצפת הבית.

אחרי שישבנו על כסאות שהראה לנו אדון הבית פתח את פיו וישאל אותנו:

— לאן מגמת פניכם, אדוני?

— נוסעים אנחנו — ענינו לו. — באנו לראות את הארץ הקדושה, ארץ הפלאות זאת, אשר תמשוך אליה את כל חובבי קדמוניות. עברנו בדרום יהודה ונבוא עד עזה ומגמת פנינו ללכת עד קצה ארץ פלשת, ואחרי כן נשוב לדרכנו.

— אבל הלא היום ירד ולאן תלכו עתה! לינו פה הלילה ומחר תלכו לדרככם, ואנכי אשלח היום להגיד לשר העיר — הוסיף האדון שפירא — כי יזמין לכם איש חיל ללוות אתכם בדרככם.

— האם דרושים פה שומרים בדרך? — שאלתיו.

— אין כל פחד ומגור מהערבים והבידואים פה כאשר ידמו האירופיים, ואנכי רק במקלי אשר בידי אעבור בארץ לארכה ולרחבה. אפס בשביל נוסעים המוזרים להבידואים אני דורש בכל עת משר העיר איש־חיל, למען תהיה תפארתם על דרכם, אשר המה הולכים עליה. אולם — הוסיף אחרי דומיה ממושכה — לא אשלח להגיד לו, כי אם אקראהו אלי, כי איש משכיל וידידי הוא הפחה, הבא תמיד אל תחת צל קורת ביתי — גמר שפירא בחפצו להראות לנו את כבודו וגדולתו כי יבוא הפחה אל ביתו, בשעה שהוא דורש אותו.

ויקם מעל הכסא ויגש אל שלחן הכתיבה ויכתוב דברים אחדים על גליון ויתנהו במעטפה וימסרהו על יד המשרת הכושי וישב עוד הפעם אלינו.

— היום הגיעוני מכתבי העתים האנגלים — ענה האדון שפירא בלקחו גליונות אחדים מעל השלחן — לבבי יתפלץ בקרבי למקרא השערוריות הנעשות לעין השמש בארצכם עם אחינו היהודים. ומה מאד שמחתי בהיותי לפני ימים אחדים ביפו ובשמעי מפי סגן הקונסול האנגלי, כי באו אחדים מאחינו מארץ רוסיה לקנות פה קרקעות להתישב. אולי גם אתם, אדוני, מן החלוצים האלה? — הוסיף לשאול אחרי דומיה קצרה.

— אמנם כן גדול כים שברנו — עניתי לו — ולא אפונה, כי לבך כלב איש משכיל יתפלץ בקרבך בשמעך, כי זכות האדם באשר הוא אדם נרמסת בראש כל חוצות... מחילה, אדוני, האם יהודי אתה? — שאלתיו אחרי הפסקה מועטה.

— לא אכחש מכם, אדוני, כי אמנם עזבתי את מקור מחצבתי, אבל בכל זאת לבי הוגה אהבה וידידות לעם ישראל, ואם רק לא תכסו מאתי את מטרת נסיעתכם, אוכל להועיל לכם הרבה. זה שנים אחדות לשבתי פה: יודע אני שפת הארץ, תושביה, נמוסיה וחוקיה. הבידואים יושבי פלך עזה יכבדוני עד מאד, והנני פה כאב וכראש לכל הערבים מקטנם ועד גדולם. פלך עזה הוא שטח רחב ידים ואנכי כבר השמעתי דעתי לפני סגן הקונסול האנגלי ביפו, כי הפלך הזה הוא היותר מוכשר להתישבות היהודים ובכל לבבי ונפשי חפץ אנכי להיות לכם לפה ולעמוד על ימינכם.

— אם כדבריך כן הוא — ענה לו רעי — נגיד אנחנו גם כן לך את האמת, אבל בלא משוא פנים. קבלה היא בידינו, שכל מי שאינו משתתף עם הצבור אינו רואה בנחמתו, ומובן הדבר, שכל מי שאינו חפץ להשתתף עמו אינו חפץ

גם כן לראות בנחמתו. ולזאת, אם כי לא נוכל לכסות ממך את מטרת נסיעתנו, הנה לא נוכל להאמין באהבה והידידות, אשר ירחש לבב אחד מאנשי בריתך לעמנו.

— טובה תוכחת מגולה מאהבה מסותרת — ענה האדון שפירא. — אבל דעו נא אדוני, כי אנכי מגמתי פה לא להפיץ את דעותינו בין בני ישראל, כי אם בין הערביים.

— גם בזה לבבנו לא ילך עמכם, עניתיו — אנחנו לא רק נגד הענפים שתחפצו לעקור מכרם ישראל, כי אם גם לבנו לא ילך לקראת החפץ לנטוע זמורות זר באהלי בני שם. אולם בזאת נאות לקבל טובתך בנוגע לעסקנו, אם רק כמתוך בענין קנין קרקעות תהיה לנו ואם רק בזאת תעזור לנו ומטרה אחרת לא נראה במפעלך — ואז נכבדך ונרחש תודה לך.

— כדברך כן יהי! — קרא שפירא. — רק כסרסור אהיה לכם ותוכחו לדעת, כי רחוק אנכי מכל מטרה אחרת.

— ועוד דבר אחד חפץ אנכי להוסיף — ענה אחרי דומיה ממושכה — משה שנתגדל בבית פרעה בודאי שכח את צור מחצבתו ולא התענין במצב עמו, אולם כאשר ראה איש מצרי מכה איש עברי מאחיו — אז נתעוררה בו התענינותו לעמו...

פרק יב.

בחברת הפחה. — נחלות רבות עומדות להמכר. — שפירא שולח את הכושי לקרא את ידידו הנשיא. — הנשיא מציע ללוות אותנו. —

הדלת נפתחה ומשרת הבית קרא לאמר:

— הפחה בא והנהו עומד בחצר!

— בקשהו להכנס הביתה פנימה — ענה שפירא ביהירות.

פחת העיר בבואו החדרה דרש לשלום אדון הבית ואחרי אשר הציג אותנו אדון הבית לפניו כנוסעים העוברים בארץ הקדושה, ברך גם אותנו בשלום.

החזרנו לו שלום בשפת צרפת ויבקש סליחתנו, כי לא יוכל לדבר צרפתית, וידבר את האדון שפירא אנגלית והוא היה המליץ בינונו. הפחה שאל מאתנו לאן מגמת פנינו. ענינו לו על שאלותיו ויחל לספר לפנינו, כי טרדותיו רבות הן כעת לרגלי קריאת התושבים לצבא ולרגלי מדידת והערכת קרקעות רבות, שהיו מוחזקות בידי הבידואים וכעת עומדות הן להמכר.

— וסוף סוף גמר הפחה באיבה מסותרת — ישארו כל הקרקעות בפלך עזה בידי שנים שלשה אנשים, אשר רק הם הקונים הראשיים פה וזולתם אין איש.

— אבל מדוע זה יסלקו הסוחרים אחמוד וג'גידי את עצמם מלקנות קרקעות— שאל שפירא את הפחה? — הלא גם להם כסף רב.

— אנכי כמה פעמים הצעתי לפניהם והמה דוחים אותי בלך ושוב — ענה הפחה.

— הסוחרים אחמוד וג'גידי — ענה לו שפירא — הם מידידי ורעי ואנכי אדבר על לבם, כי יקנו את הקרקע אשר על יד הנחל גרר.

— טוב מאד תעשה — ענה הפחה — אם רק יעלה הדבר בידך.

— הככר אשר על יד נחל גרר — אמר שפירא — הוא ככר זבת חלב ודבש, ולו היתה בידי אנשים בעלי מעשה המבינים את ערכו, כי אז יכלו לבנות שמה עיר גדולה אשר תוכל להיות בהמשך הזמן לעיר מרכולת ולמרכז כרמים, זיתים, שתילי עצי התות וכדומה.

— ולא רק נחל גרר, כי אם כל פלך עזה — ענה הפחה, — אבל מה נאמר ומה נדבר: מאין איש תֵּשַׁם הארץ — גמר הפחה ויקם מכסאו.

— התוכל לתת לאורחים האלה איש חיל ללוות אותם עד גבול ארץ פלשת? — שאל שפירא את הפחה.

— בלב ונפש הפצה — ענה הפחה. — מתי ילכו מפה?

— מחר בבוקר — ענה שפירא.

— טוב — ענה הפחה. אנכי אצוה היום, כי יבא מחר איש חיל וילך עמכם.

— תודות לך, אדוני — ענינו גם אנחנו לו.

הפחה הושיט את ידו אלינו ויאמר: לכו לשלום, ואולי עוד אתכבד להתראות עמכם בישובכם.

— שמחים אנחנו בחברתך.

הפחה הלך לו והאדון שפירא הביא לפנינו מפת הארץ ויורא לנו את המקומות העומדים להמכר ויאמר אלינו:

— לא רק הפחה, שהוא איש משכיל ודובר עמדי אנגלית מוקיר ומכבד אותי — כי אם גם כל נשיאי הערבים והבידואים רועי הצאן סרים למשמעתי ופקודותי תשמור רוחם. ואם רק יש את נפשכם לתור את הארץ בסביבות עזה— אמר אחר דומיה קצרה — אשלח לקרוא הנה את אחד מנשיאי הבידואים, היודע היטב את גבולי הארץ, והוא ילך עמכם ויראה לכם את הקרקעות העומדים

להמכר, והיה אם ימצאו חן בעיניכם, יש ביכלתי לקנות אותם ע"י ידידי אחמד וג'גידי הערביים, אשר יקבלו ממני סכום קטן שכר טרחתם, למען יעמדו הם על הקניה ולא איש אירופי. קונים אירופיים יוכלו להעלות מחירי הקרקעות.

הסכמנו לעצתו ללכת עם נשיאי הבידואים שהזכיר, ונאמר, כי אחרי שובנו מדרכנו נראה את אשר לפנינו.

— מחמד! — קרא האדון שפירא למשרתו הכושי.

הכושי בא ויעמוד לפני אדוניו.

— התדע את שכונת הנשיא איברהים? — שאל אותו שפירא.

— יודע אנכי — ענה הכושי — כחמש שעות מעירנו דרומית מזרחית.

— כן, קח את קנה־הרובה האנגלי שלי ורוץ מהר אל אוהל הנשיא. בבואך תדרוש לשלומו בשמי ותאמר לו, כי דבר נחוץ לי אליו ואבקשהו לבוא אלי.

— מוצא שפתיך קדוש לי — ענה הכושי ויכרע לפנינו ויצא לדרכו.

בצאת הכושי בשליחות אדונו כבר פנה היום ואתא לילה. שפירא לא נתן לנו ללכת ללון באכסניא של הערבים וישלח ויביא חפצינו, ויפנה לנו חדר ונלון אצלו הלילה.

למחרת בבקר, אחרי אשר שוטטנו מעט בחוצות העיר ונתבונן אל תושביה ומרכולתה, באנו ביתה שפירא, והנה הנשיא איברהים כבר בא ומחכה לנו. דרשנו לשלומו וישבנו על ידו.

— האדון שפירא — פתח הנשיא — אמר לי, כי חפצים אתם לשוט בארץ בסביבות שכונתי ואבוא ללוותכם בדרך.

— תודות לך אדוננו על טוב לבבך — ענינו לו.

— הלא דברתם את הפחה אתמול והוא בטח הזכיר את שמי לפניכם? שאל הנשיא איברהים.

— כן אדוני — עניתי לו. כבד יכבדך הפחה, כי בן חיל אתה ולך נאה להיות נשיא וראש לעדתך.

— הפחה אמנם יודע זאת — הוסיף הנשיא להתפאר — ואתם תראו את ערכי וגדולתי כאשר תבואו לשכונתי.

פרק יג.

הנסיעה דרומה. — נחל גרר. — לילה באהל הנשיא איברהים.— בחברת זקני השכונה. — ספור בשני העגלים.

כשלש שעות לפני הצהרים יצאנו — פינברג, אנכי והמתורגמן — דרומה, וכשעה אחת אחר חצות באנו עד הכפר דיר־בלק, היושב כשעה אחת מחוף הים, מוקף שדות דשנים ועצי תמרים למכביר.

זקן הכפר יצא לקראתנו וישאל לשלומנו בענות כבוד. לבקשתו באנו לחצרו ונשב תחת צל תומר ונשת כוס קהוה, אף סעדנו לבנו מהצידה שהיתה אתנו, וננפש כשעה אחת ואחרי כן עברנו הלאה ונלך בדרך כארבע־חמש שעות הלוך וסבוב שדות ושכונות בידואים, ונבוא עד נחל גרר לפנות היום.

ככר זו, שהיתה לפנים מקום משכן יצחק אבינו, היא שכונת הנשיא איברהים. נחל קטן מחלק אותה לשנים — והנחל ריק ומים לא יעברו בו, ורק בארות אחדות נמצאות שם, והערביים יקראו להן „בארות הנביא יצחק".

ומשני עברי הנחל נטויות שורות שורות אהלי בידואים רועי צאן. אילנות אין שם וכל הככר זרועה חטה ושעורה. וכמטחוי קשת רחוק מן האהלים נפוצים עדרי צאן ובקר, סוסים וגמלים למכביר.

באנו עד אוהל אחד גדול העומד בקצה השורה הראשונה, שהוא אוהל הנשיא איברהים, בעת אשר השמש שקעה כבר לפאתי הים. חרדת קודש אחזתני בראותי בעיני את המקום הזה, אשר בו צרור פרק אחד מדברי ימי יצחק אבינו. אבימלך מלך פלשתים ופיכול שר צבאו כמו חי התיצבו נגד עיני. זכרתי את „מאה שערים", אשר מצא יצחק אבינו פה, את „מקנה צאן ומקנה בקר ועבודה רבה" שהיו לו... אבל הנשיא איברהים נגש אלי ויבקשני לרדת מעל סוסי ולבוא אל אהלו.

אוהל הנשיא איברהים היה אחוז ביתדות חזקות, מכוסה עורות גמלים ומקושט בפנים באדרות שער ושטיחים פרסיים ותוגרמיים. בבואנו האוהלה הציעו על הרצפה כסתות וכרים מרוקמים משי. ערבי אחד הגיש לפנינו מקטרת הנרגילה והשני לקח את המדוכה וישם בה זרעוני הקַהֲוה, כתש אותם הדק היטב והכה בצד המדוכה להשמיע קול, כי כן המנהג פה, להשמיע קול במדוכה ולבשר בזה את יתר גרי האהלים כי אורחים סרו אל אוהל הנשיא ויבואו גם הם לקדם את פניהם. בעבור רגעים אחדים באו עוד שלשה ערבים מעוטפים במעילי הבידואים, נשלו נעליהם מעל רגליהם וידרשו לשלומנו וישבו על ידנו.

— האורחים האלה — אמר הנשיא איברהים אל הערבים — הם אנשים גדולים ונשואי פנים והפחה בעזה ואף האדון שפירא בקשוני ללוות אותם בדרך ולשוטט עמהם פה.

— ברוכים יהיו לאלה! — ענו הערביים.

— אף לא מהכופרים המה, כי אם מבני ישראל — הוסיף הנשיא לספר להם.

— אנחנו ובני ישראל — אחים אנחנו, חי מחמד! — ענה האחד.

— מאיזו ארץ המה? — שאל השני.

— מארץ מוסקוב — ענה הנשיא.

— הקונים אתם דברים עתיקים? — שאל השלישי.

— אם יש אצלכם, נקנה — עניתיו.

— כמה הם מספר בני שבטך השוכנים פה אתך? — שאלתי את הנשיא.

— יותר ממאה משפחות — ענה הנשיא.

— ומקנה רב לכם פה?

— לאלפים יִמָּנוּ — ענה הנשיא בגאון.

— וקרקע לזריעה יש לכם רב?

— לה' הארץ ומלואה ואנחנו לצרכינו נחרוש ונזרע.

— ויותר מצרכיכם לשם מכירה לא תזרעו? — שאל מאתו רעי.

— יש בינינו רבים הזורעים הרבה ומוכרים תבואות שדותיהם לסוחרי עזה — ענה הנשיא בהגיחו עתר ענן הנרגילה אל פיו — אבל אנכי אינני רואה בזה תועלת.

— מדוע?

— הבינה נא למצבנו — ענה הנשיא וישת כוס הקהוה — סוחרי עזה יקנו מאתנו תבואות שדותינו במחיר מצער מאד ולמה איפוא נעמול לריק, למען מלאות חוריהם זהב?

— אצלנו באירופה — ענה לו רעי — יעמול האכר רק להשיג קרקע במדה מרובה ואז לא ידאג עוד למכירה, כי קונים רבים אפשר למצוא אשר ישלמו לו בכסף מלא בעד עבודתו.

— לו היו פה אירופיים, כי אז בטח אפשר היה לזרוע הרבה — ענה הנשיא בהביטו בפנינו ובפני רעיו הערביים.

— אבל, נשיאנו, — קרא אחד הערביים — האירופיים יביאו כפירה בנו ויטו את יושבי הכפרים מדרך האמת.

— אל תדבר כדברים האלה, עבדול פתח — ענה השני — לא כל התמרים בני גובה אחד הם.

— כן תדבר — ענה השלישי – כבר מלתי אמורה, כי בני ישראל אחים המה לנו.

— ואם גם את יושבי הכפרים ישו אחדים מהאירופיים, הנה אחינו יושבי האהלים לא ישמעו להם — אמר הנשיא בקחתו את מקטרת הנרגילה אל פיו. — הטרם שמעתם מפי את מקרה שני העגלים?

— לא, נשיאנו, ספר נא לנו.

— שני עגלים רכים בני שנה אחת היו לבידואי אחד — החל הנשיא לספר בחתותו את הגחלת מעל ראש הנרגילה — וילך האיש למסעו בדרך רחוקה וימסור את העגלים על ידי ערבי בן כפר לגדלם ולהניקם שדי פרה אחת, ויקצוב לו שכרו ארבע מיג׳ידי כסף אם יניק אותם מחלב פרה אחת ולא יקח את חלב הפרה הזאת לצרכים אחרים במשך שנה שלמה. ויקר המקרה, כי לקח בן הכפר מעט חלב משדי הפרה ויתן לכבשה אחת, אשר היתה אמונה אתו ואת העגל האחד כלכל ביום ההוא במים ותבן. ככלות השנה שב הבידואי וישלם את ארבע מיג׳ידי הכסף, ויקח את העגלים מיד האכר ויאסור אותם במחרשתו וילך לחרוש את שדהו. הוא הולך במחרשתו ועגל אחד מעדו קרסוליו ויפול על יד המחרשה. ויקח הבידואי את העגל וישיבהו אל הערבי ויאמר לו: ראה רמיתני, מן העגל הזה גנבת חלב חקו פעם אחת...

הבידואים שמעו את הספור בדממה וככלותו לספר ראה ראינו, כי שמחו מאד ויעטו גאה וגאון ויודו לנשיא, כי אמנם עם חכם ונבון המה הבידואים וכל רז לא אנים להם.

* * *

לנו באוהל הנשיא, ולמחרת בבוקר קמנו ללכת והנשיא ארח אתנו בדרכנו כל היום ויראה לנו עוד הרבה שדות וכפרים, ונשב אל שכונתו ללון, וביום השלישי קמנו בבוקר ללכת עזתה והנשיא לוה אותנו עד בואנו לעזה.

פרק יד.

נסיעה ארוכה בהרי יהודה. — באושפיזה רוסית. — הכסף עונה את הכל. — משא ומתן עם הנזיר הרוסי.

מעזה באנו ליפו ומשם הלכנו עוד הפעם לירושלם, לשוט בכפרים אשר בהרי יהודה, להתבונן ליבולם, לאוירם ולתושביהם. כדרך שתי שעות מירושלם בא לנו הלילה ונתע בדרך אשר הלכנו עליה ונלך עלה וירוד על רוכסי ההרים, עד אשר לא ידע גם הערבי בעל הסוסים את הדרך אשר נלך בה. וגם המתורגמן שלנו, אשר התפאר לפנינו כי נהירין לו שבילי ארץ יהודה כחוצות ירושלם, גם חכמתו וידיעתו נסרחו. אפס כי השתדל להרגיע אותנו בדברי נחומים, באמרו כי אין להתירא במקום הזה משודדים שומרי נשף. ואולם תנחומותיו אלה היו לנו למותר, אוירא דארץ ישראל והרגיש כי בארצנו אנחנו, הרגיע את רוחנו ונהיה שלוים ושקטים ברוחנו ורק עיפים היינו מאד מרוב הדרך אשר הלכנו רוכבים על סוסים בארץ הרים ובקעות, ונכסוף לבוא אל אחד המקומות ולנוח, ומה מאד שמחנו וירוח לנו בשמענו קול כלבים נובחים, אשר בשרו לנו קרבת מקום מושב בני אדם.

— תודות לאללה! — קרא הערבי בעליצות נפשו, עוד מעט ונבוא לכפר.

— תודות לאל! — ענינו גם אנו חלקנו. ובעוד רגעים אחדים ראינו לנגד עינינו כעין בתים ובנינים, שמפני חשכת הלילה לא יכולנו להבחין אם בתי מושב הם או גלי אבנים.

הערבי בעל הסוסים הביא אותנו לבית האורחים הערבי אשר בכפר וידפוק על הדלת ויצא השומר וידרוש הערבי ממנו לקבל את האורחים הבאים אתו.

השומר פתח דלת בית קטן ויעל נר ויביאנו הביתה. ויהי בראות השומר אותנו מלובשים בגדי אירופא ויחשוב אותנו לקונסולים או לכל הפחות לרופאים. כי כן דרך הערביים בכפרים לחשוב את כל בן אירופא לבעל אוצרות ולמלומד. ויאמר אל המתורגמן בשפת חלקות, כי בכל אות נפשו חפץ הוא לקבל את האורחים האלה, אפס כי צר המקום לפנינו, ואם רק יש את נפשנו למצוא לנו מנוחה כל הלילה כאשר הורגלנו, הנה יש פה בכפר „כניס־אל־מוסקובי“. המתורגמן הסביר לנו: „אושפיזא דבי רוסיא“, ואין טוב לנו, בלתי אם לסור שמה ללון הלילה. שמענו לעצתו ונלך אחריו, ויביאנו עד גדר גדולה בנויה אבני גזית גדולות. בפתח באנו אל תוך הגדר ורוכבים על סוסינו עלינו במדרגות הצובות באבני גיר חזקות, על ראש גבעה מוקפת גדר. על

ראש הגבעה התנוסס בית אבנים גדול ובנינים קטנים שונים ושדרות עצים שתולים שמה בנאוה.

— זאת היא אושפיזא דבי רוסיה — אמר אלינו המתורגמן, בעלותנו הגבעה. הערבי הלך לקרוא את אחד הנזירים הגרים פה; אתו תוכלו לדבר בשפת ארץ מולדתכם ובל"ס יקבל אתכם בסבר פנים יפות ונלון פה בחדרים מרווחים, כאשר הסכנתם באירופא, ומחר נלך לדרכנו.

כעבור רגעים אחדים יצא אחד הנזירים, והכרת פניו ענתה בו כי יליד ארצי הוא, ואשמח בקרבי, כי אמרתי זאת הפעם אהיה אנכי המדבר והמתורגמן יעמוד כאלם לא יפתח פיו, תחת אשר עד כה היה הוא לי לפה ואני עמדתי כאיש אשר אין מלה בלשונו.

— שלום לך אדוני — קראתי לנזיר בשפת ארצו — פתח נא, אחי, דלתיך לפני עוברי אורח מארץ מולדתך!

— שלום! — קרא גם הוא בעליצות נפשו בשמעו שפתו. — רדו נא מעל הסוסים ואנכי אמהר להביא מַפתח הבית.

וירץ מאתנו, ובעוד רגעים אחדים שב ויפתח את הדלת ויעל מנורה גדולה כמו שמח לקראתנו עד מאד, — אבל בבואנו הביתה הכיר בנו, כי יהודים אנחנו ויהפך רגע לאיש אחר ויפלו פניו מאד ורוחו סרה, ויחל לגמגם בלשונו:

— אנכי לבדי כעת פה, ואיש אין אתי... ראש הבית וחברי הלכו ירושלימה. אנכי... אנכי לא אוכל לתת לכם ללון פה הלילה.

— מדוע? — שאלתיו.

— הלא יהודים אתם?

— כן — עניתיו — אבל הלא תשמע לשוננו כי מארץ אחת אנחנו, ואיככה תאמר לסגור את הדלת לפנינו?

— אנכי... אנכי... אין ברשותי הוסיף עוד הפעם לגמגם.

— אין נכונה בפיך! — קראתי בחמת רוחי, בהביטי בפני הנזיר בעינים מזרות חמה למען הרך את לבבו, כי הכרתי כרגע כי על דעת עצמו הוא עושה ולא עפ"י פקודה ממקום גבוה. — הבית הזה אושפיזא הוא לפני כל עובר ושב, והנני אומר לך מראש, כי אם תסגור הדלת לפנינו באישון לילה, במקום מוזר לפנינו, אגיש את משפטי אל הקונסול ואף לפני ראש כנסת אמונתכם בירושלם.

— אנכי... ה' עמכם... לינו פה הלילה — ענה הנזיר בשמעו את דברי ומראותו כי פגע באנשים חזקי לב.

— תודתי לך, יקירי! — שניתי גם אני את סגנוני ואחל לדבר עמו רכות. — אולי יש בידך, אחי, מוליאר רוסי; כי עתה שפות הסיר ותן לנו חמים ונשתה ותחי נפשנו ובכסף מלא נשלם לך בעד טרחתך.

— יש ויש אדוני — ענה הנזיר בשמעו את השם הנכבד „כסף" העונה את הכל מפורש יוצא מפי, וימהר וילך לו לשפות את הסיר.

הביאו את „חפצינו" הביתה ואנכי ופ. פנינו כה וכה להתבונן אל הבית הזה אשר באנו בצל קורתו, ונתמה איש אל רעהו על גודל הבית ורוחב מדתו, על תאָיו ואולמיו הבנוים בטוב טעם ודעת, על כלי הבית המסודרים במשטר נכון ועל חדרי המטות המוכנים לאנשים רבים, ערוכים בכל, אשר לבני המון העם לבד, ואשר לבני מרום הארץ לבד. וכל זאת בכפר ערבי, בין בעלי אמונת מחמד, הרחק מאדם העיר!!

פשטנו את בגדי הדרך מעלינו ונגהר ונתמודד להחליץ את עצמותינו ואת אברינו אשר צפדו מנדודי הדרך. בין כה וכה הביא הנזיר המשמש מוליאר נחשת ממורט — דוד נפוח בעל כרס, יהמו יחמרו מימיו וגערתו בלהבי אש! שמחנו על המוליאר כאשר ישמח איש על מכּרו, אשר לא ראהו ימים רבים, כי מיום צאתנו מארץ מולדתנו לא ראינו מוליאר בעינינו בכל הדרך אשר הלכנו. פתחנו אמתחותינו ונוציא משם תֵה וסוכר ושאר צידה לדרך ונשב למשוך בחמין את בשרנו ולסעד לבנו ונקרא גם את הנזיר לסעוד אתנו, כי חפצנו להטיב את לבו, למען יודיע לנו את תורת הבית ומטרתו.

— הגידה נא לי, ידידי — אמרתי לו בשומי ספל חמין לפניו — האם רבים האורחים הבאים הנה מדי שנה בשנה?

— רבים, רבים מאד, ענה בשבתו אל השולחן.

— וכמה יהיו בערך?

— מספרם לא אדע, ראש הבית ידעם, כי הם כתובים עמו ורשומים בפנקסו.

— כמה נזירים יגורו פה?

— שונה מספרם ולא כל הזמנים שוים. אלה יבואו ואלה ילכו.

— לאָן המה הולכים?

— גם זאת לא אדע. כל זאת ידע ראש הבית ואתנו אין איש יודע עד מה — ענה בהגיחו מלא לוגמיו מספל החמין אשר לפניו.

— ומה מעשיכם פה?

— את האלהים נעבוד!

— התבואו במשא ומתן עם הערביים?

— כן. אבל גם זה הוא ענין ראש הבית ואנחנו לא נדע עד מה — ענה שנית, וימזוג לו כוס יין וישת, ויקח לחם ודג מלוח אשר שמנו על השלחן ויאכל בכל אַות נפשו כאיש אשר לא אכל כל היום ההוא, ואנחנו בראותנו אותו טרוד מאד באכילתו וכי לא נוכל להציל מפיו דברים יותר ברורים, עזבנוהו לנפשו ונלך לשכב בחדר המטות.

העליתי מקטרתי ואתנפל מלא קומתי על המטה לנוח מעמל הדרך; אבל רוב שרעפי בקרבי לא נתנוני למצוא מרגוע לנפשי, ואתהפך מצד אל צד ואֶאָנח דום לבלי הפריע את מנוחת חברי השוכב על מטתו בעבר החדר מזה, כי אמרתי ישן הוא. אבל גם שנתו נגזלה, ואנחתי ממנו לא נסתרה ויאמר אלי: מה אתה נאנה?

— המה יודעים את אשר לפניהם ואיזה הדרך יפיקו זממם ויוציאו את רעיון לבם לפעולות אדם, אמרתי לו.

— מלבי הוצאת המלים, כי גם אני כמוך אחשובה ורעיוניך על משכבי סליקו — ענה לי רעי ויאָנח גם הוא במרירות.

— את האלהים הם עובדים . . . ובנשאם לבבם אל כפים אל אל בשמים לא ישכחו גם את הארץ אשר תחת רגלם. יבואו במשא ומתן עם הערביים, יבנו להם בתים כמו רמים בכל פלך ופלך, יקנו קרקעות ויטעו כרמים ויעשו פרי תבואה.

— התזכור, הוסיף פ., את אשר ספר לנו הנוסע שיק, כי גם מעבר לירדן החלו לתקוע יתדם במקום נאמן. אף אמנם הם יודעים את אשר לפניהם ואיזו דרך יבואו למחוז חפצם — ואנחנו מה?! . . .

— גם אנחנו שלחנו את אחינו אל ארץ אבותינו לעבוד את האלהים — אבל את מי שלחנו? — את הנמושות אשר בנו, את הזקנים אשר עליהם אָבד כלח, את המטים למות, השמחים אלי גיל כי ימצאו להם קבר באדמת קדש! אנשים רפי רוח וחדלי אונים, אנשי עולם האצילות, אשר ראו רק מראות אלהים וישכחו את השדה אשר מתחת רגלם. גם אנחנו זרקנו את הפרוטות לקופות ר' מאיר בעל הנס, ונהי — כזורק אבן לחמת כולנו וכבגד עדים כל צדקתנו, ומעולם לא שמנו אל לבנו לשום לנו שם ושארית בארץ קדשנו ולהחיותה לנו לפלטה ולמשען ביום צרה. „המה" שלחו „לעבוד את

האלהים" אנשי מעשה, מלאי כח עלומים; על כן בנו הם להם בתי מדות ואושפיזין מרווחים, ואגודתם על הארץ הזאת נוסדה מוסד מוסד; ואנחנו בנינו לנו עליות בשמים, מגדלים פורחים באויר, אושפיזין בסוכות... על כן היה ישראל כגר בכל הארץ וגם בארץ אבותיו הוא אורח נטה ללון בנחלתנו אשר נהפכת לזרים...

— ובשלמי הרעה הזאת לנו?

— מידינו היתה זאת לנו — ענינו שנינו בבת אחת — על כן למעצבה נשכבה...

ולמעצבה שכבנו כל הלילה ההוא ושנה בעינינו לא ראינו. וכאור הבקר קמנו זועפים ועצובי רוח; השמש יצא בגבורתו והתולדה גלתה את כל שעשועיה בארץ הפלאות הזאת, אבל אור השמש לא האיר את מחשכי לבנו ותנחומות הטבע לא שעשעו את נפשנו. ונקם ונרכב על הסוסים ונלך מרים בחמת רוח, ואין דובר דבר איש אל רעהו, כי גדל הכאב מאד.

פרק ט"ו.

הרשמים אחרי הנסיעה השניה. — עוד הפעם בירושלים. — בבית הפרופסור הזמן. — דעתו על אודות התישבות בארץ-ישראל. — השרון לנוה צאן. — בבית הרב. — משא ומתן עם השמש. — „שקאלעס" ועבודת האדמה מעשי אפיקורסים.

הנה כי כן עברנו כפרים הרבה בארץ מישור, ואף גם בהרי יהודה. השדות בפלך עזה משכו את לבבנו ובאנו לידי ההלטה, כי המקום היותר מוכשר להתישבות היהודים הוא המישור, הלא הוא הנוף אשר על שפת הים התיכון, ובפרט בדרום הארץ. על יד הבידואים יושבי האהלים, רחוק מדרך המלך יפו ירושלים, נוכל לסדר התישבות רחבה, מבלי משוך עלינו את קנאת העמים הנושאים את עיניהם אל הארץ הקדושה. ואף זאת, כי שדות רבים יש אצל הבידואים המוחזקים להם משנים קדמוניות ובמחירים זולים נוכל לקנות אותם. ואם נוסיף לזה לקנות מהם בעת הראשונה צאן ובקר, ונקנה את לבבם לקבל אותנו בסבר פנים יפות ונוכל לשבת בשכנותם בלי כל מגור ופחד. אויר המקום צח ונקי, והמקום ההוא ככר רחבת ידים, אשר בנקל יוכלו לשבת עליה כחמשת אלפים משפחות — ככר כזו אין כמעט בכל ארץ פלשת, מלבד עבר הירדן מזרחה. — ראינו כי בעיר כעזה, אשר אליה ינהרו מכל הפלך ההוא

אכרי הכפר ויושבי האהלים למכור תבואות שדיהם ולקנות כל צרכי החיים, יוכלו להתישב אף בימים הראשונים כעשרים שלשים משפחות לסחור את הארץ ולהתעסק בכל מלאכה וחרושת המעשה; על כן חשבנו, אשר אם מספר הבאים לאה"ק יתרבה, תוכל הככר הזאת להיות מרכז ראשון להתישבות. ונבוא במשא ומתן עם אחדים מעמי הארץ אשר בידם עתותי הקרקעות של הממשלה, ואף גם עם ראשי משפחות הבידואים, כמספר למעלה, ותקותנו שעשעה אותנו, כי עלה נעלה אל המקום הזה אף יכול נוכל. ונשב ירושלימה לחוג את חג הפסח.

בירושלים שחרנו את בית הפרופיסור הויפמן. האדון הזה הוא אבי הקולוניזציון של האשכנזים הוירטמבירגים באה"ק. הוא יסד ארבע מושבות להאשכנזים באה"ק וכולן ישגו ויפרחו ויושביהן יחיו מעמל כפיהם ויתענגו על טוב הארץ. האחת היא אצל ירושלים, ששמה יגורו בעלי מלאכה וסוחרים; השנית אצל יפו, ג"כ מבעלי מלאכה וסוחרים; השלישית אצל חיפה, שמה ישבו עובדי אדמה, ששתלו כרמים ואלני זית למרבה ויעשו יין, שמן ובורית (מפסולת השמן) אף בעלי מלאכה שונים; והרביעית היא במהלך שעה אחת מיפו — שרונה שמה. תושבי הקולוניות האלה, לבד מעוטא דלא מנכר, יתחשבו על עדת הטמפלר, כלומר: בני מקדש, המאמינים באמתות דברי הנביאים, שחזו לפני אלפים שנה, כי עוד ימים יבואו ובני ישראל ישובו לגבולם, יבנו חרבותיה וארמון על משפטו ישב, ואשר על כן באו לחכות על הגאולה והתמורה שתהיה לארץ הקדושה *). הפרופיסור הופמן ספר לנו דברי ימי התיסדות המושבות האלו ואת כל המעצורים והמכשולים שהיו לפניו על דרכו. נוכחנו לדעת, כי הקולוניזציון באה"ק לא תוכל להיות קולוניזציון, כנהוג בארצות לא נושבות אשר תמשכנה אליהן את הרעבים ללחם או את האצים להתעשר מארצות שונות, כי אם רעיון רוחני דרוש שיהיה לרוח החיה באופני הסבה הזאת, והרעיון הרוחני שנטע ה' הויפמן בחכמתו בלבבות בני עדתו, הוא שעמד לעבור על כל המכשולים שהיו לפניו. הרעיון הרוחני, הוא שעמד לו ליסד מושב שָׁרוֹנָה, במקום כזה שהאדמה היתה אדמת חול והאויר היה רע מאד ויגזור על ימין ועל שמאל ויאכל חלק גדול מהבאים שמה **); וכל זאת עשה רק למען הראות, כי אמת בפי הנביאים שחזו: „והיה השרון לנוה צאן". ובאמת הפכו האנשים האלה את המדבר השמם הזה למקום מושב:

*) ואנן, בני ישראל, מה נענה אבתריה?

**) על המקום הזה היתה מכוונת, לפי דבריו, תפלת הכהן הגדול: ועל אנשי השרון וכו' שלא יהיו בתיהם קבריהם.

המה זבלו את האדמה ויטיבו את יבולה; נטעו אילנות להטיב את אוירה ויטעו גם כרמים ועצי פרי המביאים תועלת לעמלים בם, וכעת תפרח שרונה ומצבה יוטב מיום ליום.

הוא נתן לי אילו הוראות בנוגע ליסוד המושבה שאנחנו הולכים לבנות ובתוך יתר דבריו אמר לנו: היהודים המה עם הספר ולכן הנני נותן לכם עצתי כי הבית הראשון שתלכו לבנות יהיה בית הכנסת או בית הספר.

* * *

בהיותי בירושלים ישבתי פעם אחת בלילה בבית אחד משארי, שהיה רב ורועה לעדה אחת בישראל בארץ רוסיא, ולעת זקנתו עזב את כסא הרבנות בעיר מגורתו ויבוא ירושלימה לחכות עד אשר יגיע קץ ימי מסעו בעולם הזה, הדומה לפרוזדור, ואח״כ יכנס לטרקלין דרך מעבר אדמת הקודש, למען לא יהרסו זוחלי עפר את מנוחתו, אפילו כמחט בבשר החי.

ארכה ישיבתי בביתו כשתים שלש שעות בלילה, וחשכה כסתה את העיר הקדושה ואת חוצותיה ומבואיה הצרים, עד כי לא ידעתי את מוצא העיר ללכת אל בית מלוני שהיה חוצה. שארי זה, אע״פ שהוא כעת לא רב ולא רועה, בכל זאת בשבילו כבשביל יתר הרבנים שמלאו משמרתם בחוץ לארץ ויבואו ירושלימה למצוא מוצא טוב מהפרוזדור לטרקלין — עומדים השמשים והבטלנים השונים הכן בכל עת למשמעתם, והוא שלח הד מן חבריא, שהיה באותו הלילה בזו החצר לליל שמורים שלפני ברית מילה, להראני את מוצא העיר וללוני עד שער יפו.

— מאין אתה, דודי? — שאלתי את השמש הזה, שהלך בצדי ויאיר לי הדרך בעששית אשר בידו.

— מכולל וואהלין — ענני ברוח נמוכה.

כל מקבלי החלוקה מכנים את עצמם ע״ש הכולל ולא ע״ש עירם או ארצם שיצאו משמה.

— כמה יעלה בחלקך מכסף החלוקה? — הוספתי לשאול.

— כמה? — שאל גם הוא על שאלתי — ותומ״י ענה: שמונה רובל לנפש בשנה.

— הלא מצער הוא, ובמה תחיה את נפשך?

— במה אחיה את נפשי? אָה! — נאנח ויניע את ראשו לצדו — שמש אנכי בביהמ״ד פרושים; אשמש גם לברית מילה; לעתים לא רחוקות יקראוני לשבת אצל חולה ובצמצום בצמצום, ביחד עם דמי החלוקה, אחיה את נפשי

ונפשות בני ביתי. אבל שמועות לא טובות מעבירים באה"ק, כי עוד מעט ותבטל החלוקה.

— מי אמר לך זה?

— אנכי איש פשוט ואינני יודע מאומה, רק שמעתי אומרים, כי ברומניא נתיסדה חברה לבטל את החלוקה ולעזוב אותנו למות ברעב.

הבינותי כי אל חברת ישוב א"י ירמזון מליו והחילותי להשקיט את רוחו ולהרגיע מבוכתו ואומר אליו, כי החברה שנתיסדה ברומניא אין תכליתה לבטל החלוקה, כי אם ליסד מושבות לעבודת האדמה.

— עבודת האדמה — שסע השמש אותי — אנכי איש פשוט ואינני יודע מזה מאומה; אבל שמעתי אומרים, כי היהודים לא יוכלו לעבוד את האדמה בארץ ישראל.

— הלא אבותינו עבדו את האדמה פה בארץ הזאת, ומדוע לא נוכל אנחנו לעבוד את האדמה? — שאלתי את השמש.

— אנכי איש פשוט ואינני יודע מאומה, רק תודות לאל, כי מהלכים לי בין אנשים יראים ושלמים, ובלילה הזה טרם יצאתי אתך ישבתי בבית ר' גרשון מסנדגוריא, אשר דירתו היא בזו החצר, אשר יצאת ממנו ובלילה הזה ליל שמורים שמה קודם ברית המילה ובביתו יושבים כעת אנשים יראים ושלמים, ושמעתי אומרים, כי עבודת האדמה לא... לא... לא היתה ולא תהיה באה"ק... רק לבטל את החלוקה ולהוציא לחמנו מפינו המה אומרים על ידי החברות שיסדו; שמעתי אומרים, כי עבודת האדמה קשה לבן ישראל — גמר השמש, אחרי חשבו רגעים אחדים להביא איזה ראיה והוכחה לדבריו, ובאשר לא מצא הסתפק במלים האחרונות בהרימו מעט קולו כמנצח.

— את אשר אחזה לי אני — החילותי לקחת דברים עמו — קשה עבודת האדמה לאנשים זקנים, אשר לא הורגלו מנעוריהם לעבודה, והמה יוסיפו לחיות מהחלוקה ולעבוד את ה', אבל אנשים בריאים וחזקים, אשר עבדו עבודה בחוץ לארץ, כמו אלה הבאים כעת לארץ ישראל...

— אלה הבאים כעת לארץ ישראל — שנה השמש וישסע את דברי — אנכי איש פשוט ואינני יודע מאומה, רק שמעתי אומרים, כי באו כעת אפיקורסים מארץ רוסיא ונתישבו ביפו וייסדו שם חברה אחת ואומרים גם לקנות קרקע, אבל שמעתי אומרים, כי המה ג"כ רק לבטל את החלוקה יחפוצו. בכל שנה ושנה עומדים עלינו לכלותנו: אלו בשקאלעס ואלו בעבודת האדמה... אפיקורסים המה, אפיקורסים גמורים!

— אבל מי אמר לך כי אפיקורסים המה?

— מי אמר לי? מסתמא מובן הדבר, כי זה מעשי השטן והיצר הרע.

על „המסתמא" הזאת אמנם לא מצאתי מענה. בין כה וכה באנו עד שער יפו ואתן לו שכר טרחתו וישב לדרכו, ואנכי הלכתי לבית מלוני.

פרק ט"ז.

נסיעה לאלכסנדריה, — הבטחות עדת אלכסנדריה לעזור להתישבות, — חזרה ליפו, — מכתב מאוליפנט עם תקוות טובות, — עפ"י דרישתו נוסע אליו חיים אמזלג קונסול לממשלת אנגליה ביפו, — שליח חברת ישוב א"י מרומניה בא ליפו, — יסוד אגודה להתישבות ביפו, — נסיעה שניה לעזה, — ערבון לשם קנין קרקע בשבילנו בפלך זה, — הענינים נשתנו ובטול האגודה להתישבות.

אחר חג הפסח הגיעני מכתב מאחד ממיודעי מאלכסנדריה אשר במצרים, ובו בקשני לבוא לשם, כי אלה מאוהבי אשר כרתי ברית עמם, בעברי דרך אלכסנדריא, יש את נפשם לעשות כעת איזה דבר לטובת הענין שאנחנו עסוקים בו. אנכי ורעי פיינברג שמנו פעמינו לאלכסנדריא.

ביום השבת לפנות ערב באנו אל העיר הזאת ונתראה פנים עם מכירינו ומיודעינו מכבר ונוסיף להתודע אל הגדולים והנכבדים בעמנו ונציע לפניהם, כי יעמדו לעזר לנו. ביום השלישי נקראה אסיפה מראשי העדה ונמנו וגמרו לתת עזר להמושב, שניסד אנחנו באה"ק, ארבעים אלף פראנק. ועד המנשנהויז אשר בלונדון אסף אז כסף הרבה לטובת גולי רוסיא, אשר על כן אמר ועד עדת אלכסנדריה לשאול מאת המנשנהויז, אם יש בדעתו לקנות קרקעות באה"ק. אז תתן העדה הזאת את הכסף, אשר הקדישה לטובת הרעיון הזה, לשם בנין בתים וכדומה, ותעשה את מעשי צדקתה ביהד עם ועד המנשנהויז. ואם יסוג המנשנהויז אחור מארץ פלשת, אזי תעשה העדה הזאת בעצמה ותעזור לרעיון הזה בארבעים אלף פראנק. בתקוה טובה עזבנו ביום הששי — אחר שבתנו ששה ימים — את העיר אלכסנדריא; פיינברג הלך לארץ מולדתו להביא את משפחתו ואנכי שבתי ליפו.

בבואי, מצאתי מכתב מאת האדון הנודע אָליפנט, — מכתב שהיה מלא על כל גדותיו תקוות ונחמות שונות. המכתב הזה נשלח אלי מהמבורג בהיותו בדרך מברודי לקונסטנטינופול ויודיעני בו, כי הוא נוסע כעת לבירת ממשלת תוגרמה ומטרתו לפעול ע"י אוהביו הרבים מרואי פני השולטאן לטובת ענין

ישוב א"י וכי אמצעים חמריים רבים יש אצלו בארצו באנגליה, ויבקש ממני, כי יבוא איש אחד מהועד חלוצי יסוד המעלה להתראות פנים עמו בסטמבול, כי נחוץ לו זאת. ומפני שקוינו הרבה מאד ממנו, כאשר קוו אז רבים, שלחנו לקונסטנטינופול את האדון סי' חיים אמזלג, סגן קונסול לממשלת אנגליה ביפו, שהיה גם חבר להועד, ואנחנו נשארנו בתוחלת ממושכה, לחכות ולראות מאין תבוא עזרתנו.

בשלשה ועשרים יום לחודש אייר בא האדון ברֶנר, ראש חברת ישוב א"י בפאָקשאן העיר אשר ברומניא, ובימים האלו באו עוד שליחים מהועד הראשי לישוב א"י אשר בהארץ ההיא, והמה ביחד לפי דבריו, היו נועדים להיות הועד המקומי בדבר קנין קרקעות בשביל הועד הראשי הנזכר. מן האמור למעלה יבין הקורא, כי הועד חיה"מ היה רפה בכחותיו החמרים; כל עניניו היו רק עלי וכל הוצאותיו כלכלתי רק אנכי מכיסי וכל עמלי היה לחזק אותו בכחות הומרים ורוחנים, למען יוכל עמוד ולמלא מטרתו, על כן חפצתי כי יבוא האדון ברֶנר בתוך חברי הועד, יען קויתי, כי בזה תתאחדנה פעולות בני ישראל היוצאים מרוסיה ומרומניא ובבואם לאה"ק לא יהיו בינינו רוסים או רומינים, כי אם יהודים, אשר מטרה אחת להם ותקוה אחת לשניהם ולא תרבנה הכתות והאגודות בעת ההיא שנחוצה לנו התאחדות. נוסף לזה היה האדון ברנר הראשון בין כל אלה הבאים, אשר היו בידו כחות חמרים לעשות איזו התחלה בפועל ולא רק בדברים, ובראותו גם הוא כי יודע אנכי את הארץ ויושביה והליכות קנין הקרקעות לא זרו לי, בא גם הוא לתוך חברי הועד וגמרנו בינינו להכניס סכום כסף לקופת הועד ולקנות כברת ארץ אחת ולבחור עליה מתישבים מאלה הבאים הנה.

ההבטחות השונות, שבאו אלינו מחברות שונות בארץ רוסיא ומאליפנט ומאלכסנדריה, נתנו תקוה בלבנו, כי אם רק תהיה לנו כברת ארץ אחת המוכשרת ליסוד מושב, אזי יהיו גם אמצעים לקבל אל המושב גם אנשים כאלו, אשר אין ידם משגת לישב עצמם על חשבונם. על כן מצאנו אז לנכון ליסד חברה לישוב א"י, כעין החברה שנתיסדה ברומניא, ועל פי ספר התקנות שערכנו דרשה החברה מאת כל איש ואיש הבא במספר חבריה דמי קדימה עשרים פראנק ותשלום חדשי פראנק אחד. הכסף הזה יאסף יד על יד, עד אשר תהיה ביכולת הועד לצרף אל המושב שיוסד מבעלי כסף, גם משפחות עניות מאלה שיבואו לאה"ק, וכל מי שיקדם לבוא אל החברה יהיה קודם גם להמושב. החילונו לחשוב מחשבות ע"ד קנין כברת ארץ אחת. לתכלית זאת

ס' היים אמזלג
סגן קונסול לממשלת אנגליה ביפו.

מלא הועד ביום י"ז לחדש אייר את ידי וידי עוד שנים מחברי הועד ונלך עזתה להתעסק שמה בקנין כברת ארץ אחת שעמדה אז להמכר, עפ"י הידיעה שהגיעה אלינו, על ידי הממשלה. בבואנו עזתה ראינו את הקרקע ותמצא חן בעינינו, ולמען אשר לא ידעו הערבים תושבי העיר, כי יד אירופי החפץ לקנות הקרקע הזאת באמצע ולא יעלו מחיר הקרקע, נתתי מכיסי ערבון כסף להאדון שפירא, ואמלא את ידו לקנות הקרקע הזאת בשבילנו ע"י ידידיו בעזה.

בין כה וכה נשתנו הענינים: מספר הבאים לאה"ק היה הולך וגדול ורובם היה דלים ורקים, שחסר להם אפילו מזון סעודה אחת, ורק בעזרת הברון רוטשילד והרב הד"ר להמאן ממיינץ שחשו לעזרתם ע"פ בקשת הועד, היה ביכלתו לכלכל אותם בלחם ולתת דירות למשפחות אחדות. היחס המדיני, שבין ממלכת אנגליה ותורגמה, הכריח את הסיר אליפהנט לסגת אחור מעבודתו בזהי הענין. העיר העליזה אלכסנדריה עלתה באש, שיצאה מכלי התותח של האנגלים שנלחמו עליה, ויושביה עזבוה ויברחו לנפשם ולא יכלו לעשות איזה דבר לטובתנו — כשל עוזר ונפל עזור. ומארץ רוסיא רק קול דברים והבטחות שמענו, אבל לא אמצעים חמריים. במצב כזה ראינו, כי בכסף שבא לקופת הועד ממספר חבריו המעטים לא יעלה בידינו ליסד במושב אפילו משפחה אחת, מכל אלו המשפחות הרבות שהיו באות בכל אניה ואניה, ועוד ימים רבים ימשכו עד אשר יהיה לכסף מוצא לכלכל הוצאות הקולוניזציון מעניים באה"ק. ע"כ נמנו החברים באסיפה ביום ג' י"ב סיון וגמרו בדעתם להשתדל ליסד כעת מושב רק מבעלי הכסף. ולכל החברים, שאין לאל ידם להשתתף עם בעלי הכסף בקנין קרקע, יחזיר הועד את דמי קדימתם שהכניסו לקופת הועד בשעת נתנם את ידם להמנות בין חברי החברה שיסד הועד, כאמור למעלה. מלאתי את ההחלטה הזאת ושלמתי את דמי־הקדימה לכל אחד במלואם.

פרק יז.

בין הבאים רק מעטים בעלי אמצעים. — אגודה קטנה לקנין אדמה בעזה. — עוד פעם נסיעה לשם. — הסכמה לקנות וחרטה. — למי אני עמל? — מי גרם להתגברות היציאה?

בין הבאים ליפו היה מספר קטן, אשר כספם בידם די יַסֵד מצבם במושב לעבודת האדמה, אבל המעט הזה היה מאנשי השוק מאודיסה ויתר ערי דרום רוסיא; כל אחד מאלה התרגל במסחרו לבוא לאיזה חנות או לבית מסחר, לקנות הסחורה ולשום על כתפיו וללכת הלאה למכור ולסחור. ובבואו לאה"ק דמה בנפשו, כי בין לילה יקנה אדמה ויבנה לו קולוניא, יחרוש ויזרע, ולמחר יאכל מפרי תנובתו וישב תחת

הגפן והתאנה וירוה נחת ויקלל את ארץ מולדתו על אשר לא גרשה אותו לפני עשרת שנים... ואחרי אשר הענין הזה, כידוע לכל מבין דבר, לא יעשה כל כל כך מהרה, ע"כ מצאו פה התורגמנים והסרסורים השונים, אשר ע"י הועד הפסידו עסקיהם, מקום גדול עוד הפעם לשלוח בי חצי רכילות ולשון הרע ולקלקל את הענין לבל יתחברו יחד אלי הבאים לאה"ק למען קנות קרקע. האדון ברֶנר, בראותו את אי־הסדרים השוררים בין כל אלה הבאים ואת הפזיזים שבעמא פזיזא אלו, בעת אשר ברומניא התנהג ענין ישוב א"י בסדר ומשטר נכון, נסוג אחור ממחשבתו ולא אבה לקנות קרקע ביחד עם אחינו אלה יוצאי ארץ רוסיא. ובעמל ויגיעה רבה עלתה בידי לבחור בשתים עשרה משפחות היותר מובחרות ומוכשרות מכל אלו שבאו, והן נתנו בידי דמי־קדימה לקנין כברת ארץ ההיא, אשר כבר נתתי ערבון כסף עליה.

ביום י"ב לירח סיון לפנות ערב שמתי פעמי לעזה, להתעסק בקנין הקרקע הנזכרת. אלו שנים עשר האנשים, שנתנו לי דמי קדימתם לקנין קרקע, בחרו מאתם איש אחד ללכת עמדי ולראות את טיב הקרקע ויבולה, וגם עוד שליחים אחדים ממקומות שונים שבאו לאה"ק הלכו אתנו. הראיתי להם את האדמה ויאשרוה ויהללו את תנובתה, יבולה ואוירה *), ונגמר אומר כי ישובו כל הבאים אתי ליפו, ואנכי אשאר פה לגמור את הקנין הזה. והנה ביום החמישי לפנות ערב הגיעתני טלגרמה מיפו מחברי הועד, כי אחדל להתעסק בקנין הקרקע וכי אשוב על פעמי חזרה ליפו. כחץ מקשת ללבבי היתה הטלגרמה הזאת אלי; ואף כי כל האגודה נתנה לי כח והרשאה לקנות הקרקע, בכל זאת מצאתי לנחוץ לשוב על עקבי ולראות מה החדשה שנהיתה שמה. ומה מאד גדלו עצבי ורגזי בבואי ליפו עש"ק עם חשיכה ובהודע לי, כי עלתה בידי הסרסורים השונים לרפות ידי החברה החדשה הזאת ונתפרדה החבילה. במוצש"ק קבל כל אחד ואחד מאתם דמי קדימתו חזרה ממני וכל עמלי וכל הוצאותי עלו בתהו.

מדוע זה רפה רוחכם? — שאלתי אותם — ולמה זה נחמתם מלקנות הקרקע, הלא שליחכם ראה כי הקרקע טובה ופוריה, ולמה זה לא תתנו יד איש לרעהו להתאחד ולקנות? מדוע זה לא תחפצו ל ה נ י ח א ב ן ה פ נ ה ל ב נ י ן ל א ו מ ת נ ו?

על כל אלו השאלות הראשונות אמנם שמעתי מענה אחד: „נשובה לארץ מולדתנו", אבל על האחרונה, שיסודתה באהבת עם ישראל ורוח הלאומי, לא

---

*) הנוסעים האלו העידו בגליון מיוחד, כי האדמה והמקום ישרו מאד בעיניהם והראפארט הזה שלחתי בחדש סיון שנת תרמ"ב למערכת של ה„רַזְסוטֶ", שיצא לאור בסט' פטרבורג.

שמעתי מענה, מפני שכל אלו לא הבינו שאלתי זאת וכספר החתום היתה לפניהם.

הדברים האלו והתוחלת הנכזבה הזאת אכלו כל כחי והוני ועוד מעט גם רוחי. למי אני עמל? — שאלתי את עצמי. בשביל מי עזבתי כבודי והוני בארץ מולדתי? על מה סבלתי טלטול ונדודים לעבור ימים ואיים, רחוקים מכל אלה הקרובים ללבבי? בשביל מי נדדתי ארבעה חדשים על חרבות ארץ אבותינו ויאכלני חורב ביום וקרח בלילה? בשביל מי? — בשביל עמי? אבל עמי—מי הוא ואיה אפוא מקומו? האם אלה היושבים ספונים באהליהם ומשחקים בקלפים בעת אשר דמי אחיהם מוגרים ארצה בראש כל חוצות? או אלה המבוהלים והדחופים, אשר לא ידעו מה מרעיון שיבת בנים לגבולם ורוח לאומי זר להם, ורק מפני שפלוני הסופר אמר להם: לכו לארץ ישראל ושמה לא תפחדו ממכות להקות היחפים? או האם אלה העומדים לשטן ומקטרג נגד כל דבר טוב ומועיל? האם אין כחו של העם הזה יפה אלא בספריו ודברי ימיו החרותים על הגליון ובבואו לעולם המעשה והפעולה — תש הוא מזוקן ואוהב לטמון ידו בצלחת?... למי אני עמל? הוספתי לשאול ולא יכולתי לתת לי לעצמי תשובה על כל עבודתי, נדודי וטלטולי.

נוסף לכל זה נצטערתי מאד מהידיעות שבאו בימים אלו במכתבי־העתים שהגיעו לי מרוסיא, כי בגלל הועד הלוצי יסוד המעלה שיסדתי ביפו, כמו שהזכרתי למעלה, נתגברה היציאה מרוסיא, בעת אשר הדבר הזה היה רחוק מן האמת.

כל אלו שקראו מכ"ע העברים בשנת תרמ"ב וישפטו את מעשי בדעת צלולה, ידעו אמנם, כי לא בי האשם על אשר התגברה היציאה שלא בעתה ועל ידי אנשים אשר אין לאל ידם ליסד מצבם באה"ק. המכתב הראשון, שבא ממני ב„הלבנון" (שנתת רמ"ב) יראה לדעת ברור, כי אנכי שמתי לי לקו ולמשקולת, אשר הרעיון הלאומי יוכל לצאת אל הפועל רק במתינות הדעת, על דרך „שלח לחמך על פני המים כי ברב הימים תמצאנו". דעתי היתה רק לנעוץ קנה בים, אשר ברבות הימים יעלה שרטון ועליו תהיה מונחת אבן הפנה לבנין אומתנו. במאמרי הראשון מאה"ק ב„המגיד" (נומר 17 שנת 1882) הזהרתי את העניים לבל יהינו לעלות לאה"ק. „עון גדול מנשוא — אמרתי במאמרי הנזכר — רובץ על אלה האנשים המעבירים שמועות שוא, כי חברת כי"ח קנתה קרקע וכו', וחוב קדוש מוטל על כל אוהבי עמו, לעצור בעד השמועות, ולבלי תת לאנשים בלא אמצעים לעלות לאה"ק". כמו כן במאמרי — ג"כ מאה"ק — בה„רזסוט" (שנת 1882) אמרתי, כי מטרת הועד לא לכלכל היציאה במספר רב, כי אם ליסד

מושב אחד מבעלי כסף בתנאים וחקים טובים, אשר יהיה לכח המושך וכו׳. ולא מאמרי, אף לא הועד שיסדתי, הסב את היציאה לארץ פלשת מאילו מחוזות בארץ רוסיא, כאשר אמרו קצת, אלא מצב בני ישראל באותו הזמן בארץ מולדתם. גוי כלו אינו חי על מוצא פי מכתבי העתים, כי אם יש לו דרכים מסוללים וחקים קבועים, אשר על פיהם יבור לו דרך בחיים: רואה הוא את היד החזקה הנטויה עליו להכותו חרם — והוא בורח ממנה; אמריקה וארץ ישראל, ארץ ישראל ואמריקה — אלה המה הקולות שצלצלו באזני כל היהודים במקומות מושבותיהם, בבית המדרש, בשוקים וברחובות, ועל כן שמו פניהם לשני המקומות האלו ויסעו מי לאמריקה ומי לארץ ישראל. ישפטו אלה הסופרים היושבים ספונים טמונים באהליהם וכותבים מה שהעט פולט מבלתי חשוב, אבל כשאני לעצמי די לי, כי זך ונקי אני מפני נוחם עצמי; יודע אנכי, אשר לולא הייתי ביפו עם הועד, כי אז הרבה כסף היה יורד לידי המתורגמנים והסרסורים השונים וכמה אנשים היו נכשלים על ידיהם בקנינים ועסקים שונים, אשר רק אנכי מנעתי אותם! והנסיון יוכיח. בימים האלה, שהנני כותב את הטורים האלה, יבואו עם כל אניה ואניה אנשים יחידים מארץ רוסיא ורומניה והסרסורים מובילים אותם למקומות הרבה ומוציאים מאתם כסף לחנם, עד אשר יקוצו בנפשם מפני טלטול הדרך וההוצאות וישובו לדרכם. זאת אמנם ידעו אלו היחידים המסתכלים בזה ביפו.

אי־ההצלחה בקנין הקרקע, המשא ומתן עם אלה שהסכימו לקנות ונסוגו אחור, וכמו כן גם המריבות והנרגנות בע״פ ובעתונים, אמנם עכרו את רוחי עד מאד, אבל בכל זאת לא נתיאשתי מיסוד מושבה אחת והוספתי לעבוד כדי להגיע למטרתי זו בתנאים אחרים, כמו שיסופר בפרק הבא.

פרק יח.

צבי ליבונטין בא לארץ-ישראל. — הסכמתו לקנות כברת ארץ בשביל המושב הראשון. — אבושושה. כפר אוריה ונחלאות אחרות. —קנית נחלת עין הקורא, שנקראה ראשון-לציון.

בתחלת חודש תמוז באו קצת אנשים בעלי כסף מארץ רוסיא, אשר ידעו אותי מארץ מולדתי, ובראשם אחד משארי בשרי שגר בניקולייב, ה׳ צבי ליבונטין, וגם מר פיינברג חזר עם בני ביתו. ה׳ צבי ליבונטין היה איש כבן חמשים שנה, אשר ראה כבר טוב בימי חייו, ורק ה׳ מנע ממנו פרי בטן. כל ימי שבתי בארצנו הקדושה עמדתי עמו בחליפות מכתבים וראיתי מהם, כי חפץ הוא

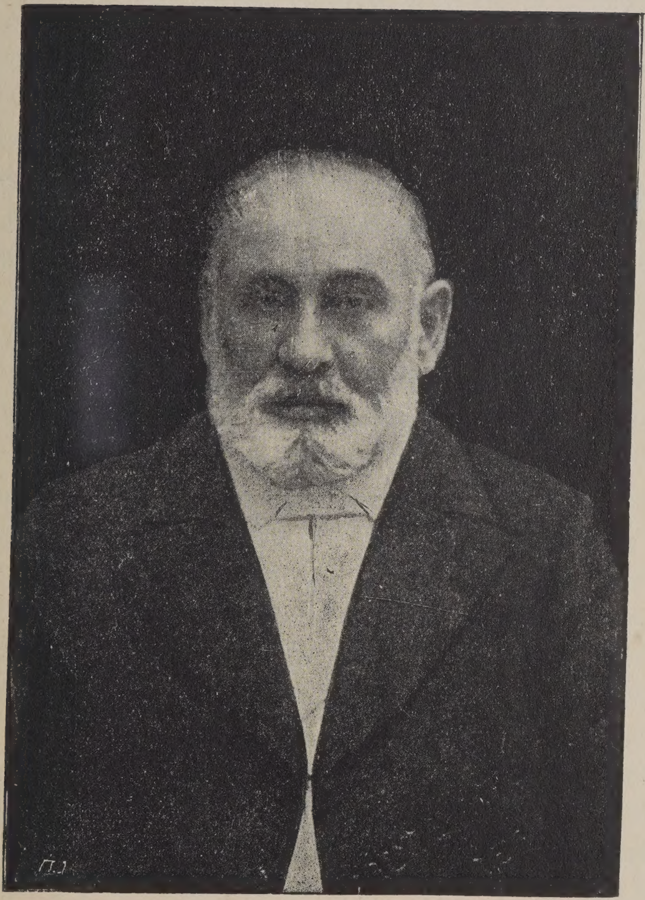

ר׳ צבי ליבונטין.

לעשות דבר מה לטובת ישוב הארץ, למען השאיר אחריו זכרון ושם טוב מבנים ובנות, ע"כ הצעתי לפניו, כי יבוא לאה"ק. בבואו הביא עמו כסף סכום הגון והסכים להצעתי לקנות כברת ארץ אחת ולמכור אותה אחרי כן בלי ריוח לאנשים, אשר נמצא אותם מוכשרים בשביל המושב, אשר ניסד אנחנו; וטרם עוד מצאנו את כברת הארץ בשביל המושב, התחברו אלינו האדונים פיינברג, הייסמאן, חנקין, אברמוביץ, יודלביץ, פריימאן ואייזנבנד ונחל לדרוש ולחקור אחרי כברת ארץ המוכשרת למושב בשביל עשרים או שלשים משפחות. ומפני שראינו כי נתמעטו הבאים לאה"ק, והנסיון הורנו כי קשה מאד להביא באגודה אחת איזו חברה גדולה ולסדר אותה במשטר נכון, על כן לא יכולנו להרחיק ללכת ולקנות קרקע בסביבות עזה, כאשר החלטנו קודם, ולא מצאנו לפנינו לשם קולוניא קטנה, מקום יותר מוכשר מסביבות יפו, או לא רחוק מן הדרך העולה מיפו ירושלימה. ותהי ראשית נסיעתנו לכפר אבושושה, אשר להאדון ברגהיים. הקרקע הזאת טובה מאד ביבולה ובאוירה, אפס מחיר הכפר הזה היה כעשרים אלף לירה אנגלית, והקניה הזאת לא היתה לפי מכסת הכסף של חברינו, שהיו עשרה במספר. מאבושושה הלכנו לכפרוריא, אשר להערבי דוד כרמי. הסרסור אמר לנו, כי את הכפר הזה נוכל לקנות בעשרה פראנק כל דונם *) ובמחיר זה מצא גם הכפר הזה חן בעינינו. שלחנו את הסרסור ירושלימה לקחת דברים עם הערבי דוד כרמי, ויביא לנו הסרסור ידיעה, כי הערבי כרמי מבקש בעד נחלתו עד שמונה עשר פראנק לכל דונם. בין כה וכה התחיל ס' יוסף נבון, אחד מאחינו הספרדים בירושלים, להציע לפנינו נחלאות שונות, וע"פ הצעתו נסענו למקומות אחדים ונתן עינינו בנחלה אחת, אשר תכונה בשמה „ערד מקלכה", כשעה וחצי מעיר רמלה, אשר על דרך המלך מיפו לירושלים. האדמה הזאת טובה ביבולה ואוירה ומעין מים יוצא וּמְסַפֶּה על גבול הנחלה הזאת. לפי דברי הערבי בעל הנחלה היתה שם אדמה הראויה לזרוע לערך אלף ושש מאות דונם. ובאשר גרים היינו באה"ק ולא ידענו נמוסיה, חוקיה ושפתה, על כן בטחנו בהאדון ס' חיים אמזלג ונשקול הכסף על ידו למען אשר ישא ויתן עם בעל הקרקע ויקנה אותה, אף ישים עינו על ענין שטרי המקנה שיעשו כדין וכדת ולא נכשל. ויקן ס' אמזלג בשבילנו את „ערד מקלכה" בשמונה מאות נאפוליון, היינו בסכום כזה שכל דונם עלה לערך בעשרה פראנק. האדמה הזאת לא היתה מדודה, והקניה נעשתה בין הערבי ובין אמזלג לא על פי מדה, כי אם על פי הגבולים. בין כה וכה נודע לס' יוסף נבון משטרי המכירה שהתחיל להתעסק בעשייתם, כי הפריז המוכר על המדה ואין בנחלה הזאת מספר דונמים,

*) הדונם הוא המדה בארץ פלשת. $11^7/_8$ דונם יעשו דיסיאטינה אחת רוסית.

כפי שאנחנו חושבים עליהם. ויגלה סי' יוסף נבון את אזנינו על זה ונתיעץ בינינו, אנחנו החברים של המושב הזה שאמרנו ליסד, ונגמור בדעתנו ללכת עוד הפעם ולראות את הנחלה. בפעם הזאת נסעתי אנכי, ה' יוסף פיינברג, ה' חנקין וה' הייסמאן. רכבנו על סוסים בבוקר מיפו ונבוא לרמלה כחצות היום ומצאנו שמה משרת אחד של בעל הנחלה, שהלך אתנו להראות לנו גבולותיה וכשתי שעות אחר חצי היום באנו לעיר מקלכה. ה' חנקין, שעבד את האדמה זמן רב בקרים, וגם ה' הייסמאן היו היותר נבונים ביבול האדמה ועליהם סמכו שאר חברינו, ואנכי ופיינברג היינו גם כן לעזר להם, באשר כבר עברנו בארץ ואנכי ידעתי לדבר מעט ערבית, ובכלל לא היתה מוזרה גם לפנינו איכות יבול האדמה עוד מארץ מולדתנו. האדונים הייסמאן וחנקין אמרו, כי המה יוכלו לדעת את מספר הדונמים של הקרקע ע"פ אומדנא, אם רק יעברו פעם אחת על גבול הנחלה ועל טבורה. ויהי כאשר עברנו את גבולי הנחלה וגם לארכה ולרחבה, ויאמרו כי אין בה בלתי אם אלף או אלף ושתי מאות דונם, וע"כ גמרנו בדעתנו להציע לפני חברינו, כי ימשכו ידם מהנחלה הזאת — מפני שני טעמים: ראשית, מפני שהיא ביוקר לפי ערך הדונם, שיש בה, ושנית, מפני שהיא קטנה בערך מספר חברינו. סי' יוסף נבון אמר לנו לפני צאתנו מיפו, כי למחר כאשר נשוב מ„עיר מקלכה" נחכה לו על הבאר אשר אצל כפר יעזור, והוא יבוא לשם כחצות היום ונלך לראות עוד נחלה אחת, לא רחוק מדרך המלך נגד הכפרים יעזור ובית דגון. למחר, בעת אשר חזרנו מ„עיר מקלכה", באנו אל המקום המיועד ונפגוש את ה' יוסף נבון, בא בעגלה עם ערבי אחד, שהוא בעל הקרקע, אשר הוא חפץ כעת להראות לנו אותה. ונלך אתו לראות את הנחלה החדשה הזאת, אשר נקראה „עיר אל עיון קָרָא" (הוא עֵין הַקֹּרֵא, שופטים ט"ו י"ט). באנו על גבול הנחלה ותעמוד העגלה על הדרך, אשר על גבול הנחלה, שהיא דרך חברון. פיינברג הייסמאן והנקין ירדו מעל הסוסים וילכו עם הערבי ועם יוסף נבון רגלי לתור ולהתבונן בנחלה, ואנכי שכבר הורגלתי לרכוב על הסוס, לא חפצתי ללכת רגלי ואעבור לפניהם על סוסי. המה נשארו אחרי ואנכי רכבתי הנה והנה אילו פעמים על חלקת האדמה כשעה אחת ולא מצאה חן בעיני. בין כה חפשתי את חברי ולא ראיתים ואשוב אל העגלה אשר עמדה על דרך חברון וחברי עוד לא באו. ירדתי מעל הסוס, ובהיותי עיף מדרכי ישבתי על העגלה להנפש מעט וחכיתי לחברי עוד כשלש שעות עד אשר באו אלי, יען כי עברו ברגל סביב הנחלה ובאמצעיתה. האדונים הייסמאן וחנקין, שהיו עיפים מן הדרך, ישבו בעגלה עם האדון יוסף נבון והערבי, ואנכי ופיינברג רכבנו על הסוסים ונלך העירה יפו.

אהרן מרדכי פרימן.

בדרך — ואנכי הייתי סר וזעף מאד מטרדת הדרך ומדאגת כל הענין של קנין הקרקע, שלא ראיתי עוד כל תקוה, לפי דעתי, בנחלה הזאת, — וישאלני פיינברג: מדוע נפלו פני?

— אנחנו עזבנו אתמול מקור מים חיים — עניתי לו דברים קצרים — ונלך אחרי מעין אכזב (מפני ששם הקרקע עיון קָרָא מורה בערבית אדמת מעינות ומים לא היו שמה).

— מדוע תדבר דברים כאלה? — אמר לי פיינברג — להחליש חפץ לבב שארך צבי, אשר בו תלוי כל ענין הקניה. הלא הקרקע טובה מאד לפי דברי חנקין והייסמאן, והמה הלא ידעו בזה הענין יותר ממנו, ואם מים אין פה, הלא נוכל לחפור באר ונמצא מים, ובפרט כי המקום הזה הוא קרוב לדרך המלך ולדרך חברון ולא רחוק מיפו, עיר החוף.

— אבל, יקירי, כפי אשר אני אחזה לי הקרקע איננה מן המובחרת.

— איה אפוא ראית אותה? הלא מצאתיך יושב על העגלה ואנחנו סבבנו כל גבולתיה ונתבונן כראוי.

— אנכי רכבתי אחת הנה ואחת הנה על סוסי כשעה אחת.

— האיש הרוכב אמנם לא יוכל להתבונן היטב; ומי לנו מבינים יותר מחנקין והייסמאן? — ובעיניהם ישרה הקרקע. ואתה הלא תדע, כי שארך צבי ממהר לשוב לארץ מולדתו, כי כבר הגיעו לו טלגרמות הדורשות חזרתו וכבר קצה נפשו לשבת ולחכות. ראה נא, כי בין כה וכה עברו עוד כארבעה שבועות מן העת ההיא שבא שארך צבי, ובמשך העת ההיא נסענו ותרנו ולא עשינו מאומה: אבושושה לא יכולנו לקנות; בעד כפרוריא מבקשים כסף הרבה; עֶרדא מקלכה גם כן ביוקר, ודיראן הלא היא אדמת חול ואבנים — ואם לא נגמור לקנות הנחלה הזאת, בטח יפליג שארך עם האניה הראשונה לרוסיא ותאבד מאתנו כל תקוה לעשות דבר מה.

עד אשר רכבנו לאט — והאדונים חנקין והייסמאן עברו לפנינו ויבואו העירה ויאמרו לה' צבי ליבונטין, כי מצאו את אשר בקשו — כברת ארץ טובה, וישמח האדון צבי ליבונטין, כי יעלה בידו לגמור הקניה ולשוב לארץ מולדתו, ואנכי ופיינברג באנו אחריהם ואענה גם אנכי אמן בעל כרחי.

למחרת בבוקר בא האדון הייסמאן ויציע, כי ילכו אנשים אחדים ללון לילה אחד במקום ההוא ולבחון את אוירו אם טוב הוא. ויסכימו יתר החברים לעצתו ונלך לפנות ערב — אנכי, פיינברג, חנקין ופריימאן ונלן שם כל הלילה על ההרים ונראה ונתבונן כי האויר טוב מאד, ונבוא בבוקר העירה ויתאספו יתר

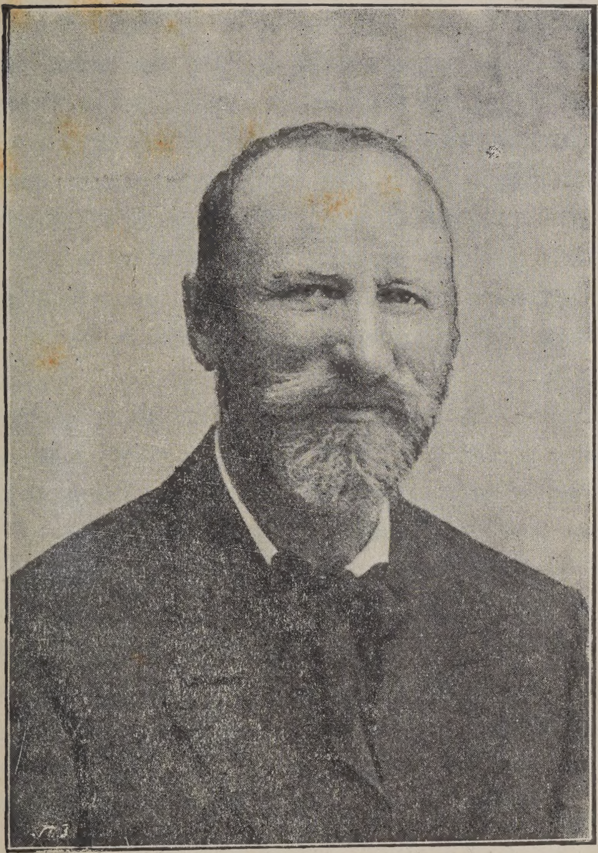
החברים, ויבואו גם הארון נבון ונתן לו יפוי כח לקנות הקרקע בשבילנו במחיר עד ארבעה עשר פראנק לכל דונם עם כל ההוצאות לעשית שטרי המקנה ומכס המלך, ונחשב את מחיר הקרקע עד שנים עשר פראנק הדונם, וההוצאות פחות קצת משני פראנק לכל דונם. דמי הקדימה של כל החברים היו מונחים אצל ס״ אמזלג מן הקרקע עררא מקלכא, וילך ס׳ נבון ויחל להתעסק בקנין הקרקע החדשה הזו ובעשית השטרות בבית משפט הממשלה ואנחנו שלחנו מודד אדמה עם ה׳ חנקין וה׳ שליטא (זה האחרון התחבר אחר כן אל המושב) וילכו למדוד הקרקע, ואחרי עבור שבוע אחד הביאו לנו תרשים מן הקרקע, ויהי מספר הדונמים שלשת אלפים ושלש מאות וארבעים, ולפי החשבון שנתנו לנו ס׳ אמזלג וס׳ נבון עלתה הקרקע עם כל ההוצאות שלשה עשר פראנק וחמשה ושבעים סנט׳ לכל דונם *).

עד אשר אנחנו היינו נושאים ונותנים עם בעל הקרקע והנה באה פקודה מן השולטן, כי נאסרה ההתישבות במספר רב ליהודי רוסיא ורומניא בארץ פלשת, ושרי הממשלה בפלשת לא אבו לחקור כמה הוא מספר רב וכמה מספר מועט, ולא חפצו לעשות שטרי מקנה על קנין קרקע בשביל כל יהודי מארצות אלו. אחדים מאחינו, שמתחלה חפצו לקנות קרקע, נסוגו אחור ממחשבתם, אבל אומץ הרוח של חברתנו הקטנה לא נתנה לשוב על עקבותיה, ונקנה את הקרקע שלנו ע״ש ס׳ חיים אמזלג, החוסה תחת צל ממשלת אנגליה והוא נתן שטרי מקנה כתובים עברית לכל אחד מאתנו כפי חלקו אשר קנה.

אנכי, פיינברג, הייסמאן, אברמוביץ, חנקין, פריימאן, אייזנבאנד ויודיליביץ לקחנו את החצי מן הקרקע הקנויה ואת החצי השני לקח לו שארי צבי ליבונטין, וממחצית זאת נתן סך שלש מאות ושלשים דונם לשש משפחות עניות, שהתחייבו לסלק את מחיר הקרקע במשך חמש שנים, והכסף הזה, שעלה לסך חמשת אלפים פראנק, נתן במתנה לבנין בית־העדה, אשר יכיל בקרבו בית־הכנסת לתפלה ובית־הספר לילדים.

לחברים הראשונים במושבה זו יִמָּנוּ: אבי יהודה ליב, שקנה מאת מר צבי ליבונטין מאתים דונם, ודודי יעקב דוב פישלסון, שקנה מאה דונם אחרי זמן קצר לבואנו על נחלתנו. וכן נכנסו ג״כ אל המושבה: ליב שליט, נפתלי הלל, ישעיהו

*) פלוני הסופר, שבא לא כבר לאה״ק, כתב ב„המליץ“ על ראשון לציון, כי הקרקע איננה טובה ואשמים בזה לפי דבריו, ראשי הועד, אשר קנו את הקרקע. מן הספור הזה שספרתי כאן, הידוע לכל בני המושב, יראה הקורא, כי כל בני המושב ראו את הקרקע בעצמם, מלבד ה׳ אברמוביץ וה׳ יודליביץ, שסמכו אז על ה׳ חנקין שבא אתם יחד, ומלבד ה׳ אייזנבאנד שסמך את עצמו על ה׳ הייסמאן, והדברים גלוים וידועים שאין איש במושב, המאשים את חברו בקנין הקרקע.

ראובן יודילֶביץ.

הורביץ, פיין, כהן ואורנסקי, שקבלו את שלש מאות ושלשים דונם האלו מאת צבי ליבונטין על התנאים הנזכרים.

ביום י"ח תמוז תרס"ב הודעתי דבר יסוד המושב ל„המגיד" במכתב דלקמן.

לבעל „המגיד", שלום!

הן הודעתיך מהמכשולים, שהניחו על דרכי מהרסינו ומחריבינו ממנו יצאו להפריעני מעבודת הקודש. בכל זאת לא שקטתי במכוני ולא אמרתי נואש לתקותי. ואחרי שראיתי והתבוננתי, כי קשה מאוד לדבק את הנפרדים ולאחד את אלה האנשים שבאו לכאן מבוהלים ודחופים בלא שום מטרה ואשר מחשבותיהם רחוקות איש מרעהו כרחוק מזרח ממערב, עזבתי את אלו האנשים עם ריבותיהם וקטטותיהם וקראתי לשארי ר' צבי ליבונטין מניקולייב והוא קנה ת"ל מכספו כברת ארץ אחת בשביל המושב „ראשון לציון" בזה המקום שהראה לו הועד. בחרנו לנו חברים אל המושב כלבבנו, ששלמו למר ליבונטין כל אחד בעד חלקו שקנה (בלא ריוח). מהחלק הנשאר לו מסר לשש משפחות 340 דונם לשלם מחירם קמעא קמעא, והמותר, כחצי מן הקרקע, יעבוד ע"י אחדים מעניי בני עמנו שכבר באו לכאן.

בעוד אשר אנחנו מלאים שמחה וגיל, כי הצליח ד' דרכנו וכבר נתקרבנו אל המטרה, והנה הבהילתנו שמועה רעה, כי באה גזרת השולטן לבל יניחו את היהודים לבוא אל חוף יפו. והנה זה כשבוע אחד עבר ועוד לא נוכל להבין את פשר דבר הגזרה הזאת; האניה האוסטרית אשר באה הנה ביום ט"ו תמוז הביאה אחדים מב"י ולא הניחם מושל העיר לרדת היבשה, ופחת ירושלים נעתר אח"כ לבקשת חכמי ירושלים ובראשם הרה"ג ראשון לציון הי"ו, ויפקוד בטלגרם אל פחת יפו להניחם לבא העירה, וכמו כן נתן רשות כניסה לבאים באניה הרוסית, שבאה בי"ז תמוז, אבל עד בא הפקודה הנה עזבה כבר האניה את חוף עירנו, ותוביל את האנשים לבירות, וישובו הנה עם האניה הרוסית שלשים אנשים. תמול הגיעה פקודה שניה למושל עירנו, כי יניח לבא אל היבשה רק אנשים כאלה אשר במכתבי מסעם כתוב כי נוסעים המה לתוגרמה לרגלי מסחרם, או לעבודת ה' לזמן קצוב, אבל לא את האמיגראנטן. היום באו כשלשים נפשות וב"ה באו כולם העירה, כי מכתבי־מסעם היו מתאימים אל פקודת הממשלה; אך עד אשר יודע לנו ברור הדבר כמו שהוא נחלה פניך, מו"ל הנכבד, להזהיר את בני עמנו לבל יעפילו לעלות לאה"ק טרם יכינו אורגניזציה הגונה וטרם יקנו למו קרקעות כל אלו החברות שנתייסדו. מצב העניים ברע הוא מאד כאן, כולם חסרים מעון ולחם. המיסיון פורשת רשתה לצודד נפשות אלה

ושלחו מכתבים לסוכניהם באודיסה לקרוא בקול, כי ידם נטויה לעזור לכל הבא לאה"ק, ומכתבים יצאו מאתם בשם אחינו „בני ישראל" בירושלים לתפוס את האומללים ולפתותם לבוא הנה ופה מתאמצים להדיחם מאמונתם. ידינו קצרה לתמוך את כל העניים, כי עד העת הזאת קבלנו עזר רק 1105 פר. אבל אין הקומץ הזה משביע את הארי, וכלם צועקים ללחם ואין בידינו לעזור להם. בצדק העיר „הדז'ואיש כרוניקל", כי לא לתפארת תחשב זאת לעשירי עמנו, אם לא יחמלו גם על הנפשות האומללות למען יהיו למופת לאחרים.

יט.

יצאנו על נחלתנו.— לילה תחת כפת השמים.— במקום ששמשון נלחם עם הפלשתים.— שומר מה מליל ? — שיחה עם התורגמן. — לעין הקורא קראנו „ראשון לציון".

רבה היתה המלאכה עלי ועל אחדים מרעי באחד מימי אב הבהירים ביפו העיר, טרם יצאנו לנטות אהלים על אחוזתנו שרכשנו לנו! קנינו שני סוסים ועגלה, קרשים, מוטות עץ ומחצלאות להתקין מהם אהלים, מטות, כסאות, שלחנות ויתר כלי אהלים — לא לשם קשוט ונוי אלא לשם ישיבת ארעי עד אשר נקים לנו בתים — גחלים, כלי־בשול, לחם וירקות לאנשים אשר אתנו ותבן ומספוא לבהמותינו. ידי כולנו היו מלאות עבודה מעלות השחר עד אשר החל היום לנטות, ונעמיס את כל הכבודה על העגלה שלנו ועל הפרדות והגמלים אשר שכרנו. באותה שעה נשאלה שאלה: מי ישב בקרון לנהג את הסוסים? מר חנקין, הנזכר למעלה, אחד ממיסדי המושב, הציע עשרה רובל לטובת המושב בעד הכבוד לנַהֵג בפעם הראשונה את הסוסים של המושבה הראשונה — ונתן לו את הכבוד הזה. בחרדת קודש ובעליצות נפש יצאנו את עיר יפו ונשים פעמינו ללכת אל אחוזתנו.

כחמשה ששה אנשים מחברינו הלכו להם עם הכבודה ואנכי הוריתי להם הר אחד בטבור נחלתנו, אשר אותו יעדנו לבנות עליו את בתי המושב. אנכי ומשרתי המתורגמן, אחד מילידי ירושלים, נשארנו בעיר לחַשֵב חשבונות עם סוחרי העיר. היום פנה ואתא לילה בעת אשר כליתי מלאכתי, ונשכור לנו עגלה רתומה לשני סוסים ונצא גם אנחנו, בחשבנו כי בבואנו אל נחלתנו נמצא את חברינו שמה במקום המיועד. באנו אל המקום המיועד והכבודה איננה עוד. חשבנו כי אֵחרו פעמי ההולכים לאט לרגלי המלאכה אשר אתם ועוד מעט ויבואו אלינו, ועל כן שלחנו את העגלה מאתנו ונשאר שנינו לחכות

לחברינו. המקום היה שומם, אין בית ואף אין סוכה או מלונה במקשה, ואין עץ ואין אדם — רק קוץ ודרדר הצמיחה האדמה סביבותינו. השועלים המרובים במקום השמם הזה השמיעו את יללתם. יריתי פעמים־שלש מקנה הרובה שלי להחריד את השועלים, פשטתי את אדרתי ואשטחנה על הארץ ונשב להחליף כח ולחכות עד אשר יבואו חברינו. רוח צחה נשבה מהרי יהודה,—רוח טובה ומבריאה ומשיבה נפש. שכחתי כמעט את אחי ורעי, שהנני מבקש פה והחילותי להעלות על זכרוני ספורי הנביאים, הקשורים במקום הזה. נזכרתי בשמשון הגבור, אשר נלחם פה בפלשתים ויכה אותם בלחי אשר בידו, נזכרתי בדמי אבותי אשר נשפכו פה, שאולי על קבריהם שטחתי את אדרתי. אהבה עזה הרגשתי אל המקום, אהבת הבן, שגלה מעל פני אביו ושב עוד פעם אל ביתו — ואביו איננו . . . אגלי דמעה נזלו מעיני אף נפשי ולבי השתפכו בקרבי. ביתי ומנוחתי הוא המקום הזה, וערשי, ערש ילדותי הוא, — זאת ארגיש גם באישון לילה. אבל אחי — איה איפה המה?

האומנם יאיר הבקר ונפוצותינו יגיעו הנה מירכתי תבל? שומר, מה מליל? העתיד עדנה פרוש לפני בערפלי חושך. אשורנו ולא קרוב. עוד רבה המלאכה לפנינו! לשרש ולעקור את הקוצים, לעזק ולסקל, לחרוש ולזרוע לשתול ולנטוע, — לחפור בארות, לישר את המקום ולחלק את אחוזתנו, לבנות את הבתים ולהציב את דלתותיהם. המלאכה הרבה הזאת כי אזכור — ותסמר שערת בשרי! ומי ומי ההולכים עמדי? זכרתי אסיפות חובבי ציון בקרמנצוג וחרקוב, אשר משם יצאתי מלא תקוות טובות. זכרתי הדברים החוצבים להבות אש, אשר דבר כל אחד מהם וההבטחות הנאמנות להיות לי לעזר בעבודתי. אבל איה איפה הם? הרגשתי את להב האש אשר אכל את כל כספי ואשאר כאוד מוצל מאש ואחל לחשוב מחשבות במה אחיה אנכי ובמה אכלכל ביתי, אשר עזבתים בארץ מולדתי. במה כחי גדול לעבוד עבודת הרעיון הזה בעת אשר כיסי ריק? היוכלו ידי, אשר הורגלו לאחוז בעט ולחשב חשבונות זכות וחוב, לקחת מחרשה ולהוציא לחם מן האדמה לי, לאשתי ולילדי? האקריב גם את מחמדי אלה על מזבח הרעיון הזה? היש לי הזכות לכך? האביא בזה תועלת? האוכל לשאת על כתפי האחת אלומות החטים ועל השניה את משא העם הזה אשר אתי ואת טרחו? ובעוד אני צולל במחשבותי — ומשרתי המתורגמן, אשר עמד ויתפלל תפלת ערבית, בא אלי וישב ממולי ויפנה אלי לאמר:

— הן רואה אנכי את עבודתך, אדוני! מסור אתה לה . . . ושלא על מנת לקבל פרס . . . כך . . . אבל . . . הן המקום הזה, אשר עליו תאמר ליסד מושבה, בחזקת סכנה גדולה הוא . . .

— ומה היא הסכנה פה? — שאלתיו.

— אנחנו בני ירושלים יודעים זה.

— הודיעה־נא ואדע גם אנכי.

— שור נא מערבה שמה על הרי החול — ענה לי ויראה באצבעו לצד הים וישפיל קולו — שמה ישכנו הבדואים החמסנים... והיה כאשר תבנו בתים ותתישבו פה... יבואו לעשרות רוכבים על סוסים בליל אישון ואפלה... וישדדו וירצחו...

— ואנחנו מה נעשה? התדמה בנפשך, כי נשב בחבוק ידים ולא נשיב מלחמה שערה?

— אתם... אנחנו בגלות, ענה המתורגמן וילט פניו באדרתו.

— לא, אחי, אתם בני ירושלים משעבדים עצמכם לעבדים ולא תחפצו להיות בני חורין, אשר על כן הנכם בגלות. אתם אינכם נותנים לב להבין, כי חוקי הארץ נותנים לכם את הזכות להיות פה בני חורין. אבל אנחנו באנו הנה ליהנות מזכויות הארץ, שאיננה עושה פדות והבדל בין יושביה, ואם יקומו עלינו אנשים ב א ג ר ו ף רשע, אזי נראה להם לדעת כי גם לנו יש אגרוף וקנה רובה, חנית וכדון.

המתורגמן שלי לא היה מיושבי בית המדרש או מאלה המפחדים מקנה רובה: לפי דבריו סבב זמן רב בכפרי הערבים ועשה מסחר וקנין עמהם, אשר על כן לא השתאה לדברי, בהראותי לו לדעת, כי חפץ אנכי ללמד בני יהודה קשת.

השועלים צרחו בקול מר ויהמו ויילילו, ואירה עוד פעם מקנה הרובה. העליתי עתר ענן מקטרתי. שכבת הטל הכניסה קרירות בגופי ואקום ממקומי ללכת אנה ואנה להחם את בשרי. אבל הקוצים והברקנים לא נתנוני ללכת הלאה באישון לילה ואשוב עוד פעם אל המתורגמן ואֹמַר לו.

— מחר, אחרי אשר נטה אהלינו ונסדר את המלאכה לפי אנשי חברתנו, תלך אתה העירה ותקנה לי שתי מטפחות משי טובות ותשכור שני סוסים דוהרים מסוסי ערב, כי סוסינו אנחנו יהיו עסוקים במלאכה, תשוב הנה ונלך מערבה עד מקום משכנות הבידואים. אנכי אתודע אל זקן השכונה. אתה תציגני לפניו כראש לשכונת היהודים, ואנכי אשתדל לתת חתיתי עליו ועל כל השכונה. נכרות ברית אהבה — אהבת היראה והכבוד, למען ידעו כי רק לשלום שלמים אנחנו אתם. ואם למלחמה — יש גם בנו כח.

— הצעתך טובה היא — אמר המתורגמן, — נעשה כדבריך ואולי יעזר לנו הקב"ה.

ככה עבר עלינו הלילה תחת כפת השמים. סמכתי את ראשי על כתף המתורגמן ונרדמתי מעט. וכאשר האיר הבוקר ראינו, כי הכבודה שלנו שוכנת על הר אחר רחוק כמטחוי קשת מאתנו. קראנו להם ויבואו אלינו ובשיר וזמר נטינו שנים שלשה אהלים על ההר שישבנו עליו הלילה ונתחיל למדוד את מקום המושב לחלק אותו לחלקים, לקבוע מקום הבאר וכדומה עבודות שונות. ואקרא שם המקום ראשון לציון עד היום הזה. — לאחר ימים אחדים הלכתי עם המתורגמן שלי ונבקר את זקני הכפרים אשר על יד נחלתנו ונכרות ברית ידידות בינינו.

פרק כ.

ועד חלוצי יסוד המעלה חדל עבודתו. — הקימקם ביפו הודיע להפחה בירושלם אודות בנין כפר בלי רשיון. — הלכתי לדרוש עצת המזכיר. — אח לנו בבית המלך. — תקנה לעבוד אדמת ראשון בשותפות ובטולה.

ה' פרומקין מו"ל „החבצלת" באהבתו לרעיון ישוב א"י, שהוא עובד בו זה כמה שנים, חפץ בעצמו לראות את מעשי הועד ויבוא ליפו וישב שמה עד אשר נקנתה הקרקע של ראשון לציון, ואז מצאנו כי הגיעה העת, שהועד יחדול מעבודתו ויערוך חשבון עבודת הועד וגם חשבון ההכנסות וההוצאות וידפיסהו במכתב העת שלו *).

בימים אלו נודע לנו, כי הקימקם (שר הפלך) ביפו שלח הודעה להפחה בירושלם לאמור, כי היהודים בונים כפר בלי רשיון מיוחד, אפס כי איננו מעיז לעצור בעדם, מפני שהאדמה שייכת לסגן קונסול אנגליה והוא שואל הוראה ממנו. הלכתי ירושלימה ובאתי אל מזכיר הפחה מר קריגר (יהודי) לשאל עזרתו.

— אמת הדבר — אמר לי קריגר, כי אסור לבנות בלתי רשיון, ומדוע לא השתדלתם להשיג רשיון?

— יודע אנכי, כי קשה מאוד להשיג רשיון מסטמבול — עניתי לו — ולכן לא התעסקתי בזה.

— ומה תאמרו לעשות כעת? — הוסיף המזכיר לשאול אותי.

---

*) החשבון הזה יבוא בסוף הספר.

— אח לנו בבית המלך — עניתי ולכן באתי לבקש אותך, כי תהיה לעזר לנו.

תשובתי זאת עוררה בקרבו רגש אחים ואחרי משא ומתן קצר אמר לי, כי אמנם אמת הדבר, כי ע"פ החוק אסור לבנות עיר בלי רשיון מיוחד מסטמבול ויש בידו הודעה כזו מהקימקם ביפו. אולם מפני שהאדמה כתובה ע"ש אמזלג סגן קונסול בריטי, לכן ישתדל לבאר לפני הפחה המצב הזה ויציע לפניו, כי לא יעכב הבנין. והיה אם יעלה בידינו לבנות במשך זמן קצר איזה בנינים — אזי תרשם האחוזה הזאת ככפר. מה עשה מר קריגר ומה הציע לפני הפחה לא אדע בבירור, אולם למעשה לא היו לנו עכובים בזכותו של סי' אמזלג והשתדלותו של מר קריגר.

רוב חברינו ובתוכם גם מר צבי ליבונטין שבו לארץ מולדתם לראות את עסקיהם ולהביא את משפחותיהם, ואנכי עם עוד אחדים מאתנו נשארנו בראשון לציון להפוך את המקום השמם הזה למקום מושב. החילונו להפור שתי בארות מים, לתקן את הדרכים, להתקין את הר המושב והמקומות לכרמים וגנים, לחצוב אבנים לבנין ולהשיג פועלים למלאכת הבתים. כל מי שקורא בשתים שלש דלתות אלו פרשת מלאכתנו, ואפילו אם כבר עסק ושנה באלו המלאכות בארץ מולדתו, — לא יוכל לתאר בדמיונו את הטורח והעבודה הקשה הזאת בארץ פלשת בשביל היהודי, שאיננו יודע עוד את דרכי יושבי הארץ הזאת ושפתם מוזרה לו,—בשביל האיש, שאיננו מורגל לשבת ביום ובלילה באוהל, לחכות לכד המים, שיביאו לו על החמור ממקום רחוק כחצי שעה, לאכול ירקות שאינם מבושלים, לעבוד כל היום בשדה ולהחזיק המשמר בלילה ולבוא כל יום ויום במשא ומתן עם הערביים וכדומה. אין איש שיוכל לתאר לו את העבודה הקשה הזאת, אשר הוטלה על שכם כל בני חברתנו, ורק אנחנו יודעים ומבינים אותה; יודעים אנחנו כי רק באומץ רוח נפלא עברנו את כל התלאות וההרפתקאות והננו חיים כולנו היום בבתינו על שדותינו וכרמינו!

לפי התקנות שסדרתי לפני בני המושב, היתה האדמה צריכה להיות נעבדת בשותפות וכל אחד מהחברים היה צריך להביא אל קופת העדה סכום כסף לפי מספר דונמי הקרקע שיש לו באחוזתו, וכל היוצא לעבוד במלאכת הקבוץ יש לו לקבל פראנק אחד וחצי ליום שכר עבודתו. תקנה זו הסבה לנו הוצאות ונזק, אבל גם תועלתה היתה רבה. ואנכי הנני עומד בדעתי, כי לולא תקנה זו לא היתה עדנה ראשון לציון מיושבת. והנני לבאר את דברי: כל אחד מהחברים, אשר כחו אתו, יצא למלאכת הקבוץ מפני כי ראה שכרו בצדו, ובגלל זה היתה העדה

מוכרחת לבנות בשביל העובדים אהלים למחסה משמש, לקנות סוסים וחמורים ועגלות להביא בשבילם מים, מזון וכדומה, וכל זה אכל כסף רב מקופת העדה. אולם לעומת זה הביא הענין הזה תועלת רבה למושב, יען כי כל בני המושב היו כמעט כולם על הנחלה טרם עוד בנו את בתיהם, לא התפרדו לכל רוח ולא ארכה להם העת לחכות עד אשר יוסד המושב, ולאט לאט התחילו לבנות בתים, וראשון לציון התחילה להתפתח ולהתראות מרחוק בבתיה הבנוים בטוב טעם ודעת, כדרך בתי בני אירופה.

באותו הזמן שהתחיל המושב לפרוח ולשמח את עין העובר במראהו חוצה, התחיל הרקב לאכול אותו פנימה. ההוצאות רבו למעלה ראש והמביאים לקופת העדה היו רק אחדים וע"כ נתדלדלה; הבארות היו עדנה ריקות בלי מים, יען כי בחרנו למקום המושב את טבור נחלתנו על ההר, והיה צורך בדבר לחפור עד המים כארבעים מטר. והימים ימי קיץ, אין חרישה ואין זריעה ואין זרע ואין קמח במושבותינו ורק בכסף מלא הוצרכנו לקנות כל אוכל נפש ביפו. כל אחד מהחברים אכל מהמוכן בכיסו, עד אשר תם הכסף למקצתם ולא נשאר להם לבנין בית, וזה שבנה ביתו ראה, כי יחסר לו כדי לקנות בהמות, מחרשות וזרע לימי הסתיו שהחלו להתקרב, וצרכי העדה דורשים בכל יום כסף הרבה, והבארות, ראינו, לא יתמלאו מים בחרבן כיסי בני המושב. במצב כזה נוכחנו לדעת, כי אם לא תבוא לנו עזרה מחוץ, אזי אבדנו כלנו אבדנו.

„אם בגורן לא יודש, הסדר בבית יהרס", — יאמר משל העם, ובגלל המצב הרע של קופת העדה נתפרדו הדעות בין בני המושב ונתחלקה הקרקע על פי הגורל, לכל אחד מספר הדונמים שלו כפי שטר המקנה ונתבטלו התקנות, אשר על פיהן תעבד הקרקע בשותפות — וכל החברים החליטו לעבוד נחלותיהם כל אחד בפני עצמו.

פרק כא.

פיינברג הולך לאירופא לבקש הלואה בשביל גמירת הבאר.—אצל הרמן שפירא, צדוק כהן ומיכאל ארלנגר. — פגישתי עם קרל נטר במקוה ישראל. — הוא נוטה לעזור למושבה. — פיינברג נתקבל אצל הנדיב הידוע. — עזרתו הראשונה.—הנדיב איננו עושה צדקה, אלא נסיון לישב יהודים בארץ ישראל.

וגמר הבאר דרש עוד כשלשים אלף פרנק וכסף לא היה לרוב המתישבים. ובמצב דחוק זה גמרנו אומר לשלוח את חברנו יוסף פיינברג לאירופא לדפוק על דלתות הנדיבים בעמנו ולבקש אותם להיות לנו לעזרה בהלואת סכום כזה.

זה' פיינברג, באהבתו הנאמנה לעבודתו שעבד בה אז כשבעה חדשים, הסכים לעזוב את ביתו וטפיו בארץ נכריה וילך בשליחות העדה לאירופא.

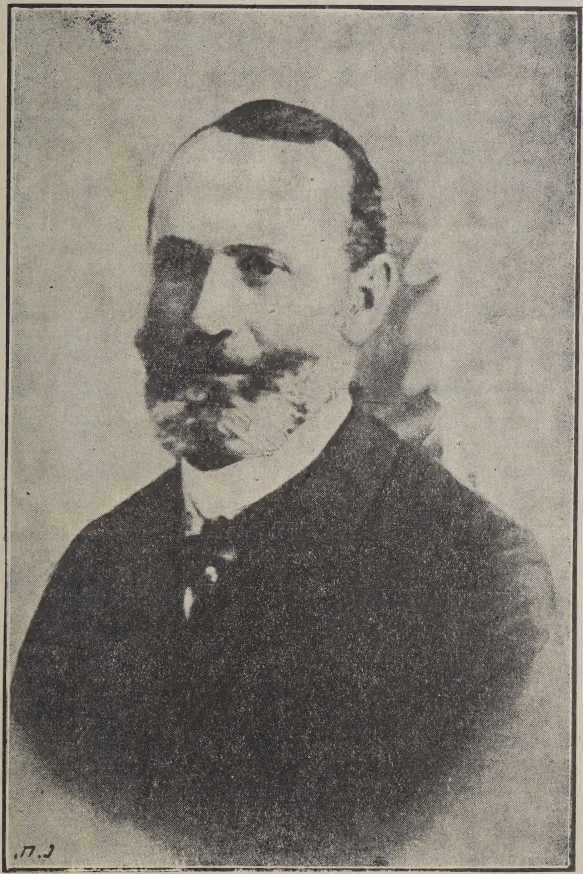
ראשית נסיעתו היתה לווינה, בירת אוסטריה, כי חברת „אהבת ציון", שנתיסדה אז בעיר זו, היתה לכח המושך. חשבנו כי היא תוכל לעזור לנו. במשך ימים אחדים לישיבתו בווינה נודע לו, כי אין בסים כספי לחברת „אהבת־ציון", וכאשר בא כן הלך וישם פעמיו למיינץ אשר באשכנז. הרב הד"ר להמן אשר לבו היה שלם אתנו בעת אשר התקיים הועד „חלוצי יסוד־המעלה" וישלח לטובת הפליטים מרוסיה שבאו לארצנו אילו מאות מרקים, — קבל את שליחנו בסבר פנים יפות, והדפים במכתב עתי „הישראלי" קול קורא ממר פיינברג, שתכנו היתה בקשת הלואה בשביל המושב ראשון־לציון, — אבל בלי תוצאות טובות, כי במיינץ, כמו בערים אחרות שפיינברג עבר בהן, נתיסדו אז ועדים לאסוף כסף לעזור להשדודים בארץ רוסיה. אבל כל אלה הועדים לא חפצו לעשות דבר מה לטובת הישוב בארץ ישראל בלי הסכמת הועד הראשי לחברת „כל ישראל חברים" בפאריז. ולכן שם מר פיינברג פעמיו פאריזה.

בדרכו פאריזה סר פיינברג להידלברג ויראה שמה את הפרופיסור הרמן שפירא, שמפיו שמע למודים שונים בהיותו תלמיד באוניברסיטה ההידלברגית. מר שפירא נתן לו מכתב להרב צדוק כהן, שבו כתב דברים קצרים: „יודע אנכי את האיש פיינברג, כי כל מה שיאמר הוא רק אמת ויציב". עם המכתב הזה בא פיינברג לפני הרב צדוק כהן.

בינתים קרה הדבר, כי קרל נטר, זה האיש שיסד את החוה ובית הספר „מקוה ישראל" כעשר, חמש־עשרה שנה לפני זה, בא באותו זמן כדרכו תמיד מתקופה לתקופה לבקר את המוסד הזה. ובחפירת הבאר בראשון לציון נכנסנו כבר בעבודתנו זו עד כעשרים וחמשה מטרים בעומק ומים עדיין לא מצאנו, והחלטנו ללכת ל„מקוה ישראל" לטכס עצה עם האומנים המומחים שמה, להשיג שמה מקדח ולנסות לדעת כמה מטרים עלינו עוד לחפור עד המים. בבואי ל„מקוה ישראל" ובפנותי להדירקטור מר הירש, אמר לי זה האחרון, כי יום לפני זה בא קרל נטר למקוה ישראל והציע לפני לבקר אותו.

מר נטר קבל אותי בסבר פנים יפות וישאל ממני מה השטח של אחוזת ראשון לציון, מה מספר הנפשות המתנחלים, מצבם הכלכלי וכדומה והכל בהתענינות מרובה.

— רק אתמול באתי — אמר לי אחרי ששמע את הרצאתי הקצרה — וכבר הפצתי היום ללכת לראות את החלוצים הראשונים. אולם עגלתנו

יוסף פיינברג.

נשברה ורק בעוד שנים שלשה ימים תתוקן ואז אבוא לראותכם ואשתדל לבא לעזרתכם...

המלה האחרונה שלו (לעזרתכם) עקצה אותי מעט, ולכן מהרתי לאמר לו, כי יש לנו האמצעים הנחוצים להתנחל על אדמתנו, אפס שחסרים לנו כשלשים אלף פרנק לגמירת הבאר ולכסות יתר ההוצאות הצבוריות, שאחדים מאתנו לא יוכלו להשתתף בהן. לתכלית זו נסע אחד מחברינו, יוסף פיינברג, לאירופא, להשיג בהלואה סכום כזה ובאלו הימים צריך הוא לבוא בענין זה לפריז. תמימות היתה בנו אז וחשבנו כי רק שלשים אלפים פרנק חסרים לנו לסדור המושבה.

— סלח נא לי, אורחי היקר — אמר לי בחבה עמוקה — אם אומר לך כי טועים אתם בחשבונכם, בחשבכם כי רק סכום כזה יחסר לכם. התישבות אירופיים על האדמה בארצנו, ובפרט יהודים שבאו מארצות הצפון, שאינם מסוגלים לאקלים הארץ ואינם בקיאים בעבודת האדמה — דורשת הרבה כספים... אבל כל זה לא מפחידני. עוד לפני חמש עשרה שנה כשהצעתי לפני חברי בועד חברת כל „ישראל חברים" רעיון התישבות היהודים בארצנו, ידענו גם אז, כי התישבות זו ובפרט בשנים הראשונות, תעלה באמצעים רבים. העשירים לא ילכו לעת־עתה. יותר מדי מאמינים המה בעתיד טוב לפני היהודים באירופה — הוסיף באנחה קלה,—עניים, אנשים שלא ישקיעו מאמצעיהם כלום, לא יצליחו, מפני שהמה, כולם או לכה"פ רובם דמינכר, יעזבו עבודתם כאשר יפגשו על דרכם מכשולים פחות או יותר קשים. היסוד היותר מוכשר להניח אבן הפנה להתישבות חקלאית בארצנו, המה אנשים עם אמצעים ידועים משלהם, כחבריכם בראשון לציון. אבל מפני שאין ביכלתם להסתדר באמצעים מוגבלים, מחויבים אנחנו לעזור להם בהלואות בצורות שונות, למען יסדרו משקים שיוכלו לכלכלם ולחזק מעמדם, ויהיו לכח המושך לאחרים שיבואו אחריהם.

כדברים האלה וכאלה דבר אלי נטר ואנכי ישבתי כחולם לשמוע ספקנותו בנוגע למצב היהודים באירופה ויחסו אל עבודתנו הישובית, ולא יכולתי להתאפק ולאמר לו:

— את חטאי וחטאת חברי הנני להזכיר לו היום. בשמענו כי יושב אתה בברודי ושולח את היוצאים מרוסיה אחרי הפוגרומים לאמריקה, חשדנו בך, כי הנך נגד ההתישבות בארצנו...

אחרי דברי אלה קם מכסאו וילך אל חדר אחר ויבא לי משם מחברת קטנה נדפסה ויראה לי שמה פרטיכל מישיבת חברת כל ישראל חברים

בשנת 1868, שבה הובא נאומו שנאם לפני חבריו על נחיצות יסוד ישוב קרקעי ליהודים בארצנו. אחרי כן המשיך לאמר:

— בזאת אמנם טעיתם, אתם ורבים מכם. דוקא מפני שרעיון התישבות היהודים בארץ ישראל יקר לי מאד, מפני שרואה אנכי כי נחוץ ליהודים מרכז מדיני וכלכלי בארצנו, הלכתי לברודי לשלוח לאמריקה את היהודים העניים הבורחים מ„הפוגרומים" ברוסיה. על יסוד כזה אי אפשר לבנות מה שנחוץ לנו לבנות כאן.

בשיחה כזו עברה עלינו שעה ארוכה. ואח"כ שאל ממני עוד פעם לשם שליחנו שהזכרתיו למעלה (יוסף פיינברג) ויאמר לי לכתוב אליו, כי יסור אל הרב צדוק כהן בהיותו בפריז.

עשיתי כדבריו, ומהרתי ללכת ליפו ושלחתי מכתב למר פיינברג, שבו הודעתיו בפרטיות משיחתי עם קרל נטר.

בעוד ימים אחדים מת האיש הזה, שרחש כל כך אהבה לעבודת החלוצים הראשונים, טרם שזכה לראות אותם בראשון לציון, — ובבוא פיינברג לבית הרב צדוק כהן בפריז כבר נודע לו, כי באה טלגרמה לבשר את דבר פטירתו של נטר, ויחד עם זה מכתב ממנו להרב כהן. במכתבו זה ספר לו אודות שיחתו עמדי וכי בעוד זמן קצר ילך לבקר את החלוצים הראשונים בראשון לציון ויכתוב לו בפרטיות. לעת־עתה בקש ממנו נטר במכתבו להיות לעזר למר פיינברג בדבר ההלואה של שלשים אלף פרנק. המכתב הזה של מר נטר, וגם מכתבו של הפרופיסור הרמן שפירא, הועילו לעַנְיֵן את הרב כהן בדבר שהציע לפניו פיינברג, ויציג אותו לפני מיכאל ארלנגר, אחד מחברי ועד חברת כי"ח, וזה האחרון יעץ לו לפנות בבקשה אל „חברת כל ישראל חברים". פיינברג כתב בבקשתו, שהחברה, האומרת לעשות מזכרת לנטר, אין טוב לפניה מלקיים את הפצו האחרון לתמוך בראשון לציון — חפצו שבאר במכתבו להרב צדוק הכהן.

חברת כי"ח הטתה אוזן קשבת לבקשת המושב, ובישיבתה הראשונה החליטה לעזור לנו בסכום אחד קצוב — עשרת אלפים פרנקים.

אבל האדון מיכאל ארלנגר והרב צדוק הכהן מצאו בשביל שליחנו מקור יותר נאמן לעזרת הישוב היהודי בארצנו. מר ארלנגר הביא אותו אל היכל שר ונדיב אחד מעמנו, אשר צדקתו וענותנותו זאת היא תפארתו לכסות שמו, ויעמדו לו לימינו, ובעזרת האדונים הנכבדים האלו לקח פיינברג את לבב הנדיב הזה, והוא קצב את עזרתו בפעם הראשונה שלשים אלף פראנק לטובת המושב,

והבטיח להוסיף עוד לימים יבואו, אם תהיה דרושה העזרה, בתנאי כי יקבלו עוד כעשר חמש־עשרה משפחות אל המושב הזה, כי לא יבקשו עזרה מאחרים וכי לא יגלו את שמו ברבים.

מלבד הכסף הנזכר, הבטיח להתקין באר אורטזיאנית, המעלה את המים מהמקורות אשר מתחת לארץ. וגם גנן אחד מנה, אשר יזרע וישתול אלנות ונטיעות שונות וישגיח על אלה שלא הורגלו עוד בעבודת האדמה. את הדירקטור הירש ממקוה ישראל הפקיד הנדיב הזה למנהל ומשגיח על מעשי העזרה שלו לישוב היהודי.

ופה מקום אתי להדגיש, כי העזרה הזו שהנדיב הגדול הזה אומר לתת להישוב, לא מעשי של צדקה, בלתי אם מעשי יהודי גדול החושב לבנות ארץ אבותינו ע״י ישוב יהודי רחב.

בדבר הזה נוכחתי מהמשא ומתן שהיה לי עמדו בעל פה. זה היה בחודש פיברואר תרמ״ד. הייתי אז בפריז ונתקבלתי ע״י הנדיב הזה לראיון. ובאותו זמן רבו האכרים בראשון לציון עם הגנן דיוגיר, שהפקיד הנדיב במושב הזה, ויביע את התלוננותו בפני לאמר:

„אמנם הטה האיש פיינברג את לבי לקחת תחת חסותי את המושב הזה. אפשר לעַנְיֵן בישוב הפלשתינאי גם אחרים מידידי, אבל נצרך, כי האכרים ישמעו לפקודת המנהלים שאנכי שולח ולא יריבו עמהם. אינני פילנטרופ — הוסיף — ישנם הרבה יהודים אומללים ברוסיה ורומניה ואנחנו לא נוכל לעזור להם. אנכי נכנסתי אל הענין הזה בשביל לעשות נסיון, אם אפשר לְיַשֵׁב יהודים בארץ ישראל״.

רושם אנכי לזכרון את הדברים האלו הראוים להכתב אש שחורה עלי גבי אש לבנה. הלואי שיצליח היהודי הגדול הזה להוציא אל הפועל, את אשר הוא חושב לעשות לעמו והלואי שיהיה הדור מוכשר לקבל את אשר הנדיב חפץ לתת לו.

כשני שבועות אחרי ששב ה׳ פיינברג מדרכו והכסף מהנדיב עוד טרם בא, והנה באו ימי הסתיו ועדנה לא היו בהמות וכלי חרישה לשש המשפחות במושב במה להרוש אדמתם, ואקנה אנכי להם מכספי סוסים וכלי חרישה ואתן על ידם ויחרשו ויזרעו אדמתם. ולא ארכו הימים ויבוא הכסף מהנדיב ליד הדרקטור מ„מקוה ישראל״ וישלם לי את הכסף שהוצאתי מכיסי בשביל המשפחות הנזכרות ויתחיל להתעסק בבנין הבתים עבורם, ויתן זרע לזריעה, תבן ושעורים לבהמות וכסף עזרה מדי שבוע בשבוע לכל אלו שדרשו ממנו.

פרק כב.

בני „ביל״ו". — חפצים ליסד מושב למופת בחקלאות. — ביאת שנים עשר ה„ביל״ו" עם בלקינד בראשם. — כניסתם לראשון-לציון. — מריבה עם תושבי ראשון-לציון בגלל בני ביל״ו. — התפטרותי ממשרת ראש-הועד.

בחדש ניסן שנת תרמ״ב הגיע אלי מכתב מהתלמידים היהודים אשר בבתי מדרש שבת תחכמוני בחרקוב. תוכן המכתב היה, כי צעירי עמנו בראותם את התלאות אשר מצאו את אחינו בארץ רוסיא, גמרו אומר לעזוב את ארץ מולדתם ולהיות החלוץ לפני בני עמנו ללכת ארצה הקדושה וליסד שם מושב או מושבות לעבודת האדמה. שמחתי על מכתבם לראות את חפצם הנמרץ להיות לעזר לבני עמנו ואת אהבתם החדשה לעמם ולאומתם, אשר התרחקו מהם בשנים האחרונות, שנות הקוסמופוליטיזמוס והתבוללות בארצנו. כשאני לעצמי חזיתי לי, אשר אנשים צעירים לימים בני דעה והשכל יוכלו לפעול ולעשות הרבה לטובת רעיון ישוב א״י, — אבל רק אם יהיה מקור לכסף, לכלכל את ההוצאות הדרושות לזה. אפס בהפץ לבד לא יעשו מאומה, ואת דעתי זאת בארתי להם בתשובתי על מכתבם הנזכר, ומן העת ההיא לא החלפתי מכתבים עוד עמהם ולא ידעתי את תכונת החברה ומצבה.

בחדש תמוז באו ליפו שנים עשר אנשים צעירים בני החברה הזאת, ובראשם היה האדון ישראל בלקינד. קבלתי אותם בסבר פנים יפות, כראוי לאנשים צעירים המקריבים את כחותיהם לטובת הרעיון הלאומי, ושאלתי אותם למצבם החמרי, ויענו לי, כי יש את נפשם ומטרתם ליסד מושב לעבודת האדמה מארבע — חמש מאות משפחות וכי יש להם גם מקור לכסף, ובעוד שבוע אחד או שנים תבוא האורחה השניה ואז יתחילו לעשות. עברו שני שבועות ויותר — ואין אורחה ואין קול ואין כסף, ואף הכסף המעט אשר היה בידי האורחה הראשונה אזל מכיסם ויהיו נאלצים לבקש ממני עזר כסף בתור מלוה, ואנכי לא השיבותי את בקשתם ריקם בפעם הראשונה ואף לא בפעם השניה. במשך ימים מעטים נודע לי, כי חברתם תלויה על בלימה — על הבטחות שונות של בעלי הבטחות ועל תקוות שונות, בנות הרעיון של אנשים צעירים הרחוקים מעולם המעשה. אחרי אשר אזל גם הכסף שלוו מאתי, הלכו לעבוד בנחלת „מקוה ישראל" אשר לחברת כי״ח אצל יפו ויקבלו שכר עבודתם פראנק אחד ליום. ראיתי והתבוננתי למצבם וידאב לבבי עד מאד: מה כחם כי ייחלו ותקותם כי יצפו אליה? הזאת היא מטרתם, כי יעבדו כשכירי יום במקוה ישראל? ומאין תבוא עזרתם — אם אחינו בארץ רוסיה לא יוכלו או לא יחפצו להוציא כסף די התיסדותם במושב! אף

לזאת התחמץ לבבי בקרבי בהודע לי, כי אחדים מאתם יושבים בסטמבול ומחכים לרשיון (פירמן) שיתן להם קרקע במתנה בארץ פלשת או סוריא. רבים המה אמנם הסרסורים השונים בסטמבול, אשר יוכלו למוץ מאתם לשד עצמותיהם ולהבטיח להם, כי ישיגו להם רשיון מהשולטן, — אבל כשאני לעצמי ידעתי, כי גם בשנים כסדרן נחוץ לזה כסף הרבה והשתדלות אין קץ ואף כי בעתות האלו, ימי המבוכה בעניני המדינים בתוגרמה, בשביל אנשים צעירים לימים בלא הכרות והתקרבות עם רבי המדינה ושריה ובלא כסף — דבר הפירמאן הוא מגדל הפורח באויר. בין כה וכה גדלה עלי עבודתי בהתיסדות המושב ראשון לציון ולא יכולתי לשום לב לעזור להם ולהטיב מצבם. במשך הימים האלו באה עוד חבורה אחת מאגודתם ויתחברו להם, נתרבו האוכלים יותר מהעובדים; נתרבו הראשים והכתות ונתרחקו הלבבות ונפרדו הדעות. אחדים החזיקו ברעיון הפירמן וישימו מבטחם באחיהם היושבים בסטמבול, ואחדים—בחלה נפשם בעבודה או באבדן העת בלא מטרה וישובו על עקבותיהם לארץ מולדתם. והיותר נבונים מהם אמרו, כי אם לא עלה בידם המרובה, יש לתפוס את המועט — והחלו לחשוב מחשבות, איך לרכוש נחלת שדה ובית בראשון לציון, כאשר יעצתי אנכי להם.

באותם הימים שב האדון פיינברג מדרכו, כאשר הזכרתי, ומאהבתנו שאהבנו אותם ומחמלתנו שחמלנו עליהם בקשנו*) את האדון הירש, הדירקטור ממקוה ישראל, כי יבנה להם שנים שלשה בתים מקופת העזרה של השר הנדיב ויתן להם סוסים וכלי חרישה. ויאות הדירקטור לבקשתנו, ואנכי נתתי להם כאלף דונם קרקע בחכירה מאדמת שארי צבי ליבונטין, למען אשר יעבדו את האדמה ויהיה להם לחם לאכול, ובין כה וכה תהיה היכולת בידם לדפוק על דלתי לבב אוהבי שערי ציון, כי יקנו עבורם קרקע זו או אחרת במושב אחר. ויבואו לראשון לציון בתחלת ימי הסתיו. ועד אשר יגמרו בשבילם בנין הבתים נבנתה להם סוכה גדולה מקרשים ואף רפת לבהמתם, ומקופת העזרה הנזכרת נתן הדירקטור הירש רשיון לי ולפיינברג לתת להם פראנק אחד ליום לנפש לצרכי החיים, עד אשר תתן האדמה את יבולה, וגם תבן ושעורים לבהמתם ואף זרע לזריעה.

בגלל בני ביל"ו אלה נתלקחה מריבה חדשה בראשון לציון. שש המשפחות, שמר צבי ליבונטין נתן להם קרקע כנזכר למעלה ושהיו כבר במושבה זו, טענו כי העזרה ששלח הנדיב הוקצבה רק להם ובני ביל"ו מקבלים אפוא חלקם, ויריבו בי ובפיינברג. אנחנו ידענו, כי הנדיב הסכים לעזור גם לבילויי"ם וגם להמשפחות שכבר נתישבו, וכן גם אמר הדירקטור

*) ראה מכתב הדירקטור הירש להרב ממוהילוב, שנדפס ב„המליץ" נומר 27, שנת 1884.

הירש להם בפירוש כמה פעמים ובקש אותם בעצמו ועל ידי המורים ששלח להם — האדונים אָשרי ואסובצקי — כי בני ביל"ו אינם גורעים מחלקם וכי הוא יתן חלק כחלק — לפי ערך הנפשות ושטח הקרקע — סוסים, כלי חרישה, זריעה וכדומה; אבל המשפחות הנזכרות, במר נפשם, לא האמינו בנו ויתגודדו ויריבו בי ובפיינברג ובהאדון הירש בדבר בני ביל"ו, אשר יאכלו, לפי דבריהם, חלקם מתמיכת השר הנדיב.

המריבה הזאת הכריחה אותי להתפטר מכהונת ראש הועד, שנמניתי בה בראשית התיסדות המושב. המעשה הזה הסב רעה גדולה למושב, כי עד העת ההיא הייתי אנכי ופיינברג העוסקים במעשי העזרה של המושב פנימה, והאדון הירש לא השיב בקשתנו ריקם בכל עת ובכל שעה שבקשנו ממנו איזה דבר בשביל המושב, ובהתפטרי מכהונתי, נגד רצון הדירקטור הירש, מסר ענינים אלו להגנן הצרפתי דיוגאר, שהיה מופקד מהנדיב להשגיח רק על עניני עבודת האדמה, והוא כצרפתי וכנוצרי הביט על בני המושב שקבלו עזרה מאתו כעל שכירי יום. והמריבה הזאת היא שגרמה, כי החל הדירקטור הירש להשוב אחרת גם על דבר המושב ולא פנה בכל עת לבקשות בני המושב. ולאחרונה, כאשר הייתי מוכרח לרגלי מצבי ומצב בני ביתי לעזוב (בכ"ט ימים לחדש תמוז תרמ"ג) לזמן בלתי מוגבל את המושב ולשוב לארץ מולדתי, התגברה המריבה בין בני המושב והדירקטור הירש, כידוע לכל אלה שקראו מכה"ע העברים.

בהתפטרי מעבודת ראש הועד בהמושב, מסרתי את קופת העדה ופנקסאותיה ליד אנשי הועד, שנבחרו אז לפי שעה, והמה נתנו לי בתור שובר קבלה אגרת זו:

אנחנו הח"מ קבלנו מאת האדון זלמן דוד בן יהודה ליב ליבונטין את פנקסאות העדה ואת החשבון מההכנסה וההוצאה ואת הנשאר במזומן סך שתי מאות ואחד ותשעים גרוש *) ואין לנו עליו שום טו"מ ודו"ד ופ"פ, ולראיה חתמנו שמותינו ח"י טבת תרמ"ג, פה ראשון לציון באה"ק ת"ו.

כ"ד הועד לפי שעה בהמושב.

עה"ח: פ. הייסמאן, יוסף פיינברג,

ו. אברמוביץ, מרדכי אהרן פריימאן.

---

*) ששה גרוש מעות יפו המה — פראנק אחד.

קבוצת ביל"ו

פרק כג.

עבודת הבילויים בראשל״צ. — הם החליטו להתישב במושבה זו. — חברי ביל״ו בסטמבול מתנגדים להתישבות זו. — ליפשיץ וברליבסקי באו לא״י לעכב התישבות הבילויים בראשון. — אספות ווכוחים ע״ד התישבות עפ״י פירמן או התישבות אטית ומודרגת. — ליפשיץ וברליבסקי אצל ויניצאני. — חלק מהבילויים נשארו בראשל״צ וחלק עזב את המושבה; — שני מכתבים בעתון „המגיד“.

אָנכי ורעי פיינברג רכשנו לנו בני מריבה מאחינו חברי ראשון לציון רק מחפצנו האמתי לעזור לבני ביל״ו, אשר מצבם היה רע מאד, עד אשר השנו לעזרתם לתת להם נחלת שדה ועבודה בראשון לציון, והמה אמנם הבינו זאת וישיבו לנו אהבה אל חקינו. במשך הימים האלו באו להם אילו סכומי כסף מאוהבי ציון בארץ רוסיא ויחליפו את מנעליהם ובגדיהם שבלו מרוב ימים ומעבודה. שארי צבי ליבונטין הלוה להם כסף בתור גמ״ח ויקנו להם שתי פרדות וכלים, למען הגדיל בזה את העבודה בשדה.

כשבעה עשר איש היו וביניהם ארבע עלמות, הלא המה: הגברים — בלקינד ישראל, בלקינד שמשון, ברודנה, דרובין, דובנוב, הורביץ, חיסין, חזנוב, ליבוביץ, סבירדלוב, פוקס, צלליכין וצוקרמן. העלמות — בלקינד, בינינסון, פרידזר וסירוטה. הגברים עבדו בשדות והעלמות בבית: בשלו, כבסו לבנים ועשו עבודות קשות אחרות ויחיו באהבה, שלוה ואחדות. אחדים מהם הלכו ירושלימה ויתעסקו שמה במלאכות שונות, וכולם יחד המה אנשים בעלי דעה ואוהבי עבודה. המה נוכחו לדעת, כי אי־אפשר לסמוך על סרסורים בסטמבול המבטיחים להשיג פירמן מהשולטן וכי עלינו לעבוד, לעבוד הרבה ולהגדיל מספרנו בארץ, ועבודתנו היא עבודה לדורות. בינתים השתדל הדירקטור הירש הנזכר לפני הנדיב לקבל את הבלויים האלה כאכרים בראשון לציון, ויחליטו להתישב שמה. ולאט לאט נתקו המוסרות, אשר קשרו אותם עם חבריהם בסטמבול, שלשה במספר, שקראו את עצמם בשם „הועד הראשי לחברת ביל״ו״ והשתדלו בדבר השגת הפירמן, כמו שמסופר למעלה.

הסטמבוליים האלו לא היו מרוצים מזה שחבריהם בארצנו עזבו אותם ואת הכסף שהרימו חובבי ציון ברוסיא שלחו להארץ ישראליים, וישלחו מתוכם את האדונים ליפשיץ וברליבסקי ויבאו לראשון לציון וידברו על לבב חבריהם, כי לא נאה ולא יאה לבני ביל״ו לשבת בקולוניה ששמה ראשון לציון. „אנחנו — קראו לחבריהם — מחויבים להשתדל ליסד קולוניה בשם ראשון

לביל"ו, אבל ראשון לציון לא לפי כבודנו". „הכסף — הוסיפו לטעון — שיבואו מחובבי ציון נחוץ רק לועד הראשי בסטמבול, אשר עוד מעט ויקבל את הפירמן, ואז ניסד מושב בשם ביל"ו, שיהיה למופת לכל בני ישראל". כה דברו השכם ודבר שליחי הועד הראשי של ביל"ו באסיפות תכופות ביום בשדה ובלילה בצריף — במושבה, וסוף סוף סכסכו ריב ומדנים בין חבריהם ובין תושבי ראשון לציון ואוהביהם.

בינתים בא ס"י ויניציאני בשם הברון הירש, כמו שיסֻפר להלן, ויבואו אליו ליפשיץ וברליבסקי ויציעו לפניו, כי ייסד לבלויים קולוניה מיוחדת, מפני שאין את נפשם להשאר בראשון לציון. ויקצוף עליהם ויניציאני ויאמר להם בפני ובפני פיינברג ואברהמוביץ, שהיו באותו מעמד: „איככה נוכל לקוות, כי יהיה שני לציון, אם בראשון הזה לא תוכלו אתם הצעירים להתאחד ולחיות עם בעלי המשפחות שכבר סבלו תלאות וצרות רבות עד אשר באו אל הנחלה"? (ויניציאני דבר עברית יפה) כשמוע ברליבסקי דברי ויניציאני, חשב, כפי הנראה, כי הדירקטור הירש דבר עליהם דברים לא טובים, וירב ברליבסקי עם הירש בפני ויניציאני, ויקצוף עליהם ויניציאני, וישלחם מעל פניו בכעס.

באותו זמן בא גם ארלנגר לראשון לציון ויתן פקודה לבחור את היותר מוכשרים מהם, לפי ראות עיני הירש והגנן דיוגור, ולהשאירם בראשון לציון ולשלַח את הנשארים לנפשם.

בגלל המצב המסובך הזה נתרבו האסיפות כל יום ויום ויבטלו מעבודתם בשדה ויעלו עליהם חרון אף הגנן דיוגור, המשגיח עליהם. וגם הדירקטור הירש, שקבל כל יום ויום מדיוגור ידיעות על דבר אסיפותיהם, כעס עליהם, עד כי הייתי נאלץ לסגת אחור לבלתי היות להם למגן ולמליץ לפני הירש שדברי היו נשמעים אצלו, ועזבתי את מצבם בידי הירש ודיוגור. המה בחרו מתוכם את אלה שמצאום מוכשרים לעבודה וישאירו אותם בראשון לציון, והמה הנם היסוד היותר טוב בבנין המושבה הזו *).

מר דוד גורדון, מו"ל „המגיד", היה היחידי בין עורכי מכתבי־עתים המשתדל לטובת הישוב ועפ"י דרישתו הוספתי לכתוב לו אילו מכתבים ע"ד המצב בארצנו, ושנים מהם הריני מביא כאן:

---

*) הערה למהדורה שניה: אף היו היסוד לבנין המושב גדרה. עבודתם הקשה, התלאות שעברו עליהם והצרות שסבלו, — כל אלה המה חומר מענין למי שיכתוב דברי ימי המושבה הזאת, מה שאוכל כעת להוסיף פה הוא זה, כי המושבה גדרה היא אחת המושבות היותר טובות בארצנו, מושבה שאכריה ונוטעיה חיים על עבודתם בלי תמיכות ואינם מסובלים בחובות רבים.

(שבט, תרמ״ג.)

אדוני בעל המגיד!

לא כתבתי לך זה זמן רב ממצב המושב „ראשון לציון״. אבל מה אעשה, כי מן העת ההיא שבאתי עם בני המושב שלנו על כברת ארץ ההיא שקראנו אותה בשם „ראשון לציון״, לא היו עתותי בידי אפילו לזמן קצר בשביל לכתוב לך שורות אחדות. המלאכה היתה מרובה להביא עצים, אבנים, ברזל וכדומה, דברים הנצרכים להבנינים וכן גם סוסים, חמורים, גמלים, מחרשות וכדומה דברים הנחוצים להזריעה והזמן היה קצר מאד. אבל כעת אחרי אשר כבר עלתה בידנו להפוך את המקום הזה למקום מושב, ואחרי אשר בתים נהדרים בנויים במשטר וסדר נכון כבר מתנוססים על הר ראשון לציון, ואחרי אשר גם גני הירק כבר נזרעים וצומחים, והשדות רובם כבר נעבדו בידי אחינו, בידי אחינו אלה, אשר זה לא מכבר באו מרחוק הנה והניחו אבן הפנה לבנין המושב לעבודת האדמה באה״ק; — אחרי כל אלה, אם כי טרדותי עוד רבות הנה, לא אוכל לעצור עוד והנני ממהר לשמחך, אדון יקר ונכבד, ולשמח עוד את כל אלה מאחינו הדורשים שלום ציון וירושלים: אנשים גדולים ונכבדים באירופא, האוהבים את עמם וחוננים עפר ציון, החלו להתענין במצב הישוב, וע״י עושה רצון חברת „כל ישראל חברים״ ה׳ ה י ר ש, דירקטור ב„מקוה ישראל״, שלחו לנו עזרתם, והנם בונים כעת אצלנו שמונה בתים בשביל משפחות עניות ובשביל הצעירים בני חברת „ביל״ו״. אף נתנו סוסים ומחרשות וזריעה לאלו האנשים, אשר אין ידם משגת להוציא ע״ז מכיסם. גם גנן אחד שלחו לנו והוא זרע לנו עד עתה גני הירק, ומשגיח על כל עניני ונכסי המנדב, ובזה השבוע יתחיל לטעת עצים. בחודש שבט יתחיל הגנן לעשות כרמים ולשתול עצי לימונים ותפוחי זהב. גשם היה אצלנו די, השעורים זרענו בעתו, תודות לאל, וכעת זורעים אצלנו חטים. — תקותנו חזקה בד׳, כי הוא ישלח לנו ברכתו ממעל כאשר נבאו לנו חוזינו, וראשון לציון תפרח ותשגא ברצות ד׳ דרכינו.

באלו הימים יסדנו בית אוצר הספרים. ואחלה נא את פניך, אדון יקר ונכבד, כי תוסיף לשלוח לנו את „מגידך״ היקר כמקודם והנני נותן לך את תודתנו בעבורו. והנני מכבדך ומוקירך כערכך הרם.

יפו. קולוניה „ראשון לציון״. י״ח אדר תרמ״ג.

לבעל „המגיד״!

בשורה טובה בפי לשמח אותך ואת כל אוהבי ציון החפצים לדעת משלומנו. ביום עש״ק העבר, ט״ז ימים לחודש אדר ראשון, מ צ א נ ו מ י ם בהבאר

שחפרנו. שבעה חדשים סבלנו וחכינו מיום אל יום, יען כי מקום המושב שלנו הוא במקום גבוה, — אבל עתה היתה הרוחה לנו. יתן ה' ולא יעזוב חסדו מאתנו לעולם.

בעוד זמן קטן תבא אלינו מכונה גדולה, אשר תגביה את המים לפנינו מהבאר ותשפיע מים רב די השקות גם הגנים אשר נזרע אצל הבאר. ברוכים יהיו הנדיבים בעמנו, אשר לא יסירו את עינם מאתנו וברוכים המה עושי רצונם.

אגב דאתי לידי באתי להודיעך ממצב עבודת האדמה אצלנו. כחצי הקרקע שלנו זרענו כבר תבואות החרף; כמאה ושלשים דונם שתלנו ענבים והמותר תעבד כעת בשביל תבואות הקיץ; העבודה הזאת תמשך לערך עד חג הפסח. כאלף עצים שתלנו על אדמתנו ורובם עצי פרי והמותר המה עצים לצל להיות מחסה משמש ולפאר החוצות.

לבבי ידאב לי על אשר מוכרח אני לדבר אליך ע"ד ענין אחד, מו"ל יקר ונכבד, ע"ד ענין כזה אשר דיו הרבה כבר נשפך עליו. הענין הזה הוא חברת „בילו". מי יודע עוד יותר ממני, כמה סבלו טלטולים ונדודים האנשים הצעירים היקרים האלו עוד בהיותם ביפו, וזה כארבעה חדשים אשר באו אל המושב ראשון לציון ועובדים בזעת אפם את אדמת ארץ הקדושה. בכל לבבם ובכל נפשם הקריבו את עצמם על מזבח הרעיון היקר והקדוש, אבל המטרה עוד מהם והלאה והנם תלויים עוד בין השמים והארץ. נחוץ מאד להם איזה אלפים רובל לקנות אחוזת ארץ בהמושב שלנו (בתים תבנה להם חכי"ח) ונדיבי עמנו ברוסיא ישלחו להם פרוטות פרוטות, וה' הוא יודע מתי יאסף הסך הדרוש להם. האם באמת כל אוהבי אה"ק והפצים בישובה המה רק עד הכים, אבל לא עד ועד בכלל? פאקט נעצב מאד! אולי תוכל אתה אדוני המו"ל לעזור להם ותעשה דבר גדול מאד. קולוניסטים כאלו מעטים מאד המה בקרב עם ישראל, ואם לא נחזיק בם ומצאנו עון! והנני מוקירך ומכבדך כערכך הרם.

פרק כד.

אנכי בסוכתי מקרשים בראשון לציון. — השומר מודיע, כי ערבים רועים על שדותינו. — לקחנו בשביה פרות. — שמאל דוחה וימין מקרבת. — מביאים מים מבית-דגון. — גמלים אסורים בעגלה. — מצאנו מים.

על משכבי בלילות באחד ממוצאי מנוחה בחדש כסלו, בשנה הראשונה לבנין „ראשון לציון", שכבתי בסוכתי שעשיתי מקרשים, טרם עוד נבנה ביתי במושב הזה. ירח יקר הולך הופיע ויאר את הלילה, ולאורו הלך מול חלון

סוכתי אחת הנה ואחת הנה הצופה, הוא אחד מאחינו שעמד על המשמר, כדרכנו תמיד לשמור את בהמות הקולוניסטים וחפציהם הנמצאים בחוץ, למען ינוחו התושבים בשלוה בבתיהם ויחליפו כחם ליום המחר — יום עבודה בבית ובשדה. אני טרם ישנתי, כי רוב שרעפי בקרבי העבירו שנה מעיני ותנומה מעפעפי. חשבתי ע"ד מצב ידידי ורעי בעבודתי בהתיסדות „ראשון לציון" — ה' פיינברג אשר זה מעט בא אל המושבה מיפו, ששם שבת שבתו בקרב בני ביתו הגרים שם, וירפד את מעילו על הקרקע בסוכתי וישכב לנוח. — חשבתי מה היה לראשון לציון וליתר המושבות, לולא שנס האיש היקר הזה את מתניו לעזוב בני ביתו באה"ק ולעבור ארחות ימים למען הביא העזרה ע"י נדבת לבב השר הנדיב הזה?... הוספתי לחקור במופלא ממני ולחשוב ע"ד „השאלה הישנה אשר תמיד היא כחדשה" — שאלת צדיק ורע לו, בראותי את ידידי זה שוכב על הרצפה בסוכתי, יען כי גם ביתו במושב לא נבנה אז עוד מחסרון כיס. גרשתי את המחשבות המעציבות האלה והחלותי לשעשע את נפשי בתנחומות, כי יבוא יום ויבינו חובבי ציון מי המה הגבורים הנאמנים אשר עדרו בלא לב ולב להניח אבן הפנה לשיבת בנים לגבולם. זכרתי, כי בשנה העברה בעזבי את ארץ מולדתי ללכת לנוע על חרבות ארץ אבותינו, — חזיתי רק בדמיוני מושב לעבודת האדמה מאחינו בני ישראל באה"ק, ועתה הנה משאת נפשי באה; הבתים עומדים בסדר ובמשטר נכון בראשון לציון; השדות נחרשו ונזרעו, ואם אנכי ורעי ישנים עדנה בסוכה, אבל אחי לא עוד בחוץ ילינו, כי אם בבתים ובמושב באה"ק... המחשבות הנעימות האלה גרשו מעט מעט את יגוני ועצבי והזקו את לבבי. חזיתי בדמיוני, כי יעברו עוד ימים לא רבים והמושב יבנה כלו; בשדות יקצרו ברנה ובכרמים ירונן אף ירועע... חזיתי עוד תמונות שונות אשר כל בהן מעיני רוחי — והנה הצופה דופק בחלוני וקורא אלי, כי הערבים רועים את בהמותיהם על שדותינו.

קמתי ממשכבי ויצאתי החוצה ושאלתיו: איפה הם רועים?

— על חלקת השעורים אשר להייסמן ופרימן!

— יהודה, יצחק, מחמד! — קראתי לשני נערי היהודים ומשרתי הערבי, אשר נמו שנתם בארות הסוסים,—קומו מהרה וחבשו הסוסים ונרכב חיש מהר ונצא השדה.

לא עברו חמשה רגעים וכבר ישבו שבעה אנשים מאתנו על הסוסים, מזוינים זה בקנה רובה וזה בחנית וזה במקל ונרכב אל שדותינו. לקול שריקותינו ודהרות סוסינו נפוצו הערבים ובהמותיהם אל כל רוח; רדפנו אחריהם ונשיג שני רועים והמש בהמות ונשוב אל המושב בשמחת נצחון ובקול תרועה זמרנו הפזמון הידוע:

אדיר הוא ולא ינום
בחור הוא ולא יישן
שדי!
שדי!
הן בעיר והן בכפר
הן בבקעה הן בהר
תצילנו מכל צר!

הבהמות הובאו אל הרפת ואתם גם הרועים אסורים בחבלים, ואנחנו הלכנו לישון כשובי מלחמה בנצחון.

למחר בעלות השחר, והנה משרתי הערבי פתח את דלת סוכתי ויאמר אלי:

— זקני כפר סרפנד ישאלו לשלומך, אדוני!

— יבואו — עניתיו.

— צפרא דמארי טב! כיצד שלומך, כיצד הדרך, כיצד כבודך? — התחילו שלשה זקני סרפנד לשאול בשלומי בכבודי ובהדרתי, כדרך הערביים המכפילים דרישת השלום במלות שונות כמה פעמים.

הראיתי להם מקום לשבת על אחת ממטותי ודרשתי גם לשלומם כדרך הארץ.

— לבקש רחמים על רועינו באנו אליך, אדון כביר — ענה אחד מאתם בדברים רכים.

— רחמים?... עניתי להם — אתם תשחיתו את שדותינו, אשר עבדו אותם אחי בזיעת אפם ואחרי כן תבואו לבקש רחמים ממני?

— אל נא תקצוף עלינו, אדון כביר, — הרועים צעירים לימים המה ולא ידעו גבול שדותיך.

— ידעתי אתכם ואת שיחכם, אדוני! היום תאמרו, כי הרועים צעירים ולא ידעו גבול שדותי, ומחר — כי הצאן עלות הנה, ובין כה וכה תשחיתו את שדותינו ואנחנו נרעב ללחם. העירה לפני כס המשפט אביא את רועיכם ושר העיר ישפוט ביני ובינם.

— אנא, חוסה נא עלינו! קחה נא מאתנו כסף מחיר ההפסד שהסבו לך בהמותינו, אך העירה יפו אל תביאנו.

— אנכי לא אקח מאתכם אף אגורה אחת, למען אשר לא תאמרו, כי בחזקה עשיתי משפט עמכם. לפני כס המשפט אביאכם ולפי חוקי הממשלה תוסרו, על אשר לא תחפצו להבחין בין רשותכם ורשות אחרים.

קמתי מכסאי וקראתי למשרתי הערבי וצויתי עליו לאסור את הסוסים בעגלה ולהכין את הרועים האסורים אצלנו ללכת עמדי העירה.

— אדוננו, — הוסיפו זקני הערביים — הן אדון צדיק וכביר אתה ולמה זה אפוא תחפוץ ליסרנו קשה, בחפצך הנמרץ להביא אותנו העירה ולהעמידנו לפני השופט והקונסול שלך? אדון כביר וצדיק! כחכמתך עשה אתנו משפט צדק, אך העירה אל נא תביאנו.

— לא, אדוני, — אמרתי להם בצאתי מסוכתי לשבת על העגלה, אשר עמדה לפני פתח ביתי, — אינני חפץ להיות לשופט. העירה לפני שר השוטרים אביא אתכם והוא ישפוט בינינו; הוא יבוננכם בינה להבחין בין רשותכם ורשות שכניכם הטובים, אשר לא יבואו בריב עמכם ויחיו עמכם בשלום ושלוה.

צויתי על הרועים לשבת על העגלה ויעשו כדברי, ואנכי גם כן חפצתי לעלות על העגלה — וזקני הערביים כרעו ברך לפני ויחלו להכפיל בקשותיהם בחלקת פיהם, כי אשא לפשעיהם רק בפעם הזאת.

אחרי ששמעתי בקשותיהם, בשעה שגם אנכי בעצמי לאמתו של הענין לא חפצתי לבא עמהם בריב ומשפטים, החלטתי לסדר הריב הזה בשלום ואמרתי להם:

— את טוב לבב שכניכם בני ישראל חפץ אנכי להראות לכם, על כן אשא את פניכם בפעם הזאת — אפס אחת אנכי נוטל עליכם: כי אתם זקני הכפר תתנו לי שטר ערבות כתוב וחתום, אשר אם יקרה מקרה כזה בפעם השנית ותבאנה בהמותיכם לרעות בשדותינו, אזי מחויבים אתם לשלם לי ההפסד מכיסכם, כפי שאדרוש מכם בלא שום טענה ופתחון פה.

— הכם אתה אדוננו כמשה הנביא ומשפטך צדק כמשפט מחמד נביא אלהים! — קראו הערביים פה אחד. — בלב ונפש חפצה אנו ערבים לך על בני כפר סרפנד ובית דגון ויתר שכנינו, ובחרבנו נשבע לך, כי מעתה לא יאונה לך הפסד אפילו בתבן דק.

— אחים אנחנו, — הוסיף האחד לדבר, — עם שכנינו בני ישראל מימי עולם ומשנים קדמוניות וכשבת אחים גם יחדו נשב עמהם!

— אמנם אמת נכון הדבר אשר אמרתי — הוסיף השני, כי שכנינו בני ישראל לא כופרים המה כמו חברת האמריקאים (כלומר: קולוניות האשכנזים) וכמו אחים נוכל לחיות עמם. חי מחמד!

הסופר הובא ושטר הערבות נכתב ונחתם ע"י זקני הערביים — ועד כמה הועילה הפוליטיקה של שמאל דוחה וימין מקרבת ידעו בני „ראשון לציון": מהיום

ההוא והלאה לא סבלנו שום הפסד, לא בשדות ואף לא בעיר, ובאהבה ושלוה יגורו אחינו עם שכניהם הערביים.

* * *

אחרי שהוקמה הסוכה הראשונה על גבעה אחת בטבור נחלת ראשון לציון בחצי חדש אב תרמ״ב, כמו שספרתי למעלה, החילונו לחפור באר מים על הגבעה באמצע הרחוב, כי שמענו לעצת האשכנזים תושבי הארץ ואחדים מהערבים אשר אמרו לנו, כי בעומק מעשרים עד חמשה ועשרים מֶטֶר, נמצא מים על הגבעה הזאת באמצע הרחוב.

ימים על ימים ינקופו, החופרים העמיקו לחפור עד כדי שלשים מטר והבור ריק אין בו מים; ופני הקרקע ענו בה, כי מוצא המים עודנו עמוק ורחוק מאתנו. על כן עזבנו את החפירה ההיא ונרד בשפולי הגבעה ונתחיל להפור באר אחרת. ובעוד אנחנו חופרים ועודרים בלא לב ולב — וחברי בני המושב ומשפחותיהם יבואו יום יום אל נחלתם וגם הפועלים חוצבי האבן והבונים באים וכולם יבקשו מים, ונקנה לנו עוד שני גמלים, נוסף על שני הסוסים שהיו לנו, ונאסור אותם בעגלה ובכחם כי רב הביאו מדי יום ביומו מים לכל המושב.

כמו חיה נצבת לפני התמונה המוזרה והנעימה הזאת: העגלה נראתה כחגב מול הגמלים הגדולים ורגליהם הארוכות וכן נראו גם שני הקולוניסטים העומדים מימינם ומשמאלם ומכים אותם מכת מרדות על קשיות ערפם, כי לא נסו הגמלים ללכת אסורים בעגלה. לבסוף החלו הגמלים להתנועע, וילכו הלך והתנודד מצד אל צד כשכור, וילכו בית דגון להביא משם מים. ובבואם שמה ויקהלו כל העם לראות את הגמלים אסורים בעגלה, שלא כדרך אנשי הארץ המעמיסים משא על כתפותיהם.

— חדשות לא שערון אבותינו הראו לנו היהודים — דברו הערביים איש אל רעהו — גמלים אסורים בעגלה! והנערים המשוטטים בחוצות העיר קראו אחרינו מלא וירוצו אחרינו לראות בנו.

שתי פעמים ביום היתה הולכת העגלה לבית דגון להביא מים בחביה. הפעם הראשונה היתה יוצאת בבקר ושבה לפני הצהרים. ובפעם השניה היתה יוצאת אחרי הצהרים ושבה לפנות ערב. וצעיר חזק וגבור חיל היה באגודתנו, הלא הוא ישראל פיינברג (אחיו של יוסף פיינברג) ונקרא בשם ליוליק ויהי הוא המנצח על הגמלים והמביא לנו מים. פעם אחת, — וזה היה ביום הששי, — נתאחר לבוא וכבר אתא לילה. נחוץ היה לרכוב על סוסים וללכת לחפש אותו, אבל משום קדושת השבת לא הרהיבו הצעירים לעשות כזאת, ורק כאשר עברו עוד שתי שעות ופיינברג לא בא, התירו לעצמם הצעירים משום סכנת נפשות לרכוב.

ויצאו חמשה־ששה צעירים רוכבים על סוסים לחפש אותו וימצאוהו יושב על יד הגמלים עם העגלה ששקעה בתוך אדמה נחרשה. הגמלים לא יכלו להוציא את העגלה עם חבית המים מעפר תחוח ואי־אפשר היה לאסר בעגלה את הסוסים שבאו בלי כלי משיכה, וישובו שני צעירים אל המושבה ויקחו כלי משיכה ויוציאו את העגלה ויביאוה אל המושבה בשיר וזמר.

* * *

כמו חיה תתיצב לפני תמונה יותר נאה ונעימה. במורד הר המושב נפתחה הבאר השניה וגם היא תגיע עד עומק ארבעים מֶטֶר. שני עמודים עומדים משני עברי הבאר ועליהם מונחת לרוחב הבאר קורה עבה אחת. על הקורה תלוים שני חבלים ארוכים ובקצותיהם תלוים סלים, אשר בם יוציאו את העפר התחוח מן הבאר. כששה חדשים עשינו בעבודה הזאת, ששת ירחי עמל ותוחלת ממושכה לבני המושב כלו ובכל יום ויום היו העוברים דרך הבאר שואלים את העושים במלאכה: כמה חפרו, ואם קרובים המים לבוא? והנה בא היום הטוב ההוא באחד מימי אדר הראשונים! — האנשים, הנשים והטף כולם נאספו ובאו אל הבאר. פני כולם צוהלים ואיש אל רעהו יקרא: — תודות לאל מצאנו מים, ברכו את ה'!

— שלח לנו בסל את החומר הלח — קרא אחד מעל פי הבאר אל החופרים העומדים בתחתיתה.

— בעצמי, בעצמי אעלה את החומר הרטוב כמו מים! — ענה אחד מהחופרים בקול צהלה.

— האח, אחי, נעלהו עם המים, קרא אחד מהנאספים — מהרו! — ויאחזו אחדים בקצה החבל ויעלו את אחד מהחופרים ובידו סל מלא חומר רטוב.

— המים מפכים ועולים—קרא אחד מתוך הבאר,—תנו לי דלי ואשלה לכם מים!

בשמחה וצהלה רצו שנים שלשה אנשים אל הר המושב ובעבור רגעים אחדים הביאו דלי ויורידוהו בחבל ויעלו דלי מלא מים. המים היו עוד עכורים ונסנן אותם ונראה ונוכח לדעת, כי אמנם יש לנו מים טובים ונברך לד' על כל הטוב אשר גמלנו.

פרק כה.

האכרים מדברים ביניהם. — הגרמנים מקנאים ביהודים. — טיול לשפת הים. — פגישה עם ברואים. — אורחים במושבה. — בית או סוכה.

ת ע נ י ת ־ א ס ת ר . השמש עוד טרם החלה לרדת וכבר באו בני המושב אחד אחד מכל קצות נחלתנו העירה. רוב בני המושב עוד טרם בנו רפתים

מיוחדים לסוסיהם ובהמתם וישתתפו ברפת אחת גדולה, שנבנתה בנין עראי בטבור המושב. זה בא בסוסיו ומחרשתו וזה באתו וקרדומו ואיש אל רעהו יקרא לשלום.

— איפה עשית היום? — ישאל אחד המפתח את סוסיו אל רעהו הזורה שעורים על פני הרוח להבר אותן להיות נקיות למאכל הסוסים.

— את תפוחי־האדמה חרשתי בפעם שנית. ואתה יעקב?

— עם אברהם חרשתי היום בעמק לזרוע שומשמין.

— ואת תפוחי־האדמה גמרת?

— גמרתי, תודות לאל!

— עזור נא לי אחי, להבר את השעורים מהרה, אמר שמואל אל אברהם — כי עוד מעט ותגיע עת תפלת המנחה, ואנכי לא גרפתי עוד את הזבל מתחת רגלי הסוסים.

— שמעו נא אחי, — ענה יצחק הבא עם קרדומו ואתו בידו, — מעלות הבקר עד עתה עבדתי בכרמי ולו ראיתם איך עזקתיו וסקלתיו, כי אז פחד ורחב לבבכם. הערביים עם לא בינות הוא — הוסיף לקרוא בעליצות לבבו — אחמד הסרפנדי עזר על ידי לפני שני ימים ויטע חמשים זמורות בכרמי, אבל לא נטה קו על החריצים ותצא השורה עקומה, וירע הדבר בעיני; ולזאת עקרתי היום את הזמורות ונטעתי חדשות בקו ישר, ויצא כרמי מפואר ונחמד למראה!

— הראית, שמואל, את כרמו של צבי? — כרם נחמד מאד יהיה; הזיתים ששתל סביבו יפארוהו מאד.

— בשני צמדי סוסים אמנם יכול להביא זתים כאלו. יהי ה׳ עמו ויעל.

— אמנם יש לנו לשמוח, כי יש לאחד מאתנו כרם נחמד כזה; אות לטובה היא לנו, כי עוד ירבו כרמים כאלו במושבנו.

— השמעת לדברי יעקב המקנא בכרמו של צבי? — שאלני רעי פ. — אמנם כן גם אנכי נוכחתי לדעת, כי לא על הלחם לבדו יוכלו אחינו להתישב פה, כי אם על מטעי כרם ועצי פרי, אבל ה׳ יודע מאין נקח לכסף מוצא להפוך אדמתנו זאת לגנות וכרמים!

— יודע אנכי, כי יש את לבב הנדיב להוציא כסף על מטעי כרמים ועצי פרי, כאשר הבינותי זאת בדברי עמו, אבל מי יודע אם עומד הוא בדעתו כעת לטובת הישוב כבימים עברו! — גמר רעי באנחה.

— בחצי פעולתנו אנחנו, אחי, ועוד מטרתנו ממנו והלאה — עניתיו אנכי.

— „מי יודע" — היא שאלה קשה אשר פתרונה נעלם מאתנו. מי יודע לב שרים ורוזנים כהנדיב, ומי יודע מה יעשו אחינו בארצות אירופה? אם הועילו

הרעמים והרדיפות לפשט את העקמומיות שבלבם ולברוא להם רוח חדשה לעבוד בלא לב ולב לטובת הרעיון היקר, אשר בעדו הקרבנו אנחנו את נפשותינו, ומי יודע אם יעלה בידנו לאחד את לבב אחינו פה כי יהיו לאגודה אחת, למען אשר יהיה ביכלתנו להתחרות עם בני האשכנזים התוקעים להם בזה יתד נאמנה באומץ רוח ובמסירת נפש.

— שחוק עשה לי מכה"ע „הצופה" אשר לבני ההיכל (הווירטעמבערגים) פה, — שחוק מכאיב לב, בהללו בקנאה מסותרת את פעולתנו ב„ראשון לציון" עד היום. אף אם אמנם אין לכחש, כי עלתה בידנו בחצי שנה לבנות בתים, לזרוע שדות ולטעת כרמים ועוד עבודות כאלו אשר המה הוציאו אותן לפעלן רק בעבור איזה שנים, בכל זאת יש לנו לקנא בם; ומי יתן ותבוא חכמה בלבב אחינו ללכת אליהם ולראות דרכיהם למען קנות דעת. האשכנזים יחזקו איתן מושבם לא בנדבות יד בלתי אם בשתוף העבודות, תוצאות האדמה ומלאכת יד. האחדות השוררת ביניהם והחפץ הנמרץ ללכת שכם אחד, הן הנה הסבות האמתיות אשר בגללן יהיו על משמני הארץ והמושבות שלהם יפרחו ויעלו מעלה מיום ליום. האשכנזי לא יוציא אף פרוטה אחת להביאה ליד היוני והארמני היושב פה או הערבי בן עם הארץ, כי אם מבן עמו יקנה כל הדרוש לו לשדהו ולביתו — וחי אחיו עמו. לא כן אנחנו; בבואנו הנה קנינו את כל צרכינו לבנין הבתים מיד האשכנזים, וגם עתה כל הדבר הנחוץ לנו לשדה ולבית מכלי החרישה ועד העגלות ומחוט ועד שרוך נעל, מאתם נקנה ובכסף מלא נשלם להם — ובכן יבנו המה מחרבן כיסנו.

— ולמה תתפלא על זה אחרי אשר עד עתה לא התעורר אחד מאחינו ליסד פה בית מסחר, כעין בית המסחר של האדון ב...? — אמר רעי.

— אם לא אתפלא על העבר, הנני מצטער על העתיד! לבי יאמר לי, כי עוד ימים רבים יעברו ללא סדר ומשטר בעבודתנו. אם האדון ה. ראש מושבות האשכנזים, מציע איזה הצעה לטובת ענינם, ימצא לו אזנים קשובות. ואנחנו מה? אתה הלא ידעת, כי הצעתי לפני אחדים מאחינו העשירים ליסד ביפו בית מסחר, אשר ימציא להקולוניסטים כל צרכיהם ואשר יתן להם מקום נאמן לממכר תבואות שדותיהם ומלאכת ידם, אף כבר הראיתי לדעת כי לא על נדבות יד יושעו אחינו פה, אבל דברי היו כקול הקורא במדבר! — האשכנזים הם כלם כאיש אחד חברים, איש את רעהו יעזורו ולאחיו יאמר חזק, ואנחנו כצאן בלא רועה איש לדרכו נפנה: אבדה האמונה ונכרתה מאתנו...

— בואו נא הביתה, קרא אחד הנאספים — אל בית מקדש המעט אשר כוננו ידינו במושב; הגיע זמן קריאת מגילה.

* * *

כמהלך רבע שעה מאדמת „ראשון לציון" מערבה יתחילו להשתרע רוכסי הרי חול המגיעים עד שפת הים התיכון. בעת אשר הים ישבות מזעפו ואניות הקיטור ההולכות אל חפי פלשת וסוריא לא תרחקנה בלכתן מן החוף, אז נראה מגבעת המושב „ראשון לציון" את ערפלי הקיטור ואת האניות העוברות בים.

הימים היו ימי האביב, בחוהמ"פ שנת תרמ"ג, בעת אשר שבתנו כלנו מעבודתנו בבית ובשדה. גם הסוסים וכל בהמתנו שבתו אתנו ונועד יחד שמונה אנשים מאתנו ללכת למצא לנו דרך ישרה בין רוכסי הרי חול עד שפת הים. כהגיענו עד החול נגלו לעינינו אהלים אחדים מהבידואים עם עשתרות צאנם ובקרם הנפוצים כה וכה. באותות כבוד פגשו אותנו שלשה מהם ויברכו אותנו.

— שלום עליכם, אדוני הנכבדים! — קרא אחד.

— עליכם שלום — ענינו להם.

— תן לי עץ־גפרית להעלות עשן מקטרתי, — אמרתי אל אחד הבידואים בדי ליכנס עמו בדברים, וכל בני חבורתנו עצרו את סוסיהם ויעמודו.

— אחלי אדוני! — ענני חלקות.

— סוסיכם טובים מאד, אמר אחד מהם. וגם קני הרובה נחמדים למראה — ענה השני אף הוא חלקו.

— ועלי הטיטון שלך, אדון כביר, בלי ספק מפרי הלבנון הם?

— כן, ידידי! הא לך מעט טיטון למקטרתך, וקחו גם אתם אדוני — הוספתי בחלקי גם מעט טיטון לכלם.

— גם הבתים שלכם, אדוני, נאים ומפוארים מאד המה, כבתי חברת האמריקנים (כן יכנו הערביים את קולוניות האשכנזים).

— למה תדמה אותם להאמריקנים? — ענה אחד מהם, להראות את ידיעתו בגזעי הלאומים ובעלי האמונות בהביטו אל פני רעהו — האדונים האלו מבני ישראל המה. ואתה, אדוני, הלא האדון הכביר הנך — אמר אלי — אחלי סורה נא אל אהלינו עם חבריך לשתות כוס קהוה.

— תודות לך אדוננו! עוד הדרך רב לפנינו — אמרתי לו, ועוד חזון למועד כי נתארח איש בבית רעהו.

— ולאן מגמת פניכם, אדוני?

— מערבה הולכים אנחנו עד שפת הים הגדול! —

— לשוח בשדה? — הוסיף לשאלני.

— כן.

— נוכח ה׳ דרככם — ענני בשפת חלקות.

— שלום!

רכבנו עוד חצי שעה ונבוא עד שפת הים ונראה ונוכח לדעת, כי אמנם יכול נוכל להגיע בדרך ישר מן המושב עד שפת הים במשך שעה אחת, בעת אשר עד יפו העיר נלך בדרך עקלתון כשעה וחצי. ישבנו על שפת הים ונתענג על המראה הנעים הזה ונשוב למושבה.

* * *

עוד טרם הגענו עד המושב והנה מן הדרך העולה אל המושבה מיפו העיר, באה עגלה וכה שלשה נוסעים. נגשתי אל העגלה והנוסעים ירדו ממנה וישאלו בשמי בשפת ארץ מולדתי. כאשר השיבותי להם „שלום" ענה אחד מהם ויאמר:

— אנחנו פקידי אנית מלחמה אשר לממשלת רוסיה ונבוא עם יורש העצר אשר למלכות סרביה, שהלך ירושלימה להשתטח על קברות הקדושים, ואנחנו באנו העירה, ויספרו לנו, כי בקרבת יפו נוסד מושב מיהודים, שיצאו מארץ מולדתנו, ונסור הנה לשאול בשלומכם.

— תודות לכם, אדוני, — עניתי. אהלי, סורו נא אל ביתי ואגיש לפניהם סיגריטות וקהוה.

— כמה ימי שבתכם פה? — שאל אותי אחד מהם.

— שמונה חדשים.

— רק שמונה חדשים? — אמר השני בתמהון.

— בלי שפת חנף אומר לך, כי כה אבנים כחכם ועשויים אתם לבלי חת. במשך זמן קטן כזה עלה בידכם לבנות בתים, לחרוש, לזרוע שדות ולנטוע גנים ולהפוך מקום שומם למקום מושב בארץ נכריה זאת, אשר לא ידעתם את אוירה ויבולה, תושביה ושפתה. היאומן כי יסופר!

— ואת כל אלה עשו ידי האנשים הידועים לעצלים, לשונאי עבודה בארץ מולדתנו, — עניתיו בשחוק.

— אנחנו זה לנו ארבע שנים למן היום אשר יצאנו מארץ מולדתנו לעבור ארחות ימים, ורק מן העתונים שמענו את הרדיפות והתלאות, אשר מצאו אתכם

בארצנו ולבבי התחמץ בקרבי למקרא השערוריות ועוד יותר ידאב לבי, בראותי כעת, כי אשמים אחי על אשר רדפו אנשים כמוכם, אשר יכלו להביא רק טוב ואושר במקומות שנאחזו שמה.

— יודע אנכי — אמרתי לו — כי יש עוד רבים בארצך, אשר דעתם כדעתך: אבל בני העליה האלה מעטים המה בערך לשונאינו הרבים, ובגלל זה מְצָאוּנוּ הצרות הרבות והרעות. אבל נקוה, כי המה חשבו לרעה ואלהים חשבה לטובה.

נצא נא, ברשותך אדוני, לשוח ולראות את המושב, — אמר אחד מן האורחים בקומו — ויקראני לארח לחברה אתם.

יצאנו החוצה. כל בני המושב, ששבתו אז ממלאכתם, התהלכו הנה והנה ברחוב וגם הנשים והטף התענגו על נועם מחמדי האביב. האורחים בצאתם פגשו שתי עלמות מטיילות בחוץ ויגשו אליהן וידרשו בשלומן.

— חג לכן היום?—שאל האחד אותן.

— כן, אדוני! חג לזכר יציאתנו ממצרים.

— מאיזו עיר אתן? — הוסיף לשאול.

— אנכי מעיר מ. ורעותי מעיר נ.

— ואתן עוזרות פה לאבותיכן לעבוד עבודה בבית ובשדה?

— אבות אין לנו במושב, אבל בכל זאת אין אנחנו בנות חורין מעבודה.

— האם בגפכן בלא משפחה תגורנה פה? — הוסיף השני לשאול.

— כן, אדוני! חמשה עשר איש בחברה אחת אנחנו, שלשה עשר גברים ואנחנו שתים. הגברים יעבדו בשדה ואנחנו עבודתנו בבית להכין להם אוכל, לכבס ולתקן הבגדים ולעזור בעבודות אחדות בשדה.

— האם יש במושבכם אנשים צעירים בלא משפחות? — שאלנו אחד בתמהון.

— כן, אדוני. ביניהם גם אחדים, שעזבו את בתי המדרש הגבוהים בארץ מולדתם ויבואו הנה לנוע על חרבות ארץ אבותינו ולהיות לעזר לנו לבנות פה משכנות מבטחים. והעלמות האלה כאחיות רחמניות התארחו עמם לעזור להם בעבודתם בבית ובשדה, ולהקל את תלאותיהם עד אשר יבואו אל המנוחה ואל הנחלה.

האורחים הוסיפו להתפלא ולהשתומם איש אל רעהו ואחד מהם נגש עוד הפעם אל העלמות ויאמר להן:

— אמרי נא לי, גברתי, האם לא כבדה עליכן עבודתכן יותר מדאי?

— העבודה תנעם לנפש היפה מבלי הכביד עליה — ענתה לו פ.

שמעי נא לי, גברתי, — הוסיף השני — הן זו היא דרך בנות העיר בצאתן לשוח השדה, בתחלה תנעם להם סוכת הכפר מכל בניני חמד בעיר ובאחרונה

תקוץ נפשן בחיי השדה וגם אתן תנחמנה על אשר עזבתן את ביתכן ונחלתכן בארץ מולדתכן.

— אמנם כן, אדוני, — ענתה העלמה ד. — קוץ יקוץ האדם בחיים תלואים מנגד, ונפשו תערוג לחיות חיים של שלוה במקום נאמן. ובגלל הדבר הזה עזבנו אנחנו את הסוכה הנופלת בארץ, אשר כמו זרה נחשבה לה, ונבוא הלום לארץ אבותינו לתור אחרי משכנות מבטחים.

האורח לא מצא עוד מלים להשיב לה וכעבור חצי שעה אחרי אשר בקרו עוד בתים אחדים במושבה נפרדו מאתנו וילכו לדרכם.

פרק כו.

שכונת מחמד עלי, — קבלת פנים באהל. — אמת ומשפט אין בעיר. — גמול עבור הכנסת אורחים.

באחד מימי טבת שנת תרמ״ג הלכתי לחברון עם משרתי לקנות אילני זית וגפנים לנטוע אותם בכרמי, אשר עשיתי לי בראשון לציון. אחרי עבור שתים שלש שעות בדרכנו התקדרו השמים בעבים וגשם שוטף ניתך ארצה. עוד רבה היתה הדרך מראשון לכפר אשדוד, אשר בו חשבתי לנוח, והגשם התחזק ויהי למבול מים, ויחדור מבעד לבגדי הטובים ויגע עד גופי ואהיה כאיש אשר טבע במים.

— הלא המקום הזה לא מוזר לך מתמול שלשם, כאשר אמרת לי — פניתי אל משרתי — אולי תדע לאן נוכל לסור פה להסתר מן הגשם, טרם נבוא לאשדוד הרחוקה עוד מאתנו כשלש שעות . . . כי עיפה נפשי עד מאד ויראתי פן יבולע לי מקור וגשם.

— אני יודע לא רחוק מפה, רק כרבע שעה, את שכונת מחמד־עלי, ואם יש את נפשך נסורה לאהלי הבידואים — ענה לי משרתי.

— טוב, נדפוק את הסוסים ונמהרה לבוא.

דפקנו את הסוסים וכעבור עשרה רגעים באנו עד ככר רחבת ידים, אשר עליה היו נטויים אהלי הבידואים כאהלי אנשי חיל, השוכנים מחוץ לעיר בנאות דשא בימי הקיץ.

— נבואה נא אל אהל מחמד עלי — אמרתי אל משרתי — וטרם עוד ארד מעל הסוס מהר נא אתה להכנס אליו לאמר לו, כי ראש מושב היהודים

אנכי, למען אשר ידע לכבדני. — אנכי כבר ידעתי את תכונת הערבים, כי האמצעי היותר טוב להיות בטוח אצלו מפחד רע הוא, להכניס ללבו את יראת הכבוד.

משרתי בא אל אחד האהלים, וכעבור רגעים אחדים יצא משם עם ערבי אחד, אשר הליט את עצמו באדרתו ובשפה רכה בקשני לבוא האהלה. לא הייתי סרבן באותה שעה, אשר בשרי רטב מגשם ועצמותי רעדו מקור ואבוא האהלה, אהל גדול העשוי מעורות גמלים ונטוי על יתדות חזקות לבל ימוט גם מרוח סער וגשם שוטף לא יפגע בו. הערבי מהר לפרוש אדרת טובה על המחצלאות, ויוציא כרים מכוסים משי ותכלת ויפשט ממני אדרתי ויתן לי מעיל יבש וגם כירה קטנה מנחושת קלל העמיד על ידי, וישם בה גחלים ואש ויחם האויר וייבשו בגדי וָאֵחַם, וישב אלי דוחי. את הסוסים שלנו לקח ערבי אחד ויביאם אל האורוה, אשר לא רחוק מן האוהל, ויבוא הערבי ויאמר לי בענות כבוד לבל אדאג לסוסים כי לקחם אל מקום בטוח מגשם וגם תבן ומספוא נתן להם ואת אוכפי הסוסים הביא האהלה.

כחמשה־עשר רגעים לא יכולתי לדבר עם הערבי בעל הבית, המכניס אורחים הזה, אשר היה טרוד בקבלת פנינו. אחרי כן ישב על ידי וישאל עוד פעם לשלומי ולשלום הדרת כבודי ולשלום משפחתי, כדרך הערבים וגם אנכי עניתי לו כמנהג אנשי המקום ונתתי לו תודה על טוב לבבו.

— שבח לאל, כי הקרה ה' לפני אורח הגון כמוך — ענה לי הערבי.

— ומה שמך כי אדע לכבדך? — שאלתיו.

— שמי מחמד־עלי, אנכי ראש השכונה הזאת — ענה בגאון.

המשרת הביא נרגילות וקהוה.

— ואתה, אדון כביר, הנך הראש לקהלת היהודים צפונה, אשר בעין־קורא — שאלני אחרי דומיה ממושכה? — כך קראו הערבים היושבים בדרום הארץ את המושב שלנו.

— כן אדוני.

— אנכי הלכתי זה לא כבר ליפו, לרגלי עסקי קהלתי, כי דבר היה לי אל השופט אשר ביפו — הוסיף מחמד־עלי לספר לי בגאון — להראות, כי יש לו משא ומתן עם שרים גדולים — וראיתי בתיכם הגדולים בנויים על ראש הגבעה. בתים גדולים כעין בתי קהלת האמיריקנים, ושמעתי אומרים, כי אתם מבני ישראל — גמר מחמד־עלי.

— כן אדוני, בני ישראל אנחנו. ושאל אביך ויגדך, זקניך — ויאמרו לך, כי אחים אנחנו מימות עולם ומשנים קדמוניות.

— שבח לאל, יודע אנכי, כי ענפים בני שרש אחד אנחנו — המליץ מחמד־עלי — והמה, קהלת האמריקנים, זמורת זר — גמר מחמד־עלי.

— וכמה הם מספר בני קהלתך? — שאלתי את הערבי כדי להכנס עמו בדברים.

— בני קהלתי כאלפים משפחות — כחש לי למען התפאר — אבל לפני עשר שנים היה רעב במחוזנו וילכו רבים מבני שכונתי אל המדבר, וישובו הנה בעוד שנתים. ובין כה וכה באו הפלחים (בני הכפר) ועל ידיהם האפינדים ויקחו אדמתם, ומן היום ההוא יש לי ריב ומשפט עמהם.

— ומה אמרו בבית המשפט אשר ביפו? — שאלתיו.

— מן העת ההיא, אשר רבו החוקים הכתובים בארץ, רבתה המכשלה ואמת ומשפט אין בעיר — ענני מחמד־עלי ברוח נכאה.

— היש לך אוהבים ביפו? — הוספתי לשאול אותו.

— אללה ישמרני! בעיר, אשר שמה יושב הרשע למשול באנשים, לא ימצא לו הבידואי אוהבים — גמר מחמד־עלי.

— שמעני נא, אדוני, — אמרתי לו אחרי דומיה קצרה — בלכתך עוד פעם ליפו, תסור נא אלי ואנכי אבוא עמך העירה ואתאמץ להוציא כאור משפטך, כי יש לי מכירים רבים בין השרים הגדולים.

— רב תודות לך, אדוני הכביר! במה אֲכַּף ואקדם לך על טוב לבבך?

— תודה לא אבקש מאתך, אדוני, עניתי לו — רק מאהבתי לשכני החדשים רוצה אני לעשות טוב וחסד אתם.

הגשם חדל והשמש באה כבר לפאת ים, ואחפוץ לצאת לדרכי, אך מחמד־עלי יעצני ללון אתו הלילה ויאכילני מפתו ומשמנו ואנכי כבדתיו מצידתי אשר הכינותי לי לדרך. גם אורחים מגדולי קהלתו באו וישבו אתנו בלילה ונשיח כאוהבים נאמנים, ואלן הלילה באוהל מחמד־עלי ולמחרת יצאתי לדרכי.

* * *

כעבור שני שבועות ואנכי הייתי בראשון לציון ויבוא מחמד־עלי לדרוש בשלומי. קבלתי גם אנכי אותו בסבר פנים יפות ואשיב אהבה אל חיקו והלכתי

אתו יָפואה והצגתיו לפני אחד ממיודעי, היודעים דת ודין למען אשר ינחהו בעצתו.

מאז והלאה היה מהמד־עלי מבקרני לעתים קרובות, ולפני שכניו ומכיריו התגאה תמיד, כי ראש מושב היהודים בעין־הקורא אחד מידידיו הנאמנים הוא וכרע כאח יתהלך עמו.

פרק כז.

ויניצאני בא בשם הברון הירש למושבה. — ארלנגר בא בשם הנדיב. — הנדיב מוסיף לעזור למושבה. — ידיעות אחדות בדבר מצב המושבה. — מצב המושבה הוטב. — יוסף פיינברג, עבודתו ומצבו.

בנין הבתים בראשון לציון התנהל בעצלתים לרגל ימות הגשמים ובגלל המריבות שהיו במושבה בין התושבים עם בני ביל"ו ועד חדש ניסן נבנו מקפת עזרת הנדיב רק ארבעה בתים, מלבד השמונה שבנו חברי המושב כל אחד מכיסו, ונגמרה גם הבאר. אלו הבנינים וההוצאות על הסוסים, כלי חרישה, זריעה וכדומה כֻלו את השלשים אלף פרנק הראשונים שנתן הנדיב. התיסדות המושב עוד לא נשלמה וצרכיו היו עדיין מרובים מאד, ונוסיף לבקש את הדירקטור הירש והוא כתב לנדיב ויציע לפניו כי יפתח את ידו הנדיבה ויכלה את אשר החל לעשות. הנדיב נתן אזן קשבת לבקשתנו וישלח את האדון ארלנגר לראות, ללמוד ולדעת מה היהודים עושים.

בעוד ארלנגר עושה דרכו לארצנו, בא האדון ויניציאני — יועץ וסוכן למעשי הצדקה אצל הברון הירש בפריז—ויתאכסן במקוה ישראל. הדירקטור הירש במקוה ישראל עוד טרם ידע אם יבוא ארלנגר ואם יש את נפש הנדיב לעזור לנו כאשר בקשנו, ויאמר אלי ולפיינברג כי נגיש מכתב בקשה למר ויניציאני ונבקש אותו כי יבוא לעזרתנו. הצעתי את דברי האדון הירש לפני חברי המושב ויסכימו לעשות כעצתו. ויבחרו בי, בשארי צבי, בפיינברג ובאברמוביץ למסור את בקשת המושב לפני ויניציאני. שחרנו אותו ב„מקוה ישראל" ויקבל אותנו בסבר פנים יפות ויבוא גם אל המושב ויקבל את כל הקולוניסטים וישאל את כל אחד למצבו. ויפן אלי ויאמר לי, כי אעשה רשימה מבני המושבה וחשבון מפֹרט כמה דרוש לכל אחד ואחד. עשינו כדבריו. בין כה וכה הלך לירושלים ובחזירתו בערב חג השבועות שלה להגיד לנו, כי הוא יוצא באותו יום באניה לחיפו ובקש מאתנו לבוא למקוה ישראל. בבואנו אמר לנו ויניציאני, כי גם

האדון ארלנגר יבוא היום באניה, שבה ילך הוא לחיפו והוא יתראה על האניה עמו וישמע מה בפיו: אם יאמר הוא, כי בא בשם הנדיב להתבונן במצבנו ולעזור לנו — אזי לא יסכים הברון הירש מפני כבודו של הנדיב להכניס את עצמו גם כן במעשי הישוב. ואם יסוג הנדיב אחור מראשון לציון, אזי יעזור הוא לנו מקופת העזרה של הברון הירש.

למחרת חג השבועות שחרנו אנחנו ארבעתנו הנזכרים, בשם עדת ראשון לציון את האדון ארלנגר, ב„מקוה ישראל", ונחזור על בקשתנו, שהצענו לפני ה' ווינ־ציאני. והוא בחפצו להטיב עמנו נתן אוזן קשבת לבקשתנו, וכמו מלאך אלהים היה לנו זה האיש מיכאל ארלנגר, כי התבונן אל מצבנו וימלא את כל מחסורינו. הוא צוה להוסיף לבנות עוד שמונה בתים על הארבעה שכבר נבנו מכים הנדיב; לקנות עוד סוסים, עגלות, פרות וכל הדברים הנחוצים בשביל אלה מבני המושב, שאין ידם משגת לקנות זאת; לבנות בית לתפלה ולתורה ע"ס עשרת אלפים פראנק (חמשת אלפים פראנק מקופת הנדיב, וסך חמשת אלפים פראנק שלם הנדיב עבור הקרקע שנתן שארי צבי ליבונטין לשש משפחות עניות, כאשר הזכרתי למעלה) ולחפור עוד באר מים אחת. נוסף לזה קנה עוד שלש מאות וחמשים דונם קרקע בראשון לציון והלוה לאנשים אחדים מבני המושב סכומים שונים להטיב בזה מצבם במושב. ואת הגנן דיוגאר הפקיד להיות המשגיח על מעשי העזרה פנימה במושב, תחת השגחת הדירקטור הירש. שטרי המקנה על הקרקע אשר קנה הנדיב, אדמת הקולוניסטים שקבלו עזר או הלואה מהנדיב, כמו כן גם שלש מאות ושלשים הדונם שנתן צבי ליבונטין לשש המשפחות ואשר כסף מחירם אמר ארלנגר לשלם ולהוסיף על בנין בית העדה, ואף גם אדמת עוד קולוניסטים אחרים,—כל שטרי המקנה על אלו חלקי הקרקע נעשו בבת־משפט הממשלה ביפו על שם האדון ארלנגר. וטרם הפרדו מאתנו, הבטיח לנו בשם הנדיב, כי אם שלום אמת יהיה במושבנו, אזי ידאג הנדיב למצב המושב עוד חמש שנים ויעזור לו עד אשר יוכל עמוד.

אחרי שגמרתי לעשות שטרי המקנה הנזכרים בסוף חדש תמוז (תרמ"ג), הייתי מוכרח, לרגלי מצבי החמרי, לעזוב את המושב לזמן בלתי מוגבל וללכת לארץ מולדתי לבקר ביתי ועסקי שעזבתים במשך עשרים חדשים. אשר על כן דברי ימי המושב מן היום ההוא והלאה עד היום הזה, בדברים קצרים ונמרצים יראה הקורא מן המכתבים האחדים של אחי בני המושב:

מפיינברג:

„.... יודע אנכי, כי האדון הירש יחפוץ בכל לבבו טובת הקולוניסטים ולו לעצתי שמעו אחינו בני המושב — ולא רָבו עמו ועם הגנן דיואגר, על דרשם סדר ומשטר נכון; לוא ידעו איך להתהלך עמהם, לבלתי לכתוב עליהם מרורות לפאריז ולו ידעו איך לשמור המקור הנאמן הזה, אשר די כח בו להשפיע לנו ברכה עד לבלי די, -- כי אז היינו מאושרים ולא באו עלינו כל פגע וכל תלאה, אבל מה אעשה — ועצתי סכלו אחי, ומפשעיהם מוכה גם אנכי וטפי התלוים בי......"

מיעקב דוד פישלזון:

„בתהלת חדש חשון בא האדון אסוביצקי בתור משגיח על ראשון לציון וישכן המריבה, ויבנה על חשבון הנדיב רפתים אצל כל בית ובית ובזה פאר את תמונת כל המושב. הוא נתן לכל אחד מאתנו סוסים וכלי הרישה. אבל עתות הקיץ עברו עלינו במריבה ולא היה לנו סוסים ועגלות ולא יכולנו לזבל את השדות. הגשמים היו בעתם ובעת זורעים אנחנו שעורים וכו׳...."

מפיינברג, בתהלת חדש סיון:

„האדון אוסוביצקי, שהלך מאתנו בחדש טבת פאריזה, שב אלינו קודם חג הפסח בשליחות הנדיב, כידוע לך, למשגיח על ראשון לציון ועקרון (היא הקולוניה החדשה שבונה הנדיב בשביל האכרים שבאו עם בריל). מצב המושב הוטב הרבה מאד. בני המדון הלכו והנשארים עובדים אדמתם וישבעו לחם. יד הנדיב פתוחה להעניק להם די מחסורם. יהי לבבך נכון ובטוח, כי המושב, אשר טפחת ורבית בדמי עלומיך, יפרה וישגא ברצות ה׳ דרכו. המריבה שהיתה בקיץ העבר השאירה עוד רושמה על מצבי במושב והנני במצב רע מאד...."

אין כל ספק אצלי, כי רבים מחובבי ציון שמחו לקראת התמורה ברעיון הלאומי וראו בזה אצבע אלהים, כי עסקנים גדולים מאחינו, אלי הכסף באירופא וראשי חברת כל ישראל חברים הכניסו את עצמם בענין ישוב ארץ ישראל; אבל מעטים המה אלה שידעו ויבינו, כי האיש שהביא את התמורה הזאת הוא יוסף פיינברג! הוא היה יליד סימפירופול, גמר חוק למודיו בבית מדרש גבוה בהידלברג ויצא מוכתר בשם כימאי ויבוא לארץ מולדתו ויעבוד בבית חרושת לסוכר אשר לה׳ זייציב, במחוז קיוב, ויחיה שמה בכבוד ובנחת. בשנת תרמ״א, בעתות צרה וצוקה אלה לאחינו, התעורר פיינברג לקול אנקת אחיו הנאנחים והנדכאים, ורוח לאומית לבשה אותו ויעזוב משמרתו וישם פעמיו לארץ

הקדושה. ויבא את בני ביתו וגם כסף כחמשת אלפים רובל, וישתתף אתנו בקנין קרקע ראשון לציון.

כמסופר למעלה הלך בשליחות לאירופא, בא לפריז ושם עלתה בידו לרכוש את הנדיב הגדול והמיוחד, אשר מעשיו הגדולים ופעליו הרצויים ידועים לכולנו. בעת המריבה בין אכרי ראשון-לציון והפקיד אוסוביצקי, קפץ עליו רגזו של הנדיב. וזה הדבר:

בבוא הנדיב בפעם הראשונה לראשון לציון פנה לפיינברג ויאמר לו: אתה הכנסת אותי לתוך עסק ביש זה וכאיש משכיל היה עליך לשמור, כי לא תגיע המריבה לידי מדרגה כזו. מכור נחלתך לי וצא מפה.

פיינברג השיב לו על זה:

— אדוני הברון, לדבר כזה לא יספיקו המיליונים שלך.

— אם כן אתה נחשב בעיני כמת.

וילך פיינברג לביתו ויכתוב מכתב לברון לאמר: כי הוא חשב את עצמו למת ויבוא אל עולם האמת ולא נתנו לו להכנס לשם, באמרם כי הוא חי. וכאשר אמר לבית דין של מעלה, כי הברון רוטשילד אמר לו, כי הוא מת, השיבו לו, כי אין כחו של האיש הזה יפה לגזור על החיים ועל המתים.

מליצה זו מצאה חן בעיני הברון והגברת אשתו, אולם במצב כזה לא יכול פיינברג להשאר במושבה, וימכור את נחלתו ויקנה בית ובית החרושת לתעשית שמן של נימצוביץ בלוד, ואחרי הרפתקאות שונות הורע מצבו ועבר ליפו. שם חלה מחלת לב וימת ביריחו בשנת תרס"ב והובא לקברות בירושלים. יהי זכרו ברוך!

פרק כח.

יעקב בכרך בארץ ישראל. — מעשים שלא היו ולא נבראו. — בריל בארץ-ישראל, וספרו יסוד-המעלה. — הבקורת של בריל על הירש מנהל מקוה-ישראל. — מעשים כמו שהם.

הנה גמרתי לכתוב את דברי ימי מסעי ועבודתי באה"ק. הרבה סופרים קדמוני כבר בדברם אודות שאלת ישוב א"י וגם נוסעים אחדים שהיו באה"ק ויכתבו ספרים שלמים. הראשון הוא ה' דינרד, שהיה באה"ק באותו הזמן ששאלת ישוב א"י היתה תלויה ועומדת בעולם הספרות — אבל על אדמת ארץ הקודש יכול היה לראות רק את מקבלי החלוקה וכל הולכי בטל למיניהם ועליהם נשא מדברותיו, ואת אשר ראה וחזה ספר לקוראים כנוסע יהודי.

השני הוא האדון יעקב בכרך, שספרו שונה מתכונת ספרו של הנוסע דיינארד. ה' בכרך היה באה"ק בסוף הקיץ תרמ"ב, באותו הזמן שרעיון ישוב א"י החל לצאת מכח אל הפועל בהתיסדות ראשון לציון, ראש פנה ופתח־תקוה (בפעם השנית). באותו הזמן יכלו אחינו ברוסיא לקוות, כי בספר המסע לנוסע יהודי, אשר מטרתו היתה להתבונן בעיקר הרעיון הזה התבוננות פנימית, — ימצאו פאקטין אמתיים ומעשים שהיו וקרו באמת, שהיו יכולים להפיץ אור על הענין הזה. אבל מה מאד נתפלא, אם נראה בספרו זה רק מליצות שדופות קדים וחרוזים קצוצים אין רוח במו ופלפולים של הבל! והפאקטין? — רק שקרים וכזבים, ששמע מאילו סרסורים או מאלה מתושבי אה"ק, שהם עוד פחותים בערכם מסרסורים. — אין את נפשי לבקר כל ספרו שאיננו כדאי לזה, אבל על פאקטין אחדים אעיר את אזני הקורא: האדון בכרך אומר בספרו, כי במשך שני ימים לשבתו ביפו, היו לפניו כל אנשי הועד, כי כבר נגלו לו תעלומות אנשי הועד, וכי מטרתו היתה רק לסחור בקרקעות. כל הדברים האלו, במחילת כבוד בכרך, לא היו ולא נבראו, רק משל הם בפי ה' בכרך ובמליצות ידבר. מי היו מאנשי הועד, בעת שבא בכרך לאה"ק — אם לא אנכי ופיינברג? — וגם אנכי וגם פיינברג לא ראינו את בכרך ולא ידענו מבואו ומצאתו לאה"ק, עד אשר קראנו את ספרו. יאמר נא ה' בכרך! איה אפוא ראה אותי או פיינברג ובאיזה מקום ראינו אנו אותך? . . . הלאה הוא אומר, כי נגלו לפניו כל תעלומות הועד — הנה תעלומות הועד ידע ואת הדברים הגלוים לא ידע; הוא בא לאה"ק, כפי שמספר בספרו, ביום כ"ז אב ויצא ביום י"ב אלול ובאותו הזמן היתה אדמת ראשון לציון כבר קנויה, וכמעט כל בני המושב היו בראשון לציון, והוא לא ידע מכל זה מפני שאיננו מזכיר הפאקט הזה בספרו. אל הזבוב התבונן ואת הפיל לא ראה! או אולי ידע — ואת הפאקט הזה לא מצא ה' בכרך לנחוץ להביא בספרו, מפני שהיה צריך לספר לפני הקוראים, כי הוא לקח פאס באודסה והתודע בבית מסחר הספרים של ה' דיינארד עם הה' דוד כהנא, וכדומה דברי הבל, כאילו המעשים האלו הם יותר נהוצים לדעת להקוראים מאשר הפאקט של קנין קרקע באה"ק על ידי החלוצים הראשונים! . . .

ה' בכרך אומר הלאה, כי מטרת הועד היתה לסחור בקרקעות. גם אנכי אוכל לאמר, דרך משל, כי מטרת נסיעתו של בכרך היתה בכדי להדפיס ספר; אוכל לאמור גם כן דרך משל והשערה בעלמא, כי מטרת ספרו היא — להתפאר לפני אנשים פשוטים כמונו שאיננו יודעים את בכרך, כי הוא בכרך התפלפל עם פלוני הרב הגאון (ומכיון ששכלו חד ויודע הוא לתרץ קושיות

ואבעיות, — מובן הדבר כי יודע הוא גם חקי האמיגרציה ותורת האקונומיה וכו' וכו'), או כי הוא יודע לכתוב ספר שלם כלו בחרוזים או להטיף מוסר להאנטיסימיטים לבל יוסיפו להציק לבני ישראל (עיין הפרק הראשון מספרו); אוכל לאמר ג"כ דרך משל והשערה עוד דברים הרבה כאלו, אבל אינני אומר זה, מפני שבימינו אלה צריך האדם המבין את אשר לפניו לדבר דברים נכוחים ולהביא מופתים וראיות על השערותיו, ולא לדבר במליצות והשערות ולהוליך שולל את התמימים שבקוראים! ופאקטין במה להוכיח את השערותי אלו אין אצלי, ע"כ הנני שם יד לפה ואינני מדבר מזה מאומה. ולוא היה לה' בכרך שכל בריא והגיון ישר, היה צריך גם כן להביא פאקטין וראיות לדבריו. אם הוא אומר כי הסרסורים בירושלים, או כמו שהוא מכנה אותם „האנשים הפרטיים", חפצו לעשות מסחר בקרקע — הנה יש בידו פאקטין, כי המה קנו את הקרקע טרם היו אצלם אנשים שחפצו להתישב שמה, ושלחו רקלמות ומודעות בכל תפוצות ישראל, כדרך התגרים הרמאים, ובזה אמנם העלו מחיר הקרקע באה"ק למעלה ראש, והדבר הזה גלוי וידוע לכל מי שקרא מכה"ע העברים. אבל לא כן הועד. מטרתו היתה רק לבלי תת לאנשים רבים לבוא אל הארץ, למען לא יכשלו בקניות ולמען לא יעלו מחיר הקרקע. הועד מיום הוסדו לא בא במשא ומתן על שום קניה עד שהיו חברים אצלו, והקרקע היתה צריכה בשביל עצמו, ורק פעם אחת קנה, וגם אז, אף כי נשארה אצלו קרקע הרבה (יותר משליש) למכור, לא יצא במודעה בשום מכ"ע בעולם למשוך או להונות ה"ו בני אדם. הספור שמספר ה' בכרך, כי אנשי הועד הוסיפו על המחיר של הר־טוב, הוא מתחלתו ועד סופו — שקר וכזב! אנכי ואנשי הועד היינו רק אצל הר־טוב, והסביבה הזאת בכלל לא מצאה הן בעינינו, מפני כי רחוקה היא מדרך המלך ואין לבוא עד המקום ההוא בעגלה, ורק ברכיבה. אבל את הר־טוב לא ראינו ולא חפצנו לקנות את הכפר ההוא, וגם את פני הציר הספרדי, שהיה בעל הנחלה לא ראינו! ומפני שאין החי יכול להכחיש את החי — על כן הנני אומר זה בגלוי, כי ה' בכרך, רק מפי אנשי שקר ומרמה כתב הדברים האלו!

ובכלל שואל אנכי מאת ה' בכרך, אשר אם בראשון לציון לא היה, לפתח תקוה לא נסע, את ראש פנה לא ראה, ואת הקולוניות של האשכנזים ג"כ לא ראה, בכפרי הערבים לא נסע ואל עבודת האדמה באה"ק לא התבונן — א"כ מדוע זה היה צריך להטריח את עצמו לעלות לאה"ק? האם לא יותר טוב היה לפניו, כי יתכבד וישב בביתו ומתוך מכתבים היה יכול לדעת גם כן את אלו הידיעות שאסף וברר, זרק ולקט (כמדומה לי שכך הוא לשונו ממש!) והיה

יכול לכתוב ספר על הארץ הקדושה ולסיים את ספרו בהצעה, אשר אם יאבה איזה איש להעתיק אותו ללשון אחרת, יפנה אליו על פי האדריסה לביאליסטוק, כמו שהוא מסיים עתה?!...

הנוסע השני הוא האדון בריל. אין מטרתי לנקום ממנו נקמת כבודי אשר חפץ להלל — מפני שחפצו זה לא עלה בידו. כשם שאין כבודו של איש יוכל להיות מחולל על ידי פטפוטי מלין של איזה בדחן, מפני שיתלה בוקי סריקי בחילק ובבילק, כך כבודי במקומו עומד, אם קרא אותי ה' בריל בשם משיח בן דוד ואת רעי פיינברג בשם משיח בן יוסף, מפני ששם אחד משמותי הוא דוד ושם רעי הוא יוסף; ולוא חפצתי גם אנכי לשאול איזו גימטריא מבדחן, הייתי יכול לקרוא גם אותו בשם משיח בן פנדרא — והחשבון היה נגמר בינינו. — ואם חפץ ה' בריל להביא ראיה על ידי פלפול של הבל מפסוק אחד בתורה *), כי בתחלה הייתי צריך לזרוע את השדות ואחר כך לבנות הבתים בראשון לציון, — הנה כל איש בר דעת יבין, כי חקי האמיגרציה ותורת האקונומיה אינם מיוסדים על פלפולים של הבל, שיצאו מפי איזה בטלן שאיננו יודע חוץ מד' אמותיו של בית מדרשו. ההגיון הישר הורנו לדעת, כי הקולוניסט לא יוכל לעבוד אם לא יהיה לו מקום ללון ולנוח מעמלו, ונוסף לזה לא היתה לפנינו עבודה בשדה בחדשי אב, אלול ותשרי — החדשים הראשונים להתיסדות המושב — על כן אמרתי לבנות הבתים בעתות הפנויות האלו. ופתח תקוה תוכיח, שלא נבנו הבתים — כחפץ ה' בריל — ולא נתיסדה עד היום, אף כי הקרקע נקנתה לפני ארבע שנים **). ובכלל כבר דברתי ע"ד ראשון לציון ואין את נפשי לחזור על דברי; אנכי ספרתי דברי ימי התיסדות המושב והקוראים המבינים, אשר יקראו את המעשים ויתנו לב להבין לסבות והמקרים שסבבו אותנו באותו הזמן, ישפטו את מעשי, כאשר את דעתם. ואנכי אין את מטרתי בגליון האחרון הזה בלתי אם לגעור בשועלים הקטנים המחבלים את כרמינו בשביל איזו פניה עצמית או בשביל איזה כבוד מדומה ולהפיץ אור על רעיון ישוב א"י והתיחסות חכי"ח אל הרעיון הזה. אולי יתנו חובבי עמנו אל לבם להתבונן אל המעשים והראיות שהבאתי בספרי זה, אחרי עשרים ירחי עמל ועבודה שעמלתי ועבדתי באה"ק ויוכחו לדעת, כי נוסעים־סופרים כבכרך ובריל הביאו ערבוביה לעולם: הראשון לא ידע מה ששה והשני ידע רבונו והיה מתכוין למרוד בו... ויוליכו שולל

---

*) „כי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל" — מכאן ראיה לפי דברי האדון בריל, כי נצרך תחלה לזרוע השדות.... האם לא השחוק הוא?!.

**) הדברים נכתבו בשנת תרמ"ג.

את הקוראים בארץ רוסיא. אולי יתנו חובבי ציון אל לבם להתבונן לזה — והיה זה שכרי!

בספרו „יסוד המעלה" יספר ה' בריל, כי הביא לאה"ק אחד עשר אכרים עובדי אדמה מנעוריהם אשר המה — רק המה - יכלו להיות ליסוד המעלה, אבל ה' הירש, שהוא, לפי דבריו, שונא לרעיון ישוב א"י, לא אבה לתת להם נחלת שדה וכרם באחוזת „מקוה ישראל" ואף לא חפץ לקנות קרקע בשבילם. ויצא ה' בריל לקנא קנאת הרעיון הלאומי ויעפר בעפר על ה' הירש ובגללו גם על ראשי חכי"ח, על . . . על אשר הפקידו לדירקטור באחוזת „מקוה ישראל" איש כזה, שלא מצא חן בעיני ה' בריל . . . והנה בגוף הענין הזה הוליך ה' בריל שולל רק את הקוראים התמימים שבארץ רוסיא, אבל אלו שישבו אז באה"ק ידעו, כי רק סופה וסערה בצלחת מים הביא ה' בריל בספרו. ומעשה שהיה כך היה: ה' בריל הביא את אחד עשר האכרים להושיבם על אדמת אה"ק על חשבון הנדיב הידוע. ואחוזת „מקוה ישראל" היא אחוזת חברת כי"ח; ע"כ טוב מאד עשה ה' הירש, כי לא נתן להם אחוזה ונחלה במקוה ישראל, יען כי הוא ידע זאת מראש, אשר אם יחפוץ הנדיב להושיב אילו עשרות משפחות לעבוד אדמת הקדש, לא יבצר ממנו גם לקנות כברת ארץ, ולמה אפוא תלקח הקרקע הדרושה מנחלת החברה. וכן היה באמת! כי אחרי שכתב ה' הירש לפאריז נתנו לו רשות לקנות קרקע בשביל האנשים הנזכרים. כל תושבי אה"ק, שנתנו אל לבם לדעת מהנעשה בעניני התיסדות מושבות לאחינו, ידעו כלם, כי האדון הירש הפץ באמת לקנות את הקרקע, נסע כמה פעמים וטרח והשתדל בזה הרבה. אבל קנין קרקע באה"ק לא דבר קל הוא, כאשר ידמו רבים! — ה' בריל שעזב את הרידקציה שלו במיינץ ואת ביתו וטפיו בארץ נכריה בלא אמצעים, היה דוחק את השעה לקנות מכל הבא בידו והאדון הירש היה מתון בזה הענין, וחפץ לקנות קרקע טובה בכל הבחינות במקח השוה. כאשר ראה האדון הירש, כי בריל דוחק אותו לקנות קרקע בהקדם, חשדהו כי יש דברים בגו, והאדון הירש, שהוא איש ישר הולך ורחוק מעול, גער בבריל ויאמר לו: כי עד אשר בריל לא יצא מאה"ק לא יקנה שום קרקע, ובריל ראה כי הירש עומד בדבורו הוא, ע"כ לא נשאר לו בלתי אם לשוב לאירופא ולכתוב ספר . . . יודע אנכי כי הקולוניסטים, אשר בשבילם סער האדון בריל ויעולל בעפר קרן האדון הירש — המה אסירי תודה להאדון הירש, על אשר לא דחק את השעה ויקנה קרקע טובה ובמקום טוב, וכשם שלא יתאחר הקיץ על ידי יום אחד,

כן לא אבד על ידי זה הרעיון הלאומי מאומה ואף הקולוניסטים לא הפסידו, יען כי המה וב"ב היו על חשבון הנדיב.

ובנוגע לחברת „כל ישראל חברים" הלך האדון בריל בעקבות כל הסופרים־הטועים, היושבים בעכו והוזים הזיונות באספמיא.

שונאינו בני בלא שם צועקים ככרוכיא, כי בני ישראל בכל ארצות פזוריהם יש להם חברה אחת גדולה וחזקה אשר תכונה בשם חברת „כל ישראל חברים", שתמשול ותנהג את כל עם ישראל בכל מקום שהם, ויוליכו שונאינו אלה שולל גם סופרים רבים לחשוב כזאת. ובאשר בנוהג שבעולם, כי אם תוסד איזה חברה ויבחרו העומדים בראשה על פי כל בני החברה והכנסותיה גם כן מכל החברים, הלא יש רשות לכל חבר וחבר לחוות דעתו בנוגע להנהגתה ולתקנותיה העקרים, על כן טעו פה סופרים רבים ויצאו לריב עם חברת כי"ח על עמדה סנגד התיסדות מושבות לעבודת האדמה באה"ק וכל אחד ואחד הקיפוה בשאלות שונות ובעצות והצעות משונות! ועזי פנים שבנו יצאו עוד לחרף ולגדף את העומדים בראשה כאת הפרנסים ובעלי הטאכסות בימים עברו. בין כה וכה החל פלוני הנדיב לפזר כסף על המושב „ראשון לציון" ועל יתר המושבות וכספו יצא על ידי האדון ארלנגר שהוא מראשי חכי"ח, על כן החליפו את חכי"ח בקופת העזרה של פלוני הנדיב ואת האחרונה בראשונה ולא הבחינו בין זו לזו וידברו במכתה"ע ויאריכו לשון בספרים מיוחדים, עד כי לא הייתי מתפלא אם היה בריל מחוה דעתו גם על בית מסחרו של פלוני הנדיב ולא רק על קופת הצדקה שלו...

אבל המעשים וההגיון הישר יורונו אחרת: המה יורונו, כי חברת „כל ישראל חברים" לא נתיסדה ע"י כל ישראל במלא מובן המלה. רבי הכנסותיה באות לא מנדבות פרטיות של כל ישראל, כי אם מנדיבים יחידים ועל פיהם יבחרו העומדים בראשה. אשר על כן על פי ההגיון הישר לא יוכל כל איש ישראל מפני שהוא ישראלי לזלזל בכבודם. — הוצאותיה התמידיות על בתי ספרה הרבים ועל אחוזת מקוה ישראל עודפים על הכנסותיה התמידיות, ולכן בהתעורר רעיון היציאה לאה"ק, אע"פ שהיה לה החפץ לעזור, הסרו לה האמצעים החמריים. אמנם, לא יצאה בקול קורא לבקש כסף מכל בני ישראל בארצות פזוריהם לשם יסוד מושבות לעבודת האדמה, כאשר הציעו סופרים ומכ"ע אחדים, — אבל כל מי שיודע מצד אחד כמה כסף דרוש לזה, ומן הצד השני את מצבה המדיני של החברה הזאת, הוא יודע ומבין כי לא לבד שהחברה לא היתה משיגה אז את המטרה, אלא עוד היתה מקלקלת הרבה. כי מה הלשינו

אז שונאינו על החברה לפני השולטן? — הלא כי מטרתה לכבוש את הארץ וליסד שם ממלכה! והיא ראתה את הנולד והיתה מוכרחת לעמוד מנגד ולא עוד, אלא להודיע בפומבי, כי לא עת לעשות היא, אף כי בכל לבבה ובכל נפשה חפצה לעזור להרעיון הזה. כי מי המה העומדים בראש חברת כי"ח, אם לא האדון מיכאל ארלנגר והרב צדוק הכהן? — והמה היו הראשונים אשר הביאו את שליחנו מראשון לציון, את ה' פיינברג, לבית הנדיב וישתדלו ויפעלו הרבה אצל הנדיב. כעת צנור של צדקה המשפיע ברכתו על ראשון־לציון, ראש־פנה, שַׁמרון ועקרון יוצא מבית הנדיב, ורק באשר הנדיב לא יוכל, או לא יחפוץ לכלכל בעצמו את מעשי הצדקה הזאת, עמס את העבודה הזאת על שכם ה' ארלנגר, והרב צדוק הכהן עוזרו על ידו בשעה שנחוץ לבקש או להציע לפני הנדיב איזה ענין; האדון הירש הוא דירקטור באחוזת „מקוה ישראל", אשר לחברת כי"ח אצל יפו, והנדיב בקש אותו, כי יפקח על מעשי צדקתו באה"ק מפני שהוא יודע אותו לאיש נאמן, וה' הירש קבל על עצמו את העבודה הקשה הזאת שלא על מנת לקבל פרס *).

ואחרי הדברים והאמת האלה, הנה כל איש השופט ישרה ירהוש רק תודה וברכה להאדון ארלנגר והרב צדוק הכהן, על אשר משתדלים המה לטובת ישוב הארץ ויעשו כל מה שיש ביכלתם לעשות, למען אשר יפרחו המושבות ויעשו פרי, אבל עזות והוצפה יתירה היא לדבר בהם סרה ולתת את שמם לשמצה, כמו שאולת וסכלות היא לחוות דעה לפלוני הנדיב את מי ימנה למפקח על מעשי העזרה הניתנת מכיסו ולהרחיב את הסכלות הזאת בספר שלם, כמו שעשה ה' בריל, ולא רק אולת וסכלות לבד, כי אם אולת וסכלות, אשר תולדתן — תקלה והריסות כל הענין!

יותר משתי שנים הייתי טרוד רק ברעיון ישוב ארץ ישראל ובעשרים הדשים ישבתי באה"ק ובדמי לבבי טפחתי ורביתי את המושב ראשון לציון. כל יודעי ומכירי באה"ק ובארץ מולדתי וכמו כן העומדים בראש חברת „כל ישראל חברים" יוכלו להעיד עלי, כי עבודה זו עבדתי שלא על מנת לקבל פרס ממי שהוא וכי בכל הטובות שעשו להקולוניסטים באה"ק לא נהניתי אנכי אפילו באצבע קטנה ואינני מהכה גם כעת לעזרתם—ורק את אשר הורני הנסיון אותה אשמור לדבר לאחי בני עמי!

רגיל הוא היהודי הרוסי לקבל עליו מרות מאיזה שוטר פחות בארץ

*) בהיותי בפריז נודע לי ממקור נאמן, כי הנדיב שלח לה' הירש במתנה סך חמשת אלפים פרנק והחזיר לו ה' הירש את הכסף עם מכתב, אשר בו כתב אליו כדברים האלו: „אינני חפץ להיות אצלך שָׂכור, כי אם שותף במעשי צדקתך".

מולדתו ואף גם מאיזה חבר מלהקת היחפים, אבל בבואו במשא ומתן עם אחד מאחיו, — אזי הקטן ירהב בגדול, כל אחד יחפוץ לבנות במה לעצמו ולא יחפוץ לדעת סדר ומשטר ולא אורגניזציה הגונה. הרגילות הזאת היא שגרמה להחלוצים הראשונים, כי פרצה המריבה בינם ובין מטיביהם, — ואם נוכל לדון לכף זכות את הקולוניסטים, אשר במר נפשם, לא יכלו לתת דין וחשבון לעצמם על מעשיהם, — הנה לא נוכל לסלוח לסופרים, אשר יבואו לריב ריב לא להם וידברו ככל העולה על רוחם וישפטו על ענינים כאלו שאין להם שום השגה מהם. קורא אנכי כעת מכתה"ע העברים ולבבי יתענג, על אשר הרעיון הלאומי הולך ומתפשט בקרב אחינו ועל החברות השונות ההולכות ומתיסדות במקומות רבים, אבל לדאבון לבבי הנני רואה מראש, כי עוד ימים רבים יעברו עד אשר תעשה איזו חברה מעשה ופעולה ניכרת באה"ק. יען כי כסף רב נחוץ לשם יסוד מושב לעבודת האדמה ועבודה רבה וקשה היא עד מאד, הדורשת הרבה מתינות הדעת וסדר ומשטר נכון, אשר על כן כאשר שאלו ממני חובבי ציון: תקות ישוב הארץ מה תהא עליה? — עניתי ואמרתי, כי התקוה לישוב א"י מפאריז היא, ואת דברי אלה אכפיל גם הפעם! האורגניזציה והסדר הנכון תוכל להחזיק רק חכי"ח ועושי דבריה היודעים את אשר לפניהם, ועל כן מסר הנדיב הידוע את מעשי צדקתו בידי החברה וטוב מאד, לפי דעתי, יעשו החברות השונות לתכלית ישוב ארץ ישראל לו עשו גם המה כמעשי הנדיב. ואז יראו ברכה במעשי צדקתם! ארבע קולוניות יש כעת באה"ק, אשר הנדיב הידוע נזקק אליהן ע"י חברת כי"ח וכל חברה וחברה תוכל להוסיף על הקולוניות האלו משפחות יחידות, לקנות להם שמה נחלת שדה וכרם, לבנות להם בתים ולתת להם די צורך מחיתם, עד אשר יוכלו עמוד. ואם יעשו מעשיהם על ידי חברת כל ישראל חברים, אזי ישיגו המטרה מבלי להחטיא. כח החברה ועבודתה באה"ק יגדל בזה ואז תהיה לאל ידה להפקיד שמה משגיחים נאמנים ומורי צדק לתורה ולאמונה. ישימו נא זאת החברות השונות אל לבבן ולא תבנה כל אחת במה לעצמה, רק יתאמצו וישתדלו להתאחד עם חברת כל ישראל חברים ולהיות לאגודה אחת, ולפי ערך מה שיתגדלו ויתרחבו פעולות החברות בארצות פזורינו תתחזק אגודת כל ישראל חברים ויתרבה הישוב בארץ אבותינו בסדר ומשטר נכון, — לא רק במספר עובדי האדמה לבד, כי אם גם בפועלים ועוסקים בחרושת המעשה ובכל מלאכת מחשבת ואף גם סוחרים שונים ינהרו אליה; ובדרך זה תתקרב ישועתנו — ובא לציון גואל!

פרק כט

אחרי האספה בקטוביץ. — הצעות בדבר קנית קרקעות בארץ הקדושה ובדבר חרשת המעשה בה. — הצעה ליסד בנק בארצנו (מהמגיד תרמ״ה). -- הצעה לבנות בית הכנסת ביפו (מהמגיד תרמ״ז).

אחרי אספת חובבי ציון בקטוביץ בשנת תרמ״ה שלחתי הצעה דלקמן לעסקנים אחדים אף הדפסתי אותה בהמגיד גליון 20 או 26 של שנה ההיא.

ע ל ק נ י ן ק ר ק ע ו ת. הנסיון יורנו כעת, אשר אילו שמה איזו אגודה את עינה ולבה לפני עשר—חמש־עשרה שנים לקנות קרקעות באה״ק, כי אז היתה כבר מחצית ארץ אבותינו בידה ובמחיר מצער, אשר ע״כ אף אם נמנו וגמרו באספה בקטוביץ לעזור את הקולוניות שכבר נתיסדו ולא ליסד חדשות, בכל זאת כל מבין יבין, כי ענין קנין קרקעות באה״ק הוא שאלה כבדה ונכבדה ומוכרח הוא הועד לשים כעת עינו ולבו אל הענין הזה ולהקדים את הרפואה למכה. והנה אם יאמר הועד לקנות קרקעות בסביבות ירושלים או יפו לא ישיג את המטרה. ראשית: מפני שהקרקעות הטובות הן בידי הערבים העשירים או בידי הארופיים. וזאת שנית: אחרי אשר שטח ידוע מיושב הוא, ע״כ אם יבא איזה שטח אדמה לידי היהודים באמצע בין הערבים לא יחדלו ריב ומדון ביניהם לעולם, וכבר נקרו ויאתו דברים כאלו. מלחמה ארוכה היתה בין המנוה קרל נטטר ובין הערבים תושבי הכפר יעזור על דבר חלקת השדה אשר למקוה ישראל אחוזת הכי״ח; ריב ומשפט היה ויש עוד כעת בין האדון ברגהיים בעל אחוזת אבושישא ובין הערבים שכניו, שהגיע עד כסא המשפט בסטאמבול, אשר ע״כ אמרו חכמי המדינה הגדולים, כי הקולוניזציון באה״ק תוכל להיות רק באלו המקומות שאינם מיושבים בכפרים, אלא ע״י ערביים או בדואים רועי צאן ויושבי אהלים; האנשים האלה אם יקנו מאתם את הקרקע יקחו את צאנם ואהליהם וילכו הלאה אל ערבות ערב. האדונים אליפהאנט וקאזלט הורו באצבע על עבר הירדן, והנה אנחנו לא נוכל לחשוב כעת ע״ד עבר הירדן טרם נתאחד עם חוף הים התיכון ע״י מסלת הברזל. לפי דעתי יש לתכליתנו שטח אחד טוב ומתאים לזה: במשך ימי נסיעתי שמתי עיני ולבי, כמסופר למעלה, אל השטח המשתרע לערך מן אשקלון אשר על שפת הים התיכון דרומה עד עזה ומשם הלאה עד קצה ארץ פלשת ומהים התיכון מזרחה עד ים המלח. השטח הזה, כפי שנודע לי במשך שני חדשי מסעי שמה לארכו ולרחבו, הוא ככר זבת חלב ודבש והאויר שמה הוא טוב מאד מאד. תושבי הכפר מעטים המה שמה ונער יכתבם, ורק ערביים בדואים יושבי אהלים ורועי

צאן ומקנה ימצאו שמה זעיר שם, ובמשך ימי מסעי גרתי באהלי הבדואים, תכנתי רוחם ונודע לי אשר אם ישב איש אחד שמה וישים עיניו ולבו לקנין הקרקעות, אז במשך שנה או שנתים ימים, יוכל לקנות מהם מעט מעט חבל קרקע גדול, אשר יספיק לעבודה לאלף משפחות, ופי עשרה כמספר זה יוכלו לחיות שמה על מלאכה, חרושת המעשה ומסחר. ובהיות שכונת הככר הזה על שפת הים כאמור למעלה, יוכלו הקולוניסטים לשלוח תבואות שדותיהן לשוקי אירופא, כי גם עתה תבאנה אניות סוחר לעתים לא רחוקות ויטענו שמה תבואות השטח הזה, שהוא המובחר מכל ארץ פלשת, ואף על דבשת גמלים ישאו הערבים תבואותיהם עד עיר יפו — מרחק עשרים שעות רכיבה על סוס (לערך 110 וויארסט).

על הפבריקציון באה״ק. בנוהג שבעולם האירופי, כי כל פבריקא שהיא יותר גדולה ויש לה כסף יותר רב, הרי היא משובחת ויש ביכלתה להתחרות על שוקי הממכר עם רעותיה, אבל הפבריקציון באה״ק אינה כן! היא עדיין בעריש ילדותה ורבוי הכסף בה יועיל להותה. דרך משל: פבריקה לסוכר הוא עסק טוב מאד, אבל אם נעשה פבריקה גדולה יחסרו לנו קני הסוכר, אשר לא נמצאו עדיין באה״ק, ואם נביא אותם ממצרים יעלה עליו המחיר ואז לא תוכל הפבריקה הזאת להתחרות עם הסוכר הצרפתי. או דוגמא אחרת: פבריקה לעבוד עורות, שהיא, לפי דעתי, צריכה להיות הראשונה והיותר טובה באה״ק. אבל פבריקה כזאת צריכה להיות בראשונה רק קטנה וסך חמשים אלפים פרנק (לערך 20 אלפים רובל) די והותר לפבריקה כזאת, עד אשר יתרגל עם הארץ לסחורתה ועד אשר יתרגלו העומדים בראש הפבריקציון הזאת עם המסחר שם ועם הקניה והממכר על שוקי אירופה — והוא הדין לפבריקה של משי ולפבריקה של זכוכית וכדומה. אבל מה שצריך אנכי להדגיש במקום הזה הוא, כי פבריקה קטנה לא תוכל שאת הוצאות אדמיניסטרציא ובפרט הוצאות התיסדותה, בשעה שיהיה נצרך לשלוח מנהלים רק לשם חקירת האינדוסטריה והתיסדות איזה פבריקא — והוצאות כאלו יחריבו את הרעיון עוד טרם שיצא אל הפועל.

אחרי כל האמור למעלה, הנה העצה היעוצה ממני היא: אשר בכסף שיאסוף כעת מר רק״ז וויסאצקי לשם פבריקציון (אם יגיע לסך עשרים אלפים רובל) ייסד ביפו בית מסחר על יסודות שטרי שותפות (אקציען). לשם יסוד בית מסחר כזה, לפי חקי ממשלת תוגרמה, לא נצרך לשאול שום רשיון מהממשלה. על בית מסחר זה יופקד סוכן וגזבר ושני לו — בוכ־האלטר, בקי

במלאכת החשבון, אשר יקבלו שכרם הראוי להם מקופת בית המסחר, וגם ועד מיוחד יבחר מארבעה־חמשה אנשים נכבדים וסוחרים מאחינו תושבי עה"ק יפו (ע"פ רוב ימצאון אנשים כאלה בין אחינו הספרדים) כעין ועד יועץ אשר לכל בתי הבנקים באירופא. הקומיסיה הזאת תעבוד עבודתה שלא ע"מ לקבל פרס. המוציא והמביא בעניני בית המסחר יהיה הסוכן, אבל לא יהיה ברשותו לעשות מקנה וקנין עד אשר יטכס עצה עם הקומיסיה הנזכרת, וזאת האחרונה תספור לעתים ידועות את קופת בית המסחר ותבקר חשבונותיו כנהוג. — תחלת מעשי בית המסחר תהיה להלוות כסף להקולוניסטים העברים על תבואותיהם, ולכל העושים מסחר וקנין בתבואה באה"ק, וכאשר יאספו למספר נכון ישלח אותם בית המסחר לשוקי אירופא למכור. בית המסחר הזה יקבל בעד הכסף שילוה רבית קטנה וקומיסיון בעד שכר טרחתו למכור התבואות. כל איש סוחר יודע עד כמה נחוץ בנק כזה ועד כמה תגדל תועלתו לעובדי האדמה, ואנכי מהנסיון באה"ק יודע אנכי, כי בנק כזה יוכל להחיות ולרומם מצב עבודת האדמה באה"ק והמסחר בעיר החוף יפו. בזה יציל את הקולוניסטים מבעלי האגרוף היונים והארמנים, אשר יכריחו כעת את האכר היהודי כאת הערבי, למכור תבואות שדהו במחיר זול ויאבד יום שלם בעונת העבודה לעמוד על השוק ולחכות עד אשר יבואו הקונים. ואם דרך משל, בנגב ארץ רוסיא דרוש לבאנק כזה מאת מיסדיו חצי מליון רובל לקרן קימת, הנה באה"ק יביא תועלת רבה, אם יהיה לענף הזה עשרת אלפים רו"כ, וכאשר יפתח באנק כזה, אזי ימצאו יהודים, אשר יקנו תבואות השדה מהערבים והבידואים המביאים ליפו תבואות שדותיהם, שמן זית, עורות, מחצלאות וכדומה סחורות כאלו היוצאות מאה"ק, ויקבלו הלואת כסף מבית המסחר הזה וימסרו בקומסיון למכור הסחורות האלו על שוקי אירופא. — בית המסחר הזה אשר יבוא במשא ומתן עם בתי מסחר חשובים באירופא, יביא לו מאירופא סחורות כאלו הנמכרות ביפו בשביל כל אה"ק בפעם אחת (אנגרו), היינו: עצים לבנין, זכוכית, ברזל, לבנים לקרות הבתים. סוכר, תה, קהוה, ארז וכו', ורב הסחורות האלו שולחים מבתי המסחר באירופא, כפי שידוע לי, בלי כסף על משך זמן ידוע, ובאה"ק מרויחים בזה שכר טוב. גם יביא בית המסחר הזה בשביל הקולוניסטים העברים כל כלי הבית והשדה מאירופא, אשר, כפי שידוע אנכי מהנסיון, משלמים כעת ביפו פי שנים ושלשה בעדם לבית המסחר המיוחד של אשכנזי נוצרי אחד הנמצא ביפו ואשר עשה עושר רב במשך זמן קטן בכל אלו הסחורות שהזכרתי למעלה. בין כה וכה כאשר הקרן של בית המסחר תשא פרי טוב חוץ מן ההוצאות —

יתחיל בית המסחר הזה ליסד פבריקה אחת (בראשונה לפי דעתי פבריקה לעבוד עורות) ויתן עבודה לידים ריקניות מאחינו בני ישראל, לבד שלא יעלו הוצאות יתרות בהתיסדות הפבריקה, הנה ע״י התודעות בית המסחר אל שוקי אירופא יעלו לו במחיר זול כל המכונות הנחוצות לזה, ובנקל יהיה לו למכור סחורות הפבריק ע״י בתי המסחר הנודעים לו. קרן הקימת של בית המסחר הזה תוכל ברבות הימים להכפל ולהשלש, כדרך כל החברות הנוסדות על שטרי מניות, כאשר ישא פרי טוב. ואז יוסיף בית המסחר הזה להגדיל פעולתו ע״י התיסדות פבריקות אחרות. מובן הדבר, שהסוכן על בית המסחר הזה צריך שיכלול בו ישרת רוח, ידיעת דרכי המסחר ותהלוכות הפינאנץ, ידיעת שפת ערבית שהיא השפה המדוברת באה״ק, — אז אין כל ספק אצלי, כי אם ראשית בית המסחר הזה תהיה מצער הנה אחריתו תשגה מאד ויביא תועלת רבה לענין הישוב בכלל ובפרט. — נוסף לזה, בית המסחר הזה, אשר משרתו בגלוי תהיה מסחר, יעשה מעשהו אגב גם בקנין קרקעות באה״ק באלו המקומות שהזכרתי בסעיף השני מהצעתי זאת, ע״י התודעות אל נשיאי הערבים בזה שילך הסוכן לפרקים למקומותיהם, וע״י שיבואו לבית המסחר לקנות ולמכור ולהחליף מטבע כנהוג שמה, ורק באופן זה יצליח ויפעול הרבה בכל אלו הענינים, ברצות ה׳ דרכו!

מנהיגי בית המסחר הזה יפקחו גם על מעשי הצדקה של אגודת חובבי ציון, מבלי אשר תצטרך האגודה להושיב סוכן מיוחד לזה, יען כי לפי דעתי מעשה הצדקה הוא ענין טפל בכלל; לא על הפרוטות לבדן אשר יאספו חובבי ציון יקום ישראל לתחיה בארץ אבותיו, בלתי אם על חברות של בעלי כסף, אם יתיסדו באה״ק ע״י אנשים המבינים את תורת האיקונומיה ותהלוכות הפינאנץ, ורק חברות כאלו די כח בידן להפיץ הרושת המעשה ולהרים את המסחר בארץ אבותינו, להטיב את מצב עבודת האדמה ולתת מלאכה ועבודה לידים ריקניות מאחב״י, להגדיל את הישוב ולהפיח רוח היים בכל הענין הזה שאנחנו עסוקים בו. אם קצר קצרה ידינו להוציא מספר רב מאחינו ולהושיבם על אדמתם, יען כי מבקשים המה לחם לאכול ופורש אין למו, נביא נא מכונות המכניסות מעט ומוציאות הרבה! נתבונן נא אל דברי הימים ונזכור, כי בשעה שחשב נפוליון את ממשלת אנגליה למעוטת תושבים ואמר לאסוף אותה כאסוף בצים עזובות, שכח כי היה לה אז שלשים מליון כחות אנשים, שלא דרשו להם לאכול ובגד ללבוש והסתפקו רק במעט שמן ופחם וישיבו את אנגליה לתקפה ולגבורתה. ונרבה נא גם אנחנו את מספר תושבינו בעזרת מכונות! נתחיל נא בהבאנק הקטן הזה כפי שהנני מצייר. ואין כל ספק אצלי,

כי אם יכולים היהודים לכונן כמו רמים בנקים ולבנות מסלות ברזל רבות על יסודות ששרי אקציות בארץ מולדתם, הלא יוכלו לעשות ולפעול הרבה בדרך זה גם לטובת ארץ הקדושה.

* * *

ובעוד איזה זמן באתי בהצעה דלמטה בהמגיד גליון 11 משנת 1886. ישנם דברים וענינים נכבדים מאד בנוגע לענין ישוב הארץ, אשר רבים מחובבי ציון מביטים עליהם כעל דבר מיותר, או כעל שאלה שלא הגיעה עוד לפרקה ורק מעטים המה בינינו המבינים מה העת דורשת מאתנו, מה לקרב ומה לרחק. מצב הארץ, נמוסיה ומנהגיה, מוזרים לפני רבים מאחינו וכספר החתום המה אלו הענינים והאמצעים, אשר על ידם נוכל ליסד אגודתנו על הארץ באגודה חמרית ורוחנית; רבים מאחינו מביטים על כל הענין כמבעד אספקלריא שאיננה מאירה וכמבעד המסך המגביל, ואם יש בינינו אחדים אשר הגביהו את המסך ויבינו את אשר לפניהם, — הנה אין קולם נשמע ואין שם אל לב. הסבה לזאת היא לפי דעתי בנו ובעצמנו: אם אמנם יש בנו המדות הטובות, ששבחו אותנו בגללן חכמינו וראשינו, הנה את המדות האלו נהפוך תמיד להותנו ולרעתנו! עם קשה עורף אנחנו, — לא רק לבלתי הרכין את ראשנו לפני אלה החפצים לכוף עלינו הר כגיגית לאמר: קבלו דתנו ולאומיותנו, אלא גם עם קשה כברזל אנחנו, לבלתי לכת בדרכי המתוקנים שבהם! עם עולם, עם נצח אנחנו, לא רק במדותינו ומסורת אבותינו, אשר בלעדן אנחנו כדגים בלא מים, אלא גם — במדותינו הנשחתות, — תולדות שנות ראינו רעה! — בגלל זאת לא נחפוץ להתבונן אל מעשי האמונות השונות, הבונות יסודתן על ארץ הקדושה בחכמה, דעת ותבונה, ומאגדים את עצמם במצב החמרי והרוחני; אלא כצאן תועים אנהנו כולנו איש לדרכו נפנה וכל אחד בונה במה לעצמו, ואחרים יבנו מחרבננו. זאת ועוד אחרת: אם נקח את גליונות מכה"ע המדגילים בשם הרעיון הלאומי, נשמע רק קול דברים בערבוביא כמנהגנו מימים עברו בבתי הקהל; כל אחד מחוה דעתו, כל אחד כותב ומציע, ובין כל ההצעות האלו יורדים לטמיון דברים כאלו, אשר ראוים היו למצוא להם אזנים קשובות ולתת לב להם. כזה קרה עם הצעתי בדבר יסוד בית־מסחר ביפו ואולי יקרה גם הפעם, — אבל בכל זאת לא אוכל לשים יד לפה ולכבוש הצעתי ב׳.

רבים מעמי אירופא בנו להם במקומות רבים באה"ק בתי ספר להורות דעה לבני עמם (ולא רק לבני עמם בלבד...) ובתי אושפיזא לקבל אורחיהם הבאים ארצה הקדושה, ובתי תפלה הכינו להם כמו רמים למען הראות לעמי

הארץ את תפארתם וגדלם. ורק אנחנו נפלינו בזה מכל עם ועם ובזה הושפל עמוק עמוק ערכנו בעיני עם הארץ, וכנבזים וחדלי־אונים אנחנו בעיני העמים והלשונות הגרים שמה, וכן היינו בעינינו אנחנו. כל אחד מאחינו בבואו לחוף יפו ביחד עם עוד נוסעים מאמונות שונות, אם רק בעל נפש הוא ושאר רוח לו, יתפלץ לבו בקרבו, כי כל נוסע ונוסע מאיזה אומה שיהיה, לאושפיזא מבני אומתו יבא ועל דגלו ישכון, ואנחנו נסור — לבית ר' חיים הסרסור! כל אחד ואחד בית תפלתו גבוה מכל גגות העיר, ובתי הכנסת שלנו מושפלים עד שאול תחתיה ומקומותיהם בבתים קטנים במבואות המטונפות כאלה, שאין קוראין בהם שמע. רבים המה גם בתי הספר שהכינו למו בני אמונות האחרות, ואנחנו — גם בזה נפלינו מכל עם ועם, מלבד בתים אחדים בירושלים.

— למען מלאות את החסרון הזה, הנני מציע לפני המשתדלים בישוב א"י, כי יקראו לנדבות מיוחדות לשם בנין בית הכנסת ביפו העיר ועל ידו גם בית אושפיזא לקבלת אורחים הבאים לדרוש בשלום ציון. אם יקראו לנדבות, אז יש לקוות, כי יתעוררו להמפעל הנכבד הזה גם רבים מאחינו העשירים והנדיבים בכל ארצות אירופא וברבות הימים תשתתף גם חברת חברים כל ישראל או אגודת אחים בלונדון וייסדו בתי ספר על יד הבית הזה.

יודע אנכי, כי ימצאו רבים בינינו אשר יתפלאו עלי ועל הצעתי, ויאמרו כי לא עתה היא העת לבנות בית לשם ה', בשעה שאחינו האכרים מבקשים לחם ועזר. אבל כל האומרים כן, אינם אלא אלו שאינם בקיאים בענין הישוב וכמו שאמרתי למעלה, אינם יודעים מה לקרב ומה לרחק.

חפץ אנכי להזכיר לפני הקוראים, כי בשנת תרמ"ב בשעה שכתבתי ב„המגיד" הצעתי עיד המושב הראשון לעבודת האדמה באה"ק, אמרתי, כי מטרתי היא לנעוץ קנה בים אשר ברבות הימים יעלה שרטון, ותודות לאל כי תקותנו באה. בעמלי ובעמל חברי הנחנו אבן הראשה לבנין ראשון לציון ואף עלתה בידנו למשוך את הנדיב הידוע, אשר משפעת ידו הרחבה עלו כפורחת עוד שלש מושבות ואחרינו החרו החזיקו עוד שלש. וכדברים האלו הנני לומר גם הפעם. לא רק בית הכנסת נחוץ לנו, אלא גם בתים לתפלה לתורה ולתעודה. ארץ ישראל היא ארץ ערש האמונות; כל איש איש רק על אמונתו יהיה שמה ובתים לתורה ולתעודה המה יסוד כל אגודה ואגודה. בתי ספר נחוצים לנו אשר יחנכו לנו יהודים לאומיים, במובן ההוא שמבינים אותו אחינו הנאמנים עם עמם. אנשים נחוצים לנו, אשר יזרעו זרע צדק ונטעי שלום על שדמי לבבות אחינו העולים ארצה הקדושה ואשר יורום הדרך ילכו

בה והמעשה אשר יעשה למען חבר את האהל יחד, לאגד את אחינו בעבותות האהבה שילכו כלם בלא לב ולב אל מטרתם הקדושה, ואז—רק אז, יש תקוה לנו להקים סוכתנו הנופלת. ולמען בנות המגדל הגדול הזה, הצעתי זאת, לפי דעתי, האמצעי הראשון ועתה הוא דבר בעתו להניח אבן הפנה.

פרק ל.

ציון בצדקה לא תפדה. — הועד המרכזי של חובבי ציון במצב כספי דחוק. — הצעות לחו״צ ברוסיה (מ.„המליץ״ תרמ״ו גר. 114).

ובימים אלו, בשנות הארבעים למספרנו ישבתי ברוסיא ולבי היה במזרח, בארצנו. התענינתי בעבודת חו״צ ולא יכלתי להסכים לדרכם שאחזו בהם, לקבץ נדבות שלא ראיתי בהן כל תוצאות טובות להרחבת הישוב היהודי ותמימות היתה בי להאמין, כי ע״י מאמרים בעתונים יעלה בידי לעורר את אחינו למעשה על יסודות בריאים, ולכן חזרתי על דברי שכבר השמעתי אותם והדפסתי המאמר הבא בהמליץ תרמ״ו גליון 114.

עוד לפני שנים, בהתיסד האגודות השונות בכל ערי מושבות בני ישראל לתמוך בידי עובדי אדמת הקדש, אמרתי עם הספר אשר כתבתי, כי לבבי יתענג על המראה הגדול הזה ועל ההתפעלות הגדולה אשר התלקחה בקרב אחינו, אבל מי יודע כמה עידן ועידנין עוד יעברו עד אשר תבוא תקותנו ותצמח לנו ישועה ע״י החברות האלה. לפני שנה וחצי, אחרי אשר יצא למענהו הועד המרכזי, אשר בו האמינו רבים ותלו בו כל תקותנו ונחמתנו לעתיד, גם אז גליתי אזן רבים מחובבי ציון והראיתי להם בראיות ומופתים, כי ציון ב צ ד ק ה לא תפדה ועל נ ד ב ו ת לא יקום עם וכי על הפרוטות הנאספות מכל פנות העם לא תהיה לנו תשועה גדולה ופורקן בארץ הקדושה, אם לא יתעוררו אנשים בעלי הון ועושר יודעי כלכלת המדינה והנהגת עסקים, לסייע בדבר על דרך פרקמטיא ומשאם ומתנם של בעלי המסחר.

מן האספה בקטוביץ עברו זה כשתי שנים והנסיון הראה כעת לדעת עד כמה צדקתי בהשקפתי על מעשה הצדקה ביחוסה לישוב אה״ק. אם אמרתי מעשה הצדקה ב כ ל ל מחויב אני לברר את דברי, כי לא נגד הועד המרכזי ופעולותיו אני מדבר. הועד המרכזי, כפי שראיתי ובהנתי את מעשיו, עשה הכל יפה בעתו לפי כחותיו ואמצעיו; אבל סוף סוף כחותיו רפים ואמצעיו מעטים ומכשולים רבים וגדולים מונחים לרגליו וחוסמים לו את הדרך מלעשות את דבריו ביד רמה ומלכת קוממיות למחוז חפצו. ואפילו אם יורמו המכשולים מדרכו

ויוכל לעשות מעשהו לעיני השמש ובקומה זקופה, — הלהן נשבר עד אשר תרבינה הכנסותיו ויצטרפו הפרוטות לחשבון גדול? ממכתב־החוזר האחרון אשר יצא מאת הועד המרכזי עינינו רואות, כי עוד כחמשים אלף רו"כ דרושים, כדי לשכלל את המושבות פתח תקוה, יסוד המעלה, גדרה, ובמר נפש שואל ראש הועד: „איך תוכל ההנהגה המקבצת ע"י קולי קולות ועמל רב כחמשה עשר אלף רו"כ בשנה לברוא עוד הדשות?" — ואנכי אבוא אחריו ואשאל עוד: מה כחה כי תיחל לאסוף גם הסך הזה, בעת אשר אנחנו רואים כי משנה לשנה תמעט ההכנסה, הלבבות יתקררו והחבילות תפרדנה? רבים אמנם יוכלו לדמות בנפשם, כי אם דרושים לנו חמשים אלף רו"כ — מה בכך אם יאספו במשך שלש או ארבע שנים ותבוא אז תשועת המושבות; אבל לבנו הלא ידע, כי חמשים אלף הרו"כ ההסרים דרושים לנו בפעם אחת דוקא, כי אם לא תנתן העזרה בזמנה ובפעם אחת, ילכו האלפים שנה שנה כמים המוגרים ארצה וישועות בל יעשו בארץ. יש מחובבי ציון הצועקים, כי דרושה לנו אספה כללית משליחי כל האגודות למען למצוא מוצא לכסף הנחוץ לתמיכת המושבות. אני לדאבון לבי אינני רואה שום תועלת באספה כזאת. כי מה יעשו הנאספים? האם יגזרו על בעלי הממון אשר בקרבנו, האוטמים אזנם מזעקת אחיהם הדלים, להוזיל זהב מכיסם? או האם יכפו עליהם הר כגיגית לאמר: קבלו דעתנו בדבר הרעיון הלאומי? ואם שבע ביום יתקעו בשופרות באזניהם הישמעו להם? וסוף סוף מי המה ההולכים אל האספה? — הלא רק אחינו השמים ידם אתנו ותמימים בדעותיהם עמנו, — אם כן למה להם להתאסף? — ישתדל כל אחד ואחד בעירו ובמקום מושבו להרבות הנדבות ולהגדיל האמצעים, כי רק זאת אנחנו מבקשים! אחת היא ע"כ אמרתי, כי חברת ישוב א"י באיזה אופן שתיסד את הנהגתה ובאיזה אופן שתגדיל את הכנסותיה, אין ביכלתה לנהל עבודה ישובית בריאה. הנה יש אתי שתי הצעות נכבדות אשר על ידיהן נוכל לפי דעתי לבוא למחוז חפץ החברה; ואף על פי שהאחת מהן כבר שמתי נגד אחי (ב„המגיד" 1886 נו' 11), אך למען אשר יהיה מאמרי זה שלם הנני לחזור על דברי, כי על דברים כאלו וכיוצא בהם נאמר „הוכח תוכיח — ואפילו מאה פעמים".

הענין הראשון הוא — בנין בית הכנסת לתורה ותפלה ביפו. יודע אנכי כי רבים יתפלאו עלי ועל הצעתי זאת ויאמרו, כי לא עתה היא העת לבנות בית לשם ה'; אבל כל האומרים כן אינם אלא טועים ואינם בקיאים בענין הישוב. ארץ ישראל היא ארץ ערש האמונות וכל

איש ואיש על דגל אמונתו ישכון שמה, והיא היא יסוד לכל אגודה ואגודה. רבים מעמי אירופא בנו להם במקומות רבים באה"ק בתי ספר להורות דעה לבני עמם, ולא רק לבני עמם לבד . . . ובתי תפלה הכינו להם למען הראות לעמי הארץ את גדלם ותפארתם. ורק אנחנו נפלינו בזה מכל עם ועם ובזה הושפל ערכנו מאד בעיני עם הארץ וכנבזים וחדלי אונים אנחנו בעיני העמים והלשונות הגרים שמה וכן היינו בעינינו. ב ת י ם נחוצים לנו אשר יפיחו בקרב העם הרוח הלאומי, במובן ההוא שמבינים אותו אחינו הנאמנים עם עמם; א נ ש י ם נחוצים לנו, אשר יזרעו זרע צדק ונטעי שלום על שדמי לבבות אחינו העולים ארצה הקדושה ואשר יורום הדרך ילכו בה והמעשה אשר יעשון, למען חבר האהל יחד לאגד את אחינו בעבותות האהבה, השלום והאחדות ולא יהיה עם ה' כצאן אשר אין להם רועה, ואז—רק אז, יש תקוה להקים סוכתנו הנופלת. הרעיון הזה הוא רעיון גדול ונכבד הדורש עבודה רבה וגם כסף לא מעט, אבל כשם שאין עלינו המלאכה לגמור, כן אין אנחנו בני חורין להבטל ממנה, — והענין הזה גם הוא ענין לענות בו לפני חברת חובבי ציון; ואם לא יהיה בידה להוציאו אל הפועל, עכ"פ צריכה היא להתחיל בו ולהניח אבן הפנה בזה שתיסד הבית הראשון ביפו, מרכז העולים לארץ הקדושה.

הענין השני: ישנן עירות רבות באה"ק כמו עזה, רמלה, לוד, שכם וכדומה, אשר משפחות רבות היו יכולות לחיות שמה על מלאכת הרושת המעשה ומסחר ולמצוא שם פרנסתן בריוח ובהיתר, אבל קשה להתישב שמה; ראשונה, מפני כי אין שמה בית תפלה, מלמד, שוחט וכיוצא באלו, דברים אשר בלעדם לא יוכל היהודי להתקיים. ואם תקח החברה על עצמה להביא לידיעה ברורה, כמה מן בעלי המלאכות ואילו מהם יוכלו להתישב בכל עיר ועיר ולתת להם בראשית התישבם עזרה קטנה לדירות, כלי מלאכה וכדומה,— יגדילו בזה הישוב באה"ק ויפתחו מקור נאמן לפרנסת כמה וכמה משפחות. ובכסף שדרוש ליסד משפחה א ח ת במושב לעבודת האדמה תוכל החברה להביא ע ש ר משפחות אל המנוחה באחת מערי ארץ אבותינו.

אבל בנוגע להרחבת הישוב ע"י עבודת האדמה, שתילה ונטיעה, מסחר והרושת המעשה, — הענינים האלו יוכלו לצאת אל הפועל רק על ידי בעלי כסף אשר יחפצו לעשות מסחר וקנין בכספם. בפנה זאת כבר הצעתי ליסד בית מסחר ביפו, ועל חובבי ציון לעורר אחדים מבעלי הכסף, החפצים לעשות מסחר וקנין בכספם, ליסד למו בערי אה"ק עסקים אשר יתנו פרי טוב להעמלים בו. ואז תבא ברכה רבה לענין הישוב.

פרק לא.

עם הרוח או עם המעשה. — המנדבים שלשה רובלים מציעים לקנות קולוניה קטנה. — הצעות פורחות באויר. — הקושי ביסוד מושבות. — דרכי הישוב של אומות העולם. — באין עבודה אין גם פעולה. — ענין השמיטה בארץ־ישראל. — קול מהיכל. — המושבה גדרה שומרת השמיטה (מ.המליץ" ב' טבת תרמ"ט).

עברו אילו שנים ובמחנה חובבי ציון לא נעשו שנויים בעבודתם לטובת הישוב וכל עסקנותם היתה לאסף נדבות. ובאותו זמן, בשנת תרמ"ט, החליטה הממשלה הרוסית לחזק את השפעתה בפרס ותדרוש מאת בעלי ממון אחדים ליסד חברה לתעשיה ומסחר בפרס. ראיתי ונוכחתי עד כמה צדקתי בהצעותי בדבר יסוד חברה למסחר בארצנו ואע"פ שקולי היה כקול הקורא במדבר, בכל זאת לא יכלתי לכבוש את נבואתי וכתבתי המאמר הבא בהמליץ כ"ב אב תרמ"ט.

רבים המה החוקרים בתכונת עם ישראל. גם אוהבינו גם שונאינו ידרשו עלינו תלי תלים של הלכות ואין לך מקצוע בתכונת האומה, שלא יגעו בו סופרים רבים ולא חזו עליו איש חזון רוחו, זה בכה וזה בכה. ההבדל בין חקירות אוהבינו ושונאינו הוא, כי הראשונים יחזו בנו המדות הטובות וגם הרעות, כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, ואף כי גוי נרדף אובד ונדה כמונו; והאחרונים יחזו למו הזיונות שוא ומדוחים, כי גוי חוטא, עד כבד עון אנחנו, כלנו בנעורינו ובזקנינו. רגיל אנכי לקרוא דברי אלה ודברי אלה, ובשעה שאנכי קורא דברי אוהבינו המספרים בשבחנו, ירחב לבבי בקרבי, דעתי תתישב עלי עד כי מרגיש אנכי שמינית שבשמינית גאוה, ונגד זה יתחמץ לבבי בקרבי, בקראי השקרים והכזבים שיטפלו עלינו מתנגדינו. וכמובן עוד יותר גדול היה צערי, לו ידעתי כי באמת צדקו מתנגדינו התולים בנו כל חטא ואשמה. חטא אחד יש ששונאינו תולים בנו לאמר, כי עם של עסק ומעשה אנחנו, — וכשאני לעצמי הייתי חפץ בכל לבבי ונפשי, כי יצדקו בזה מתנגדינו. כי לו באמת עם החומר היינו ולא עם הרוח, כי אז אולי כבר נאלמו פיות כל מתנגדינו ולא יספו להרגיזנו עוד. אבל—עם הרוח אנחנו, ולכן כל פעולותינו מרוח וכל מעבדינו מרחפים באויר. רואים המה שונאינו את פלוני היהודי, שאין לו לא שדות וכרמים, לא עבודות ומשרות והוא בורא לו יש מאין, קונה ומוכר, מכלכל נפשו וביתו ואולי גם חי חיים של ריוח וכבוד, — ואומרים כי היהודי הוא בעל מעשה, מבלתי תת לב להבין, כי כל אלה המעשים והיצורים המה של הבל ואפע, אשר רוח מצויה תנשב בהם ותהפכם

משרש ותעמיד את היוצר על גהליו ריק. ואם אומר להביא ראיות ומופתים לדעתי — לא רחוקים המה מאתנו; לא מעבר לים ולא בדורות שכבר עברו, שבהם יתאבקו חוקרי קדמוניות, בלתי אם בימינו ולפנינו.

לפנינו ובימינו ספרות שלמה ע"ד הרעיון של ישוב א"י, אבל מה נראה בספרות הזאת? — דברים נכוחים לכל מבין. אמנם לנו בעלי הרעיון הזה, הדברים הנכוחים למותר הם לגמרי, כי מעשים לנו נחוצים. ואם אמר יאמרו אחינו השלמים אתנו, כי חפצים המה להפיץ את הרעיון, הלא גם אז, בדברים לא נשיג המטרה, יען כי לא באלה יוכחו מתנגדיו, בלתי אם במעשה ופעולה. אם כן נחדול נא לדבר ונבא אל עולם המעשה! אבל למעשה ופעולה— הננו עם הרוח; רוח והבל, הבל פי תנוקות של בית רבן והבל פי של ילדים גדולים — ותו לא מידי!

גם בעלי ההצעות שלנו, הם מעולם האצילות, יוצאי ירך עם הרוח. מה הנה ההצעות השונות שהוצעו במכה"ע וכמעט כלן הנה של רוח והבל, הצעות פורחות באויר, יסודתן עתה פרוטה ותקותן לעתיד חמש פרוטות... כמעט כלן לקוחות מן החוג הקטן של החיים ההוים מאחינו בני ישראל, של ד' אמות של בית המדרש והלכה, ואין להם יסוד כל שהוא בעולם העשיה. אם נתחיל למשל, מהצעת פלוני הסופר לקנות קולוניא קטנה, כמובן, בשביל בני עירו דוקא בשלשת רובל וחמש ועשרים קאפ' שאסף על הקערות בעיו"כ בעירו, או פלוני שנתן מכתב לאחד מראשי חובבי ציון על יד בחור בן הישיבה, כבד פה ובעל ארבע אצבעות, שהוא בעצמו מעיד עליו, שהוא בעל תורה, מתשת כחו של אדם וכמובן אין כחו לעבודת האדמה,— ובמכתבו זה המבקש עזרה בשביל הבחור הזה בשם כל החברה דשם, יאמר, כי אם תנתן עזרה לבן הישיבה הזה אז יביא תועלת יותר מאלפי מטיפים, ואם חלילה וחס ישוב „בן הישיבה" על עקביו, אזי יבולע לרעיון ולא יעלה ביד רבבות מטיפים להטותו על דרכו*), ונסיים בקופות הצדקה שהוציאו כסף סכום נכון ועדיין לא עלתה בידם לראות ד' אמות של קרקע מיושבת כיאות על ידם; במסחר אתרוגים, שסופרינו שפכו עליו נהרות דיו ולא הזיזו את הענין ממקומו אפילו פסיעה אחת לפנים, ובהצעות חובבי ציון אשר באל"ף ואשר בבי"ת אשר בגימ"ל — בכל אלה ההצעות, נראה ונוכח לדעת, כי אחינו אנשי רוח המה הרחוקים מעולם המעשה וחוג מבטם קצר כל כך, עד כי יוכלו לראות

*) אתמול קראתי המכתב הזה בידי הבחור הנזכר בעברו דרך עיר מושבי.

בחזיונם תשועה ע"י קופות של צדקה, ע"י קולוניות שיש בהם קרקע במדה כזו שיש על הככר הפנויה אשר לפני בתי הכנסת בעיר מושבם, ע"י מסחר דוקא בתשמישי קדושה, כמו אתרוגים ואולי גם ציצית מראשית הגז וחוטי ספיח משדותיהם של שובתי שמטה.

כי על כן הנני אומר: בכל לבבי ונפשי הייתי חפץ לו צדקו שונאינו האומרים, כי עם בעלי מעשה אנחנו. ומשבח אני את בעלי המעשה: בימים האלה נתיסדה בארצנו „חברה למסחר וחרושת המעשה בארץ פרס". תכלית החברה הזאת לרכוש לה שוקי המסחר בארץ פרס, ומטרת אלה אשר הציעו ליסד חברה כזאת: לעצור בעד התחרות האנגלים העושים מסחר וקנין בארץ פרס ומרחיבים שמה גאונם והדרם. החברה הזאת מצער היא והיא מיסדת כעת רק בית חרושת המעשה לעצי גפרית, אך כנראה מתקנותיה המאושרות בימים האלו ע"י הממשלה, הנה הקרן הקימת שלה עולה כעת לארבע מאות אלפים רו"כ, ויש ברשותה להגדיל את הקרן הזאת ע"י הוצאת עוד מניות, כאשר תרחיב חוג פעולתה. בימים האלו יוצאים מטעם החברה הזאת אנשים מלומדים בהרושת המעשה ובקיאים בטיב המסחר ותקותם תשעשע לפניהם לעשות גדולות ונצורות. ארץ ישראל במצבה הגיאוגראפי והאקונומי עולה בדברים הרבה על ארץ פרס, והנה נמצאו אנשים אשר הניהו כספם לסחר את פרס, ואיש אין מאחינו אשר יתן את כספו ליסד בארצנו בית מסחר ובתי חרושת המעשה, יען וביען כי העם אשר בתוכו אנחנו יושבים עם המעשה הוא, ואנחנו עם הרוח.

מעין ההצעות הפורחות ברוח שמניתי פה היא, לפי דעתי, גם הצעת חובבי ציון אשר בעיר פלונית. המציעים אומרים במכתבם, כי ראשית רעת חו"צ היא, כי לא יוכלו לקנות אחוזות אדמה קטנות לבתי אבות פרטים, ולהסיר המכשלה הזאת יאמרו לאסוף איזה עשרות אלפים רובל לקרן קימת לקנות קרקעות ולמכרן לאנשים פרטים. ואם כי הפעולה הזאת כשהיא לעצמה פעולה נכבדה למאד, אבל אופן יציאתה לפעולה אין לו יסוד בעולם המעשה. הקרן הקימת הזאת לא תוכל לכלכל סוכן או פקיד איש ישר ונאמן, אשר נהירין לו שבילי דארץ ישראל ואשר ישיבתו שמה תהיה ישיבת קבע, לכלכל הענין הזה במועצות ודעת; ומובן הדבר, כי מדמים הם בנפשם למסור את הקנין לפקידי הנדיב, שהמה אנשים ישרים ונאמנים ויודעים בטיב העסק הזה, אבל המה אם יקנו את הקרקע לא יקבלו עליהם מכירתה והלוקתה לאנשים פרטים ולסדר את עניני המושב. בעלי ההצעה אומרים, כי הקרקע תמכר חלקים חלקים

בארצות מושבותינו וכל איש ילך להאחז על חלקו. אבל באופן כזה גלוי וידוע הדבר, כי אי אפשר תהיה להמושבה הזאת להתקים אפילו שעה אחת: ראשית, ימים רבים יעברו ללא פעולה עד אשר יאספו להמושב הזה שיהיה, דרך משל, לכהפ״ח, לחמש ועשרים משפחות, חברים כמספר הדרוש; שנית, אם תאספנה המשפחות הדרושות, לא כלן תלכנה בפעם אחת להאחז שמה, — וזה נחוץ מאד, כי חמש־שש משפחות לא תוכלנה ליסד את הדרוש למושבה בעלת חמש ועשרים משפחות; שלישית, לא כלן תהיינה בעלות יכולת לכלכל את הוצאות בנין הבתים, קנין בהמות, כלי חרישה, חפירת באר, זרע וכלכלה במשך שתי השנים הראשונות לכה״פ, כי כן דרך בני עמנו לחזות להם שוא ומדוחים בעסקיהם בעצמם ולסמוך על „אולי וכל כי האי", עד כי סוף סוף אין כל ספק בדבר, כי אם לא כל החברה, אבל רובא דמנכר מאתה ידרשו תמיכה, והתמיכה מאין תמצא? ואלה אשר כספם יהיה בידם לכלכל הוצאות התיסדותם, ילאו נשוא את יתר החברים בהוצאות הכלליות, כמו חפירת באר, תקון דרכים וכו׳; רביעית, גלוי וידוע הדבר, כי רבים מאחינו ובפרט מבעלי היכולת, לא יבינו את ענין עבודת האדמה בארץ ישראל ויראו להם בחזיונם, כי הארץ תוציא כלי מילת וגלוסקאות, אבל בבואם על אחוזתם ובראותם, כי בזעת אפם יוציאו להם מן הארץ, אז יקוצו בנפשם ויתורו אחרי עסקים אחרים, והמושבה מה תהא עליה? — ואחרי הדברים האלה, הלא יבין כל איש בר־דעת, כי מושב כזה שאנחנו רואים פה בארץ מושבותינו בחזיונינו, יוכל להוסד רק ודוקא, כאשר יבואו אנשים בעלי יכולת ובעיניהם יראו את האדמה שלהם ויבחנו את חבריהם המשתתפים עמהם, ופקידים ישרים ובריאים יורו להם משפט־המושב ומעשיהם ותקוותיהם לעתיד, ויסכימו להרכיב להם מנהיג ישר אלוף לראשם ולשעבד את עצמם לסדר ולמשטר, — וכל עוד אשר אין לאל ידינו למלאת את התנאים האלו, נחזה לנו חזון שוא ומקסם כזב ונבנה לנו מגדלים פורחים באויר.

העמים, אשר בקרבם אנחנו יושבים, בחפצם לתקוע להם יתד במקום נאמן בארצות ואיים רחוקים, ייסדו להם בתי מסחר גדולים, בתי חרושת המעשה ובדרך הזה יעלו ויצליחו. ולו אל המתוקנים שבאומות העולם הלכנו גם כן, לראות דרכיהם ולקנות לנו דעת, אז יכולנו ג״כ ליסד מרכז מעשי כעין בית מסחר גדול, אשר ישתדל להפיץ המסחר והמלאכה וחרושת המעשה, אשר יקנה קרקעות ויתן כסף בערבון אחוזות שדה ובתים, אשר יהיה למורה דרך לכל אחד מאחינו אשר יבאו להתנחל בארץ; מרכז כזה, אשר מפניו יחתו רועי השקר אשר ללא תורה וללא אמונה גברו בארץ ואשר מטרתם לחבל

כרם ד׳ צבאות — כל זאת יכולנו, לו היינו בעלי מעשה, אבל עם הרוח אנחנו; אנחנו נדע רק לאסוף פרוטות פרוטות. בתחלה כלכלנו בפרוטות אלו צאן־אדם ורועים אחדים גזזו את הצאן, ועתה בראנו לנו יציר חדש: אנשים אחדים האוחזים באת ובמחרשה ונתן להם להם במדה ומים במשורה — ואנחנו עומדים מנגד ושואלים בתמהון איש את רעהו: מדוע הרינו, חלנו וילדנו רוח?

ותשובה נכונה לכל מבין בצדה עומדת: באין עבודה אין גם פעולה.

* * *

ולהזכיר נשכחות ימים עברו הנני להביא פה מאמר אחד שכתבתי בענין השמיטה בהמליץ תרמ״ט ב׳ טבת; כעין מכתב להמו״ל.

בשבוע העבר הגיעני „ההבצלת״ עם ה„קול מהיכל״, אשר בו יצאו מהרסינו ומחריבינו לקעקע את בנין הישוב באה״ק, ואתמול הגיעני „המליץ״ גליון 242, אשר בו נתת שני מאמרים ג״כ על דבר שאלת השמיטה. האמת אגיד לך, אדוני הנכבד, כי יותר ממה שחרדת לקול השטן היוצא מקול ההיכל, חרד לבבי ממאמריך ב„המליץ״, והנני לבאר דברי:

כל איש בר דעת יבין, כי ה„קול מהיכל״ לא יצא בלתי אם להכעים את הנדיב. יודע אנכי את אנשי ירושלים, את יראתם והרדתם לקיום המצוות הן התלויות בארץ והן שאינן תלויות בארץ, ונעלה אצלי מעל כל ספק, כי לו חפץ הנדיב שישבתו הקולוניסטים מעבודתם בשנת השבע, כי אז יצא ג״כ קול מהיכל לקרוא: פוקו וזרעו בשביעית משום ארנוניא וכל השובת בשנת השמטה הוא מורד במלכות וגוזל מסי המדינה, וכדומה דברים כאלו. אולם ממאמריך ב„המליץ״ נבהלתי לראות, כי הנך פוסח על שתי הסעיפים — אם לנטות אחר הרבנית מבריסק, מפני השלום, או לא. אף גם לא אוכל להסכים לעצתך, להמציא עבודה להקולוניסטים בבנין מסלת הברזל, אשר תבנה, כפי הנשמע, בין יפו ובין ירושלים, וטעמי ונמוקי עמי: מפני המריבות והקטטות אין לנו לירא, יען כי לאשרנו הדברים עתיקים ועוד מעט עש יאכלם. כבר עלה רקבון בשופרה של הרבנית מבריסק, וצבא החונים על דגלה ימעטו ויצערו יום יום, ומה כהה כי תיחל ללחום את אחינו אנשי גאולתנו האוחזים באת ומחרשת? יודע אנכי על פי הנסיון, כי גם דרכי ודרכי אחי הראשונים בראשון לציון לא היו לרצון לפניה, ובכל זאת לא שלטה בי יד חרמה, יען מיום בואי לאה״ק לא חפצתי לראות פניה ולבא עמה בוכוחים, להוכיח לה צדקתנו; ואין כל ספק אצלי, לו הבינו אחינו בני המושבות את אשר לפניהם — וכל עוד לא צוה לנו ה׳ את הברכה בשנה הששית כדאים המה הרה״ג ראי״ס

וחבריו לסמוך עליהם, אז יחר גרון הרבנית מצעוק והקנאים יאלמו דום. ולהמציא עבודה להקולוניסטים במסלת הברזל—היא עצה שאין לה יסוד. ראשית, כי המסלה עוד טרם תבנה, ואם לה יעגנו, לה ישברו—יסבלו חרפת רעב; וזאת שנית — חוק הוא בתורת הכלכלה, שאין מערבין מלאכה במלאכה, עבודת האדמה ענין בפני עצמו הוא ומלאכת הבנין דבר בפני עצמו, וידוע שאין אכר עוזב ביתו ובהמתו וכלי מחרשתו וקצירו לבקש לו עבודה אחרת, בלתי אם אדמתו אשר חרש וזרע לא הוסיפה תת כחה לו, לנהל אותו ואת ביתו בלחם כל השנה, והאכר אשר יאלצהו ההכרח להרחיק נדוד לבקש עבודה להחיות נפשו, ימך המקרה בביתו—בהמתו תמות, אדמתו יירש אחר וכל יגיעו יורד לטמיון. לזאת מתכונים, לפי דעתי, בעלי ה„קול מהיכל", והיא מטרת חפצם.

אנו אין לנו כי אם לדבר השכם ודבר על לבב אחינו בני המושבות ולהזהירם לבל יפלו ברשת זו טמנו להם בעלי ה„קול מהיכל", ולהבינם בינה, כי בעוה"ר דבר ה' לא יצא עתה מציון רק מקובנא, ואם כדברי בעל המאמר „דובר אמת" (המליץ גליון 242) כן הוא, כי קימה וקבלה עליה המושבה „גדרה" לקיים את איסור השמיטה לכל פרטיו, אז החוב מוטל על חו"צ בארצנו להטותם מדרכם זה, ולא יהיו ללעג ולקלס, באמור עליהם ליצני הדור, כי נזהרים הם לעשר את התבן והמלח. חלילה להם לתת יד להרבנית וכת דילה, לקנא קנאת הבערות ולהתמכר לאליל הבטלה, שיש בה סכנה לכל ענין הישוב, אשר בו השקיעו כחם ודמם. ומי מהם יודע ויבין יותר, כי הנדבות אשר יאמרו בעלי ה„קול מהיכל" לאסוף, משענת קנה רצוץ הן, כי המעט אשר יקבצו ידבק חלק גדול ממנו בכף המתעסקים והמחלקים, והנותר יתנו לאשר יישר בעיני הרבנית ויבדקו למזונות את המקבלים מהם משען לחם צר, אם נאמנים הם לכל אשר תדרוש הרבנית מהם. עליהם לזכור, כי עיני כל ישראל עליהם, וחובה קדושה מוטלת עליהם להראות, כי יודעים הם להוקיר מטרתם הנשאה ואל ישעו בדברי שקר אשר יבטאו חנפי לעגי מעוג, אשר בלבם ישימו ארבם לצודם למדחפות. ע"כ ילכו מנגד להם ולא יבטחו בהם, כי רעה הלילה נגד פניהם.

אלה דברי איש יודע ובקי בהליכות המושבות ובתכונת הקנאים בירושלים.

פרק לב.

חשבון עבודת הועד חלוצי יסוד המעלה. — סבת התיסדותו. — לעניים לא יוכל לעזור להתישב. — נסיעה לאלכסנדריה. — נסיעת אמזלג לאליפנט. — נסיעה לעזה לקנות כברת ארץ. — מריבות וקטטות. — הקונים משכו ידיהם. — קנין ראשון-לציון.— חשבון הוצאות ועד חלוצי יסוד המעלה. —

מהחבצלת תרמ״ב 39.

ביום כ״ח אדר שנה זו נכנסו לאספה ביפו אנשים אחדים, שבאו בתור שליחים לראות את הארץ ולהתודע, עד כמה היא מוכשרת ליסוד מושבות לבני ישראל. אחרי משא ומתן באו לידי הוכחה והחלטה, כי נחוץ מאד ליסד ועד בשם „חלוצי יסוד המעלה", שיהיה למרכז מיוחד, אשר אליו יפנו כל הבאים להאחז בארץ הקדושה. הסבות, אשר הסבו בהתיסדות הועד, הנה:

א) התשוקה לצאת להאחז בארץ ישראל מתגדלת ברוסיה מיום ליום, אבל פרוד הדעות השורר בין אחינו בארץ ההיא וחוקי הארץ ההיא, המניחים עכובים ליסוד חבקות ליציאה מן הארץ, גורמים לזה, כי יעברו עוד ימים רבים טרם יוסדו ועדים בארץ זו לכלכל את היציאה בסדרים טובים, והשליחים הבודדים אם יוסיפו לבוא, יוכלו לנפול בידי סרסורים שונים ויאבדו אונם והונם.

ב) עמל ועבודה רבה דרושים לקנית האדמה בארצנו. על הקונה להבין את שפת הארץ בכתב ולשון; לדעת את חוקי הארץ בנוגע לקנין אחוזות, אשר פרטיהם רבים מאד; עליו ג״כ להיות בקי בידיעת יבול האדמה, אוירה ושכניה, כל הדברים האלה שקשה לדעת לאנשים בודדים.

שתי הסבות הראשיות האלה הסבו בהתיסדות הועד. הוא לקח על עצמו לדרוש ולחקור את הארץ ויבולה, למשוך אליו אנשים ישרי לב מאזרחי הארץ, אשר לבם טוב לרעיון ישוב הארץ הקדושה ויודעים את שפת הארץ חוקיה ונמוסיה, לאגד את הבאים לאגודה אחת, לעשות מושב אחד אחד וגם יותר, לפי ערך הבאים.

ונשלחה אז הודעה למכ״ע העברים להודיע את דבר התיסדות הועד, ואת חשבון ההוצאות הנחוצות לכל משפחה ממוצעת, אשר תחפץ להאחז באה״ק, והעידונו בעניי עם, אשר מכסת כסף ההוצאות אין להם, לבלי יצאו מארצם כי רעה נשקפה להם; אחדים מהשלוחים שבו לארצם להשיב שולחיהם דבר, ואחדים מהם נשארו פה, להוסיף לתור את הארץ ולכלכל עניני הועד. בין כָה וכה הביאה כל אניה הבאה ליפו עניים רבים ובהם גם בעלי משפחות לא מעטות, ובידם לא היה אף במה לשלם שכר האניה הקטנה המביאתם מאנית הקטור אל

החוף, ונוסף לשלוח אזהרות רבות ושונות במכתבי העתים לבל יעפילו עניים עלות אל הקודש כי בנפשם הוא; כי אין להועד כל מוצא לכסף עזר, ולא יוכל לעזרם אף במזון סעודה אחת.

מצב העניים אשר כבר באו, ודאגותינו להם לימים יבואו עוררונו ללכת לאלכסנדריה של מצרים, לחלות פני עמנו שם, כי יושיטו יד עזרתם לענייי העם. ונסע אני ורעי ה׳ פיינברג ונבוא שמה, ובקשתנו נתקבלה ברצון. אנשים אחדים מנכבדי העיר החלו לאסוף נדבות למטרה הזאת, ויציעו לפני מנהלי העדה לעזרנו בסך ארבעים אלף פרנק. העדה הסכימה לזה וגמרה אומר לקנות אדמה באה״ק בסך הזה ולתתה לעניים ע״י הועד. טרם נגשו אל המלאכה נועצו לשאל את הועד הנוסד ב„מאנשיען הויז׳ בלונדון, אולי יאבה הוא לקנות אדמה בעד עניים והיה כסף עדת אלכסנדריה להוצאות בנין בתים. אנחנו יצאנו מאלכסנדריה עוד טרם באה תשובת הועד בלונדון ונשתעשע בתקוה, כי אם כה ואם כה יצליח חפצנו בידינו לעשות דבר מה לטובת העניים, אבל בין כה וכה עננה הרת ריב ומדון כסתה שמי מצרים. האנגלים ירו על אלכסנדריה העיר העליזה. תושביה עזבוה ובתוכם גם אחינו נדיבי העם, והעניים הוסיפו לבוא לארצנו. ואז באה המסיון הבריטית בתקותה להבנות מחרבן הלאום. דבר שלחה אל כל ציריה באודיסה ובקונסטנטינופל לפתות את היהודים, כי יבואו ליפו ושם תנתן להם כברת ארץ לעבדה ולשמרה ומאומה לא יחסר להם, ואחינו האומללים שמה, אשר דרכי המסיתים האלה מוזרים להם נפתו להם וילכו שולל, ובבואם הנה ראו כי נכזבה תוחלתם ויתלוננו עלינו על לא חמס בכפינו; יען כי אנחנו לא פעם ולא שתים העידונו בם, כי לא יצאו מארצם ולא יבואו אלינו ושומע לא היה לנו. בעלי כסף אך מתי מספר נמצאו בין הבאים ולא עצרו כח לקנות אדמה להם לבדם.

ביום כ״ט אייר יצא האדון חיים אמזאלג נ״י סגן קונסול בריטניא ביפו ונשיא הכבוד של הועד, קונסטנטינופלה במלאכות הועד לבקשת השר אליפהאנט, אשר דרש מאתנו כי נשלח אליו אחד מאתנו להועץ אתו על אודות ישוב הארץ. הסכסוך המדיני, אשר קם במצרים ויפרוש כנפיו גם על תוגרמה, הפריע את ה׳ אליפהאנט מהוציא את מחשבתו לפעולה, ולכן לא הביאה גם נסיעת ה׳ אמזאלאג פרי.

בעת ההיא בא ליפו ה׳ י׳ מ. ברנר, לפנים ראש ועד ישוב א״י בפוקשאן ברומניה, ועמו עוד אנשים בעלי כסף אשר חפצו לקנות אדמה. ובהודע לנו כי הוא חפץ להשתתף אתנו בסך כסף מסוים למען קנות אחוזה,

ספחנו אותו לחברתנו, למען יעלה בידנו לעשות התחלה. וביום כ״ז אייר נסעתי בלוית שני חברים להתעסק בקנין קרקע בסביבות עזה, ומטרתנו היתה לקנות כברת ארץ בשביל אלה שיש להם אמצעים. בתקותנו כי החברות של חסד ג״כ ישתתפו בקנית קרקע להושיב שמה את אלה שאין להם אמצעים החלטנו לשאת ראשי אנשים כאלו שיש להם אמצעים קטנים, לקחת מכל אחד מהם עשרים פרנק דמי קדימה ולשתף אותם בקניה זו בתנאי, כי אם יהיו להם יתר האמצעים ע״י חברות של חסד, אזי יהיה להם חלק בקניה, ואם לא — נחזיר להם הדמי קדימה. כעשרה אנשים השתתפו על תנאים אלו.

הנסיעה הזאת קרבה אותנו אמנם למטרתנו, כי בשובי שני ימים לפני חג השבועות ליפו, באו אלינו שנים עשר אנשים מבעלי כסף בינונים ויבקשוני, כי אקבל מאתם ערבון על קנין קרקע בסביבות עזה. בשבוע ההוא היה נחוץ לנו עוד לנסוע ירושלימה בנוגע לעסק הזה, וביום י״ב סיון לקחנו הערבון משנים עשר אנשים האלה ויצאתי בלוית שני חברי הועד לעזה. בימים ההם בא ליפו ה׳ יוסף רבינוביץ, ואחרי אשר הלך רכיל וכתב מה שלא ידע מקונסטנטינופל, בא גם הנה רק לחרחר ריב ולגרות מדון. וכשמוע הסרסורים השונים, כי צועדים אנחנו קדימה ומתקרבים אל מטרתנו, ויסכסכו איש ברעהו ויחרחר ריב ומדנים. ובשובי ליפו ביום ט״ו סיון לשבות את השבת, עוד טרם עלתה בידי לגמור הקניה, מצאתי את העיר כמרקחה, כי בידי הסרסורים ורבינוביץ עלה להוציא דבה על הארץ, ויסיתו את בני החברה להפרד, ויבואו אלי ואחזיר להם את כסף ערבונם על קנין הקרקע. ה׳ ברנר חזר מדעתו לקנות קרקע ביחד עם אחינו מרוסיא, בראותו את פרוד הלבבות ואת אי הסדרים השורר ביניהם, כי אין איש מהם יודע את חפצו ומטרתו, על כן לא היה ביכלתנו להוציא חפצנו לפעולה, ובכליון עינים חכינו לעת בוא אנשים אחדים בעלי כסף ומתינות הדעת, ובראותנו כי צרינו מפריעים אותנו מעזור להעניים, החזרנו להחברים שנכנסו ע״מ לקבל עזרה מחברות של חסד לכל אחד את עשרים הפרנק שהכנים. לבשתם וכלימתם של אלה שנים עשר איש, בעלי האמצעים אשר נתנו גם הם כל אחד עשרים פרנק לעזור בהוצאות הנסיעה לקנות אדמה, נאלצים אנחנו לכתוב בספר הזכרון, כי גם המה לקחו כספם בחזרה אחרי אשר כבר הוצא.

כעבור עשרה ימים מעת המהומה ההיא, בא האדון צבי ליבונטין נ״י ובטוב לבו וחפצו להניח אבן פנה למפעלנו הנשגב, הפריש סך עצום לקנות כברת ארץ לקולוניא אחת, ואחרי עבור כחודש ימים נלוו אלינו חברים כלבבנו, ונקן נחלת שדה, אדמה טובה פוריה ודשנה, ובחסד האדון צבי

ליבונטין נ"י נספחו גם משפחות אחדות מעניי הפליטים אל נחלתנו זאת, כי נתן להם הארון הנ"ל את הקרקע לשלם מחירה במשך חמש שנים בלי נשך. זכרה לו ה' לטובה, ועתה כפינו פרושות השמימה בתודה והלל לה' הגומל עלינו שהחיינו וקימנו והיגענו לזמן הזה, ובתפלה ותחנונים כי יצליח דרכינו ויברך מעבדנו והיינו שלוים ושאננים על אחוזתנו.

„אחים נכבדים!" — קראתי לחברי ורעי בקראי לפניהם דברי ההודעה הזאת, ה' הוא היודע את אשר סבלנו במשך ארבעה ירחים האחרונים. נשאנו עמל ותלאה רבה מאד מסנבלטים שונים, אשר התיצבו לשטן על דרכנו, אבל ב"ה עברנום ומסילה סלולה עתה לפנינו. הבה איפוא נתחזקה ונאמץ לבנו לשאת כל עמל ועבודה לטובת מפעלנו הנשגב. אל תרגזו אחי בדרככם, ולבכם אל יפול לדברי צרינו למיניהם השונים. נגד ה' ואדם נוכל לאמר בפה מלא, כי חפים אנחנו מאשמה, אם אחדים מאחינו שבו לארצם ולא עשו חיל; הם לא האמינו בנו — ומה יכולנו עשות? אין אנחנו אשמים גם באסון אחינו אלה אשר באו הנה בלי כסף ומצבם רע מאד, כי העידונו בם לבל יעפילו עלות ולא שמעו לקולנו, ובאשר יכולנו עזור להם—עזרנום. ה' היודע ללב אנוש הוא ישלם לנו כגמולנו. והוא יהי' בעזרתנו לעשות דרכנו הלאה. על ה' נשליך יהבנו והוא יכלכלנו".

ספר זכרון

ועד

חלוצי יסוד המעלה

בו יבואו פרטי־כל ההסכמות והתקנות אשר יחליטו חברי הועד בהתועדם בנוגע להתיסדות הקולניום מעבודת האדמה, בארץ הקדושה, בשביל אחינו בני ישראל

וישבו בה יהודה וכל עריו
יחדו אכרים ונסעו בעדר!
ירמיה. ל״א כ״ג.

בחדש

אדר תרמ״ב

א.

האסיפה ביום ב' עריח ניסן תרמ״ב — פעה״ק יפו תובב״א.

התאספנו יחד אנחנו הח״מ חברי הועד. היום גמרנו ברוב דעות אלו הענינים המבוארים פה.

א) לבחר מאתנו את הרה״ח ר' זלמן דוד לעוואנטין—פרעזידענט. את ה' ר' ליב ראזענטהאל לממונה על הקופה. את הרה״ח הר' שמחה בונם אסאוועטצקי— לסופר ומזכיר. את הרה״ח הר' נפתלי בן אברהם הילל — לרואה חשבון.

ב) כל אחד מאתנו יתן עשרים פראנק לפי שעה לקופת הועד על הוצאות בתור הלואה.

ג) מקום הועד יהיה לפי שעה בעיר יפו תובב״א.

ד) לבקש את הרה״ח הר״ר מיכל פינעס לקחת שכם אחד אתנו בעבודת הועד.

ה) להודיע במכתבים מיוחדים לחברות של חסד שנתיסדו בקרית חוצות לטובת ישוב ארץ־ישראל והתיסדות הועד שלנו.

חתימות.

חותמת: ועד חלוצי יסוד המעלה בארץ הקדושה.

ב.

אסיפה מהועד, אור ליום ד' ניסן תרמ״ב, יפו.

בהתאספנו יחד, אנחנו הח״מ, חברי הועד נמנו וגמרו בהסכם כלנו אלו הענינים אשר מצאנו נחוצים לענין הועד:

א) מוצא לכסף הדרושים להוצאות הועד המבוארים בתקנות הועד בסעיף ט' יהיו: א) מכסף שנתי שיתנו החברים מהועד שהמה כעת ושיתחברו עוד להועד סך עשרה פראנק לשנה בפעם אחת או בשתי פעמים. ב) מנדבות שיתנו נדיבי לבב להוצאות הועד.

ב) ההלואות שיקח הועד להוצאותיו מחבריו יתחיל לשלם לכל אחד לפי חלקו, כאשר יביאו אל קופת הועד כסף ע״פ האפנים המבוארים בסעיף א.

ג) אין הועד מוציא מקופתו לתשלום חובותיו יותר מחצי הכסף שנמצא בקופתו.

ד) כלנו הח״מ מחיבים את עצמנו, לעת הצורך, ליתן לקופת הועד בהלואה עד מאה פראנק.

ה) הר"ר מיכל פינעס, אחרי ההצעה של הועד שיקח שכם אחד בעבודת הועד, כפי שמבואר בסעיף ד' מהאסיפה העברה, -- ענה ואמר, כי לא יוכל לקבל עליו שום עבודה בהועד, מפני שנשאר מקום הועד ביפו.

חתימות.

חותמת הועד.

ג.

האסיפה מוצש"ק, אור ליום י"ג ניסן תרמ"ב, יפו.

בהתאספנו יחד חברי הועד נמנו וגמרו אלו הענינים המבוארים למטה:

א) לכונן באה"ק מושב עבור אחינו בני ישראל לעבודת האדמה בשם „ראשון לציון".

ב) חברי המושב הזה יהיו: א) מאנשים כאלה שיש להם הכסף הדרוש לקנית הקרקע, בנית הבתים, קנית בהמות, כלי מחרשה וכדומה ויוכלו להתישב על האמצעים שלהם מבלתי עזר וסעד מחוץ. ב) מאנשים כאלה שישלחו אלינו חברות של חסד שנתיסדו בקרית־חוצות, אם יסכימו להוציא עבורם כל אלו ההוצאות שדרושים לכל משפחה ומשפחה, כפי החשבון שיציע לפניהם הועד. אלו ואלו מתקבלים אל החבורה שלנו ע"פ רוב דעות של הועד, אחרי החקירה והדרישה ממצבה המוסרי של המשפחה, הבאה לאגודתנו ומדרכה בין אלקים ואנשים.

ג) הועד יתאמץ להשיג להמושב „ראשון־לציון" זכות אגודה מאושרת ומקוימת (קארפוס יורי) שתהיה ביכולתה לקנות ולמכור על שמה בתור אגודה וכל אחד מבני המושב ישתתף להחבורה הזאת, ע"י שטר מיוהד כעין אקציא או פאייע.

ד) הועד יתקן תקנות בין אדם לחברו, אשר על פיהם יתנהגו כל אנשי החבורה וכל אחד ואחד מבני החבורה יתחיב על עצמו לבלי לסור מן התקנות ימין או שמאל. אהבה ואחוה יהי' יסוד המושב והאמת והשלום נר לרגליו וה' הבוחר בארץ חמדה יהי' בעזרתנו.

ה) כאשר יבואו לחברתנו עשרים אנשים בעלי משפחות, אז יקנה הועד הקרקע לפי ראות עיניו ויתחיל להתעסק בהתיסדות המושב בעז"ה.

חתימות.

חותמת.

ד.

האסיפה במוצש״ק אור ליום א׳ כ״ז ניסן תרמ״ב יפו.

בהתאספנו יחד מצאנו לנכון לקבוע אלו התקנות ולתת אותן לזכרון בספר ועד חלוצי יסוד המעלה.

א) אם יבואו לאה״ק עוד שלוחים מקהלות ישראל או אנשים אחרים החפצים לעבוד ולהתעסק בישובו של ארץ ישראל, — יש ברשות חברי הועד לכנוס אותם למחיצתם, ובלבד שיהיו אוהבי שלום, אנשי מנוחה, מתונים בדין וחפצים באמת להיות לעזר להועד בעבודתו עבודת הקדש, אבל אל יכנסו חברי הועד יותר מן י״ב אנשים.

ב) חבר שלא השתתף בעבודת הועד לא בגופו ולא בממונו במשך שני שבועות יש ברשות הועד ברוב דעות להוציאו מן כלל חבריו ולהכנים אחר תחתיו.

חתימות.

חותמת.

ה.

האסיפה מחברי הועד ביום ד׳ ראש חדש אייר תרמ״ב יפו ת״ו.

בהתאספנו כלנו יחד אנחנו הח״מ מצאנו לנכון לכתוב בספר זכרון הועד אלו הענינים המבוארים מטה.

א. ה׳ ר. לא חפץ להלוות כסף על הוצאות הועד ולא השתתף בנסיעת התרים ובעבודת הועד ובהוצאותיו עד היום, אשר על כן מצאו חברי הועד, נשען על תקנותיהם ועל הפרטיכל הקודם לקבל את משרת סגן האוצר מה׳ ר. ולתתה על שכם החבר הנאמן להועד בעבודתו ה״ה ר׳ יוסף פיינבערג (הר־תפארת).

ב) ה׳ ליעוואנטין נתן עד עתה בהלואה כסף על הוצאות הועד ומעתה ג״כ קבל בל״נ על עצמו לתת להוצאות הועד מכיסו בהלואה, כמה שיהי׳ ביכלתו, עד אשר תהיה הכנסה להועד מחבריו או מנדבות פרטיות ואז יהי׳ ברשותו לדרוש בחזרה את כספו כמה שהוציא כפי שיהי׳ רשום בהפנקס המיוחד לזה, וה׳ פיינבערג קבל על עצמו להחזיר לו החצי מהכסף שיוציא אם לא יהי׳ להועד שום הכנסה.

חתימות.

חותמת.

ו.

בשנים עשר לחדש השני.

אנחנו אנשי הועד בהסכם כולם מצאנו לנכון להכיר את האדון הנעלה, הנדיב והישיש הר"ר חיים אמזלג הי"ו קונסול לממלכת בריטניא ל„נשיא נכבד" להועד ולהגיש תודת הועד לו בעד טובותיו והשתדלותו לטובת ישוב ארץ ישראל. הכו"ח פה יפו עה"ק ת"ו בשנים עשר לחדש השני תרמ"ב.

חתימות.

חותמת.

ט.

יום ו' כ"ג אייר התרמ"ב, בהתאסף חברי הועד:

1. הנשיא הנכבד ציר אנגליא האדון חיים אמזלג;
2. ראש יסוד המעלה של בני ישראל ברומאניא האדון יצחק משה ברעננער י"ה;
3. ראש הועד חלוצי יסוד המעלה ז. ד. לעוואנטין י"ה;
4. סגן האוצר יוסף אמזלג י"ה;
5. ציר הועד האדון חיים יהודה אזיאס י"ה;
6. רואה החשבון הר"ר נפתלי הלל י"ה. והחבר הנכבד ה' יוסף אמזלג י"ה.
7. חבר הועד יוסף יוראווסקי ע"י האמנה ליב ה' שולמן.
8. חבר הועד הר"ר ישעיהו הלוי הארוויץ י"ה.
9. חבר הועד ה' מרדכי לאנדא.
10. מזכיר וחבר הועד ש. מ. שולמן.

נמנו וגמרו עפ"י הסכם כולם לקיים ולתקן הענינים המבוארים למטה:

א) לאשר ולקים את הפנקס הראשון של התקנות להועד חלוצי יסוד המעלה לאחד ולאגד בזה הועד את עניני היציאה מחו"ל מאחינו וההתישבות באה"ק של בני עמנו מרוסיא ורומאניא, ולהיות באגודה אחת עפ"י האופנים האלו:

1) הכסף שיאספו ברומאניא בשביל בנ"י מרומאניא יהי' רק להם לבדם והכסף אשר יאספו ברוסיא למען יהודי רוסיא יהי' ג"כ אך להם לבדם, אך הכסף, אשר יאספו במדינות אחרות למען ישוב א"י, ונדבות כלליות יהיו ליהודי רוסיא ויהודי רומאניא כאחד לפי השערת הועד.

2) על קיום סדרי הועד יפקחו האדון יצחק משה ברעננער וה' ז. ד. לעוואנטין, ראשי הועד.

ב) לקבל את האדון חיים יהודה אזיאס לציר הועד.

ג) לקבל את ה' ישעיהו הלוי הארוויץ לחבר הועד.

ד) שכרו ספינות להוביל את אחינו הבאים מחו"ל עם אנשים המביאים חפציהם עד מקום מושבם כנכון.

ה) לתקן איזה סעיפים מתקנות הועד ולשלוח אותם להצענטראל קאמיטע דגאלאטץ ולבקש מאתם שיסכימו גם המה לההתאחדות וליתן להם רשות לתקן את הסעיפים אם ימצאו לנכון, גם לדרוש מאתם כי ישלחו לפה גם את תקנותיהם וכו'.

ו) ליסד אגודה אחת (פעריין) שיוכלו להכתב בו כל מי שירצה ליקח חלק בדבר ישוב ארץ ישראל, ויתן דמי קדימה לכה"פ מן עשרים פראנק לא פחות ופראנק אחד בכל חדש והועד ידפים תקנותיו וישלח לכל אחד מחברי האגודה עקז' אחד, ומחויבים למלאות דברי התקנות והועד כנ"ל.

ז) כל חבר האגודה יוכל לשאל במכתב או בעצמו כל מה שירצה לדעת ע"ד הארץ וכל הידיעות הנחוצות לו והועד מחויב לענותו.

ח) כל חבר מהאגודה, שירצה להיות מחברי הועד מחויב לפנות אל הועד במכתב ודינו יופסק עפ"י רוב דעות עפ"י הצעת המזכיר.

ט) כי האדון הנשיא הנכבד ה' חיים אמזלג, נוסע לקאנסטאנטינאפאל בתור ציר הועד לקבל את פני האדון אליפאנט.

י) לשלוח טעלעגראממע להצענטראל קאמיטע ולהודיעו את כל זאת.

חתימות.

חותמת.

יב.

עפ"י הטעלעגראמים של האדון שאפירא מעזה, הסכימו אנשי הועד ביום ג' כ"ז אייר התרמ"ב, לשלוח שמה מאנשינו את ה"ה לעוואנטין ראש הועד ושנים מהועד ה' נפתלי הלל וה' ישעיהו הארוויץ, לראות את הארץ שמה וסביבותיה ולהתעסק בדבר קנית האדמה שמה מן הממלכה וכו'.

יום ג' כ"ז אייר התרמ"ב.

חתימות.

חותמת.

יג.

רעפארט משלוחי הועד לעזה, ה"ה לעוואנטין, הלל והארוויץ.

באלו הסביבות שנסענו מצאנו קרקע במדה גדולה וטובה של הממשלה, העומדת להמכר ועוד קרקעות הרבה של אנשים פרטים שנוכל לקנות מעט מעט עד אשר יצורפו למקומות גדולים המוכשרים ליסד שם קולוניות הרבה. נוכחנו לדעת, כי המקומות האלה, עזה וסביבותיה, המה היותר מובחרים למטרתנו; האדמה פוריה, האויר טוב וקרובה אל הים וגם נקל להתישב שם בעת ההוה, — וע"כ נתנו ערבון והמקה שלנו על האַקציאָן עבור הקרקע של הממשלה ומסרנו הדבר לאיש נאמן מבין דבר להתעסק להלאה בדבר הקנין מאנשים פרטים, עד אשר יבאו איש אחד או שנים מהועד להתעסק שמה על הענין הזה.

הקרקעות, בין של הממשלה ובין של אנשים פרטים יקנו על שם י. מ. ברעננער וז. ד. לעוואנטין.

ז. ד. לעוואנטין נתן בהלואה מכספו לערבון על קנית הקרקעות אַ בילעט הזוכה בגורלות (ווינגרעשנער בילעט).

חתימות.

חותמת.

האסיפה מד' סיון, אחרי אשר שמעו את דברי השלוחים ע"ד עזה, והסכימו עמהם נמנו וגמרו בהסכם כל הבריו לשלוח את ראש הועד האדון ברעננער והתנו ציר הועד ה' אזיאס לירושלים להתעסק בדבר הקניה וכו'. ד' סיון התרמ"ב יפו. השני מילים „והסכימו עמהם" נכתבו בצדק.

חתימות.

חותמת.

יד.

הועד בהסכם כל חבריו וברצון כלם נמנה וגמר להכיר את האדון הנעלה וכו' סי' מזכיר פחת ירושלים ה' יוסף איפענדי קריגער לחבר נכבד להועד ולבקשו כי יטיב נא לקבלו ברצון למען טובתו למען מטרתנו הקדושה אשר יתאמץ לעזרנו בכל מאודו. הבעה"ח יום ב' ד' סיון התרמ"ב יפו.

חתימות.

חותמת.

טז.

(אסיפה פרטית)

הועד חלוצי יסוד המעלה, בםכםת כל חבריו, הםכים להכיר את האדון ר׳ . . . . . *) מקישינאוו לחבר עובד בהועד, ולקבל דעתו, כדעת כל אחד מהנשארים בהועד.

חתימות.

חותמת.

יז.

אסיפה כללית.

באסיפה ביום י׳ סיון התרמ״ב כתבו אנשי האגודה בראשונה ידם על קנית הקרקע ויתנו ערבותן עליה שמונה אנשים בםך אלף שבע מאות ועשרים ושנים פראנק (1722 פראנק). הכםף בא תחת חתימת ראש הועד ז. ד. לעוואנטין, והבקשות נמםרו ליד ראש הועד י. מ. ברעננער.

חתימות.

חותמת.

יח.

אסיפה כללית

באסיפה מיום ב׳ י״א סיון התרמ״ב קבלו ערבון מה׳ אנשים על ארבע בקשות לקנות להם קרקע סך שבע מאות ושבעים פראנק .770 fr. הכםף בא תחת חתימת ראש הועד ז. ד. לעוואנטין.

חתימות.

חותמת.

יט.

אסיפה פרטית

האסיפה הנ״ל קבלה בקשת ה׳ בּאראנאוו, צערנאמארפיע, ליאחאוועצקי ובלאטקעוויץ אשר יחלו פני הועד ליתן להם רשות בעצמם לראות הארץ, באשר כי נשלחים הנה במלאכות חבורות שלמות, וגמרו להציע הדבר לפני אסיפה מיוחדת ויגמר עפ״י רוב דעות. י״א סיון התרמ״ב יפו ת״ו.

חתימות.

חותמת.

---

*) זהו יוסף ראבינאוויץ שהתנצר אחיכ, ע״כ מחיתי שמו.

על ההצעה הנ"ל הסכים הועד למלאות רצון המבקשים הנ"ל וה' גאלדשטיין בשלמות ולהרשות להם ללכת לראות את הארץ ככל אָותם ולתכלית הדבר הזה הועד מעמיד להם אחד מחבריו ה' ר' ישעיהו הארוויץ.

י"א סיון התרמ"ב.

חתימות.

חותמת.

כ.

(אסיפה פרטית)

כפי הרעפארט מד' סיון § י"ג, אשר הביאו שלוחי הועד ה' ז. ד. לעוואנטין ראש הועד, ה' נפתלי הלל ר"ח וה' ישעיהו הארוויץ, כי מצאו ארץ טובה לקנות וכבר השאירו ערבון. בילעט הזוכה בגורלות וכפי רצון השנים עשר משפחות אשר נתנו ערבון סך כנרשם בפרטיכל י"ז י"ח על קנית אדמה הסכים הועד לשלוח לגאזא שני חבריו ה' ז. ד. לעוואנטין ראש הועד וה' . . . . ולסמכם בכח והרשאה ככל הנחוץ לדבר הזה. עמם ילך גם אחד מחברי האגודה אשר יוברר מלוקחי הארץ. עפ"י רצון כל החברים, אשר נתנו המעות לקנות אדמה בעדם, כי יאמינו לראיש הועד ז. ד. לעוואנטין ויסמכו אך עליו בכל דבר הקנין ונתינת הכסף על שמו, הסכים הועד לדבריהם ורצונם ונותן הרשאה וכח לה' ז. ד. לעוואנטין לקנות הארץ על שמו ושם אחד מחברי האגודה אשר יובררו, על דעת חברי הועד וחברי האגודה. הכו"ח יום ב' י"א סיון התרמ"ב יפו. ומחר יסע הנ"ל לגאזא.

חתימות.

חותמת.

כא.

(אסיפה כללית)

1) כפי הפרטיכאל כ' של אתמול הי' צריך ללכת לגאזא בשליחות הועד ה' . . . ., אך מבלי יכלתו ללכת מסבת בריאותו, הציעו לפני הועד חבר אחר הר' נפתלי הלל ונגמר להסכים עליו עפ"י רוב דעות. המיעוט דעות היו ה' ברעננער ור' ישעיהו הארוויץ.

2) ראש הועד ז. ד. לעוואנטין הציע לפני הועד והסכימו כלמו כי חברי הועד העובדים למטרת ישוב א"י יעבדו שלא ע"מ לקבל פרס מלבד חברי הועד ה' ישעיהו הארוויץ והמזכיר ש. ז. שולמן הוצאותיהם על הועד.

3) כשנתחבר ה' ברנר אל הועד היתה מטרת הועד לכונן מושב בא"י עבור העניים על הכסף שיבוא מחו"ל, ואשר ע"כ קבע תקנה כי כל אלו העניים הבאים לכאן יכתבו ידם אל החברה וישלמו כל אחד עשרים פראנק וכל המוקדם להחברה מוקדם בעזרה, – אבל אחרי אשר נתחבר ה' . . . . . וכפי הידיעות שהביא נכר הדבר, כי עוד ימים רבים ימשכו עד אשר יהי' לכסף מוצא לכלכל הוצאות הקאלאניזאציאן של העניים בא"י, נמנו וגמרו חברי הועד בהסכם כלם להודיע להעניים שיקבלו בחזרה העשרים פראנק ששלמו, והועד ישתדל כעת לכונן מושב מבעלי כסף ואח"כ באשר יתישבו בעלי הכסף ישתדל הועד להושיב אצלם עניים על איזה אמצעים שיהיו אז ביכולתו.

חתימות.

חותמת.

כג.

(אסיפה כללית)

אנחנו הח"מ חברי הועד חלוצי יס"ה הסכמנו לשלוח שני טעלעגראמין ללאנדאן ווין להלות את פני נדיבי עמנו לעזור להעניים הבאים הנה ואשר כבר באו וסובלים רעב ומחסור והננו כו"ח י"ט אייר התרמ"ב יפו.

חתימות.

חותמת.

כה.

הועד נמנה וגמר לשלוח טעלעגראם להאדון בעראן ראטשילד לבקשו בעד אלה המשפחות העניות הבאות פה בפרט ובשביל עזר הנודדים בכלל הכו"ח יום א' כ"ד סיון התרמ"ב יפו.

חתימות.

חותמת.

כו.

(אסיפה כללית)

הועד חלוצי יסוד המעלה במכסת כל חבריו נמנו וגמרו והסכימו כי ילכו האדונים ז. ד. לעוואנטין, ראש הועד, עם האנשים אשר יבחר למקומות אחדים למען קנות אדמה למען המושב הראשון „ראשון לציון". הבאים עה"ח יום ג' כ"ו סיון התרמ"ב יפו.

חתימות.

חותמת.

כז.

הועד קבל בתודה נדבת האדונים, אשר נתנו לתמיכת העניים פה סך מאה וארבעה עשר פראנק וגמרו לחלק מזה בידי העניים הבאים הנה ומסרו ליד סגן האוצר י' אמזלג.

הבאים על החתום

חתימות.

חותמת.

כח.

הועד חלוצי יסוד המעלה מצא לנכון להכיר את האדון הנכבד ה' צבי הירש לעוואנטין בעד טובתו ומעבדו למען ישוב א"י בתור „חבר נכבד" להועד ולהגיש תודת הועד לו ביחד עם התעודה כדת. הבאים עה"ח יום ב' ג' תמוז התרמ"ב.

חתימות.

חותמת.

כט.

יום ג' י"א תמוז תרמ"ב.

בהתאסף חברי הועד הסכימו כלמו להוציא ממספר חבריו את ה"ה . . . . . „ ליב . . . . ומ. לאנדא על אשר הרחרו ריב וירעו למטרת הועד ולרעיון הקדש של ישוב א"י וידברו סרה על הארץ הקדושה וע"כ שמם לא יחד בכבוד הועד. הבאים על החתום יום להודש הנ"ל.

חתימות.

חותמת.

לא.

חברי הועד בהאספם הסכימו לפעולת היושב ראש ז. ד. לעוואנטין שחזר הדמי קדימה לאלו השנים עשר אנשים שנתנו כספם על קנין הקרקע והציעו להגענעראל קאססיר יוסף אמזאללענ להשיב לו בחזרה הבקשות של הי"ב אנשים שנמצאים תחת ידו. (עיין פרטיכל י"ז, י"ח וגם כ"ב). יום ג' י"א תמוז תרמ"ב יפו.

חתימות.

חותמת.

לג.

ר״ח מנחם אב תרמ״ב.

בהתאסף חברי הועד נמנו וגמרו לאַשר ולקיים את אלו הענינים הכתובים למטה:

א) להתחיל להוציא לאור מכ״ע תחת שם „ראשון לציון״ אשר מטרתו יהי׳ לעורר את לבב עמנו להרעיון מישוב ארצנו הקדושה ולהיות לפה ולמליץ לעדת „ראשון לציון״ לכל הענינים הנוגעים לה.

ב) לקרא להרה״ח י. ד. פרומקין מו״ל החבצלת שיהי׳ הוא המו״ל את המ״ע „ראשון לציון״, תחת השגחת הועד ע״פ האופנים האלו:

1) שש מאות עקזעמפלארין מחויבים אנחנו לקבל מאתו ולשלם לו מחירם ארבעים פראנק עבור כל נוממער וכל הוצאות ההדפסה והניר עליו. ומחויב הוא גם לתת לנו יותר מן הסך הנ״ל כמה שנדרש מאתו ובעד כל גליון הנוסף נשלם לו אך המשה פראנק לכל שנה. 2) נוסף לזה יקבל מאתנו עשרים פראנק מכל נוממער עבור עבודתו הספרותית, אם יעשה הוא בעצמו הנוממער, ועשרים פראנק עבור הפירמה שלו. 3) העלים ישולחו מפה על הוצאותינו והכסף שיבוא עבור העלים שנשלח יבואו להגענעראל קאססיר ומידו יצאו והריוח שיהי׳ ילך על דרכי המושב „ראשון לציון״. 4) עלינו להשגיח כי לא יהיו המאמרים מתנגדים לדת התורה והמדינה. 5) אם נשיג לנו סופר שיהי׳ ביכלתו לכתוב כל שבוע ושבוע הנוממער של המ״ע הנ״ל אזי יפחות ה׳ פרומקין העשרים פראנק שמקבל עבור עבודתו הספרותית.

ג) לקבל מאת הא׳ הנכבד מוהר״ר צבי הירש לעוואנטין נדבתו סך שלש מאות ושלש ושלשים דונם מאדמתו בראשון לציון ע״ס חמשת אלפים פראנק ולמסרה לשש משפחות עניות בתנאי לשלם המחיר במשך חמש שנים ועל הכסף אשר יבוא מהתשלומין לבנות בית העדה בראשון לציון.

ד) הועד קים—להביע להגדיב צבי לעוואנטין ברכתו ותודתו מקרב ולב.

ה) כאשר יצליח ה׳ מעשי ידינו וחברי המושב „ראשון לציון״, יצאו אל המושב לבנות הבתים וכו׳ אזי צריכים כל אלה העניים המבקשים עזרה מהועד לצאת לעבוד עבודה בהמושב ולבד התשלום שישלמו להם בעלי המושב יוסיף הועד להם כפי האמצעים שיהי׳ אצלו, אבל לאלה שיש ביכלתם לעבוד ולא יעבדו לא יותן להם עזרה. כן לא יוכל הועד לתת עזרה לאלה החפצים לעזוב את יפו, כי כפי הנראה דעת המתנדבים רק בשביל הנשארים בפה.

ו) אם יבוא איזה סכום מסוים נוסף להסכום שנדב ה' צבי לעוואנטין אזי יהי' ג"כ על קנין קרקע ויהי' תחת השגחת הועד חלוצי יסוד המעלה.

ז) לאַשר ולקים את החשבון דלמטה ולהדפיסו בהגומער הראשון או השני של המ"ע „ראשון לציון".

לד.

החשבון מהכנסה והוציאה של הועד חלוצי יסוד המעלה

מר"ח ניסן עד ר"ח מנחם אב התרמ"ב.

הוצאה	סנט. פראנק
הנסיעות לתור את הארץ ע"י חברי הועד. . . .	1176.40
נסיעת ה' אמזאלאג לקושטא	974.
טילגראממען ופאסט מארקין	272.18
סעקרעטער ודראגאמאן .	198. 6
משרתים	50,66
מדור להועד. . . .	150.30
שכר דפים וניר. . .	150.40
כלי בית וכלי כתיבה .	116.
מכ"ע החבצלת . . .	14.
עזר לעניים	572.80
עזר שכר דירה . . .	88.
עזר שכר ספינה. . .	50.
טג' לאצילי אירופא. .	179.
ע"ה המכ"ע „ראשון לציון"	110.
ס"ה	4101.80
על ר"ח אב נשאר	
בהקאססע 1003.20	
ע"ה המושב ראשון לציון 357.50	1360.70
	5462.50

הכנסה	סנט. פראנק
מחברי הועד נדבות פרטיות	337.10
מה' פריעדבורג	27.50
" לעווינסקיע	2.50
חברי ביל"ו	23.
מה' ב' לעהמאנן ממאינץ	500.
" " " " .	1000.
מבאראן ראהטשילד . .	605.
ע"ה המושב „ראשון לציון"	2495.10
מהמכ"ע ראזסוועט 125,	
" רוסקי יעוורעי 155.	
" ראזסוועט 77.50	357.50
הלואה מה' אמזאלאג *) .	974.
" מה' ז. ד. לעוואנטין *).	1635.90
	5462.50

*) ההלואות האלו הושבו ליד ה' ז. ד. לעוואנטין וליד ה' אמזאלאג אחרי אשר נקנתה אדמת ראשון לציון מההוצאות על קנין האדמה הזאת.

חתימות.

הותמת.

לה.

ביום ואו י"ב מנ"א התאספנו יחד הה"מ באסיפה כללית והסכמנו לבחור קאסיריר פריאוואריש אשר אליו יביאו כל או"א מאתנו שלשים רו"כ למען לגמור עם בעלי המלאכות להתחיל בראשונה לחפור הבאר באדמת אחוזתנו. ובאסיפה הכללית העתידה להיות אחר שבת ק' נבחר שנית ועד מיוחד מיושב ראש ושאר הנבחרים. ועתה עפ"י רוב דעות נבחר ה' יעקב פרץ פרייאמן נ"י ובעה"ח והיה לבאר שלשים רו"כ המה חמשה ושבעים פראנק 75 .fr. בכח והרשאה מאת צבי לעוואנטין ז. ד.. לעוואנטין.

חתימות.

הותמת.

זלמן דוד ליבונטין.

לארץ אבותינו

ספר שני

לתולדות עבודת ההסתדרות הציונית

משנת 1901 עד 1914

שנת תרפ"ד

דפוס והוצאת א. איתן וס. שושני, תל-אביב.

כעין הקדמה.

החלק הראשון מספרי זה כולל דברי ימי התיסדות המושב ראשון־לציון וחלק ידוע מעבודת חובבי ציון בשנות הארבעים למספרנו. בחלק הזה והחלקים הבאים אחריו העמדתי לי למטרה לתת חומר לדברי ימי העבודה המעשית של ההסתדרות הציונית בארץ־ישראל. ומפני שהמוסד הראשון בזמן לעבודה זו של ההסתדרות הציונית היתה חברת אנגליה־פלשתינה בע"מ, שנוסדה על ידי הבנק העברי, מצאתי לנחוץ להאריך מעט בדברי ימי התיסדות המוסדות הכספיים האלה והמקרים הקרובים להם, שהשתלשלו בתקופה זו. אולי ימצא ההיסטוריון הבא חפץ בהם.

כל זאת הנהו התוכן של החלק השני הזה. בחלקים הבאים, שהנני מכין לדפוס, יבא חומר לדברי ימי עבודת האפ"ק בא"י אחרי המלחמה, עבודת ההסתדרות הציונית ומוסדיה השונים בארצנו לפני המלחמה ואחריה, והעבודה המדינית בלונדון בשנות המלחמה.

כל החומר לֻקח מן הרשימות, שכתבתי מזמן לזמן, מן ההרצאות ששלחתי להדירקטורים וממכתבים שכתבתי ושקבלתי. אלא שבשעת סדור הספר, חברתי אחד לאחד כל ענין וענין, שהיה מפוזר בכמה הרצאות ומכתבים שונים, למען יהיה לקורא מושג מכל הענין בפעם אחת ולא יצטרך לצרפו מהרבה מקומות.

פרק א.

הכרזת יסוד הבנק העברי.—מצב חבת ציון ברוסיה בזמן ההוא.— החובבים מוכרים מניות הבנק העברי. — יחס הבנקירים היהודים למוסד זה. — החדוש בהדפסת שם הבנק בעברית.

הקונגרס הציוני, שהתאסף בשנת 1898 בבזל, החליט ליסד בנק עברי, „בית אוצר התישבות היהודים", שיהיה כלי שרת לעבודה פוליטית ומעשית בארץ ישראל. ביום העשרים למרץ 1899, נתאשרו תקנות הבנק הזה בלונדון, ואחרי האשור נשלחו כרוזים ומודעות לכל ארצות תבל, מקומות מושב יהודים, בהצעה להשתתף ביסוד המוסד הזה על־ידי קנית מניותיו.

וחבת ציון — רעיון שיבת היהודים לארץ אבותיהם במקום התקוה בת אלפים שנה להגאל שלא בדרך הטבע — נתעוררה, כידוע, בדורות שונים בתמונות שונות; ובשנות השמונים, אחרי הפוגרומים הראשונים ברוסיה, באה לידי גלוי בחפץ כביר לעבודה מעשית בארץ ישראל, והעיקר — ביסוד מושבות שם. בתקופה זו, שנת יסוד הבנק, כבר הונח היסוד לישוב ארצנו על ידי יהודים עובדי אדמה ונוטעים — בפתח־תקוה, בראשון־לציון, בזכרון־יעקב, בראש־פנה וברחובות, ועל כלם, — על ידי העבודה הגדולה של הברון אדמונד רוטשילד, אשר סכך בכנפיו על המושבות האלו ויתר המושבות החדשות שיסד והוזיל כסף רב לתמיכתן. וברוסיה, בערים רבות, היו קיימות כבר, במשך כעשרים שנה, חברות חובבי ציון, שנתרכזו במרכזים שונים. תכליתם היתה להרחיב רעיון ישוב הארץ ולאסוף כספים לתמיכת החלוצים הראשונים, שנתישבו בארצנו ולא זכו להיות בין הנתמכים על־ידי הברון הנדיב. אפס, בשנים האחרונות משנות התשעים ראו החובבים ונוכחו לדעת, כי כל עבודתם באסיפת כספים היא פעוטה ודלה מאד ביחס לרעיון ישוב ארץ ישראל, הדורש כספים בסכומים גדולים. יתר על כן: הבקורת החדה של אחד העם ב„אמת מארץ ישראל" הראתה לדעת, כי „לא זו הדרך" ליסד מושבות על נדבות: ההלואות הניתנות למתישבים אין הללו יכולים לשלם, וסוף סוף אינן לא הלואות על־מנת להחזיר, אלא נדבות, המביאות את מקבליהן לידי התנונות חמרית ומוסרית.

כל זה גרם, כי רפו כמעט ידי חובבי ציון, ועבודתם בארץ ישראל התנהלה ברשלנות.

וכשהתחילה תקופת חובבי ציון להתרופף, זרחה שמשה של הציוניות המדינית. מעל במת הקונגרס בבזל הוכרז בשופר גדול, כי שאיפת היהודים היא „מקלט בטוח על ידי משפט גלוי לעם ישראל בארץ־ישראל". כדי להוציא אל הפועל רעיון זה מיסדים בנק בקרן של שני מיליון לי"ש, ובראש התנועה הזאת עומד האיש הדגול מרבבה, הד"ר הרצל, — כל זה הועיל לחזק את ידי החובבים, ורעיון שיבת ציון החל לדפוק בחזקה בלבבותיהם והתעוררו לעבודה ולמעשה. וכאשר הגיעו הכרוזים של הבנק העברי למקומות מושב היהודים ברוסיה, יצאו העסקנים חוצצים בשם הציוניות המדינית, עשו פומבי למוסד זה והשתדלו להפיץ את המניות, כל אחד כפי יכלתו.

ואת המניות קנו החובבים, שדגלו בשם חבת ציון והחדשים שמקרוב באו אל דגל תחית עם ישראל לשמע הקונגרס, מיסדו וחבריו: רובם קנו רק מניות אחדות ומעוטם עשרות־עשרות, והיו רק יחידים מעטים שחתמו על סכומים יותר גדולים. אבל כולם יחד השתתפו בכספם במוסד זה, לא לשם עסק, אלא במטרה לחזק את הבנק הזה, שקוו ממנו גדולות לטובת הישוב היהודי בארץ ישראל. והיו גם כאלה ששקעו במניות את שארית כספם, בתקוה למצוא עוגן הצלה במניות; תמימים אלה חשבו, כי בעת אשר יתקבצו יהודים מכל תפוצות הגולה להתישב בארצנו, בודאי יתנו משפט־הבכורה לבעלי המניות.

ובעולם הכספי בין היהודים ומנהלי הבנקים השונים — בחוגים שהייתי בהם ברוסיה — עשו הכרוזים והמודעות רושם מענין, אבל מוזר.

— בנק בשני מיליון לי"ש, והמָנות על האקציות בפרסום על ידי העם! — אמר לי מנהל בנק גדול אחד. — וכי יתכן כי בנק גדול יוָסד על ידי העם והכרזות גדולות בכל הארצות? הלא מוסדות כאלה מתיסדים על ידי אנשים פרטיים, בעלי הון ובנקים גדולים ידועים.

— כן, גם אני קראתי את הפרוספקט וראיתי, כי המיסדים הם חכמים וסופרים גדולים, אבל לא ראיתי ביניהם בנקירים ידועים; לא ראיתי איזה מוסד כספי בין המשתתפים — אמר השני.

— הסכמתי להצעה שקבלתי מן הבנק הזה — הוסיף הדובר — לגבות את התשלומים למחיר המניות, ובמובן זה נתתי פקודה לסניפים שלנו, אבל

להוציא שיקים על לונדון, על הבנק היהודי, לא נוכל... מי זה יקנה מאתנו שיקים כאלו?

— הראית? — אמר לי פעם אחת מנהל בנק, והוא מבניהם של פולנים בני דת משה, שלא למד עברית מימיו — בראש גליונות של הבנק היהודי הזה נדפס שם הפירמה בלשון העברים העתיקים... בלשון ספר התפלות...

פרק ב.

הזמנה להיות מנהל הבנק בלונדון. — פגישה עם הד״ר הרצל. — המשא ומתן עם הד״ר הרצל וחברי ועד הפועל המצומצם בווינא. — פקפוקי בדבר השגת הכסף החסר לקרן הבנק, בשביל התחלת עבודתו.

ואני באותה שעה מנהל אחד הבנקים ברוסיה, ויציע מר אוסישקין לד״ר הרצל להזמין אותי למשרת מנהל הבנק הזה בלונדון. בראשית שנת 1901 נכנס הד״ר הרצל עמי במשא ומתן בשם הועד הפועל של ההסתדרות והציע לפני שאקבל עלי משרה זו.

הזמנה זו הבריקה לי כקוי־שמש אחרי ימים רבים של ערפל ועננים... עוד בראשית שנת תרמ״ב עזבתי את ביתי ועסקי ברוסיה, ארץ מולדתי, והלכתי לנוע על חרבות ארץ אבותינו במטרה ליסד שם מושב של יהודים עובדי אדמה, שיהיו למופת לבאים אחריו.

כמו שמסופר בחלק הראשון מספרי זה, אחרי עבודה קשה במשך שנה וחצי בסדור העולים ויסוד מושב ראשון־לציון, עזבתי בסוף שנת תרמ״ג את ארצנו החביבה ואת אחי וחברי במושבה זו, והלכתי לרוסיה לזמן קצר, רק לאילו חדשים, לסדר את עסקי ביתי שם. אבל הענינים הפרטיים שלי נסתבכו באופן כזה שלא יכולתי לעזוב את ארץ מולדתי, ומשאת־נפשי לשוב לארצנו נתרחקה משנה לשנה. במשך כל הזמן הזה, לערך שש־עשרה שנה, טפחתי בקרבי את הרעיון לשוב לארץ אבותינו ולעבוד לתחיתה, וחפצי לא עלה בידי. לכן קבלתי את ההזמנה המפתיעה להיות מנהל הבנק העברי בלונדון בשמחה רבה, מפני שראיתי בה אפשרות לשוב לארץ ישראל, לאחר שיוסד שם סניף לבנק הזה. אבל בבואי לבקר הצעה זו ולעשות חשבון עניני הפרטיים, התחיל לבי נוקפי. ראשית כל, מפני שאדיר חפצי היה ללכת לארצנו לא בתור פקיד המקבל משכורת ועובד על פי רצון העומדים על גבו, אלא כאיש הפשי החי

על אמצעיו שלו, כמו שהייתי שם בשנת תרמ"ב־תרמ"ג. ושנית, כשעזבתי בשנת תרמ"ב את משרתי ללכת לארץ אבותינו, הייתי אז כבן עשרים ושש, משפחתי היתה מצער וצרכיהם קטנים, אבל עתה הייתי כבר כבן ארבעים וחמש, אב למשפחה גדולה, לילדים האמונים על צרכים רבים, ולבבי הכני פן אחטא לאהובי נפשי אלה, בעזבי משרתי ופרנסתי הבטוחה בארץ מולדתי ואלך לנוע על הבנק העברי, לבוא בין אנשים אשר לא ידעו אותי וכשרונותי, ומי יודע אם יעלה בידי לסדר את העסק הזה, שלפי דעתי נראה מסובך ומסוכסך...

אבל תשוקתי העזה לשוב לארצנו עוררה אותי לא לעזוב את המקרה הזה, ובהיותי פוסח על שתי השעפים, החלטתי לא להסתלק ממשרתי בהבנק, אלא לקחתי לי רק חופשה לשני חדשים, והלכתי לווינא לראות את הד"ר הרצל ולדבר עמו פה אל פה — לראות ולהתבונן, אם אפשר יהיה לי לקבל משרה זו או שאצטרך להסתלק ממנה.

ביום השלישי למרץ 1901 בערב באתי לווינא, ולמחרת הלכתי לבקר את פני הד"ר הרצל. הוא קבלני בסבר פנים יפות וב„שלום עליכם" בעברית. בידו היה הכרטיס שלי, ששלחתי לו ע"י הַשַּׁמָּשׁ, ועליו כתובת מודפסת: „מנהל הבנק המינסקאי למסחר", ויהי ראשית דברו אלי:

— הלא מנהל בית אוצר התישבות היהודים הנך, ומדוע כתוב על כרטיסך מנהל „הבנק המינסקאי למסחר"?

בארתי לו, כי אמנם חפץ אני מאד לשוב לארצנו ולהתישב בה, ובשביל זאת הנני נוטה לקבל לזמן ידוע משרת מנהל הבנק בלונדון, בתנאי שאעבור אחרי־כן לארץ ישראל, כאשר יוסד שם סניף. אולם, מפני שאין אני יודע עוד לא את מצב הבנק ולא את מנהליו, והמנהלים אינם יודעים אותי, — לא נתפטרתי ממשמרתי בהבנק ברוסיה, ובאתי רק לשני חדשים לראות ולהתראות. והיה — אם הענין יהיה שוה לשני הצדדים, אקבל משמרת זו, ולפי שעה — אמרתי לד"ר הרצל — אין עליכם שום התחיבות ביחס אלי.

דברנו שעה ארוכה בביתו ואחרי־כן הזמין אותי באותו ערב לישיבת ועד הפועל המצומצם. אחרי המשא ומתן, שהיה לי עם הד"ר הרצל, ובישיבה מיוחדת עם שאר חברי הועד הפועל המצומצם, ראיתי ונוכחתי לדעת, כי יש לי עסק עם אנשים חכמים וסופרים גדולים, אנשים המסורים בכל לבבם ונפשם לרעיון שיבת בנים לגבולם, אבל למעשה — מחשבותי רחוקות ממחשבותיהם. גם אנכי מאמין, גם אהבתי לציון בנויה על תקוה, אבל מה רב ההבדל בין

תקותי אני, תקוה של עבודה לדורות, לתקוותיהם הם, תקוה של מחר. הם האמינו, כי העם יתן עוד כסף רב וקוו כי יאספו את שני המיליונים לי"ש, שהציגו להם למטרה ביסוד הבנק, ואם רק יהיו האמצעים בידם, לא יבצר מהם להשיג את הארץ מאת השולטן הטורקי, ואני היתה דעתי, כי כבר נתן העם, הביא את שקליו ומניותיו, ועתה מחכה היא לעזרת גואליו, ועבודתנו, עבודת הגאולה, היא עבודה לדורות. הם האמינו, שבכח ההכרזה והמודעות יושג הכסף הדרוש להבנק, ואני ראיתי בהכרזות אלו אבוד כחות וממון, יתר על כן — עבודה המקרבת ריאקציה, יען כי על בעלי הכסף לא ישפיעו הכרזות אלו, בלתי אם על העם, על עני ודל, הטובע בים של צרות ויסורים, ורואה בכל קנה קש השט על פני הגלים עוגן להצלתו. והיה כאשר יראה, כי תקותו השלתה אותו, אז ינחם וירגן באהלו... ודבר הפוליטיקה ותהלוכותיה, כפי שהבינותי ממה ששמעתי מהם, הרי היא רמזים, תקוות והבטחות, דברים שלפי דעתי, מבלי הרבות ורמחים וכלי תותח וחיילים, אינם אלא היכלות הפורחים באויר לעת עתה...

במשך שלש־ארבע ישיבות של הועד הפועל המצומצם, בהשתתפות מר דוד ולפזון שבא בינתים מקלן, נתברר לי מצב הבנק והנהלתו. נודע לי, כי בעבודה המשרדית של הבנק יש חסרונות רבים ובעשים—גדולה ההתאוננות מצד המנויים על המניות; כי הכסף שנאסף עד היום ההוא נצטרף לסכום 168,000 לי"ש; כי ההוצאות עלו עד לסכום 25,000 לי"ש,—סכום גדול מאד להוצאות התיסדות מוסד כזה, וכי אין הבנק יכול להתאשר באופן רשמי, עפ"י החוקים הנהוגים באנגליה, עד שיהיה לו סכום 250,000 לי"ש.

בארתי לחברי הועד הפועל את מחשבותי ודעתי גלוי, כי אין אני מאמין באפשרות להשיג על ידי חתימה פומבית, כמו עד עתה, את הסכום החסר עד מאתים וחמשים אלף לי"ש, ואם ימשך עוד זמן רב והבנק לא יתחיל עבודתו כמוסד מאושר, תגדלנה עוד יותר ההוצאות ויצטרכו, לפי דעתי, לעשות ליקווידציה לכל המוסד הזה, — וכדאי בזיון וקצף... כמו כן אי אפשר היה לפי דעתי לפנות לבעלי הון שימלאו את הסכום החסר, כי בעלי עסקים, המכניסים באיזה עסק סכומים גדולים לערך, חפצים הם לעמוד בראשו, מה שאי אפשר בהבנק שלנו, מפני מאה מניות המיסדים, שיש להן הדעה המכרעת.

הרצאתי בענין זה עשתה רושם עמוק על הנאספים שראו בה קורטוב גדול של אמת.

פרק ג.

הצעותי בדבר האמצעים למלוי קרן הבנק עד 250000 לירה. — מסלת הברזל יפו ירושלים.—הסכמה להצעה זו וחזרה ממנה. — התענינות בהצעה זו אחרי פטירת הרצל, בלי תוצאות חיוביות.

כדי לצאת מן המצב הקשה, שנזכר בפרק הקודם, הצעתי להשתדל לקנות רוב המניות של מסלת הברזל יפו־ירושלים, והיה כשנהיה אנחנו בעלי החברה הזו, נתן לה הוראה לקנות מהבנק שלנו מניות בסכום שמונים אלף לי״ש, החסרים למלוי הסכום הדרוש על פי התקנות. הבנק יתחיל תיכף ומיד לעבוד, הבטחון מצד העם יגדל, ובמשך הזמן תמכור חברת מסלת הברזל מניות אלו.

הצעה זו דרשה ביאור פרטי, שהרציתיו לפני הועד הפועל במשך הישיבה בצורה זו: במשך עבודתי בארצנו, ביסוד ראשון־לציון ואחרי כן כשהתענינתי בעבודה ישובית זו בתקופת חבת ציון, נוכחתי לדעת, כי להרחבת הישוב העברי, נחוץ לנו לרכוש קונצסיות לעבודות צבוריות, כמו בנין מסלת ברזל, טרמביים, שרברבים, יבוש בצות וכדומה. עבודות אלו ימשכו לארצנו יהודים מכל שדרות העם, יגדילו את הישוב, ירחיבו את חרושת המעשה והמסחר ויחזקו את השפעתנו בארץ. בדרך זו הלכו עמים רבים, בחפצם לרשת ארצות לא נושבות, ובמסלה זו גם עלינו ללכת.

דברים אלו, כלומר — רכישת קונצסיות אפשר להוציא לפועל על ידי מוסד כספי שיעבוד בארץ, ולכן הצעתי עוד בשנת תרמ״ה, אחר האספה בקטוביץ, ליסד בארץ ישראל בנק שיהיה לכלי שרת, להוציא עבודות כאלו אל הפועל (עיין חלק ראשון, צד. 99). אפילו אם יהיה המוסד הזה קטן בתחילת יצירתו — יתרחב במשך הזמן. קולי היה אז כקול קורא במדבר, ובכל זאת לא נואשתי מרעיון זה ובשנת 1895—1896, כשתים־שלש שנים לפני הופעת הציוניות המדינית, נכנסתי במשא ומתן עם בנק אחד ברוסיה, שרוב מניותיו היו נמצאות בידי יהודים עשירים, והצעתי לפניו לפתוח סניף בירושלים. בהצעתי אמרתי, כי מלבד עסקי בנק רגילים, שהבנק הזה יוכל לעשות בארצנו, יהיה ביכלתו לרכוש לו מאת הממשלה הטורקית קונצסיות שונות המביאות רווחים גדולים. אני כשלעצמי אמרתי לי, כי מפני שרכישת קונצסיות והוצאתן אל הפועל תביא תועלת רבה להישוב היהודי, לכן נחוץ לעבוד בענין זה בכל התנאים שיהיו ביכלתנו, ואם אין לנו מוסד פיננסי משלנו, עלינו לעבוד

בהסתר פנים — תחת מסוה הבנק הזה, וסוף סוף — חשבתי, — עבודות אלו ימשכו את היהודים העשירים להתענין ברעיון שיבת ציון, ובפרט כאשר יראו שכרם בצדם. כהתחלה לעבודה זו, הצעתי אז לפני הבנק הנזכר לקנות את המניות של מסלת הברזל יפו — ירושלים. לשם כך נכנסתי אז במשא ומתן עם בעלי המניות של חברה זו, ע"י מתַוֵך אחד, מד יוסף נבון, איש ירושלמי, שרכש את הקונצסיה לבנין מסילה זו לפני כמה שנים, ובידו ובידי שותפיו היו המניות. הצעה זו נראתה בעיני הבנק הרוסי הנזכר, שבעליו ראו בה מקום להרויח כספים, ויחד עם זה מתן עזרה מדינית לממשלה הרוסית, להרחיב השפעתה בפלשתינה. הבאתי את המשא ומתן לידי מדרגה כזו, שהבנק הנזכר פנה אל המיניסטריום ברוסיה, לשאול ממנו באילו תנאים אפשר יהיה לעבוד בפלשתינה. המיניסטריום השיב לו, כי אין צורך ברשיון מיוחד מאת הממשלה הטורקית, כי לחברות נתינות הממשלות האדירות באירופא יש הרשות לעבוד בטורקיה, בתוקף חוקי הקפיטאולציות, על סמך התקנות הנהוגות בארצותיהן. אבל ממשלת רוסיה, בכל חפצה להגדיל השפעתה בפלשתינה, לא מהרה לתת את הסכמתה, מפני שהבנק האמור היה בידי יהודים, ולפיכך התנהג המשא ומתן עם הבנק הרוסי בעצלתים. ובינתים בא הקונגרס ויסוד הבנק העברי, ולכן עזבתי את המשא ומתן עם הבנק הנזכר, והשארתי הצעתי בשביל הבנק העברי.

אחרי הביאור הזה, הראיתי לועד הפועל, כי מהחשבונות השנתיים של חברת מסלת יפו—ירושלים אפשר לראות, כי יש לה קרן־מניות בסכום ארבעה מיליונים פרנק, מחולקת לשמונת אלפים מניות, חמש מאות פרנק המניה, והחברה הוציאה אובליגציות בסכום קרוב לשבעת מיליונים פר. (בדיוק 6,800,000).

כפי הנראה, לא הכניסו המיסדים בעלי הקונצסיה כסף על המניות, אלא קבלו אותן בתור הטבה בעד הקונצסיה שהיתה בידם, ואת המסלה — שמונים ושבעה קלומטר—בנו בכסף שהכניסו מהאובליגציות. המסלה נתנה הכנסה נקיה שהספיקה לכסות חמשה למאה על האובליגציות וסלוקיהן השנתיים, וכמו כן גם דוידנדה בסכום פרנק וחמשים עד פרנק ושבעים סנטי על כל מניה בת חמש מאות פרנק; חוץ מזה נשאר עוד עודף של חמשים ששים אלף פרנק לשנה, שהיה נכנס ליד קבוצה קטנה של בעלי מניות (מאלה שהיה להם החלק היותר גדול של המניות) לא בתור דוידנדה, אלא בתור הוצאות המשרד בפריז. משרד זה, כשהוא לעצמו, לא היה בו צורך כלל, כי תשלום הרווחים והסלוקים על פי האובליגציות והדוידנדה מן המניות, אפשר היה לעשות באמצעות

איזה בנק שהוא, דבר העולה כידוע בסכום מועט מאד, וכל העסק של המסלה התנהג ע"י ההנהלה ביפו, אלא שעל ידי המשרד האמור, אפשר היה להביא בחשבון את הסכום הנזכר, שבעלי המניות מקבלים לעצמם; ולכן החזיקו משרד זה לכסות עינים.

בהבורסה הפריזית היו נמכרות המניות במקרים רחוקים במחיר 25—30 פרנק המניה (זה היה שויה האמתי, לפי ערך הדוידנדה הנזכרת למעלה). אולם — אמרתי — אם בדעתנו להיות אדוני העסק הזה, אז, עלינו לפנות אל הקבוצה המחזיקה בידה חלק גדול של המניות, ומפני שקבוצה זו מקבלת טובת הנאה של חמשים—ששים אלף פרנק לשנה, כנזכר למעלה. כמובן, יהיה עלינו לשלם לערך מאה פרנק המניה ולהשקיע בעסק זה ארבע—חמש מאות אלף פרנק. וגם מחיר כזה כדאי לנו לשלם, כי, כאשר יהיה רוב המניות בידינו נעביר את המשרד הפריזי ללונדון ותשאר בידנו ההכנסה של חמשים—ששים אלף פרנק הנזכרים למעלה, וזה יתן רוחים בערך עשרה למאה מן הסכום המושקע. ואפילו אם נניח שחשבונות אלו יִגָרעו בסכומים ידועים וההכנסה תהיה יותר קטנה, גם אז כדאי לנו להכנס לעסק זה, שבכל אופן יתן ריוח טוב על הקרן המושקעת בו, ובאמצעותו יהיה לנו מוסד שימלא באופן רשמי את הקרן של הבנק. והעיקר — כי על ידי מסלה זו, יהיה בידנו העסק היותר חשוב שבארץ־ישראל. אצלנו יהיו גם מהנדסים ומומחים, אשר בעזרתם יהיה ביכלתנו להכנס לעבודות צבוריות אחרות, עבודות ישוביות, אשר רק עליהן תוכל להתבסס העבודה שלנו, עבודת ישוב ארץ־ישראל ע"י היהודים.

הצעתי זו נתקבלה בשביעת רצון מרובה ע"י הד"ר הרצל וחבריו, והם מלאו את ידי ללכת לפריז ולהשתדל בדבר רכישת ארבעת אלפים אקציות של מסלת־הברזל יפו־ירושלים.

עשיתי בפריז כשבוע ימים, ונכנסתי במשא ומתן עם מר נבון הנזכר למעלה, וקבלתי ממנו מכתב התחיבות (בלי התחיבות מצדי) לרכוש בשבילנו ארבעת אלפים מניות, במחיר מאה פרנק המניה, ועם המכתב הזה שבתי לווינא.

כשבאתי לווינא מצאתי, כי הרצל כבר חזר בו מדעתו הראשונה לקנות את המניות. ומכיון שראיתי, כי הוא מתיחס לענין זה מתוך קרירות, לא חפצתי אנכי, בתור איש חדש לדבר על לבו ולהשפיע עליו. באותה שעה לא הבינותי את הסבה, מדוע חזר בו מדעתו הקודמת, אבל אחרי־כן נודע לי, כי בזמן ההוא עמד במשא ומתן עם ידידים, שהשתדלו להשיג לו ראיון אצל

השולטן עבד־אל־חמיד; הד"ר הרצל האמין, כי יעלה בידו להטות את השולטן להצעתו, ואז יהיו לו קונצסיות אחרות ולא יהיה צורך להכנס לעסק הזה.

הרצל האמין, כי יהיו לו קונצסיות רבות מהשולטן, אבל אני, שלא היתה לי ידיעה ברורה בדבר עבודתו ותקוותיו בסטמבול, נצטערתי, כי עזבנו את העסק החשוב הזה, שלפי דעתי היה יכול להיות לתועלת רבה לישוב המודרני והאמי *), אבל, כאמור למעלה, לא יכולתי לדחוק את הענין הזה.

אחרי מות הרצל נתעורר הענין הזה מצד ולפזון, שחפץ כפי הנראה, לבוא אל הקונגרס השביעי באיזה מעשה בולט לעינים.

בסוף הקיץ שנת 1904 כשהייתי בא"י, פנה אלי עוד הפעם ולפזון, ובקש ממני לשלוח לו את התיק עם כל החשבונות והתקנות של חברת מסלת הברזל יפו־ירושלים. את בקשתו מלאתי. אחרי זמן מה, בא ליפו אחד הדירקטורים של חברת מסלת יפו־ירושלים היושב בפריז, שהיה לו חלק גדול ממניות החברה. האיש הזה התאכסן באותו המלון, שישב שם ה' חיים, סוחר יפואי ושותפו של האגרונום א. אהרנסון. ומפני שחפצתי להתרחק מכל מיני תְּוָכְנוּת, שיש בה אבק של סרסרות, מסרתי את הענין הזה לה' חיים, שידבר עם בעל המניות בדבר מכירתן. ה' חיים מסר את המשא ומתן עם הדירקטור הנזכר לשותפו אהרנסון, וזה האחרון שִׁתֵּף בעסק זה את ידידו הד"ר סוסקין. העסק הזה נשאר בידי האנשים הנזכרים זמן מה—עד הקונגרס השביעי, שהיה בבזל בקיץ 1905. אל הקונגרס הזה בא הד"ר סוסקין וה' אהרנסון והציעו לפני וולפזון, קאן וחבריהם את העסק הזה כדבר חדש בשבילם. ד"ר סוסקין ואהרנסון אמרו, כי הם מכירים את האיש בעל המניות והם נכונים להכנס עמו במשא ומתן, רק שדבר העסק יהיה שמור בסוד גמור ממני, ולהוצאות הנסיעה לפריז ושאר הוצאות קטנות בקשו סכום שלשים אלפים פרנק. —

וולפזון, קאן והד"ר קצנלסון, כמו שספרו לי, דחו את המתוכים האלה: ראשית, מפני שאמרו להם להחזיק את הענין בסוד ממני, בשעה שהם ידעו, כי אני הצעתי דבר זה עוד לפני שלש־ארבע שנים קודם לכן; ושנית, מפני שדרשו סכום גדול כזה להוצאות.

---

*) כשעברתי על הרשימות האלו בשנת 1922, כבר קנתה הממשלה האנגלית את מסלת הברזל, כפי שהיו בעתונים, במחיר ח מ ש מ א ו ת א ל ף לי"ש, עבור המניות והאובלגציות, כמובן.

גם אחרי כל אלה לא התיאש וולפזון מעסק זה. הוא שמר את התיק ששלחתי לו והתענין בו. במכתבו מיום 5 לנובמבר 1905, כתב אלי, כי ביום 22 יהיה בפריז ויתעסק בענין מסלת הברזל. ביום 20 לחדש זה כתב אלי מפריז: עבדתי פה בענין מסלת הברזל ומסרתי את הענין לעורכי־דין, שיתענינו בתיק מצדו המשפטי. ביום 27 כתב אלי מקלן עוד פעם, כי מתעסק הוא בענין זה וראה בפריז את רוטשילד, והלה אמר לו, כי אם יהיה בידינו ענינים מעשיים בארץ־ישראל להציע לפניו, ישים לבו להם. אבל בינתים נכנס גם וולפזון למשא ומתן בקונסטנטינופול ועזב את הענין הזה, שלא נתן בו אמון, בלתי זכיות מיוחדות ממשלת תוגרמה.

כשעזבו בוינא את ענין מסלת הברזל, אמרתי להרצל וחבריו, כי נכון אני ללכת ללונדון לראות את מצב הבנק ולהתודע מה אפשר לתקן שם וכיצד לסדר עניניו, וכל זה למשך שני חדשים. אחרי עבור הזמן הזה, יהיה ביכלתי להודיע להם בבירור, אם אקבל הזמנתם להשאר בתור מנהל או לא. התניתי תנאי מפרש, כי אם אקבל את המשרה, אשאר בלונדון רק כדי לסדר את עסקי הבנק שם, ואחרי־כן על הבנק לפתח סניף בארץ ישראל ולמנות אותי למנהלו בארצנו.

עפ"י התנאים האלו עזבתי את ווינא והלכתי ללונדון.

פרק ד.

הרצל פנה אל אלי הכסף בלונדן בדבר יסוד מדינה יהודית. — לא מצא את אשר בקש לא במזרח העיר ולא במערבה. — פנה אל העסקנים העשירים בדבר יסוד הבנק. גם בזה לא הצליח. —חבור התקנות ואשורן. — ועד המפקח וההנהלה.

באתי ללונדון שני ימים קודם חג הפסח (תרס"א), ומפני החג נגשתי אל עבודתי רק אחרי ימים אחדים.

בזמן האחרון נודע לי מידידיו של הרצל וממתנגדיו סדר התיסדות הבנק וההרפתקאות שעברו עליו.

הרצל פנה תחלה בהצעתו בדבר יסוד מדינת היהודים אל אילי הכסף בלונדון, כמו הירש, רוטשילד, מונטגו ודומיהם. אחדים מסופרי היהודים בלונדון וחכמיהם, עזרו על ידו. אחדים מן העסקנים העשירים (רוטשילד ומונטגו) שמו לב להצעותיו ונכנסו עמו במשא ומתן, אלא שהיו מתונים בענין זה, כנהוג אצל בעלי מעשים; שקלו וטרו, דברו והתוכחו, כיצד ומאיזה צד

להתחיל בזה. והרצל, שהיה מסור לרעיון משאת נפשו בכל לבבו ונפשו, בגופו ובמאדו חשב והאמין, כי יעלה בידו להסיר כל המכשולים מדרכו, ולכן דרש מאת העשירים העסקנים האלו עבודה תכופה ומהירה. כשראה את קרירות רוחם, הודיע להם באופן נמרץ, במשך המשא ומתן, כי אם לא יעמדו לעזרתו, יפנה אל העם. ועד שהוא עומד בדברים ובראיונות עם אחדים מהם, עוד טרם שקבל תשובה שלילית מהם, פנה אל העם, באמצעות מיטינגים שנערכו במזרח עיר לונדון, ונשא שם נאומים. העסקנים העשירים הללו, שלא חפצו למסור את הענין הזה לידי העם, בשמעם, כי באותו זמן שהרצל נושא ונותן עמהם, הוא עושה כבר פומביות בתוך העם, הפסיקו את המשא והמתן עמו. ויעזוב אותם הרצל וילך וייסד את הקונגרס.

ואף אמנם גם סבות אחרות גרמו לזה, כי לא הצליח הרצל למשוך אליו את אילי הכסף מהיהודים, והסבות הן עתיקות ותמיד נראות הן כהדשות, ביום שידובר על עבודה לאומית בתוך עמנו.

בלונדון, עיר מטרופולין של אנגליה, מפורדים היהודים לשתי כתות רחוקות אשה מחברתה. במזרח העיר יושבים היהודים המהגרים, אשר באו מזמן קרוב ומתעסקים במסחר קטן או מלאכות שונות. מלבד אולי אחדים יוצאים מן הכלל, הרי השכלתם של מהגרים אלו מצומצמת ומעמדם בחברה נמוך.

והיהודים אשר במערב העיר, כאחיהם בצרפת וגרמניה, עומדים ומכריזים על כל צעד ושעל, לצורך ושלא לצורך, כי אין עם ישראל בעולם, וישנם רק יהודים אנגלים, צרפתים או גרמנים. בראש אגודת היהודים באנגליה, ביאת־הכח הרשמית של היהדות האנגלית, עמד קלוד מינטיפיורי, זה שכתב ספר גדול שבו הציע, כי היהודים יכירו את ישו הנוצרי לנביא, ואז תבוא תשועת ישראל ושנאת העמים להם תעבור כליל מן הארץ. לדוגמה הנה אחת מדרשותיו שנדפסו בשנה זו (בספר הזכרון מן 18 יולי 1901). הוא נשא את מדברותיו על העבודה הפוריה של חברת „אגודת אחים", המיסדת בתי ספר ללמוד לשון אנגליא במזרח, וספר בשבחה של חברת ה„עזרה" בברלין, שהעמידה לה למטרה ללמד את השפה הגרמנית ליהודים במזרח, ודבר משפטים עם „חברת כל ישראל חברים", שנוסדה לפי דעתו, רק בשביל ללמד ליהודים את השפה הצרפתית ולקחה לה את השם „כללית" (אוניוירזיל). המלה „אוניוירזיל" בולטת ומראה ביותר על לאומיות ישראלית, שאיננה כלל בעולם.

גם הרבנים באנגליה, באותו פרק הזמן, ובכללם גם הרב אדלר בעצמו, הרכינו את ראשם לפני „גדולי הדור" ההוא. כהכהנים בשעתם, שהעמידו את היהדות על הקרבנות, כן העמידו רבנים אלו את כל היהדות על ההיכל והתפלה בו בשבתות. ובשביל אלה שקשה להם לבוא לתפלה בבוקר בשבתות, הציע הרב אדלר, לתקן תפלה בימי השבתות לפנות ערב, תפלה שלא תפריע אותם מעסקיהם (ספר הזכרון הנ"ל).

וישנם כאלה שראו את עני ישראל, וחפצו לעשות איזה דבר גדול בשביל עמם, אבל יראו פן יזיק הרעיון הלאומי לזכיות היהודים היושבים באנגליה, בצרפת וכדומה. וישנם גם יחידי סגולה שנטו להתישבות היהודים בארץ אבותיהם, אבל לא האמינו, כי אפשר להשיג את השרטר מממשלת תוגרמה, ויאמרו להרצל: תן לנו את השרטר ונתן כסף. ויש אשר הביעו הסכמתם לרעיון הגדול הזה של שיבת ישראל לארצו ההיסטורית, וחפצו לעבוד בזה לעזור בהוצאתו אל הפועל, אבל דעתם היתה, כי ענין כזה צריך להיות בידי היהודים העסקנים הגדולים, אשר יעשו מעשיהם בחשאי ובזהירות הדרושה, ולא בידי איזה קונגרס, בפומבי גדול, בידי ההמון שאיננו מרגיש, לפי דברי אחדים מהם, באחריות שהוא מקבל על עצמו.

כשהחליטו בקונגרס ליסד את הבנק העברי, פנה הרצל עוד הפעם אל העסקנים העשירים. אבל באותו זמן כבר מצא את דלתות העשירים סגורות לפניו; הם שהתנגדו לפומביות שעשה הרצל לציוניות, לא האמינו, כמובן, כי אפשר ליסד בנק ע"י הכרזות פומביות בין העם.

במצב כזה לא מצא הרצל תומכים, לא במזרח העיר לונדון ולא במערבה, ונשאר גם בלא עזרה חמרית וגם בלא עזרה מוסרית לעבודתו הכבירה. אבל מצד אחד, אמונתו הגדולה באמתות הרעיון — יסוד מדינה יהודית — והצורך בכלי שרת זה — הבנק — בשביל ההסתדרות הציונית, ומצד שני — הראיונות שהיו לו בינתים עם אחדים מגדולי הממשלות, הוסיפו לו אומץ ואמונה, כי יעלה בידו ליסד את הבנק גם בלי היהודים העשירים.

ביום החמישי לאקטובר שנת 1898 בא הרצל ללונדון ביחד עם ה' וולפזון, והחליט לחבר את תקנות הבנק ולאשרן. בתור מזכיר לבנק הזמין את ה' לוי, שידע אשכנזית ואנגלית על בורין, כדי שיהיה המליץ ביניהם ובין עורכי הדינים, היודעים סדרי התיסדות חברות של מניות, אבל כבר

בראשית עבודתם מצאו מכשולים על דרכם, וזה הדבר: בלונדון, כמו בכל הערים הגדולות — המרכזים הגדולים למסחר ותעשיה — ישנם בעלי מעשה, המיסדים חברות שונות באמצעות בעלי הון עם קרן קימת ממשית, וגם עסקנים כאלה, הבונים חברות באויר והקרן קימת שלהן כתובה רק על גבי הניר. לאלו ולאלו יש עורכי דינים שלהם עורכי הדינים הגדולים והנכבדים באים במשא ומתן רק עם בעלי הון, כמו כן הבנקים משתתפים רק עם אלה הידועים בשוקי הממונות. אבל הסרסורים, הבונים חברות על קורי עכביש, יש להם עורכי דינים שלהם — אנשים מעולם התוהו... וכאשר באו הד"ר הרצל וידידיו ופנו אל עורכי הדינים המפורסמים והנכבדים, לא יכלו אלו האחרונים להבין אותם: הם ראו לפניהם מלומדים וסופרים נכבדים, הבאים ליסד חברת מניות בלי כסף — דבר שאיננו רגיל כלל בחוגיהם. מטעם זה נראו עסקנים אלו מוזרים להם ופנו להם עורף. אז הזמינו הרצל וחבריו את מר בנטביטש, עורך דין וציוני ידוע ואיש נכבד, ובעזרתו החלו לערוך את תקנות הבנק.

נתעוררה השאלה באילו אמצעים חוקיים אפשר להבטיח לבנק זה את אפיו הציוני, כלומר — למנוע את אפשרות הדבר, שבזמן מן הזמנים תבוא קבוצה, שתרכז בידה את רוב המניות ותטה את עבודת הבנק ממטרתו העקרית שלשמה נוסד — להיות כלי שרת לרעיון הציוני — ותנהלו כבנק לשם עסקים רגילים. לשם פתרון שאלה זו החליטו להוציא מיליון תשעים ותשעה אלף ותשע מאות אקציות רגילות ומאה אקציות־בכורה, שיהיו שקולות כנגד כל האקציות הרגילות. מניות הבכורה תמסרנה לועד המפקח של הבנק, שיבָּחר על ידי הקונגרס הציוני.

עריכת התקנות נמשכה זמן רב ולבסוף יצאו תקנות שאינן מתוקנות כל צרכן.

אחרי כן נפגשו בהרבה והרבה מכשולים, כשהיה צורך לחתום את התקנות בידי המיסדים הציונים, שהיו פזורים בכל ארצות תבל. נוסף לזה חסרון כסף, כי היה צורך בסכום גדול, אלפים לירות, רק למס הממשלה, מלבד הוצאות שונות להתיסדות החברה. אחרי אשר עברו בעבודה רבה ותכופה את כל ההרפתקאות האלו, נתאשרו התקנות ביום 20 מארץ שנת 1899.

כאמור למעלה, לא מצא הרצל לא במזרחה של לונדון ולא במערבה אנשים שיהיו ראוים, או שיסכימו להכנס להנהלת המוסד הזה, ובאין ברירה

הזמין לתוך הועד המפקח שהד"ר הרצל עמד בראשו, את בחירי הציונים מן הסופרים והמלומדים שהיו עמו בתנועה הציונית, הלא הם: ד"ר מכס נורדוי, מנחם אוסישקין, יחיאל צ'לינוב, ד"ר מנדלשטם, אלכסנדר מרמורק, יונה טיומקין, שמואל שור, קרל הרבסט, שלמה רוזנהק, מוריץ שנידר, אשר קוקש, ליאופולד כהן, אוסקר מרמורק, ריקרד גוטהייל, ישראל יֶלסקי, איסידור יאסינובסקי, מ. ברנשטיין־כהן, שמואל פינלס, אֶלמן, — כל אלה נכנסו לתוך הועד המפקח. את הד"ר רודולף שאוער, אברהם הורנשטין, ליב שליטא — ואחרי כן גם את יוסף קובן וליאופולד גרינברג — הזמין בתור גוברנרים, היינו: אלה שיש להם יד בהנהלה מצד מאה המניות של המיסדים; ואת ה"ה: דוד וולפזון, שמואל ברבש, יעקובס קאן, גריגורי לוריא ושלמה זקס — הזמין בתור דירקטורים מצד כל בעלי המניות.

פרק ה.

הדירקטורים שהתענינו במוסד. — סדור המשרד של הבנק. — התלוננות בעלי המניות. — ההוצאות הגדולות של הסדור. — אמצעים לכסות את ההוצאות.

מן העסקנים שהתענינו בהרחבת המוסד ועזרו לו כפי יכלתם ראוי לציין את אלה:

שמואל ברבש (בעל בית בנק באודיסה) מזקני חובבי ציון, שעמד הרבה שנים בתנועת החובבים ברוסיה והוא גם הגזבר לחברת "התמיכה ליהודים עובדי אדמה ובעלי מלאכה בארץ הקדושה". הוא השתדל למכור מניות על יד בית הבנק שלו באודיסה ומכיריו ברוסיה, והיה מסור לתנועת התחיה בכל לבבו ונפשו.

דוד וולפזון (קלן): האיש הזה היה אחד מעמודי התוך, אשר הרצל נשען עליו. וולפזון — הורתו ולידתו היו בארץ רוסיה. בימי נעוריו הטילהו מצבו לארץ גרמניה והתגרמן, אולם גרסא דינקותא לא עזבתהו. הוא היה חובב ציון עוד טרם הופיע עלינו גאון הרצל ושיטתו המדינית, והיה גם עסקן נאמן בכל צרכי הצבור בקלן, מקום מושבו, נדבן ופזרן לכל דבר שבצדקה וביתו היה פתוח לרוחה לעניים הנודדים דרך קלן והיה מעניקם בידו הרחבה.

כשיצא לאור ספרו של הרצל „מדינת היהודים", התענין בו וולפזון מאד, הלך לוינה לראות את מחבר הספר הזה, התודע אל הרצל, והלה מצא בוולפזון יהודי בעל לב, הדואג לעמו וארצו, עסקן חרוץ ובעל דעה רחבה בעולם המעשה, — ושניהם כרתו ברית אהבה ביניהם. ומאז עבד יחד עם הרצל והקריב לתנועתנו הלאומית את רובי עתותיו וכסף רב.

רבות עמל בהתיסדות היק"ב ומרובות היו טרחותיו כל הימים, מאז היק"ב עובד עבודתו. מעת שנכנסתי אל הבנק בתור מנהל, הייתי כותב לו שתים־שלש פעמים בשבוע מכתבים מפורטים ממהלך העסקים בבנק, ועל כל מכתבי הייתי מקבל תשובות מפורטות. אף הוא היה האיש היחידי מעולם המסחר והמעשה, שעמד קרוב להד"ר הרצל והיה יכול לפעל עליו, ובשעה שלא יכולתי להסכים לדרישת הרצל ולפקודתו בעסקי הבנק, הייתי קורא לעזרתי את וולפזון, והוא בכל עת היה מסכים לדעתי והיה משתדל להטות גם את לבב הרצל.

יעקבוס קאן: האיש הזה הוא בנקיר בן בנקיר, בן בנו של בנקיר. כמאה שנה עומד על תלו הבנק הפרטי של המשפחה הזאת בהאג, בשם „ליססא וקאן". אבותיו, לפני מאה שנים היו יהודים אדוקים, אולם מדור לדור הלכה ופגה אדיקותם, ומר קאן שלנו לא קבל חנוך יהודי כלל, אלא, כפי שספר לי וולפזון, בימי ילדותו היה לו מורה אנגלי, שקרא עמו הרבה תנ"ך והשריש בקרבו אהבה ליהודים, לארצם ולאומיותם. המחנך היה מספר לו מדברי ימי היהודים, כי היו להם ארץ וממשלה, נביאים ומלכים. ספורים אלה עשו רושם על הילד, ובהיותו נער עלה פעם אחת על דעתו לעזוב את בית אביו וללכת לפלשתינה ליסד שם ממלכה. הוא הלך אל תחנת מסלת הברזל ובקש שימכרו לו כרטים נסיעה לפלשתינה. הכרטים לא השיג, והוריו החזירו אותו, כמובן, מן התחנה וצוו אותו שלא ילך לפלשתינה... עברו ימי הילדות והוא שכח את גירסא דינקותא שלו, שלמד מפי המחנך. בשנת 1898, בעת הקונגרס השני, בא לבזל במקרה — לשם טיול, וראה את השלט הגדול על מרפסת בית העיר, שהיה כתוב עליו „קונגרס של הציונים". קאן זכר את אהבת ילדותו לעמו ולארצו, נכנס אל אולם הקונגרס בתור אורח, ושמע את הנאומים של הרצל ונורדוי, אף קרא את העתונים והחוברות שיצאו אז בבזל והתחיל להתענין בתנועה הציונית. כמו כן התענין ביסוד הבנק העברי, שעליו דברו בקונגרס הזה, אבל כששמע את הוכוחים על הבנק,

שיצאו מפיות אנשים שאינם מומחים בדבר, עזב את הקונגרס ויצא לטיולו. הקונגרס עשה עליו רושם נמרץ, ובשובו לביתו כתב מכתב לוולפזון, והודיע לו, כי הוא יודע עסקי בנקים והפץ לדבר עמו בדבר יסוד הבנק העברי, שעליו נשאו ונתנו בקונגרס השני. וולפזון לא ידע את קאן וכתב להאג לשאול אילו ידיעות על האיש הזה ומעשהו. התשובה היתה, כי הוא בן לאחת המשפחות המיוחסות בהולנד, איש נכבד ובנקיר עשיר. אז הציע וולפזון לקאן שיבוא לקלן. באותו זמן היתה החתימה־לנסיון על מניות הבנק בביתו של וולפזון. בראשית התודעותם אמר לו קאן, כי הוא איננו מאמין, כי העם יתן את כסף המניות של הבנק הזה; אבל אחרי שעבר על כל המכתבים והמשא ומתן בכתב, שהיו שמורים בידי וולפזון, שנה את דעתו וימנה בבית וולפזון על אלף מניות, סכום שהיה יחידי בספר המנויים, מלבד הסכום אלפים לי"ש שהרצל חתם. וולפזון היה שבע רצון מידידו זה והציגהו לפני הרצל. הלה הציע לפני קאן להכנס לתוך הבנק בתור דירקטור, והרצל שמח מאד, כאשר קבל קאן את הצעתו, מפני שהוא היה הבנקיר האמתי היחידי. ובאמת קאן הוא כח גדול בעולם הכספים, וְהיה יכול להביא תועלת גדולה לסדור הבנק. אולם הוא דרש, כי הרצל יעמוד על משמרתו בראש הועד המפקח, שבידו מניות המיסדים, ותעודתו תהיה רק להשגיה, כי הבנק לא יסור מן המטרה הציונית, אבל סדור הבנק ועסקיו הרגילים ישארו בידו של קאן ובידי עוד אחדים מהדירקטורים, המבינים בעסקי בנק. והרצל, שהיה רוח החיה בכל אפני התנועה והכנים את עצמו לענינים הגדולים וגם לקטנים, לא נתן לקאן את דרישתו, והלה התפטר ממשמרתו בתור דירקטור של הבנק העברי. (הוא נכנס אחרי־כן בתור דירקטור של חברת אנגליא פלשתינה כמו שיסופר להלן).

היו בבנק גם שני גוברנרים (כלומר — דירקטורים מצד הועד המפקח) — יוסף קובן וליאופולד גרינברג, כמו שנזכר למעלה. הראשון הוא סוחר אמיד ומשכיל, מסור לתנועה הציונית בלבו ובכיסו, וגם נדבן לדברים שבצדקה, והשני — עתונאי, שקרא ושנה הרבה בספרות הישראלית בשפה האנגלית. בבנק עבדו שלא על מנת לקבל פרס. עיקר עבודתם היה לא לסדר את עסקי הבנק, שאינם בקיאים בהם כלל, אלא למלא את הדרישות הרשמיות של חוקי אנגליה, כגון לחתום על תעודות המניות וכדומה.

סדרי הבנק המשרדיים, טרם בואי, הונהגו על ידי המזכיר לוי. האיש הזה היה ממלא את תפקידו כפקיד אנגלי ועשה כל הנחוץ לפי דעתו בידו ובעטו.

היה עוד דירקטור שלישי, מר הנרי רוזנבלים מיאססי. זכות חותנו עמדה לו להיות בין דירקטורי הבנק: חותנו היה בנקיר ברומניה, ויכנו המיסדים גם אותו, על יד חתימתו על תקנות הבנק, בשם בנקיר. והאיש הזה, רוזנבלים, ישב ביאססי בלי שום עסק, והזמינהו הרצל שיבוא ללונדון ויקח על עצמו הנהלת הבנק. ורוזנבלים בא ללונדון והתישב שם.

יסוד חברה כזו, בעלת שני מיליונים מניות, הצריך מנהל בקי ועובדים חרוצים, אבל מנהל כזה לא היה, ורק המזכיר לוי, שלא היה בקי כלל בענין זה, הדפיס כרוזים והזמנות לאלפים בהרבה לשונות ושלח אותן לכל ארצות תבל. משרד הבנק בלונדון החל לקבל הזמנות על מניות טרם שנעשו ההכנות המשרדות לזה; מאות, אלפים, רבבות ומאות אלפים מכתבים בלשונות שונות — עברית, רוסית, גרמנית, צרפתית ואנגלית — וסכומים קטנים במטבעות שונות של המדינות השונות, במזומנים ובשיקים על בנקים שונים, החלו ניתכים כגשם על משרד הבנק, ומנהלו, המזכיר לוי, וכן שאר הפקידים ידעו רק אנגלית וגרמנית, ולפיכך נסתבכו החשבונות בכלל, ובפרט חשבונות בני רוסיה, מפני ששני שלישים מהם נכתבו עברית ורוסית. בשל כך נתעוררו תלונות מצד המנויים ברוסיה, שלא קבלו תשובה בזמנה על מכתביהם. עוד יותר גדלה ההתאוננות, בעת אשר אלה, ששלמו בעד המניות בשלימות, דרשו את מניותיהם, ומשרד הבנק לא יכול היה למלא את בקשתם, מפני הקושי שהיה בסדור החשבונות. נוסף גם דבר זה: על פי חוקי אנגליה מותר להניח את ההותם על המניות, רק במעמד הדירקטורים באספתם, ובלונדון היו רק שני גוברנרים שהיתה להם רשות לחתום על המניות, ולפיכך הוצרכו לחכות עד שיבוא דירקטור שלישי — אחת לשלשה או לארבעה חדשים.

רבים מן העסקנים נטו להאמין, כי בגלל הסבות האלו, — ערבוביה במשרד הבנק בלונדון, — מעטו המנויים על המניות. ואם אמנם יש קורטוב של אמת בהשערה זו, אבל, לפי דעתי, לו זו היתה הסבה הנכונה: הסבה האמתית היא, — כמו שהויתי דעתי בענין זה במקום אחר — כי העם, ההמון, נתן כפי יכלתו, והוא נתן לא בשביל עסק, אלא לעזור להסתדרות הציונית, נתן עזרה לישוב ארץ ישראל, ויותר אי אפשר היה לחכות מן העם לתכלית זו. ובעלי ההון לא חפצו להשקיע סכומים הגונים בבנק זה, מפני שאין דרך בעלי עסקים להכנס לבנק, שמטרותיו המדיניות קודמות לעקסי בנק רגילים, ובפרט למוסד אקציונרי כזה, שיש לו מאה מניות

מיסדים, כאמור לעיל, בידי מנהלי התנועה הציונית, היכולים בכל עת להכריע את הכף לצד ענינים קולוניזאציוניים, הרחוקים משכר וקרובים להפסד.

הדירקטורים האמינו, כי על ידי ההכרזה ומודעות בעתונים יגדל מספר המנויים על המניות — והוציאו על זה כסף רב. כמו כן החזיקו מספר גדול של פקידים, יותר מכפי הצורך, וכל אלה בצרוף הוצאות האשור, המס, שכר עורכי הדין והנסיעות הרבות הגדילו את סכום כל ההוצאות. ובזמן שבאתי ללונדון בחודש מרץ 1901 הגיעו ההוצאות כבר לסכום שבעה ועשרים אלף לי״ש, וכל זה על הקרן בעין של 170000 — 175000 לי״ש.

אחרי עבודה בבנק במשך חמשה שבועות, סדרתי את החשבונות, עד כמה שהיה אפשר לסדר במצב המסובך האמור למעלה, פטרתי חלק גדול מהפקידים, שלא היו דרושים כלל למוסד, והפסקתי להדפיס את המודעות בעתונים. ואחרי כל זאת ראיתי במוסד זה בריה בעלת גוף גדול ורגלים קטנות, שלא יוכלו לשאת את הגוף בשל ההוצאות הגדולות, שכבר נעשו ושהגיעו בסוף יולי עד לסכום 29923 לי״ש, - סכום שאינו מתאים כלל להוצאות יסוד מוסד כספי, ובפרט במצבו של הבנק אז, בשעה שלא הצליח לאסוף לא רק את הקרן המאושרת — שני מיליונים לי״ש — אלא אף את החלק השמיני ממנה, הדרוש להתחלת עבודתו עפ״י תקנותיו.

אחרי עיון רב בחשבונות, מצאתי, כי יש אמנם אפשרות לכסות את הוצאות ההתיסדות מאמצעים אחרים, בלי לנגוע בקרן הבנק: חשבתי ומצאתי, כי יש כמאה אלף איש, שנמנו על מניות הבנק והכניסו דמי קדימה, ופגרו לשלם את שאר הסכומים, ועל פי תקנות הבנק אבדו מנויים כאלה את זכותם על הכסף שהכניסו בתור דמי קדימה. סכומים אלה נצטרפו בקירוב לסכום של עשרים וחמשה אלף לי״ש. מלבד זאת היו כשבעת אלפים לי״ש רווחים על הכספים, שנגבו מאת המנויים. בסכומים אלו, כפי שמצאתי, אפשר יהיה לכסות את ההוצאות בשופי. שמרתי את הדבר הזה והחלטתי להציע לפני הדירקטוריום — אחרי שתתמלא הקרן של הבנק עד לסכום מאתים וחמשים אלף לי״ש — להשתמש בחלק הכי גדול של הכסף הזה לכסוי הוצאות ההתיסדות, ולהניח רק סכום קטן בשביל אלה, שיבואו לשלם אחרי שאבדו זכותם, והדירקטוריום יסכים להתנהג עמהם לפנים משורת הדין ולקבל מהם את שאר התשלומים.

באופן כזה פתרתי לפי שעה לעצמי את השאלה החמורה הזאת בדבר כסוי ההוצאות. אבל שאלת מלוי הקרן עד הסכום המכשיר את הבנק להתחיל בעבודתו — נשארה תלויה ועומדת.

פרק ו.

הרצל שב מקונסטנטינופול ללונדון. — בקלוב המכבים. — עוד הפעם שאלת מלוי קרן הבנק. — חברת אחריות. — מניות של הבנק המינסקאי. — הצעות אחרות.—חברת אנגליא פלשתינה.— הדירקטורים.

במאי 1901 הוזמן הד"ר הרצל לקונסטנטינופול, להתיצב לפני השולטן. הרצל שב משם מלא תקוות טובות.

במעמדי בא אל הרצל עתונאי ובקש ממנו, שימסור לו אילו ידיעות מנסיעתו. הרצל השיב לו בצחוק של שביעת רצון: בשעה שהמצב טוב אין צורך לפרסם ידיעות בעתונים — וספר לו אילו דברים, שאינם מעלים ואינם מורידים. את פרטי השיחה עם השולטן לא ספר אפילו לידידיו היותר מקורבים, אבל העובדא כשהיא לעצמה עשתה רושם טוב על היהודים בכל העולם. גם בלונדון עשתה נסיעת הרצל לקונסטנטינופול רושם טוב, וחברי קלוב המכבים בלונדון הזמינו אותו לסעודה בנשף שערכו לשם כך.

חברי הקלוב הזה הם, כידוע, מסלתם ומשמנם של היהודים האנגליים. במקרה זכיתי גם אנכי להיות מוזמן לסעודה ע"י הקולונל גולדסמיד, אשר בהיותו בארץ ישראל בשנת תרמ"ג (בחג הפסח) התאכסן בביתי בראשון-לציון.

כמובן, השתדלו ידידיו של הרצל לעשות בנשף זה פומבי לציוניות. הקולונל גולדסמיד נאם נאום נלהב, כיהודי נאמן לעמו ולארץ אבותיו. הוא הראה על מצבם הנורא של היהודים בארצות רבות, על העננים השחורים הפרושים על שמי העתיד, ופנה לחבריו ועוררם לצאת בדרכי המכבים הקדמונים, לעזור לעם ישראל להשיב אותו לארצו העתיקה, לתת יד להרצל ולהתאחד עם הציונים וכדומה. אבל דבריו החמים, שיצאו מקרב לבבו, נפלו על אזנים אטומות.

זנגביל הטיף כדרכו חדודים יפים, שהצחיקו את החברים, אבל לא עוררו אותם לאיזו התקרבות או התענינות בעבודת הרצל, ואחד הרבנים שהיה באותה מסבה לא יכול להפטר בלי נאום, ולכן הרים כוס לחיי המכבים, כאילו לא דובר פה מאומה על עניני היהודים, וכך נגמר הנשף ונשתקע.

כמו כן נשתקעה באנגליה גם ענין הראיון אצל השולטן, אף על פי שסופרים אחדים דברו עליו בעתונים האנגליים.

נשתקע ענין הבקור באנגליא, אבל ברוסיא, מקום החובבים הזקנים, נשארה התרוממות הרוח והם הוסיפו לעשות תעמולה למכירת מניות הבנק, והשתדלות זו העלתה את סכום המניות עד 188,000 לי"ש.

אחרי שני חדשים לערך ירדה התרוממות רוח זו גם ברוסיא, וכספים מחיר המניות התחילו לבוא אל הבנק בסכומים מצומצמים. קרן הבנק עלתה אז עד למאתים אלף לי"ש; חסרו, איפוא, כחמשים אלף לי"ש ויותר, עד מלוי הסכום מאתים וחמשים אלף לי"ש הדרושות על פי תקנות הבנק. והנה באו הצעות שונות:

זמן מה, קודם שהרצל הלך לקונסטנטינופול, בא לפניו ה' שויף, סוכן לחברת אחריות החיים ברוסיה, והציע ליסד חברה עברית לאחריות החיים. הרעיון כשהוא לעצמו היה לו בסיס הגיוני, ראוי לתשומת לב. כידוע, נכנסים לחברות כאלו מדי שנה בשנה סכומים גדולים מתשלומי המובטחים, ונשארים ברשות החברות בפקדון לזמנים ארוכים. וגם בשנה שהחברה משלמת סכומים ידועים למובטחים על פי כמה וכמה פוליסים, הרי נכנסים לקופתה באותה שנה גם כספים מאת המובטחים, שעדיין לא כלה זמן הַבְּטחותם. סכומים אלו הולכים ומתגדלים בכל החברות משנה לשנה. וכידוע, יש מחכמי הכלכלה האומרים, כי חברות כאלו הן משאבות, השואבות קפיטלים ממוסדות שונים ומכניסות אותם אל תוך קרבן. ומפני רבוי הכספים, הן מבקשות להן עסקים בטוחים להכנים בהם את כספן שישא פרי. יצא מזה, על פי דעת המרצה ה' שוויף, שאם תהיה חברת אחריות גדולה, אפשר יהיה להשתמש בכספים אלו לשם קנין קרקעות בארץ ישראל, בנין בתים וכדומה.

בנוגת להצעה זו, חויתי אנכי דעתי ואמרתי, כי אמנם יש ברעיון זה קורטוב של אמת, אבל אליה זו יש בה גם קוץ: ראשית, בשביל ליסד כעת חברה לאחריות — בשעה שיש הרבה חברות לאחריות בעלות קרנות גדולות — דרוש שלחברה שלנו תהיה גם כן קרן גדולה, ומאין נקח את הכסף? שנית, אם נבוא ליסד חברה כזו בטורקיה יתרבו מאד ההוצאות רק בשביל השגת רשיון, וסוף סוף לא יהיה אמון בה מצד המבטיחים את עצמם באחריות, מפני שהיא תהיה חברה עותומנית; ואם ניסד חברה כזו באחת הארצות באירופה, לא תתן לנו ממשלת אותה ארץ את הרשות להעביר כספי המובטחים לארץ ישראל ולהשקיעם בעסקי הישוב היהודי, מפני שכל הממשלות יש להן בקורת והשגחה על חברות אחריות, המחזיקות ברשותן את החסכונות של בני מדינותיהן;

הממשלות שומרות על כספים אלו לתועלת המובטחים וגם לתועלת המדינה, לבל תתרוקן מאמצעי כסף גדולים.

אחרי שבארתי להרצל דעתי זו, עזב את הרעיון הזה. אולם באותו זמן, בחדש יולי 1901, בא ה' שוויף עוד הפעם והציע לפני הד"ר הרצל לקנות את המניות של חברות האחריות „קוממרץ" ברוסיה, שכמעט כולן נמצאו בידי הבנקיר אליעזר פוליאקוב במוסקבה. הרצל התענין בעסק זה. על ידי כך חשב, ראשית, להכנס במשא ומתן עם בנקיר ידוע כמו אליעזר פוליאקוב. ושנית, אולי על ידי קנית המניות של החברה לאחריות יסכים פוליאקוב לקנות מניות של הבנק היהודי ויהיה ביכלתנו למלאות את הקרן החסרה של הבנק שלנו. לפיכך החלטנו לבוא במשא ומתן עם ה' פ. בענין זה. רעיון זה נתעורר באחת הישיבות, שהיתה בשבת במלון ססיל בלונדון, ששם התאכסן הרצל. והד"ר הרצל לא היה רגיל לדחות איזה דבר, אלא מה שהחליט צריך היה לצאת אל הפועל מיד באותה שעה. הוא דרש ממני, שלמחרת ביום הראשון בבוקר אצא למוסקבה. הסברתי לו, שלא אוכל לעזוב את לונדון ביום הראשון, מפני שהוצרכתי לסדר אילו ענינים בהבנק טרם צאתי, וביום השבת ויום הראשון אי אפשר היה כלל למצוא את הפקידים שלנו. ובקושי נענה לי הרצל, שאדחה את נסיעתי ליום השלישי בבוקר.

הלכתי למוסקבה ונכנסתי במשא ומתן עם ה' פוליאקוב. הוא הראה לי את הבילנץ של החברה הזאת וממנו ראיתי, כי הקרן של החברה עלתה למליון רובל, שמהם 700,000 רובל היו מושקעים בניירות־ערך שונים טובים, והמותר אצל סוכני החברה. אנכי הצעתי לו לשלם בעד נירות הערך כפי מחירם בבורסה, ובעד המותר שנמצא בידי הסוכנים — לשלם רק כאשר נגבה אותם, או אחרי שנברר את החשבונות ונמצא אותם באמת בטוחים. חוץ מזה הצעתי לו, שיקח מאתנו מניות של הבנק העברי על איזה סכום. פוליאקוב לא הסכים להצעתי והמשא ומתן נפסק.

בהיותי בדרכי לשם עסק זה נפגשתי עם אחד הדירקטורים של „הבנק למסחר המינסקאי". הלה אמר לי, כי הבנקיר יעקב פוליאקוב, שנמצא אז במצב דחוק, חפץ למכור את החלק היותר גדול ממניות הבנק הנזכר שהיו בידו — ונכנסתי אתו במשא ומתן בענין זה.

ושלש מטרות שויתי נגדי בקנית מניות אלו: ראשית, מפני שהבנק הזה — אחד־עשר סניפיו היו במקומות מושב היהודים ברוסיה, ולכן תהיה

לנו אפשרות למכור בכל הערים האלו מניות של הבנק העברי; שנית, בנק זה, כשיהיה בידינו, יהיה ביכלתו לקנות את המניות החסרות עוד למלוי הקרן של הבנק שלנו וימכרן אחרי־כן; ושלישית, — בלונדון לא יכול היה הרצל, כאמור למעלה, למשוך לתוך הבנק בתור דירקטורים אנשים עסקנים בעלי צורה הידועים בעולם הכספים, והדירקטורים שהיו ברוסיה לא היו יכולים להתאסף לעתים קרובות, כדי להשגיח על העסק ולדעת אותו לכל פרטיו, כנהוג בכל הבנקים. אבל אם יהיה לנו הבנק המינסקאי על אחד־עשר סניפיו, אזי יהיה נקל למצוא דירקטורים מעולם המסחר והכספים — או במינסק, ששם היה אז המרכז, או בעיר גדולה אחרת ברוסיה, שלשם יעבור המרכז. על יד דירקטורים אלה ימונה מנהל מומחה, והנהלה כזו תנהל גם את הבנק העברי בלונדון.

עוד בהיותי ברוסיה הודעתי הצעתי זו להד״ר הרצל במכתב מפורט, והוא פקד עלי לקרוא לווילנא לאספה את הדירקטורים ברוסיה ולהועץ אתם בענין זה. עשיתי כדבריו וקראתי לשם את ה״ה קצנלסון, אוסישקין ויצחק ליב גולדברג. הם כולם הסכימו להצעתי והודיעו דעתם להרצל, והלה הבהיל אותי לבוא לווינא ביחד עם הדירקטור של הבנק המינסקאי ה׳ קוהן, שהיה בא־כחו של ה׳ פוליאקוב.

באתי לווינא ולאחר ימים אחדים בא גם ה׳ קוהן. עפ״י הזמנת הרצל באו כמו כן אחדים מן הדירקטורים של הבנק היהודי וחברי הועד המפקח של הבנק הזה. אולם אחרי משא ומתן, במשך אילו ימים דחו את ההצעה, מפני שהדירקטורים אשר במערב אירופא הבינו, כי על ידי קנית המניות של הבנק המינסקאי יוסד מרכז חזק ברוסיא להציוניות בכלל ולעסקי כספים בפרט, וכמובן תחלש השפעת המנהלים במערב אירופה, בעוד שהללו בטחו בהם בעצמם יותר משבחבריהם ברוסיה, וחשבו את עצמם ליותר מוכשרים לנהל עסקי בנקים.

והדירקטור רוזנבלום, הנזכר למעלה, בא גם הוא בהצעה. רוזנבלום זה לא עסק מעודו בהויות המסחר ולא ידע כלום בעסקי בנק, אבל כדירקטור היתה לו רשות לחשוב מחשבות, כיצד להגדיל את קרן הבנק. והנה נזדמן לו אחד הסרסרים השחצנים מקונסטנטינופול והבטיח לו להשיג בשביל הבנק קונצסיות בטורקיה, שיהיו שוות מיליונים... וכל זה אם יתן לו רק 250 לי״ש להוצאות קטנות. רוזנבלום הסכים לקנות קונצסיות אלו, בשביל להגדיל על ידן את רכוש הבנק, ואז — לפי חשבונו — יהיו קופצים על המניות שלו.

ומי זה לא יקנה רכוש של מיליונים במחיר כל כך קטן? רוזנבלום נתן לסרסור את הסכום שדרש. מובן, כי הסרסור לא בא אחרי כן להביא לו את הקונצסיות. אחרי שרוזנבלום לא הצליח בזה, עלתה על דעתו הצעה אחרת להגדיל על ידה את הקרן של הבנק. הוא שמע, כי על הבורסה מרויחים הרבה כספים, ולכן הלך ויסד חברה עם הון של שבע לי״ש, כנהוג באנגליה, והציע לפני הבנק העברי שיתן לחברה זו בהלואה 50,000 לי״ש. הוא קבל על עצמו לשאת וליתן בשם החברה על הבורסה. וכספים הרי ירויח — ואז תקנה חברה זו מניות של הבנק... ה׳ רוזנבלום בא בהצעה זו לפני ישיבת הדירקטורים באלטאוסזה במעון הקיץ של הד״ד הרצל... אחרי ששמענו הרצאתו, שאל הרצל מה דעתי על הצעה זו, ועניתיו: יש שמרויחים בבורסה, אבל עד כמה שידוע לי, יש שגם מפסידים בבורסה... תשובה זו כמובן, היתה דיה בשביל לדחות את הצעת רוזנבלום. ותקנות החברה של רוזנבלום נשארו בארכיון של הבנק.

אחרי שנפלו כל ההצעות האלה ואחרי שנוכחתי לדעת, כי קשה מאד המשא ומתן עם הדירקטורים, שאינם באים לאסיפה אלא לזמנים רחוקים, החלטתי לעשות דבר ממשי על דעת עצמי. שבתי ללונדון ויסדתי חברה מיוחדת בערבון מוגבל בשם „חברת אנגליא פלשתינה״ *). לאחר זמן קצר היתה ישיבת הדירקטורים בלונדון בראשות הרצל. בישיבה זו הודעתי על אשור חברת אנגליא פלשתינא, והצעתי: ראשית, כי חברה זו תִמָנה על מניות של היק״ב ותמלא את הסכום החסר עוד, למען שתהיה לו הזכות להתחיל בעבודה. ושנית, אמרתי בהצעתי, הנה נחוץ מאד להתחיל בעבודה מעשית בארץ ישראל על־ידי פתיחת מוסד כספי שם. דבר זה אי אפשר לעשות בשם הבנק העברי, באותו זמן שהרצל עומד במשא ומתן עם השולטן הטורקי בשם הבנק הזה בדבר התישבות יהודים במדה רחבה, ולכן — אמרתי — יהיה לנו האפ״ק לכלי שרת לעבודה מעשית בארץ ישראל, והיא תעבוד בלי רשיון מיוחד מסטמבול, אלא על סמך חוקי הקפיטולציות הנוהגות בטורקיה, שמהן נהנות חברות אירופיות אחרות.

הד״ר הרצל והדירקטורים הסכימו להצעתי זו. באותו פרק זמן הגיע סכום הקרן של היק״ב עד 220,000 לי״ש. היק״ב קנה מניות של האפ״ק בסכום

---

*) מעתה אכנה בספר זה את הבנק העברי בלונדון בשם היק״ב ואת חברת אנגליא פלשתינא בשם אפ״ק.

40,000. מסכום זה הוציא האפ"ק 30,000 לי"ש לקנות בהן מניות של היק"ב (סכום זה חסר אז ליק"ב למלוי הקרן הדרושה), ועשרת אלפים לי"ש נשארו לאפ"ק להתחיל בהן את עבודתו בארץ־ישראל.

אחרי אשר נמלא מספר המניות של היק"ב עד לסכום 250,000 לי"ש, הצעתי לדירקטורים, שבדמי הקדימה על המניות של אלה המנויים, שפגרו משלם את מחיר המניות, נשתמש לשם כסוי ההוצאות, כפי החלטתי הנזכרת למעלה (פרק ה'). הדירקטורים קבלו הצעתי זו והחליטו להודיע גלוי, כי דמי הקדימה שהכניסו המנויים על מניות היק"ב ולא שלמו את המותר, נשארו לטובת היק"ב. וברשיון המבקרים הרשמיים כסינו את ההוצאות מכספי דמי הקדימה של המנויים המפגרים. על פי החלטות אלו נמלאה קרן היק"ב עד סכום 250,000 לי"ש. היק"ב הוכשר לעבודה; סעיף ההוצאות על התיסדות נמחק, ועל־ידי יסוד האפ"ק נוצר בנק חדש לעבודה בארץ ישראל.

כל הדברים האלה נסתדרו בחדש אוקטובר 1901, והקונגרס החמישי נועד לסוף דצמבר. דחינו את התחלת העסקים עד לאחרי הקונגרס. אל הקונגרס באו גם הדירקטורים של היק"ב וחברי הועד המפקח.

במשך הקונגרס הזה נתמנו הדירקטורים של האפ"ק ע"י הרצל ודוד וולפזון: זה האחרון נתמנה ליושב ראש, וקרימינצקי, גולדברג, כצנלסון, גרינברג, קוהן ואנכי — לדירקטורים.

בישיבות של הדירקטורים הצעתי תכנית העסקים של היק"ב בלונדון והאפ"ק בארץ ישראל, כמו שיובא בפרק הבא, ושבתי ללונדון בראשית ינואר 1902.

פרק ז.

הרצאות על עבודת הבנק העברי בלונדון והאפ"ק בארץ ישראל.— החלטה להשאר בלונדון עד אשר יבוא מנהל במקומי. — העסקים התרחבו.—בילנץ בעתון „די וולט" ופירושיו של ג'ואיש כרוניקל.— משפט עם עורכיו של העתון הזה. —

הבנק העברי — אמרתי בהצעתי הנזכרת בפרק הקודם — נוסד בשביל שיהיה להסתדרות הציונית מוסד חוקי, שכחו יפה לבוא במשא ומתן עם חברות וממלכות, למען לרכוש בדרך רשמי לעם ישראל רשיונות, זכויות

וקוצסיות, הדרושים להתישבותנו בארץ אבותינו. זאת היא המטרה הראשית. שניה לה, — שהבנק יהיה המתוך בעניני ממונות לעסקים שונים, וישיג את האמצעים הכספיים בשביל עבודות צבוריות שונות ושכלול הארץ, שיאפשרו התישבות רחבה כאשר תבוא העת לזה, ויוכשרו התנאים. מנקודת השקפה זו— אמרתי — לו עלה בידינו לאסוף לכל הפחות סכום כשני מיליון לי"ש, כמו שעלה במחשבה תחלה, והיינו עומדים כבר יותר קרוב להשגת הזכויות הדרושות בארצנו, הייתי אומר, שאין לבנק העברי להתעסק כלל באירופה בעסקי בנקים ומשא ומתן מסחריים, אלא להיות המוסד המחזיק את מניות החברות, שתתיסדנה בשביל עסקים שונים, והמבקר את עסקי ההתישבות. אולם אחרי אשר הקרן של הבנק היתה קטנה, והמשא ומתן עם ממלכת טורקיה מי יודע כמה ימשך,— חשבתי לנחוץ, שהבנק יתחיל בלונדון לעשות אילו עסקים, למען תת לו בינתים, יד ושם בעולם המסחר ולהמציא על ידי כך מקורות להוצאותיו הרגילות.

נתעוררה השאלה באילו עסקים יתעסק הבנק. בלונדון, — כידוע, ישנם שני מיני בנקים: בנקים לעסקי חוץ לארץ, ובנקים לעסקים בפנים המדינה. כבנק מסוג הראשון, לא יכול הבנק שלנו לעבוד, מפני שלעבודה זו דרושים לקוחות גדולים בארצות שונות ושם טוב בעולם המסחרי הגדול; וכבנק מהסוג השני, גם כן קשה יהיה לו לעבוד, מפני שלא נוכל להחזיק מעמד בלונדון, עיר רוכלת עמים זו, בצד הבנקים הגדולים, שיש לדם פקדונות על סכומים עצומים. מלבד זאת הרי העסקים הרגילים מצריכים השקעת כספים, וכספים המושקעים בעסקים, אי אפשר להוציאם בחזרה משם בכל עת, ולכן היה מקום לחשוש, כי יחסרו לנו האמצעים בשעה שיהיו דרושים לנו בארץ ישראל.

היו כא"ה שאמרו, כי אם יעשה הבנק מסחר ויתן דיוידנדה על מניותיו, אז יתרבו קוני המניות, אבל אנכי לא הסכמתי לדעה זו; לפי דעתי, שבארתי אותה למעלה, לא יהיו קופצים על המניות של הבנק שלנו לישם עסק, מפני שיש לו הרשות, עפ"י תקנותיו, ליסד כל מיני עסקי הרשת המעשה, לבנות מסלות ולעשות עסקים שונים אחרים, מדיניים והתישבותיים, בעוד שיפוי כח להנהגתו הוא בידי הועד המפקח בעל מאה המניות, והועד הזה עומד בראש ההסתדרות הציונית. אשר על כן הצעתי, כי הבנק שלנו יתעסק רק בקנין ומכירת מטבעות שונות, העברת כספים, הלואות על נירות ערך בטוחים בלונדון, ומלבד זאת

יקבל לנכוי שטרות של בנקים או בתי מסחר גדולים בארצות אחרות, שערך הרוחים שם הוא יותר גבוה מאשר בלונדון (כמו רוסיה וארצות אחרות), וכדומה עסקים, שאפשר להוציא מהם בחזרה את הכספים בכל עת ובכל שעה. אם הבנק יעבוד באפן כזה, יכסה את ההוצאות הרגילות, ועוד ישאר לו איזה ריוח לשלם דיוידנדה על המניות, והעיקר, כי הכספים שהשקיעו יהיו במצב נוזל, ואפשר יהיה בכל שעה להשתמש בהם, אם יהיו דרושים לעבודה בארצנו.

בנוגע לעבודתנו העתידה בארץ ישראל—אמרתי בהצעתי,—אם אמנם הונחה אבן הפנה להתישבות על הקרקע בארצנו ע"י הברון רוטשילד וחובבי ציון ברוסיה, אולם קולוניזציה זו, שיסודה בתמיכה והלואות שלא על מנת להחזיר, הביאה התנוונות גדולה בישוב החדש. כבר הורגלו אנשים לפשוט יד ולקבל— באופן זה או באופן אחר; ולפיכך אבדו האנשים האלה את החשק לעבוד לעצמם ולהשתדל לראות תוצאות טובות מעבודתם, מפני שסוף סוף הלא יש נדיב ויש חברות הדואגים לעתידם. על המצב הזה עמדו כבר טובי האכרים בארץ וחובבי ציון בחוץ לארץ, ובאו לידי הכרה, כי אם אולי היתה הכרחית שטה זו למען הניח יסוד להתישבות, הנה לא זו הדרך, בשביל קולוניזציה בריאה, ונחוץ להביא תקונים רבים בשיטת ההוה.

עלינו המתחילים והפועלים בתקונים האלה, להשתדל איפוא לעזור ליסוד ישוב בריא, העובד על חשבונו ועל אחריותו, ודבר זה יוכל לעשות הבנק שלנו בארץ ישראל, על ידי זה שיעזור בהלואות על בסיס מסחרי לקנין קרקעות, להרחבת הנטיעות, להרחבת הישוב היהודי גם בעירות ולהגדלת חרושת המעשה והמסחר. אם המתישבים ידעו, כי אין נדיבים התומכים בהם, אלא בנק הנותן הלואות בתנאי לשלם חזרה במועד הקבוע, אזי ישמרו וישגיחו בעצמם על מצבם, ובתנאים כאלה תתרחב התישבות בריאה וחזקה.

זו היתה הצעתי בכלל, ואמרתי להסתלק מן הפרטים, עד אשר יפתח הבנק שם ומנהליו ילמדו לדעת את המצב הישובי והכלכלי בפרטיות, ואז יציעו הצעות יותר פרטיות לפני הדירקטוריום.

ההצעות האלו בכללן נתקבלו על ידי הדירקטוריום, והוחלט שאשוב ללונדון לפתוח את עסקי הבנק שם על פי השיטה שהצעתי, ובינתים ישתדלו הדירקטורים למצוא מנהל אחר במקומי, למען אוכל לעזוב את לונדון וללכת ארצה ישראל.

באתי ללונדון ולקחתי לי לעזר בהנהלת היק"ב את אחד החרוצים בפקידי הבנק הזה מר וָלף, שעבד כבר איזו שנים במחלקות שונות שם; סדרנו את העסקים שם, נכנסנו במשא ומתן עם בנקים שונים בארצות שונות, ועסקינו התחילו להתרחב לשביעת רצוננו.

* * *

אחרי עבור אילו חדשים נדפס מאזן הבנק שלנו בעתון „די וולט". בהבילנץ הזה היו רשומים, כנהוג, הסכומים שיש לנו בידי בנקים שונים והסכומים המושקעים בהלואות שונות. והנה יצא ה„ג'ואיש כרוניקל" לבקר את המאזן הזה ונתן לו פרושים לגמרי לא אמתיים, כלומר: כי סכומי ההלואות הם מתנות להפחות בקונסטנטינופול וכדומה.

הדירקטורים והרצל בראשם, בראותם בקורת כזו, נבעתו כמובן, והחליטו לתבוע את העורך לדין על דבות אלו. אולם על ידי השתדלות משני הצדדים באו לידי השואה כי המוציא לאור של ה„ג'ואיש כרוניקל" יבוא אל הבנק ויראה על פי החשבונות במשרד הבנק את המצב האמתי, ואחרי כן, אחרי אשר יוכח לדעת את האמת, יכחיש בעצמו את הבקורת שלו. את הדבר הזה הוציאו אל הפועל והסערה קמה לדממה.

פרק ח.

פגישה עם הרצל, וולפזון וקאן בברלין. — הצעה לקנות אקציות של הבנק הגרמני-פלשתינאי ולעבוד בא"י יחד עמו. — עלית מחיר הקונסולים. — המשא ומתן עם הציר הטורקי בלונדון. — נסיעת הרצל לקונסטנטינופול בפעם השניה. — אקרדיטיבים על שלשה מיליונים פרנקים.

כמו שנזכר למעלה (פרק ה'), נתפטר מר קאן ממשרתו בתור דירקטור של הבנק העברי. אולם בכל זאת לא חדל מהתענין בהסתדרות הציונית בכלל ובעסקי הבנק בפרט, והיה עומד בחליפת מכתבים תכופה עם וולפזון, ולפעמים קרובות היו נפגשים באחת הערים לטכס עצה בעניני הבנק וההסתדרות. אחרי שוולפזון הודיע לו, כי נוסדה חברת אפ"ק והקרן של הבנק נמלאה, כי הראשונה מטרתה לעבוד בארץ ישראל והשני התחיל לעבוד בלונדון, — בקש קאן ממנו להִוָעֵד עמו ועם הד"ר הרצל ועמי באיזה מקום. אנכי הלכתי לחג הפסח (שנת

תרס"ב) לביתי לרוסיה, ובהיותי שם הודיע לי וולפזון שאבוא לברלין לשם פגישה זו.

מר קאן התענין בכל הפרטים שהצעתי לפניו בנוגע לשני המוסדות האלו, ובפרט הסכים לדעתי, כי נחוץ להתחיל בעבודה ישובית מעשית בארץ ישראל. אלא שהביא עמו מכתב מאחד הדירקטורים של הבנק הגרמני בברלין (דייטשע בנק), שבו הוצע לקנות חלק מן המניות של הבנק הגרמני הפלשתינאי אשר בא"י, ושאנחנו נעבוד שם יחד עם הבנק הזה. אנכי לא הסכמתי להצעה זו ובארתי לו את נמוקי: ראשית, מפני שעניני היהודים והגרמנים אינם עולים בד בבד בארצנו כלל; ושנית, דעת הקהל הישראלי בארצנו ובחוץ לארץ תהיה נגד השתתפות זו. אחרי משא ומתן קצר הסכים ה' קאן לדברי והביע את דעתו כי נכון הוא להִכָּנֵס לאפ"ק בתור דירקטור. „עבודת המוסד הזה בארץ ישראל — זאת היא מטרתנו ובשבילה הנני נכון לעבוד" — כך גמר את דברו אלי ונפרדנו.

מברלין שבתי ללונדון לעבודת הבנק.

כשבאתי ללונדון בתחילת 1901 היו בידי הבנק העברי קונסולים אנגליים (נירות עיך של $2^3/_4$ אחוזים) בסכום 25000 לי"ש. במשך שנה זו, טרם שההל הבנק לעבוד, קנינו על פי דרישת הועד המפקח עוד קונסולים בסכום 27000 לי"ש. כשפתחנו את הבנק, מכרנו, על פי הצעתי ובהסכמת הדירקטורים, קונסולים בסכום 25000 לי"ש, ונשארו איפוא עוד בידינו על סך 27000 לי"ש. בחודש יוני (ש. 1902) התחילו הקונסולים לעלות במהירם בבורסה בלונדון— וקבלתי תלגרמה מהרצל לקנות עוד קונסולים בסכום הגומ־גלי 73000 לי"ש, כלומר — להשלים את ההשקעה בנירות ערך אלו עד מאה אלף לי"ש. אנכי לא הסכמתי לעסק זה, מפני שנירות ערך אלו הביאו רווחים של $2^3/_4$, ובשנה שלאחריה היו עומדים להביא רווחים רק שנים וחצי למאה. מפני זה לא יכלתי להסכים לקחת את כספינו, המביאים לנו רווחים מחמישה עד ששה אחוזים בעסקים בטוחים, ולקנות בהם נירות המביאים רווחים רק שנים והצי למאה והקרובים להפסד, אם תבוא ירידת הערכים בבורסה.

נוסף לזה קראתי בעתונים, כי יש הצעה בפרלמנט, שהחברות השונות המחויבות להחזיק קרנות ישמורות שלהן בקונסולים, תקבלנה רשות לקנות נירות ערך אחרים המביאים רווחים יותר גבוהים, ולכן ראיתי בעליה זו רק משא ומתן בורסאי — להעלות את מחיר הניר הזה מצד אחד ולמכרו מצד שני.

בארתי את דעתי זו להרצל במכתב, וכתבתי בענין זה גם לוולפזון. לאחר שני ימים הגעתני טלגרמה מהרצל, שאמלא את דרישתו ואקנה את הקונסולים, ומוולפזון הגיעני מכתב — לעשות כפי הבנתי... עניתי להרצל בטלגרמה, שיתן לי פקודתו על ידי הדירקטוריום של הבנק, מפני שאנכי מנהל מצד הדירקטורים ולא מצד הועד המפקח, ש ה ו א עומד בראשו. הרצל הבין, כי הדירקטורים לא יסכימו להצעתו, ולכן נשארה דרישתי זו בלי תשובה מצד הרצל.

לאחר שבועות אחדים החל ערך הקונסולים הולך ויורד וסוף סוף הפסדנו באלה שהיו לנו סכום הגון של הרבה אלפים לי"ש. והרצל במקום גדלותו אתה מוצא גם ענותנותו: כשבא אחרי זמן מה ללונדון ונכנס אל המשרד אמר לי תומ"י: „טוב עשית, שלא שמרת את פקודתי; אנחנו הסופרים אין אנחנו בקיאים בעניני מסחר ומשא ומתן בורסאי ועליך היה לעשות כמו שאתה מבין".

* * *

בחודש פברואר 1902 בא הרצל ללונדון, וביום השני לבואו בא אל הבנק מזכיר הציר הטורקי בלונדון ושאל אותי למעון הרצל. הודעתי זאת להרצל על ידי הטלפון והוא בא אל הבנק והלך עם המזכיר אל בית הציר. לאחר ימים אחדים עזב הרצל את לונדון, ולפני נסעו אמר לי כי יש לו משא ומתן עם הציר הטורקי פה, אולם אחרי אשר מן השער העליון בבירת טורקיה לא באה התשובה, שהוא חכה לה, ישוב לווינא. ואל הציר אמר, כי אם תבוא איזו ידיעה עליו למסרנה לי. והיה אם יקראני הציר עלי ללכת אליו ולהודיע אחר כך לו, להד"ר הרצל, על ידי טלגרמה מה שיאמר לי הציר. לאחר ימים מועטים בא מזכיר הציר וקראני לביתו של הציר הטורקי. הוא קבלני בסבר פנים יפות, ואמר לי, כי באה טלגרמה מאת השולטן ובה הוא מבקש מאת הד"ר הרצל שיבוא ביחד עם ידידו לקונסטנטינופול.

„ראה, — אמר לי הציר, בהראותו לי טלגרמה כתובה בלשון סתרים — טלגרמה זו היא מאת השולטן בעצמו, ותוכל להודיע לד"ר הרצל, כי פה כתוב שהוד מעלתו השולטן מזמין אותו, והוא נכון לשאת ולתת עמו על פי התנאים שנדברנו אני והד"ר הרצל".

מסרתי את דברי הציר בטלגרמה לד"ר הרצל, ואחרי ימים אחדים יצא הרצל לקונסטנטינופול בלוית הדירקטור קובן.

אחרי עבור כשני שבועות הגיעתני טלגרמה מאת הד"ר הרצל להכין שלשה מליונים פרנקים. ובמכתב מפורט על ידי מר קובן כתב אלי, שאזדרז לאסוף את הכספים שיש לנו ברוסיה ובמדינות אחרות. והיה כאשר יקראני לווינא, עלי לבוא עם שיקים או אקרדיטיבים על סך מיליון אחד פרנקים על פריז, ארבעים אלף מרק על ברלין, וארבעים אלף לי"ש על לונדון. כפי הנראה לא האמין הרצל, כי אפשר במשך ימים אחדים להכין את הסכומים האלה, ולכן הזהיר אותי במכתבו, כי הכסף נחוץ מאד ושלא אחשוש להוצאות ולהפסדים שיגרמו לבנק על ידי העסק הזה.

אבל עסקינו היו במצב כל כך נוזל, עד כי במשך יום אחד השגתי את האקרדימיבים על הסכומים הנזכרים, וכשנתקבלה על שמי הזמנה טלגרפית לבוא לאספת הועד הפועל הגדול, הלכתי לווינא בחודש מרץ 1902 ובידי האקרדיטיבים האמורים. חברי הועד הפועל מסרו אותם להרצל על פי קבלה חתומה בידו. כשלשה ימים היו האקרדיטיבים בידו. ידענו גם כן, כי הלך עמהם אל הציר הטורקי בווינא. אחרי כן השיב את האקרדיטיבים לי בחזרה, ואנכי הבאתי אותם ללונדון ובטלתים.

משא ומתן זה הביא את הרצל לעוד נסיעה אחת לסטמבול ביחד עם וולפזון, בחודש אגוסט אותה שנה — וגם הפעם על פי הזמנה מאת השער הגבוה. כפי ששמענו מאחורי הפרגוד הציע השולטן לתת רשיון להתישבות היהודים בכל ארץ טורקיה ובארץ ישראל, אבל בתנאי שלא ליסד מרכז איתן במקום אחד.

„ברור לי כי יקראו אותי עוד פעם ושתים – אמר הרצל באחת הישיבות בחזירתו — ונסיעותי אלו תהיינה בלי תוצאות, אבל סוף סוף יסכים השולטן להצעתי לתת לנו את השרטר כחפצי. ואם תסגר הדלת מצד אחד נמצא את הכניסה בצד השני".

פרק ט.

הרצל הוזמן לפני הועד להגבלת הכניסה בלונדון. — משא ומתן עם לורד רוטשילד. — ענין אל-עריש. — הסכמת לורד רוטשילד להשתתף בהתישבות שם. — המשלחת לחצי האי סיני. — המשא ומתן עם ממשלת מצרים.

הרצל בקש לבוא עוד הפעם במשא ומתן עם היהודים אדירי הכסף בלונדון, אחרי שנפסקו יחסיו עם העסקנים האלה, כמסופר בפרק ד'; ולא רק

עמהם אלא גם עם הממשלה האנגלית, ואפשרות זו באה בקיץ 1902. הממשלה האנגלית, על פי דרישת רבים מחברי הפרלמנט וגם העתונות, החליטה להוציא חוק בדבר הגבלת הכניסה לאנגליה (קרי: הכניסה של היהודים). היא מנתה ועד מיוחד לעשות חקירות שונות בענין זה. ידידי הרצל השתדלו לפני הממשלה שתקרא את הרצל לשמוע את דעתו בשאלה זו, והדבר עלה בידם, אף על פי שהעסקנים היהודים מן החברה הגבוהה התנגדו לזה.

בחודש יולי בא הרצל לפני הועד הממשלתי הזה. הוא התיצב לפניו פעם ופעמים והשמיע את דעתו. בועד זה ישב גם לורד רוטשילד, והוא הזמין את הרצל לבוא אליו. הרצל בקר אצל הלורד רוטשילד כמה פעמים וגם אכל לחם על שלחנו. בשעת הבקורים האלה בא הרצל לפניו בהצעה בדבר ישוב רחב בחצי האי סיני על גבול ארץ ישראל. „ארץ ישראל" תחת שלטון הטורקים, ובפרט מדינה יהודית — לזה לא יכול רוטשילד להסכים, אבל קולוניה בחצי האי סיני, התישבות תחת הסותה של ממשלת אנגליה, בשביל היהודים הנרדפים בארצות רוסיה ורומניה, ובפרט בעת ההיא, אשר גם ממשלת אנגליה אמרה להגביל את כניסתם של היהודים האלה לארצם,—להצעה כזו הטה הרצל את לבב רוטשילד. בעזרתו נכנס הרצל במשא ומתן עם שמברלין ולנדסאון בדבר התישבות רחבה בחצי האי סיני, ורבי הממשלה האלה הטו את אזנם להצעה זו. ה"ה גרינברג וקובן, הגוברנרים של הבנק העברי, והסופר ישראל זנגביל — אלה היו יועציו ועמדו לצדו בכל המשא והמתן הזה.

בחודש אוקטובר 1902 בא הרצל ללונדון עוד הפעם, התראה עם שמברלין ולנסדאון ועם שאר רבי הממשלה, ואחרי עבודה נמרצה הסכימה הממשלה להצעה זו. אבל מכיון שחצי האי סיני שייך למצרים, לכן היה צורך להשיג את הרשיון והזכויות מאת ממשלת הארץ הזאת. הוחלט, שגרינברג יִצְטַיֵד במכתב מאת הממשלה האנגלית וילך להציע את הענין הזה לפני הלורד קרומר, נציב אנגליה במצרים, והלה מצדו יציע זאת לממשלת מצרים ויעזור להוציא את הענין אל הפועל. לא ארכו הימים וגרינברג יצא למצרים, וכעבור חודש ימים שב ללונדון ובידו מכתב מאת ממשלת מצרים, כי אם תצא משלחת מיוחדת מאנשים מומחים ותמצא את המקום מוכשר להתישבות, אז נכונה הממשלה לתת זכויות מוניציפאליות למתישבים שם.

בחודש ינואר 1903 בא הרצל שוב ללונדון והזמין אותי לבוא אליו אל המלון. באתי אל המלון באותו רגע, שהרצל בא ממסלת הברזל. נכנסנו

אל החדר שהוכן כבר בשבילו, והוא מצא שם מכתב מרוטשילד. הרצל קרא את המכתב וראיתי על פניו שביעת רצון. הוא אמר לי: „אנכי כתבתי מפריז מכתב ללורד רוטשילד, שייעד לי זמן אימתי אוכל לבוא אליו, והנה שלח לי את המכתב הזה ובו הוא מודיעני, כי הוא יבוא אלי אל המלון מחר בערב". הרצל דבר עמי על עסקי הבנק ובקשני לבוא אליו גם למחרת בערב. בבואי ביום המחרת אמר לי, כי הלורד רוטשילד היה אצלו לפני כחצי שעה, והם דברו ארוכות על המשלחת לחצי האי סיני. על פי ההצעה המוקדמת — אמר הרצל — יעלה הענין הזה (ישוב חצי האי סיני) לערך בששה מיליון לי"ש. אנחנו, כלומר הבנק היהודי נתן שני מיליון; — כאשר יהיה בידנו השרטר לא יקשה למלאות את קרן הבנק עד הסכום הזה; והלורד רוטשילד אמר, כי יק"א תתן שני מיליונים והוא יתן שני מיליונים, ואם יק"א לא תתן—אמר הלורד — אזי יסדר הוא את הדבר הזה.

אחרי משא ומתן שהיה להרצל עם הממשלה האנגלית במשך כמה ימים, נתנה הממשלה את הסכמתה שתִשָלח משלחת לתור את חצי האי סיני ולמצוא את המקום היותר מוכשר להתישבות.

מי שלא ראה את הרצל בזמן ההוא—לא ראה איש במצב של שביעת רצון. מיד נכנס במשא ומתן על ידי טלגרמות עם אנשים רבים, אשר ראה אותם כמוכשרים למשלחת זו, ועם הפירמה קוק, שתקבל עליה להוביל את המשלחת. טלגרמות נשלחו למדינות שונות הלוך ושוב עד אשר עלתה בידו לצרף את המשלחת מאנשים אלו: האינג'ינר למחצב בהרים ק ס ל ר, מדרום אפריקה; המהנדס סטיפנס מלונדון, מומחה להבאת מים בצנורות; הקולונל גולדשמיד; הפרופיסור ליאוברט, אגרונום ידוע; הד"ר סוסקין מברלין; מרמורק מועד הפועל הקטן מווינא; ד"ר הלל יפה מיפו. בקהיר היה צריך להלוות אליהם פקיד אחד מצד ממשלת מצרים.

להוצאות המשלחת הזאת היו דרושים מארבעת עד חמשת אלפים לי"ש. ואחרי אשר הבנק העברי, על פי תקנותיו, לא היה רשאי לעשות הוצאה כזו בלי רשיון הועד המפקח,—ולקרא לאספת חברי הועד הזה לא הספיקה העת, מפני שהזמן הכי מוכשר ללכת לתור את חצי האי סיני הוא בסוף החורף, — לכן החליט הרצל ביחד עם הדירקטורים אשר בלונדון לקחת את הסכום הזה מחברת אנגליא פלשתינה. (בשנת 1905 שלם היק"ב את סכום ההוצאות האלו להאפ"ק).

ענין המשלחת היה שמור בסוד גדול. הכסף הוצא לא מן הקופה הכללית של היק״ב, אלא על יָדֵי על פי פקודות וחשבונות התומים בידי הרצל בעצמו או בידי הדירקטורים הלונדונים.

ודברי ההרצאה (העתקה מאנגלית), שהגישה המשלחת לד״ר הרצל בשובה לאירופה, יבואו בפרק הבא.

פרק י.

המצב הגיאוגרפי. — האוכלוסים. — מזרע. מים. — איכות האדמה. — מינרלים. — תעשיה. — השקפה. — התישבות. — ציד דגים בסירבון. — מסלות ברזל. -- עמק פילוזיה. — הרצל וגרינברג נחלקו בדעותיהם. — מה חפץ שמברלין ? —

בסוף ינואר 1903 נתאספו חברי המשלחת לקהיר שבמצרים, וביום אחד־עשר לפברואר עברה המשלחת את תעלת סואץ אצל קנטרה ושמה לה למטרה לתור את הארץ הנמצאת ממזרח לסואץ, דרומית־מזרחית לארץ־ישראל. כברת ארץ זו אפשר לכנות, מיום שחפרו את תעלת סואץ, בשם חצי האי סיני.

אחרי שעברה המשלחת דרך 598 מיל על גמלים וברגל, שבה ביום 25 מרץ לקהיר.

הגליל הזה שתרה המשלחת, משתרע צפונה מים התיכון, עובר על גבול תורקיה ומצרים ויורד אל לשון ים עקבה (עציון גבר) ונסב לדרום עד ים סוף ועובר למערב עד לשון הים ותעלת סואץ. ששטחו 21.000 מיל מרובעים.

האוכלוסים. יושבי הארץ הזאת, עפ״י אומדנא של שר הפלך אל־עריש, מגיעים למספר 16.000 איש. היו ימים, שהמשלחת לא ראתה בני אדם כלל. במקומות אחדים ראתה בידואים, ובמספר יותר רב נשים, ילדים קטנים, זקנים ומעט דַיָגים. אמרו להם, כי מפני חוסר מים הלכו הגברים למקומות אחרים לרעות את צאנם במקומות מרעה.

זורעים שם מעט חטה, רק לפי צורך האוכלוסים, ועיקר עבודתם היא גדול גמלים, עזים וכבשים. במקומות המרעה מצוי עשב מתוק, יפה לאכילה לכבשים. במקומות שהגשמים יורדים בימות החרף גדֵלים שעורה,

דורה ואבטיחים. אצל אל־עריש ישנן נטיעות, כמו גפנים, תאנים, צבר וגם עצי הקיקיון.

מ י ם. כמות הגשם אינה ידועה בברור. אולם עפ"י חקירת סיר שרל ווארן, שישב בארץ זו כמה חדשים, מגיעה כמות הגשמים עד 12 אינטש.

הסימנים שנראו בעמקים, ששם עוברים המים בימות הגשמים, מראים כי כמות מי הגשמים היא גדולה. התושבים אינם עושים סכרים לעצור במים ולשמרם לימות החמה. אבל במקומות נמוכים ובין הסלעים אפשר לראות אגמי מים, שנשארו מימות הגשמים. האויר שם טוב ובמקומות אחדים טוב מאד.

א י כ ו ת ה א ד מ ה. אדמת הא"ץ הזאת, היא אדמת מדבר המסוגלת להזדבל ולהֵטיֵב, ויש בה חלקים במקומות שונים, שגדלים בהם ירקות ותבואות. את האדמה המלחה אפשר לטַייב ע"י השקאה באופן יותר או פחות רחב ולהביאה למדרגה כזו שתהיה כדאית לעבדה ולהוציא ממנה לחם.

על פי החקירות שעשו חברי המשלחת במקומות תיורם ועל פי הנסיונות שאחדים מהם רכשו במצרים, הודו וצפון אפריקה, אפשר לזרוע שם תבואות וירקות ולנטוע עצים שונים. מתבואות — אפשר לזרוע שם שעורה, חטה, דורה ומאים. מירקות — מיני קטניות, פול, עדשים ומיני דגן. מעצי פרי — תמרים, תאנים, רמונים, גפנים, תפוחי־זהב, לימון וזיתים. מעצי יער — אקליפטוס, אֲקָציוֹת, ארזים וברושים; מנטיעות המסוגלות להרחיב את חרושת המעשה — עצי קיקיון, צמר גפן, קני סוכר וכדומה. מספוא לבהמות — צבר, כרוב ועשבים שונים.

מ י נ ר ל י ם. המחצבים לא נחקרו, אולם כפי שידוע יש בנבכי הרי סיני — נחושת, ברזל וברונזה.

ת ע ש י ה. כאשר אל־עריש תהיה קשורה במסלת ברזל עם מצרים, אפשר יהיה ליסד שם בתי חרושת לתעשית צמר גפן, ואחר־כך גם בתי אריגה. על פי החשבון שהציעה פירמה אחת במנשסטר, אפשר יהיה לבנות בית־חרושת לטויה ואריגה שיכין אריג בשביל הודו והמזרח ויעסיק 600 זוגות ידים. בית חרושת כזה יעלה בששים אלף לי"ש. אפשר יהיה ג"כ ליסד שם בתי מלאכה לתפירת בגדים, נעלים ושאר כלי עור וכו'. אפשר כמו כן להרחיב שם תעשית סיגרטים מכל מיני טבק הבאים למצרים מטורקיה ומיון.

הסמנים —·—·— מראים על גבולי התיור של המשלחת.

קָרוב לאל־עריש, יש חומר טוב מאד, שאפשר לעשות ממנו לבנים, צנורות ורעפים לקָרות בנינים, ושוק לכל מיני סחורות אלו אפשר למצוא בקהיר ובאלכסנדריה. מפרי הנטיעות הנזכרות אפשר יהיה לעשות דבלים ותמרים כבושים, שמן זית, שמן קיק, יין, ספירט וכדומה.

השקאה. כל ההכשרות בעבודת האדמה ואחריה חרושת המעשה יכולות להתפתח רק אחרי שיהיו מים בארץ. העבודה הראשונה צריכה להיות באל־עריש וסביבותיה, — חפירת בארות מים, אח"כ — לעשות סכרים למים, כדי לכנס בשביל ימות החמה את מי הגשמים היורדים בימות החרף בשפע, ולהשתמש בהם בשנות בצורת. תכנית יותר רחבה, בשביל ישוב יותר רחב בפלך אל־עריש, הכין ה' סטפנס. הוא העריך את ההוצאה להכשרת 10000 אקר בסביבת אל־עריש, עפ"י חשבון מפורט שהציע להמשלחת, בסכום 348,700 לי"ש. עבודה זו, לפי דברי סטפנס, תמשך שלש שנים ותעסיק מאלף עד אלף וחמש מאות איש, ומפני שמספר ידוע מהם יהיו בעלי משפחות, יעלה מספר התושבים משלשת אלפים עד ארבעת אלפים נפש.

התישבות. המקום הראשון להכנת הישוב צריכה להיות הנקודה אצל חוף הים, במקום אשר נהר עריש משתפך אל הים. מקום זה יהיה הולך ומתרחב משני עברי הנחל עד כדי ארבעים מיל. את העבודה יש להתחיל במספר 150 איש, והעובדים יתרבו לפי ערך הגדלת מספר בארות המים. למתישבים יהיו דרושים כלי עבודה ובהמות, שיוכלו לרכוש בכספם הם או בכסף שינתן להם בהלואה, בתנאי שיהיו עומדים ברשות עצמם. הרחבת התישבות אכרים תמשוך אחריה אמנים שונים, כמו נגרים, נפחים, פחחים, חייטים, סנדלרים וכדומה. הרחבת תעשית צמר תבוא מגידול צאן; חרושת הסיגריות תהיה ביכלתה להתחרות את הסיגריות המצריות; בתי־החרושת לתעשית צמר גפן יתרחבו עד כדי לעבֵּד את צמר־הגפן של מצרים. הרחבת הנטיעות תגדיל את חרושת הרִבָּה. הכשרת האדמה בשביל הישוב הראשון לא תעלה יותר מבחמשים אלף לי"ש, והישוב שם יוכל להתרחב עד עשרת אלפים משפחות בזמן הראשון.

ציד הדגים בסירבון. נוסף לזה אפשר לסדר בשכונת אל־עריש ישוב שיתעסק בציד דגים. לשם כך יהיה צורך לפתוח פתח קטן בחול, כעין לשון ים קטנה, למקום שיכנסו המים מן הים ואתם יחד גם הדגים בתקופת הטלת הביצים. הממשלה המצרית, מקבלת הכנסות גדולות מאגמים

כאלה. למשל: אגם „מנזלה" נותן הכנסה 65.000 לי"ש לשנה, אגם „בוריליוס" — 7.000 לי"ש; ומפני שההכנסה הזאת היא רק כשליש ממחיר הדגים, אפשר לחשוב את ההכנסה עד 200.000 לי"ש לשנה. פתח קטן באגם סירבון נעשה לפני שנים אחדות והוא נותן עבודה לדייגים. אפשר יהיה לעשות פתחים יותר גדולים, שיתנו בודאי תוצאות טובות. חלק מן האגם הזה אפשר גם כן לסתום, אבל אם יתרחב שם ציד הדגים, לא יהיה צורך בסתימה.

המלח והגֶבס הנמצאים על חוף האגם הזה, יוכלו גם כן להיות מקור להכנסה.

את החלק הדרומי של האגם הזה אפשר גם להביא במצב הרבה יותר טוב ולהכשירו למזרע שעורה וחטה ע"י השקאה.

מסלת ברזל. יש כמו כן ליעץ לבנות מסלת ברזל בין פורט־סעיד ואל־עריש, ובהמשך הזמן אפשר יהיה להאריך את המסלה הזאת עד גבול טורקיה ברפה. מסלה זו תרחיב את המסחר בין מצרים וארץ ישראל ותקל את הנסיעה על האירופיים הבאים מצרימה והחפצים לבקר את ארץ־ישראל. הוצאות בנין מסלת הברזל תעלינה עד 6.000 לי"ש לכל מיל. פורט־סעיד הוא החוף היותר זול בעולם, ולכן אפשר יהיה להביא לחוף זה פחמי־אבן, ומשם יובא הפחם עד עמק פילוזיה, כדי לעשות לבנים אצל העמק הזה, ששם נמצא חומר ראוי ללבנים.

עמק פילוזיה. עמק זה מחזיק 200 מיל מרובעים (לערך 500 קי"מ מרובעים). לפנים היה העמק הזה מיושב ונשא יבול למכביר. עתה הוא מכוסה בקליפת מלח. תחת קליפה זו מונחת שכבה עבה של טין מהנילוס. על פי דברי סיר וויליאם וויל־קוקס, אפשר להפוך את העמק הזה לגן־עדן כארץ מצרים, אם רק יביאו לשם את מי הנילוס. אם תסודר שם השקאה גדולה אפשר יהיה להושיב שם 30.000 נפש, לזרוע שם תבואות, צמר גפן וכדומה. „אחרי חמשים שנה — אומר סיר וויליאם ווילקוקס — תשכח מצרים, כי היתה ארץ שפשטה את הרגל; ורק הודות למים הרבים שנתנו לארץ זו באמצעות מגנונים שונים פרחה ויפתה ונתעשרה. וכמצרים תוכל להיות גם פילוזיה; כאשר נכנים לתוכה את מי הנילוס, יהיה העמק הזה מיושב בחוות וכפרים ויִשָׁכח כי המקום הזה היה מדבר שמם. קדמה זו תהיה רק חזרה

לעת המאושרה — לאותם הזמנים שלשון גדולה של הנילוס שפכה את מימיה ע"י הטיניטיק ופילוזיה".

קרבת המקום הזה לפורט־סעיד תתן לו את היכולת לשלוח את יבול השדה לאירופה ושאר חלקי תבל.

על פי ההרצאה אפשר יהיה להביא מים דרך התעלה הישמעאלית ומשם לחפור תעלה עד קנטרה (34 ק"מ). על פי החשבונות הטכניים המפורטים יוצא, כי הבאת המים לפילוזיה תעלה בסכום 300.000 לי"ש ואפשר יהיה להשקות 250 ק"מ מרובעים או 60.000 פדן. ההשקאה תעלה בשמונה לי"ש לפדן, כלומר — 480.000 לי"ש. יוצא מזה, כי העבודה להבאת המים בצרוף ההשקאה תעלה לשלש־עשרה לי"ש לכל פדן. מחיר קרקעות כאלה הנמצאים קרוב ליאור הוא מתשעים עד מאה ועשרים לי"ש הפדן; ומחיר הקרקעות הרחוקים קצת מן היאור הוא מעשרים וחמש עד ארבעים לי"ש הפדן.

בשלש השנים הראשונות לא תתן האדמה שום הכנסה, ומן השנה הרביעית ואילך תהיה שוה דמי חכירה משתים עד שלש לי"ש.

מכל האמור למעלה נראה, כי חצי האי סיני יוכל להיות המקום היותר טוב בשביל קולוניזציה רחבה. אמת הדבר, כי התישבות דורשת אמצעים גדולים, אולם הצד המדיני בארץ זו יוכל להכריע את ההוצאות. פה הוא המקום, שאפשר ליסד בשביל עם ישראל בית לאומי, מובטח במשפט גלוי".

עד כאן דברי ההרצאה.

בצאת המשלחת למצרים הלך ה' גרינברג לקהיר להציגה לפני הלורד קרומר וממשלת מצרים ולשלח אותה מקהיר לחצי האי סיני. בצאת גרינברג מלונדון הציע לפניו הרצל, כי ישאר במצרים עד אשר תשוב המשלחת, ואז יהיה עליו להכין שם את ההצעה בדבר השרטר לפני קרומר וממשלת מצרים. אבל גרינברג חוה את דעתו, כי על המשלחת לשוב לאנגליה, והמשא ומתן על תנאי השרטר או הקונצסיות יתנהלו בלונדון. ולכן, אחרי אשר גרינברג סדר את המשלחת והביאה מקהיר אל המדבר, שב לאירופה דרך ווינא. הרצל כעס על גרינברג על אשר לא מלא את פקודתו להשאר במצרים, כאמור למעלה; וכשבא גריגברג לביתו של הרצל לא רצה הלה לקבלו. גרינברג שב ללונדון סר וזעף. בהשתדלות רבה עלה בידי קובן וזנגביל ובידי להשפיע על גרינברג שילך לווינא; אבל גם שם, אחרי משא ומתן ארוך, לא הסכים להצעת הרצל ללכת למצרים. הרצל הלך בעצמו לקהיר. הוא

בא לשם בעת שהמשלחת שבה מחצי האי סיני ונהל את המשא והמתן עם לורד קרומר ועם ממשלת מצרים בדבר ההתישבות בעמק פילוזיה וסביבות אל־עריש ובדבר הבאת מים מהנילוס. המשא והמתן לא הצליח: ממשלת מצרים לא הסכימה לתת מים מהנילוס, מתוך אמתלא, כי המים דרושים למצרים.

אחרי כן נודע לי מחברי המשלחת, כי אפשר היה לקבל קונצסיה להתישבות במחוז אל־עריש, בלי עמק פילוזיה ובלי מי הנילוס, ואחרי כן להשתדל להשיג מי הנילוס — קולוניזציה קטנה ומודרגת. אבל הרצל, שחפץ דוקא בדברים גדולים, לא הסכים להכנס במשא ומתן על קונצסיות פעוטות. וגרינברג אמר לי, כי אפשר היה להשיג גם דברים יותר גדולים, וסבת התוצאות הבלתי מוצלחות היתה זו: הרצל מהר לנהל את המשא והמתן במצרים ולא העבירהו ללונדון, ובמצרים גופה — לפי דברי גרינברג — הכעיס הרצל את הלורד קרומר, באמרו לו, כי נבצר ממנו להבין את ערך הצעת הציונים לכל היקפה ועמקה.

יש ידים להשערה, כי השרים האנגלים שעמדו במשא ומתן עם הד"ר הרצל לא הפצו, או לכל הפחות, לא השתדלו שהממשלה המצרית תסכים לתת מים מהנילוס. וזה הדבר: באותו פרק הזמן שהמשלחת שלנו הלכה למצרים, הלך טשמברלין לאפריקה; וטשמברלין זה, כפי ששמעתי מאחורי הפרגוד, כבד מאד את הרצל וראה בו איש, שאפשר להוציא על ידו הצעות גדולות. ובהיות טשמברלין באפריקה, עלה על דעתו למשוך את היהודים לאוגנדה. ולכן, כפי הנראה, רמז לקרומר, שיניח מכשולים להתישבות היהודים בחצי האי סיני, כדי שיהיה ביכלתו להציע להרצל התישבות באוגנדה...

גדול הוא העם האנגלי וגדולים מנהיגיו, ועזה אהבתם לארצם. מקרבים הם גם עמים אחרים אבל רק בשעה שיש לעמם הנאה מהם, ואינם עומדים בשעת דחקם, אם עניני ארצם דורשים זאת.

המקרים האלו ותוצאותיהם הביאו, לפי דעתי, הפסד גדול להתנועה הלאומית שלנו: ישוב בחצי האי סיני עם מים מהנילוס, היה יכול להיות אז ישוב בריא בלי התנגדות מדינית, ובמצבנו ההוה — בסיס חזק לעבודתנו בארצנו. וכשאנכי מתבונן מצד אחד להמצב הכללי והמדיני הקשה כעת בארצות הגולה ומן הצד השני להעכובים ואבני הנגף המונחים בדרכנו בארצנו — אז יש אשר יעלה בדעתי הרעיון, כי אולי תבוא העת ואנחנו נחפש דרכים איך למצוא לנו ארץ בחצי האי סיני.

פרק י"א.

נסיעתי לארץ-ישראל.— בקורי אצל וולפזון ואחרי כן אצל הרצל. שני שבועות בקושטא. — הנסיעה דרך בולגריה וסרביה. — הם ואנחנו.

אחרי שתי שנות עבודה ביק"ב בא בינואר 1903 מר הירש, שמנו אותו למנהל הבנק הזה במקומי. ובמשך ארבעה חדשים עבדתי עמו עד שמסרתי לו את כל החשבונות והעסקים של היק"ב. בחודש מאי אותה שנה עזבתי את לונדון ללכת ארצה־ישראל.

בצאתי מלונדון לארץ־ישראל, לקחתי לי לעזר את יצחק ליפבסקי. הוא היה תושב בריסק אשר בליטא, ועוד בשנת 1902 קראתיו ללונדון והוא עבד במשרד היק"ב בתור מנהל ספרי החשבונות. הוא ידע עברית, רוסית, גרמנית, צרפתית ואנגלית על בורין והיה לי למזכיר *).

בדרך סרתי לקלן לראות את וולפזון, ודברנו ארוכות על עסקי הבנק בלונדון ועל עבודתנו העתידה בארץ־ישראל. נוכחתי לדעת כי וולפזון לא האמין בעבודה פוריה בארץ ישראל, ולכן, אחרי משא ומתן ארוך בינינו, אמר לי: „עשה מה שתמצא לנכון וקח עליך את האחריות". ועל דברים אלו חזר באחד ממכתביו אלי. — מקלן הלכתי לווינא. הרצל קרא את חברי הועד המצומצם לאסיפה, ודברנו על עבודתנו בארץ ישראל. גם הללו, חברי הועד, לא האמינו, כי יש מקום לאיזו עבודה פוריה בארץ ישראל קודם שיתקבל השרטר, ולכן לא התענינו בעבודתי העתידה, אלא נתנו לי את הרשות לנהל את העסקים, כפי שאמצא לנכון. כולם נתנו לי את ברכתם לדרכי והד"ר הרצל נתן לי את תמונתו הפוטוגרפית וכתב לי עליה: „לעוזרי המסור לי מר ד. ליבונטין".

הד"ר הרצל נתן בידי מכתב לד"ר וו... בקונסטנטינופול ואמר לי, כי האיש הזה ישיג בשבילי מכתבי מליצה מפקידים גבוהים בעיר המלוכה, ומכתבי

---

*) אחרי אשר התרגל בעסקי הבנק ביפו שלחתיו בתור עוזר מנהל לירושלים, ומשם עבר בתור עוזר למנהל הד"ר יעקובזון בבירות. כאשר יצא יעקובזון לקונסטנטינופול בשליחות הועד הפועל, נשאר ליפבסקי בתור מנהל הסניף הבירותי ונהל את עסקי הבנק שם במסירות רבה ובאמונה. כדאי להזכיר, כי פעם אחת עשה עסק, אשר ע"פ הוראתי לא נכנס בחוג העסקים של הבנק, וגרם לבנק הפסד בשלש מאות לי"ש. ליפבסקי הטיל את ההפסד על עצמו ושלם אותו להבנק ממשכורתו ולא בקש ממני שארשה לו לרשום את ההפסד על חשבון הבנק. בעת המלחמה חלה במחלה אנושה ומת שם אחרי עבודה ממושכה ופוריה בהבנק שלנו.

יהי זכרו ברוך!

מליצה אלו יהיו לי לתועלת בחוגי הממשלה בארצנו. וביום כ׳ סיון יצאתי לארץ ישראל דרך סטמבול.

הרכבת מווינא לסטמבול עוברת דרך סרביה ובולגריה, ובכל משך ימי נסיעתי לא עזבני חרוז המשורר:

„גם יונה מצאה קֵן, מעון כל גבר,
סלע השפן, ויהודה — רק קבר!!״

גם אלו הבולגרים, זה עם לא היה, גם לו יש ארץ, שדות נושאים פרי, הרים יפים ונשאים, המרהיבים את העין בשיא חסנם, ערים, מסלות ברזל — ואנחנו?

עד מתי, הה נודד בכל אפסי ארץ,
לא תמצא מנוח משוד ופרץ......

להם, להבולגרים והסרבים יש אנשים ולהם חפץ אדיר לשמור על עמם וארצם, ולנו — קינות היורדות ונוקבות עד תהום כל בשר ונפש, אבל לא של נפש עמנו...

שנים־שלשה שבועות קודם לכן נמצאו לסרבים אנשים, שהלכו להרוג את מלכם אלכסנדר וגם לשפוך את דמם הם, רק בשביל לתקן את ארצם ולהחליפה במלכות אחרת יפה הימנה על פי דעתם. ואנחנו? — ספו תמו מבינינו אנשים, הדואגים לשבר עמנו הגדול כים. עדר עבדים אנחנו כולנו, הנושקים את השבטים המכים אותנו; ובוגדים רבים בנו, אשר בשביל טובתם וחופשתם חפצים הם לַיַשֵן את העם בשיחות שונות, לאמר: כי לא עם אנחנו, כי חפץ השבלים הבודדות מאתנו להחיות את עמנו לא יצליח. לא יצליח?— „בודאי, אם אין אתם חפצים — אומר הד״ר הרצל — היא אגדה״.

בבואי לקונסטנטינופול מצאתי שם את מר אוסישקין, שהלך גם הוא לארץ ישראל, ואמרתי ללכת עמו יחד. אולם הד״ר וו. דחה את נסיעתי מיום ליום. היום היה אומר, כי מחר יתראה עם „פחה״ פלוני, שיתן לי מכתב; ולמחרת היה אומר, כי הפחה נסע לימים אחדים והוא יתראה עם שר אחד „גדול״ מאד, ובדברו עמי היה מעמיד פנים רציניים מאד וחפץ כי אנכי אאמין להשתדלותו הגדולה בענין זה וכי במכתבים שישיג בשבילי תלויה, אם לא כל עבודתי העתידה בארצנו, הרי לכל הפחות — הצלחה גדולה. אחרי עבור ימים אחדים הביא לי מכתב לאפנדי אחד בירושלים. אחרי שהכרתי אותו בבואי לארצנו, ראיתי כי ידידותו לא היתה שוה מאומה...

אחרי ישיבתי בקונסטנטינופול כשני שבועות, יצאתי באניה ליפו.

בהיותי על האניה התבוננתי אל הנוסעים השונים שהלכו עמי, ובכל פנה שפניתי מצאתי רוגז וצער. הנה אשה רוסית, בעלת אחוזה בסביבות פטרבורג העיר, היא הולכת לירושלים של גנו ומספרת לי, כי בשנה הקודמת חלתה מחלה קשה ונדרה נדר, כי בהרפאה ממחלתה תלך ירושלימה, והנה היא מקיימת כעת את נדרה. ושאלתי אנכי את עצמי: התְדוֹרנה נשי בני עמנו נדרים כאלו?... הנה חבורה של ששה–שבעה אמריקנים, איש ואשתו. אחד מן החבריא מספר לי, כי בתחלת האביב יצאה מאמריקה שיירה בת שמונה מאות וחמשים איש לבקר את ארץ הפלאות. — והנה חבר נזירים ונזירות קטולים הולכים ירושלימה. הם לא ירבו שיחה עם אנשים מחוץ לחבורתם ואין הם עושים דבר, אלא כותבים וקוראים תפלות כל היום על מכסה האניה. יודע אנכי, כי רק פה על האניה הם מתפללים, אבל שם, — שם יש להם עבודה יותר נכבדה; שם עליהם לבנות בתי־תפלה למען לרכוש להם נפשות מבני עם הארץ, בתי מקלט לנזירים, שישמשו להם מצודות לעת מצוא... שם יש להם ענינים גדולים ונכבדים, שהם מסורים להם בכל לבבם ונפשם... וכל זה שם, בארץ אבותינו אנחנו......

גם אני הולך שם, אמרתי בלבי, אבל אני הולך עם הפרוטות שנאספו מעניי בני עמנו המחכים לעזרתנו, והם הולכים לעבוד ברבבות שמעניקים להם ביד רחבה אנשים עשירים היושבים בארצותיהם בשלוה. ומקנאה וצער לא מצאתי לי מקום על האניה. גם השמש הנעימה, גם הרי ארכיפלג היפים, לא הרגיעו את רוחי...

פרק י"ב.

שובי ארצה ישראל.—בקורי בראשון לציון.—הלכתי ירושלימה.— חוצות העיר, כותל מערבי, אצל הקונסול האנגלי והפחה הטורקי.— פתיחת הבנק.

ביום ג׳, ה׳ תמוז, דרכה רגלי עוד הפעם על אדמת ארץ אבותי. בכונה כסיתי את יום בואי ממכירי הרבים, ורק אחדים מהם קבלו את פני בנמל יפו. העיר נתרחבה ונתפשטה לארכה ולרחבה מיום שעזבתיה, אבל נצטערתי, כי לא אנחנו אלא זרים עמלו להתרחבותה. בנינים גדולים וטובים בנו בני עם הארץ, ובני עמנו העמידו להם בתים קטנים על ככר של חול, אשר על

שפת הים. והבונים העמלים האלו, מבני דלת עמנו הם, אשר לא השיגה ידם אף לשתול אילו עצים או לרצף את הרחובות. בצער ועגמת נפש עברתי רחובות אלו ובאנחה עמוקה עזבתי אותם. באנחה עמוקה סרתי גם אל בית המלון אשר להגרמנים, ששם ישב מר אוסישקין ומזכיר חברת חובבי ציון מר דרויאנוב, שבאו כשבוע אחד קודם. שאלתי אותם, מדוע לא סרו אל בית המלון היהודי? — והשיבו לי, כי בתי המלון של היהודים אינם מסודרים כלל — אם לדבר בלשון נקיה — ואחרי שישבו כמה ימים באחד מהם, הוכרחו לעזוב אותו ולבוא לשבת בבית המלון להגרמנים.

בבית המלון הזה מצאתי את ה' ד י ק ס ו ן, הקונסול האנגלי בירושלים, שבא לימים אחדים ליפו. נתודעתי אליו ומסרתי לו מכתב מליצה, שהיה לי מאת אחד הפקידים במיניסטריום לעניני חוץ באנגליה. הראיתי לו את תקנות החברה שלנו, המאושרת בלונדון, ואת יפוי הכח שלי מהאפ"ק לעבוד בארץ. הקונסול קבלני בסבר פנים יפות, והבטיחני לתת למוסד שלנו את עזרתו המדינית. הוא הציע לפני לבוא לאחר שלשה ימים ירושלימה, ואז יהיה גם הוא שם ויציגני לפני הפחה.

ועוד לפנות ערב ביום בואי יפואה, יצאתי לראשון-לציון. עוד ממרחק ראיתי את בתי המושבה, גניה וכרמיה, ולבבי מלא גיל והדוה לראות את המושב הזה, שכל כך הרבה טרחתי בהתיסדותו בשנה הראשונה ושעזבתיו זה עשרים שנה. דמעות שמחה התפרצו מעיני. באתי אל המושבה ושמחתי למצוא שם עוד אחדים מאוהבי וגם ממתנגדי אז. גם לאלה גם לאלה נשקתי מתוך דמעות חמות. התזמורת נגנה לכבודי ובני המושבה כבדוני במכתב ברכה הבא:

למר זלמן דוד ליבונטין, מיסד „ראשון לציון", מאת אחיו, שארית המיסדים הראשונים, ויתר בוני ראשון-לציון, ביום שובו הנה אחרי עשרים שנה, ביום ג', החמישי לירח תמוז שנת תרס"ג.

אדוננו וידידנו.

ראשון לציון, עיר כוננו ידינו אומרת: ברוך בואך ושובך אליה בשלום. הנה ההרים, אשר עליהם עמדו רגליך לפני עשרים שנה, אשר נתת עיניך בהם לכונן עליהם את המושבה הזאת.

אז בהיות עוד ההרים האלה ערומים מכל ירק דשא ועץ פרי, בהיותם עוד משכן לשועלים וערבים פראי מדבר, אתה זרעת ברמעה ותשא נפשך אל התקוה, כי זריעתך תצמח, תפרח ותגדל, ובלבבך אז אולי עברו מחשבות

מעציבות לאמר: פן יתרשלו אחי הבונים, פן אחור יסוגו מפני כובד מלחמה עם תלאות, תחלואים ופגעים אין מספר, ופן יתנגפו רגליהם באבני נגף וצורי מכשול, וההרים האלה במדבר יהודה — מדבר יהיו כאשר היו. אבל, אחינו! גם אנחנו אף כי ראינוך, המצביא, הולך ושב אל הגולה, לבשנו עז ונדר נדרנו כי אם נגשנו אל הבנין — לא נרף ידנו ולא ננוח ונשקוט עד אם כלינו וגמרנו את אשר החילונו עד המקום שיד בשר מגעת. רבות נשאנו וסבלנו מני אז, רבים קמו עלינו לרפות ידינו ולהפיל לבבנו — ואנחנו על משמרתנו עמדנו, ובעזרת הנדיב הגדול בישראל את המערכה לא עזבנו, עד כי עטפו הרים, הרי מדבר יהודה, כרמי תפארה. עתה, אחינו, הנה ראשון־לציון לפניך בנויה ומשוכללת כאשר אוית, עתה ראשון לציון מקור גדול של מים חיים ויינות משובחים המשמחים אלקים ואדם; עתה שא עיניך וראה, כי על יסודך הקימונו יחד בנין נאוה האומר גם לך תהלה.

ואנחנו תפלה, כי כמו שזכית לראות שרעיונך הראשון „כראשון" יצא ממחשבה לפעולה, כן גם המוסד אשר באת עתה לעשות וליסד, אחריתו ישגא מאד, לתחית עמנו, שפתנו וארצנו סלה.

ברגשי אהבה כבוד ויקר.

ועה"ח ארבעים איש.

בקרתי בבית הכנסת הגדול הבנוי באותו המקום שיעדתי לו אנכי. בבית העם, בגן הצבור וביקב הגדול. שמעתי שיחת נערים ונערות בשפת עבר, ויהי כל זה בעיני כחזיון וכחלום נעים. האמנם בראשון־לציון הנני? במושב זה אשר ראשית התיסדותו הוא הפרק היותר טוב בחיי? במושב זה אשר אליו הנני נושא את נפשי זה כעשרים שנה?...

* * *

ולמחרת שבתי ליפו, ובעוד ימים אחדים הלכתי ירושלימה. גם בעיר הזאת נתוספו בנינים יפים, אבל לא ליהודים...

בתי היהודים ברחובות צרים, מלאים סחי ורפש ויושביהם עושים רושם עגום בפניהם החורים, במלבושיהם המוזרים ובמסחר הקטן והדל, אשר בחנויותיהם... הלכתי אל שארית מחמדינו, זכרון הימים הגדולים של עמנו — אל הכותל המערבי. גם פה הרחובות הצרים אינם נקיים, קבצנים לעשרות מושכים את ההולך בשולי בגדיו, בדרשם ממנו נדבות בחזקת היד. הבתים על יד הכותל

הזה שייכים לערבים, ונערים שובבים מחרפים ומבזים את היהודים העוברים ושבים. ואם תשוה את המקום הזה למקומות הקדושים אשר לנוצרים, את בניניהם הגדולים והמפוארים, את בתי כנסיותיהם, הבתים אשר להכנסת אורחים, לבתי ספר — ויאחזך צער ורעד...

אומרים, כי בן מלך אדיר באירופה, שבקר פעם את כותל המערבי, אמר: אם תחפוץ לדעת למי המקום הזה, עליך להתבונן, מי הבוכים שם. אמת ויציב! אבל גם זה אמת, כי הבוכים אינם בונים ואינם מקימים נהרסות.

באתי אל חצר המטרה — מערה גדולה — אשר שם קונן ירמיהו את קינותיו, ועל יד שער המערה עומד ערבי. בית מסגד קטן בנו להם שם, ובחסדם יניחו אותנו להכנס לשם, לראות ולצאת. מערת כלבא שבוע — אשה יהודית קנתה את המקום הזה ותתנהו במתנה לצרפתים, ובחסדם אני בא ויוצא שם. עליתי משם על הר הזיתים — ולבבי נקרע לגזרים. הזאת היא ירושלים, העיר שאבותינו שפכו דמם עליה, העיר שבה חנו מלכינו ושרינו, שבה חזו נביאינו וחוזינו? אין שריד ורושם כמעט! ממזרח וממערב, מצפון ומים בתי מסגד לאלהים שונים, אבל לא לאלהי ישראל. גם את קברות נביאינו וחוזינו — חגי, זכריה ומלאכי — לקחו להם הנוצרים (הרוסים) בחזקה, ויאמרו כי להם הם. חגי החוזה אינו מרעיש כעת את „השמים ואת הארץ, את הים ואת החרבה" כאשר הרעיש בימיו וזכריה לא „יקנא עוד לירושלים ולציון קנאה גדולה", לא יקנא למחמדינו הנתונים בידי זרים.

* * *

בירושלים בקרתי את הקונסול האנגלי דיקסון בביתו. הוא ואשתו, אנגלים טובים ונוצרים המאמינים ביעוד הנביאים, כי היהודים ישובו לארץ אבותם, — ־או בי את אחד מבוני חרבותינו וקבלוני בסבר פנים יפות. שוחחנו הרבה על המצב המדיני והכלכלי בארצנו, ובו ביום הציגני לפני הפחה. טורקי זה, כפי הנראה, לא שמח כלל על הבנק האנגלי, שהיה עומד להפתח על ידי יהודי בארץ ישראל, אבל מפני כבוד הקונסול קבלני בכבוד ואמר לי, כי הוא שבע רצון שבאתי לפתוח בנק לתועלת המסחר וחרושת המעשה בארץ ונתן לי מכתב חתום להקיימקם ביפו. אחרי זמן קצר נודע לי, כי במכתב הזה פקד על הקיימקם להניח על דרך עבודת הבנק האנגלי־היהודי הזה את כל המכשולים שיהיו ביכלתו. שחרתי את פני מנהלי הבנקים ובתי המסחר, בקרתי בקצת מבתי החסד ואחדים מידידי ולמחרת שבתי ליפו. שכרתי בית בשביל הבנק

שלנו והחילותי להכין את כלי הבית, הפנקסאות והנירות הנחוצים לפתיחת עסקינו שם. ביום כ"א יולי, ב' אב סדרנו הכל במשרד הבנק, — והתחלנו בעבודתנו.

פרק י"ג.

המצב הכלכלי של היהודים בארץ.—הצורך לסדר הלוואות בתנאים טובים. — התכנית הראשונה לעבודת האפ"ק. — התענינות הד"ר הרצל בעבודת האפ"ק. — שני מכתבים בענין זה.

האפ"ק החל עבודתו — אמרתי למעלה, — אבל בשביל עבודה לטובת הישוב ועסקי בנקים רגילים היה המצב קשה. עכובים שונים, מדיניים כלכליים עמדו על דרכנו: עפ"י חוקי הקפיטולציה היתה לנו הזכות לשאת ולתת בארץ, להתעסק בנתינת הלואות למסחר וחרושת המעשה, אבל דעת פקידי הממשלה היתה, שאין לנו רשות לזה; האירופיים היו סומכים על חוקי הקפיטולציה ועל קונסוליהם, אבל לפני פקיד הממשלה התורקית, היו רק חוקי הארץ ההיא, ועל פיהם מחויבים היינו לשאול רשיון מאת הממשלה המרכזית ולתת לפניה דין וחשבון על מעשינו, ולכן השתדלו הם להניח מכשולים על דרכנו.

יותר קשים היו התנאים הכלכליים:

בעולם המסחר מצאתי, כי בתוך יושבי הארץ אין הבנה ברורה על קרדיט בנקאי. הבטוחות בכלל בתוך יושבי המקום לא היתה נמדדת באותה שעה בנכסי הלוה, ברוחב מסחרו ובתכונת רוחו, אלא באומץ רוחו ובגבורתו של ה מ ל ו ה. גבר אלים היה נותן הלואות, בהיותו בטוח בחוק האגרוף ובשוחד שהוא נותן לפקידי הממשלה שיעלה בידו לגבות את חובו. גם הבנק הגרמני, שבא לפנינו ועבד בארץ כבר זמן מה, לא השתדל להנהיג עסקי בנק אירופיים, אלא היה נותן אשראי על־פי השבונות פתוחים למספר מוגבל של סוחרים או בעלי נחלאות, בלי זמני פרעון קצובים. וגם הבנק הזה היה סומך על הקונסולים שלו שעמדו תמיד לעזרתו, לגבות את חובו.

ובישוב היהודי אשר במושבות מצאתי, כי ועד חובבי ציון הפסיק תמיכתו לאכרי המושבות רק לפני זמן קצר והנדיב גם־כן רק לפני שנה מסר את המושבות להיק"א, והקטין את המן שהמטיר עשרות שנים, ושני דבקורות האלה לא הרגילו את התושבים, שיהיה להם מושג ברור אודות הלואות, כנהוג בכל העולם. ובינתים החלו כבר המלוים ברבית קצוצה לעבוד בין היהודים במושבות,

ולא רק מלוים יהודים, אלא גם מלוים ערבים. המַלוה הערבי התחיל לעבור ברחוב המושבות ולהכריז: „מי כאן הצריך למַלוה בסכום לירות אחדות?" והיה נותן למי שפשט יד, מפני שהיה בטוח באגרוף שלו שיגבה את ההלואה. ועסק זה היה נעשה עפ"י חשבון של 15 בעד 10 כלומר: מי שקבל מלוה 100 פרנק בסתיו — בתחילת עבודת החורף — היה צריך לשלם 150 לעת הגורן.

בתנאים כאלו החילותי לְהרחיב רעיון קופת־מַלוה ואגודות משותפות, וגם נתתי הלואות לאכרים עד הקציר והבציר לכל אחד מהתושבים היהודים שפנו אלינו, עפ"י חקירות מוקדמות בדבר מצבו של כל אחד ואחד. אולם, בשביל להנהיג קרדיט מסודר על יסודות כלכליים בריאים, נחוץ היה ללכת למושבות ולערים ששם יושבים היהודים, להתבונן למצבם ולחקור על מדת בטחונם. והחלטתי להשתמש בהזדמנות הראשונה, שאפשר יהיה לי לעזוב את עסקי הבנק וללכת לעבור בא"י. הזדמנות זו באה בחדשי אלול תרס"ג ותשרי חשון תרס"ד, כאשר יבואר לקמן.

* * *

הד"ר הרצל התענין מאד באפ"ק ובעבודתו בארצנו והיה כותב לי לעתים קרובות ומזרז אותי ונכנס תמיד להרבה פרטים.

עזבתי את ווינה, בדרכי לארץ ישראל, כמו שהזכרתי למעלה ביום כ' סיון (8 לחדש יוני 1903), שהיתי כשני שבועות בקונסטנטינופול, ובאתי ליפו בסוף יוני, וביום 22 יוני כבר כתב לי הד"ר הרצל כדברים האלה:

יקירי מר ליבונטין!

מצטער אני מאד, שלא נכנס עדיין למשמרתו, והנני מבקש ממנו, כי לכל הפחות לא יתן כעת שום מקום לעכובים, מפני שאין אנו יכולים לדחות את עסקי הבנק שלנו או עסקי האפ"ק לזמן כל כך רב. אבקש להגיד למר אוסישקין, כי סיר פרנסים מונטיפיורי דחה בהחלט את הצעתי לכתוב על שמו את שטרי המכירה על הקרקעות שנקנה. את המכתב, אשר בו דחה מונטיפיורי את הצעתי, שלחתי לאוסישקין, ואני לא יכלתי להעמיד את עצמי במצב כל כך מגוחך, עד כדי לכתוב אליו עוד הפעם בנידון זה.

בברכת ציון המסור לו מאד

בנימין.

אחרי שראיתי ביפו את הקונסול האנגלי, היושב בירושלים, ודברתי עמו על מטרת ביאתי לארץ ישראל, כמו שהזכרתי למעלה, כתבתי לד"ר הרצל, וביום 12 יולי כבר כתב לי את המכתב השני:

יקירי מר ליבונטין!

קבלתי בתודה את מכתבו מיום 1 יולי. הנני שמח, שכבר הגיע למקום עבודתו בעתיד, ואבקשו לבלתי האריך בהכנות ולהתחיל בעבודתו. על תוכן מכתבו אני שמח, ובפרט הנני שבע רצון מן המשא ומתן שהיה לו עם הקונסול האנגלי. הנני מסכים גם כן, שנרשה לפתוח משרד הפוסטה האנגלית במשרד הבנק שלנו. העבודה שלנו ביחד עם האינטרסים של הקונסולים האנגלים, תהיה לתועלת לנו וגם להאנגלים, הבאים מזמן לזמן לארץ־ישראל, ולהם תהיה בזה אפשרות להעביר את כספיהם על ידי האפ"ק.

הנני מאחל לו הצלחה רבה. המסור לו

בנימין.

* * *

במכתבי מיום 7 ליולי הודעתי להרצל, כי הייתי אצל הקונסול האנגלי בירושלים, כי הוא הציגני לפני הפחה וכי עומד אנכי לפתוח את עבודת הבנק. על זה קבלתי ממנו תשובה מיום 17 ליולי כדברים האלה:

יקירי מר ליבונטין!

לעונג היה לי לקרוא את מכתבו מיום 7 ליולי. רואה אני כי הנהו עומד על הדרך הישרה. ילך נא בדרכו זו ואל יתן גם ליום אחד לעבור בלי תועלת.

בדרישת שלום היותר טובה, המסור לו

בנימין.

למען הבין את מסירותו של הרצל לעניני הציוניות בענף שעבדתי בו— עסקי האפ"ק בא"י — צריך אני לציין, כי את מכתבו מיום 14 ליולי כתב מאלטאוסזה (את המכתב המובא למעלה כתב מווינה), וביום 19 ליולי כתב לי עוד הפעם מאלטאוסזה.

יקירי מר ליבונטין!

1. רצוף בזה הנני שולח לך מכתב בדבר יסוד פבריקה של קרח, ואשמח אם תביע לי את דעתך על הענין.

2. בתשובה על מכתבך מיום 16 ליולי הנני להודיעך: בהנהלת „גאולה" אינני מתערב. היחס לחברה זו כבר נקבע בחליפת מכתבינו הקודמים, ולא איכפת לי על שם מי תרשום „גאולה" את הקרקעות שהיא קונה, אבל אנכי חפץ ודורש, כי פקידי „גאולה" לא יהיו משמשים גם כפקידי האפ"ק. מטעם זה אני מתנגד למנוי מר אוסישקין בתור דירקטור של האפ"ק, וכמו כן הנני מוצא למותר, כי הד"ר בודנהיימר יכנס בתור דירקטור.

בדרישת שלום טובה. המסור לו

בנימין.

ועוד טרם שקבל ממני תשובה על מכתבו מאלטאוסזה כבר היה עוד הפעם בווינה וכתב לי משם ביום 27 ליולי:

יקירי מר ליבונטין!

רצוף פה הנני שולח לו הרצאה מענינת מאד מאת הפרופיסור סימונזוהן. אינני חפץ להדפיס הרצאה זו ב„הוולט", למען לא ישתמשו בה אחרים (הצעה: קנין המלון על הר הכרמל כדי לסדר שם סנטוריום). מבקש אנכי מכבודך לחקור את העסק הזה, וכאשר הענין יהיה ברור לכבודך, יַרצה נא לפני עליו. אולי תוכל האפ"ק לקחת את העסק הזה בידה ולהשקיע בו חלק מן הכסף הדרוש. מובן מאליו שרק חלק מן הקרן, אבל עליה להבטיח לעצמה השפעה קבועה על כל הענין.

אני מחכה ממנו להרצאה קצרה ומשוכללת בענין זה. אולי אפשר לעשות משהו בענין זה בהשתתפות „גאולה"?

בדרישת שלום. המסור לו

בנימין.

דבר המלון ענין אותי מאד, ולכן שלחתי את מר חיים, אחד מידידינו הספרדים ביפו, לשאת וליתן עם בעל המלון. הודעתי להרצל דבר המשא והמתן הזה, ועל מכתבי זה השיב לי ביום 11 ספטמבר:

מר ליבונטין יקירי!

נדמה לי, שעליו מתחלה להכין את הענין של הסנטוריום על הכרמל באופן כזה שישיג אופציון של מכירה מאת בעל המלון הגרמני. ענין כזה אפשר להציע לפני הדירקטוריום המורכב מדירקטורי היק"ב, האפ"ק והועד המפקח שלנו, רק בהיותו רָאוי לשיחה, כדי שיוכלו אז להציג את השאלה למנין ולהחליט הן או לאו. אין אני צריך להעיר את תשומת לבו, שאין אנו

יכולים להרשות למישהו שיעשה מאחורי גבנו ספקולציות בקרקעות, ביחוד לבעל המלון שעל הכרמל, שיעשה עסקים טובים. את העסק הטוב הזה צריכים אנחנו לעשות, והבקורת צריכה להיות נתונה בידי הדירקטורים ובידי הועד המפקח, והם יחליטו אם ההצעות מתאימות לעניננו. בצורה כזאת אבקשהו להקדיש הלאה את זמנו לענין הזה ולהודיעני מהתקדמות הדבר.

בדרישת שלום. המסור לו

בנימין.

בתחלת ספטמבר שלחתי לד"ר הרצל את המאזן של האפ"ק מסוף אוגוסט והוא קרא אותו בעיון נמרץ, כמו שנראה ממכתבו אלי מאלטאוסזה מיום 19 ספטמבר:

יקירי מר ליבונטין!

הנני מקיים לו בזה את קבלת המאזן ליום 31 אוגוסט ואבקשהו לשלח לי מזמן לזמן בתקופות קבועות את רשימת תיק השטרות, כפי שסודר הדבר מלונדון. אסיר תודה אהיה לו אם יואיל להודיעני באיזה אופן הוא הולך לבדוק את נכיון השטרות.

בדרישת שלום רבה. המסור לו

בנימין.

פרק י"ד.

הקיימאקם היפואי חפץ לאסור על האפ"ק לעבוד בארץ.—הרצאתי בענין זה לפני הקונסול האנגלי, מכתב הרצל בענין זה. — עפ"י דרישת ציר אנגליא בסטמבול ניתנה לנו הרשות לעבוד. — מכתב הרצל בענין זה. — מתן מלוות לממשלה הטורקית.

כחודש ימים אחרי שנפתח הבנק ביפו, ביום 27 אוגוסט, בא אלי אחד מפקידי הממשלה המקומית ושאלני אם יש לי רשיון מאת הממשלה המרכזית בסטמבול לפתוח בנק פה. עניתי לו, כי אמנם אין לי רשיון מיוחד לזה, אבל לרשיון כזה איני צריך כלל, מפני שעפ"י חוקי הקפיטולציה הנוהגים בארץ רשאים הנתינים והחברות של כל אחת מן הממשלות הגדולות ליסד עסקים ולסחור את הארץ בלי רשיון מיוחד. נשען על זאת, הודעתי דבר יסוד הבנק לקונסול האנגלי פה ובירושלים, וגם בקרתי את הפחה בירושלים יחד עם

הקונסול האנגלי, והלה הודיע לו כי אנכי פותח פה בנק תחת דגל אנגלי, והפחה הביע לי את הסכמתו. הפקיד הלך ובא עוד הפעם ואמר לי בשם הקיימאקם, כי הוא נכון להשיג בשבילי רשיון בטוב לבבו, אם רק אסכים להוציא אילו הוצאות... הודיתי לו על טוב לבבו ושלחתיו מעל פני, בלי תת הסכמתי להוציא „אילו הוצאות". אחרי עבור ימים אחדים שמעתי, כי הקיימאקם צוה על המוכתרים של היהודים והערבים להזהיר את נתיני ממשלת טורקיה, לבל ילכו לעשות עסקים אתנו. ועוד הפעם שלח את הפקיד אלי לבקש אותי בשמו להסיר את השלט מעל בית הבנק עד שאקבל רשיון מאת ממשלת טורקיה, דבר שעליו כבר כתב לפחה הירושלמי.—אמור לקיימאקם— השיבותי לו — כי אנכי לא אסיר את השלט, ואם יש לו רשות לעשות כזאת — יעשה נא על ידי השוטרים שלו...

עודני מדבר עמו וסגן הקונסול האנגלי, מר אמזלג, בא אל הבנק בלוית המזכיר שלו, ובשמעו מפי את המשא ומתן שלי עם פקיד הקיימאקם, אמר למזכיר שלו כדברים האלה:

— לך ואמור לקיימאקם בשמי, כי לא ידרוש רשיון מאת הדירקטור של הבנק ולא יבוא עמו במשא ומתן כלל; אם יש לו דבר אל הדירקטור של הבנק האנגלי — עליו לפנות אלי.

הפקיד הלך ולא יסף עוד לבוא אלי, ואנכי ערכתי ביחד עם סגן הקונסול אמזלג את כל המשא ומתן הזה בכתב ושלחתיו אל הקונסול האנגלי בירושלים. ספרתי לו על המכשולים שהקיימאקם המקומי שם לפני הבנק, בזה שדורש ממני רשיונות מסטמבול ואוסר על הנתינים העותומנים להכנס בעסקים אתנו.

כתבתי תיכף ומיד בענין זה להד"ר הרצל וקבלתי ממנו תשובה במכתבו מן 11 ספטמבר.

מר ליבונטין יקירי!

את הקושי שהשלטונות הטורקים עושים לפעולת האפ"ק בארץ ישראל, אנכי זוקף, ואולי לא באי צדק, על חשבון מעשי מר אוסישקין ועוד חובבי ציון אחרים בלתי פוליטיים... בשל מעשה בלי מחשבה הגיונית תחלה, יכול הכל להתקלקל למשך זמן ארוך מאד. האדונים האלה מבינים את הדבר הזה

היטב, ועלי תמיד עוד לשבור את מוחי, איך לתקן את השטויות והשגיאות הנעשות על ידם.

בדרישת שלום רבה, המסור לו

בנימין.

בעוד אילו ימים, עוד טרם שהגיע לי המכתב הנזכר כתבתי עוד הפעם להרצל והצעתי לפניו, אם הדבר הוא בגדר האפשרות, לנסות דבר בענין זה בלונדון, כדי לשמור על הבנק שלנו מעינה הרעה של הממשלה. על מכתבי זה השני ענה לי מיום 23 ספטמבר מאלטאוסזה.

מר ליבונטין יקירי!

את הקשי שיש לו עכשיו מצד הממשלה אנכי מיחס אל הופעתו הבלתי זהירה של ידידנו אוסישקין. אין הענין כלל כך, כפי שכב' מדמה, כי אפשר להניע את הממשלה האנגלית בכל שעה שאדם רוצה, ולפנות אליה— אינו דבר כל־כך קל ופשוט, כפי שכב', כנראה, מתאר לעצמו. בכל אופן אשתדל ברגע כושר לנסות דבר בלונדון, אבל לכבודו, לאוסישקין וליתר „ידידנו" אני מציע, בתור דבר יותר חשוב, שלא יעשו אילו דברים בלי זהירות שעל ידי כך יהיה מקום לראות בהם מעין פרובוקציות. זהירות כזו היא חשובה בה במדה, שיש לאדם לשמור על מצב בריאותו, כדי שלא יצטרך אחר כך לסמי מרפא. עד עתה היו לי נסיונות רעים מאד בשל המעשים שעשו ידידינו על דעת עצמם, ואני מזהיר בכל תוקף, שלא לעורר מחדש מעצורים. מלבד זה מצפה אני לידיעותיו על דבר מהלך הענינים בענין זה וגם להרצאה על פעולותיו עד עתה, וכמו כן על פעולותיו של ידידנו אוסישקין.

בברכת ציון המסור לו

בנימין.

הקונסול האנגלי בירושלים היה שבע רצון מן המקרה שבא לידו — שבקשתי ממנו עזרה מדינית לאפ"ק. הוא הרצה לפני הציר האנגלי בסטמבול את דבר המכשולים שהממשלה המקומית מנחת על דרכי עבודת חברה אנגלית. כמובן לא יכול הציר להסכים, כי חברה אנגלית תבקש רשיון לעבודתה בטורקיה, מפני שדבר זה יש בו משום פגיעה בחוקי הקפיטולציות שהממשלות האדירות שמרו עליהן בארץ זו. והוא בא בענין זה במשא ומתן עם השער העליון בסטמבול.

כעבור אילו חדשים, קבלתי בסוף דצמבר מכתב מהקונסול האנגלי בירושלים ובו הודיעני, כי פנה באותה שעה אל ציר ממשלת אנגליה בדבר הרשיון אשר הממשלה המקומית דורשת מאתנו, ונתקבלה תשובה ממנו, כי הוא בא במו"מ עם השער העליון, ושם השיבו לו, כי ניתנה פקודה שלא לעכב מעתה על כל עסקי האפ"ק בטורקיה, ולאפ"ק יש רשות לנהל את עסקיה בלי עכובים אילו שהם.

אחרי ימים אחדים בא הפחה מירושלים עמי בדברים ע"י הטלגרף באופן רשמי, כעם דירקטור של האפ"ק, ובקש ממני מלוה בסכום אלף לירה לימים אחדים בשביל הממשלה. עשיתי בקשתו, ואחרי כן הודעתי להד"ר הרצל את הדבר. במכתבי אליו אמרתי לו, כי בטוח אנכי, כי הממשלה תשלם את אלף הלירות כדי שתוכל לבקש מלוה יותר גדולה, ושאלתי את דעתו, כיצד עלי להתנהג להבא אם הממשלה תבקש מלוה יותר גדולה. לאחר חליפת מכתבים, שהיו בינינו, הסכים הד"ר הרצל לתת להממשלה הלואות עד לסכום שבעת אלפים לירות, ואחרי כן—עד חמש־עשרה אלף לירות טורקיות. נכנסנו בעסקים אלו עם הממשלה המקומית, על סמך פקודה רשמית משער עליון, שעל פיה הורשה לממשלה המקומית לקבל הלואות מן האפ"ק, ולפרעון ההלואות מסרה לנו הממשלה המקומית לבטחון את גבית המסים בחברון ובמקומות אחרים. בענין זה קבלתי מאת הד"ר הרצל ארבעה מכתבים אלה:

א. ווינה, 14 ינואר 1904.

מר ליבונטין היקר!

ידיעותיו מ־4—6 ינואר קבלתי בתודה. גם אני מסכים שהטרנסקציה שלו עם המושל בירושלים תוכר אחר־כך; אבל עלי לדרוש ממנו במפגיע, שלא יסכים לעולם לסכומים יותר גדולים, קודם שישאל אותי בטלגרמה.

כאשר תבוא בקשה כזו עוד הפעם לפניו, אזי יענה כי עליו לפנות אל הנשיאות שלו.

בברכה לבבית המסור לו

בנימין.

ב. ווינא, 14 פברואר 1904.

מר ליבונטין היקר!

זה עתה קבלתי את מכתבו מיום 4 דנא. מסכים אני לגמרי לצעדיו, בנוגע לשאלת ההלואה לממשלה. את הטלגרמות יוסיף נא לשלח להבא גם כן עפ"י האדריסה „בנימין".

בברכות לבביות המסור לו

„הרצל".

ג. ווינא, 17 פברואר 1904.

מר ליבונטין היקר!

התיעצנו על תוכן מכתבו מ־7/4 דנא, על דבר ההלואה לממשלה בירושלים וטלגרפנו לו היום: מסכימים לתת שבעת אלפים, אם ההלואה בטוחה. בנוגע לפורמליות, צריך להוציא את הדבר לפועל באופן כזה: מפני שענין קבלת החלטה מהדירקטורים של האפ"ק ימשך זמן רב, לכן החליט ועד החמשה של היק"ב, לתת הוראות לנשיא הדירקטוריום של היק"ב, כי יתן פקודה לכב' לעשות את העסק בשם האפ"ק, אבל לפי שעה לעשותו על חשבון היק"ב. ותיכף כאשר יָוסד הדירקטוריום של האפ"ק, תקח חברה זו את העסק על חשבונה. צורה זו היא האפשרות היחידה לעשות את העסק על בסיס חוקי, בלי עכובים. ולכן יש לו ההסכמה הפרינציפיאלית לגמור את ההתקשרות בענין זה, אבל אנא להודיעני על המו"מ וביחוד על אופן המסים וצורת גביתם. עליו עוד לבחון, שמא הוחכרו מסים אלה עוד מקודם ואם לא הוכרחו—יותר רצוי ונוח, שאנהנו בעצמנו נחכור אותם. ואשר להצעתו, כי נשתמש בהזדמנות זו להשיג זכויות והנחות שונות בשביל הבנק שלנו, ביחוד בנוגע לקושנים, לא רק שאנחנו מסכימים בכל לבנו, אלא אנו מבקשים, כי יקדיש לזה תשומת לבו המיוחדת.

בכבוד בשם ועד החמשה

הרצל, קוקש.

ד. ווינה, 8 מרץ 1904.

מר ליבונטין היקר!

כפי שכבר טלגרפתי לו אתמול, אין אנחנו יכולים להסכים לשנוי התנאים שהודענו לכבודו בענין ההלואה. אנחנו הסכמנו להלואה רק על סמך „דירקט אימפיריאלי" ורק על הסכום שהראו לנו. אי אפשר שכב' יעבור על גבול כל כך מדויק כזה.

רצוף פה ימצא הרצאה ע"ד עסק שהציעו לפני. קודם שאתן תשובתי על זה, רוצה אני לשמוע את דעתו על הענין. זה כבר שנים אחדות שומע אנכי על דבר השקאה זו ביפו. מה יש בענין הזה? איזה קפיטל יִדָרש לכך?

בברכות לבביות המסור

בנימין.

במשך כשנה עמדנו במשא ומתן עם הממשלה והלוינו לה כספים עד הסכום שהוקצב לנו על פי הדירקטוריום ביחד עם הועד הפועל של ההסתדרות, עד סכום חמשה עשר אלף לי"ש.

בזמן אוסף המסים מן הצאן, ישב אחד מפקידינו בחברון וקבל את ההכנסות של הממשלה לפרעון החוב שלנו. המשא ומתן הזה נתן לנו ריוח ידוע, ואף חִזֵק את הסמכות שלנו בעיני תושבי הארץ והפקידים הגבוהים. כל דבר שהיה נצרך לנו בבתי הפקידות, בעניני קרקעות ומסי העשור, היו עושים בשבילנו ע"פ דרישתי, כמו על פי פקודה מגבוה.

במשך המשא ומתן הזה הבטיח לנו הפחה בירושלים, שיציע לפני השער העליון להחכיר למתישבים יהודים קרקעות הממשלה וגם מנכסי השולטן. ואף אמנם קיים הבטחתו, כמו שיסופר להלן.

בחודש אוגוסט 1905 בקש הפחה מאתנו שוב הלואה, אבל בינתים הורע המצב המדיני בארצנו בגלל השערוריות במקומות אחדים בטורקיה. נוסף לכך פתח בינתים הבנק העותומני סניף בירושלים, ויכולתי לדחות את בקשתו באמתלא, כי אין לנו להכנס לגבולי עסקי הבנק הזה, שהוא הבנק של הממשלה. השתדלתי לגבות מה שהיה מגיע לנו, וחדלנו מהלוות להם כספים.

פרק ט"ו.

הצעת ראשי שבטי הבידואים. — מכתב הד"ר הרצל בענין זה.— מכתבי הרצל בענינים שונים. —

בקיץ 1903 באו לפני הד"ר לוי לירושלים שני ראשי שבטי בידואים החונים במדבר, לא רחוק מגבול ארץ ישראל, והציעו לפניו, כי יבואו היהודים הציונים להשתקע ביניהם. ד"ר לוי כתב לד"ר הרצל מכתב, שבו אמר לו בענין זה, כי על גבול מצרים ובעבר הירדן המזרחי ישנם שבטים בידואים תקיפים מאד ואין עליהם עול מלכות טורקיה. משלמים הם רק מסים קטנים ותו לא מדי. הארץ שם רחבת ידים ופוריה מאד ואקלימה טוב ומובחר. ישנם שם שבטים המתיחסים על בני ישראל וקוראים לעצמם „בני ישראל". זקני הבידואים ממקומות אלו שבאו לפניו אמרו לו, כי הם נכונים לתת ליהודים קרקעות במחיר מצער מאד ולהיות להם למחסה. אין שם קדסטר של הממשלה הטורקית, אלא השיכים נותנים שטרי מכירה, ומכירות אלו מתאשרות על ידי „חזקה". במשך זמן קצר אפשר להושיב שם רבבות משפחות מבני ישראל שיהיו מתעסקים בעבודת אדמה, חרושת המעשה ומסחר. אחד השיכים האלו אמר, כי שמע את שם הד"ר הרצל והיה קורא לו בשם „מלך ישראל". השיך

בקש מאת הד"ר לוי לתת לו את היכולת לכרות ברית אהבה עם „מלך ישראל" לטובת עם ישראל וכמובן — גם לטובתם של הבידואים.

השיכים הביעו גם כן את חפצם להתאחד עם היהודים ולקחת את הארץ מידי הטורקים. המה מסרו לד"ר לוי את מספר החיילים מלומדי מלחמה שיוכלו לתת ליהודים, בתנאי שהיהודים ימציאו להם רובים ותותחים. השיכים אמרו, שהם מוכנים ומזומנים לעבוד שכם אחד עם היהודים, — לקחת את הארץ מידי הטורקים ולתת ליהודים את החלק הנקרא ארץ־ישראל, אשר כפי ששמעו, ישבו בה היהודים לפני אלפים שנה.

כפי הנראה, היו הבידואים מלאים באותו זמן התמרמרות גדולה נגד הטורקים, ולכן באו להתראות עם היהודים בארץ ישראל ולהציע לפניהם את שרותם. ד"ר לוי הודיע דבר זה לד"ר הרצל והוא התענין בזה. לפני הרצל, כידוע, היתה רק מטרה אחת ואותה חפץ להשיג בכל דרכים שיהיו. בשל מכתב הד"ר לוי כתב לי הד"ר הרצל ביום 14 ליולי מאלטאוסזה:

יקירי ליבונטין!

הנני מבקש מכבודו למצוא בחכמה ובזהירות מי הוא השיך סבין אבו רביה (אני חושב שכך שמו), הוא האמיר של אמסולם, יוצא ירך השבט הגדול טגללא או טנאקא, היושב על הגבול, אשר בין מצרים וארץ ישראל. אבל אל ישאל את הד"ר לוי, יעשה כבודו את החקירה הזאת באופן שלא יבינו שהדבר יצא מכבודו או ממני. התשובה צריכה להיות בהקדם הכי אפשרי, אם אפשר — באניה הראשונה אחרי קבלת מכתבי זה.

בדרישת שלום לבבית

בנימין.

פ. ס. כמו כן אל ישאל את הד"ר יפה. ואף האיש שעל ידו יבוא כבודו לחקור, — גם הוא אל ישאל לא את הד"ר יפה ולא את הד"ר לוי. כי אם יעשה זאת על ידי אנשים, שלא ידברו עם השנים הנזכרים. אני מוסר לכבודו שאלה חמורה, שהוא צריך לתת עליה תשובה מחוכמה בזהירות גדולה. שאם לא כן יכול לצאת דבר אי נעים. סומך אני על זהירות כבודו.

את דבר הצעת הבידואים ידעתי עוד לפני בוא אלי מכתבו של הד"ר הרצל. אבל דעתי היתה, כי רק על ידי עבודה אטית ומודרגת אפשר יהיה לבוא במשא ומתן ידידותי עם הבידואים, ובמשך הזמן גם לרכוש לנו חלק

גדול מן הארץ בדרום או בעבר הירדן המזרחי. תכנית מעין זו בארתי במכתבי למר אוסישקין והוספתי להביאה לפני הדירקטורים פעמים אחדות במשך כמה שנים. אבל לא האמנתי, כי אפשר להכנס בענין כזה בברית עם השיכים הנזכרים ע"פ הצעתם — למרד גלוי — ואת דעתי זו בארתי להד"ר הרצל.

פרק ט"ז.

תקונים בעבודת ועד חובבי ציון בארצנו ע"י אוסישקין. — יסוד הסתדרות ארץ ישראלית על ידו. — הרצל נגד הסתדרות זו. — עבודת ההסתדרות. — תכנית שלי לעבודה ישובית.

ברשימותי למעלה הזכרתי כבר, כי מר אוסישקין בא לארץ־ישראל, כשבוע אחד קודם לפני. נסיעתו לארצנו היתה בשליחות הועד לחברת חובבי ציון ברוסיה, אשר באודיסה, שנקראה בשמה הרשמי „חברה לתמיכת עובדי האדמה ובעלי מלאכה בסוריה ובארץ־ישראל".

עבודת הועד הזה בארצנו התחילה בשנת תרנ"א ע"י יסוד הועד הפועל של החברה ביפו, אשר בראשו עמד מר טיומקין. הוא, כידוע, התחיל את עבודתו על פי תכנית ישובית גדולה — לקנות קרקעות וליסד מושבות, אבל מפני סבות שונות לא הצליח, והועד קרא לו לשוב לרוסיא ושלח במקומו את מר בינשטוק ונתן לו תכנית לתמיכה ולעזרה. ההצעות למתן תמיכות היו נערכות ביפו ונשלחות לאודיסא, שם היו מתבקרות ומוחזרות למר בינשטוק להוציאן אל הפועל. אחרי מות בינשטוק, באו אחרים במקומו בועד הפועל והתנהגו כמוהו: נתנו על מנת שלא להחזיר תמיכות וגם הלואות לאכרים במושבות אחדות—להוצאות חרישה, זריעה וקצירה, למספא, לכלי עבודה וכדומה; לבעלי מלאכה ואומנים — נתנו כסף שבוע בשבוע, וכסף חודש בחדשו,—לקנין כלי מלאכה, חמרים ומזונות וכדומה, וכך נתיסדה חלוקה חדשה בארצנו, נוסף על החלוקה של הכוללים השונים אשר בירושלים ויתר ערי הקודש. ובבא מר אוסישקין לארץ ישראל הודיע לכל המקבלים, כי הועד של חובבי ציון החליט לחדול מתת תמיכות כאלה, ולהבא ינתן חלק מהכנסות החברה לקנין קרקע לפועלים, וחלק — להחזקת בתי ספר בערים ובמושבות.

עוד י"ד—ט"ו שנים קודם לכן דברתי, הצעתי, וכתבתי לחו"צ ברוסיא כי על חובבי ציון, כלומר על העסקנים שבנו, להשתדל כי ילכו אנשים

אמידים לארצנו ליסד מושבות בשביל עצמם ובכספם ועל אחריותם, או להתעסק בישובה של א"י על ידי מסחר וחרושת המעשה. ובנדבות שמאספים חו"צ — אמרתי אז — יש רק ליסד בתי ספר, בתי כנסיות ולעזור להוצאות הכלליות של אילו מושבות. אבל אחי נצחו אותי: התעסקו באסוף נדבות, תמכו ויסדו, יסדו ותמכו, והרבה כספים הוצאו לחנך בהם אנשים לבטלה, לשעמום ולקבצנות... וכשבא אוסישקין ואמר לשנות את סדר פעולות חו"צ בארץ ולהוציא את נדבות חובבי ציון לענינים יותר נכבדים כאמור למעלה, הייתי שבע רצון מאד. עתה יהיה הנצחון על צד דעותי אנכי. התמיכות השונות יחדלו והישוב היהודי יעזר ע"י האפ"ק על בסיס בריא.

מלבד זאת קבל עליו אוסישקין עוד עבודה גדולה ורבת אחריות: הוא אמר לסדר את הישוב הארץ ישראלי באופן כזה, שתהיה לו באות־כח נבחרת מכל התושבים, אשר תדאג ככל האפשר להטבת מצבו, לסדור החיים הכלכליים של היהודים בארצנו ותהיה גם באות כח רשמית לפני הממשלה המקומית, עד כמה שהמצב המדיני יאפשר.

עפ"י תנאי ההסתדרות שתקנו, צריך היה כל יהודי תושב ארצנו, שחפץ להכנס אל ההסתדרות, להכנים שקל (חצי מג'ידי) תשלום חבר. החברים המסודרים יתאספו לאסיפה כללית ויבחרו בועד פועל גדול ובועד מצומצם, עפ"י התכנית של הקונגרס הציוני.

אנכי לא השתתפתי בעבודה זו, מפני שהייתי עסוק בסדור האפ"ק. ואף אמנם לא האמנתי, כי יש אפשרות להוציא אל הפועל הסתדרות זו, ע"פ התכנית שהתוו למו העסקנים ואוסישקין בראשם — כי הנבחרים יִבָּחֲרו מאת כל גוש הישוב. לפי דעתי היה נצרך לסדר מתחלה כל קהלה וקהלה במושבות ובערים, והקהלות האלו תשלחנה מתוכן באי כח להסתדרות כללית.

עסקנים אחדים יצאו אל הערים והמושבות להפיץ את רעיון ההסתדרות, — ומספר החברים השוקלים היה כשלש מאות איש. הם התאספו לכנסיה גדולה בזכרון יעקב, ובחרו בועד פועל גדול וגם בועד מצומצם.

אחרי האספה בזכרון יעקב נסתדר ביפו, בראשותו של הד"ר הלל יפה, משרד הועד. והוא התחיל לסדר אילו ענינים צבוריים, שעמדו אז על הפרק. מענינת העובדה, כי גם הממשלה החלה לפנות בכמה דברים אל המשרד הזה, שקראה לו בשם „מרכז היהודים".

* *
*

והנה נמצאו אנשים ביפו, שכתבו לד"ר הרצל על עבודת אוסישקין בענין ההסתדרות ותארו אותה כמוסד מזיק. ובחפצו לדעת מה שנעשה כתב לי את המכתב הבא מיום שני לאוקטובר:

יקירי מר ליבונטין!

מצדדים שונים אני מקבל ידיעות מפליאות על עבודת ידידנו מר אוסישקין בארץ־ישראל. אני מבקש מכבודך לשלח לי הרצאה מפורטת על עבודתו. אנכי דורש זאת מכבודך על פי משרתך, והנני חפץ, כי הדבר ישאר בסוד, כחובת הפקיד, גם ביחס לאוסישקין.

בברכת ציון המסור לך

בנימין.

בתשובה על המכתב הזה כתבתי לד"ר הרצל ביום 30 לנובמבר את הדברים האלה:

„הקהלות בארץ ישראל זקוקות לאחוד ולהסתדרות. אעפ"י שדעתי היא גם־כן, כי פתרון שאלת תחית עם ישראל על אדמת אבותם מונחת בציוניות המדינית, אבל כחובב ציון זקן הנני חושב, כי נחוץ להכין בארצנו את הקרקע לעבודה ולהתישבות רחבה, כאשר תבוא העת לזה. והתנאי הנכבד להכנה זו היא הסתדרות הישוב. ולכן יש הרבה דברים טובים בעבודת אוסישקין זו. אמנם אנכי לא השתתפתי ביסוד הסתדרות זו מפני שלפי דעתי אי־אפשר לסדר את המוסד הזה מחברים בודדים מכל הישוב, שצרכיהם והשקפותיהם שונות, אלא מתחלה יש לסדר כל קהלה וקהלה בערים ובמושבות, והקהלות האלו תשלחנה מתוכן באי כח להסתדדות כללית. על פי התכנית של המסדרים, — שעל חברי ההסתדרות היה לבחור ועד פועל מאת כל גוש הישוב, — יצא כי בראש ההסתדרות עומדים אנשים שנתעוררה עליהם התנגדות מצד אלה שלא נבחרו להנשיאות, ויש אי־שביעת רצון בתוך הקהל. וכפי הנראה קבל כבודו את הידיעות מתוך החלק הזה.

בתשובה על מכתבי זה קבלתי מהרצל את המכתב הבא:

בסוד גמור.

ידידי היקר ליבונטין!

תשובתו — עד כמה שאני יכול לדון עליה מכאן — עושה עלי כעת רושם טוב. הרושם הוא כל כך־טוב, עד כי חפצתי להגיד לכבודו בגלוי מה שהיה עם לבבי נגדו זה זמן רב: נדמה היה לי, כי כבודו עומד קרוב למעשיו של אוסישקין. אני חושב, כי הוא (אוסישקין) גורם היזק רב. כבודו יודע כמה

דואג אני לפריחת ענינינו, אשר דרש מאתנו כל כך הרפה קרבנות. אין אני רוצה במעשי גבורה, כי אם בזהירות בכל מקום, בסדר ולא בבזבוז. ואתה הנך מכיר אותי זה שנים רבות ויודע, כי כל רצוני הוא לטובת הענין שלנו, ואינני עושה מעולם שום דבר מתוך מצב רוח.

ומפני אשר יש לי אליו אמון, מציע אני לפניו שאלה כמוסה מאד, לא רק בתור מנהל התנועה וראש ועד ההנהלה, כי אם, ראשית כל, בתור ידיד. את השאלה הזאת אל ידע איש זולתו. עליו לענות לי את תשובתו האמתית הגלויה גם בתור ידיד וגם בתור פקיד... אני מעיר אותו, כי עליו בעת להגיד לי את כל האמת, בלי שום מעצור. אם יחסיר להודיעני דבר מה מתוך טוב לב, או מתוך שימצא זאת נוח בשבילו, לא אחשוב לו את הדבר לגנאי, ממש כאילו היה מוזג לי כוס יין לא נקי.

— —

— —

מחכה אני לתשובתו הקרובה ונשאר בברכה לבבית המסור לו

בנימין.

אחרי זמן קצר נראים היו הדברים, כי עבודתו הקשה של מר אוסישקין בבנין ההסתדרות לא תצליח בגלל פרוד הדעות והמפלגות. אחדים מבני יפו, שלא נבחרו לנשיאות, היו מנהלים תעמולה בזויה נגד הסתדרות זו והיו מסיתים את חבריה לדרוש מאת ועד הפועל בחזרה את תשלום החברים שהכניסו.

בחודש אב תרס"ד כתבתי לאוסישקין את המכתב הבא להלן:

„נכנסתי לאספת הועד הפועל הגדול של ההסתדרות הארצי־ישראלית, שמעתי וקראתי את הדין והחשבון של הועד, ויצאתי מאת האספה הזאת בלב קרוע ומורתח... כל עתותי הועד נתונות לריב ומחלוקת עם הצד שכנגד — להוכיח לו, כי על אפו ועל חמתו הוא — הועד — עומד בראש העם, ומלבד זאת — להכרזות וריקלמות במכתבים וצירקולרים לחוץ־לארץ.

הציוניות המדינית, היא היא שצריכה לפרסום ולהכרזה, אבל אנחנו בעבודתנו המקומית — עלינו לבחור בדרכים אחרות וכבודנו רק הסתר דבר.

היו בינינו אחדים, שמעשיהם היו בצנעה ועשו הרבה (כונתי ל„בני משה"). הם יסדו את ה„כרמל", „אחיאסף", „מנוחה־ונחלה", „גאולה" וכדומה, ומעשיהם צריכים להיות לאור מאיר על דרכנו. ואנחנו עוצמים עינינו מלראות את הדרך הנאמנה ובחרנו בפרסום גם פה בארצנו, ולכן אפסה מאתנו תושיה.

חברי הועד, ישהם אנשים נכבדים, אינם חפצים להבין כי עבודתנו הלאומית בארץ ישראל היא מלחמה בממשלה המקומית ובכמה ממעשיהם של התושבים המקומיים, ולכן לא נוכל בכל עת ובכל שעה, בלא שום צרך ובלא שום נחיצות, לגלות בקהל את מערכי לבבנו וסדרי מלחמתנו.

לפי דעתי אני, צריכה ההסתדרות להסתלק מן הפרסום, מכתיבת חשבונות על עבודת הועד ומכתיבת פרוטוקולים ארוכים למוסדות, המסבירים פניהם אליו, ולמוסדות חדשים, למען הודיע להם על קיומם. ע"י עבודות משרדיות כאלו לא נשיג מאומה. ההסתדרות צריכה להפנות לבבה למעשים, אשר תוצאותיהם תהיינה נכרות לטובת הישוב בארץ־ישראל ברבות הימים, ואז תצליח במעשיה".

וביום כ"ה ניסן תרס"ד כתבתי למר אוסישקין בענין ההסתדרות עוד כדברים האלה:

„לפני כשמנה־תשעה חדשים כתבתי לך על ההסתדרות, ואעפ"י שיודע אנכי כי לא תוכל כעת ממקום מושבך לעשות בה תקונים, בכל זאת לא אוכל לכבוש צערי בקרבי, והנני עוד הפעם לחזור על מה שכתבתי בצרוף אילו הוספות, שנוכחתי בנחיצותן במשך העת הזאת בעבודתנו בעניני הישוב, כמו שצריכים אנחנו כעת לסדרו. במצבנו הנכחי מצייר אנכי לעצמי סדר עבודה כזו:

א. גאולת הארץ, כלומר קנין קרקעות, כמה שיהיה אפשר במצבנו כעת.

ב. יסוד חברות זורעים ונוטעים,—לאגד חברות אנשים, החפצים לקנות להם קרקעות פה ולהכשירן על ידי נטיעות שתוכלנה לתת הכנסה בעוד אילו שנים, למען לתת את היכולת לסוג ידוע של אחינו בגולה, שיכינו לעצמם נחלת שדה וכרם ויבואו ויתאחזו פה אחרי שהנחלה תתן הכנסה.

ג. הרחבת המסחר וחרושת המעשה בין אחינו היושבים פה ובין אלה האנשים שמקרוב באו. יש לחקור את כל ענפי חרושת המעשה, למען נוכל לכלכל בעצה טובה ולהראות את הדרך לפני אלה מאחינו הדורשים עצתנו בענינים אלו.

ד. לאחד את האומנים והפועלים בא"י, ליסד בשבילם לשכות מודיעין, אגודות משותפות, קופת מלוה וחסכון, וכדומה.

ה. השכלת העם והרחבת הרוח הלאומי בארץ־ישראל על ידי יסוד בתי ספר, שעורי ערב וכדומה.

אם יסודרו הענינים כהצעתי ויהיה לנו פה ועד פועל בן שנים־שלשה חברים, שיתעסק בעניני הישוב, אז יש אצלנו עוד עבודות גדולות ונכבדות מאד, שנחוץ באיזה אופן שהוא לקחת אותן בידינו ולהשתדל להוציאן אל הפועל:

א. יש להרחיב את ידיעת השפה הערבית בין צעירינו ולהשתדל להכנים מהם למשרות הממשלה; יש צורך שיהיו לנו — אחים בבית המלך! את זה הבינו כבר הארמנים והערבים הנוצרים, ואנחנו אין לנו אפילו אחד מחמשת אלפים יהודים, שיבין את שפת הארץ.

ב. יש להכנים את באי כחנו אל בית פקידות הערים. כידוע בתי הפקידות אשר לערים הגדולות זכויותיהן רבות מאד בהערכת מסי העשור, הוירקא וכדומה, וענינים אלו, הנוגעים כבר הרבה לנו, לאחינו, נחתכים ע"י באי־כח הנוצרים למיניהם, ואנחנו עומדים מרחוק — ומרכינים ראשנו לפני כל גל וגל העובר עלינו.

ג. ישוב יהודים בערים יש רק בירושלים, בחברון, ביפו, בצפת ובטבריה. אבל יש הרבה ערים, שאחינו היו יכולים להתישב בהן ולחיות ממסחר או מלאכת־יד. יש ערים שמסחרן גדול ונכבד, כמו עזה ושכם ביהודה וגם סלט וקיראק וכדומה בעבר הירדן. ערים כאלו, אילו ישבו בהן היהודים, היו יוצאים במשך הזמן מן הערים אל השדה לרכוש קרקעות,—כמו באר־שבע ועוד הפעם סלט וקיראק ואנחנו לא עשינו מאומה בענין זה, למען הגיע אל המטרה הזאת.—כדי להפיץ את היהודים בכל הערים בארץ־ישראל בסדר נכון, דרוש מקודם ליסד:

ד. אכסניות של יהודים שם. כל מי שסבב בערי יהודה והגליל יודע, כי כמעט בכל עיר ועיר יש אכסניות של הגרמנים, והן החלוץ העובר לפני המחנה... יש להשתדל ליסד אכסניות בכל ערי ארץ־ישראל, למען יוכל יהודי לבוא לשם ולמצוא שם אשל (אכילה שתיה לינה) אצל יהודי ומורה דרך בענינים, אשר יהפוץ לדרוש ולחקור עליהם. כל האומות וכל הדתות למיניהן יש להם אושפיזין גדולים ומסודרים, לא רק בירושלים, אלא גם בחיפה, בנצרת, ביריהו, על הר תבור, על הכרמל וכו' וכו' ואנחנו...

ה. התישבות בין הבידואים. יש למצוא מספר ידוע של אנשים צעירים ולהביא אותם אל ראשי שבטי הבידואים, אשר בדרום יהודה ואשר מעבר לירדן, לתת להם אמצעים קטנים לקנות מעט צאן, בקר, אהלים וכדומה,

ולהניח אותם שם כחלוצים. מאחדים מראשי השבטים יש לנו הצעות בנידון זה: אנשים כאלו אשר ימירו לשנים אחדות את דרכי חייהם של עכשיו בדרכי חיי הבידואים, יהיו לנו ליסוד מוסד ולראש פנה לעבודתנו בפלכים האלו, אשר לא נושבו עדיין. אם הללו יתאחדו עם הבידואים ויכרתו ברית אהבה ביניהם, אזי יוכלו בהמשך הזמן להביא לנו תועלת שאי אפשר כעת לשער עוד את ערכה. ואולי למשען עוז... לדורן ולמלחמה.

ו. בתי מקלט כעין המנזרים אשר להנוצרים פה. בתים כאלה אפשר יהיה לבנות על הקרקעות שיִקָנו על חשבון הקרן־קימת. בדרום הארץ ובעבר הירדן תועלתן יכולה להיות גדולה מאד: ראשית, יבואו צעירים שכחם אתם ויתישבו שם, יעבדו ויאכלו מעמל כפיהם ויתרגלו אל הארץ, אל אקלימה, אל תושביה ואל שפתם, והיו הבתים האלה כעין בית ספר לאלה החפצים לעבוד עבודת עמם. שנית, מן הבתים האלה יצא האלימנט הדרוש לנו, היהודי המסור בכל לבבו ונפשו לעמו וארצו... ושלישית, הם ישמרו על גבולי אחוזות הקרן הקימת. עד אשר יהיו לנו אנשים ואמצעים לבנות שם כפרים וערים. על יד בתי המקלט האלה נוכל ליסד גם בתי סנטוריום, תחנות לנסיונות וכדומה, ואולי יבוא יום וניסד שם גם בתי ספר לאומיים. בתי מקלט כאלו יש צורך ליסד גם

ז. במקומות ההיסטוריים שלנו ולקַדֵש אותם בעיני העם. יש לנו לעשות כמתוקנים שבאומות העולם, שיסדו להם בתי מקלט ובתי נזירים בכל הארץ, על הר הכרמל, התבור, בשכם, בגלגל, על הירדן וכדומה, מלבד בתי המקלט הרבים בערים ירושלים, חברון וכדומה. ואנחנו — מה יש לנו? רק קבר רחל אמנו, רבי מאיר בעל הנס, רבן שמעון בן יוחאי, וגם בנוגע לאלה אנו מביאים את יחסנו לידי גלוי רק בתפלות, ובנרות של שעוה וכדומה פרי הגלות... יתפללו הם, החסידים שבנו, ועלינו לא לגרוע, כי אם להוסיף ולקדש מקומות הסטוריים אחרים. הן לוּ הבינו אבותינו לפני מאה שנה את הרעיון הזה, — לקדש מקומות היסטוריים, הלא אז כבר היה מלא כל הארץ כבודנו...

אמת, כי לשם דברים כאלה יש צורך בכספים. אולם תשובה על השאלה הכבדה הזאת, חושב אנכי, נותנים לנו עסקני ירושלים, שאנו רגילים כל כך לבקר את מעשיהם ולעפר עליהם בעפר. הם אינם כותבים מאמרים חריפים ואינם מאספים אספות, אלא מיסדים מוסדים וחברות, כמו: משגב לדך, בתי יתומים, מושב זקנים וכדומה, ולא בפעם אחת, אלא מעט מעט הם פותחים

את המוסד, ואחרי כן הם משתדלים להשיג כספים, והקהל הרואה כי יש מוסד בארץ הקדושה, פותח להם את כיסו — מי למוסד זה ומי למוסד אחר. ואם נלך גם אנחנו בדרך זו, אם לא נכריז ונפרסם מה שאנחנו חפצים לעשות, אלא נעשה — ומעשים בני־קיום בארץ ישראל — אז יביאו לנו את האמצעים.

ועוד דבר אחד יקירי! כשאנכי בא אל אחת המושבות העבריות, ואני רואה את ילדינו לומדים בבית הספר, ואחר כך אני עובר על יד כפרי הערבים ורואה את ילדיהם רועים צאן או משחקים ומעפרים בעפר איש על רעהו, — אז הנני שבע רצון מאד; אז חושב אנכי בלבבי: יש לנו פה שדה רחב לעבודה, כל זמן שעם הארץ הוא מחוסר השכלה. אבל אם יבנו גם הם בתי ספר וילדיהם ג"כ ילמדו, יחונכו ויגדלו — מה יהיה אז אתנו?

והנני ידידך הנאמן.

פרק י"ז.

נסיעה לחברון, שעה קטנה בבית לחם. — עבודה שלהם. — טיול בחוצות ירושלים. — אצל הכותל המערבי. — יריחו. — זכרון־יעקב. — על הר הכרמל. — הצעה לקנות את המלון שם. — חיפו. — נצרת. — צפת וסאפד. טבריה וטיבריאס. — קבר רבי מאיר. — ראש־פנה.

(מרשימותי בחדש אלול תרס"ג).

עבודת הבנק במשך אילו חדשים ומכתבי הרצל, שמהם ראיתי את חפצו שנעשה אילו דברים ישוביים בארצנו, עוררו אותי להרחיב דרך פעולותינו, ולכן החלטתי ללכת לראות את הארץ, ובפרט את הערים והמושבות ולדעת מה שאפשר לעשות לטובת הישוב. ותהי ראשית דרכי (בחודש אלול תרס"ג) ללכת לחברון דרך בית־לחם.

הדרך ההולכת לבית לחם וחברון עוברת על פני קבר רחל. זהו השריד האחד שיש לנו בדרכנו זו בידינו. ליהודי—הקבר. אבל הנוף היפה על שדותיו הפוריים, על כרמיו, גפניו, תאניו, וזיתיו, כל טוב הארץ—בתי תפלה, אושפיזים, בתי מחסה ומקלט אשר בפלך הזה, „על כל הר גבוה ותחת כל עץ רענן" — כל אלה בידיהם הם — בידי הנוצרים. ובגשתי אל פתח הקבר נהמתי מקרב לבבי: אל תמנעי, רחל, קולך מבכי ועיניך מדמעה, בניך לא שבו עוד לגבולם . . .

התעשיה הגדולה בעצי זית ואבני אספלט וצפד, אשר בבית לחם, לנוצרים היא, וישוב יהודי אין כלל בעיר חנה דוד.

וחברון, כרם נחמד היא בקרן בן־שמן. כל הנוף הזה נטוע כרמים וזיתים ומים רבים ישקו גני ירק למכביר, שדות פוריים נושאים תבואה, ואויר יפה ושוב מבריא את גן העדן הזה. המקומות היותר טובים הם בידי הנוצרים, ואף „האשל" של אברהם אבינו הוא גם כן בידי הנוצרים. הרוסים בנו שם בית מקלט לנזירות...

אמנם כן, זו היא פוליטיקה מחוכמת: פה בית ספר, ופה בית תפלה; פה בית מקלט ופה בית הכנסת אורחים. הלא רק לעבודה אטית ותכופה כזאת, יש עתיד לנו פה בארץ ישראל, אשר תחת יד הטורקים. ומה מאד ידאב לבבי לראות ולהתבונן, כי בעבודה אטית ותכופה כזאת אחזו הנוצרים, ואנחנו אשר רק בעבודה אטית ומסודרת יכולים אנו לרכוש לנו את ארצנו, אנחנו, הה! עדר, עדר לבדו. וכל עדר ועדר מכה בתופים ומכריז — נשיאים ורוח וגשם אין. ועוד באה לאסוננו שאלת אוגנדה, השאלה הארצית, ותגע את המחנה הקטן שלנו ותכה אותנו למחנות שונים, והמחנה האחד אומר לבנות בית חדש לבני ישראל בין לילה... עלינו, על הנאמנים לדגל ציון, לצאת השדה, ליסד בתי מקלט, בתי ספר, אכסניות, ולרכוש מעט מעט את הארץ. אין לנו לשים לב לחשבונות מדויקים, אלא להבין כי אנחנו הולכים לרכוש לנו ארץ בעד עמנו הנודד בגולה זה אלפים שנה, — לרכוש לנו את ארץ אבותינו! עלינו לראות את עצמנו במצב ימי מלחמה, ובשעת חירום אין משגיחין במכשולים ואבני נגף, כי כאלו וכאלו ימצאו על דרכי כל עם ועם הלוחם בעד קיומו וחופשו. כל עם הכובש לו ארצות בחרב ובחנית, גם כן אין לו שטר מקנה כתוב והתום, ובכל זאת הוא הולך ושופך דם בניו פן ואולי יכבוש...

בחברון מצאתי ישוב קטן של גבאים, ישיבות ובתי חסד אחדים ועל ידם מסחר פעוט: חנונים ובעלי מלאכה עניים,—ישוב ההולך ומתדלדל. אחרי חקירה ודרישה שעשיתי אצל אחדים מהסוחרים שם, נודע לי כי אמנם יש בעיר גם בית חרושת לכלי חרס, שאפשר לעשות בו כלי זכוכית, שיש גם אילו בתי אריגה, שאפשר להרחיבם ולשַפְּרָם ע"י יהודים שיתישבו שם ויש גם מסחר גדול, לפי ערך, עם הערבים אשר בדרום ומעבר לירדן עד פיטרא, וכולו בידי הערבים אשר בחברון. רשמתי לי כל אלה הענינים לשמור אותם... ושבתי ירושלימה.

למחרת הלכתי ליריחו. כשתי שעות לפני בואך יריחו עובר בצד שמאל נחל עמוק, זהו נהל כרית הסגיע עד יריחו. בנחל זה הסתתר אליהו הנביא. בעמק הנחל בנוי בית מקלט לנזירים, וגם פה לא בשם אלקי אליהו, הנביא הקנאי, יקראו; וגם בככר יריחו ישנם בתי מקלט לנזירים, אשר לא אחינו ואחיותינו באים לבקר בהם, כי אם נוצרים...

התכוננתי יום אחד לתושבי יריחו ולמשלח ידם ומצאתי, כי אמנם יש כר נרחב להתישבות רחבה בככר הזה, לנצול כח מי הירדן, חמרי ים המלח וכדומה, אבל לתכניות אלו נחוצה חקירה מוקדמת; בעיר עצמה אין מקום לישוב פעוט של יהודים.

אחרי חודש ימים (בחשון תרס"ד) החלטתי ללכת לראות את הגליל, הארץ בצפונה. רשמתי לי דרכי: זכרון־יעקב, חיפה, עמק יזרעאל, נצרת עד טבריה וצפת. יצאתי בבוקר מיפו ובאתי לפנות ערב אל המושב זכרון־יעקב. מושב זה עשה עלי רושם מר ומעציב. נאוה הוא המושב בחיצוניותו, אבל רקוב הוא בפנימיותו. עשרים שנה עבד „השד משחת", בא־כחו של הנדיב הגדול, ובכספו הרב של הנדיב שהקדיש לעבודה ולבנין, הביא הרס וחורבן. עשרים שנה החזיק עשרות משפחות סמוכות על שולחן הנדיב, ויתן להם ערבים עובדים אשר עקרו הרים ללא מטרה, נטעו אילנות בלי תכלית, ואחר כך עקרו אותם משרשם ונטעו אחרים במקומם בלי חשבון ודעת. עשרים שנה השניא את העבודה על בני המושבות, והרגילם לתמיכה, לנדבות, ולעבדות; הרגילם להחניף לו ולעוזריו שהשחית בהם את נפש האדם והיהודי. והיפלא איפוא כי עבודתו נשאה פרי באושים? עברתי בחוצות המושב ונפשי נפעמה בקרבי לראות את הערבים הרבים השוכנים שם ומוכרים מיני מכלת ופרי גן.

...זכרתי ימים מקדם, בבואנו אני ורעי לראשון־לציון, זכרתי את חלומותינו היפים ואת חזיונותינו הלוקחים לב. לכל אלה אין פה זכר. רועים בוגדים בצאן מרעיתם קמו והשחיתו כל חלקה טובה ויטמאו את ארצנו...

לנתי שם ונפעם ונסער יצאתי משם כאור הבוקר והלכתי לחיפה. עברתי את העיר הזאת ואת מושב הגרמנים ועליתי על הר הכרמל. מטרת נסיעתי היתה לבוא שם עוד הפעם במשא ומתן עם בעל בית מלון גרמני, שחפץ למכור את בית המלון, ואנכי הפצתי לקנות אותו עפ"י הצעת הד"ר הרצל, כמו שנזכר למעלה, למען יֵהָד כברת ארץ קטנה על הכרמל. הר הכרמל הוא

באמת יפה נוף משוש ארץ־ישראל. כל מורד ההר הפונה אל הים, הוא ארץ שווייץ בזעיר אנפין. ההרים כולם מכוסים כרמים טובים ונהדרים, מסלה טובה וסלולה עוברת מעיר חיפה עד ראש ההר, ובעלותי ההרה נגלה לפני מראה נהדר. לפניך הים התיכון בגאון גליו; במורד ההר בתי חיפה, מצפון עיר עכו, והרים נהדרים ויפים צפונה ומזרחה. הכל טוב ויפה, אבל כל זה לא לנו הוא. הכרמים והבתים הטובים על ההר ובמורדו לגרמנים הם, האושפיזים, הסנטוריום ובתי המקלט — לקתולים ולפרוטסטנטים הם, וגם על מערת אליהו עומד בית תפלה לנוצרים. באתי במשא ומתן עם בעל בית המלון, אבל לדאבון לבבי נודע לי, כי כבר אחרנו המועד. חברה אמריקנית נוצרית כבר קנתה ממנו ימים אחדים קודם לכן את המלון הזה. רק היהודים מסתפקים במועט, רק ליהודים יש מדה טובה זו, כי אינם מקנאים קנאת ארצם ודמי לבבם לא יזובו, אם ערש ילדותם, מקום נביאיהם וחוזיהם בידי זרים הם. אבל האמריקנים עינם צרה בגרמנים — וילכו ויזילו כסף מכיסם ויקנו... הנני בעיני כשר צבא שנשלח המערכה להציל נחלת עמו, אבל האויב כבר פשט בגדוד חזק על מחמדיו. וצבאו? — רק לחנם יקרא להם! הגבורים קצוצי יד הם, ורכי הלבב בגדו בו ויפלו אל מחנה האויב...

בחצות היום עזבתי את הכרמל ובצהרים באתי לחיפה, ועוד הפעם לנגד עיני מושב הגרמנים על בתיו היפים מצד אחד והרחובות הצרים אשר לאחינו בני ישראל בתוך העיר פנימה. עוד הפעם מזה — המבואות המטונפים והפנים החורים של אחינו, היושבים על יד החנויות הקטנות, ומזה — הגרמנים עם סוסיהם וכלי עבודתם בשדותיהם וכרמיהם... ובית המלון הנקי שלהם הבנוי מחוץ לעיר נשקף על פני הנוף היפה, ממערב—הים, וממזרח—הר הכרמל על כרמיו ומסלותיו... עשיתי פה אילו חקירות בדבר מצבה הכלכלי של הארץ ונוכחתי, כי אמנם יש פה שדה פעולה לעבודת הבנק שלנו, ובגללו יתרחב הישוב היהודי פה... בבוקר יצאתי בעגלה מחיפה ללכת לטבריה דרך נצרת. עברנו את תחנת מסלת הברזל, אשר תבנה כעת. המסלה הזאת עוברת את עמק יזרעאל ומגיעה עד הירדן ומפה תעבור ותתחבר את מסלת הברזל דמשק־מיכה העוברת מצפון לדרום בעבר הירדן המזרחי. התחנה בנויה על שפת הים וממנה שופכים סוללה של אבנים אל תוך הים פנימה, והיה כאשר יוסיפו להאריך את הסוללה אל הים, יהיה פה נמל בטוח אשר ירים את ערכה של עיר החוף הזאת.

אחרי אשר סבבנו את הכרמל ושמנו פנינו מזרחה, נפתח לפנינו עמק יזרעאל על שדותיו הפוריים והריו הנחמדים, אשר לא ראיתי כמוהם ליופי ביהודה. אחרי מהלך שעה וחצי מחיפה הגענו ליער גדול המכסה שטח גדול. יער זה וחלק גדול מעמק יזרעאל, כשתי מאות אלפים דונם, הם נחלת ערבי עשיר, אשר זה כמה פעמים באנו עמו במשא ומתן בדבר קנית הקרקע, והדבר לא עלה בידינו: פעם — מפני המחיר הגבוה, ופעם מפני סבות מדיניות, באשר לא יכולנו להשיג שטרי מקנה.

אחרי ארבע שעות נסיעה בעגלה באנו לנצרת. פה היה לי עסק עם ה' מרגלית־קאלווארישקי, פקיד חברת יק"א, המנהל את המושבות העבריות בגליל טבריה, — לגמור אילו חשבונות הנוגעים לקנית חלקת קרקע אצל טבריה, ולנתי שם הלילה. גם פה בית מלון לגרמני, — בית גדול, חדרים יפים ונקיים. הרבה אורחים אנגליים וגרמניים, עגלות וסוסים, משרתים ומתורגמנים — ורבה התכונה. אלה הולכים לטבריה ואלה — להר תבור, אלה לצפת ואלה — להר חרמון. ויושב אנכי שומם ונדהם בין החבורה הזאת וחושב מחשבות רבות...

הן כתבו רבנינו וגאונינו הרבה והרבה דינים, כדי לאגד על ידיהם את שה פזורה ישראל ולשמור על האומה. הם לא שכחו כמו כן לפלפל הרבה בדיני הארץ, הנוהגים ושאינם נוהגים בזמן הזה. ולו חכמו והשכילו להעלות בפלפוליהם, כי גם עליה לרגל נוהגת בזמן הזה, ורק מפני קלקול הדרכים וכדומה מתירים לו ליהודי שיסתפק בעליה לרגל פעם אחת בימי חייו, — לו חכמו והשכילו, לו היו להם עינים לראות את הדבר הגדול הזה, — הלא אז כבר היו אניות בשביל יהודים, או אולי של יהודים, הדרכים היו אז בודאי מתוקנים והשמות הקדושים והיקרים לנו — „ציון", „ירושלים", „חרמון", „תבור", „טבריה" וכדומה היו נשמעים פה מפיות אלפים ורבבות של יהודים. אז אולי כבר היו המקומות האלה בידינו אנחנו...

אילו: מכל מיליוני היהודים, אפילו רק מסוג אלה החרדים, המדקדקים באתרוג שלא תהיה בו פגימה או בתפלין שיהיו מעור אחד, — אילו היה כל אחד מהם חייב לעלות לרגל פעם אחת בימי חייו, הלא אז היו לנו רבבות נוסעים מדי שנה בשנה; והאם לא היתה יכולה עליה כזאת לשנות את היחס המדיני, אשר בין עם ישראל לארצו זאת? כן בודאי היה... לו... אבל עכשיו שלא זכינו, שיהיו לנו אנשים הרואים את הנולד, שומעים אנחנו את השמות היקרים לנו בהברה האירופית — „סַפֶד", „טִיבֶרִיאַס" וכדומה. מהברות אלו תְּצִלֶנה

האזנים, ובבשרנו תְּשָׂרֵט שרטת בראותנו את בתי המלון משלהם, האורחים משלהם, ואף המתורגמנים הרוכבים על סוסים אבירים ובעלי העגלות הבריאים הם משלהם. ואחינו המעטים הנמצאים בארץ, נתרכזו ברחובות הצרים אשר בצפת וטבריה ונחנקים מחוסר לחם ואויר.

וזאת נצרת — היא כולה נוצרית. כל כתה וכתה מבני הדת הזאת תקעה לה פה יתד נאמנה בבתי כנסיותיה ובתי ספריה, וכל הבנינים האלו הם חלק גדול מן העיר הזאת היושבת בעמק והרים סביב לה. וכל אלה הבנינים והמוסדות נבנו על ידי אנשים, אשר איזו אגדה עתיקה משכה אותם לפה, אגדה שאין לה כל ערך היסטורי וכל יסודה קורי עכביש. ואנחנו, אשר פה הוא ערש ילדותנו, אנחנו — גם אורח נטה ללון אין לנו פה.

עשיתי שם אילו חקירות ממר קלוריסקי בדבר קרקעות העומדים להמכר ובדבר מצב המסחר בעיר נצרת ועזבתי את העיר ללכת לטבריה. הדרך עוברת בין עמקים עטופי בר והרים וגבעות יפים ומושכים את העין. כשעה וחצי טרם בואך טבריה, מתחיל מורד ההר. מראש ההר ההוא נראה מרחוק, מצד דרומית מערבית, הר תבור; מצד דרום — המושב החדש ימה; ממזרח — ים כנרת כמראה נתון בזר, וצפונית — מתרומם בשיא חסנו החרמון עם שלג עולמים על ראשו. המראה סביבך יפה ונורא הוד; אחרי שש שעה וחצי ליציאתי מנצרת באתי לטבריה.

ועוד הפעם בית מלון גרמני נקי וטוב עומד על יד ים כנרת, ועוד הפעם רחובות צרים ומסואבים לאחינו בתוך העיר פנימה, חנויות קטנות זו בצד זו, ובכל אחת מהן סחורה בפחות משוה פרוטה; ילדים וצעירים בעלי פנים חורות כמות. ובלב נפעם ונדכא עברתי את הרחובות ויצאתי אל מחוץ לעיר. מהלך רבע שעה מן העיר במקום יפה נוף, בעקב הר גבוה, בנויים שני בתים, ובהם חמי טבריה ובתי מלון באופן טורקי. הממשלה מחכירה מדי שנה את המעינות ובתי המלון לכל המרבה במחירים.

על יד בתי המרחץ האלו נמצא קבר רבי מאיר בעל הנס. על הקבר שני בתי כנסת — אחד לעדת האשכנזים ואחד לעדת הספרדים; על יד כל אחד מהם חדרים אחדים, בהם יגורו אנשים צעירים, הלומדים שם כל השבוע על מנת לקבל פרס, ורק ליום השבת הם הולכים לביתם לטבריה. בתי הכנסת נבנו באופן כזה, כי חצי הקבר נמצא בחלק האשכנזים וחציו השני בחלק הספרדים, ועל הקבר מזה ומזה דולקים נרות שמן וכל הבא להתפלל שם ידליק נר לכבוד נשמת בעל הנס.

היתה שעת המנחה, ערב ראש חודש. ילדים וזקנים עמדו על הקבר מזה ומזה וקראו תהלים בבכי ובצעקה, ועוד יותר גדול הבכי בעזרת נשים. באותו רגע נזכרתי בבית התפלה אשר לנוצרים בבית לחם על ערש ישוע (גם שם נחלק הבית בין כתות נוצריות אחדות) ואמרתי לנפשי, כי זה רק בפעם הראשונה עושים היהודים כהמתוקנים שבאומות העולם... ודאי אין זה ברוח ישראל ותורתו להתפלל על קברי מתים, אפילו היותר גדולים וחשובים באומה, אבל פה בארץ ישראל, במצבנו אנו, דבר זה נכבד מאד, ועלינו רק להצטער, כי מעטים מאד מקומות כאלו בארצנו בידינו. הן לו הבינו היהודים להוקיר את המקומות ההיסטוריים שלהם ולו השכילו רבנינו לקדש את אלוני ממרא, את מערת המכפלה, את מקום הירדן, ששם „נטבלו בקצה המים רגלי הכהנים נושאי הארון", את הגלגל, מקום שתים עשרה האבנים; את שכם, ששם כרת יהושע ברית לעם ישראל, את הכרמל, המצפה וכדומה מקומות, שבהם קשורים דברי ימינו בחומר וברוח, — אז הלא היו כבר כולם בידינו קודם שעברו לרשות עמים ודתות אחרים. אשר על כן מנקודת השקפה הזאת מצא המקום הזה חן מאד בעיני והשביעני רצון. בחפץ לב נתתי להם נדבתי ויצאתי משם.

כשני ימים ישבתי בטבריה. התחקיתי על מצב העיר וסביבותיה ונוכחתי לדעת, כי אמנם יש מקום לעבודת הבנק שם לרגלי המושבים שנוסדו שמה, ואף גם בגלל המסחר עם עבר הירדן, ובבוקר השכם ביום הששי כעלות השחר יצאתי מטבריה ללכת צפתה. כשעה וחצי עברתי על ים כנרת בספינה קטנה. המראה על ים כנרת יפה מאד. הים יושב בתוך הרים מכוסים ירק ודשא ומצד הצפוני יתרומם הר החרמון עם ראשו המכוסה שלג. שנים שלשה כפרים קטנים מראים הערבים על חוף הים ואת האחד הם מכנים כפר נחום. על החוף הצפוני שוטף במרוצתו נחל — זהו הירדן המשתפך אל ים כנרת ולא רחוק מן הנחל שוב פעם בית מקלט נוצרי...

במקום זה עזבנו את הספינה ונרכב על סוסים ונלך צפתה. הדרך עולה על רוכסי הרים ויורדת אל עמקים והיא צרה ומתעקלת ומתפתלת בין הסלעים כנחש. העמקים עוטפים יבול תבואה למכביר במקומות רבים, וההרים נושאים עליהם רישום, כי היו נעבדים רק לפני זמן רב.

כחצות היום באנו צפתה. העיר בנויה על הר גבוה ותלול והאויר בה צח ונעים. אפס הרחובות הצרים והמסואבים, החנויות הקטנות והמסחר הדל והקטן עשו עלי אותו הרושם המדוכא שעשתה עלי טבריה.

בעברי ברחובות העיר שמעתי קול תינוקות של בית רבן. הלכתי אחרי הקול, וראיתי את התמונה המעציבה — כעשרים ילדים קטנים יושבים בחדר אחד קטן וצר מלא אויר מחנק וקוראים קמץ אלף—אָ. נכנסתי אל בית כנסת אחד גדול ומצאתי על קיר המזרח תמונה מכוערה: בקבוק, שתי צנצנות, מזלגות וכפות וקערות ומלמעלה כתובת באותיות גדולות: „משנכנס אדר מרבים בשמחה". זהו בית הכנסת הגדול הנשקף על פני כפר מירון, שקוראים לו בית הכנסת של האר"י...

אחרי שני ימים של ישיבה בצפת עזבתי את העיר הזאת ללכת לראש פנה. בדרך הראה לי מורה הדרך קבר אחד, אשר היהודים קוראים לו „קבר בניהו בן יהוידע". מראה נפלא ונהדר נגלה לפני במורד ההר, כחצי שעה לפני באנו לראש פנה. עמק גדול הנעבד בידים חרוצות ונושא יבול תבואה למכביר, עצי תות וכרמים יפים. מימין תראה העין את ים כנרת, אחרי כן — את המושב ראש פנה, צפונית לו — את מחנים, ואחריו — יסוד המעלה על יד מי מרום, והלאה צפונית — את הר חרמון היפה ועל ראשו כמו כתם פז מהוד קרני השמש בשקיעתה. המראה עשה עלי רושם נפלא, ותחת הרושם היפה הזה באתי לפנות ערב אל המושבה ראש פנה. עוד עלה בידי לראות את בית הכנסת, בית הספר ואחדים מאכרי המושב, ואחרי אשר לנתי שם הלילה, יצאתי למחרתו חזרה לטבריה דרך ים כנרת.

רשמתי את החקירות שעשיתי במשך ימי נסיעתי זו ושמרתי אותן לעבודת הבנק ובמשך השנים הבאות השתדלתי להוציא אל הפועל את תכניתי, כמו שיסופר להלן.

פרק י"ח.

תכנית עבודתנו.—הלואות לאכרים לחרושת המעשה ולסוחרים.—התוצאות המסחריות של שנת 1903.—פקידים.—סניף בירושלים.—חברה למסחר ארץ-ישראלי. — מכתבים מהרצל וולפזון בענין זה. — משא ומתן עם מנהלי החברה. — אבוד כספה ביון.

בינואר 1904 שלחתי להדירקטורים חשבון עבודת האפ"ק בחצי האחרון של שנת 1903 וממנו הנני מביא כאן את הדברים דלקמן.

„במשך הזמן הזה כתבתי להדירקטורים כמה מכתבים, שבהם הבאתי הרבה פרטים בנוגע לעבודתנו פה, ליחס הממשלה המקומית אל המוסד שלנו וכן גם אודות נסיעתי להתחקות על המצב הכלכלי של התושבים היהודים בערים

ובמושבות. שלחנו להם כמו־כן חשבונות מהעסקים שעשינו פה. בהרצאתי זאת הנני רק להדגיש, כי אמנם נוכחתי לדעת, כי יש להאפ"ק שדה רחבת ידים לעבודה פוריה לטובת הישוב, כמו קנין קרקעות, בנין בתים ביפו, בירושלים, בחיפה, בטבריה ובצפת, הרחבת הנטיעות, יסוד קרדיט מסודר בשביל אכרים, סוחרים, אומנים, אגודות משותפות וכדומה. אלא שאנכי חשבתי תמיד לנחוץ ללמוד תחילה לדעת את המעשים והעושים, את המפעלים והפועלים, ואחר־כך להתחיל בעבודה. ולכן התרחבה עבודתנו רק לאט לאט, פסיעה אחר פסיעה.

במשך חצי השנה שעברה נתנו הלואות שונות להתושבים היהודים במושבות ובערים: לדורך ענבים בגת ברחובות במשכנתא על הכלים והיין, למען יהיה ביכלתו להרחיב את מעשי היין ומכירתו; לכורמים בגדרה נתנו הלואה במשכנתא על הקוניק והיין, לקולוניסטים בקוסטינה במשכנתא על התבואות (חברת „עזרא" בברלין השתתפה אתנו בהלואה הזאת ותנאי הותנה, כי חובנו קודם לחובם) וכדומה הלואות כאלה.

נכינו שטרות לסוחרים שונים; נתנו הלואה לסוחרים יהודים במשכנתא על נפט המובא למכירה. מסחר זה היה כלו בידיהם של הערבים, בעלי האגרוף פה, שהיו מעלים את השער כרצונם, ופעולותינו אלו, מלבד מה שהשפיעו על השוק שלא יהיו הקונים מנוצלים ע"י מחירים גבוהים, נתנו את היכלת לאחינו להכנים חלק מן המסחר הזה לידיהם. נתנו גם הלואה לחרש ברזל יהודי, שהיה נותן מלאכה לעשרה ולפעמים לחמשה־עשר פועלים, למען הגדיל את בית החרושת שלו, והוא שלם לנו מדי חודש בחדשו את הקרן והרוחים בזמנם; נתנו הלואות לעושי אוכפים במשכנתא על סחורה; כל אלה המעשים היו קטנים, קצת מהם היו רק התחלות, אולם באופן אחר אי אפשר היה, אם באנו לעשות הכל בזהירות הדרושה. תקותנו היתה חזקה, כי מעט מעט יתרחבו פעולותינו לטובת הישוב היהודי על בסיס מסחרי, והבנק שלנו יהיה לתועלת לאחינו בהרחבת המסחר וחרושת המעשה. מטרתנו היתה לא לתת תמיכות, אלא לעזור לעומדים על רגליהם, כי יוכלו לעמוד ולבצר את מצבם, והדרת פעולתנו, נקוה, תראה ברבות הימים.

שולח אנכי לכם את הבילנץ וחשבון הרוחים וההוצאות בבנק שלנו ביפו מסוף יולי עד סוף דצמבר. את ההפסד בסכום 2325.03 פרנק—כתבתי— אין לנו לראות כתוצאות עסקים לא טובים, כי אם כתוצאות מיסוד עסק חדש בארץ חדשה. בחדשים הראשונים לבואנו לארצנו, השתדלנו להכיר את האכרים,

הסוחרים, העסקים המקומיים ולבוא בקשרי משא ומתן עם בתי הבנקים באירופה ובארצות אחרות ועבדנו רק שלשה חדשים, בעוד אשר ההוצאות היו יותר מלחצי שנה. בסכום ההפסד הקטן הזה קנינו לנו את הידיעות הדרושות לנהל עסקינו להבא. רכשנו שם טוב למוסד שלנו פה ובארצות אחרות, ולא רק לנו, לחברת אנגליא פלשתינה, כי אם גם לאוצר התישבות היהודים בגלל השיקים הרבים, שזקפנו עליו והשיקים והשטרות על שם בנקים שונים ששלחנו לו לגוביינא.

פה מקום אתי להודיע לכם דברים אחדים אודות הפקידים שעובדים עמדי.

מלבד מר ליפבסקי, שבא עמי מלונדון, הזמנתי פה עוד שלשה פקידים: מר קיזרמן יהודי מרוסיה, שלמד בגרמניה תורת האגרונומיה, היה חבר בועד חובבי ציון פה, ובימים האחרונים היה עמיל ביפו, איש נכבד ומשכיל כבן חמש ושלשים שנה, מר יעקב שלוש ומר משה ארבץ, שניהם ממשפחות ספרדיות, יודעים עברית, צרפתית וערבית. את הראשון הזמנתי לגזבר ואת השני למנהל הספרים.

כידוע לכם פתחנו את הסניף הראשון של מוסדנו ביפו, מפני שהעיר הזאת היא עיר החוף וגם מרכז המושבות אשר ביהודה, אולם עלינו לחשוב בדבר פתיחת סניף בירושלים בהקדם.

ירושלים היא מרכז הארץ, שם נמצאים מוסדות הממשלה, מוסדות החסד של היהודים והנוצרים, מקום מושב הפחה ופקידיו. היא גם מרכז הכספים בארץ, ומשא ומתן גדול בערך נעשה בשיקים הבאים מחוץ לארץ. רוב תושביה יהודים; היא עיר ואם של כנסת ישראל בארצנו, ועלינו לתקוע לנו יתד נאמנה שם. מוסד יהודי כמו שלנו צריך שיהיה לו סניף במרכז הזה, הקדוש לכל העולם.

לכן הצעתי היא לפתוח עוד בסוף החורף (1904) סניף בירושלים. מפני קרבת המקום ליפו, רק מהלך שעות אחדות במסלת הברזל, יהיה ביכלתנו לנהל את עסקינו שם בהשגחתנו ע"י מנהל אחד (ושני לו מיופה כח לחתום בשם הבנק שלנו) והיה אחרי אשר יצליח ה' הבוחר בציון את מעשינו שם, נבוא לחשוב גם על חיפה".

* * *

בחודש דצמבר 1903 קבלתי מכתב מולפזון, שבו הודיעני, כי הפרופיסור ווארבורג מציע ליסד חברת מסחר ארץ־ישראלית בקרן של מאה אלפים מרק.

אנכי מצאתי, כי הצעה זו יש לה יסוד בריא ותוכל להביא תועלת לישוב העברי. בתשובתי בארתי לו, כי החברה תוכל להוָסד באירופה, אבל מרכז עבודתה צריך להיות בארץ־ישראל. הצעתי לפניו, כי החברה תשלח סוחר משכיל ומנוסה, שיפתח סניף עיקרי באחת הערים היושבות על חוף הים—ביפו או בחיפה – הסניף העיקרי הזה ישלח סוכנים לכל הערים בארצנו, שיש לעשות בהן מסחר וקנין, כמו עזה, שכם, סלט ומידבא, וישתדל לבוא במשא ומתן, — לקנות על חשבוננו או על חשבון סוחרים באירופה בעמילות—חטים, שעורים, צמוקים, שמן, סבון, עורות וכדומה. על ידי המשא ומתן הזה יעלה בידינו להושיב יהודים בערים אלו, שימצאו שם את פרנסתם. הישוב היהודי יתרחב על ידי עבודה זו, בלי הוצאות מצד ההסתדרות הציונית, ובהמשך הזמן יצאו היהודים האלה מן הערים אל הכפרים, יקנו שם אדמה וכדומה.

בחודש פברואר 1904 קבלתי בענין זה מכתב מאת הד"ר הרצל:

וינה, 8 פברואר 1904.

מר ליבונטין הנכבד מאד!

הפרופיסור ווארבורג מודיע לנו, כי הפירמה מ. מ. ווארבורג בהמבורג יסדה חברת מסחר ארצי־ישראלית, שהפרוספקט שלה טרם הגיע לידינו, אבל עבודותיה העיקריות תהיינה אקספורט ואימפורט. הפרופיסור ווארבורג חפץ, שגם היק"ב שלנו וגם האפ"ק ישתתפו בחברה זו. הראשונה בסך 10,000 מרק, והשניה בסך 5000 מרק. יואיל נא להביע לנו את דעתו בענין זה. מאת הפרופיסור ווארבורג בקשנו להמציא לנו פרטים יותר מלאים ועליהם נודיע לכבודו.

בכבוד

הרצל (נשיא)

בתשובה על המכתב הזה בארתי לו דעתי בקירוב כמו שכתבתי לוולפזון, כנזכר למעלה.

החברה נתיסדה והיק"ב השתתף בה בסכום 22000 מרק. אבל תחת לשלוח מנהל ולסדר עבודתה בארץ־ישראל, יסדה את המרכז בהמבורג והעמידה בראשו מנהל שלא התענין כלל במסחר הארץ־ישראלי, אלא עשה מסחר וקנין בגרמניה, ביון ובשאר ארצות אירופא רק לא בארץ ישראל.

במשך 1904 הוספתי לשלוח מכתבים והרצאות בענין זה, ויעצתי, כי ישלחו את הסוכן של החברה לארץ־ישראל. בהרצאתי להדירקטוריום בסוף

1904 אמרתי „כי יש עץ חיים בענף המסחר פה ובפרט בראותנו, כי קשה מאד לאחינו העמידה על הקרקע. דרוש לנו איפוא לרכוש את המסחר הסיטוני ולהביאו לידי עמנו. ולאו דוקא ביפו וירושלים, כי אם גם בהרבה ערים אחרות בארץ, כגון בחברון, בשכם, בסלט, בקירק — במקומות אלו עושים מסחר גדול בצמר, בצאן, בסבון, בשמן זית, בחטים, בחמאה וכדומה". „אחרי אשה למדנו לדעת את המקומות האלה — אמרתי בהרצאתי — חפצתי לעשות על ידי האפ"ק דבר מה למען הגדיל את הישוב בערים הנזכרות, אולם בין כה וכה נתיסדה החברה למסחר פלשתינה בהמבורג, ואמרתי למסור את ענף המסחר הזה לחברתנו בעבודתנו. מחכים אנו כעת עד אשר יבוא מנהל החברה בן־עזרא, ואז נקוה, כי יעלה בידינו להפיץ יהודים בערים הנזכרות ולסחור שם ולהכין את הקרקע בשביל אחרים".

בתשובה על דרישתי זו (להעביר את החברה לארצנו) קבלתי באורים מהנהלת החברה, כי אמנם נתיסדה ההברה בשביל להטיב את המסחר בארצנו, אולם לזה דרוש, לפי דעת המנהל הנזכר, שיהיו סוכנים באירופא, למען ידעו סוחרי ארץ־ישראל, אבריה ונוטעיה, למי לשלוח למכירה את פרי ארצם. בתשובה על באורים אלה כתבתי בסיון תרס"ד למנהלי החברה בהמבורג, כי סוחרי ארצנו ובעלי התעשיה יודעים בעצמם היטב לאן לשלוח את סחורתם, ואם ימצאו כי בשביל תוצרת ידועה טובה המבורג, ימצאו שם עמילים טובים וישרים. בשביל זה, כלומר — ל מ כ ו ר סחורות א"י באירופא, לא כדאי היה ליסד חברה מיוחדת. חברה כזו תוכל להביא תועלת דוקא, אם מקום מושבה ועבודתה יהיה בארץ ישראל. ולכן דרוש מאד לפתוח משרד ביפו, שבראשו יעמוד סוחר מנוסה, משכיל ויודע כבר את סדרי הארץ, עניניה וצרכיה, או אשר ילמד לדעת זאת על נקלה. משרד זה יעבוד פה כסוחר רגיל, ובשביל כך אין כל צורך בסכומים גדולים, וממילא לא יהיה גם חשש הפסד גדול. ואם בשנה הראשונה לא תכסה החברה את ההוצאות בגלל מעוט עסקים, אין אסון אם תפסיד חמשה או ששה אלפים פרנק, כי על ידי עבודתה זו תברא מוסד, אשר יביא תועלת גדולה להפצת יהודים בערים, שכעת אין בהם יהודים, והללו ימצאו שם את פרנסתם וימשכו לשם גם אומנים שונים וכדומה.

גם באורי אלה לא הועילו ולא שנו את דעת מנהלי החברה. המנהל בן־עזרא כתב לי, כי הוא הולך לארץ יון ויסור לארץ ישראל לראות את המצב בה. והוא אמנם הלך לארץ יון וארצות אחרות, אבל על ארץ ישראל פסח.

בשנת 1905, בעת הקונגרס השביעי, הייתי באירופא וסרתי לקלן. וולפזון הציע לפני ללכת להמבורג ולהתראות עם הנהלת החברה האמורה, ולהרצות לפניה את הצעותי בדבר העברת עבודת החברה לא"י.

בתחלה לא חפצתי ללכת להמבורג. טענתי לפני וולפזון, כי אחרי שלא הצלחתי בחליפת מכתבים במשך כשתי שנים להעמיד את המנהלים על הדרך שיש בה תועלת להישוב היהודי, למה זה איפוא אשחית את דברי על אזן לא שומעת? אולם אחרי שחברי המועצה הזמינו אותי לבוא ולהשתתף באספה עמהם הלכתי להמבורג. באסיפה זו נודע לי, כי בינתים הפסידה כבר החברה באירופה שלשים אלף מרק.

בארתי להם את דעתי, כי מרכז עבודת החברה צריך להיות בארץ ישראל, כמו שהזכרתי למעלה. חברי המועצה הסכימו לדעתי, אבל תשובתם היתה, כי אין להם איש ראוי לכך, שיסכים ללכת לארץ ישראל ובקשו ממני להציע להם סוכן בשביל עסק זה. גם לזה הסכמתי. וכששבתי לארץ ישראל הוספתי להציע להם מנהל בארץ ישראל ולכתוב מכתבים והרצאות על אזנים אטומות; והמנהל בן-עזרא ישב בהמבורג, נשא ונתן סחר ומכר עוד זמן מה, עד שהפסיד את כל הון החברה ובכלל זה גם את עשרים ושנים אלף המרק של היק"ב — ביון.

פרק י"ט.

בית הספר ליתומי הפוגרום הקישינובי. — מכתבי הרצל בענין זה. — איזה מקום לבחר בשביל בית הספר. — הכסף אזל ובית הספר נהרס.

אחרי הפוגרום בקישינוב פרסם, כידוע, מר אוסישקין קול קורא שבו הציע לאסוף קרן בשביל יסוד בית ספר וחוה לעבודת האדמה בארץ-ישראל ולהעביר לשם את היתומים, שהוריהם נהרגו בפוגרום הזה. ואמנם עלה בידו לאסוף סכום של שלש מאות אלף פרנק. הכסף הועבר לבנק העברי בלונדון ועמד לפקודת הועד הפועל של ההסתדרות הציונית. הועד העביר את הכסף הזה להאפ"ק למטרה הנזכרת, ודבר יסוד בית הספר והחוה נמסר למר ישראל בלקינד.

הועד הפועל של ההסתדרות הציונית התענין בקנית קרקע בשביל החוה וכמו כן גם בהוצאת הכספים, כמו שנראה מן המכתבים שקבלתי בענין זה מן הועד ומהד"ר הרצל. הועד במכתבו מיום 18 דצמבר 1903 כתב לי:

מר ליבונטין הנכבד מאד!

בענין בית הספר העומד להוסד ליתומי קישינוב, עלינו להעיר את תשומת לבו, כי אין לערבב את בית הספר עם הקרן ליתומי קישינוב. הכספים שנאספו בשביל היתומים יש להוציא רק עליהם. והכספים, שנדבו בשביל בית הספר, יש לעשותם קרן מיוחדת שתהיה בהשגחת הבנק, ועל פי חוקי טורקיה הנותנים זכות למנזרים ובתי ספר לרכוש קרקע בתנאים מיוחדים, יש לכבודו להשתדל להשיג את הקרקע הדרושה, ובמשך הזמן יעלה אולי בידינו, לבנות את בית הספר. לכל הענין הזה צריך, כמובן, לנהל חשבונות ברורים. עיקר הדבר הוא להוציא את כספי היתומים אך ורק לצרכיהם הם.

ועל החתום

נשיא הועד הפועל — הרצל, המזכיר קוקש.

מלבד המכתב הרשמי הזה קבלתי בענין זה מכתב גם מאת הד"ר הרצל בעצמו מיום 28 דצמבר, וזה תכנו.

יקירי מר ליבונטין!

שאלה שגם היא גורמת לדאגות, היא השאלה—כיצד נערכת הבקורת על הכספים של יתומי קישינוב. — אני חושב, כי מר בלקינד הוא איש בעל נפש יפה, אבל לא עשה עלי את הרושם, שהוא יכול להיות גם אדמיניסטרטור. הוא מתאים בכל אופן בתור אבי הבית לקבוצת הילדים האלה, אבל איננו מספיק לנו בתור מנהל בית הספר, בנוגע לשאלות חנוך והוראה, ולא בתור מנהל הכספים הנכנסים ויוצאים.

מחכה אני בנידון זה לידיעות מדויקות ממנו לשביעת רצוני.

בברכת ציון המסור לו

הרצל.

בתשובה על המכתבים האלו הצעתי לפניהם למנות ועד שיפקח על עניני החנוך וגם על עניני הכספים ופרטתי בשמם את האנשים, שלדעתי היו ראויים לכך. הועד הפועל בווינה קבל את הצעתי ונתן פקודה, שהועד יערוך תכנית ותקציב ליסוד בית ספר על יד חוה שהקרן הקימת תקנה מכספה.

בינתים קנה האפ"ק שתי נחלאות: אחת אצל רמלה, היא כפר חדיד, והשנית אצל ים כנרת, והציע לפני ועד הפועל ליסד באחת מהן את החוה. ובעוד אנכי עומד בחליפת מכתבים בענין זה עם הועד הפועל בווינה, מסר הועד את ענין קנית הנחלה להד"ר סוסקין, שהלך לארץ ישראל לשם אילו ענינים.

מר סוסקין מצא נחלה אחרת, שלפי דעתו היתה יותר ראויה ליסוד החוה, והיא — נחלת חטין, שהיתה שייכת למר חיים, סוחר ביפו ושותפו של האגרונום אהרנסון. הד"ר סוסקין הציע לפני הועד בווינה לקנות אדמה זו, והועד שחשב את מר סוסקין לבר סמכא, צוה לקנות את האדמה הזאת, אלא שאדמה זו לא היתה מופרשת מקרקעות תושבי הכפר חטין, כי אם היתה בלולה בתוך כמה מאות ומאות חלקים קטנים של בני הכפר.

מר חיים אמנם נעשה חפשי מאחוזתו זאת בעזרת ידידו, אבל גם אחרי השתדלות רבה אי אפשר היה להפריש את הקרקע *) ולחַברה לנחלה אחת, ועל חלקים קטנים בתוך אדמת הכפר הערבי, כמובן אי אפשר היה ליסד את החוה.

בחודש כסלו תרס"ה בא מר בלקינד לארצנו והביא עמו שלשים ושבעה יתומים ויתומות. עדת ראשון לציון נתנה להם בית שישבו בו עד שיוסד בית הספר על יד החוה לעבודת האדמה. הילדים נשארו עד אחרי הפסח בראשון לציון. אחרי כן העביר אותם מר בלקינד לשפיה, אשר על יד זכרון־יעקב, והעמיד להם מורים ומשגיחים ולמד אותם עברית ושאר ידיעות באותו השעור שמלמדים בבתי הספר הנמוכים, אף התחיל להרגיל אותם בעבודת השדה והגן, עד אשר תמצא אדמה מספקת וראויה ליסוד בית ספר, בתנאים הנזכרים למעלה.

אחרי שעברה יותר משנה בהשתדלות בענין עשית המפרוז, נשארו היתומים בשפיה, במרחק עשרים שעה נסיעה בעגלה מיפו, ולכן לא יכול היה הועד להשגיח על כל הענין הזה. ואף אמנם גם בלקינד לא חפץ לנהל את הענין הזה בהשגחת הועד, והוא הלך וקנה (בחודש כסלו תרס"ז) מאת האפ"ק חמשים דונם אדמה מנחלת חדיד, היא בן שמן כעת, בנה בית והעביר לשם את היתומים ויסד בית ספר, אף הרגיל את היתומים בעבודת האדמה.

במשך הזמן הזה הוציא מר בלקינד את החלק היותר גדול מן הכסף, וכאשר כלתה הפרוטה מן הקרן שנאסף ע"י אוסישקין חדל בית הספר להתקים. היתומים נפזרו לכל רוח, ומר בלקינד יצא לאירופא לאסוף כספים בשביל לחדש את קיום בית הספר.

---

*) המפרוז (ההפרשה) נעשה רק אחרי עשרים שנה, בשנת תרפ"ג.

פרק כ'.

נקראתי לקונסטנטינופול ע"י הד"ר הרצל. — פגישתי עם הד"ר כהן. — הסרסורים שלנו. — המשא ומתן עם איזט-ביי. — שובי חזרה ליפו.

ביום השנים עשר למרץ 1904 הגיעתני טלגרמה מאת הד"ר הרצל כדברים האלו: „בחוף יפו עוגנת אניה ההולכת לקונסטנטינופול, צא בה לקושטא וסור למלון „היכל פירה", שם תמצא את מר כהן והוא יבאר לך מה לעשות".

מסרתי את עסקי הבנק לעוזרי ליפבסקי וקיזרמן והלכתי לקונסטנטינופול. בהיותי אץ לדרכי לעלות על האניה, שכחתי לטלגרף להרצל באותו יום, כי נוסע אני, ולכן כתב לי ביום 14 למרץ מכתב זה:

מר ליבונטין היקר!

טלגרפתי לו ביום הששי, כי יוכל לנסוע ביום השבת לקושטא, במקום שיחכה לו בא־כח הועה"פ. ומפני שלא קבלתי ממנו כל תשובה עד אתמול, אני משער, כי הטלגרמה שלי הגיעה אליו באחור זמן או לא הגיעה כלל. באניה הצרפתית היוצאת מחר ביום ג' מיפו יאחר לבוא לקושטא, ולכן טלגרפתי לו אתמול שלא יסע כלל כעת.

בברכת ציון המסור לו מאד

בנימין.

כשבאתי לקונסטנטינופול כבר מצאתי שם את המכתב הבא מיום 16 למרץ.

בסוד גדול.

וינה, 16 מרץ 1904.

ידידי היקר מר ליבונטין!

כפי שאני רואה מן הטלגרמה של מר ליפבסקי יצא כבודו לקושטא. אבקשהו להודיע לי מכל דבר חשוב בנסיעתו. הד"ר כהן קבל ממני את האינסטרוקציות הברורות, אשר יודיען לכבודו. מפני החשיבות הגדולה של הענינים הנוגעים לדבר זה, חייבתי אתמול את הד"ר כ. בשבועה ובפקודה לשמור את הדברים בסוד מכל איש בלי יוצא מן הכלל.

רק לי לבדי על כבודו להודיע מכל המתרחש, וזולתי — לא לשום אדם. ואנכי, בהתחשבות עם הצורך, אמסור את הידיעות הדרושות למי שנחוץ, ואת אשר בקשתי והשגתי מאת הד"ר כ. אני מבקש גם מאת כבודו. את השבועה לשמור סוד ימסור נא בשבילי לבא־כחי הד"ר כהן. יואיל נא לעמוד לימינו

של הד"ר כהן בעצה ותושיה, אחרי אשר לכבודו יש כבר ידיעה מספקת במצב הענינים. אנחנו באים לפני ממשלת טורקיה בהצעה על שתי אופירציות: חכירה והלואה. הד"ר כ. יבאר לכבודו את הכל. אבקשהו לכתוב לי במכתב בכל יום בין שיקרה דבר מה ובין שלא יקרה, ואם יקרה—נא לטלגרף לי (האדרסה: בנימין ווינה). ישתמש נא במפתח הטלגרפי שלי אם הוא אתו, ואם לא — ישתמש במפתח של הד"ר כ.

אבקשהו לטלגרף תיכף ומיד לפחה בירושלים: שיואיל לשלוח רקומנדציות טלגרפיות לממשלה שלו בקושטא, במקום שכבודו ישאר רק שלשה־ארבעה ימים. יטלגרף את כל המלים המשורטטות מתחתן בשני קוים. את המכתבים אלי אבקשהו שימסור בעצמו בכל יום לפוסטה האנגלית. אולי ידועים לו התנאים של הסנג'ק, אשר את האדמיניסטרציה שלו אנו רוצים לחכור למשך 90 — 60 שנה. אם לא — ישיג את ראשי הפרקים בנידון זה בעזרת מר ו.

בברכת ציון המסור לו

בנימין.

בהצעות המכילות מספרים יחכה הד"ר כהן עד בא כבודו. לפני זה יטפל רק בנקודות המבט הכלליות.

17 מרץ 1904.

טלגרמתו היום מקושטא מוכיחה, עד כמה לא היטיב כבודו לעשות בזה שלא הודיעני בטלגרמה מיפו על נסיעתו. הד"ר כ. יכול היה לעזוב בינתים את קושטא.

יבקש ממר ו... את האינסטרוקציות שלי מיום 14 ומיום 16 לחודש זה לעיין בהן.

כבודו ילוה את הד"ר כ. בתור בא־כחי השני אל כל המקומות, אשר עליו לבקר בהם בקורים משום כבוד ונמוס, וכמו כן ילוה אותו גם בבקורים המעשיים.

אם יתפתחו הענינים באופן רצוי ותראו מראש איזו תקוה להסכמה, אזי, כמובן, יטלגרף לי בעוד מועד, למען אוכל להתכונן במשך ימים אחדים לנסיעה.

עיקר הדבר הוא, שאקבל בכל יום מכתב ושאדע באופן טלגרפי תיכף ומיד מכל דבר חשוב הנעשה. אל יקמץ בטלגרמות".

המסור לך

הרצל.

במלון „היכל פירה" מצאתי את הד"ר כהן, שהיה חבר לועד הפועל המצומצם. הוא ספר לי, כי בא בשליחות הרצל להכנס במשא ומתן עם ממשלת השולטן, ועלי להיות נוכח במשא ומתן זה. עוזריו ותורגמניו במשא ומתן זה הם הד"ר ג. ועוד איש צעיר, יהודי עורך דין, היודע ג'רמנית וטורקית.

ימים אחדים אחרי בואי נתקבלנו לראיון אצל איזט־ביי מזכיר השולטן ועבדו הנאמן. איזט־ביי קבל אותנו לא בביתו, אלא בבית אחד מידידיו או מסריסיו בסטמבול. הבית היה בנוי בתוך החצר, שוער כושי פתח לנו את השער, סגר אותו אחר שנכנסנו אל החצר והוביל אותנו אל הקומה השניה חדר לפנים מחדר, שכולו אומר סוד ורז. איזט־ביי נכנס ואחריו משרת שהגיש סיגרות וקפה.

הד"ר כהן מסר לו את מכתב הד"ר הרצל, ואחר שאיזט־ביי קרא בו, שאל לשלום הד"ר הרצל והוסיף אחרי דומיה קצרה: הד"ר (כונתו אל הרצל) הוא ידידי הנאמן, אנכי אוהב ומכבד אותו מאד ונכון הנני לשרתו... כך... אבל... הוסיף: הד"ר בעצמו לא יוכל לבוא כעת, כך......

הד"ר כהן ענה לו, כי הד"ר הרצל טרוד כעת בעסקי אוגנדה, כי כל עם היהודים חפץ מאד לקבל את הצעת ממשלת אנגליה וליסד ישוב גדול בארץ זו, אבל קודם שיגמר הענין לחלוטין עם ממשלה זו, שלחוהו להתודע מה מצב הצעתו פה.

— כך. ואדוני בא מפלשתינה? — פנה אלי איזט־ביי. — באיזו עיר אתה יושב?

— ביפו!

— כך... יש הרבה יהודים ביפו?

— כחמשה ששה אלפים — עניתי.

— כך. ובירושלים כמה מספר היהודים?

— כחמשים ששים אלף.

— והבנק שלכם עושה עסקים עם הממשלה שלנו בירושלים?

— בארתי לו בקיצור את ענין ההלואות שנָתַנו לממשלה במשך החורף.

— כך. קיאזים ביי, הפחה בירושלים הוא איש טוב. על יסוד מושבות עבריות בגליל ירושלים — הוסיף איזט — הוא מביט בעין טובה, אף על פי שנוסדו בלי רשיון מאת הממשלה.

— במחילה מהוד מעלתו — אמרתי לו — המושבות בגליל ירושלים נוסדו על סמך השרטר שניתן מאת השער הגבוה להברון אדמונד רוטשילד, לישב חמש מאות משפחות במחוז זה.

— כך. הקושי שיש בעבודתי לטובת הצעתו של הד"ר הרצל היא זו— שהיהודים אינם הולכים להתישב בתוך הכפרים הערבים, אלא מיסדים כפרים חדשים ומיוחדים.

הד"ר כהן ואנכי השתדלנו לבאר, כי הישוב היהודי בארץ־ישראל יוכל להוסד רק בכפרים מיוחדים. כי היהודים הבאים מהוץ לארץ אינם יודעים את שפת הערבים ומנהגיהם, ואם ישבו יחד יבואו התושבים לידי חכוכים תמידיים עמהם. ועוד אחרת: לו נכנסו היהודים לתוך הכפרים הערביים הרי היה מן ההכרח לקחת מן הערבים חלק מאדמתם, אבל עתה,—זאת היא עובדה ידועה— היהודים קונים את הקרקעות הגרועות, הבצות והחולות, מיבשים ונוטעים אותן, והערבים יושבים על נחלאותיהם הטובות, ומן הצד מרויחים מאת היהודים...

— כך. ומה בדבר מיסופוטמיה? — הפריע איזט־ביי — האם יסכים הד"ר להביא את היהודים לשם?

הד"ר כהן באר לו, כי שאלת ישוב יהודים בארם נהרים מענינת מאד את הד"ר הרצל, ובודאי יבוא במשא ומתן על זה עם השער הגבוה, אבל עתה נתן לו רשות לדבר רק על אודות ישוב יהודי בפלשתינה ובאר לו את הצעת הד"ר הרצל אודות הכירת פלך עכו.

— כך. אנכי משתדל לפני הוד מלכותו, אבל פאשאליק ירושלים... המקום הקדוש להמושלמים...

הצענו לפניו ג"כ למסור להוד מעלת השולטן לקבל הצעה ליסד ישוב יהודי בנגב פלשתינה, במקום שיש הרבה קרקעות לא מיושבות, והד"ר יקבל על עצמו לתת לממשלת הוד מלכותו הלואה בסכום הגון, ויחד עם זה יתחיב להגדיל את המסים של המתישבים עד שיספיקו לכסות את הרוחים והסלוקים השנתיים, בלי שהממשלה תצטרך לקחת לתשלומים אלו כסף מהכנסותיה הרגילות.

— כך... כך... הבינותי — אמר איזט־בי. — תמסרו להד"ר שיבוא בהצעה זו, אנכי אשתדל לדבר על לב הוד מלכותו... נצרך לזה זמן... שעת כושר... אתם תשהו פה עוד זמן מה.

אחרי משא ומתן זה נפטרנו מעבדו של עבדול חמיד והד״ר כהן שלח הרצאה בענין זה להד״ר הרצל.

בינינו לבין עצמנו באנו לידי הוכחה, כי איזט־ביי חפץ להרויח דמי סרסרות. אלא שהוא עבד חרוץ ונכנע לשולטן עריץ, וכל כחו אצל המושל הזה, שהוא אומר תמיד הן או לא כחפץ אדונו, והוא רק אז ידבר עם השולטן על הצעת היהודים כשידע כי זה הוא חפצו של המושל.

ומתי תבוא שעת כושר זו אין יודע גם העבד הזה. לאחר יומים היתה אניה ההולכת ליפו וטלגרפתי להרצל, כי אנכי הולך לעזוב את קונסטנטינופול ולשוב ליפו. וכשהייתי באיזמיר קבלתי טלגרמה מאת הד״ר כהן, כי הרצל דורש ממני להזור לקונסטנטינופול. שבתי ושהיתי שם כשלשה־ארבעה שבועות. הסרסורים שלנו הלכו ובאו אלינו כל יום ויום ורמזו לנו בדרך סוד, כי הם משתדלים והם נושאים ונותנים — וסוף סוף חזרנו כלעומת שבאנו, הד״ר כהן לווינא ואנכי ליפו.

ימים אחדים לפני הראיון אצל איזט־ביי טלגרפתי כפקודת הרצל לידידי בירושלים, להתראות עם הפחה ולבקש ממנו ריקומנדציה בשבילי להממשלה בסטמבול, ובתשובה קבלתי טלגרמה מאת הפחה בירושלים בקשה להכנים על חשבון אוצר הממשלה בארץ ישראל שלשת אלפים לירות בתור הלואה לזמן קצר. נמלכתי בטלגרמה בהד״ר הרצל והוא הציע לי למלאות את בקשת הפחה. עשיתי כדבריו, ובאותו משא ומתן עם המיניסטר לעניני הכספים פעלתי, כי הממשלה הארץ ישראלית תעביר את כספיה לסטמבול על ידי הבנק שלנו — עסק שהיה לנו ענין בו בגלל הריוח שבו והעיקר — בשל הצד המדיני שבו. על ידי עסקים אלה נעשה האפ״ק לבנק של הממשלה המקומית. ההלואה הזו נשתלמה לנו ביחד עם הסכומים האחרים שנתנו, כמו שנזכרו בפרק י״ד.

פרק כ״א.

נטירת הרצל למתנגדיו. — השתדלותו לרכז את הענינים בידו ובהשגחתו. — התענינותו בהרבה פרטים. — בקור בילוב אצל הרצל בברלין. — הרצל הציע לי לסגור אותו בחדרו במלונו בשביל לכתוב ל„נייה פרייה פריסה״. — בא אל הבנק עיף ושכב על הספה. — סירקין אינו מסכים, כי דרושה עזרת האלהים לעבודתנו. — מי כמוך באלים ד׳.

(מרשימותי יוני 1904)

על הרצל ועבודתו הגדולה לטובת תחית עמנו בארצנו כבר כתבו הרבה ועוד יכתבו בודאי, ואנכי ברשימותי אלו הצגתי לי למטרה, לכתוב רק דברי

ימי העבודה המעשית של ההסתדרות הציונית, עד כמה שהם כרוכים בהתיסדות הבנק העברי, וימי עבודת האפ"ק בארץ ישראל. אולם מכתבים אחדים המראים את נטירת הרצל למתנגדיו כתלמיד חכם, שקידתו כי כל הענינים יתרכזו ויעמדו רק תחת הנהלתו ובקרתו, וכמו כן מקרים אחדים שקרו במשך ימי פגישותי עם הרצל הנני רושם כאן לזכרון.

כפי שהזכרתי למעלה, יסד אוסישקין הסתדרות ארץ־ישראלית, שלא מצאה חן בעיני הרצל, מפני שראה בה מוסד כעין הסתדרות הקונגרס; נוסף לזה הלך אוסישקין מארץ ישראל לרוסיה, ועורר התנגדות גדולה בענין אוגנדה. הרצל נהיה למתנגד גדול לאוסישקין, כמו שנראה מן המכתבים שכתב לי.

יקירי מר ליבונטין!

מהודעות „גאולה" רואה אני, כי נרשמו קרקעות על שם מר אוסישקין. מכיון שההרשאה לזה לא ניתנה על ידנו, ומכיון, כמו שידוע לכב', שמר אוסישקין מתיחס באיבה כלפי האקציונס־קומיטה, יש לרשימה הזאת אופי של הפגנה, שאיננה במקומה. לעתיד נבקש לרשום את הקרקעות הנקנות רק על שמות כאלה, אשר אנחנו נפרוט אותם בפירוש.

בברכת ציון המסור לו

בנימין

וביום 8 לאוקטובר 1903 הוא כותב לי בענין זה:

יקירי מר ליבונטין!

הגיעני מכתבו מן 28 ספטמבר ורשמתי לי בתודה את הידיעות שהמציא לי בנוגע לתיקי הדיסקונטו.

בנוגע ל„גאולה" מתפלא אני, כי הקרקעות נרשמו על שם מר אוסישקין. הלא ידידנו אוסישקין הוא נתין רוסי, ולא יוכל למצוא חסות אצל הקונסולים במדה מספיקה. על כל ענין הקרקעות, כמובן, לא אוכל להשגיח מפה.

אני שולח לך בזה מכתב מאת ראש הפדרציה הציונית באפריקה בדבר מכירת יין ארץ ישראל. היה רצוי מאד לו קבלה עליה האפ"ק לסדר את מכירת היין. יתעסק נא בזה וימציא לי פרטים.

בברכת ציון המסור לו

בנימין

ווינה 7 פברואר 1904.

מר ליבונטן היקר!

בשובי מנסיעתי לרומה, מצאתי את הרצאותיו השונות וגם את ההודעה הידידותית ע"ד משלוח תפוחי־זהב, אשר הגיעו בינתים הנה בדיוק.

אולם אבקשהו אם להבא ישלח דוגמאות כאלה, יעשה זאת בכמיות קטנות, שהן גם כן מספיקות לנסיונות. אני מודה לו מאד על תשומת לבו ומקוה כי טוב לו.

בברכת ציון לבבית, המסור אליו מאד

הרצל.

ווינה 10 פברואר 1904.

מר ליבונטין היקר!

את מכתביו מיום 2,1 פברואר קבלתי. הענינים יבואו לפני ועה"פ, אבל כבר מעתה אוכל לאמור לו, כי מסכים אני לדברי תשובתו להפרופיסור ווארבורג, אינני יודע ברגע זה איך יחליטו חברי, על כל פנים הקרקעות אינן צריכות להרשם על שמות פקידים העובדים אצל היק"א.

כבודו כותב לי, כי מר במבוס היה אצלו. למר במבוס אין שום נגיעה עם האפ"ק, ואם יבוא עוד הפעם יראה לו את הדלת. זהו האיש שהראה לנו כמה פעמים את התנגדותו באופן הכי נמוך. אם כבודו אינו יודע זאת — הנני בזה להודיעו. עמו לא נוכל להשתתף בשום ענין. אם יש לו איזו נגיעה להחברה ההמבורגית, תהיה זאת סבה מספקת שלא להכנס לתוכה.

בברכה לבבית המסור לו

בנימין.

השתדלותו וחפצו העז, כי כל הענינים יתרכזו בידו ובהשגחתו, אפשר לראות מן המכתבים הבאים:

ווינה, 19 פברואר 1904.

מר ליבונטין היקר!

בשעת בקורו של מר וולפזון פה, הודיע לי בדבר חליפת המכתבים שלך עם כבודו. כל זמן שהמכתבים האלה מתאימים אל תוכן מכתביו אלי כבר כתבתי לו ועוד אכתוב לו על דבר זה. אבל מתפלא אני, שהנהו מודיע על דברים בודדים למר וולפזון — ביחוד במכתבו אליו מיום 9 פברואר, אשר בו הנהו כותב אליו, כי הוא פונה רק אליו בענין זה, וכי כבודו נותן לו, אם

ימצא לנכון, להשיג את הסכמתו עד ההנהלה. נדהם אני מאד להערות כאלו. כבודו יודע לא רק את תולדות ההסתדרות שלנו, אלא גם את תקנותיה, וידוע לו כי עסקים בעלי היקף גדול כזה אינם יכולים להעשות בלי ידיעתו והסכמתו של ועד ההנהלה. אם מפני תנאים מעשיים שונים וסבות ידועות הכנסנו לתוך הנהלת אפ"ק, השייכת לנו והעומדת כמובן תחת השגחתנו, חברים הידועים לו, לא היתה כונתנו בחלוקה פורמלית זו, כי יכולים להעשות פה דברים כאלה, שאינם בגדר הבקורת שלנו. ולכן, אם על ידי ההערה הזאת שגה שגיאה פורמלית, הנה למעשה החטיא את המטרה, כי כמובן אין מר וולפזון רשאי לעשות על דעת עצמו פעולות כאלו, שגם אני לא אוכל לעשותן בלי להשיג מקודם את החלטת חברי בועד ההנהלה והסכמתם.

מן המקרה הזה ילמד נא, כי הודעות ממין זה וכיוצא בהן עליו להודיע תמיד אלי. גם במקרה שלא אהיה על המקום דאגתי לכך, שלא יבוא עכוב בתשובה למכתביו.

בדרך כלל, כבר היה יכול לראות מן הקוריספונדנציה האחרונה מווינה בדבר ההחלטה הזאת, כי רק מפה נחתכים הדברים בדרך היותר מהירה.

בכבוד המסור לו

בנימין.

ווינה 22 פברואר 1904.

מר ליבונטין היקר!

מכתבו מיום התשיעי דנא בצרוף התעודות השונות קבלתי כעת. שמח אני על אשר תקן במכתב את הענין, אשר עליו העירותי במכתבי האחרון, ועלי להודיעו, כי גם בחשבו שאינני בווינה, יכול הוא לשלח בלי דאגה את מכתביו לכאן, כי מעולם לא פסקתי לדאוג לסדור תשובות על המכתבים ועל הענינים השונים הבאים לכאן.

בברכת ציון המסור לו

בנימין

רוחו של הרצל לא נפלה עליו אחרי הראיונות אצל השולטן, אי־ההצלחה בענין אל־עריש וכדומה עבודות מדיניות. אולם בכל זאת פעלו המקרים האלו לא לטובה על בריאותו. נוסף לזה היה מצבו קשה מאד, מפני העבודה הדו־גונית שעבד: מצד אחד היתה מוטלת עליו כל העבודה המדינית הגדולה בהסתדרות הציונית על סעיפיה וסעיפי סעיפיה; ומצד שני, הוכרח לשמור על עבודתו בעריכת „הנייה פרייה פריסה", שממנה נמצאה פרנסתו.

„כשהייתי במחיצתו בניסן תרס"ג, ביחד עם וולפזון וקאן בברלין, יצאנו פעם אחת לטיול קטן ושבנו למלוננו. הרצל מצא על שלחנו כרטים בקור מאת ביולוב. הוא לקח את הכרטים, התבונן בו והניח אותו בחזרה על השלחן ואמר לנו: עתה תנו לי להשאר לבדי, מפני שעלי לשבת כעת ולכתוב... לכתוב הרבה — הוסיף באנחה.

בחדש אדר תרס"ג במשך המשא ומתן שלו עם רבי המדינה בלונדון בענין אל־עריש, בא פעם אל הבנק ונכנס אל חדרי ואמר אלי: „עיף אנכי מאד, יקירי, אולי תוכל להשיג בשבילי ספה ואשכב לנוח מעט". מהרתי את המשרתים והם הביאו ספה מן החדר השני ושכב עליה בעינים פקוחות כשעה אחת. אחר־כך קם וישב אל השלחן בחדר עבודתי וכתב הרבה מכתבים בעסקי הציונות. עיפות עמוקה כסתה פניו המאירים ולא יכלתי להתאפק ואמרתי לו: אדוני הד"ר עיף מאד, אולי ילך לברייטון או לברנמוטה לנוח קצת על שפת הים.

— צדקת יקירי, רק את המכתבים האלה הייתי מוכרח לגמור ומחר אלך לברנמוטה.

במשך זמן עבודתי עמו, הכרתי את מהלך מחשבותיו בנוגע לשירת האמונה אשר בלבבו.

בהיותי על הקונגרס החמישי, כמנהל הבנק העברי, ישבתי פעם בחדרי על יד שלחן, והנה נכנס הרצל וישב מן הצד השני של השלחן, ואמר לי: „כשאמרתי בנאום שלי, כי אנחנו נשיג מטרתנו ב ע ז ר ת ה א ל ה י ם, נזדעזע סירקין בגופו, ומשך בכתפיו: הוא חושב, כי עזרת האלהים אינה דרושה כלל לענינננו'...

כפי הנראה עשה עליו רושם לא נעים הזדעזעותו של סירקין, ולא היה לו לפני מי להביע את אשר חשב בלבבו ונגש אלי ושפך את רוחו.

ופעם אחת קראנו לאספת הדירקטורים באלטאומזה, מקום מעון הקיץ של הרצל. אנכי באתי גם כן לשם והכינו לביאת שאר הדירקטורים, כארבעה חמשה ימים. במשך הימים האלו הייתי בא מדי יום ביומו, עפ"י הזמנתו, לאכול אתו ארוחת הצהרים והערב בחוג משפחתו, ואחרי־כן שוחחנו כמה פעמים בענינים שונים.

כשנדברנו פעם על התנ"ך, אמר לי כדברים האלה: הנני מצטער מאד שלא קראתי את התנ"ך בעברית, אבל הפסוק המרומם והנשגב שיודע אנכי מהספר הגדול הזה בעברית הוא: „מי כמוך באלים ה' — מי כמוך נאדר בקדש!"—

אלו הן באמת מלים קדושות ונשגבות — הוסיף בפקדו לרחבה שתי עינין העמוקות.

את הרצל בדמותו זו לא אוכל לשכח גם עתה....

פרק כב.

הידיעה על מות הרצל. — עסקי הבנק. — פתיחת סניף ירושלים. — מס העשור. — הצעות ליסד סניפים חדשים לבנק. — הלואות לבנין בתים.

בחודש תמוז שנת 1904 החרידתני השמועה הנוראה, כי נפל העמוד הימני, אשר ביתנו היה נשען עליו — מת הד"ר הרצל.... בהרצאה מאותו חודש להדירקטורים של האפ"ק כתבתי: „יחד עם הרי ציון ויהודה אין אנהנו מספיקים לבכות ולספוד על שברנו הגדול כים, על מנהיגנו הגדול שנפל במלחמת עמו, על הרצל, הלב הרחב שלא יכול עוד לסבול את מצוקת עמו האומלל והנדכא, על לב האומה הישראלית שחדל לדפק. יתומים היינו ואין אב, אשר על כן נחוץ לנו כעת לעבוד ביתר שאת וביתר עז, למען שמר על הקנינים ועל המוסדים שעזב לנו אבינו זה, אבינו ואבי כל עם ישראל."

* * *

באותו זמן נתתי אל לבי לעזור עד כמה שאפשר יהיה לי בסדור מס העשור. המס הזה היה היותר גדול, שהיה רובץ על המושבות. בימים ההם היה נהוג, כי בעלי האגרוף מהערבים היו חוכרים את עשור הכפרים ובעת הדיש היו באים עם אנשי צבא מאת הממשלה ותובעים מן האכרים את העשור, אבל לא רק את החלק המגיע להם עפ"י החוק, אלא הרבה יותר, והיו מקומות שהיו גוכים בהם כפלים מכדי המס הקבוע וגורמים הפסד לאכרים — לא היו מרשים להם לאסוף הביתה את תבואותיהם עד אשר ישתוו ביניהם.

קצת מן המושבות העבריות היו מסדרות את סלוק מס העשור באופנים נאותים, אבל היו גם כאלו שסבלו הרבה, וכדי להציל את המושבות האלו משרירות לב החוכרים מצאתי לי דרך חדשה: אנכי נתתי הלואה לאכרים בקוסטינא ועשיתי עמהם חוזה, כי התבואה, כלי העבודה והבהמות שייכות להבנק. כשהגיעה עונת העשור הנחתי לו לאחד האפנדים לחכור את העשור, אבל כשבא לקבל את חלקו, שלחתי אחד מפקידנו, נתין ממשלה זרה, בלוית קוואס

מאת הקונסול האנגלי, והפקיד הודיע לחוכר, כי כל היבול שייך להבנק שלנו, שהוא מוסד אנגלי ולפיכך נתן עשור חוקי ולא יותר אפילו גרעין אחד. החוכר ראה, כי עומדים אנחנו בתקיפות על יסוד החוק ויש שומר גבוה עלינו — הקונסול האנגלי, — והבין כי לא יוכל לדון אתנו, והסכים לקחת רק מה שהיה מגיע לו עפ"י החוק. לאכרי קוסטינא היתה הרוחה, ולחוכר — עסק ביש. ובשנה השניה לא בא לחכור העשור הזה.

מעין זה אירע גם במושבה חדרה. החוכר שם היה אפנדי תקיף מאד ולקח בחזקה יותר ממה שהיה מגיע לו ואת הגזלה הוליך עמו להיפה. כשהודיעו לי מן המושבה את הדבר, הרציתיו מיד לפני הקונסול האנגלי ביפו והוא שלח את דברו לקונסול בחיפה. הלה בא בקובלנא לפני הממשלה בחיפה ובמשך יום אחד הכריחה הממשלה את החוכר להשיב את הגזלה לאכרים.

* * *

עוד בחודש ינואר 1904 הצעתי לפני הדירקטורים לפתוח סניף של האפ"ק בירושלים (פרק י"ח), ואחרי משא ומתן קצר הגיע לי הרשיון לזה ובחודש אוגיסט שנת 1904 פתחתי את הסניף הזה.

אנכי לא חפצתי לעשות פומביות כל שהיא לפתיחת הסניף, אולם הקונסול האנגלי הציע לפני לערוך פתיחה רשמית. עשיתי כדבריו והזמנתי את הפחה, את הקונסול האנגלי וגם את הרבנים — ר"ש סלנט ורבינוביץ תאומים. זה האחרון דחה את הזמנתי באמתלא שהוא חולה, והרב סלנט בא וברך את מעשינו. הפחה שלח את מזכירו בשמו, וגם מחוגי הסוחרים באו כמה וכמה ואחלו לנו הצלחה.

למנהלי הסניף הירושלמי הזמנתי את הד"ר יצחק לוי ואת מר אליהו ספיר.

הד"ר לוי הוא יהודי ספרדי, ממשפחה הגונה בקונסטנטינופול. הוא היה תלמיד מצוין באחד מבתי הספר של הממשלה בקושטא, והממשלה שלחתהו להשתלם בלמודים בברלין, ושם גמר חוק למודו בתור ד"ר לאגרונומיה. חברת יק"א הזמינה אותו לארץ ישראל ומנתהו למנהל מושבות הנדיב ביהודה. מפני סבות שונות עזב את משמרתו אצל היק"א — והזמנתיו למשרת מנהל הסניף הירושלמי.

אליהו ספיר היה מילידי ירושלים, שאכלו מעץ הדעת. אחרי שמלא כרסו תלמוד ופוסקים בישיבות ירושלים למד על בורין בלי עזרת מורים את השפות העברית, הערבית, הגרמנית והצרפתית. למד בשקידה הרבה מדעים ועסק בלמוד דברי ימי עמנו, כתיבת ארץ ישראל, דעת עתיקותיה, עולם החי, הצומח והדומם שלה וכתב מחקרים

רבים במקצועות אלו. הוא אזן חקר ותקן את המפה הארצי ישראלית, שנדפסה בשנת תרע"ג ע"י הועד הפועל הציוני בברלין. בשביל מפה זו כתב את ספר „הארץ" המבאר בהרצאה ברורה וקלה את שמות כל המקומות וכל מה שעבר וקרה במקומות האלה בדברי ימי ישראל. הוא למד כמו־כן לפרטיהם את הוקי תוגרמה הנוגעים לקרקעות ונעשה לבר סמכא היותר גדול במקצוע זה, ועל ידי כך הועיל הרבה בסדור שטרי מכירה וקביעת גבולי נחלאות היהודים בארץ ישראל. בבואו לעבוד בהבנק ישב זמן מה בירושלים ואחרי כן ביפו בתור סגן לי ונהל את עסקינו בידיעה רחבה ובדיקנות. בשנת 1911 מת ממחלת השבץ. למכיריו אבד איש יקר, מלומד ימשכיל, ולהבנק — פקיד מסור ונאמן. יהי זכרו ברוך!

אחרי יסוד הסניף בירושלים ואחרי אשר עברתי בערים אחדות בארצנו להתבונן למצב הכלכלי של המקומות האלו, כמו שהזכרתי למעלה, באתי לידי הוכחה כי עוד סניפים אחדים מהאפ"ק חשובים מאד לתנועתנו. ואת דעתי זאת בארתי בהרצאתי בסוף שנת 1904 כדלקמן:

כידוע, קשה מאד רכישת קרקעות והגדלת הישוב ע"י עבודת האדמה, אבל הרבה יותר נקל להגדיל את ישוב היהודים בערים. אמת הדבר כי הישוב הכפרי יותר חשוב בשבילנו ועלינו להשתדל להרבות ולהרחיב התישבות זו, אולם יחד עם זה עלינו להגדיל את ישוב היהודים בערים ע"י מסחר וחרושת המעשה. לזה אין כל מעצור ומכשול מצד ממשלת הארץ. ואדרבה: היהודים החוסים בצל ממשלות אחרות, יש להם הרבה הנחות בבואם לעשות מסחר וקנין פה. סחר ארץ סוריה ופלשתינה הולך ומתרחב משנה לשנה, והרבה ענפים בחרושת המעשה אפשר להרחיב בערים בארצנו בהצלחה, ולכן צריך סניף הבנק שלנו להיות החלוץ, ואחריו יבואו אנשים בעלי כסף ובעלי כשרון ואומץ ויכבשו את הארץ במובן האיקונומי.

עלינו — אמרתי בהרצאתי — לתת לבנו כעת על הערים האלו:

חיפה: המקום הזה נכבד מאד בשבילנו, מפני שהעיר הזאת היא עיר חוף לכל המושבות אשר בגליל. מפני מסלת הברזל החדשה דמשק — מיכה, המתחילה מחיפה, הולכת העיר ומתעוררת לחיים מיום ליום. אם יהיה שם החלוץ שלנו, האפ"ק, אז בודאי ימשוך אליו ישוב יהודים גדול ע"י קרבת המקום אל חוף הים ועל־ידי מסחר התבואות שיגדל שם משנה לשנה.

בחיפה ובעמק יזרעאל הקרוב אליו, מתחזק והולך מיום ליום האלימנט הגרמני, ולכן יש צורך לעשות כל מה שביכלתנו כדי לחזק את ישוב היהודים שם.

ב י ר ו ת: העיר הזאת היא העיר היותר גדולה בצפון סוריה, היא רבת מרכולת והחוף הראשי לנוף הלבנון ודמשק. בשעה שיפו וירושלים עם מספר 100.000 תושבים יש בהן ארבעה בנקים בכל אחת, הנה בירות ודמשק עם יותר מהצי מיליון תושבים, יש בהן רק בנק אחד — הבנק העותומני. ומפני שהמסחר יגדל שם מיום ליום, יהיו לנו בודאי שם עסקים השובים. מלבד זאת, הנה העסקים אשר בירושלים ויפו מושכים אחריהם משא ומתן חשוב בבירות, כמו מכירת שיקים בשביל השוק הגדול הזה, הבאת זהב בעין משם וכדומה. בעד עסקים כאלה משלמים אנחנו שכר טרחה לבנקים אחרים, ושכר טרחה זה נוכל אנחנו להרויח לעצמנו.

ד מ ש ק: העיר הזאת היא מרכז המסחר של עבר הירדן המזרחי ויש בה גם אינדוסטריה גדולה של סחורות משי, פשתן, חרושת ברזל, מרבדים, כלי עץ ונחושת. בסביבות העיר יש שדות רבים וגדולים וגני חמד, אשר עד עתה לא רבו עוד הקופצים האירופיים עליהם. מהעיר הזאת יוצאת מסלת הברזל הגדולה למיכה, ומאדרעי יפרד ממנה קו אחד ימינה ויורד עד הירדן, עובר את הנהר הזה ואת עמק יזרעאל ומגיע עד עיר החוף חיפה. אלפי פועלים, גדולים וילדים, רובם מאחינו הספרדים, עסוקים באינדוסטריה הדמשקאית ומנוצלים ע"י בעלי בתי החרושת. אם יוסד שם סניף הבנק שלנו יעלה בידנו גם כן ליסד שם אגודות משותפות לקנית חמרים ולמכירת מעשי ידי האומנים, ונציל בזה מספר גדול של פועלים יהודים מעבדות נוראה אצל בעלי בתי החרושת. בבירות ובדמשק ישנם כעשרים אלף יהודים, שאינם יודעים כלום מעבודתנו הלאומית. על ידי הפקידים שנביא לשם, נוכל ליַחֵד אוכלוסים יהודים אלה ולמשוך לשם יהודים כהם וכהם, ובפרט לדמשק שיש לה ערך היסטורי בשביל עמנו.

על הרחבת רשת הסניפים של האפ"ק בארצנו הוספתי לכתוב עוד כמה פעמים להדירקטורים, והם אמנם הטו אזן קשבת להצעותי אלו, כאשר יראו הקוראים להלן.

* * *

במשך השנה הזאת הצעתי ג"כ להוציא אובליגציות למתן הלואות לזמנים ארוכים ל ב נ י ן ב ת י ם. הצעה זו יצאה מאתי עוד שנתים קודם לכן, אלא שהדירקטוריום לא מצא לאפשר למכור אובליגציות על השוק האירופי. אבל

אחר־כך הודיעוני אנשים המתעסקים בבנין בתים, כי הם נכונים לקבל מאתנו הלואות על נכסי דלא־ניידי לא בכסף מזומן, כי אם באובליגציות, והם בעצמם ימכרון. האובליגציות לפי הצעתי היו צריכות להיות בנות 5½% ולהפרע במשך שמנה עשרה שנה ע"י סלוקים שנתיים — קרן וריוח. לדעתי היתה אפשרות למכור בארץ אובליגציות על סכום מאתים או שלש מאות אלף פרנק ובזה היינו עוזרים הרבה לבנין בתים הדרושים כל־כך לטובת הישוב בערים. אבל הדירקטוריום לא מצא הצעתי זו לנכונה, והרעיון הזה נשתקע.

פרק כ"ג.

התוצאות המסחריות של הבנק. — הלואות להממשלה. — פקדונות. — חרושת המעשה. — עבודתנו לטובת הישוב. — אגודת הפרדס. — (מהרצאה).

בתחילת שנת 1905 המצאנו להדירקטוריום בלונדון חשבון שנת 1904, ובו אמרתי להם כדברים האלה:

תוצאות מסחריות: עבודת הבנק במשך השנה נתנה לנו ריוח נקי, אחרי נכוי כל ההוצאות, סכום 10782 פר', שהם 4.54% רווחים על הקרן שהושקעה בעסקים. הסניף הירושלמי, שפתחנו אותו באוגוכט אותה שנה הביא לנו הפסד 1624 פרנק. זה לא היה הפסד בעסקים רעים, אלא מפני שהעסקים היו קטנים לא הספיקו לכסות את ההוצאות והרוחים ששלמנו. מובן הדבר, כי בהעריכנו את חשיבותו המדינית של סניפנו זה בעיר הנצחית הזאת, לא יפול עלינו רוחנו כלל מן ההפסד הקטן הזה ועלינו להוסיף לעבוד ולהרחיב את עסקינו שם, שסוף סוף יגדילו גם את השפעתנו שם.

הלואות להממשלה המקומית: במשך השנה נתנו לממשלה הלואות שונות בסכום 56000 לי"ש והממשלה שלמה לנו בדיוק את ההלואות, ועתה היא חייבת לנו עוד 7700 לי"ש מן ההלואה הראשונה. אחד מפקידינו יושב בבית משרד הגביות של הממשלה בחברון, ומקבל על חשבון הבנק את מסי הממשלה הנכנסים לשם.

פקדונות כספים אצלנו: המקצוע הזה מתרחב אצלנו ביפו ובירושלים לשביעת רצוננו, אולם אנו רואים צורך להעיר במקום זה, כי בה בשעה שהמוסדות של הנוצרים השונים ללאומיהם ולדתיהם מפקידים את כספיהם

ב„קרדיט ליאוני" או בבנק הגרמני, הנה מוסדות היהודים, כמו בית הספר אווילינה די רוטשילד, בית החולים האמשטרדמי, הכי"ח וכדומה, מחזיקים, עפ"י פקודות מנהליהם בחו"ל, את כספיהם בבנקים „קרדיט ליאוני" או ב„בנק הגרמני". פחות מזה יש לנו להתאונן על הישמעאלים, הפונים לשם עסקים כאלה בסכומים הגונים אלינו.

חרושת המעשה: הענף הזה הוא עודנו בערש ילדותו בארצנו. אנחנו עזרנו רק לאנשים אחדים שהתחילו בעצמם ועל חשבונם, כלומר שיסדו כבר איזה בית מלאכה ואנחנו בחנו ונוכחנו לדעת, כי יש יסוד בריא למעשידם ואנחנו רחוקים מהפסד. היו לפנינו הצעות אנשים שדרשו מאתנו, כי אנחנו נתן להם כסף בשביל ליסד פבריקאות ומצאנו לנכון להשיב את בקשותיהם ריקם. אנחנו באנו לידי הוכחה, כי האינציאטיבה ביסוד פבריקאות צריכה לצאת מאנשים פרטיים, מומחים ובקיאים, המתחילים על חשבון עצמם ועל אחריותם הם. אז נוכל לבוא לעזרתם בהלואות שונות, אבל אנחנו אין אנו יכולים להשקיע כספי הבנק בעסקים כאלה באמצעות אנשים ההפצים ליסד עסקים בכספנו, ואם נעשה כך לא נצליח. לפי דעתנו מוטב לעשות מעט על יסוד בריא, מאשר הרבה על יסוד רעוע.

עבודתנו לטובת הישוב: במשך שנת החשבון הוספנו לתת הלואות להקולוניסטים במושבות: פתח־תקוה, חדרה, קוסטינה הר־טוב, גדרה, ראשון לציון ורחובות עד הקציר או הבציר, ולאגודה אחת עד הכשרת הטַבַק (נסיון חדש בארצנו). רובן של ההלואות נתנו ע"י קופות מלוה או אגודות בערבות משותפת. מלבד זאת יסדנו ביפו קופות מלוה גם־כן בערבות הדדית בשביל האומנים. הלוינו כסף לסוחרים קטנים ולאומנים פרטיים ביפו ובירושלים ונָתַנו להם את היכולת לעמוד על רגליהם ולהתחזק במעמדם. כל הפרעונות נכנסו בסדרם — תוצאה נכבדה המשבעת רצון. מלבד העסקים האלו הלוינו סכומים יותר גדולים לאכרים אמידים, שעזרנו להם ע"י זה לרכוש לעצמם קרקעות חדשות ולשכלל את הקודמות. עם בעלי בתי חרושת המעשה וסוחרים גדולים נכנסנו במשא ומתן בנוגע לעסקים שונים, בתנאים דנהוגים בבנקים בכל הארצות. עזרנו בהלואות לחברה חדשה, שנתיסדה ע"י ארבעה סוחרים מאחינו התושבים, במטרה לפַתֵח ולהרחיב עסקים שונים. מסחר העצים תופס מקום נכבד ביפו, והוא היה רובו בידי אינם־יהודים, מפני שלסוחרים היהודים אין אמצעים גדולים ולא יכלו להביא עצים ממקור ראשון. על־ידי ההלואות שנָתַנו לסוחרים היהודים

האלה, ג"כ בערבון הסחורה, עלה בידינו להעביר חלק גדול מן המסחר הזה לידי יהודים.

ענין נכבד בשביל הישוב הוא יסוד האגודה המשותפת „הפרדס". הנוטעים המקומיים אינם יכולים להתעסק במכירת הפירות בשוקי אירופה והם מוכרחים למכור את יבולם, עוד טרם שנתבשל, לסוחרים הערבים במחיר נמוך. מצב כזה יוכל להביא לידי כך, כי כל עמל הנוטעים והרווחים שהם מקווים לקבל יכנסו לקונים האלה. בראותנו את המצב הזה עוררנו את הנוטעים ליסד חברה משותפת, שקראו לה בשם „הפרדס", ואנחנו הלוינו לאגודה הזאת כסף בתנאי שהיא תתן לחבריה במשך הקיץ הלואות לעבודה, וכן גם לקנין תיבות ושאר צרכי אריזה. האגודה החלה כבר לשלח תפוחי־זהב לאירופה והפדיון נכנס לקופת הבנק שלנו בלונדון לפרעון ההלואות שנָתַנו לה. בראש האגודה הזאת עומד מר שמעון רוקח, עסקן מומחה ידוע, שיש לקוות כי תחת הנהלתו יצליח העסק הזה.

פרק כ"ד.

הצעה לקנות אבושושה-גזר. — החפירות שם. — באורי המלומד מקאליסטר. — משא ומתן בדבר קנית אחוזה זו במשך שלשים שנה. — הנדיב הידוע קנה אותה. — המכביים הלונדונים קנו חלק מאחוזה זו.

ונחלת אבושושה אשר לברגהיים ענינה אותי מאד. עוד בשנת תרמ"ב חפצתי לקנות אותה, אולם היא היתה לא לפי מכסת הכסף של חברינו כשהלכנו ליסד את ראשון לציון (לארץ אבותינו חלק ראשון צד 33—53). ובבואי לארצנו והחילותי להתעסק בקנין קרקעות שמחתי מאד, כי הנחלה הזאת עומדת עוד למכירה. בעל הנחלה, הבנקאי ברגהיים, כבר מת ובניו נפזרו בארצות שונות, על האחוזה רבצו חובות שונים והיא עמ"ה תחת אפטרופסותה של הקונסוליה דגרמנית ובא כחה היה הארמני סוריפין מורד. והארמני הזה היה מתורגמן אצל הקיסר וילהלם, בזמן שהרצל בקר את ארצנו, וכמה פעמים ספר לי, כי הוא רוחש אהדה גדולה לתנועתנו מיום שהכיר את הד"ר הרצל כשהתיצב לפני הקיסר הגרמני. ויציע לי הארמני הזה לקנות ממנו את הנחלה הזאת וביום בהיר אחד (יב כסלו תרס"ה) בא מורד אלי ויקחני לאבושושה.

ואבושושה זו היא גזר, שנתן פרעה שִׁלֻּחִים לבתו כשנִשאה לשלמה. לגזר מלפנים יקראו היום אבושושה, — כפר מנגב לדרך הכביש, אשר בין יפו

וירושלים, כרבע שעה מן הדרך, וכשלשת רבעי שעה מתחנת מסלת הברזל רמלה.

עד הזמן האחרון לא ידעו בדיוק את מקום גזר ורק לפני שנים אחדות מצאו, לא הרחק מכפר אבו־שושא, על צור סלע כתובת כזו: „תחם גזר" בעברית וממעל לכתובת זו את המלה היונית Αλκιου, ואז החליטה החברה האנגלית לחקירת ארץ ישראל לעשות חפירות שם. ואחרי אשר קבלה רשיון מאת השולטן קרבה אל עבודתה בשנת תר"ס.

בבואי לגזר הלכתי לראות עתיקות אלו, אשר רב ערכם בחקירת דברי הימים בכלל ודברי ימי עמנו בפרט, בהראותם לנו את המקים, ששם נלחמו אבותינו בחרף נפשם ושפכו דמם על קיום תורתנו, לאומנו וארצנו.

מצאתי פה את המלומד האנגלי מר מקאליסטר, המנצח על החפירות, וזה אשר באר לי מר מקאליסטר:

שם העיר גזר נזכר בדברי ימי המצרים, והמלך תלמס השלישי לכד את העיר ההיא 3500 שנה לפני ספירת הנוצרים.

במשך העת נפרדה גזר ממצרים, ופרעה שהיה בימי משה, לכד אותה עוד הפעם, ולזכר הנצחון הזה העמיד מצבה בעיר אבידוס אצל לוקסור.

אחרי כן נזכרת העיר הזאת ביהושוע ובשופטים. ולאחרונה לכד אותה פרעה מלך מצרים ואת הכנעני היושב בעיר הרג „ויתנה שלוחים לבתו אשת שלמה".

מלחמה גדולה היתה בימי אנטיוכוס אצל עמאוס וירדפו היהודים את הסורים עד גזר. שתים־שלש שנים אחרי כן לכד בקכידס, שר צבא הסורים, את העיר הזאת ויתחזק בה שנה אחת. ואחרי כן לקח שמעון המכבי את גזר מידו, ויטהר אותה מאלילי הגוים ויבצר אותה ויבנה בה בית לשכנו. בעוד שנה הפקיד את בנו יוחנן לשר צבא על חיל העיר ויושיבו בביתו אשר בנה.

זהו קצור דברי ימי העיר הזאת, כפי שמסר לי בעל פה מר מקאליסטר. אחרי כן הראה לי מה שגלה בחפירותיו. בנינים של הסורים, הכנענים, הפלשתים והמצרים; כחמש עשרה מערות, שישבו בהן אנשים ישיבת קבע, בְרֵכָה אחת גדולה שהיתה מקום מקוה למים בשעת מלחמה ובאר גדולה, אשר כפי הנראה היה מעין מפכה תחתיה. היכל האמורים ובו עשר מצבות, שתים מהן הרוסות ושמנה קיימות וצורת אבר זכר להן. האליל הזה, הידוע בדברי ימי הימים, לפי דברי מקאליסטר עדיין לא נתגלה בצורתו עד היום. ימים רבים, כפי הנראה, עבדו

רבבות אנשים לאליל הזה, המסמל את כח המוליד והמהוה, והיו מנשקים אותו בחרדת קדש, עד כי מקום אחד נעשה חלק מרוב נשיקות שפתים.

באמצע ההיכל במה אחת קטנה ובצדה מערה ובה שלדי ילדים קטנים שנשרפו לקרבן לאלילים האלה. נמצאה טבלא אחת כתובה בכתב היתדות ותכנה שטר מכירה על בית ועבדים משנת 649 לפני ספה"נ.

שלש חומות מסביב לעיר — לערך שני קילומטר בהקיפן. הראשונה, החיצונית, היא של הכנעני, 1500 שנה לפני ספה"נ. השניה — אלפים שנה לפני סה"נ של עם לא ידוע, והשלישית של האמורים — 2500 לפסה"נ.

והחלק החומה החשובה ביותר בשבילנו הוא בנין שמעון המכבי, שנתגלה מתחת לארץ בחפירות מקאליסטר, ביום הששה עשר לנובמבר (1905).

מנגב לעיר הזאת יש סלע ובו חפר מקאליסטר ומצא הרבה קברים של עמים שונים, ובתוכם גם של המכבים.

הערך ההיסטורי הגדול שראיתי במקום הזה, עורר אותי להתעסק ביתר מרץ בדבר רכישת האחוזה הזאת, והחילותי לנהל משא ומתן בדבר קנין הנחלה. אולם גם הארמני הבין את החשיבות של המקום הזה ליהודים וידרוש מחיר גדול, עד כי לא יכולנו להשתוות עמו במשך זמן קצר, ורק שנים אחדות לאחר כך קנה הנדיב הידוע את הנחלה הזאת המחזקת כארבעת אלפים דונם. חברת „המכבי" בלונדון קנתה ממנו כאלפים דונם.

* * *

בקיץ שנת תרפ"ג קבלתי הזמנה לבוא לחוג את חג הנחת אבן הפנה למושבה חדשה, ש„המכבי" הולך ליסד שם. אע"פ שהנני מתנגד תמיד לחגיגות כאלו, אבל מושבה בגזר העתיקה, שכבר חלמתי עליה כמה שנים, משכה את לבבי – ואלך. אולם נצטערתי מאד בבואי שמה ובראותי קהל גדול לא רק של יהודים, אלא של פקידים אנגלים, שבאו עם הנציב העליון — נוצרים וערבים מכל סוגי התושבים. נודע לי שם, כי בא כח אגודת „המכבים" שקנה את הקרקע הנזכרת, שלח מאות הזמנות ליהודים, לנוצרים ולמושלמים, ובכללם גם לעורך העתון הערבי „פלשתין", הידוע בהתנגדותו לציונות וליהודים. בין המוזמנים היו גם הרבה ערבים מן הכפרים הקרובים והרחוקים, והימים ימי צום רמדן, שבהם נוהגים היהודים והנוצרים משום דרכי כבוד שלא לאכול ולשתות ואפילו לא לעשן סיגרה בפני המושלמים, ופה ערכו שולחנות עם משקאות וכל מיני מזונות.... שתו ואכלו היהודים, והערבים ישבו רעבים

וצמאים והביטו על היהודים השמחים לרכישת קרקע מהערבים.... וכל זה היה שווה אולי, אילו הניחו באמת אבן פנה לבנין בתים במושבה, אילו הביאו כמה עשרות פועלים ונתנו להם עבודה לזרוע או לנטוע — אבל אף דבר מכל זה לא נעשה! נטע עץ אחד הנציב העליון ועץ אחד בא כח אגודת „המכבים" — ובזה תמה החגיגה, והנהלה עומדת שוממה עד היום... כך בונים את הבית הלאומי היהודים האנגלים, היושבים בתוך עם חכם ובעל מרץ!

פרק כ"ה.

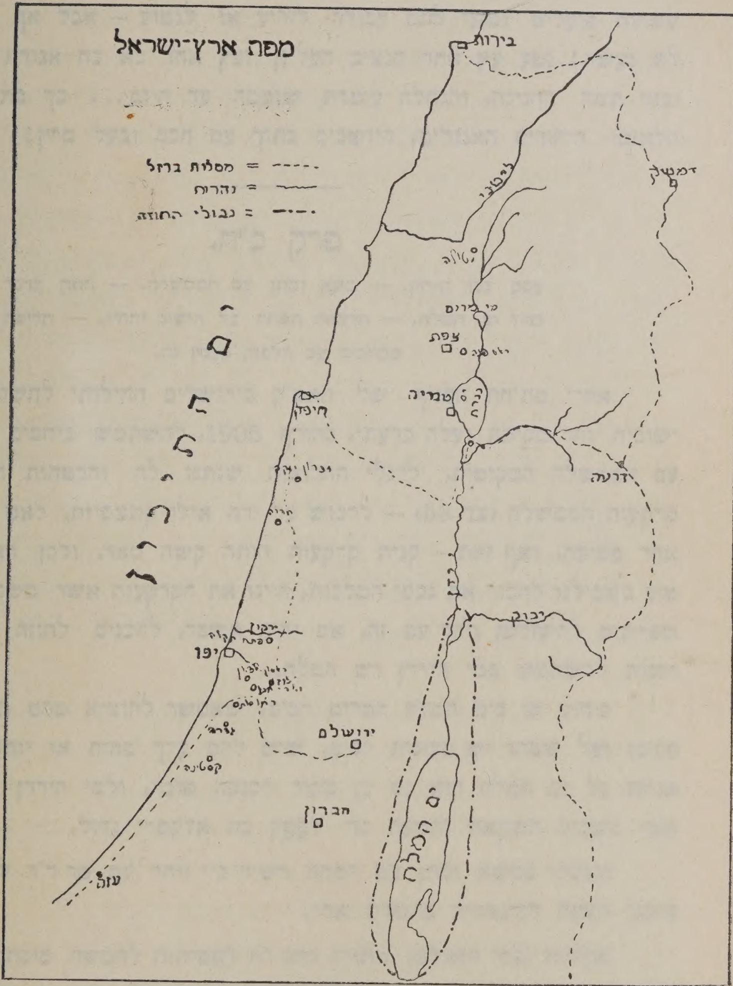
עסק ככר הירדן. — משא ומתן עם הממשלה. — הוזה בדבר נצול ים המלח. — הרצאת הפחה על הישוב יהודי. — חליפת מכתבים עם וולפזון בענין זה.

אחרי פתיחת הסניף של האפ"ק בירושלים החילותי להשוב על עבודה ישובית יותר מקיפה ועלה בדעתי, בחורף 1905, להשתמש ביחסים הטובים שלנו עם הממשלה המקומית, לרגלי ההלואות שנתנו לה והבטחות הפחה להחכיר קרקעות הממשלה (צד 58) — לרכוש על ידה אילו קונצסיות, לאט לאט, פסיעה אחר פסיעה. ואף זאת — קנית קרקעות היתה קשה מאד. ולכן ראיתי כי יהיה טוב בשבילנו לחכור את נכסי המלכות, היינו את הקרקעות אשר משני עברי הירדן השייכות להשולטן ויחד עם זה, אם יהיה אפשר, להכנים להוזה החכירה את הזכות להשתמש במי הירדן וים המלח.

כידוע יש בים המלח חמרים רבים, שאפשר להוציא מהם תועלת מרובה. סביבו ועל שפתו יש מעינות רבים, שיש להם ערך פחות או יותר גדול. שיוט אניות על ים המלח הוא גם כן מקור הכנסה טובה, ולמי הירדן יש ערך גדול מאד בשביל השקאה ותנועה כדי לספק כח אלקטרי גדול.

נכנסתי במשא ומתן עם הפחה רשיד ביי ויחד עם מר ד"ר לוי ומר ספיר, ערכנו הצעה לקונצסיה בתנאים אלו:

פקידות נכסי השולטן מוסרת בחכירה לצמיתות לחמשה מוכתרים ממושבות יהודה, את כל הקרקעות השייכות לממשלה בככר הירדן, יחד עם זכות להשתמש במי הירדן לשם השקאה וליסוד תחנה אלקטרית וכמו כן לנצול חמרי ים המלח. המוכתרים מצדם מתחייבים ליסד במקום הזה חמשה כפרים, מאה מאה משפחות בכל כפר, ויש להם רשות לסלול כבישים ומסלת ברזל רגילה וגם אלקטרית— מצד אחד עד ירושלים, ומן הצד השני—צפונה עד ים כנרת. החוכרים מחויבים

מפת ארץ-ישראל
= מסלות ברזל
= נהרות
= גבולי החוזה
בירות
דמשק
ליטני
מטולה
צפת
טבריה
חיפה
זכרון יעקב
חדרה
דרעה
יבוק
פתח תקוה
יפו
ראשון לציון
רחובות
ירושלם
חברון
עזה
ים המלח

לעבוד את האדמה ולנטוע שם עצים שונים ולשלם לפקידות האמורה עשרים למאה מכל ההכנסות, ביחד עם מס העשור.

הבנק שלנו, האפ״ק, היה צריך להכנס כצד שלישי לתוך העסק הזה, ותפקידו היה לתת את העזרה הכספית הדרושה להוציא אל הפועל את התיסדות המושבות, את ההשקאה וכדומה, וחלף זה תהיה לו הרשות לבחור במתישבים, לקבלם או להרחיקם.

אחרי משא ומתן ארוך, כנהוג במדינתנו, קבל הפחה בירושלים כח והרשאה מאת המיניסטריום של נכסי המלכות להחכיר לנו את הקרקעות הנזכרות ולמסור לנו את נצול מימי הירדן וים המלח; ועל סמך יפוי כח זה עשה הפחה אתנו שני חוזים, שהעתקות מהם יבואו לקמן.

החוזה האחד נעשה עם המוכתרים של המושבות העבריות, החוכרות את הקרקעות ועם האפ״ק המקבל על עצמו לתת אמצעי כסף מספיקים, כדי להוציא אל הפועל את כל התכניות של ההתישבות והשבחת הנכסים. החוזה השני נעשה בין פקידות נכסי השולטן ובין האפ״ק בדבר יסוד חברה לנצול חמרי ים המלח.

החוזה הראשון: בין הועדה לפקוח על נכסי המלכות בירושלים, שנוסדה על דעת המיניסטר לנכסי המלכות בסטמבול, ובין מר ליבונטין מנהל אפ״ק והמוכתרים אהרן בן אברהם איזנברג, אליהו בן דב סבירדלוב, צבי בן יעקב הורביץ, משה בן אפרים גיסין ואשר בן מיכאל לוין,—בתור באי־כח האכרים המושלימים והיהודים, נתינים עותומנים, שיתישבו על אדמת יריחו, הוסכם:

א. הועדה לפקוח על נכסי המלכות מחכירה לצמיתות לקבוצת המוכתרים הנזכרים למעלה. את כל הקרקעות השייכות לנכסי המלכות הנמצאות בפלשתינה, בפלך ירושלים, מחוז יריחו, משני עברי הירדן, לערך מן 250000 עד 300000 דונם, ויש להם רשות ליסד במקומות אלו חמש מושבות ולישב בהן חמש מאות משפחות אכרים נתינים עותומנים, מושלימים ויהודים.

ב. האכרים שיתישבו חייבים לעבוד את הקרקעות האלו, לזרוע ולנטוע, להשביח את הקרקעות ולהתקין השקאה, לעשות דרכים עפ״י התכנית והסוג, שיבואו עליהם הסכם למפרע מצד מר ליבונטין מנהל האפ״ק ומצד המוכתרים.

ג. האכרים המתישבים חייבים לשלם לפקידות נכסי המלכות חמשית מהכנסות שדות המזרע והנטיעות בעין — כלומר בתבואות ובנטיעות, או בכסף עפ״י השומה שתעשה בכל שנה. — בתי ספר ובתי תפלה יבנו על השבון נכסי המלכות.

ד. מר ליבונטין חייב להלוות לאכרים האמורים את כל הסכומים הדרושים בשביל עבודות ההשקאה וההשבחה, שיעשו בהשגחתו במחוז יריחו בהתאם לתכנית, שיבוא עליה ההסכם למפרע משני הצדדים.

ה. מר ליבונטין עָרֵב במובן חמרי למלוי כל ההתחיבות החתומה בידי האכרים, ולפיכך—אם במקרה זה או אחר לא תהיה היכולת למוכתרים להוציא אל הפועל את העבודות החשובות שהם קבלו עליהם, חייב מר ליבונטין, כדי למלא בדיוק את החובות הבאות מכח החוזה, להחליף את אלה המוכתרים באחרים מאותו הסוג של האכרים — בהסכם הועדה לפקוח על נכסי המלכות.

ו. הסכומים שמר ליבונטין ילוה בשביל תעלת ההשקאה ויתר עבודות ההשבחה וגם בשביל החזקתן וקיומן, יסולקו בתשלומים שנתיים, שיכללו חמשה למאה רבית ושנים למאה מן הקרן. תשלומים אלה יתחילו עשר שנה אחרי התחלת העבודות.

ז. אחרי גמר העבודות בחפירת תעלות ההשקאה ויתר עבודות הבנין וההשבחה, תקבע הועדה לפקוח על נכסי המלכות, בהסכם מר ליבונטין, את פרטי תנאי התשלומים השנתיים, באופן שלא יכבידו יותר מדי על האכרים, בהתחשב עם חלק האדמה המעובדת והשמוש במים.

ח. יתר ההלואות, שמר ליבונטין יתן לכל אחד מהאכרים לחוד, יסולקו בדרך האמורה למעלה — חמשה למאה ע"ח הרבית ושנים למאה ע"ח הקרן, ובהתאם לתנאים מיוחדים שיותנו ביניהם.

ט. הנטיעות, היערות והבנינים, יהיו ממושכנים למר ליבונטין, עד אשר יסולקו כל המלוות שניתנו על ידו להם.

אלא שבכל זאת אין הלה יכול בשום אופן להעשות בעל הנטיעות והבנינים, וזכות הבעלות על הרכוש תהיה תמיד רק לאכרים שיתישבו במחוז יריחו.

י. תעלות ההשקאה, וכמו כן המכונות והבנינים השייכים להן, יהיו עומדים ברשותו של מר ליבונטין, כל זמן שהסכומים שלוו ממנו לא יסולקו לגמרי.

מיד אחרי פרעון החובות האלו, תעבורנה התעלות, המכונות וכל שאר האינסטלציה לרשות הועדה לפקוח על נכסי המלכות, בתנאי שזאת האחרונה, תתנהג עפ"י החוזה הזה שבין האכרים ובין הועדה לפקוח על נכסי המלכות.

יא. התשלומים שהאכרים יצטרכו לסלק למר ליבונטין יִגָבו ע"י הועדה לפקוח על נכסי המלכות ביחד (ובאותו הסדר) עם גבית החלק החמישי שהאכרים משלמים לועדת נכסי המלכות.

כל אכר, שבמשך שתי שנים לא יעבד את אדמתו ולא ישלם את החלק החמישי לועדת נכסי המלכות ואת התשלום השנתי למר ליבונטין, יסולק מן הקרקע ע"י המוכתרים עפ"י דרישת מר ליבונטין ובהסכם הועדה. הנטיעות והבנינים השייכים לאכר המסולק ימסרו לאכר שיבוא במקומו.

יב. במקרה של פטורי המוכתרים, חלופם ומיתתם, יבחרו האכרים באחרים במקומם, בהסכם מר ליבונטין וועדת נכסי המלכות, בתנאי שתפקידיהם והתחיבויותיהם ביחס למר ליבונטין, יהיו אותם שהיו למוכתרים הקודמים. והוא הדין ביחס לפטורי מר ליבונטין.

החוזה הזה בן שנים עשר סעיפים נעשה בשתי העתקות ונחתם בידי מר ליבונטין מנהל האפ"ק ובידי המוכתרים ביום 6 קנון תאני 1920, — ויקבל תוקף ביחס למיניסטריום של נכסי המלכות לאחר שיאושר על ידו.

החוזה השני: ועדת נכסי המלכות בהסכם המיניסטר לנכסי המלכות ומר ליבונטין מנהל האפ"ק, מיסדים חברה לשם המטרות האמורות למטה:

א. לנצל את כל החמרים הטבעיים, חימיים ומינירליים, כמו אספלט, פטרול, פוספאט, סופר ומלח חימי, הנמצאים בים המלח וסביבותיו וכל מה ששני הצדדים הנ"ז ימצאו לטוב לפניהם לנצל, אחרי חקירות מדעיות וטכניות שיעשו אחר כך, וכמו כן להשתמש בזכות המנופולין הניתנת להם לנצל שיוט אניות על ים המלח והירדן.

ב. כל זה בתנאים אלה: הועדה לנכסי המלכות מעמידה לרשות האגודה את כל החמרים החימיים והמינרליים הטבעיים, הנמצאים ושימָצאו בים המלח ובסביבות השייכות למחוז זה.

ג. על ועדת נכסי המלכות להבטיח לחברה רשיונות לסלילת דרכים שונות מסוגים שונים, שיהיו דרושות לחברה כדי להקל הובלת החמרים המוּצָאים. — הדרכים יבנו בהוצאות הועדה הנ"ל או באמצעים שימציא מר ליבונטין. במקרה האחרון הזה כל ההוצאות שיוצאו ע"י מר ליבונטין יסולקו עפ"י התנאים האמורים בסעיף י"ד.

ד. מר ליבונטין צריך להמציא לרשות האגודה את כל הקפיטלים שיהיו דרושים לנצול העסקים הנזכרים, והוא ינהל אותם בהשגחתה התמידית של ועדת נכסי המלך, שתוכל למנות למטרה זו את אחד מפקידיה.

ה. האגודה תוכל להשתמש למטרותיה בכל המעינות, הנוזלים ומפלי המים הנמצאים בסביבה.

ו. מר ליבונטין חייב להתחיל בחקירות המדעיות לא יאוחר משלשה חדשים אחרי אשור החוזה. ורק אחרי שהחקירות תגמרנה וְיִוָּדַע איזה מקצע הוא יותר מועיל, יוכל מר ליבונטין להתחיל בעבודה זו או אחרת, ודוקא במשך שנה מיום שנתאשר החוזה.

ז. מר ליבונטין רשאי לשלוח לאירופה, בפרק זמן החקירות, כמות מספיקה של חמרים נוזלים או קשים, בשביל לעשות את האנליזות הדרושות.

ח. מר ליבונטין יקנה בהוצאותיו, בהתאם לצרכי העבודות בים המלח, כל מיני סירות משא ואניות לנסיעה וכו׳. מלבד זה יהיה עליו לבנות כל מיני גשרים, מקומות טעינה וברכות ובנינים אחרים, הדרושים למהלכה הטוב של הקבוּלת.

ט. מר ליבונטין חייב להביא את כל האַסְדות (אניות להעברת סחורה) במשך שלשה חדשים מיום אשור החוזה. מה שנוגע לאניות יותר גדולות הוא חייב לבנותן בהתאם לתנאי השיוט בים המלח. הראשונה מהן צריכה כבר להבנות שנה אחת אחרי אשור החוזה הזה.

י. ועדת נכסי המלכות תתן חנם לרשות האגודה את כל הקרקעות הדרושות לבנינים האלה וכמו כן גם למחסנים לשמור בהם את הסחורות.

יא. במשך כל זמן תקפו של החוזה יאסור לועדת נכסי המלכות לתת למי שהוא רשיון לחקירות או לנצול במחוזות הנכנסים בגבולות החיזה הזה.

י״ב. ועדת נכסי המלכות תהיה רשאית לקנות בחזרה את כל הרכוש הזה בפעם אחת, אחרי שלשים שנות עבודה, אם תסלק את כל הון־הקרן המושקע בעסק לאחר נכוי התשלומים שנעשו במשך השנים האלו.

י״ג. כל מיני מכונות, חמרי בנין וכו׳, שהאגודה תצטרך להביא מחו״ל, יהיו פטורים ממכס.

י״ד. הריוח הנקי, אחרי נכוי ההוצאות השנתיות ושנים למאה לשם אמורטיזציה של הקפיטל הראשון, יחולק באופן זה:

1) עשרים למאה מן הריוח הנקי ימסרו מיד לועדת נכסי המלכות.

2) מר ליבונטין יקבל אח״כ ששה למאה רבית בעד כל הסכומים שהכנים לאגודה.

3) הנותר יחולק בין מר ליבונטין וועדת נכסי המלכות, בתנאי שהריוח של מר ליבונטין לא יעלה בשום אופן על שמונה למאה מן הקפיטל המושקע.

במקרה שהחברה תבנה בכספה את אמצעי הובלה וכו׳, כאמור בסעיף ג׳, יסולקו הסכומים שהוצאו לתכלית זו, על פי היסוד האמור למעלה.

טו. מר ליבונטין רשאי, בהסכם הועדה לנכסי המלכות, לבנות על כל חופי ים המלח וביריחו, בתי מלון וכל סוגי תחנות־רחיצה, שלפי ראות עיניו יתאימו למטרה הזאת ויגדילו את השיוט על ים המלח; כל אלו העבודות והבנינים יעשו וינוהלו ומחירם יסולק על פי אותו הסדר שיסולק מחיר האניות לשיוט בים המלח ויתר הבנינים.

ט״ז. אם תסתלק האגודה מאיזה ענף הנזכרים למעלה מפני מעוט ההכנסה, רשאית ועדת נכסי המלכות למסור אותו לקבלנים אחרים.

י״ז. החוזה הזה ישאר בתקפו כל זמן שההון המושקע לא יסולק, ורק אחרי שיסולק כל הכסף שהוצא לצרכי כל האינסטלציה, יעברו בתי החרושת, האניות, הסירות, בתי המלון, התחנות, וכו׳ לרשות ועדת נכסי המלכות.

נעשה (החוזה) בשתי העתקות ביום השביעי לחודש קנון טאני 1920 בירושלים וישולחו לאשור המניסטרים בסטמבול. תורגם מטורקית ע״י ד״ר יצחק לוי, מנהל האפ״ק בירושלים, ונמסר לי עפ״י מכתבו מיום 26 ינואר 1905.

חוזים אלו היו לפני האגרונום אהרונסון, המומחה לחקלאות שהתעסק ג״כ בחקירת המינירלים בסביבות ים המלח ביחד עם מלומד אחר, והוא הסכים לכל תנאי החוזים, ורק אחרי זמן קצר שלח לי במכתבו מיום 22 יאנואר 1905 אילו הוראות בדבר אופן תשלום חלק הממשלה מן המינרלים.

חוזים אלה שלח הפחה לסטמבול והוסיף עליהם עוד שתי הרצאות מצדו. בידי עלה להשיג רק העתקה מן ההרצאה השניה, וזה תכנה:

הרצאת הפחה הירושלמי מר רשיד ביי, לפקידות נכסי השולטן בסטמבול בינואר 1905.

„בהרצאה הראשונה בארתי את התועלת הגדולה, שאפשר להוציא מהכשרת עמק הירדן. אנכי המצאתי ג״כ את נוסח החוזה, שעשיתי עם האכרים ועם מנהל בית המסחר „אנגליה־פלשתינה קמפ״. הקונטרקט הזה מכיל בו את כל התנאים הטובים בשביל נכסי השולטן, אבל אם נעזוב את כל הנכסים בידי אנשים שאינם מוכשרים ולא נמסור אותם לידי אגרונומים מומחים נפסיד את כל טרחתנו.

האכרים היושבים כעת על המקום משתמשים בכלי עבודה פשוטים והאדמה איננה נעבדת יפה. מלבד זאת ההכשרה לפי התכנית שלנו דורשת קפיטלים גדולים.

אנחנו דברנו עם האכרים היהודים, שיתנו לנו מחבריהם את האכרים היותר מומחים בשביל התישבות ביריחו. אין שום עכוב לישב שם בני ישראל, מפני שהם שייכים לסוג אלה שנתישבו בארץ ישראל מזמן רב. לא אוכל לסיים מבלי להוסיף מלים אחדות ולהעיר על איסור התישבות היהודים בפלשתינה. האיסור הזה חל רק על היהודים החדשים, שבאים כעת לארץ. אבל היהודים האלו, שעשיתי את החוזה עמהם, אינם שייכים כלל וכלל לסוג הזה, ואני חושב את הדבר לחובה לי לבקש מהוד מעלתו להסכים להרצאה הראשונה שלי.

ועל החתום:

רשיד

פחת ירושלים

כששלח הפחה לסטמבול לאשור את החוזים הנזכרים למעלה, הציע לפני להכנים למיניסטריום של נכסי השולטן ערבון בסך אלף לירות טורקיות. עשיתי כדבריו והמצאתי לרשות מר פירנגדז, מנהל הבנק סלוניקי, שעמדנו עמו במשא ומתן, אלף לירות טורקיות לשם ערבון ועשרים אלף פרנק ל„הוצאות קטנות" ובקשתי ממנו לעמוד על המשמר ולהשתדל כי במיניסטריום יאשרו את החוזים האלו.

המשא ומתן הזה עם הפחה נמשך שנים־שלשה חדשים ואחרי שערכנו את החוזים היינו כולנו (אנכי וחברי בהבנק) שבעי רצון מאד: כמאתים וחמשים אלף דונם קרקע בלי כסף, נצול מי הירדן וים המלח וסביבותיו, ועל כולם — רשיון מאת הממשלה הטורקית לישב חמש מאות משפחות! הלא זה מעין שרטר, שאליו אנו מקוים ומיחלים זה כמה וכמה שנים!

לא מצאתי לנכון להאריך בביאורים להדירקטוריום ושלחתי הרצאתי זו בצרוף העתקות מן החוזה לוולפזון. גם הוא היה שבע רצון מאד והביע זאת במכתבו אלי מן 9 ינואר 1905 באמרו: הלואי ויסכים „הוא" (כלומר השולטן). וולפזון בקש ממני להודיע לו תמיד ממצב הענין הזה בסטמבול, וביחד עם זה הודיע לי, כי שלח את הרצאתי לפרופסור ווארבורג.

אשור החוזים בסטמבול, כמובן, הלך ונמשך. ובינתים קבלתי מוולפזון טלגרמה זו מיום 11 מארץ: תקח תיקף ומיד בהזרה את הפקודה לפירנגדיז, אל תעשה דברים כאלה בלי רשותי. ואחרי ימים אחדים קבלתי ממנו מכתב כדברים האלה:

„קבלתי את מכתבך מן 3 דנא אשר בו הודעתני, כי פנית בענין חכירת עמק הירדן לפירנגדיז, ונפלאתי מאד כיצד עלה על דעתך דבר כזה, לפנות אל

איש זה. קלקלת בזה הרבה מאד אצל היק"א ורוטשילד ובקונסטנטינופול בכלל. לבאר לך כל זאת ידרש הרבה זמן, ולכן אנכי מבקש ממך, שלא תקח על עצמך שום דבר, שיש בו איזה יחס עם הפוליטיקה; טלגרפתי לך היום לקחת תו"מ בחזרה את הפקודה לפירננדיז.

הייתי מוכרח לעשות זאת, אבל לא עזבתי את הענין הזה ונשארתי עוד עומד במשא ומתן עם הפחה ונכנסתי בחליפת מכתבים וטלגרמות עם וולפזון.

ביום 11 אפריל 1905 כתבתי לו:

על ענין ככר הירדן כבר כתבתי בהרצאתי ובמכתבי, אולם מפני חשיבותו אני בא עוד הפעם לבאר אותו:

„כלנו אנחנו פה, וכל החוקרים והנוסעים שתרו את הארץ, יודעים כי בים המלח יש חמרים רבים, שאפשר להוציא מהם תועלת הרבה; כי בסביבותיו ועל שפתיו מעינות רבים, שיש להם ערך פחות או יותר נכבד; כי שיוט אניות בירדן ובים המלח הוא מקור הכנסה טובה; כי לירדן יש ערך גדול מאד לשם השקאה ויצירת תנועה בכח חשמל בשביל חרושת המעשה; כי ככר הירדן היתה לפנים כגן עדן והצמיחה יבול הרבה תבואות ונטיעות שונות. נוסף לזה כולנו יודעים ומכירים, כי אחרי אשר בפעם אחת לא נוכל להשיג שרטר לישוב היהודים בכל ארץ ישראל, הרי חשוב מאד בשבילנו להשיג מעט מעט קונצסיות מאת הממשלה הטורקית. כולנו יודעים, כי מחיר האדמה יקר ואנו חפצים להשיג קרקעות במחיר זול בשביל קולוניזציה זולה. כולנו יודעים, כי חלק גדול מארץ ישראל נחשב כעת לנכסי הממשלה, והיא איננה מוציאה מהם תועלת. והנה אחרי כל אלה עלה בידינו לערוך הצעה לקונצסיה ולחתום על ראשי פרקים של חוזים בנוגע לכל ככר הירדן ומימיו וים המלח וסביבותיו ומחצביו, ולקבל רשיון לבנות חמשה כפרים, להתקין צנורות להבאת מים, לסלול דרכים, לבנות בתים, בתי חרושת, בתי ספר ובתי כנסת; וכאשר באה והתקרבה אלינו האפשרות הזאת, הנה ארבעה חמשה שבועות היו כולם שבעי רצון — ואחר כך נתקררו, ולבסוף מודיעים אותי, כי התכניות האלו הן אסון... יוכל היות כי מצאו אילו סעיפים בחוזים, שהיו צריכים להיות מנוסחים באופן אחר, יותר טוב, אבל דבר זה הבינונו גם אנחנו פה, אלא שלא כל מה שאנחנו חפצים נוכל להשיג בפעם אחת. כמו כן, ידוע, כי הרבה והרבה אפשר לתקן גם אחרי כן, ובפרט בארצנו, ואם כן מדוע זה מצאו את כל הענין לאסון? יאמרו לנו, כי נחוץ מתחלה לחקור וללמוד את העסקים האלו. אמת הדבר, כי יש צורך

לחקור, אבל הלא אין כל אפשרות לחקור פה איזה דבר, קודם שתהיה הקונצסיה בידינו.

„אם כן הלא יותר טוב לקחת את הקונצסיה ואח"כ לחקור וללמוד, ובפרט כי עפ"י התנאים שהותנו בינינו אין עלינו התחיבות כלל. וההפסד שאנחנו נוכל לסבול הוא רק אלף לירה דמי ערבון ואולי סכום כזה גם הוצאות. עיינו נא בחוזה ותראו, כי יש לנו הזכות להשתמש במי הירדן להשקות את האדמה; מוטלת עלינו חובה לעבוד את האדמה, לזרעה ולנטעה, וגם קנס הוטל עלינו אם לא יהיה ביכלתנו לזרוע את כל האדמה במשך זמן ידוע — אזי תוכל הממשלה למצוא נוטעים אחרים ולהושיבם על קרקעותינו, אבל לא תוכל לקחת מאתנו את זכיותינו על המים וכדומה, וכן גם בנידון ים המלח וכדומה.

כשאנו לעצמנו איננו רואים שום סבה להתקררות זו, או יותר נכון — להתנגדות, והננו רק מצטערים על הענין הנכבד הזה העומד להבטל".

על מכתבי זה קבלתי ממנו תשובה מיום 19 אפריל 1905:

„קבלתי מכתבו בדבר חכירת עמק הירדן. אנחנו כולנו פה חושבים, שיותר טוב שלא יצא הענין הזה אל הפועל. על ידי השתדלות בענין זה רק נזיק לעבודתנו בענינים אחרים שם, כלומר בקונסטנטינופול, ואל נא ידאג, אם מענין זה לא יצא כלום".

ראיתי מכל זה, כי נצחה הפוליטיקה להשיג דוקא שרטר לכל פרטיו ודקדוקיו, ולכן הדלתי לכתוב בענין זה ועזבתי גם השתדלותי בסטמבול.

אחרי כן שמעתי, כי את כל התכנית הזאת דחתה הקומיסיה הפלשתינאית שבראשה עמד הפרופיסור ווארבורג ושנסתדרה בעת הקונגרס החמשי או הששי בשביל עבודה מעשית בארץ ישראל...

פרק כ"ה

מה לעשות? גאולת הארץ; בתי מקלט; הפצת יהודים בערים. — סניפים של הבנק. — אכסניות. — בנין בתים. — קופות מלוה. — אגודות פועלים. — השכלת העם. — ועד פועל באי"י. — דחית הצעת אוגנדה.

נשתקעו ונתבטלו הצעותי הנזכרות בפרק הקודם ובאותו זמן נפלגו העסקנים הציונים למדיניים ולמעשיים. וולפזון, שנטה לציוניות מדינית ומעשית יחד, חפץ,

כפי הנראה, לבוא אל הקונגרס השביעי (1905) הראשון אחרי פטירת הרצל עם ידיעות מעשיות בדבר העבודה בארצנו ודרש ממני להכין לו הצעה בענין זה. עשיתי כדרישתו ושלחתי לו את הרצאה דלקמן.

מה לנו לעשות בארץ ישראל?

על השאלה הזאת תהיה תשובתי, כי בארץ ישראל יכולים וצריכים אנחנו לעשות רק מעט, אבל מעט זה יכולים וצריכים אנחנו לעשות.

אלו המעשים שאציע בהרצאתי זו, לא יהיו פעולות גדולות בעיני אלה מאתנו, החפצים ללכת בזהירות, קודם שיש לנו פה זכויות מדיניות; ומן הצד השני יסתפקו בהם הזריזים מאתנו, החפצים בעבודה מעשית, מפני שיוכחו, כי יותר אי אפשר לעשות במצבנו ההוה ועל פי מצבה האיקונומי והמדיני של הארץ. בעשרת הסעיפים הבאים אקוה להוכיח זאת:

א. גאולת הארץ: עתה היא העת לקנות קרקעות, וצריכים אנו לקנות כמה שיהיה ביכלתנו. ראשית,— כי בגלל המסים הגדולים הרובצים על עם הארץ ושפלת הקולטורה הקרקעית, אשר בגללה יצא שכר האכר בהפסד המסים, — נכון עם הארץ למכור את אדמתו. אנחנו צריכים לראות את הנולד, כי אם יוטבו הסדרים המדיניים, או אם נשיג לנו את הזכויות המדיניות אשר להן נקוה, אז יקשה לנו מאד לרכוש את נחלת אבותינו בכסף. שנית,— ארץ מצרים עומדת על גבול ארצנו ומחיר הקרקע עלה שם עד למאד וכבר נתיסדו שם סנדיקטים לרכוש קרקעות בארץ ישראל ולהכנים לארצנו את מטע הצמר גפן וכדומה. והיה אם נשב בחבוק ידים, אז אילי תִּשָּׁמֵט הקרקע מתחתנו. שלישית,— יש לנו פה מתחרים נמרצים במוסדות הדתיים ללאומיהם ובתושבים הגרמניים, שהסתדרו פה היטב לקנות קרקעות: עברו נא את הארץ ממזרח השמש ועד מבואו ומדן עד באר־שבע, ותראו את בתי המקלט הגדולים, שהנזירים בתוכם נושאים עיניהם השמימה בתפלותיהם ואינם מסיחים דעתם אפילו לרגע מהגדיל את רכושם הקרקעי סביבותיהם בארץ.

אבל אם כן הלא עלינו להכנים כסף רב בזה הסניף של עבודתנו? — על זה אענה לכם: לא! המשא ומתן עם המוכרים ועשית שטרי הקנין דורשים זמן רב, אשר על כן בכל חפצנו לקנות, אין אנו יכולים בכלל לקנות הרבה בפעם אחת. המשה עשר או עשרים אלף לי״ש אם יקצוב הבנק לעסק הזה, או אפילו עשרת אלפים לי״ש על חשבון עצמו ועשרים אלף קרדיט לחברת „גאולה", כמו שהוחלט עוד בחיי הרצל, יספיק לעסק זה.

אמת הדבר, כי מכשולים רבים מונחים על דרכנו, בבואנו לגאול חלקים חלקים מאדמת אבותינו, אבל סוף סוף קונים אנחנו ועושים שטרי קנין ומבטיחים את הקניות על שם הבנק, הנותן את הכסף על צד היותר טוב ובלא שום פקפוק. וענין גאולת הארץ נכבד מאד לא רק בשביל עתידותינו, כמו שאמרתי למעלה, כי אם גם בשביל ההוה. הקרקעות שנקנה במקומות היותר מיושבים והיותר סמוכים לערים או למושבות העבריות, נוכל למכור לאלה מאחינו, שיש להם אמצעים, והם יעבדו אותה, יזרעו ויטעו כרמים ופרדסים, ועל ידי כך יתרבה רכוש עמנו בארץ ישראל, ויחד עם הגדלת רכושנו בא"י, תגדל גם השפעתנו על ממשלת הארץ ועל גבית המסים.

על ידי המַטָּעים האלה יתרבה הישוב של בעלי אמצעים, והם יתנו עבודה לפועלים, כמו שרואים אנחנו כעת בפתח־תקוה וברחובות. פה רואים אנחנו הרמת הרכוש היהודי בארץ והגדלת הישוב בדרך טבעי, בלי עזרת נדיבים והברות, וזאת צריכה להיות מטרתנו לאחר שנוכחנו, כי חברות הישוב לא תוכלנה להושיב אנשים בלא אמצעים.

ועוד דרך אחת להגדלת הישוב היהודי בדרך טבעי בלי הוצאות יתרות— וגם כן על ידי קנית קרקעות: עתידות בני עמנו בארץ ישראל הם בדרום ארצנו — על גבול מצרים ומשם מזרחה בין ים המלה לשמאל ולשון ים עציון גבר (עקבה) לימין ומשם צפונה ארץ עבר הירדן המזרחי. שם נוכל לקנות כברות ארץ גדולות במחיר קטן מאד, כמובן, גם כן רק על ידי עבודה מתמדת ואטית, והעיקר — חשאית. במקומות אלה מציע אנכי לקנות קרקעות בכסף הקרן קימת ולבנות שם:

ב. בתי מקלט כעין תחנות אגריקולטוריות: על קרקעות אלו נוכל להושיב יהודים מתימן ומארם, ויחד עמהם גם קצת יהודים מאירופה. הם יעבדו את האדמה ויתעסקו בגדול צאן ובקר, ישמרו את גבולותינו, יתודעו אל הבידואים ויבואו בברית עמהם, מה שנכבד מאד, ויהיו להלוצי הישוב במקום זה בעתיד היותר או פחות קרוב. ואז לא יארכו הימים ויבואו אחינו הנודדים מרוסיא ומרומניה ויתישבו שם על קרקעות הקרן הלאומי בתנאים נוחים ובאמצעים קטנים. ההוצאות לתחנות אלו הן קטנות: לפי התקציב שערכה האקספדיציה שלנו, שהלכה לשם לחקור את הארץ בחורף שעבר, יעלו לאילו עשרות אלפים פרנק. תחנות אלו יוכלו להוסד על ידי חברת חובבי ציון ברוסיה ובגרמניה והחברה האודיסאית וחברת „עזרא" בברלין.

ג. הפצת היהודים בערי ארץ־ישראל: כידוע, רובו של ישוב היהודים בארץ הוא כעת בירושלים, בצפת, בטבריה וביפו, ומעוטו — בחברון ובחיפה. יש להגדיל את הישוב בכל הערים, ובפרט באלו שתי הערים הנזכרות באחרונה, וכמו כן יש להושיב יהודים גם בשכם, בעזה, בסלט, במידבה, וכדומה. להתישבות היהודים בערים יש ערך נכבד מאד, בין בהווה ובין בעתיד. וזאת נוכל לעשות בלי הוצאות כלל או בהוצאות קטנות לערך. והנני לבאר את דברי: בערים אחדות, כמו חיפה, עזה, שכם וכדומה עלינו לפתוח:

ד. סניפים של הבנק שלנו: הבנק שלנו, כידוע, הרי לא נוסד רק בשביל עסקים בלבד, כי אם גם לעזור להוציא אל הפועל את רעיון הציונות, להמציא מקום מקלט בטוח לעמנו בארץ ישראל. ומנקודת ההשקפה הזאת, לא חשוב לנו, אם נרויח פחות או יותר בסניפים שלנו שנפתח. אם יש חשבון להבנק הגרמני לפתוח סניף בחיפה, יש השבון גם לנו; במקום שהם עומדים על המשמר גם עלינו לעמוד ולצפות, וטוב מאד נעשה אם במקומות אחרים נקדים אותם. ודמשק, בירות וארם צובה, הלא הן ערים גדולות העושות מסחר גדול, ובודאי ימצא הבנק שלנו שם עסק ומעשה. הסניפים האלה יְיַהֲדוּ את הערים האלו, יפיחו רוח חיים במסחר היהודי הנמצא שם כעת, ויהיו לכח מושך גדול לרבים מאחינו להתישב שם; ומכל שכן עיר כחיפה, המוקפת כעת מושבות עבריות, ועתיד גדול נשקף לה על ידי מסלת הברזל שלה, אשר תעבור את הירדן דרך עמק יזרעאל ותתחבר עם המסלה הגדולה דמשק — מיכה. בערים אחרות, כמו שכם, עזה וכדומה, יש צורך, ש„חברת המסחר פלשתינה״ שלנו תמנה שם סוכנים למסחר, כי גדול סחר הערים האלו, וסוכנים אלו יהיו לכח מושך ליהודים להתישב שם, וסוף סוף יצאו מן העירות האלה אל השדה והכפר וירכשו להם בתים ושדות, גם בלי עזרתנו. ישוב כזה יהיה עוד הפעם ישוב טבעי. הוא אינו זקוק לקונצסיות או זכויות מיוחדות, מפני שאין כל הגבלות בזה. והארץ רחבת ידים היא למסחר, בלי הבדל לאום ודת. אבל יש מקומות אחדים, שידרשו אילו הוצאות מצדנו היינו: בערים אחדות, כמו במידבא, בסלט וכדומה, יש לפתוח:

ה. אכסניות יהודיות: בדבר הזה נעשה צעד אחד נכבד כמתוקנים שבאומות העולם. בכל הערים בארץ ישראל ובכל מקום, שיש בו איזה ישוב, ימצא מלון גרמני. המלון הזה הוא כעין חלוץ, ובתי מלון כאלה יש גם לנו ליסד, וכשיבוא יהודי לעשות מסחר וקנין בעיר הנושבת מערבים, ימצא שם

את אחיו היהודי, אשר ישמש לו מורה דרך ובאכסניה שלו ימצא אשל (אכילה שתיה, לינה). עלינו ליסד רשת של בתי מלון בכל ערי ארץ ישראל. קצת מהם יהיו בחינת חי הנושא את עצמו וקצת מהם יהיו זקוקים לתמיכה, ולשם כך יש ליסד קרן מיוחדת, אשר תעלה לאילו אלפים פרנק לשנה. הסכום הקטן הזה הוא כאין ביחס לענין הנכבד והנחוץ הזה, אשר יועיל לנו הרבה מאד להרחבת הישוב.

והיה אם נראה כי הישוב הולך ומתרחב באיזו עיר אז נשתדל:

ו, לבנות בתים וליסד פרורים מיוחדים אצל הערים, אשר בהם יתרבה ישוב אחינו. הנסיון הראנו לדעת, כי בירושלים וביפו נבנו בתים למאות על ידי אגודות שותפיות ובעלי מסחר. הבנקיר הנוצרי פרוטיגר קנה קרקעות בסביבות ירושלים ובנה עליהם בתים ומסר אותם ליהודים, ששלמו לו את הקרן והרוחים במשך עשר—חמש־עשרה שנה, ועוד אנשים פרטיים הלכו בדרכו והצליחו, — ובדרך הזה גם עלינו ללכת. לא נדבות ומתנות נתן, כי אם עזרה על יסוד מסחרי, ואם הבנק ישקיע אלף או אלפים לי"ש בעסק הזה, אחרי אשר יחשוב וימצא לנכון לעשות זאת, בודאי יביא תועלת רבה וכספו יהיה שמור ובטוח.

ז, קופות מלוה וחסכון, אגודות פועלים ואומנים: אין אני צריך לבאר עד כמה נכבדים מוסדות כאלה, וכמה הם דרושים לטובת הישוב וגם על זה עלינו לשים לבנו ליסד אותם, לנהלם ולהשגיח עליהם. מכספי הבנק לא נצטרך להשקיע במוסדות אלה, כי קופות החסכון ימלאו את הצורך בכסף לשם קופות המלוה, כאשר נראה מן הבילנץ שלנו.

ח, השכלת העם לפי רוח הא־ץ: אסון גדול לנו משמשים בתי הספר של חבי"ח, ה„הילפספריין" „אגודת אחים": באחד מהם לומדים צרפתית, בשני גרמנית ובשלישי—אנגלית. ובהיות שפית רבות שוררות בין הדור הצעיר לא ידע אפילו אחת מהן על בוריה. בכל בתי הספר האלה מַקצים מקום גדול לדברי הימים והספרות של אותה הארץ, אשר היא מקור קיומו של בית הספר, ואת השפה העברית והידיעות הנוגעות לחיי הארץ אין מלמדים בהם כלל. אשר על כן בצאת הנער או הנערה מבתי הספר האלו, הרי הם כאילו תלויים בין השמים והארץ: מארץ טורקיה יצאו ולארץ צרפת לא נכנסו. זאת הסבה, אשר בגללה עוזבים צעירינו את הארץ, והנשארים בה לא יוכלו למצוא את חית ידם ופרנסתם. כאלו הם בתי הספר של חברות חוץ לארץ בערים, וזהו גם

אפים של בתי הספר אשר במושבות. לעומת זה, הנה בתי הספר של הישועיים והמיסיון האנגלי ערוכים על פי תכנית הלמודים, אשר בבתי ספר הקומונלים באירופה, ומלבד זה מלמדים בהם את השפות הערבית והצרפתית, וכל תלמיד היוצא מבתי ספר אלה ימצא לו משרה על נקלה באחד מבתי המסחר או בבית פקידות הממשלה. הוא ידע את השפה, אשר על כן הוא בן הארץ, ואין לו כל צורך והפץ לצאת מן הארץ. אבל אצלנו הנה אחד מחמשת אלפים יהודים יודע שפה ארופית על בוריה, ואחד מחמשים אלף יודע את השפה הערבית (הנני מדבר על אחינו האשכנזים), אשר על כן אין לנו בארץ ישראל בא״כח לא בבתי פקידות הערים ולא בבתי פקידות הממשלה, אף כי על פי החוק ועל יסוד הרכוש שלנו היינו יכולים להיות המנהלים במשרדי הממשלה והמשפיעים בארץ. וכך נתקיימו בנו קללות התוכחה, כי זרים ימשלו בנו: הנוצרים והערבים יעלו מעלה ואנחנו נרד מטה מטה...

מצב זה מן ההכרח לשנותו בהקדם היותר אפשרי. יש לדרוש מאת כל חברות הצדקה אשר באירופה, כי יבואו לידי הסכם לפתוח בא״י בתי ספר מטפוס אחד, אשר בהם ילמדו את השפות הצרפתית והערבית (מלבד העברית, כמובן), ובהם יכשירו לנו דור צעיר, שיהיה מסוגל להשאר בארץ; ואז לא לבד שבנינו לא יעזבו אותנו, אלא יהיו לנו אנשים שיבינו, כי יש לנו זכויות ויוכלו לדרוש אותן וליהנות מהן. ומלבד זאת עלינו להשתדל שיהיו לנו אנשים, שיקנו לעצמם השכלה גבוהה בסטמבול, ויהיו לעורכי־דין מאושרים ולפקידים בבתי הפקידות השונים של הממשלה.

ט. זאת היא „הפרוגרמה שלנו", שאנכי מציע אותה לפניכם. כפי שתראו יש בכה פרוגרמה זו להזק את המצב של מאת אלף היהודים היושבים כבר בא״י ששלחו כבר את שרשיהם בכל ענפי הישוב, וזה הלא רכוש גדול הוא לעם עני ודל כמונו. ומספר זה אנו יכולים להגדיל פי כמה, אם נסדר עבודתנו ע״פ הפרוגרמה הזאת. הזריזים ימצאו בה ספוק במצבנו ההוה, והיותר זהירים לא יוכלו להתנגד לעבודה כזו, שאיננה דורשת לא הרבה כסף ולא השתתפות מצד הציונות הרשמית. כסף לא תדרוש הפרוגרמה הזאת, כי הכספים שהבנק ישקיע בעסקים שהזכרתי למעלה, הלא הם עסקי בנק רגילים, שמתעסקים בהם גם ה„קרדיט ליונה" ו„הבנק העותומני", ולכן תוכל גם חברה אנגלית להתעסק בהם, בלי זכויות מדיניות מיוחדות; ובהשתתפות מצד הציונות הרשמית גם כן לא יהיה צורך. מי יתן והיה את לבב כל הציונים להבין, כי רק הציונות המדינית הקונגרסית צריכה להיות בגלוי, אבל הציונות המעשית,

כבודה הסתר דבר. זוהי אמת גדולה, שהרבה דברנו עליה להלכה, ולמעשה לא קיימנו מאומה, לאסוננו הגדול. למען הוציא אל הפועל פרוגרמה זו יש ליסד:

י. ועד פועל בארץ ישראל: אל הועד הפועל יכנסו: א) בא כח הבנק שלנו, ב) בא כח חברת המסחר שלנו, ג) בא כח „גאולה", ד) חברי הועד לקנית קרקעות. הם יעסקו כל אחד במקצוע שלו. ובשביל העבודות הנזכרות בסעיפים ב' ה' ו' ז', ימנו הועד הפועל בווינה, הועד חובבי ציון באודיסה וחברת „עזרא" עוד שנים או לכל היותר — שלשה אנשים. כל אלו ביחד יצטרפו ויהיו לועד פועל, אשר איש את רעהו יעזור לחבר את האהל ולהקים את סוכתנו הנופלת. —

* * *

הועד הפועל המצומצם של ההסתדרות הציונית הדפיס חלק אחד מההרצאה הזאת ושלח אותו לחברי הועד הפועל הגדול.

וולפסון הציע לפני לבוא אל הקונגרס. ואף אמנם גם אנכי חפצתי ללכת לבזל לקונגרס זה. ראשית, מפני שבמשך שתי שנות ישיבתי בארץ ישראל נתבשלו שאלות רבות, שהצריכו התיעצות עם הדירקטורים של הבנק, אשר את כולם יכולתי למצא בבזל. ושנית, חפצתי להיות בקונגרס הזה, אשר עליו היה לפתור שאלה קשה, היא השאלה הארצית — שאלת אוגנדה, שנתעוררה בקונגרס הקודם, הכתה את ההסתדרות הציונית ותחלק אותה לשתי כתות. חפצתי לדעת, מה יאמרו בחירי עמנו בקונגרס הזה, אם יאמרו ללכת בדרכנו ההסטורית, להחיות את עם ישראל על אדמת אבותיו, או אולי יקומו לנו נביאים חדשים, אשר יאמרו לקפד פתיל חיינו ולארוג לנו היסטוריה חדשה....

על השאלות הנוגעות לעבודה מעשית לא מצאתי לי פתרונים כחפצי, מפני שכל הדירקטורים היו עיפים, טרודים ויגעים ולא עלה בידי לברר להם מה שנחוץ לנו בארצנו. אולם בנוגע לשאלה הארצית היה לי ספוק גדול: נדחה ענין אוגנדה, ונביאי השקר הלכו לבנות להם במה מיוחדת...

הרעיון הארצי, לפי דעתי, הוא פרי הגלות. בגולה הארוכה חדל עמנו לדאוג לענינים נצחיים, ומעסיק הוא את עצמו רק בענינים יומיים, אין לו אלא חיי שעה. עמנו אינו חורש וזורע בתקוה לאכול בעוד חצי שנה, אלא כל עמלו לפיהו. סוחר־מוכר הוא ונושא סחורתו על כתפו, משתדל להרויח פרוטה, לשבור רעבונו ולהסתיר בכיסו עמוק את המוֹתָר, אם יש לו מוֹתָר כזה. איננו דואג לבנות לו בית, אלא מסתפק במלון ליל. חסר לו הכח והמרץ לעבוד ולעמול וללחום עם כל המכשולים, להסיר את אבני הנגף, אבן אחרי

אבן, ולבנות ביתו בטרחה ועבודה רבה. במצב כזה מסתפק הוא בהזיות וחלומות, כי אפשר להושיב את עמנו בארץ חדשה, תחת שמים חדשים, וכל זה במשך זמן קצר — מלוש בצק עד חומצתו, בזמן כזה שהָרָעֵב יוכל לחכות, עד אשר יאכל מלחמו בארץ החדשה.... לכן עלול הוא להאמין, כי אפשר להטות את זרם היציאה לאיזו ארץ שתהיה ואפשר יהיה להטות את לבב עשירינו, כי יזילו מכיסם את הסכומים הענקיים הדרושים לקולוניזציה כזו.

אולם הקונגרס הזה הראה, כי עוד ישנם בינינו אנשים, היודעים את עמם ומבינים, כי על בסיס כלכלי לבד אי־אפשר ליסד מדינה יהודית, כי למדינה יהודית יש תקוה רק עם תחית עם ישראל, ותחית עם ישראל היא רק בארץ ישראל, ואף גם אם תחיתו תתמהמה — נחכה לה. ומנקודת השקפה זו, הביא לנו הקונגרס השביעי הרבה מאד. הוא חדש את התקוה הישנה, המחממת את עם ישראל הרבה והרבה דורות. ובתקוה זו שבתי אל ארצנו, לעבוד לטובת ישובה, אעפ"י שהיה ברור לי שאנכי לא אזכה לראות את דגל ציון על הרי ישראל...

פרק כ"ז.

שיחה עם הפחה בירושלים. — הפקידים וציונותם. — אגודת הנוטעים מנוחה ונחלה ב'. — חכירת קרקעות של האפ"ק. — חפירת הגבולים ע"י הערבים. —

בבואי מהקונגרס הנזכר (בקיץ 1905) הלכתי לבקר את הפחה רשיד ביי. הפחה הזה רחש ידידות אלינו ואתו עמדתי במשא ומתן אודות חכירת נכסי השולטן (פרק כ"ד), אבל בזמן האחרון נתקרב אל אחדים ממתנגדינו הערבים שאכלו קורצא אצלו לאמר, כי היהודים באים לרכש את הארץ בחרב ובאש. ויציעו לפני ידידינו להתראות עמו, אולי יעלה בידי להמתיק את מרירות המלשינות.

הפחה*) הביע לי תודה על הברכה ששלחתי לו ע"י טלגרמה מלונדון ליום הנצל השולטן מידי אלו שארבו לרצחו, ואחרי כן אמר לי: „הלא בן הארץ אתה ויודע אתה את המצב פה, ומדוע זה נתת לציונים להחליט בקונגרס, שחפצים הם דוקא בפלשתינה ולא באוגנדה?"

אני: אדוני, ההחלטה שנשמעה מעל במת הקונגרס, לא הציונים הכריזו עליה עכשו, אלא עם ישראל לפני אלפים שנה בהגרשו מארצו, כמו שנראה

*) ממכתבי למר אוסישקין.

זה מכל התפלות של היהודים בכל העולם, ותפלות אלו לא נאסרו גם בארץ טורקיה. ההבדל בין התפלות הנהוגות מימים רבים ובין ההשתדלות של הציונים כעת, הוא רק זה, שבעבר היה הרגש הדתי חזק והיהודים האמינו, כי הם ישובו אל ארץ זו בדרך נס ולפיכך הסתפקו בתפלות. עתה, כשהרגש הדתי נתרופף, קמו אנשים מתוך עמנו ואומרים להשתדל לפני השולטן שיתן לנו להתישב פה בארץ.

אנשים כנים אנחנו, בחרב ובחנית לא נבוא לרכש את הארץ, כמו שמספרים אנשים רעים למעלתו, אלא רק ברשיון אדון הארץ חפצים אנחנו להתישב וזאת היא מגמת הציונים.

הפחה: אבל הלא מכתבי העתים אומרים, כי יש בחפץ הציונים לעורר תנועה גדולה בין הממשלות האדירות, ולהכריח אותנו לתת לכם אבטונומיה פה.

אני: בהקונגרס היו מאה וחמשים סופרים, באי כח העתונים השונים, כל אחד קבל משכורת מאת המערכת שלו, והיה צריך לכתוב, וכל אחד כתב מה שחפץ לכתוב, ויתר על כן: הוא ראה ושמע מה שחפץ לראות ולשמוע, אבל אם תחפוץ לדעת את האמת, קרא את האורגן של הציונים „די וועלט“ ושם תמצא את האמת, כי הציונים החליטו לקנות קרקעות ולהתישב אך ורק ברשיון השולטן, ואת הרשיון הזה חפצים הם להשיג רק מהשולטן.

הפחה: לי אמרו, כי מר אוסישקין כתב ספר גדול והציע תכניות רחבות לרכוש את הארץ והוא חפץ להיות נסיך בירושלים.

אני: צר לי מאד, כי עלי להתפלא לשמוע מפי כבודו דברים כאלה. את אוסישקין אנכי יודע זה כשלשים שנה, ואוכל לאמר למעלתו, כי מעולם לא עלה על דעתו רעיון זר כזה. בתנועה גדולה כציונות, יש אמנם דעות רבות, והדעה שמחזיק בה אוסישקין ושבארה בספרו היא, כי עלינו להשתדל להשיג רשיון מאת השולטן. אולם עד שנקבל את הרשיון, הוא מיעץ לקנות קרקעות ולמסור אותם ליהודים לעבדן ולשמרן. הוא בא לפני שנתים וקנה פה קרקע ושלם מאתים אלף פרנק להערבים בעד הקרקע ובעד העבודה והגדיל את הכנסות הממשלה, זהו ק. שאמר לכבודך כי היהודים באים לרכוש את הארץ בחרב, מצץ דמי הערבים, בכל ד' אמות קרקע שקנה פה. זהו ק. ואלה הם יתר שונאינו ושונאי הממשלה המתחפשים לאוהבים ומלשינים על אנשים המביאים תועלת לארץ.

הפחה השמיע דעתו, כי הוא נגד כל החבריא הזאת ובקש ממני שאתן לו את המחברת „הפרוגרמה שלנו“ של מר אוסישקין. אולם אחרי אשר קראתי

בה עוד הפעם החלטתי לבלי הראות אותה לו, כי באמת יש שם דברים שלדידהו הוי מומא...

* * *

והימים האלה, אחרי הקונגרס השביעי, היו ימי רעש וסערה ברוסיא. במלוא כל הארץ הגדולה הזאת התלקחה הריבולוציה, ונתרחבו הפרעות נגד היהודים, וכנהוג בכל עת צרה וצוקה נשאו אחינו שם את עיניהם אל ארצנו. דברו גם כן, כמובן, בקונגרס השביעי הזה אודות עבודה מעשית בארץ ישראל, ומתוך הנאומים והוכוחים באו גם לבקר את עבודת האפ"ק. כל הענינים האלו הביאו אותי בסבך חליפת מכתבים רחבה עם עסקנים שונים.

מר אוסישקין במכתבו אלי כתב, כי אחינו ואנשי שלומנו מתרעמים עלי, על אשר אינני משתדל להכנים את האלימנט הציוני בין הפקידים אשר בהבנק. בתשובה לאוסישקין מצאתי לנכון לברר לפניו (במכתבי מן ט' שבט תרס"ו) את רשימת הפקידים:

באתי לארצנו, כידוע לך, עם ליפבסקי, והזמנתי את ה' שלוש למשרת גזבר ואת ה' ארואץ היודע את החלפנות המקומית. אנשים אלו היו דרושים לנו ולא יכולתי להחליפם בציונים היותר טובים ברוסיה. והנני מבטיחך, כי הם יהודים טובים המסורים בכל לבבם לעסקינו ושומרים אותם על צד היותר טוב. אחר־כך הזמנתי את האגרונום קייזרמן, איש נכבד שהיה מנהל מושבת קוסטינא בשם חברת חובבי־ציון האודיסאית: הוא יודע את העסקים המקומיים ומבין לכתוב גרמנית וצרפתית, — שתי הלשונות היותר דרושות פה. אם כן, כיצד הייתי צריך לעשות? — להזמין איש מרוסיה, שאיננו יודע לא את הלשונות ולא את העסקים, או אפילו אם הוא יודע את הלשונות, הרי חסרה לו ידיעת המקום. והיינו צריכים לקבל על עצמנו את האחריות לביאתו לכאן, אם לא יהיה ראוי למשמרתו — ולהסתלק מקייזרמן כדי שינדוד לאוסטרליה? האם תאמר לי שעשיתי לא כהוגן? אחרי כן הזמנתי את ספיר — והלואי שיהיו לנו הרבה ציונים כמוהו, ומלבד זאת הוא יודע עברית, ערבית, גרמנית וצרפתית ובקי בחוקי הארץ — לא יכולתי למצא ברוסיה איש היודע את כל זאת. ואנחנו לא יכולנו להתנהג כמו הסוחרים האשכנזים פה להזמין איש מן השוק שיקרא בשבילנו מכתב או שטר בערבית. ובאותו זמן — זה היה בשנה שעברה בקיץ — שלחתי את ליפבסקי ירושלימה והיה דרוש לנו מנהל חשבונות מומחה. הדפסתי מודעה בה,וולט' ונמצא לנו מנהל פנקסאות בקי מרת ט... והיא האחת שהבאתיה מן החוץ. אלה הם

הפקידים הראשיים. ואשר לפקידים הצעירים — הנה במשך הזמן הזה הזמנתי שלשה עשר צעירים, כולם ממשפחות טובות ונכבדות בארצנו, צעירים שלא נוכל לדעת את מחשבותיהם והשקפותיהם. כפי שאני משער, יש ביניהם ציונים ויש כאלה שהשקפותיהם עדיין לא נתבטאו. אבל בכל אופן הם יהודים, שנולדו ונתחנכו בארצנו. שלשה מהם כבר פטרתי, מפני שלא מצאתים ראויים לאיצטלא שלנו, ולא הוצרכתי לשלם להם שכר פרישה, מפני שהם מבני המקום, ומהשאר הנני שבע רצון עד מאד. ביניהם אחדים הראויים להיות כבר מנהלי פנקסאות או עוזרים טובים. אחדים מהם מיותרים הם פה וילכו לחיפה ולבירות, כאשר נפתח את הסניפים שם. יודעים הם את הלשונות ועובדים באהבה, מפני שהם יודעים כבר, שאני אתן להם את היכולת ללכת קדימה. בודאי הצלתי אותם מלנדוד ולעזוב את הארץ. ואם כן כיצד הייתי צריך לעשות? — להביא צעירים, שאין אני יודע אותם ואת כשרונותיהם ולהסתלק מן הנמצאים פה וליתן להם לצאת את הארץ?

ויש לי רק להתפלא, איככה ובשביל מה הוציאה ההסתדרות כרוז, כי דרושים לנו עובדים בהבנק שלנו? כל ההכרזות האלו מביאות רק תקוות שוא להרבה אנשים באירופה. ומפני שהמכתבים המגיעים אלי בנידון זה רבים מאד, בקשתי את וולפזון לפרסם מודעה ב„הוולט", כי אין אצלנו מקומות פנויים.

חליפת מכתבים בפרק זה, היה לי גם כן עם מר שיינקין. הוא פנה אלי אודות אגודה חדשה בשם „מנוחה ונחלה" ב', שעמדה להתיסד זמן מה לפני הקונגרס, ודרש ממני למהר וליסדה; הוא דרש ממני תשובה על תרעומת מצד אחדים על אשר ערבים ולא יהודים הפרו את הגבול על אדמת בן שמן שקנתה האפ"ק. ולסוף דרש ממני ידיעות אודות חכירת נכסי השולטן (שנזכרה בפרק כה). והנני להביא פה תשובתי אליו (מיום כ"ד כסלו תרס"ו).

. . . . כידוע לך החלטנו ליסד אגודת מנוחה ונחלה על אדמת פיג'ה, אשר על יד פתח תקוה. המיסדים הראשונים קנו תשעה חלקים, בתנאי קודם למעשה, כי באגודה זו יהיו לכל הפחות עשרים וחמשה משתתפים. כתבתי לכל מיודעינו ברוסיה — לאוסישקין, לצלינוב, לגולדברג, לברבש, לבלקובסקי ולמ. כהן ובקשתי אותם למצוא משתתפים לאגודה זאת, וגם ידידנו מר דיזנהוף כתב להרבה אנשים ועשה הכרזה — ולא נענו לנו. ומכיון שלא היו לנו מספר החברים, כמו שהותנה, היינו מוכרחים, על פי דרישת אלה שקנו חלקים — להחזיר להם את

הכסף ותכניתנו נתבטלה. מה נוכל איפא לעשות, אם אחינו לא יחפצו לקנות קרקעות?..

ימים רבים חשבנו, כי האמידים שבנו חפצים לרכוש להם אחוזות בארצנו לעבדן ולשמרן, אפס כי קנית הקרקעות קשה מאד פה מפני סבות רבות, אשר על כן אמרנו איש אל אחיו: הבה נגאל אנחנו קמעא קמעא את הארץ ואחר־כך נמכור לאלה שיבואו. ומה ידאב לבבי בהיותי מוכרח להעיד בזה המקום ולאמר: טעינו! נוכחתי לדעת, כי אין אחינו חפצים בזה... היה עוד החפץ הזה אצל מתי מספר, לפני עשרות שנים, בשעה שרבים קוו, כי הענבים יריקו די יין שיספיק לחיים בלא צער ובלא עבודה. אבל עתה, מכיון שגז החלום הזה, הנה הקרקעות שקנינו אין קופצים עליהם ואין איש פונה אלינו.... אוי לי אם אומר ואוי לי אם לא אומר — רצון זה אין לאחינו, לא תמצאנו לא אצל הבאים ולא אצל היושבים בארצותיהם בגלות.... אבל מפני שאין אנחנו יכלים להתיאש מרעיון גאולת הארץ ועמידת יהודים על הקרקע, עלתה בדעתי הצעה כיצד לישב קרקעות הקרן הקימת, והצעתי אותה להועד הפועל של ההסתדרות הציונית ולידידנו אוסישקין. תעיין נא בהצעה זו אצל מר אוסישקין או בועד חובבי ציון, ואם תסכים לה, תשתדל נא להוציאה אל הפועל. *)

ג. הפירת הגבולים ע"י ערבים: כידוע לך שי״כת חפירת הגבולים לה' טריידל, ואין אדם מתנצל על חטא אחרים, אולם בשביל האמת, הנני להודיעך, כי האנשים שספרו לך, לא הודיעו לך הפרטיות. מעשה שהיה כך היה: הפועלים היהודים לא ידעו מה מחיר לדרוש בעד המלאכה הזאת, אשר על כן הלך טריידל ושכר ערבים במחיר שלש עשריות בעד כל מטר אורך. אז באו הפועלים היהודים ובקשו ארבע עשריות (25 למאה יותר). קראתי תיכף ומיד לה' טרידל וצויתי למסור העבודה ליהודים במחיר שבקשו. הדבר היה אחרי חג הסוכות. במקרה הקדים הגשם לרדת, והערבים השכנים שחפצו לעורר טענות בנוגע לגבולים, החלו לחרוש חלק מן הקרקע שלנו, אשר על גבול הכפר שלהם. נתהוה מצב קשה, שבגללו הוכרחתי ללכת אל הפחה ולהתלונן על הערבים. ובמצב כזה היה צריך לגמור בהקדם האפשרי את החפירה שעל גבול השכנים, המריבים אתנו. הפועלים היהודים היו עדיין בפתח־תקוה, אשר על־כן אמרנו לשליחיהם, שהערבים יגמרו תיכף ומיד את החפירה הנחוצה, היינו זו שעל גבול כפר הערבים, שהיא לערך רבע כל המלאכה, ואת השאר נמסור להם.

---

*) בפרטיות אודות הצעה זו בפרק מ״א.

ואף גם זאת, מכיון שהערבים החופרים התחילו כבר את עבודתם, אי אפשר היה לדחות אותם, והיה צורך בדבר משום דרכי שלום לתת להם לגמור את אשר החלו. אנכי בעצמי נשאתי ונתתי עם הפועלים הרבה בזה הענין, ודברתי על לבם והבטחתי למסור להם את העבודות שיהיו לנו, אבל הם עמדו על דעתם לגרש תיכף ומיד את הערבים, מבלי להתחשב לא עם האינטרסים שלנו, שהצריכו לעשות את החפירות תיכף ומיד, וגם לא עם המריבה שתוכל לצמוח ע"י גירוש הפועלים הערבים. הפועלים היהודים עמדו בעקשנותם, אבל אנחנו לא יכולנו למסר בידי אחרים את הענינים הכלכליים והפוליטיים שלנו, שאנחנו אחראים להם.

על ענין יריחו מוטב שלא לדבר מלדבר, ושלא למחות משלמחות.

פרק כח.

עוד בקורת על הנהלת האפ"ק. — מר גולדברג מציע לדירקטוריום לשלח ועד בקורת. — מכתב ממרכז הציונים ברוסיה. — שתי רשימות קצרות של עבודות ישוביות.

הבקורת על האפ"ק שהזכרתיה בפרק הקודם, נמשכה כל הזמן עד המלחמה. וסבות רבות היו לה: היו אנשים בארצנו, שהיו זקוקים לכספים, יותר ממה שהנהלת האפ"ק מצאה לאפשר להלוות להם ע"פ המצב הכלכלי — ויתלוננו. היו כאלה, שהציעו לנו ליסד מושבות ובתי חרושת וכדומה, ומפני שלא קבלנו הצעותיהם — וירגנו. ואלה ואלה הלכו והעמידו פנים של סוחרים וקולוניזטורים, וינאמו נאומים ויכתבו מאמרים בעתונים בארצנו ובחוץ לארץ, והעבירו את הבקורת מהכא להתם ומהתם להכא וימלאו את האויר שלנו רקב ורכילות.

אנכי חשבתי תמיד למותר ואולי גם למחסר לענות על דברי הבקורת שנשמעו מהרחוב ויצאתי מגדרי רק לעתים רחוקות, לענות רק לעסקנים ידועים. ולאחד המעולים שבנו, למר י. ל. גולדברג, כתבתי ביום 11 מרץ 1911 כדלקמן:

בהיותי בלונדון קראתי את מכתבך להדירקטורים, אשר בה אמרת להם, כי רבים מאוד המתאוננים על מעשי הבנק והנהלתו, ואם כי אתה בעצמך אינך מאמין בכל אלו ה„מסירות", בכל זאת הנך מוצא, כי נחוץ לבקר את ההנהלה אצלנו ביפו, ולסדר פרוגרמה לעבודתנו. בלב ונפש קדמתי את הצעתך זו, אלא שחויתי את דעתי, כי נחוץ להיות זהיר בבחירת חברים אל ועד הבקורת הזה, שיהיו בו לפחות שנים שלשה דירקטורים, הנושאים אחריות על

מעשיהם. אנכי אהיה מאושר מאד, כשיבאו אנשים ויכנסו אל העסקים פנימה, יבקרו אותם ויחקרו את ההנהלה, סדריה ומעשיה ויוכחו לדעת את האמת; ואנכי הנני מוכן ומזומן להודות על השגיאות ולתקן המעות, אם ימצאו כאלה.

בינתים בא לידי גליון ד' „העולם" וקראתי בו ברוב השתוממות את המכתב החוזר של המרכז הציוני, אשר בו נאמר כי צירי א"י בקונגרס, הוסיפו על הבקורת הקשה הזאת, כי הפוליטיקה של הבנק בא"י משוללת רוח ציונית, שהבנק איננו שם לב לדרישת דעת הקהל שבארץ ועסקני הישוב החדש. — אמרתי — ב ר ו ב ה ש ת ו מ מ ו ת, כי אם ישמעו דברים כאלה מפי אנשים פרטיים, עוד אוכל להחריש; אנשים מן השוק, שאין להם היכולת להכנס אל העסקים פנימה ושאין נושאים אחריות עליהם, יוכלו לדבר מה שעולה על לבבם. אבל מרכז הציונים, שיוכל לבדוק ולבקר, אם הוא מוציא בקורת קשה כזו על מוסד ציוני ועל המוסד היותר השוב, כרבנק, טרם שבחן ובדק את דברי אלה, — על זה יש באמת להשתומם.

והנני יושב כעת בעגלת מסלת הברזל בין ווינה וקונסטנטינופול ומפשפש במעשי, והנני נותן לעצמי דין וחשבון על כל עבודתי במשך תשע שנות משמרתי בהבנק היהודי, ושבע שנות עבודתי בארצנו, — שבע שנות עבודת הבנק, ובלב מלא תמרורים ונפש דואבת חזרתי על הבקורת הסתמית הקשה הנזכרת, ונצטערתי מאוד על אשר דברים כאלה מצאו להם מקום במכתב החוזר של המרכז הציוני.

והעליתי על זכרוני, בישבי בעגלה, דין וחשבון של עבודתנו אנו, עבודת הבנק בארצנו, והשויתי אותו עם עבודת מוסדים אחרים ועם מעשים אחרים, אשר המבקרים שלנו קוראים אותם „מעשים ציוניים" ומבכרים אותם על מעשינו אנו, ורשמתי לי שתי רשימות זו מול זו — את אשר עשינו אנו ואת אשר עשו אחרים. והנני מביא לך את קצת המעשים שלנו ושל אחרים, העובדות כמו שהן, בלא כחל ופרכוס, למען שתוכל אתה וחברינו הנכבדים לשפוט עליהם.

מ ה ע ש ה ה א פ"ק? י ס ד נ ו ח מ ש ה ס נ י פ י ם בארץ חצי מקולטרת. עסקיהם הולכים ומתרבים והאמונה בהם הולכת ומתגברת משנה לשנה. בסוף שנת 1909 עלו העסקים עד לסכום $7^1/_4$ מליון פרנק והפקדונות עד $4^1/_4$ מליון.

ב מ צ ב נ ו ה מ ד י נ י השגנו, בלא הוצאות, הסכמה מממשלת טורקיה לעבוד ולסחור את הארץ: יש להבנק שלנו יסוד להויתו, אוטוריטט בעיני עם הארץ וכח פיננסי חזק.

עזרנו בהלואות עד הגורן או הבציר. לנוטעים — להרחיב עבודתם ולמכור פרותיהם, לזורעי־צמר־גפן וזריעות אחרות – לעשות נסיונות, ולהנהיג סניפי עבודת אדמה חדשים. לבעלי בתי־חרושת המעשה ולסוחרים גדולים וקטנים, נתנו הלואות וההזקנו בהם, עד אשר עלה בידם לרכוש חלק גדול ממסחר הארץ. ולבתי חסד והנוך לכל אחד לפי ערכו (אינני בא לפרוט כל אחד מהם כי רבים הם, ולך כדירקטור הלא גלויות ההלואות מהחשבונות).

אגודות משותפות יסדנו במספר כזה עד אשר חבריהן עולים לאלף ושתי מאות, וסכום המחזור שלהן עלה עד חצי מליון פרנק; נתנו הלואות לשלש אגודות בוני בתים בירושלים, לאגודה אחת ביפו ואגודה אחת בחיפה.

לפועלים נתנו הלואות, לאלה שיש להם איזו אחיזה בארץ, והצענו תמיד שרותנו גם לאלה העוברים ושבים, בשביל יסוד בתי תמחוי וכדומה. עומדים אנחנו כעת לתת הלואות לפועלים לבנין בתים אצל המושבות.

בשביל הענינים האלה הנזכרים בשני סעיפים הקודמים השתדלנו למשוך הכספים ממוסדים אחרים העובדים לטובת הישוב ובאה האפשרות ע״ז לעבוד במדה יותר רחבה.

להרחבת ישוב היהודים במקומות שאין שם יהודים נותנים אנחנו הלואות לסוחרים קטנים בעבר לירדן ובדרום הארץ.

קנינו קרקעות על חשבון הבנק 16800 דונם, בשביל גאולה 13000, בס״ה 29800 וכברת ארץ אחת על שפת הים, אצל יפו לבנין בתים. ומלבד זאת גמרנו שתי קניות בסכום 13000 דונם שלא נעשו עדיין הקושנות. על הקרקעות שבאו לרשותנו עשינו גבולות מְסדרים, הסרנו כל המשפטים הבנק הרויח כסף מהקניות האלה.

קונצסיות. תרנו הרבה מקומות הראויים לישוב גדול, עשינו חוזה עם הפחה בירושלים לישב חמש מאות משפחות בעמק הירדן, וכן גם לנצל חמרי ים המלח. אם הדברים האלה לא יצאו לפעל, מחוסר אמצעים, אנשים או סבות אחרות, — לא בנו האשם. השתדלנו לקנות אקציות של מסלת־הברזל יפו וירושלים, לקבל קונצסיות על מסה״ב חיפה־יפו, השקאת ככר נחל ירקון, צנורות מים בירושלים, טראמוי בעיר ירושלים ויפו — ומעיר זו האחרונה עד פתח־תקוה וראשון לציון; עומדים אנחנו במשא ומתן לרכוש לנו את הבנק הערבי המאושר מממשלת הארץ.

ענינים שונים. נהלנו נחלאות הק"ק עד אשר באה הפקידות הארצ־יישראלית; את עסקי חו"צ — עד אשר בא המורשה ד"ר חיסין; את הסניף האינפורמציוני — עד אשר בא מר שינקין. מנהלים אנו בעצות את כל קוני קרקעות, סוחרים ומתישבים; מתענינים אנחנו במצב כל אלה הפונים אלינו ומשתדלים השתדלות נמרצה לעזור לכל אחד בעצה ומעשה.

סדרנו את סניפי הבנק באפן מודרני והעמדנו 55—60 פקידים יודעי שפות, דיני הארץ ונמוסיה ונמסרים לעבודתנו.

דעת הקהל. עפ"י הצעתי הסכים הדירקטוריום לקרוא לועד תמידי מעסקני הישוב להועץ עמהם בכל השאלות החשובות. הועד נסתדר. ואם הוא עובד שלא במרץ מפני טעמים שונים — אין זאת באשמתנו.

עד עתה לא שמענו אילו הצעות שיכולים אנו להוציאן אל הפועל, ורק תעמולה סתמית בשוק ועל האספות הפומביות. והאם תאמרו להאשים אותנו על סמך תעמולה כזו?

מר אוסישקין כתב אלי, כי מתנגדי על הקונגרס דשו את בשרי בקוצים. אבל בשביל מה ועל איזה פשע? האם הבאתי את הבנק בסבך עסקים רעים בלי חשבון? האם לא עובדים פקידינו מבוקר עד ערב? האם חסר במשך שבע שנות עבודתנו בחודש אחד בילנץ וחשבון? האם לקח מי מאתנו שוחד, שור או חמור? האם עשה אחד מאתנו אחת התועבות האלו, או האם קצצתי את הקרדיט לכל אלה, שנהלו תעמולה נגדי ונגד הבנק? שאלו נא את אלה, אשר מררו את חיי וחיי חברי בעבודתי בזלזולים והרפות — שאלו ויגידו לכם! ומי הם המנהלים את התעמולה נגד הבנק, אם לא אנשים, שבעצמם לא עשו מאומה, שלא תקעו אפילו יתד אחת בארץ, שלא יכלו ליסד אפילו קופת תמחוי אחת, או כאלה, שעשו מעשים שפשיטת הרגל כרוכה בתחלתם וסופם חרבן גמור.

מה עשו אחרים? גם לפנים עסקו בקנין קרקעות. לא היו עוד ימים לישראל אשר בם גברה התשוקה בין עמנו לקנין נחלאות בא"י כבשנת תרנ"ב. ואת השעה ההיסטורית הזו האבידו עסקנינו בקלות דעתם, שעשו המולה גדולה ושאון ורעש ויעלו את מחיר הקרקעות ויפחידו את ממשלת המקום. ולא לבד כי לא קנו כמעט מאומה, עוד אבדו כסף של רבים מחובבינו. לא ידעו ולא הבינו הללו, כי כספים דורשים שמירה מעולה, ולא הבינו אפילו כי נצרך לערוך חשבון לכספים; אִחרו שעה היסטורית גדולה וידחו את רעיון גאולת הארץ ליובל שנים או יותר. ואלה נקראים מעשיים!

והיו מעשיים מסוג אחר. הלא הם „דורשי ציון", שעשו חשבונות של האכר והפיצה והבטיחו לישב משפחות בא"י על הקרקע בסכום מאתים רובל המשפחה, ויאספו כספים מאלף חברים, שתשעים למאה מהם היו עניים, שנתנו בערבון כלי ביתם להשיג את הנחלה שהבטיחו להם, וסוף סוף הלא לא היה לשקר הזה רגלים ויפול תחתיו ומקול נפילתו חרדו החובבים ויברחו מעבודת הישוב. או תכנית גן־שמואל, אשר נטיעתו עלתה פי עשרה מאשר יעלה נטיעת גן כזה לאכרים בארצנו — ויפשט את הרגל.

עבודת חו"צ. עוד לפני שתים ועשרים שנה בהוסד חברת חו"צ, קראתי לאחי בני עמי קריאה גדולה, כי החברה הזאת תאסף רק פרוטות ובפרוטות לא יבנו קולוניות, אבל חברי גערו בי אז במכתביהם הגלויים ב„המגיד", לאמר, „מדוע תרפה את ידי העם", וילכו בדרכם הם ויבנו את קוסטינא שעלתה כל משפחה בשלשים אלף פרנק, ויחמכו בכל פועל עצל ובכל פושט יד ויגדלו שנוררים, שהשחיתו את הישוב לימים רבים, עד שבא אוסישקין ושנה את השיטה ורק עתה עמדה על דרך טובה, ורק עתה היא עובדת עבודה פוריה, עבודת החנוך, ותתמוך בצרכי צבור לפי כחותיה.

ועבודת המעשיים החדשים — הלא היא עבודת חובבי ציון בימים עברו, במהדורה שניה ובהוצאות פי ארבעה. לא למדו העסקנים האלה, כי אין עושים קולוניות ואי־אפשר ליסד פבריקה שתעשה קולוניסטים — והם אומרים ללמד אותנו. עדיין לא ראו העסקנים בארצכם איזו תוצאה מעבודתם החדשה — וככר הם מעפרים בעפר על עבודת המוסד הכספי שלנו, והמרכז הציוני יצא בגדוף כזה לאמר על הבנק, כי הוא משולל רוח ציונית. הנחתום מעיד בשוק על עיסתו שהיא מקולקלת, טרם שבחן אותה....

ורשימתי עדיין לא כלתה ועוד יש עובדות מעציבות של עבודה פזיזית גם בין העסקנים הפרטיים, כמו עסק ש. ע. וח. וכדומה, שגרמו לנפילת האנדוסטריה בא"י ע"י פזיזותם, — אבל כבר ארך מכתבי זה אשר ע"כ הנני שב לענין שלנו.

לפי דעתי אני כבר עשה הבנק מה שאפשר היה לעשות ובפוליטיקה פיננסית כזו הוא צריך להחזיק גם להבא. פוליטיקה כזו, היא שדה רחב ידים, שיוכל להביא פרי טוב להישוב. מחוץ לגבול הפוליטיקה הזו, עבודתנו תהיה פזיזית ומסוכנת, ועלינו להזהר מאוד לבלי היות אצים יותר מדי. קשה לאסוף כספים וליסד בנק, — לזה היה נצרך איש גאוני כהרצל ועוזרים רבים מסורים

בלב ונפש לעבודה זו; וגם לשמור על הכסף הזה במצבנו אנו, במצב החמרי והרוחני של הישוב החדש פה קשה מאד, קשה כקריעת ים סוף; אבל להאביד את כל ההון העממי הזה, יוכל כל שוטה במשך זמן קצר מאד, והנקל מאד לאבד את ההון הזה ע"י שנים שלשה נסיונות קולניזציוניים . . . . ועבודה רחבה ופוריה יש להציוניות המעשית גם מלבד עבודת הבנק. עבודות כאלו שאינן דורשות כלל להעמיד את ההון שלנו על קלף אחד, ישנן לפני אלה החפצים לעבוד, עבודה תמה, אטית ומודרגת. ופרוגרמה זו הצעתי לעסקנים שונים ולפני הועד הפועל של ההסתדרות ע"י מר וולפזון (פרק כ"ו) ואין אנכי צריך לחזור עליה כעת, ובפרט כי העגלה מתקרבת לקונסטנטינופול ומוכרח אנכי לקצר את מכתבי זה..

פרק כט.

משא ומתן עם עסקנים שונים בעניני הישוב. — התישבות בעבר הירדן. — תעמולה להכנים שלש מאות משפחות אמידות. — הצעות לח' גאולה. — בית ספר בקוסטינה. — נטיעות אתרוגים. —

והעליה מרוסיה לארצנו נתגדלה בחורף שנת תרס"ו, ובגלל זאת באו אלו דרישות שונות מעסקנים מרוסיה לתת ידיעות על אודות תנאי ההתישבות ועליהם עניתי במכתבי דלקמן:

למר אוסישקין, אדר תרס"ו. עלית אחינו פליטי רוסיה הולכת ומתגדלת עם כל אניה ואניה. עדיין לא הגיעה השעה להביא בחשבון אנשים אלו ולהעביר תחת שבט הבקורת, עד כמה יהיו לנו אלה ליסוד המעלה, אבל עלינו כבר להשב כיצד ובאיזו פנה של עבודה הם יכולים להסתדר. כלפי העשירים אין לנו שום התחיבות, קרקע לזריעה ונטיעות יש אצלנו למכירה בשבילם, לפי דרישותיהם; הארץ רחבת ידים למסחר והרושת המעשה בשביל המספר הקטן הזה, ועליהם רק לאזור את עצמם באומץ רוח ובסבלנות, והעיקר באהבה לארצנו ועמנו, וזאת הלא לא נוכל לתת להם.

דאגתנו צריכה להיות כעת לפועלים היושבים כבר פה בארץ, ולאלה הבינונים שיש להם בערך מחמש מאות עד אלף רובל, והם רוצים להתעסק בעבודת האדמה. קשה מאד, כידוע לך, לסדר אנשים כאלה ביהודה או בגליל, מפני יוקר הקרקע והוסר האמצעים, אבל יש אפשרות להעמיד סוגים כאלה

על הקרקע בעבר הירדן, ועתה היא העת לעשות נסיון להוציא אל הפועל דבר ההתישבות שם, עפ"י התכנית שראשי פרקים ממנה, כבר הצעתי להסתדרות הציונית ולך, אחרי שקלא וטריא א־וך, שהיה לי במסבה קטנה עם אנשים בקיאים, באנו לידי מסקנא, כי נחוץ לסדר אגודה אחת של ארבעים—חמשים מהפועלים המנוסים ולצרף אליהם אחדים מהתימנים והספרדים, היודעים ערבית ולבוא במשא ומתן עם ראשי שבטי הבידואים שהציעו לנו לבוא אל מחנם לקנות קרקעות ולהתישב אצלם.

אנחנו, כלומר הבנק או חב' גאולה, אין אנו יכולים להכנס בקניות כאלה, מפני כי לבידואים עצמם אין שטרי קנין, ואם נאמר לקנות את הקרקע מידם ולהשיג אח"כ קושנים מאת הממשלה, יעברו ימים ושנים וההוצאות תעלינה למעלה ראש. ואז אחרי כל ההרפתקאות, הלא יהיה עלינו למכור את הקרקעות, ואם לא נמצא קונים נצטרך לשמור על הגבולות, מה שיעלה לנו בהוצאות וטרדות רבות. אבל כדאי וכדאי הדבר, שהקה"ק תעשה נסיון בסכום לא גדול לקנות שטח קרקע מהבידואים, עפ"י מנהגיהם הם, בלי קושנים רשמיים, ובתנאי שיקבלו את אנשינו תחת חסותם הם. אם נשלם להם בעד הקרקע ונעניק להם עוד בעד הצאן, הגמלים והסוסים שנקנה מהם, התבן והמספא ושאר צרכי האוכל שנקח מהם בעת הראשונה בכסף מלא, — נקנה אותם לאוהבים לנו.

בשביל החלוצים הראשונים, מהצעירים הנזכרים למעלה, דרוש לבד ממחיר הקרקע סך חמשים אלף פרנק. זה סכום גדול לפי מצבנו אנו, אבל הוא קטן מאד לפי ערך הדעה החדשה הזאת והרעיון הגדול הזה, אשר בעקבו כרוך ישוב חדש, בריא וחפשי . . . ויש לנו באמת הרבה דרכים, למען השיג את הסכום הנזכר. תוכלו, דרך משל, לקחת מן הכספים שנאספו ביק"ב לטובת יהודי קישינוב. האם יש עזרה יותר חשובה מזו? ואם ימצאו בינינו אנשים שיתנגדו לזה, יהיה עלינו לאסוף את הסכום בין חברות הישוב, כמו חברת חובבי ציון באודיסא וחברת עזרא וכדומה. הלוצים אלה ילכו ויועצו קנה בים הבידואים, אשר ברבות הימים יעלה שרטון ועליו יוסד מרכז גדול, ישוב על יסודות חדשים, חפשיים ושבעיים. והיה כאשר יצאו החלוצים הראשונים כחמשים איש ויתישבו שם, ילכו אחריהם גם החדשים אשר מקרוב באו, עם אמצעים קטנים, החפצים לעבוד את האדמה ולחיות מעמל כפיהם, בלי עזרה ותמיכה מצד נדיבים.

ובנוגע לאומנים, צריך שיהיה לנו איזה סכום קטן — אילו אלפים פרנק — למען יהיה ביכלתנו לשלוח אותם למקומות שונים, שיוכלו למצוא עבודה, ולהפיץ אותם על פני הארץ. — הפצה זו נחוצה, למען שלא יתרכזו כל העולים ביפו וירושלים, כמו שנהוג עכשו, ואשר בגלל זאת מושכים הם עליהם את עין עם הארץ והממשלה.

מר מרדכי בן הלל הכהן כתב לי, כי בין רבים מאחינו ברוסיה יש עתה תנועה לעלות לארץ ישראל על מנת להשתקע, ודרש ממני להציע שורה של עסקים, היכולים להיות למחיה לאנשים בעלי הון. עניתי לו במכתבי מן אדר תרס"ו, כי אמנם יש ביפו, חיפה ועזה וגם בערים אשר בפנים הארץ, כמו ירושלים, שכם וכדומה עסקים רבים, יש מסחר לאימפורט ואקספורט, יש מסחר מקומי ויש גם חרושת המעשה ידועה, רובה בין הערבים, וגם אחינו לקחו כמה מקצועות והצליחו. ויש גם מן החדשים, שבאו מקרוב ופתחו בתי חרושת לשמן־זית וסבון ומצליחים. יש גם שקנו קרקעות, נטעו גנים ופרדסים ויש להם הכנסה טובה. כל זאת אוכל לאמר לך לא כנלהב ומסור לישוב היהודי, אלא כאיש מעולם המעשה, אבל להציע שורה של עסקים — דבר זה אי אפשר; אי אפשר להציע עסקים לפני מי שהוא, טרם תדע את מצבו החמרי, את נטיתו, את ידיעותיו ואת אמצעיו הכספיים. הקולוניזציה תצליח רק, בעת אשר העולים לא יסמכו על עצת אחרים, אלא כאשר כל איש יחשוב בעצמו, ימנה, יספור וישען על כחותיו הוא. והוא הדין בעבודת האדמה ובמסחר וחרושת המעשה. ואנכי כבר כתבתי למר אוסישקין לפני שנה והכפלתי הצעתי זאת, כי יש לפתח תעמולה, שמאירופא יצאו שלש מאות משפחות בעלות הון, ויבואו להתישב בארץ. אם עם אנחנו, אם יש בנו עוד איזו לחלוחית לאומית, אם לא נהפכנו כולנו לעבדים נרצעים, אם עוד יש מתום בבשרנו: והוא מרגיש כאב, הלא מלתא זוטרתא, שלש מאות משפחות מכל עם ישראל, שיש ביניהם כל כך אנשים אמידים. אמת, כי כשכתבתי הצעתי זאת, לא האמנתי מעולם, כי יבואו שלש מאות משפחות; חפצתי רק, שיעשו התעוררות בשביל מספר זה, אולי יעלה בידנו ויבואו מאה וחמשים או אפילו אילו עשרות משפחות. והנני אומר גם לך, כי אם יבואו אפילו חמשים משפחות בעלות חפץ עז ונמרץ להשאר בארץ, אזי ימצאו פה עסקים ועבודה, חפש ומנוחה ויהיו לכח המושך לאחרים. ובנוגע להמצב המדיני, הלא ידוע לך, כי נתיני חוץ לארץ, אינם יודעים פה עול גלות ושעבוד מלכות. ולוא באו באמת אלו עשרות משפחות עשירות,

היו מוצאות כאן מצב מדיני טוב מאד, כי מלבד חוקי הארץ הטובים בכלל, הנה ממשלת הארץ מכבדת מאד את העשירים וגם הקונסולים עומדים תמיד להגן עלינו.

* * *

וחברת „גאולה" שנתיסדה ברוסיה לפני כשתי שנים, במטרה לקנות קרקעות בארצנו על מנת למכרן, שלחה את מר דיזנהוף להתעסק בזה. האפ"ק פתח לחברה זו קרדיט רחב בשביל קנין קרקעות ומר דיזנהוף נגש במרץ רב לעבודתו, אולם אחרי שקנה אילו נחלאות נפל רוחו בעבודתו זו, מפני שלא היו קונים . . . והנהלת החברה הזו באודיסא פנתה אלי לשאול דעתי, על אודות עבודת החברה, ואתן לה תשובתי במכתבי דלקמן (ד' ניסן תרס"ו).

עבודת חברתכם היא נכבדה מאד. רעיון גאולת הארץ הלא הוא אבן הפנה לכל מעשינו. הן יודעים אנחנו כולנו, כי היו ימים (בשנת תרנ"ב) אשר אחינו חפצו לקנות קרקעות בארצנו ולו היו לנו באותו זמן כאלו למכירה, היו מתיסדות אז בודאי הרבה מושבות לאחינו. עוד קודם שהלכתי לארצנו בשנת תרס"ג, כתבתי מלונדון הרצאות חמות ועוררתי את הדירקטוריום של הבנק שלנו להכנס לעסק קנין קרקעות, והם נטו אוזן להצעותי ופתחו לחברתכם קרדיט, ובבואי לארצנו קנינו במשך זמן קצר קרקעות טובות ומשובחות בטבור המושבות אשר ביהודה ובגליל, אבל עד כמה גדל צערי ורבה השתוממותי בראותי כי אין קונים! כמה דאב לבבי, כאשר החלותי להוכח כי טעיתי! יש אמנם אם המחכה לבניה, אבל הבנים כחשו בה, עזבוה . . . ומה אומר ואדבר? ומי מכם אינו יודע, כי במשך השנים האחרונות, שנות רעה כאלו, לא בא אפילו איש אחד לקנות דונם אחד אדמה ? . . .

ולא רק לא באו לקנות, כי אם אפילו לחכור אינם חפצים, ולא רק את הקרקעות של הבנק, שחפצנו להחכירן לשנה אחת, כי אם גם לקרקעות של הקרן־קימת, שחפצנו להחכירן לזמן ארוך, לא נמצאו חוכרים יהודים. גם יק"א לא מצאה חוכרים לקרקעות המרובות, שהציעתן להכירה. והלא הדבר דומה, כאילו אפילו בחנם, אין היהודים מקבלים קרקע בארץ־ישראל לעבדה ולשמרה. במצב כזה, אם אי אפשר להבנק לקנות עוד קרקעות, הנה חברתכם „גאולה" חלילה לה להתיאש מעבודה זו — קנית קרקעות. אולם מפני שעל פי חוקי טורקיה, אי אפשר לעזוב קרקעות לא מעובדות ובפרט במצבנו אנו,

שאנחנו רושמים הנחלאות על שמות שאולים (הלא כל זכויותינו עליהן היא העובדא שאנחנו עובדים אותה) ולכן עצתי היא כי תשים חברתכם אל לבה להתעסק ביסוד אגודות לנטיעות. כידוע, נטיעות פרדסים, עצי זית ושקדים, וכדומה, הולכות ומצליחות. אם אין בקרבנו אנשים החפצים ללכת לא"י לאחוז באת ומחרשה, או להתישב כבעלי נחלאות, אולי יצלח בידינו למשוך קצת אנשים בעלי הון, שישקיעו מעט מעט סכומים לנטיעות ולשתילות... אם תסכים „גאולה" להתעסק במקצוע זה, אז עליה לשלוח איש מיוחד, שילך ויעבור בערי רוסיה וישתדל ליסד אגודות כאלו. ברכות האגודות תוסיף „גאולה" לקנות קרקעות. בדרך זו אמנם אין לקוות לגאולת הארץ במדה מרובה, אבל מה שתרכוש — תגדיל ותעשיר על ידי נטיעות ושתילות.

בנוגע להנהלת עסקי הנטיעות, אינה צריכה „גאולה", לפי דעתי, לקבל את הענין על עצמה. יותר טוב, כי כל אגודה ואגודה תנהל עסקיה כפי חפצה היא. עיקר עבודת „גאולה" צריכה להיות בסדור האגודות ובעריכת תקציבי הנטיעות. את זאת מצאתי לנכון להציע לפניכם.

ובימי הרעש האלה כתבתי והוספתי לכתוב מכתבים לעסקנים שונים ועוררתי אותם לעבודה מעשית בארצנו. כל אלה לא הביאו לשום תוצאות ואת לבבי פנימה החל לאכול היאוש. שמעתי אמנם כי נתיסדו ברוסיא אגודות הגנה בין היהודים לעמוד על נפשם ולהגן על כבודם, שנתחלל בידי הפורעים, חדלתי להצטער על המליצה האיומה „כצאן לטבח יובל", אבל נצטערתי הרבה, כי כל העושים והמעשים האלה, הם שם בגלות, — החברים והתלמידים של הריבולוציונרים הרוסים; חופש וגאולה מבקשים בארצות הגלות, אבל בשבילנו, בשביל ארצנו, לא ראיתי מעשים הנותנים תקוה לבנין הארץ; אצלנו רק בלהות וצלמות...

* * *

כמו שהזכרתי למעלה (פרק ט"ז) עשה מר אוסישקין תקונים עיקריים בעבודת חברת חו"צ ובטל את התמיכות השונות, שהחברה היתה נותנת על ימין ועל שמאל — המעשה הזה עורר את הבריונים מבין הנתמכים, והם דרשו את תמיכותיהם ביד חזקה והדבר הגיע לידי כך, כי בא־כח החברה, מר מאירוביץ, הוכרח לעזוב משרתו אצל החברה הזו ויצא לשבת בראשון־לציון. וימסור ועד חו"צ להאפ"ק את הנהלת הענינים הכספיים, היינו התשלומים למורים ולמושבות

אחדות לצרכי צבור וכדומהי הדבר הזה הביא אותי במגע ומשא את עניני החברה בעל פה ובכתב. ומכתב אחד שכתבתי להרב הגדול מר א. י. קוק (בסיון תרס"ו) הנני להביא כאן:—

„בתשובה על מכתבו מיום ג׳ אייר ש־ביאו לי היום: אמת הדבר כי הייתי בא־כח חברת הו"צ באודיסא זמן מה, אולם משבא הנה בא־כחם, הד"ר חיסין, השבוע שעבר, סלקתי את ידי מעסקיה בשמחה רבה, ומפני טרדותי הרבות לא אוכל להכנים עצמי עוד הפעם בענין זה.

אולם בגופא דעובדא, הנני מצטער מאד על המעשה בקוסטינה. הן מות וחיים ביד הלשון, וכפי שרואה אנכי ממכתב כבודו, באו אנשים וקבלו לפני כבוד הרב, כי יש בית הכנסת בקוסטינה, כי המורה עולב את הקודש שם ושלומי אמוני ישראל מרגישים בזה עלבון הדת, אשר על כן הם מבקשים להרחיק את המורה. אבל לי באו ואמרו, כי הבית הזה נבנה לא לשם בית כנסת, כי אם לשם בית ספר, ושלומי אמוני ישראל בקוסטינה היו בשלוה עם המורים של הו"צ עשרות שנים. רק מפני קטטה אישקא דרספק, שנפלה בין המורה ובין השוחט, הלך זה האחרון ואכל קורצה אצל שומרי תורה, והם שלחו לשם מלמד. קבלו לפני גם כן כי שומרי תורה, אשר דרכיה צריכות להיות דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום, — לא הלכו ליסד בית ספר לפי רוחם, או להעמיד מלמדים יראי ה׳ שישגיחו על עניני הדת, כי אם הולכים הם להרחיק את ההברה הספרדית ואת השלחנות מבתי הספר שיסדו חובבי ציון. בבואם לקסטינה לא שאלו לא את אדון הבית (הו"צ) ולא את באי כחם, והשליכו החוצה את השולחנות שיש בהם משום דרכי האמורי, ואת המורה לא נתנו להכנס אל בית הספר . . . הן התורה והמצוה לא בשמים ולא מעבר לים היא. ואת מי אין כמו אלה? גם אנחנו יודעים את האסור והמותר, את הקודש והחול, ובכל לבב ונפש היו רבים מאתנו נותנים ידם לשומרי תורה, אילו הלכו באמת בנתיבות התורה והדת ולא העמידו את כל היהדות על הלמוד; ותמת—גישטארבן, שרה — שרה בקרית ארבע — אין קרית ארבע, ולא גזרו על ההברה הספרדית משום פריצות, ועל השלחנות משום דבר אחר . . . ובמצב כזה מצטער אנכי על אבדן האמונה ועל מקל חובלים אשר בידי רועי הדור . . . לא אוכל לעשות מאומה בלתי אם לקיים „והמשכיל בעת הזאת ידום", עד אשר יערה ה׳ רוח קדשו ממרום להבין את האמת והצדק, ולדעת מה ה׳ שואל מאתנו.

ועתה עוד דברים אחדים לכבודו בענין האתרוגים שכתב לי. ידוע לנו, כי כבודו מסור בכל לבבו ונפשו לענין ישוב ארצנו, ואם ימצא לו גם רבנים

אחרים החפצים באמת להרחיב נטיעת האתרוגים בארצנו ולקיים „ולקחתם לכם משלכם", יש רק שני דרכים לפניכם: או להתיר את המורכבים, כי רק אתרוגים כאלה הם מהודרים, או להתיר גם את אלה שאינם מהודרים. הן ידעו חכמינו לפני דורות הרבה להתיר רבית על פי עסקא, מכירת המץ, פרוזביל. יקחו נא החכמים שבינינו עליהם הדבר הזה, ואז יפתרו את השאלה הזו לטובת הישוב".

פרק ל.

על הקונפירנציה בקלן. — וכוחים שונים והצעות שונות. — בנק איפותיקאי או קרן איפותיקאית. — הלואות לזמנים ארוכים בגרמניה, אוסטריה, אונגריה, שוייצריה ורומניה. — הצעה על הלואות לזמנים ארוכים אצלנו. —

באלול תרס"ו *) הלכתי אל הקונפירנציה בקלן. ארבעה ימים רצופים עברו בישיבות התכופות של הקונפירנציה ובאסיפה הכללית של בעלי המניות של היק"ב. ארבעה ימים אלו עשו עלי רושם רע ומדכא. היום הראשון עבר במשא ומתן בין בנטביץ וגרינברג, בדבר היחס של כל אחד מהם אל האגודה הארצית והעמדה, אשר הציונות צריכה לתפוס כלפי אגודה זו. ובאמת הלא יכלו גרינברג ובנטביץ להתוכח על דעותיהם בלונדון, ובפרט שדברו אנגלית, לשון שרבים מהנאספים לא הבינוה.

היום השני עבר במשא ומתן, וכוחים וקטטות בדבר שנוי תקנות הבנק, כל אחד מן הצדדים ראה בשנוי התקנות אסונה או הצלחתה של התנועה, אבל כשאני לעצמי לא נתתי לשנוי הישיבות כזו, מפני שברור היה לי, כי חלומות הארציים יעברו, כמו שאמרתי, רק כאשר תהיה להם ארץ.

אחרי כן עברו שני ימים בוכוחים על העבודה המעשית והפוליטית. ישנם בין המעשיים אנשים טובים שהיו אומרים, כי רק הם חפצים בעבודה מעשית. אבל כשאני לעצמי, היודע גם את דעת אלה החשודים רק על פוליטיקה בלבד, היה ברור לי, כי גם אלה חפצים בעבודה מעשית. ולכן היו לי הוכוחים האלה לזרא. אולם אפילו אם נניח כי משפט הבכורה בעבודה מעשית רק להם, למעשיים ה"א — אם כן מה היו צריכים לעשות? השכל הבריא אומר, כי היו צריכים לערוך פרוגרמה ברורה ומפורשת ולבוא אל אחיהם החשודים אצלם על פוליטיקה ולומר להם: כזה ראו ועשו! מובן הדבר, כי הפרוגרמה צריכה להיות

*) ממכתבי למר ברבש.

מסודרת ומנופה שתוכל לעמוד בפני הבקורת, ותהיה לפי כח היכלת של האמצעים שלנו, או עם מראה מקום לאמצעים. אבל מה מאד דאב לבבי והשתוחחה עלי נפשי, בהיותי במשך שני ימים עד ראיה ועד שמיעה להצעות, שאין להן שום בסים ושום אחיזה בחיים.

אחד מידידינו היותר טובים הציע לפני האספה ליסד בנק איפותיקאי. כולנו יודעים עד כמה נכבד מוסד כזה, אבל דוקא מפני גודל הענין הזה ונחיצותו לא היתה צריכה שאלה זו לעלות על שלחן האסיפה. הן המציע בעצמו ידע, כי לפני שנה התעסקנו בזה הענין. ערכנו את התקנות, החילונו בסטמבול במשא ומתן בדבר רשיון, ובפריז — עם אילי הכסף שישתתפו במפעלנו, אבל השתדלותנו לא הביאה פרי, לא בסטמבול ולא בפריז. אולם אם היתה להַמַציע איזו דרך כיצד להשיג את הרשיון בסטמבול, הלא היה צריך לדבר על זה בחוג קטן של הועד הפועל, אבל להתוכח על דבר חשוב כזה באסיפה רבת עם, לא לבד שלא יועיל, כי אם גם יזיק. ראשונה, הלא כל וכוחינו מתורגמים ונקראים בסטמבול ובמקומות אחרים המעונינים בזה; ושנית, הלא כל התכניות שלנו לרכוש לנו את הארץ באופן איקונומי ע״י יסוד בנקים, חברות לנטיעות, מסחר וחרושת המעשה, וכדומה — כל אלו הלא הם עסקי ממונות ודעתם של העסקנים בעלי הכסף חשובה לנו, אשר על כן היינו צריכים להזהר לבלי להתוכח על ענינים שהם בחינת „אשת אח שלא היה בעולמו״, ובפרט באסיפה כזו, שלא תוכל להועיל לענין הזה אפילו כחוט השערה. ובין כך וכך עברה העת והענינים החשובים לא באו כלל לידי וכוח ומשא ומתן. *)

הוכרחתי לשבת עוד שלשה ימים בבית מר וולפזון, עד אשר עלה בידי לטכס עצה עמו בנוגע לענינים שונים. במשך המשא ומתן בקש ממני לערוך הרצאה בדבר בנק איפותיקאי, שכבר דברו עליו בקונגרסים ובאסיפות. ובשובי לארצנו ערכתי את ההרצאה דלקמן:

על בנק איפותיקאי — מוסד שיתן הלואות לזמנים ארוכים, — מדברים בעולמנו זה כמה שנים. גם אנכי דברתי כבר בשאלה זו בהרצאותי הקודמות, אולם מפני שהשאלה הזאת נתעוררה על הקונפירנציה האחרונה, הנני מוצא לנכון לחוות דעתי עליה ביתר ברור.

ראשית דבר הנה, לפי דעתי, טעות בידי אלה החושבים, כי ע״י הלואות מבנק איפותיקאי, אפשר להרחיב התישבות על הקרקע של אנשים חסרי אמצעים

*) עד כאן.

או בעלי אמצעים קטנים, ובשביל זאת — בשביל הרחבת הישוב הקרקעי — מציעים ליסד בנק כזה. הנסיון של שלשים שנות עבודה על שדה ההתישבות החקלאית הראו לנו, כי סוג מתישבים כזה, אם יתנו להם הלואות לקנות קרקע, או אפילו אם את הקרקע תתן להם הקרן־קימת והבנק יתן להם הלואות לבנין בתים, רפתים וכדומה אפילו בתנאים נוחים—לא יהיה ביכלתם לשלם את הסלוקים השנתיים מהכנסות נחלותיהם; הלואי שתספקנה להם הכנסותיהם לפרנסתם, ולכן לא יוכל הבנק האיפותיקאי להיות כלי שרת ליסוד מושבות לאנשים חסרי אמצעים או בעלי אמצעים קטנים. אולם אם לא יוכל לעזור לסניף התישבות זה, — בכל זאת נחוץ מוסד כזה בארצנו לסוגי מתישבים אחרים כמו:

א. למתישבים חדשים, שהשקיעו חלק הגון מכספם לרכישת נחלתם, בנין בתים וכדומה, וחסרים להם סכומים ידועים לשכלל המשק, לקנות בהמות וכדומה.

ב. למתישבים המקבלים אדמה בחכירה מאת הקרן קימת ויש להם אמצעים לבנין בתים וצרכי ההתישבות הראשונים, אלא שההלואה דרושה להם רק בשביל השכלול לבד.

ג. לבנין בתים לפועלים על־יד המושבות הגדולות, כדי לתת אפשרות למומחים שבהם להתישב על חלקות קטנות מאדמת הק״ק לעבוד חלקות אלו, וגם — כשכירי יום אצל בעלי נחלאות גדולות.

ד. לעזור לאכרים מומחים להגדיל ולפתח גני ירק, נטיעות, ליסד מחלבות וכדומה.

ה. לרכוש בנינים בשביל בעלי תעשיה קטנה.

ו. למתן הלואות לשם סדור שכונות עבריות מודרניות בירושלים, בחיפה, בטבריה, בצפת ובשאר המקומות.

השאלה היא, איזה מוסד דרוש לנו בשביל נתינת הלואות כאלו, שתוכלנה להביא תועלת לישוב היהודי: בנק איפותיקאי או קרן איפותיקאית; כלומר — בנק מאושר ע״י הממשלה ופתוח לכל דורשיו, או קרן מצומצמת, שתהיה מחוברת אל אחת החברות הציוניות שלנו (האפ״ק או הקרן קימת), שעבודתה תהיה פחות פומבית ויותר צנועה ותשמש רק לישוב היהודים.

לפי דעתי אנכי, אין מקום כעת בארצנו לבנק איפותיקאי, מפני כמה טעמים: ראשית, — אי אפשר להשיג רשיון למוסד כזה, מפני שהחוקים הטורקיים אינם מכירים בחברה כבעלת אישות חוקית, שתהיה לה היכולת לרכוש קרקעות על שמה או לקבל משכנתאות.

שנית, — כדי שיוכל בנק איפותיקאי לנהל עסקיו בסדר נכון, כמו באירופה, יש לסדר את ספרי המקנה והגלוי בכל ארצנו, להציב את הגבולות ולהסיר כל הסכסוכים, עד אשר אפשר יהיה לעשות שטרי מקנה או משכנתא בזמן קצר, כנהוג באירופא, ולא במשך זמן ארוך—חדשים רצופים, כנהוג עכשו בארצנו.

שלישית, — קרקעות היהודים מדודות ומסומנות בספרי האחוזות של המושבות על הצד היותר טוב, אבל בספרי האחוזות של הממשלה, רשומות כל אלו הנחלאות על שמות שאולים, והן אינן מופרשות, ולכן כאשר יבוא בעל נחלה לעשות איפותיקי בהבנק האיפותיקאי (שידרש את האיפותיקי כמובן דוקא בערכאות הממשלה), יוכרח קודם כל לעשות שטר מכירה על שמו; בשביל שטר מכירה רשמי יהיה נחוץ להפריש גם באופן רשמי את הנחלאות מן השטח המשותף במושבה, — ענין הפוגש מכשולים רבים, הוצאות רבות ואבוד זמן הרבה תחת המשטר הטורקי, ויהיה קשה מאד להוציאו אל הפועל אפילו תחת הנהלה מסודרה, שאליה אנחנו נושאים עינינו.

רביעית, — נכסי דלא ניידי של היהודים בארצנו, הם רק ארבעה־חמשה אחוזים למאָה מן הקרקעות של אינם יהודים, ובנק איפותיקאי הנוסד עפ"י תקנות מאושרות מאיזו ממשלה שתהיה, הלא תהיה תעודתו לתת הלואות לכל בעל קרקע, ובתנאים אלה לא יביא תועלת להישוב היהודי, כי אם יגדיל ויחזק את מצב בעלי הקרקעות של אי־יהודים, ואי אפשר יהיה אז כלל לקנות מהם קרקעות.

חמישית, — אם מי מהלווים היהודים לא יסלק את ההלואה שלוה מן הבנק על נחלתו, קשה יהיה לגשת למכירת הנחלה. היהודים לא יקנוה, מפני שהיהודי לא ילך לנַשֵל את חברו מנחלתו, ולמכור נחלאות של יהודים במושבות לאי־יהודים, הרי ודאי שאין זה רצוי לנו מהרבה בחינות.

ששית, — להמכשולים האלה הנושאים עליהם אופי יהודי מיוחד, צריך עוד לצרף את המכשולים הכספיים, המונחים על דרך עבודת בנק כזה בארץ ישראל.

ידוע הדבר, ששום בנק איפותיקאי אינו יכול לפתח עסקיו, אלא אם הוא עובד לא רק עם הקרן היסודית שלו, כי אם גם עם אובליגציות שהוא

מספיק. אם ייסדו איפוא בנק א׳פותיקאי בהון יסודי קטן, לא ירכוש לו אמון בשוקים הפיננסיים של אירופא ולא יהיו מהלכים לאובליגציות שלו. ובשביל בנק בעל הון גדול אין בפלשתינה עסקים עדיין.

על כל אלו יש עוד להוסיף, כי בכלל בנק איפותיקאי יכול לשמש רק בשביל בעלי אחוזות גדולות, הלוקחים בהלואה סכומים הגונים, שכדאי להם לאבד זמן, טרחה והוצאות הדרושות, כדי לעשות איפותיקאות ולמכור את האובליגציות וכדומה. אולם בשביל האכרים והנוטעים שלנו — המכונה הזאת היא כבדה יותר מדאי, ולא יוכלו להוציא ממנה תועלת.

השקפה קטנה בהספרות, בנוגע להלואות לזמנים ארוכים לבעלי אחוזות קטנים, מראה לנו, כי בעולם הנאור ניתנות הלואות כאלו, כלומר לאכרים — ע״י אגודות משותפות וקופות מלוה.

בגרמניה, ובפרט בארצות הרהיין והססן, נותנות הלואות לזמנים ארוכים קופות מלוה של רייפאייזין ושולצה דיליטש. בשנת 1903 נתנו קפות המלוה בארצות אלו תשעים מליון מרקים הלואות איפותיקאיות.

באוסטריה נותנות האגודות המשותפות הלואות אגרריות. בשנת 1904 היו 2316 אגודות (30% מסוג שולצה דיליטש ו-70% מסוגים אחרים), שעיקר עסקיהם היה לתת הלואות לזמנים ארוכים.

באונגריה היו בשנת 1906 אגודות במספר 722, שעשו הלואות ברשיון הממשלה.

על הקונגרסים של בעלי הנחלאות הקטנים באיטליה בשנת 1903 וגם 1907, החליטו ליסד קופה מרכזית לעזור לאגודות המשותפות בנתינת קרדיטים לזמנים ארוכים; בין הלקוחות של הקופות באיטליה ישנם 24% הלוקחים הלואות לזמנים קצרים, והזכות ניתנה להם להחליף חובותיהם עשר פעמים, בתנאי לשלם כל פעם את החלק העשירי.

בשוויצריה ישנן 90 אגודות משותפות, שהבנק הממשלתי נותן להם סכומים הגונים, בשביל שישתמשו בהם להלואות לזמנים ארוכים.

ברומניה נותנות האגודות המשותפות הלואות לזמנים קצרים; ויש ברשות הלווים להחליפן עשר פעמים, בתנאי לשלם כל פעם עשרה למאה מסכום ההלואה.

מענינים גם תנאי עבודת הבנק החקלאי בברן, שנתיסד בשנת 1896. קרן הבנק הזה נתיסדה על ידי מניות בנות 100 מרקים, עם ערבות של כל בעל מניה פי עשרה ממחיר המניה. הממשלה נתנה להבנק הזה מליון אחד מרקים בלי רוחים, וארבעה מליונים ברבית ארבעה אחוזים למאה, והוא נותן הלואות לבעלי הנחלאות הקטנים להנהלת המשק וגם להשבחת הקרקעות.

בתנאים אלה מתחילות לעבוד האגודות המשותפות בצרפת, שגם להן נותנת הממשלה הלואות בסכומים קצובים בלי רוחים.

אחרי השקפה זו, — בראותנו שהממשלות האירופיות שיש להן היכולת הכספית והחוקית ליסד בנקים איפותיקאים ויש להן אכרים, נוטעים וכדומה במדה מרובה, מסתפקים בענין הלואות לסוג זה באגודות משותפות וקופות מלוה, בראותנו זאת — יש רק להתפלא, על שאנחנו,—שקשה לנו להשיג את הרשיון וגם את הכספים בשביל בנקים איפותיקאים ומכשולים רבים מונחים על דרכנו, — אנו דוקא מדברים על יסוד בנקים, ומקצעות הישוב הדורשים קרדיטים כאלה נשארים בינתים בלי האמצעים הנחוצים. מדברים ומתוכחים אנחנו על דברים שלא נוכל להשיג, ומניחים ענינים חיוניים, שבידינו להוציאם אל הפועל.

אחרי הדברים האלה אני מציע להניח את ענין יסוד בנק איפותיקאי וליסד קרן איפותיקאית על יד האפ״ק או הקרן־קימת ולהשתמש בהונה להלואות לזמנים ארוכים, לאלו ענפי ההתישבות הנזכרים למעלה, על פי התנאים דלקמן:

א. המשכנתאות שיעשו בעת ההלואות האלו תהיינה רשומות לא בספרי האחוזה של הממשלה, אלא בספרי האחוזה של המושבות.

ב. ברוב המקומות צריך לסדר את הדבר, שההלואות תנתנה לחבורות קואופרטיביות ואולי גם בערבות הדדית.

ג. ההלואות צריך לתת בסכומים כאלה, שהסלוקים השנתיים יעלו רק לחלק קטן של ההכנסות הרגילות, ולא יפלו סלוקי ההלואות למשא על האכר ועל המשק שלו, וכשיפגר הלוה להכנים את סלוקו השנתי אזי ירדו לא להנחלה, אלא להפרי, שלא קשה למכרן.

בשביל להמציא את הכספים הנחוצים לקרן זו הנני מציע:

א. להוציא אובליגציות על ידי הבנק או קרן־הקימת ולהשתדל להפיצן בחוגי היהודים. אם קשה יהיה למכור אקציות של בנק איפותיקאי על סכום

גדול, אפשר להאמין, שעל ידי תעמולה ידועה ימכרו אובליגציות בשביל קרן זו שתדרוש סכום פחות.

ב. הבנקים שלנו יפרישו סכומים קצובים לקרן זו בתור הלואה.

ג. חלק מההכנסות של הקהיק, או אפילו רובא דמנכר מהן ימסרו ג״כ לקרן זו בשביל הלואות למתישבים מסוגי א. ב. ג. (היינו: מתישבים על אחוזותיהם, מתישבים על אדמת הקה״ק ובנין בתים לפועלים).

האמצעים האלו, לפי דעתי, יספיקו בזמן הראשון להלואות שהזכרתי למעלה ובפרט להלואות מסוגי א. ב. ג. (היינו: למתישבים על אחוזותיהם, למתישבים על אדמת הקה״ק ולבנין בתים לפועלים). והיה כאשר יועמדו חוכרים בעלי אמצעים ופועלים מומחים על קרקעות הקה״ק ויִוָדע בעולם היהודי, כי ההסתדרות שלנו מסדרת ישובים בריאים על יסודות בריאים, שאינם זקוקים לתמיכות תמידיות, — אז יוגדלו הכנסות קרן הקימת וגם האמצעים לקרן האיפותקאית ינתנו ממקורות אחרים ותשאר קרן עולמית לתועלת הישוב היהודי בארצנו.

אחרי כל האמור למעלה ברור הדבר, כי במצבנו הכלכלי ובמצבו המדיני של הישוב היהודי, יותר מתאים למטרתנו ליסד קרן איפותיקאית לא באופן פומבי, אלא בתנאים צנועים, וכאשר תבוא השעה המוכשרת להגדלת הלואות איפותיקאיות בכפר או בעיר לבנין בתים, אזי, אם יהיו לנו האמצעים, נלך ליסד בנק כזה, ואם יחסרו לנו האמצעים, תבאנה חברות פיננסיות אחרות ותיסדנה בנקים כאלה. קרוב הדבר, שהבנקים האיפותיקאיים העובדים במצרים ייסדו סניפים פה, וכפי שידוע לי, יש כבר לאחד מהם רשיון לזה, וכבר עשה פה אילו חקירות. אפילו אם לא נרצה, לא נוכל להתנגד לחפץ חברות כאלו. אולם בגופא דעובדא לא יהיה לנו ענין להתנגד, אם אלה הזקוקים להלואות, ישיגו תנאים יותר טובים אצל הבנקים הגדולים מאשר אצל הבנקים שניסד אנחנו. וטבעי הדבר, כי במקום שיוכל אדם להשיג תנאים יותר טובים, הוא הולך לשם. עד כמה שדבר זה טוב ויפה או לא — לא פה המקום לברר, אבל את האמת אי אפשר להסתיר.

עד כאן ההרצאה.

והעת המוכשרת ליסד בנק איפותיקאי ולהרחיב על ידו סניף עבודתנו בהלואות לזמנים ארוכים, באה אחרי כבוש ארצנו ע״י צבאות האנגלים והכרזת בלפור, מפני כי הממשלה האנגלית בעלת המנדט, הסכימה לאשר חברות אקציונריות.

בשנת 1918—1921 באתי בהצעות בענין זה לפני הדירקטוריום של הבנקים שלנו ובמשא ומתן עם הנציב העליון וג'ימס רוטשילד, שהיה אז בארצנו. בשעה שהנני כותב הדברים האלו, יסוד הבנק הזה הוא במצב ההתהוות ופרטים עליו ועל עבודתו יבואו בחלק השלישי מספרי זה, שיכיל חומר לעבודה הציונית באותה תקופה. אבל כעת כבר אפשר לאמר, כי הבנק הזה יתן הלואות לבנין בתים וכדומה, אבל הענינים הישוביים בכפר ובעיר, שמניתי אותם למעלה, עדיין מחכים ליסוד קרן מיוחדת.

פרק לא.

עבודתנו לטובת הישוב. — המשרד הא״י. — בית ספר בצלאל. — יחס הפחה אלינו. — הסניף הבירותי. — המצב במושבות ובערים. — הועד האודסאי. — גימנסיה עברית. —

בראשית שנת 1907 הרציתי לפני הדירקטוריום על אודות עבודת האפ״ק ושלחתי חשבון מפורט מההלואות שנתנו לקנין קרקעות, לאגודת נוטעים, לעשית יין, לבתי חרושת ולהסוחרים, לקופות מלוה ואגודות משותפות, וכן גם חשבון הרוחים שהביאו העסקים השנה. יחד עם זה הרציתי על ענינים כלליים ישוביים כדלקמן:

המשרד הארץ־ישראלי: הד״ר רופין וסגנו ד״ר טהון מיסדים פה המשרד הזה. אנחנו מסרנו להם הנהלת נחלאות הקה״ק שהיתה בידינו, עסק קנית קרקעות, סדור יתומי קישינוב וכדומה ענינים שונים, שלא נכנסו להוג עבודת האפ׳ק. לבד זאת הבטחנו להם עזרתנו במסירת ידיעות שונות, בנוגע לקנין קרקעות שונות והלואות כספים לעסק זה, ונקוה כי עבודתנו ההדדית תביא תועלת גדולה להרחבת הישוב.*)

בית הספר בצלאל, אעפ״י שהוא חדש עדיין, הוא מראה כבר אותות חיים. אל המכון הזה באו כבר כשמונים תלמידים ותלמידות ונפתחו שני בתי מלאכה — למלאכת שטיחים ויציקה. סודרו שעורי ערב לתלמידים־אומנים בשביל העתידים להיות מורים. התלמידות במחלקת השטיחים, אורגות שטיחים

---

*) עבודת המוסר החשוב הזה, תמלא פרק גדול בדברי ימי עבודת ההסתדרות הציונית ויכתב בודאי ע"י מיסדיו. ואנכי בספרי זה, בחלק השלישי, אדבר רק בנוגע להיחסים שהיו בינינו, כשהמוסדים האלה נפגשו בעבודתם.

לפי ציורים הנתנים להן. הפרופסור שץ, העובד במרץ גדול, מבטיח, כי במשך שנת הלמוד הראשונה תלמדנה התלמידות על נקלה לעבד על־פי כל ציור שינתן להן. עבודת השטיחים תהיה, לפי דברי מר שץ, רק בשביל נשים, אולם בשביל הגברים, יש בדעתו להנהיג את כל המלאכות המצויות בדמשק כמו: רהיטים משובצים בצדף, מלאכת מקשה במתכת, חטוב באבן וכדומה.

אם ההנהלה המסחרית של המוסד הזה תהיה מסודרת באופנים טובים, אז יש לקוות, כי בתי המלאכה האלו יתנו מחיה ופרנסה לרבים. אחת הדרכים היותר נאמנים להרחבת הישוב היא, לפי דעתנו — חרושת המעשה, וכמובן — חרשת מעשה כזו, שתוכל למצא קונים לתוצאותיה, לא רק אצל היהודים החפצים לתמוך במוסד הזה, אלא בשוקים הגדולים.

מי שהיה פחת ירושלים היה לבו טוב ליהודים ולענין כניסתם לארץ. הוא המתיק את חומר הפקודות הנוגעות לקנין קרקעות; הוא נתן תמיד רשיונות ליהודים לקרוא אסיפות, לערוך נשפים וכדומה, וגם היה בחפצו לסדר את הקהלות הישראליות בארץ על פי חוקי טורקיה הנותנים זכויות רבות להן. אולם היהודים בעצמם, מפני פרוד הדעות והמחלוקת, לא קבלו טובה מרובה זו. בחודש נובמבר עזב פחה זה את הארץ ובמקומו בא פחה חדש. אנכי דרשתי לשלומו והוא קבלני בסבר פנים יפות. מאחדים מידידינו הערבים נודע לי, כי באחת הישיבות חוה את דעתו, כי אין בחפצו להכביד על היהודים בחקים מעיקים, ובעניני קרקעות ילך בדרך הפחה הקודם.

בחדש יולי פתחנו את הסניף בבירות. למנהל נמנה על־פי העצתכם והסכמתי הד"ר יעקובסון. לעזר לו העברתי מירושלים את מר ליפבסקי. אנשים אלו ידועים לכם ואין לי להאריך בדבר. במשך השנה הזמנתי את מר יהודה גרזובסקי לגזבר. מר גרזובסקי יושב בארץ זה מכבר וידוע בספרות העברית בחבוריו הרבים, וידוע כמו כן באהבתו לעמו ומסירותו להישוב בארצנו.

כשפתחנו את הסניף הזה לא הסתפק הוואלי הבירותי במכתב שהיה בידינו מאת המנוח דיקסון, מי שהיה קונסול בירושלים, שנאמר בו כי הציר האנגלי קבל הודעה מאת השער הגבוה, שבה ניתנה לנו רשות לעבוד בכל פלשתינה וסוריא; הוואלי דרש מאתנו רשיון מיוחד מסטמבול, אולם הקונסול האנגלי עמד לימיננו, והמשא ומתן בינינו עבר בשלום.

היקבים בראשון לציון וזכרון יעקב מסרה היק"א לידי האכרים בחדש אוקטובר שנה שעברה. למנהל העסק נבחר מר זאב גלוסקין. כשרונו,

חריצותו ומסירותו לעסק הזה, אשר בו תלויים עתידות המושבות העומדות על הכרמים, יוכלו לשמש ערובה נאמנה, כי הוא יעמיד את העסק הזה על בסיס נכון, ימצא שוקים ליינות של היהודים ויפתור את השאלה הקשה הזאת, המנסרת בעולם הישוב זה כמה שנים.

המושבות הקימות על עבודת האדמה, ראו בשנה העברה ברכה בעמלן והן מתפתחות היטב, וקצת מהן נתגדלו על ידי קרקעות, שנקנו על גבולותיהן.

מן העולים שבאו אל הארץ עם אמצעי כסף בידם וחפץ עז להשאר בארץ, יסדו אחדים מהם בתי חרושת קטנים ובינונים, כמו בתי חרושת למעשה סבון, וכדומה. אחדים עוסקים במסחר הבינוני ואחדים קנו פרדסים בפתח תקוה.

העיר יפו קבלה צורה יותר אירופית בשל התישבות כמה עשרות משפחות של בני אדם בעלי השכלה ותרבות. היהודים פתחו להם קלוב, ערכו נשפים, הציגו מחזות וגם בפעם הראשונה — מחזה בעברית. בשל התרבות האוכלוסים ביפו, נתיקר שכר הדירות עד למעלה ראש, והצורך בבנין בתים הובלט מאד. נוסדה אגודה לתכלית זו, המשתדלת לקבל בערבות הבנק הלואה בסכום 150000 פרנק על מנת לשלם לשיעורים את הקרן והריוח במשך כמה שנים, וכבר באנו בחליפת מכתבים עם הדירקטורים בענין זה.

וגם על ירושלים ירדו בשנה זו טפות אחדות מטל התחיה. באו עולים אחדים המבקשים עבודה וחיים. בנו בתים, עשו מסחר וקנין. אחד חכר, במרחק שתי שעות מירושלים, אחוזה גדולה, שיש בה אדמה לזריעה וגם בית הבד. חברה אחת בנתה בית חרושת לכבישת שמן מן הפסולת (הגפת).

הועד האודיסאי פתח בשנה זו לשכת מודיעין. היא נפתחה רק לפני כחדש או שנים, ואשר על כן לא נדע עוד מה עשתה לטובת הישוב. הועד הנזכר מכלכל את הוצאות בית הספר לבנות ביפו, תומך בקצת מבתי ספר במושבות ובקצת מן המושבות נתן תמיכות כסף גם לצרכי צבור שונים. נתרבו גני הילדים ובתי הספר וההנוך הלאומי הולך ומתפשט.

עוד בשנה שעברה דברתי על לב מורים אחדים והצעתי לפניהם לפתוח פה בית ספר בשעור למודים, הנהוגים בבתי הספר התיכוניים בארצות אירופה. הראיתי להם על כמה וכמה משפחות ביפו, החפצות לתת לבניהם השכלה במדת בתי ספר תיכוניים, למען יצאו מבית הספר הזה לחיים מעשיים, או ילכו לאירופה מזוינים בידיעות כאלו, שיהיה ביכלתם להכנס לאוניברסיטה, — אבל הורי הילדים האלו נבוכים ואינם יודעים היכן יוכלו למצוא את חפצם. המורים הפרטיים

מלמדים על פי שטות שונות, ואין אחד מהם נותן לילדים, מה שבית ספר מסודר יוכל לתת, בעוד אשר ההורים מוציאים כספים בסכומים כאלו, שהיה אפשר להחזיק בית ספר תיכוני. ולכן הצעתי לאחדים מהמורים להתחבר יחד ולפתוח בית ספר בינוני. אולם השתדלותי לא נשאה פרי בשנה שעברה; לא נמצאו אנשים בעלי מרץ להוציא אל הפועל רעיון זה. השנה — פנה אלי ד"ר מטמן ואמר לי, כי יש בחפצו לקבל הצעתי וליסד בית ספר תיכוני, ובקש מאת האפ"ק הלואה לחכירת דירה ולקנות רהיטים וכדומה. נתתי לו הלואה והוא סדר בית ספר תיכוני. המרץ והמסירות לענין הזה מצד הד"ר מטמן ורעיתו משמשים ערובה, כי בית הספר הזה יתרחב ברבות הימים ויתפתח לבית ספר תיכוני. זהו בית הספר התיכוני הראשון, שלומדים בו את כל הלמודים בעברית. ועד חובבי־ציון באודיסא קצב תמיכה שנתית לבית הספר הזה, והלואי שיבואו מוסדות אחרים לעזרתו, ויוכל עמוד.

פרק לב.

ולפזון בארצנו. — ביפו, ירושלים והמושבות. — קאן בארצנו. — הנסיעה לעבר הירדן מזרחה. — לילה אחד באהלים על שפת הירדן. — על הר נבו. — במידבה. — שיחה עם הכומר הקטולי. —

בינואר 1907 הגיעני מכתב מוולפזון, כי בדרכו מנגב אפריקה הוא חפץ לבוא לארצנו ויבקש אותי לבוא לקהיר. בהיותי שם דברנו על נסיעתו לארץ ישראל והוא אמר לי פעם אחת: חפץ אנכי מאד ללכת לראות את ארצנו, לבקר במשרדי הבנק, להתבונן בעבודתכם שם, אבל הלא ראש הסתדרות הציונים אנכי, ומה יהיה אם הממשלה הטורקית תעכב אותי על חוף הים ביפו?.. בודאי תשתדלו אתם כולכם וגם הקונסול הגרמני יבוא לעזרתי ויתנו לי חופש, אבל אם יעצרוני אפילו לחצי שעה, הלא יהיה הדבר לעלבון לנו. ומה תאמר אתה?

אף־על־פי שהייתי ביחסים טובים עם פקידי הממשלה, בכל זאת לבי היה נוקפי — פן ואולי יהיה לנו איזה עכוב מצד פקידי הממשלה. כי מי יודע את רוח הפקידים המפחדים מפני הגבוהים עליהם. אבל בכל זאת החלטתי, כי וולפזון צריך ללכת לראות את הארץ. הפיגותי את פחדו והבטחתיו, כי לא יאונה לו כל רע.

לאחרי ישיבתי ששה ימים בקהיר שבתי ליפו עם וולפזון ורעיתו. — אחד מפקידי הבנק בא להודיע לי, כי אניתנו טעונה הסגר (קרנטין) יום אחד ושאל

ממני מי ומי צריך לבוא לקבל את פני וולפזון. ובאשר אני תמיד מתנגד לקבלות פנים והרעש הכרוך בהן, אמרתי לו, כי מי שירצה לתת כבוד לוולפזון יבא להבנק או לביתי. את הפקיד שלחתי אל הקימיקם להודיע לו, כי באתי יחד עם יושב ראש הדירקטוריום של הבנק שלנו. הקימיקם צוה תיכף ומיד, כי לא ידרשו מאתנו תעודות מסע, כי האניות הקטנות העומדות בחוף יורחקו ממקום העליה מהים על החוף, וכי הסבלים בחוף יחדלו מעבודתם ויפנו לנו את הדרך. הקימיקם בא בעצמו אל החוף לפגוש אותנו ונתן ידו להגברת וולפזון להעלותה מהספינה ואחרי כן הושיט ידו למר וולפזון. עברנו את בית המכס ולא דרשו מאתנו תעודות מסע ולא פתחו גם את כלינו, ושני שוטרים עברו לפני עגלתנו והרחיקו את הגמלים הרובצים תחת משאם, כדי לפנות לנו דרך. כך היה גדול כבודו של הבנק בעיני פקידי טורקיה.

באנו אל הבנק, ושם חכו לנו אחדים מנכבדי העיר, שבאו לקבל את פני ולפזון. בערב נערכה לו קבלת פנים גדולה בביתי. ביום י"ג ינואר הלכנו לפתח תקוה. צעירי המושבה, רכובים על סוסים אבירים, יצאו לקראת האורח במרחק חצי שעה מן המושבה. במושבה יצאו לקראתנו חברי ועד המושבה וה' שטמפר נאם לכבוד האורח:

„שני אילנות מסר לך הרצל — אמר הנואם לוולפזון — לשמור עליהם ולגדלם — הלא הם: הבנק והקרן הקימת. הראשון הולך ומשגשג ונושא פרי. אולם אל תוך השני בא הרקב, תולעים קטנות מקננות בקרבו ומשחיתות את שרשיו וענפיו, אשר על כן עליך לדעת זאת ולנקות את האילן, טרם עוד נשחת לגמרי".

וולפזון בקר במקוה ישראל, בראשון לציון, בואדי־חנין וברחובות, ובכל אלו המושבות נתקבל האורח באהבה ובחבה ובכבוד. מרחובות בא לעקרון ומשם דרך רמלה, במסילת הברזל, לירושלים, ובכל הדרך לויתי אותו.

בירושלים בקרנו תחלה את בית הספר „בצלאל". הפרופיסור שץ הראה לנו את כל מה שיסד ועשה: את א־יגת השטיחים, את הציורים השונים במחלקת הציור, את המוזיאום לדברים עתיקים שאסף בהשתדלות רבה וכדומה.

— כל זה טוב ויפה — אמר וולפזון — אבל האם יתן בית הספר ובית המלאכה להתלמידים גם את היכולת להוציא לחם מלמודיהם?...

עוד טרם הספיק שץ לתת תשובה ארוכה על השאלה הזאת, נכנסנו לבית הספר למלאכה של חברת כל ישראל חברים. בית הספר הזה נמצא

בחצר גדולה ובבתים גדולים ומרווחים. וכמה מחלקות היו בו: לארינה, לנגרות, ליציקה ולמלאכה בנחשת. וכאשר יצאנו משם פנה וולפזון, האיש המעשי הזה, עוד פעם בשאלה למר שץ: אם כל אלה פה — מה יש צורך בעבודתך אתה?

ברחוב, כמובן, לא דברנו על בצלאל, אבל בשובנו אל המלון נתחדשו הדברים בשאלה זו שעורר וולפזון. אנכי חויתי לו את דעתי בענין זה כדברים אלה: יש, אמנם, הבדל בין עבודת חכ"ח ובין עבודת שץ. שם עובדים פקידים, המקבלים הוראות מאת מוסד פילנטרופי, החפץ לעשות טובות ל ע נ י י ם — זאת היא עבודה בחשבון, עבודה הנובעת מן המֹח, ועבודת שץ היא עבודת הלב. אלא שגם כאן יש לסדר את הענין באופן יותר טוב. עבודת השטיחים תוכל לתת לחם לאנשים, אם בית המלאכה הזה יתעסק לא רק בעשית שטיח אחד בשביל וורבורג ושטיח אחד בשבילך, כמו שהיה עושה עד עתה, אלא בשביל השוק הגדול באירופא. ובשביל זה יש להעמיד על יד מר שץ סוחר בקי ומנוסה, שינהל בית המלאכה בנוגע לקנית חמרים, לעשית השטיחים ולמכירתם על בסיס מסחרי, ואז אולי יעלה בידיו להוציא מארצנו סחורות כאלה ותעשית ארג או מלאכות־יד עשויות מכסף ונחושת, מצדף, או מאבני ים המלה ולתת ע"י זה עבודה לידים רבות. אבל אם בית המלאכה יתנהג כמו שמתנהג עתה, הנה בכל טוב לבבו של שץ ובכל מסירתו לעבודתו לא יעלה בידו אלא להעמיד צַיָּרִים אחדים, או בדברים יותר ברורים — פרוליטאריאט מלומד, שהכנסותיו מועטות וצרכיו מרובים... מר וולפזון הסכים לדברי ואמר לי, כי בשובו לאירופא ידון עם הועד שנוסד בשביל הרחבת בית הספר וישתדל לסדר אותו כפי הצעתי.

שחרנו את בתי הספר השונים, את בתי החסד, את כותל המערבי ומקום המקדש והלכנו ליריחו. באנו עד הירדן ועד ים המלה ובצער ומרירות נפש הראיתי לוולפזון את הככר, שאמרתי ליסד שם חמש מושבות (פרק כ"ה) דברנו על המקומות ההיסטוריים אשר בפנה זו: על הגלגל — מקום שמם, שמראים לנו מורי הדרך; על הירדן, מקום שם עמדו כפות רגלי הכהנים והעבירו את ישראל בחרבה. מכיון שלא זכינו להבין את ערך המקומות האלו, באו הנוצרים ויצרו אגדה, כי פה הטביל יוחנן את ישוע הנוצרי והם בנו במקום זה צריף ובאים לטבול לשם.

שבנו ירושלימה ונלך משם לאדמת חדיד (כעת בן־שמן) ושחרנו את בית ספר של בלקינד ומשם חזרה ליפו, לזכרון יעקב וחיפה. משם הלך וולפזון אל הגליל, לבירות ומשם לאירופה.

* * *

אחר שבועות אחדים בא מר קאן מהאג לארצנו. שנים שלשה שבועות קודם בואו, שלח את אחד מפקידיו בהבנק שלו בהאג, והוא בקר את כל עסקי האפ״ק, ובבוא מר קאן מסר לו הפקיד הרצאה מפורטה, ועל פיה נשא ונתן אתנו אודות עסקינו בפרטיות.

אחרי שבקר את עסקי הבנק החליט לעשות תיור בארץ.

מר בנציגר, בעל משרד לתיורים, קבל עליו להוביל אותנו עד מידבא אשר בעבר הירדן מזרחה, מהלך שבע—שמונה שעות מיריחו, ומשם דרומה לסוב ים המלח ולשוב דרך חברון לירושלים.

לתכלית זו ניתנו לנו שני אהלים לשינה, אחד — לשמש מעין חדר אוכל, ואחד — לשם מטבח. אף שלח אתנו טבח, משרתים ומורי־דרך. בנסיעה זו נלוה אלינו גם מר דיזנהוף.

האהלים היו מסודרים כהלכה: היו בהם מטות, שלחנות, כסאות, מנורות, כרים וכסתות. מירושלים יצאנו ביום ד׳ י״ד אדר תרס״ז והלכנו ליריחו. את הלילה הראשון לַנוּ ביריחו והשני — על יד גשר הירדן, ולמחרת ביום הששי עברנו את הירדן ובאנו לארץ נהלת ראובן, גד והצי שבט המנשה. עבר הירדן המערבי ידוע להרבה והרבה מאחינו, אבל עבר הירדן המזרחי... הלא גם פה נלחמו אבותינו, שפכו דמם במלחמות רבות במשך אלפי שנה ורכשו להם חיי חופש — וכמה אנחנו מרוחקים כעת מא־ץ זו! במשך המש־שש שנים נהלתי תעמולה שנציג כף רגלינו שם; כתבתי להסתדרות שלנו, כתבתי לידידים, שלחתי משלחת לבא במשא ומתן עם הבידואים יושבי המקום הזה, תוצאות המשא ומתן הראו לנו, כי אפשר לסדר שם התישבות לאט לאט ובעקשנות נמרצה, אבל כל עמלי עלה בתוהו. והנה ראיתי בעיני את הארץ: אדמה פוריה, מים רבים שוטפים לאורך הארץ ולרחבה, התושבים מעטים ובכל מקום פגשונו בכבוד ובהכנעה. היעלה חפצי בידי לְיַחֵד עוד הפעם את ארץ ראובן, גד וחצי שבט המנשה?..

מגמתנו היתה כמו שאמרתי למעלה, ללכת למידבא, ואולם נטינו מעט הצדה ונבוא עד הר נבו. לרגלי ההר זורם מעין גדול מרובה מים, שהערבים קוראים לו „מעין משה״; על יד המעין אכלנו סעודת הצהרים ועלינו על ראש הר נבו. „עלה אל הר העברים הזה, הר נבו, אשר בארץ מואב, אשר על פני יריחו וראה את ארץ כנען אשר אני נותן לבני ישראל לאחוזה, מנגד תראה הארץ ושמה לא תבא״ — ובאמת המראה הנשקף משם על ארץ ישראל

נהדר מאד, נהדר המראה מרחוק, וגם מקרוב, בפנים, היתה הארץ טובה לפנים, ועם חי ישב בה וחי חיים מאושרים. ועתה הארץ שוממה משני עברי הירדן, ובמקום שעמד משה לראות את הארץ – מוטלות אבנים גדולות, שברי סלעים מעורבים באבני שיש, שנשארו מבית כנסת גדול לנוצרים, שנבנה שם בתקופת נוסעי הצלב.

ירדנו מהר נבו ואחרי רכיבה של שתי שעות באנו עם שקיעת החמה למידבא ונטינו את אהלינו על יד העיר הזאת. בלילה ירד גשם שוטף והחריב את האהלים והוכרחנו להכנס העירה ומורה דרכנו הביאנו אל מנזר קתולי — בנין אבנים גדול ובו חדרים רבים, וַנִּשָּׁאֵר שם במשך יום השבת.

ראש המנזר, כהן צעיר, קבל אותנו בסבר פנים יפות ונכנס אתנו בדברים.

— אתם יהודים, כך... היום לא תלכו מפה; אין היהודים נוסעים בשבת.

— נכון — עניתי לו.

— גם אנכי ממעי יהודים — אבי זקני ישב בעזה... לפני חמשים שנה, הגלות היתה קשה מאד והוא קבל עליו את דת מוחמד.

— אבל אתה נוצרי הנך?

— כן, אנכי נוצרי, מפני שאבי לא יכול לסבול את דת מוחמד, — הדת שהציקה כל כך לאבותיו היהודים, והוא הכניסני לבית הספר של הקתולים, כשהייתי קטן, ואין אנכי יודע כיצד היה הדבר, אבל נהייתי לנוצרי, למדתי והגעתי למעלת כומר.

— אבי היה מספר לי, — הוסיף אחר דומיה קצרה — כי הרבה, הרבה יהודים ישנם פה בעבר הירדן, הם ברחו לכאן מעבר הירדן המערבי מפני הרדיפות שהמושלמים רדפום שם. יהודים בורחים אלה סחרו פה בארץ, עבדו את האדמה וגם רעו צאן, אבל לא יכלו להשאר בדת היהודים.

— האם תדע דברים יותר מפורטים על היהודים שנטמעו בין הערבים פה? — שאלתיו.

— לא! אין אנכי יודע יותר ממה שאמרתי לך.

— ומה מעשיך פה? — הוספתי לשאול

— יש פה בית כנסת קתולי... ואנכי קורא מתוך הספרים הקדושים ודורש לפני המתפללים.

— ואיפה נמצאת פה המפה של ארץ פלשתינה ממוזאיקה?

— היא טמונה בבית הכנסת תחת מכסה של עץ, היום לא תוכלו לראות אותה, מחר אראנה לכם.

למחרת קמנו בבקר והנה כל הארץ מכוסה שלג. ראינו, כי לא נוכל להמשיך את נסיעתנו הלאה, כמו שחשבנו קודם, ושבנו ליריחו ומשם לירושלים.

* * *

מר קאן בא עוד הפעם לארצנו בשנת 1919 במטרה להתישב בה.

„כפי שאנכי מבין את הציוניות — אמר לי פעם אחת — הנה הציוני, אם יש לו רק היכולת, צריך לחיות בארץ ישראל".

לפני בואו בקש ממני לתור נחלה אחת בצפון הארץ, מקום שהאקלים יותר קרוב להאקלים ההולנדי, ובא בדברים בענין זה גם עם מר קלווריסקי. בבואו עם אשתו ושני ילדיו, הלך למטולה וישב שם זמן מה בכדי לבחון ולדעת, עד כמה האקלים בצפון הארץ, שהוא יותר קרוב להאקלים ההולנדי, מתאים לו ולמשפחתו. המצב המדיני לא היה עדיין ברור, ולכן עזב את הארץ, עד אשר יתבררו תנאי המנדט, שהיה אז בידי חבר הלאומים. בינתים באו הפרעות בירושלים וביפו ויעכבו את נסיעתו לפה. וכאשר שקטה הארץ בא בראשית שנת 1924 בפעם השלישית ביחד עם משפחתו ויתישב בירושלים. הוא סדר פעמים בחודש ישיבות של דירקטורי האפ"ק היושבים בארץ, ונכנס לכל פרטי עסקי האפ"ק, אף שלח הרצאות שונות להדירקטוריום בלונדון, שאדבר אודותם בחלק השלישי מספרי זה. מלבד זאת התעסק בבנין הבית מקרן וולפסון בשביל הספריה הלאומית והתענין בשאלות שונות בישוב ארצנו.

הממשלה ההולנדית מנתה אותו לקונסול מדינתה, שלא על מנת לקבל פרס.

פרק ל"ג.

יסוד אנגלו ליוואנטין בנקינג קומפ. — בא כח ההסתדרות הציונית בקונסטנטינופול. — אשור תקנות בנק אפותיקאי. — הצעה להגדיל קרן האפ"ק. — חברת האחריות; — פקדונות לאורך זמן.

אחרי בקוריהם של וולפסון וקאן (פרק ל'ב) בקר את ארצנו עוד דירקטור של האפ'ק, הלא הוא ד'ר נ. קצנלסון. הוא היה אחד הציונים שהתענינו בציונות הקונגרסית ובעבודה מדינית, אבל לא בעבודה בארצנו. בהיותו גם דירקטור של היק'ב, השתדל להרחיב עסקי הבנק הזה ברוסיה, בפרט בליבוי

עיר מושבו, ובבואו לארצנו, לא התענין בעבודת האפ״ק והסתפק בהמונות הפוטוגרפיות, שעשה בצלמוניה קטנה שבידו במשך נסיעותיו, ועם התמוגגות שב לארץ מולדתו.

בחשבון העבודה הציונית של מר ק. זלזכותו אפשר להכנים יסוד בנק ציוני בקונסטנטינופול ועבודתו בו בתור יושב ראש בהדירקטוריום של הבנק הזה.

בשנת 1907 הלך ביחד עם וולפסון לקונסטנטינופול, ובדעתם עלה שם ליסד בעיר זו בנק חדש, בעל קרן של חמשה ועשרים אלף לירות שטרלינג. הם נכנסו במשא ומתן עם בית מסחר אחד יהודי, מיטראני ושות׳, המתעסק בחלפנות ועסקי בנק, שהשתתף בלקיחת מניות של הבנק הזה והיה גם מנהלו הראשי של המוסד. הטעם ליסוד הבנק הזה היה, כי ימנו דירקטור אחד גם מן ההסתדרות הציונית, ואז יהיה לנו מוסד פיננסי וביחד עם זה גם בא כח פוליטי של ההסתדרות בבירת הטורקים. בשובם מקונסטנטינופול נתאספו הדירקטורים של הבנקים שלנו לאספה בקלן בבית וולפסון. באספה זו השתתפתי גם אנכי. במשך הישיבה הבעתי את דעתי, כי בנק עם קרן קטנה לא יוכל לרכוש לו איזו השפעה בחצר השלטון, ובא כח פוליטי מצד ההסתדרות בסטמבול יוכל להביא לנו תועלת רק כשיהיה איש פרטי ולא דירקטור של הבנק, מפני כי בעל משרה כזו יוכרח להשיב ריקם את הבקשות בדבר הלואות מצד הפחות הקרובים אל השער העליון, ואז ירכוש לו לא אוהבים אלא שונאים. דעתי לא נתקבלה והבנק נתיסד בשם אנגלו ליוואנטין בנקינג קומפני, והד״ר כצנלסון, שנטה לעסקים שונים בארצות שונות, נתמנה ליושב ראש בדיקרטוריום, כמו שהזכרתי למעלה.

אחרי שנתיסד הבנק הזה ומר מיטראני מסר למוסד הזה את כל האקטיבים והפאסיבים של בית הבנק הפרטי שלו, נתמנה ד״ר וויקטור יעקבסון לדירקטור ומנהל שני וגם לבא־כח פוליטי מצד ההסתדרות הציונית בבירת השולטן. ד״ר יעקבסון נכנס אל הפוליטיקה „המסדרונית״ בעיר הבירה, היה בא במשא ומתן עם כתבנים ועם אפנדים טורקים שחצנים שונים, היה עורך משתה תה בשעה החמשית, כנהוג בין השתדלנים הגדולים, והיה מזמין אליו את מכיריו החדשים, ואף יסד עתון בשפת צרפת להשפיע באמצעותו על הפוליטיקה הציונית.

לעבודתו הפוליטית של מר יעקבסון שייך גם אשור תקנות בנק איפותיקאי בסטמבול.

למעלה, פרק ל', הבאתי את הצעתי בדבר בנק כזה, שבה בארתי, כי לפי דעתי יסוד בנק כזה ע"פ חוקי טורקיה — הוא למותר ואף למחסור; שאי אפשר בתנאים כאלו ליסד בנק כזה, שיהיה לתועלת לישוב היהודי, ואם ייסדו מוסד כזה, יעזבו את ההצעה ליסוד קרן להלואה לזמנים ארוכים, שהיתה נחוצה מאד. אבל לד"ר יעקבסון נחוץ היה להראות איזו עבודה מעשית, ובאותו פרק הורד עבדול חמיד מכסא מלכותו ובטורקיה הונהגה קונסטיטוציה על ידי הטורקים הצעירים. מושלים אלו חפצו להראות את התקנות הטובות, שחדשו בארצם והקילו ביסוד חברות אקציונריות וגם הבטיחו להוציא חוק, אשר על פיו אפשר יהיה לחברות בערבון מוגבל לרכוש נכסי דלא ניידי ולקבלן באיפותיקא. ויבא ד"ר יעקבסון וערך תקנות לבנק אפותיקאי. הממשלה הטורקית אשרה תקנות אלו, מפני כי מאשור זה נהנתה הממשלה שקבלה את כס האשור, וגם השתדלנים הטורקים נהנו... אולם למעשה אי אפשר היה להוציא מחברה זו תועלת לעבודתנו בארצנו. הוסר העכוב הראשון, שמניתי בהרצאתי הנזכרת למעלה (צד 134) אבל נשארו שאר העכובים שבארתי שם. ומלבד זאת נכנסו לתוך התקנות חומרות וסייגים כאלה, בנוגע למתן הלואות, עד שאילו היה נפתח לא היה ביכלתנו להשתמש בו למטרתנו. ונוסף לזה הצריכו התקנות לפתוח בקונסטנטינופול מרכז וסניפים במקומות אחרים, שבהם נכללה גם ארצנו. אבל נראה היה הדבר, כי אם יפתח המרכז בבירת טורקיה, — בעיר גדולה כזו, לא יספיקו אוצרות קורח למתן הלואות להטורקים ולא יהיו איפוא אמצעים לעבוד בארצנו. ובכל זאת שלמו לממשלה מס האשור והחזיקו משרד בקונסטנטינופול והוציאו יותר ממאה אלף פרנק לתשלום משכורת במשך כמה שנים.

ועוד דבר אחד הספיק יעקבסון לעשות בקונסטנטינופול: הוא בא בריב עם החכם באשי מר חיים נחום, — עם האיש הפקח הזה, שהיתה לו באמת השפעה גדולה בחצר השולטן, והיה יכול להביא תועלת להסתדרות הציונית.

כך „עבד" יעקבסון חמש־שש שנים והוציא כסף רב להוצאות גלויות ונסתרות. כמה פעמים בשנה היה הולך מקונסטנטינופול לברלין והיה מרצה שם הרצאות פוליטיות באספות הועד הפועל. באספה אחת זכיתי להשתתף. הדבר היה בקיץ שנת 1911, אחרי שוולפסון התפטר ממשרת ראש ההסתדרות והפרופסור וורבורג ישב ראש. באספה זו הרצה יעקבסון על עבודתו הפוליטית ומרכז ההרצאה היה, כי פקיד אחד אמר לו, כי היהודים והישמעאלים הם שתי אצבעות ביד אחת... ובשורה זו הביע בצרפתית ותרגמה לגרמנית.

תוצאות כל העבודות האלו היו, כי העתון, כמובן, לא השפיע על הממשלה המקומית, התה לא הביא לו את מקורביו של עבדול חמיד, והבנק האיפותיקאי — תקנותיו נשארו בארכיון של ההסתדרות הציונית.

והבנק אנגלו ליוואנטין? — גם הוא עבד בהנהלת מר יעקבסון והלוה כספי הבנק היהודי לטורקים בקונסטנטינופול, טשאלדזי וכדומה ערים שונות בטורקיה, עד שבאה המלחמה העולמית. במשך זמן המלחמה נפסק המשא והמתן בין הבנק הזה והדירקטוריום בלונדון. אחרי המלחמה באה העת לצאת מן העסק הזה ולפיכך מכרו את המניות של המוסד הזה במחיר שאפשר היה להשיג — ואת הבנק עזבו בידי השותף „מיטראני".

* * *

במשך שנת 1908—1909 הצעתי לפני הדרקטוריום להגדיל את קרן האפ"ק, על ידי העברת עסקי היק"ב אליו. בהרצאתי בענין זה הראיתי על שני חסרונות בפוליטיקה הבנקאית שלנו. ראשית, שהלקנו את הקרן של מאתים וחמשים אלף לירות שיש לנו, בין שלשה בנקים (היק"ב, האפ"ק והאנגלו ליוואנטין), בשעה שבכל העולם הבנקים הקטנים משתדלים להתרכז ולהתחבר למוסד אחד יותר גדול; ושנית — במצב הנוכחי עושה היק"ב עסקים באירופה והאפ"ק במזרח; הראשון הוא פעוט יותר מדאי כבנק בלונדון והשני אינו רוכש לו שם הראוי להתכבד במזרח, מפני שהקרן שלו קטנה גם בשביל בנק מזרחי. כדי לסדר את הבנקים שלנו באופן היותר טוב וניכר בעולם המסחר, הצעתי שהיק"ב יקנה מניות של האפ"ק עוד על סכום מאתים אלף לירות שטרלינג ויהי אז להאפ"ק קרן של שלש מאות אלף לירות שטרלינג — קרן הראויה להתכבד בה בארצות המזרח. היק"ב ישאר מוסד המחזיק מניות של בנקים אחרים, כמו שמקובל באנגליה, והאפ"ק יעשה את כל העסקים שהיק"ב עושה כעת באירופא. התוצאות תהיינה, שהיק"ב ישאר כלי שרת של ההנהלה הציונית וישגיח על העסקים, שההברות המשועבדות לו עושות, וכשתבא העת וההסתדרות הציונית תכנס בעוד עסקים אחרים ותיסד עוד חברות מיוחדות, תהיינה גם אלו תחת ההשגחה העליונה של היק"ב. והאפ"ק כשיהיה בנק עם קרן של שלש מאות אלף לי"ש, ירכוש לו שם טוב כבנק מזרחי, שעיקר עסקו הוא במזרח כלומר — בארץ ישראל, והמרכז שלו עושה עסקי שעה גם בלונדון. ועוד דבר אחד ענין אותי בהצעתי זו.

מפני שהעסקים של היק״ב ושל האפ״ק היו נפרדים, קרו לפעמים חכוכים בין ההנהלות שלהם: האחת חפצה להרחיב את עסקיה באירופה, והשניה — השתדלה להרחיב עסקיה היא בא״י, בשביל שכל אחת חפצה להראות על תוצאות יותר טובות, אבל כשכל העסקים יעשו ע״י בנק אחד יוסרו החכוכים האלו והיק״ב לא יפסיד כלל מזה, מפני שכל הרוחים של האפ״ק יבואו אליו, אחרי שהוא בעל המניות שלה.

מר קאן, המומחה האחד בין כל חברי הדירקטוריום שלנו בעסקי בנק, סמך את ידו על ההצעה הזו, אבל דירקטורים אחדים לא הסכימו אתנו וכך נשתקעה ההצעה ונשארה בארכיון של הבנק.

בין ההצעות השונות שיש להן בסיס כספי, שערכתי לטובת הרחבת הישוב והגדלת האמצעים הכספיים של האפ״ק, היתה בתקופה זו (שנת 1910) גם ההצעה ליסד על יד האפ״ק חסכון כספים של אנשים פרטיים, דוגמת אחריות קרנות, הנהוגה בחברת האחריות בכל העולם. בענין זה הכנסתי לדירקטוריום של האפ״ק הצעה זו:

הרעיון של אחריות החיים — כלומר אחריות קרנות לנדוניא, לימי זקנה וכדומה, — נפוץ מאד בין אחינו בארצנו. בירושלים ויפו, ישנן אחת עשרה סוכנויות של חברות אחריות גדולות — אנגליות, גרמניות, אוסטריות, שוויצריות וגם אמריקניות. סוכנויות אלו, שולחות סוכנים לכל הערים והמושבות בארצנו, ורוכשות להן לקוחות הרבה, מן התושבים בכלל ומאחינו בפרט. כפי שרואים אנו נפרעים בהבנק שלנו בכל שנה סלוקים בעשרות אלפים פרנק על חשבון הפוליסים. בארצות אחרות עומדות הממשלות על המשמר ודואגות לכך, שהכספים הנקבצים ע״י חברות האחריות, ישארו בארץ וישמשו לחזוק המצב הכלכלי של תושבי המדינה. אבל במדינתנו, בגלל חוקי הקפיטולציות, נוהג הפקר גמור בנדון זה, וכל חברה אוספת ומוציאה לחו״ל מדי שנה בשנה מה שהיא מקבצת אצלנו, והמדינה, העניה גם בלאו־הכי בכספים, הולכת ומתדלדלת על ידי זה יותר ויותר. אחת עשרה חברות גדולות למיני־אחריות שונים, העובדות בארצנו אף אחת מהן אינה משקיעה את כספה בארצנו, אלא עוזרות יחד לדלדול הארץ וחורבנה. בארצות הנאורות, במקום שהעזרה העצמית כבר באה לידי התפתחות ידועה, שם הספיקו כבר להעריך את הנצול הזה, אפילו בנוגע לחברות אחריות מקומיות, והתחילו ליסד חברות אחריות הדדית, ומשתדלים להשתחרר מן החברות הפרטיות. ברוסיה,

למשל, מתקימות כבר חברות אחריות הדדיות לכמה מעמדים (לפקידי מסלת הברזל וכו'). כיוצא בזה בגרמניה ובעוד מדינות שונות. והטעם הוא פשוט ודי מובן: הלא חברות האחריות האקציונריות, שההתחרות גדולה ביניהן, מפזרות הרבה כסף לתעמולה ולמשכורת גבוהה לסוכניהן ועמיליהן, ואחרי כל זה הן מחלקות גם דיבדנדה גדולה על מניות החברות, והרי את כל הריוח הזה אפשר לחשוך לטובת המובטחים ביסוד חברות־אחריות הדדיות. ואם בארצות אחרות, ששם בכל אופן נשארים הכספים בארץ והם חוזרים חלילה לחזוק המדינה, משתדלים להשתחרר מחברות האחריות הפרטיות, — אנו על אחת כמה וכמה צריכים להשתדל לסדר מוסדים כאלו שישאירו הכספים בארצנו.

אנו בארצנו לא נוכל ליסד חברה אקציונרית לאחריות, מפני שלא נוכל להשיג לא את הרשיון ולא את הכספים הנחוצים לברוא קרן גדולה כדי התחרות עם יתר החברות העשירות, וגם חברה הדדית לא נוכל לסדר, משום שקשה מאוד להשיג אשור מצד ממשלת טורקיה ליסוד איזו חברה שתהיה. לפתרון השאלה הקשה הזאת, שיש בה תועלת מרובה לישוב היהודי, הצעתי לסדר בהבנק שלנו מחלקה מיוחדת לקבלת פקדונות לזמנים ארוכים. זהו מעשה קטן, אבל ברבות הימים יוכל להתרחב באופן משביע רצון, על פי תנאים אלו:

הבנק יתן תעודות, כעין חוזה בין הבנק ובין המפקיד, אשר על פיהן יתחיב מקבל התעודה, המפקיד, להכניס במשך מספר שנים, בכל שנה ושנה, בפעם אחת או בשתים שלש פעמים במשך השנה, סכום קצוב, והבנק מצדו יתחיב לשלם להמפקיד בכלות מספר השנים הקצוב, סכום ידוע שיצטרף מן התשלומים השנתיים בהוספת רוחים, ארבעה למאה לשנה. למשל, עפ"י החשבון שעשינו, הנה אם יכנים לנו מפקיד אחד

במשך	20	שנה	33.70	פ"ר	כל	שנה.
"	19	"	36.25	"	"	"
"	18	"	39.00	"	"	"
"	17	"	42.15	"	"	"
"	16	"	45.70	"	"	"
"	15	"	49.75	"	"	"

אז יקבל מן הבנק אחרי עבור הזמנים האלה 1000 פרנק. תנאים אלו הם הרבה יותר טובים מהבטחת קרן של 1000 פרנק בחברות אחריות אחרות,— פשוט, מפני שאנו הנחנו לבסיס ארבעה למאה, בשעה שהם משלמים רוחים

פחות מזה. אמת הדבר, כי אנו יכולים לקבל רק פקדונות לשלם בסוף מספר שנים ידוע (זה נקרא אצל החברות „בטחון עד שיחיה"), אבל אין אנחנו יכולים לקבל עלינו לשלם, במקרה כשימות המפקיד, כל הסכום הקצוב, מפני שאין אנו חפצים לקבל עלינו הריסק בענין זה. במלים אחרות: אצלנו אין זה „הבטחה" במלא מובן המלה הזאת, כמו אצל חברות אחריות, אלא „חסכון", אבל סוף סוף התוצאות תהיינה טובות בשביל המפקיד או המבטיח „עד שיחיה", ובמשך הזמן, כאשר נלמד לדעת את הענין הזה, אזי נרחיב חוג פעולותינו ואולי נמצא דרכים בשביל סוגי הבטחה אחרים. חושבים אנחנו, כי הבנק שלנו בשמו הטוב ימשוך בארצנו מבטיחים רבים או, כמו שאנחנו נקרא להם, „מפקידים לאורך זמן". ולא זה בלבד, אלא על ידי פרופגנדה ידועה — לא צעקנית, אלא מתונה — נרכוש לנו מפקידים גם בחוץ לארץ, ואז תצא מזה תועלת כפולה: להמפקידים — שיהיו להם תנאים יותר טובים, ולנו — יתרבו פקדונות כאלו, שלא ידרשו מאתנו במשך כמה וכמה שנים, ויהיה באפשרותנו להשתמש בכספים אלה לשם עסקים בטוחים, לטובת הישוב היהודי.

אנחנו לא נצטרך להוציא הוצאות על סוכניות ורקלמות, אולם בכל זאת נכינו מחשבון הרוחים של כל פקדון מפרנק עד שני פרנקים, ויהיה ביכלתנו לכסות ההוצאות שתהיינה קשורות בעסק הזה.

ההצעה הזאת היתה לפני ישיבת הדירקטורים בשנת 1910 ולצערי לא נתקבלה להוציאה אל הפועל.

פרק ל"ד.

המצב הכלכלי בארצנו. — בעבודת האדמה. — בנטיעות. — מסחר יפו. — קרידיטים. — פועלים. — עבודת יק"א. — חברת חו"צ ברוסיא. — הגימנסיה העברית.

כששב וולפסון מארצנו במרץ 1907 הכריז, כי במשך הקיץ הבא יאסף הקונגרס השמיני. עד הקונגרס, כידוע, היו כל העסקנים טרודים בתעמולות ובאסיפות מפלגתיות. בקונגרס דברו הרבה על עבודות מעשיות בארצנו ואחרי כן, כנהוג, נסעו כל העסקנים איש איש לביתו ולעסקיו. כל ההצעות וההחלטות נשארו בהפרטיכלים של ההסתדרות; נשארו ג"כ בלי תוצאות כל ההצעות וההרצאות שכתבתי והוספתי לכתוב על עבודות שונות בארצנו, והעבודה בארצנו נשארה בתחומים צרים כשהיתה, כמו שיראה הקורא מהרצאתי להדירקטורים בראשית שנת 1908.

המצב הכללי. ארץ אבותינו מתעוררת משנתה על ידי העולים החדשים מקרוב באו ועל ידי ילידי הארץ עצמם. לא מעט הועילה להתעוררות זו מסלת הברזל חיפה־דמשק. הבידואי בשדה התעורר לקול הצפירה והתחיל לעבוד אדמתו, הפלח בכפר מתחיל להבין טיב העבודה — השתילה והנטיעה, והגרמני היושב פה משתדל להשיג את היהודי ובקדחתניות הוא ממהר לשתול פרדסים וגנים. גם הממשלה המרכזית נוטה לריפורמות. בסוף הקיץ באה פקודה מסטמבול לערוך חשבון הכנסות העשור במשך חמש השנים האחרונות ולמצוא את ההכנסה הממוצעת, למען העמיד את הכנסת העשור על סכום קצוב מכל דונם. תקנה זו, אם תצא אל הפועל, תהיה באמת ישועה גדולה לאכר ולנוטע, הרובץ כעת תחת סבל המס הכבד, אשר יעמיסו עליו מדי שנה בשנה חוכרי המס או פקידי הממשלה. אולם הפחה הירושלמי, התנגד לתקון הזה, וכתב לממשלה המרכזית, כי אם יוכנס התקון הזה, תעבור כל הארץ לידי היהודים.

בעבודת האדמה. על ידי זריעה ונטיעות יש לציין הטבה ניכרת במושבות אחדות. למיום שהסירו מהם את האפטרופסות של חובבי ציון ושל פקידי הנדיב, אכרי מושבות אלו הולכים ומתחזקים, ולמיום שחדלו לַלַמֵד אותם הם לומדים מעצמם ורואים ברכה בעבודת האדמה הפשוטה. בני גדרה חרשו את האדמה החדשה, שקנו בכסף, שקבלו בעד עקירת גפניהם, וראו יבול טוב. אחריהם באו אכרי פתח תקוה, שעיקר עבודתם נטיעות, וזרעו אדמתם חטים ושעורים ועוד חכרו קרקע מנחלת פיגא, ושלמו ארבעה פרנק דמי חכירה לדונם. פסיעות גדולות ויותר מוצלחות עשו בני המושבות אשר בגליל: ימה, מסחא ומטולה, המושבות החדשות האלו של הנדיב, אשר עיקר יסודן היה לשם חרישה וזריעה, נוכחו כעת, אחרי שתים שלש שנות עבודה, כי לא על הנטיעות לבד יחיה פה האדם כאשר דמו בתחלה, וכי יש שכר טוב גם לעובד את אדמתו ומוציא ממנה לחם, וכי נתן תתן האדמה יבולה די פרנסתן בריוח ובכבוד. ובפ״ט אם העבודה היא יותר קולטורית ולא פרימיטיבית.

נטיעות. בראשון־לציון, פתח־תקוה, רחובות וגדרה שעקרו בשנה שעברה הרבה גפנים — רובא דמינכר מהאכרים נטעו שקדים וזיתים, והמעוט — נטעו פרדסים. הרבה שקדים וזיתים נטעו גם כן ברחובות ובכפר־סבא (על יד פ״ת) על הקרקע שקנו בשנה שעברה, וקצת נטעו אצל ועד־חנין וחדרה. ממון הרבה השקיעו היהודים בנטיעת פרדסים בפ״ת וסביבותיה, ומושבה זו הולכת ומשגשגת ופורחת מיום ליום. ראוי להזכיר פה את „אגודת־נטעים", אשר חבריה הם תושבי ארצנו,

הרוכשים להם קרקעות ונוטעים עליהן נטיעות, ואת האגדה „בכריה", שסדרו השקאה במדה גדולה מנחל הירקון (עוג"ה) ונטעו פרדס גדול בן 600 דונם. ועוד חדוש אחד חשוב הנהיגו, כי נטעו שטח הגון עצי תפוחים, אגסים ואפרסקים מן המינים המשובחים באירופא.

מסחר יפו נתגדל בשתי השנים האחרונות. הסכום הכולל של האכספורט והאמפורט, שבשנת 1903 (השנה הראשונה לפתיחת מפעלנו פה) היה 762.110 פרנק, עלה בשנת 1906 לסכום הכולל 1.160.000 (500.000 אכספורט, 660.000 האמפורט), וחלק גדול לפי הערך לקחו היהודים במסחר הזה בעזרה הכספית שנתנו לסוחרים, ע"י האקרדיטיבים שפתחנו להם ,וע"י נכיון השטרות של קוני הסחורות.

במשך השנה שעברה עמדנו במשא ומתן עם יזמות שונות בישוב היהודי ונתנו הלואות שונות: ששה עשר בתי חרושת גדולים וקטנים ובכללם טחנות, קבלו מאתנו הלואות עד לערך 290.000 פרנק; ארבעת היקבים קבלו לערך 77.000 פר'; חברת „גאולה" (לקנית קרקעות) וחברת נטיעות ובעלי פרדסים — לערך 355.000 פרנק; שלש חברות בוני בתים לערך 68.000 פר'; ארבע מושבות ביהודה והגליל קבלו הלואות עד הקציר והבציר בסכום 89.000 פר'; קופות מלוה — 253.000 פר'; אכרים יחידים גדולים וקטנים — 215.000 פר'. בס"ה נתנו איפוא הלואות לטובת הישוב בענפיו השונים בסך 1.347.000 פרנק, וההלואות האלה חזקו את מצב בני הישוב בבית ובשדה בעיר ובכפר. ע"י הלואות אלו השתדל הבנק להרחיב את עבודת האדמה, חרושת המעשה ומסחר בין היהודים בא"י. אלא שנתן הלואות לכל אחד במדה קצובה לפי הדרוש לו, אם אך היתה ללוה תקוה להתבסס ולעמוד על רגליו.

פועלים. צעירים רבים מצאו וימצאו תמיד עבודה אצל האכרים והנוטעים במושבות, והללו מבכרים אותם תמיד על הערבים. המצב היה עוד יותר טוב, לולא חדדו הפועלים בעצמם את היחס ביניהם ובין האכרים במאמריהם החריפים בעתוניהם ובנאומיהם, באסיפותיהם וכדומה, המטילים שנאה, קנאה, ופירוד בין האחים.

היק"א עסקה בשנה זו בשכלול הקולוניסטים שנשארו במושבות, שהתקימו רק על הנטיעות; סדרה את ענין מסירת היקב למושבות; עזרה בהלואות לקנית קרקעות: לבני גדרה בסך 40.000 פרנק; לבני ועד חנין — 15.000. ובכלל רואים אנו נטיה מצד הנדיב ועושי רצונו לקנות קרקעות ולהגדיל את הישוב ע"י עבודת האדמה וחרושת המעשה.

חברת הובבי־ציון ברוסיא קנתה בשנת החשבון אילו מאות דונם קרקע בנחלאות ביר סלים ופינא. עיקר עבודת החברה הזו, כמו שבארתי בהרצאותי הקודמות, היא על שדה החנוך. אבל עלינו לציין כאן, כי מפני האמצעים המצומצמים שלה, רכזה חברה זו את כל פעולותיה רק בבית הספר ביפו, בעוד אשר במושבות — החנוך עזוב. נחוץ מאד, כי חברה גדולה ובת סמך תקח על עצמה את ענין החנוך עפ"י פרוגרמה מסודרת, שיהיה בה חנוך לאומי ומעשי, כמו שהויתי כבר דעתי בענין זה בהרצאותי הקודמות.

חברת העזרה הברלינית, בשל בקורו של הד"ר פאול נתן, כפי הנראה תגדיל את פעולותיה בארצנו ותרחיב את רשת בתי הספר שלה. אם תהיה היא המוסד הנחוץ לנו להטבת החנוך, אין אני בר סמכא לשפוט על זה. — חברה זו אומרת ליסד חוה לעבודת האדמה בשביל חניכי בית היתומים של למל אשר בירושלים. לתכלית זו היא עומדת אתנו במשא ומתן בדבר קנית שמונה מאות דונם קרקע בפיגא, אשר על יד פתח־תקוה.

הגימנסיה העברית, שעליה דברתי בהרצאתי הקודמת, משכה בשנה זו כמאה תלמידים מיפו ומהמושבות. גם מרוסיה באו קצת תלמידים לשמע שמה של הגימנסיה.

פרק לה.

עסקי האפ"ק ביפו, ירושלים, בירות וחיפה. — הבהלה מצד המפקידים בירושלים. — גאולת הארץ. — חרושת המעשה וריקלמות מופרזות. — הכרזת הקונסטיטוציה בטורקיה. — אבעבועות של בורית.

גם בשנה שעברה, שנת 1908, לא הביאו האסיפות השונות בארצנו וחוצה לה תוצאות ניכרות לישוב היהודי בארץ ישראל. באו רק סוחרים קטנים ומלאו רחובות יפו וחיפה חנויות קטנות, ולא נשאר לי אפוא להרצות לפני הדירקטורים בראשית שנת 1909, אלא רק בנוגע למה שנעשה בתוך הישוב, שהתקים.

ביפו, ירושלים, חיפה וחברון וכן גם בבירות מתרחבים עסקי האפ"ק בהדרגה טבעית, אלא שבסוף חודש נובמבר נתעכב המהלך הרגיל על ידי: בהלה מצד המפקידים בירושלים, שהחלו פתאום לדרוש פקדונותיהם מאתנו. במשך שבוע אחד היה משרד האפ"ק מלא מפקידים וכל

אחד דרש את כספו חזרה. אנחנו הבאנו צרורות זהב מיפו ומבירות ושלמנו לכל הדורשים, אפילו לאלה שזמן הפרעון להם לא הגיע עדין, ובמשך שבוע שלמנו כחצי מליון פרנק. הבהלה היתה גדולה, ואף על פי שכל הפקידים עבדו רק בעריכת כל חשבון וחשבון של המפקידים, ועל שלחן הגזבר היו מונחים צבורי זהב, בכל זאת דחקו איש את רעהו על יד הקופה וכל אחד מִהר לקבל את כספו, מיראה פן יתם הכסף עד אשר יגיע תורו לבוא אל הקופה. אחרי ששה־שבעה ימים עברה הבהלה גם כן פתאם, וכעבור זמן מה החלו המפקידים להביא את פקדונותיהם אלינו חזרה.

אחרי שעברה הבהלה הוספתי ללכת בדרכנו שהתוינו לנו בעבודתנו לטובת הישוב היהודי, ונתַנו הלואות לאכרים ולנוטעים, לבעלי בתי חרושת ולסוחרים וכן גם למוסדות החסד וההשכלה, לכל אחד לפי ערך הכנסותיו השנתיות, עד שנתקבלו תקציביהם מחוץ לארץ —, לבל יצטרכו לבוא בעת הצורך למלוי ברבית קצוצה.

מלבד האגודה הקואופרטיבית „הפרדס" הנזכרת למעלה (פרק כ"ג), נתיסד בשנה זו עוד קואופרטיב „המרכז" למשלוח תפוחי זהב לאירופא ונתנו גם לאגודה זו הלואות שונות, כדי שיהיה ביכלתה לעזור לחבריה בעונת העבודה בפרדסים, וכן גם לקנית תבות, ניר וכדומה חמרי אריזה.

נתַנו ג"כ הלואות לאגודות משותפות שנתיסדו כדי לקנות שעורים, זבל, וכדומה ולממכר יין. נתַנו עזרה כספית לחברת „גאולה" לקנין קרקעות ובעזרת הלואותינו נבנו הפרורים החדשים בירושלם, זכרון משה ואחוה המכילים כששים בתים.

מלבד הדברים האלה, אין לי, לצערי, לרשום אילו עבודות נכבדות להישוב היהודי, ואלה הענינים שאדבר להלן בודאי לא יוכלו לחת לנו ספוק.

ג א ו ל ת ה א ר ץ. אנחנו מצדנו עשינו כל מה שאפשר היה לעשות בנידון זה; הרחקנו את הסרסורים, שאכלו ממון רב של ישראל ע"י קניות שונות, וסדרנו את ענין קנית קרקעות על ידי אנשים בקיאים בטיב האדמה בארץ. אבל לצערנו לא נעשה במקצוע זה, היותר נכבד בתנועתנו, כמעט מאומה, מלבד חלקת אדמה אחת לבנין בתים ביפו. גם אחרי ההריגות ושפיכת דמי אחינו בשש מאות ושלשים ושמונה מקומות ברוסיה לא קנו היהודים העולים אפילו שש מאות שלשים ושמונה דונם קרקע....

ב ח ר ו ש ת ה מ ע ש ה הביאה לנו השנה שעברה ג"כ תוצאות לא טובות.

אם סבת העכובים בגאולת הארץ היתה, מפני שלא היו יהודים, הנה סבת אי־הצלחת בתי חרושת הנזכרים היא, מפני שלא היו אנשים; לא היו אנשים אשר ידעו דין וחשבון למעשיהם ומדה וקצב לעסקיהם.

שני אינז׳ינרים צעירים, שלא שמשו כל צרכם בעולם המעשה, באו לארץ, עשו השבונות בדבר אילו ענפי חרושת המעשה ולא נתנו אל לבם להבין, כי אי־אפשר להשקיע ממון רב יותר מדאי בבנינים בשביל תעשיה, שעדיין לא נדע תכונתה פה בארץ. לו התחילו במעשים קטנים, אז היתה חרושת זו מתרחבת במשך שנים אחדות פסיעה אחר פסיעה. אבל הריקלמה וההכרזה — נגע צרעת זה שפשה בגופנו — דרשה לבנות בנינים גדולים ולהוציא הוצאות גדולות, וסוף סוף אין עתיד ליזמה זו.... ואינז׳ינר אחר התקנא במעשה האינז׳ינרים הראשונים, ונכסף גם הוא לעבוד עבודה ציונית ולהעשיר את עמו ברוחים גדולים, וקם והלך לפריז ומצא שם שוטה או פשוט איש הבהול לרוחים, והציע לפניו השבונות מוגזמים בדבר סניף אחד של חרושת המעשה. נפתה האיש והלך ויסד בפריז חברה ומצא יהודים שנתנו לו אמצעים, והאינז׳נר המגזים לקח את הכסף ובנה בארץ ישראל עוד „פבריקה" אחת, שנשארה כעת כמצבה חיה המעידה כי יש אמנם יהודים בינינו, הנותנים כסף לטובת הרחבת ישוב היהודים בארצנו, אבל יחד עם זה היא מעידה כי יש גם מקולקלים בינינו, המאבדים מה שנותנים להם.... ועוד מקרה: ליהודי היה שייך בית מלאכה לחרושת ברזל ותקון מכונות. בית המלאכה התקיים כעשר שנים ונתן עבודה לכמה עשרות פועלים, אף קבל הלואות כסף מאתנו ובודאי היה הולך ומתרחב בדרך טבעי להיות לברכה בארץ, דוגמת בית המלאכה ממקצוע זה השייך לגרמני. אבל כשבאה תקופת חרושת המעשה בארצנו, ביחד עם הכרזתה הצעקנית, קמו עסקנים אחדים מתוכנו והפכו את בית המלאכה הזה גם כן לפבריקה ויסדו חברה אקציונרית ושלחו מהכא להתם חשבונות צעקניים בקירוב בנוסחא כזאת: מי כאן החפץ להתעשר ומי כאן החפץ לחיות בריוח ובשלוה בארץ ישראל — ילך ויקנה אקציות של בית החרושת פלוני. ובאופנים אלו עלה בידם למכור אקציות בסכום עד כדי 200.000 פר׳, ועוד כסכום הזה קבלו בהלואות מכל יתום ויתומה ואלמנות וזקנים, שבאו למות בארץ ישראל. וכשנתרבו הכספים נתרבו הפקידים, ומהם עסקנים לשם „חבת ציון", והלכו וקנו להם מכונות שלא היה בהן צורך כלל, ונתרבה מספר הפועלים בהפבריקה, לא מפני שהיתה עבודה בשבילם, אלא מפני שכלל ישראל התעסק בפבריקה זו, ועל כן צריכה להיות

שם עבודה בשביל כל החפץ להחזיק בפטיש ובסדן, אעפ"י שאיננו יודע המלאכה. ושכר העבודה הגדילו על סמך הרוחים הגדולים, האמורים בחשבונות. וכך התעסקו העסקנים שלנו ועבדו עבודתם לטיבת כלל ישראל ולטובת הישוב, עד אשר פסקו המלוים לתת כסף, אז באו עסקנים אחרים והתבוננו אל החשבונות וראו ונוכחו לדעת, כי לא דבים ולא יער — לא רוחים ולא דיבידנדים, ורק חבורה גדולה של פקידים האוכלים ואינם עושים, של פועלים שאין להם עבודה ומכונות שאין בהן צורך וסחורה שאין עליה קופצים....

ועוד עסקן בא לשמע האינדוסטריא המתרחבת בארץ ישראל, וחכר טחנה בירושלים, קנה מכונות בלי מומחה, ובנה בנינים בלי ארדיכל — ולא נשארו לו אמצעים במה לנהל את העסק, וההכרזה והריקלמה דרשו גם כאן פקידים והוצאות מרובות, למען אשר ירבו הקופצים על האקציות של החברה החדשה, שתוסד בעזרת הריקלמה. וכך כלתה פרוטה מן הכיס וגם המלוים עמדו מתת כסף, ובמשך שנה אחת פשטה את הרגל ואכלה כסף זרים כשמונים אלף פרנק.

אלה הן בקיצור תולדות יסוד חרושת המעשה בארצנו על ידי הכרזה והגזמה. אמנם יש ויש אילו ענפי חרושת המעשה, שיש באפשרותם להתרחב ולהתגדל ולהיות למקור פרנסה לאחינו, אולם ענפים אלו צריכים להתרחב בדרך טבעית, על ידי אנשים מומחים, כל אחד במקצוע שלו, ושיהיה לכל אחד הכסף הנחוץ להנהלת העסק, והעיקר — כי האיש הבא לבנות בית חרושת יעשה זאת רק בשבילו, בשביל פרנסת עצמו, ולא לטובת כלל ישראל; לא בהכרזות ולא בסערה ורעש, כי אם בקול דממה דקה ובדעה צלולה ובידיעת החשבונות האמתיים.

הכרזת הקונסטיטוציה. גם בזמן ההיסטורי הזה ראינו ונוכחנו, כי אין אנו חפצים במעשים, אלא רק בהכרזות וריקלמות. ביפו, מקום הישוב החדש, היתה המחלוקת הראשונה שנתעוררה אחרי הכרזת הקונסטיטוציה — על הדגל. היהודים העותומנים אמרו, כי עלינו להתאסף תחת דגל השויון וההרות, שהכריזו עליו מנהיגי המהפכה. אבל הציונים יצאו דוקא בדגל ציוני, והרעישו עולמות על נחיצות הדגל. לא דברו אז על קבלת נתינות טורקיה, על עבודה מעשית, שאפשר וצריך לעשות בארץ, על הסתדרות מקומית ואחוד כל הכחות בארץ לעבוד למטרה אחת. לא! העיקר היתה אצלנו ההכרזה! וימים אחדים טילנו עם הדגל ונשארנו עם דגל בלי עם.... אחרי כן התחילו מלחמת

הבחירות להפרלמנט הטורקי. מי לא ראה זאת מראש, כי קומץ קטן של נתיני תוגרמה המפוזרים בכל הארץ, לא יוכלו לבחור במורשים להפרלמנט הזה, ובכל זאת ערכנו מלחמת בחירות ופזרנו כסף לתוהו ובהו. מי לא ראה זאת, כי עזה, עיר שיש בה ארבעים אלף ערבים ומאה נפשות יהודים, אשר ששים מהם הם נתיני חוץ שאין להם זכות בחירה — כי בעיר זו אי־אפשר יהיה לבחור ביהודי להפרלמנט, ובכל זאת שלחו לשם יהודי גרמני, המדבר רק גרמנית, כי ינהל תעמולה לטובת בחירת היהודים.. וכך השתעשענו במעשי ילדות. הפרחנו בעבועי בורית שנוצצו רגע לעין השמש ואנו הארנו בנפשנו, כי יש לנו כדורים — וסוף סוף יצאנו מן המערכה בבושת פנים ורכשנו לנו הרבה שונאים מבין תושבי הארץ.

וההכרזות והריקלמות האלו, שבחרו לדבר על מעשים גדולים מאשר לעשות מעשים קטנים אבל פוריים, נשמעו לא רק בארץ, כי אם גם בגולה. משם באו אלינו הצעות גדולות — לקנות הרבה קרקעות, אף על פי שאי אפשר לקנות במדה מרובה, וגם לקניה קטנה אין כסף ואין אנשים; ליסד בנק אגררי, אעפ״י שאין לנו לא יכולת ולא צורך בו; ליסד עתונים גדולים, — עוד הפעם לצלצל באזני עם הארץ, רק לרעתנו וכדומה, תכניות והצעות שאין בהן תועלת ובאו רק לשם רעש. וכך רדפנו אחרי חומר למאמרים וקורספונדנציות במכה״ע —, רק לעשות רעש, וכאשר לא ברעש ה׳— על כן היו פעולתנו מאפע...

פרק ל״ו.

הצעה לבנות פרור יהודי על יד יפו וללוות כספים לצרך זה מאת הציונים האמידים. — הצעה להקי״ק שתכנים פקדון לאורך זמן להבנק למטרה זו. — הקונפרנציה בקלן דחתה הצעה זו. — מכתב חוזר בענין זה להעסקנים הציונים ברוסיא. — הקי״ק הסכים אחרי כן לתת הפקדון. — האפ״ק הלוה כסף לסדור בנינים צבוריים. — פרור זכרון משה ותלפיות בירושלם. — הצעה לועד הצירים בדבר בנין פרור בעזה.

ובמצב הקשה של העבודה להרחבת הישוב היהודי, שבארתי בפרקים הקודמים, האיר בשנת 1910 שביב אור בהתחלת בנין תל אביב, וראוי הוא המעשה הזה על כל העובדות שהשתלשלו בקשר עם שאלה זו — בנין פרורים מיוחדים בתנאים היגייניים טובים, — לקבוע לו פרק מיוחד ומפורט.

באחת מהרצאותי באוקטובר 1903 כתבתי להדירקטורים כדברים האלה:

בנין בתים בתנאים היגייניים טובים בשביל החוגים הבינונים והעובדים, היא השאלה היותר נכבדה בכל הארצות וכן גם בארצנו, ולפנינו היהודים בארצנו, הנה בנין בתים כאלו הוא אחד האמצעים למשוך מתישבים ולחזק את הישוב העברי. עוד לפני עשרים ושלשים שנה, נבנו בתים כאלו בירושלים וביפו ע"י חברות שונות שאספו כספים קמעא קמעא בין חבריהם ובעזרת הלואות ממוסדות של צדקה וחסד, ופעמים רבות בהוספת הלואות מאנשים פרטיים ברבית גדולה. אולם הפרורים האלו נבנו על מגרשים צרים ברחובות עקומים, בלי בארות מים טובים ובלא תעלות שופכין וכדומה, והלקויים האלה עשו את הפרורים החדשים שהוקמו באויר הבריא והיפה של ארצנו לקני מחלות שונות.

בתקופה זו שאנחנו עומדים בה, עם הגדלת מספר היהודים הבאים להתישב בארצנו, נתחדדה השאלה הזאת ונחוץ מאד למצוא לה פתרון ולעזור להסוג הבינוני של העולים — סוחרים פעוטים, בעלי מלאכה ופקידים — בהלואות כספים בתנאים נוחים לבנין בתים, ואף גם להשתדל, כי פרורים כאלו יבנו בתנאים היגייניים בריאים וטובים.

הנסיונות שכבר נעשו בירושלים וביפו מראים לנו, כי הלואות כאלו, אם תנתנה לאלה שיוכלו להשקיע בבנין חלק אחד מכספם, הן בטוחות על צד היותר טוב ויסולקו במשך 15—18 שנה.

האמצעי היחידי להוציא אל הפועל בנין פרורים בתנאים טובים, — הוא להמציא לבונים הלואות לאורך זמן (נאמר 15—18 שנים) ברבית נמוכה. הנסיון הראשון מצריך 150.000 — 200.000 פרנקים. סכום כזה, לא יוכל האפ"ק להוציא בתור הלואה למשך 15—18 שנים, ולכן, לפי דעתי, יש להשתדל לאסוף בין החברים האמידים שבהסתדרות הציונית, את הסכום הנזכר ברבית 4—5 למאה, באחריות הבנק שלנו. ואנחנו מצדנו נלוה את הכספים האלו לחברת בנין בתים, באחוז אחד יותר ממה שנשלם אנחנו, כדי שהאחוז הזה ישאר לנו בתור ריוח בעד ערבותנו. ראוי הדבר כי ישימו הדירקטורים שלנו לבם לענין הזה וינסו דבר בין העסקנים האמידים שלנו, אולי יעלה בידם להשיג את האמצעים האלו.

במשך שתי השנים הבאות (1904—5) הוספתי לעורר בין ידידים שאלת בנין בתים ולמצוא פתרון לשאלה הכספית, בקשר עם הלואה למטרה זו בתנאים

טובים; ובסוף 1905 כתבתי בהרצאתי להדירקטוריום, כי קבלנו הצעה מאת החפצים לבנות בתים, שהם מסכימים לקבל ההלואות לא בכסף מזומן, אלא באובליגציות, והם ימכרו בעצמם את האובליגציות. האובליגציות תהיינה בנות 5 וחצי וישולמו במשך 18 שנה ע"י סלוקים שנתיים (קרן וריוח). אם ימצאו הדירקטורים הצעתי זאת לנכונה, ויתנו לנו רשות להוציא אובליגציות על סכום מאתים־שלש מאות אלף פרנק ולתת אותן במקום כסף מזומן בהלואה על מספר קצוב של בתים שנקח במשכנתא, אז נוציא אל הפועל את תכנית בנין בתים ביפו ובחיפה, הנחוצים כל־כך לטובת הישוב בהערים.

החקירה והדרישה בענין זה מראה לנו, כי בית בעל שלשה־ארבעה חדרים, ביחד עם המגרש, יעלה לסכום 7000 — 8000 פרנק, והיה אם ישקיע בעל הבית 2500 עד 3000 פר' נתן אנחנו לו הלואה 4500 עד 5000 פר' למשך 18 שנה. הסלוק השנתי יעלה לסכום 385 עד 427 פר' לשנה, — סכומים השוים לערך לדמי חכירת בית בן שלשה־ארבעה חדרים. לכן תהיינה הלואות כאלו רחוקות מהפסד ויביאו תועלת גדולה להישוב היהודי בארצנו.

מהדירקטוריום של הבנק לא קבלתי תשובה חיובית על הצעתי, ולכן באתי במשך שנת 1906 בהצעה אחרת והיא:

כי הקרן הקימת תתן להאפ"ק פקדון בריבית ארבע למאה למשך 18 שנים, והאפ"ק ילוה את הסכום הזה לבוני בית, כמובן, על אחריותו, ויקבל מהלוים חמשה אחוזים למאה, כדי שישאר לטובת האפ"ק אחוז אחד בעד ערבותו. בארתי את הרעיון הזה לפני הדירקטוריום של האפ"ק (שהם היו אז גם מנהלי קרן הקימת, קודם שנתאשרה בלונדון כחברה בערבון מוגבל) ואמרתי בהרצאתי, כי מפני שכספי הק"ק מתרבים ואי אפשר להוציא את כל הכספים שלה רק על קנית קרקעות, הנה מונחים האמצעים האלו בלונדון ברוחים נמוכים מאד ($2^1/_2$—3 למאה). אם כן הלא יותר טוב לתת חלק מהכספים שיש להק"ק, בתור פקדון לאפ"ק, למשך 18 שנה, בתנאי שאנחנו נוציא אותם להלואות לבנין בתים, ותצא מזה תועלת להק"ק, שתקבל רוחים יותר גבוהים, מאשר היא מקבלת כעת מן הכספים האלו בלונדון, ונוסף לזה תביא תועלת גדולה להישוב היהודי. והוספתי לבאר, כי להאפ"ק אין השש הפסד בעסק הזה, מפני כי דמי חכירת בתים יכולים לכסות ברוחה את הסלוקים השנתיים ואת האחוז למאה שהאפ"ק יקבל בעד טרחתו בזה העסק, כדרך הבנקים.

את הצעתי זו ביתר באור הבאתי אתי אל הקונפרנציה בברלין, בקיץ 1906, והראתי לדעת ג"כ, כי אם במשך זמן הפקדון יזדמנו להק"ק קניות כאלו, שידרשו את הכספים המופקדים אצלנו—דבר שיש לחכות לו זמן רחוק— אז יוכלו האפ"ק והיק"ב ליתן לה את הכספים האלו בהלואה או בחזרה, מפני שסכומים כאלו, אפשר להבנקים האלו להוציא תמיד מעסקיהם. אבל גם על הקונפרנציה הזאת דחו את הצעתי (ה"ה אוסישקין, צ'לנוב ושינקין טענו כי כספי הק"ק צריכים להיות מוקדשים ר ק לקנין קרקעות).

את הצעתי זו דחו ידידינו, שבאו מארצות שונות ולא הבינו את חשיבות הענין הזה ותועלתו הגדולה, אבל אנכי לא נתיאשתי מהוציא אל הפועל תכניתי זו, ובשובי ליפו שלחתי, ביום ג' חשון תרס"ז, לה"ה אוסישקין, ברבש, גולדברג ופודלישבסקי, מכתב חוזר זה:

„נחיצות בבנין בתים בערי ארץ ישראל בכלל, וערי החוף כמו יפו וחיפה בפרט, מורגשת כעת הרבה מאד; כי מפני העולים החדשים עלה שכר הדירות למעלה ראש, ורובא דמינכר מן המתישבים יושבים צפופים ודחוקים בשכונת הערבים — שכונות צרות ומלאות סחי ומאוס. — זאת ועוד אחרת: חוסר בתים בנויים בטעם אירופי ורחובות מסודרים ונקיים — הם העכוב היותר גדול, אשר לא יתן להיהודי האמיד להשאר פה ביפו. בעוד אשר התישבות אמידים דרושה מאד, מפנו שהם, רק הם יוכלו להניח אבן הפנה להרחבת התישבות היהודים בא"י ע"י נטיעות מסחר וחרושת המעשה בערים ירושלים, יפו וכדומה. אפס, כדי ליתן את היכולת לתושבי הארץ ולהמתישבים החדשים לבנות בתים ורחובות חדשים, יש להמציא להם הלואות באפותיקי של הבתים, בסכום השוה לחצי שוים או לא יותר משני שלישים. ההלואות האלו בטוחות הן על צד היותר טוב, כי מחיר הבתים עולה תמיד, ונוסף לזה תשלום הקרן עם הרוחים במשך 15—18 שנה, לא יעלה יותר מכדי שכר הדירה בשנה, שמשלמים כעת ביפו ובירושלים לבעלי הבתים.

כידוע לכם הגשנו הצעה זו בדבר יסוד קרן לבנין בתים עוד באוקטובר 1903 לפני הדירקטורים של הבנק שלנו, אבל היא לא מצאה, לצערנו, אזנים קשובות. בינתים נתרבו כספי הק"ק לישראל, והצענו כי תתן פקדון — מאתים עד מאתים וחמשים אלף פרנק — ברוחים נמוכים, בתנאי שנשלם לה את הסכום הזה, במשך 18 שנים בסלוקים שנתיים—קרן ורוחים, על מנת שנשמש בסכום הזה למתן הלואות לבנין בתים, ג"כ בסלוקים שנתיים במשך 18 שנים.

וכידוע לכם מהרצאותינו השנתיות, עמדנו בענין זה בחליפת מכתבים ארוכה עם לונדון וקלן משנת 1904.

בינתים נתיסדו בירושלים שתי חברות (זכרון משה ואחוה), שקבלו הלואה לקנית קרקע מן הקרן של מונטיפיורי בלונדון, והאפ״ק נתן להן בשנים 1904—1906 הלואות בסכום 115.000 פר׳ לערך והן בנו שתי שכונות מסודרות עם רחובות ומדרכות ובתנאי בריאות טובים. אולם בזאת לא נמלאה הדרישה. נחוץ מאד לבנות עוד שכונות טובות ביפו וחיפה.

אעפ״י שהענין נמשך כמה שנים, בכל זאת לא נתיאשתי ממנו והבאתי הצעתי זו להקונפרנציה האחרונה בקיץ שעבר בברלין, והוכחתי בראיות ומופתים את הצורך להוציא אל הפועל הצעה זו מצד אחד, ואת האפשרות לפני הק״ק לתת להבנק שלנו את הפקדון הזה מצד השני. אולם כל דברי לא הועילו והצעתי נדחתה.

במצב כזה, חפץ אנכי לחזור על הצעתי הראשונה בענין זה, היינו להשיג כעת הלואות לזמנים ארוכים, מאחדים מאחינו האמידים והעשירים ע״פ תכנית זו:

א) אנו פונים אל מספר ידוע מידידינו העשירים ונבקש מהם שכל אחד מהם יכנים פקדון ברבית ארבע למאה אל היק״ב או האפ״ק. הקרן הראשונה הנחוצה לזה היא לערך 200,000 פר׳.

ב) הבנק יתן להמפקידים שטרי פקדון, בצורת אובליגציות, בסכומים 200 פר׳ כל אחת ויתחייב לשלם את הרוחים והקרן במשך 15—18 שנים בתשלומים שנתיים ע״פ גורל.

ג) לכל אובליגציה יצורף גליון תלושים, שהרוחים על פיהם ישולמו בהבנקים הידועים באירופה, פעמים בשנה.

ד) מהכסף הזה יתן האפ״ק הלואות במשכנתא על בתים, שיהיו מובטחים על שמו, ג״כ למשך 15—18 שנים, באופן כזה שהתשלומים השנתיים מהלוים יבטיחו ויספיקו לסלק את הפקדונות הנזכרים בסעיף א׳ יחד עם הרוחים. האפ״ק יקבל מהלוים אחוז אחד יותר, מאשר ישלם להמלוים, ויהיה אחראי לפני בעלי האובליגציות לתשלום הקרן והרוחים במועדם.

אחדים מבתי חסד בירושלים הציעו לפנינו, כי הם יקחו מאתנו את האובליגציות האלו וימכרו אותם בירושלים וגם בחוץ לארץ, למען הוסיף בנינים על בניניהם הם. אבל לא נוכל להתחיל בענין הנכבד הזה רק בשביל בתי־חסד.

ואף גם זאת, — הדירקטורים לא יסכימו להוציא אובלגציות קודם שנדע שיש קונים להן במחירן הנומינלי. אולם אם נמצא לנו אזנים קשובות בין אחדים מבעלי היכולת בין אחינו שהם תמימי דעים אתנו, והם יקנו את האובליגציות האלו ויניחו יסוד מוסד ע״י הלואות לקרן איפותיקאית זו, אז נתחיל עבודתנו בהלואות על בתים, ואין כל ספק, כי ימצאו אחרי כן רבים מאחינו, אשר יקנו את האובליגציות האלו, ותהיינה כשטרות ערך עוברות לסוחר, אם לא בשוקי הכספים, הנה לכהפ״ח בין היהודים ומוסדותיהם.

יש ג״כ לקוות, כי אם נתחיל בדרך זו, יתפרסמו נירותינו בעולם המסחר וסוף סוף, כאשר תבוא העת ויהי ביכלתנו ליסד בנק איפותיקאי, תהי הדרך כבר סלולה לנירותינו בשוקי הכספים.

בהיות פה מר גוץ, חתנו של ויסוצקי, הצעתי לפניו, כי בית המסחר שלהם, בית ויסוצקי, יתן לנו הלואה על האופנים האמורים למעלה בסכום מאה אלפים רובל כדי שהבית הזה יניח יסוד לקרן זו, שממנה תוצאות טובות להישוב היהודי בא״י. הצעתי מצאה אזן קשבת אצל ה' גוץ ואמר לי, כי הוא ידבר בענין זה עם גיסו ה' צייטלין. בעיקר הדבר הסכים להצעה, ואמר כי הוא נכון גם להשתדל לפני אחרים שישתתפו בקרן זו.

אחרי האמור למעלה אבקש מאת כ' שיתראה עם ה' גוץ או עם ה' צייטלין, וישתדלו בענין זה, כי אם לא יתנו את כל הסכום שבקשתי מהם, ישתתפו לכל הפחות בסכום הגון. מלבד האנשים הנזכרים למעלה, תפנו נא בהצעתי זו עוד לאחדים מעשירי בני עמנו, החפצים בתחית לאומתנו, כי ישתתפו גם הם בקרן זו על התנאים הנזכרים למעלה. והיה כאשר נראה, כי יש יסוד לקרן זו, אז נפנה אל אחדים מידידינו במערב אירופה.

בחרתי לפנות אליכם, אדונים נכבדים, ולא להשדרות הרחבות של עמנו מפני שני טעמים: ראשית, אין לי רשות בלי הסכם הדירקטורים, לצאת בהצעה כזו לרשות הרבים, בעוד אשר מכתבי זה נושא עליו חותם מכתב פרטי, וכאשר תהיה הקרקע מוכנת, נפנה אל הדירקטורים להציע להם זאת, וכן תתיחסו גם אתם למכתבי זה ולא תפרסמו אותו בדפוס. ושנית, ברור לי, כי אם אפנה אל השדרות הרחבות ונפרסם ברבים, אזי בודאי יבוטל הענין הזה, אבל אם בידכם להשיג אמידים אחדים שישתתפו ביסוד הקרן הזו, אז יבואו האובליגציות ויסוללו להן דרך בין העם. והריני מחכה לתשובתכם.

חכיתי לתשובה, והתשובה החיובית לא באה...

בראשית 1907, כשהיה בארצנו מר וולפסון, הצלחתי להוציא אל הפועל את תכניתי. הוכחתי לו במקום המעשה את הצורך הגדול בבנין פרורים עבריים על יד הערים ירושלים, יפו וחיפה והתועלת שיכולות להביא הלואות הק"ק לתכלית זו. ה' וו. הסכים להצעתי והבטיח לתת להבנק שלנו פקדון מכספי הק"ק שלש מאות אלף פרנק בארבעה אחוזים למאה, למשך שמונה עשרה שנה.

בינתים נתיסדה ביפו חברה לבנין בתים ע"י מר וויס וחבריו בשם „אחוזת בית", והם קנו על יד יפו, בדרך העולה לפתח־תקוה, כמאה ושמונים אלף אמות אדמת חול. ובחיפה ג"כ נתיסדה חברת „הרצליה" לשם מטרה כזו וקנו מגרש על מורד הר הכרמל. אלה ואלה שלמו מחיר המגרשים והתחילו לערוך תכניות לבנין פרורים, אבל חסר להם כסף לבנין הבתים. הם פנו על ימין ועל שמאל ולא מצאו את הכסף הדרוש, עד אשר קבלנו את הפקדון הנזכר.

מן הפקדון הזה הקצבנו לחברת אחוזת בית — היא תל־אביב — 250.000 פ"ר בחמשה למאה לשמונה עשר שנה, ולחברת „הרצליה" בחיפה 50.000 פ"ר גם כן בתנאים אלו, לבנין פרורים על יד הערים האלו. לכל אחד מן הבתים הקצבנו בתל־אביב 4200 פר' ולהבתים בהרצליה (ששם היה מחיר הבנין יותר גבוה) 5000 פ"ר לכל בית, — בתנאי שלהבונה יהיה מגרש לא פחות מאלף אמה, ששלם מחירו וגם את ההוצאת לצרכים הצבוריים — כמו דרכים, מים וכדומה. ולבד זאת היה על הלוה להשקיע בבנין עצמו כשליש מסכום ההלואה.

הישוב היהודי בחיפה היה קטן מאד, ולא נמצאו אלא עשרה חברים שבנו עשרה בתים ולכן הסתדר הפרור יותר נקל, אבל לא הצליח ונשאר רק פרור קטן, הנקרא „הרצליה" עד היום הזה.

הרבה יותר גדולה היתה ההצלחה לתל אביב, שהיו בו בעת הראשונה כששים חברים. אולם גם הטרדה היתה פה הרבה יותר גדולה. חברי אגודת אחוזת בית, שקנו את שטח הקרקע הראשון, עבדו אמנם במרץ, אבל הם היו חדשים ולא ידעו את חוקי הארץ, ונכשלו בסרסור שאינו הגון והוא שנה מן התנאים כמה פעמים, עד שמחיר הקרקע עלה ליותר ממה שחשבו מקודם בשעת הקניה. ערבי אחד התחיל לערער על הגבולים, והמשפט הזה דרש הוצאות בסכום כמה אלפים פ"ר, שהחברים לא יכלו לתת, מפני שכבר השקיעו את כספם בקנית הקרקע וההכנות לבנינים. אבל האפ"ק הוציא אותם מן הסכסוך עם הסרסור, וגם הלוה להם להוצאות המשפט והחברה זכתה במשפט עם הערבי.

הרבה חברים דרשו הלואות יותר מכפי הסכום שנקצב ע״י האפ״ק (4200 פ״ר לבית), אבל הבנק עמד על דעתו וטעמו ונמוקו היה, להלוות סכומים כאלו שהסלוק השנתי מהם יהיה לערך בסכום דמי חכירת דירה לאנשים בינונים לשנה. הבנק לא רצה ליתן הלואות יותר גדולות, כדי שהחברים יוכרחו להשקיע בבנינים כספים בסכומים יותר גדולים ולדחוק על ידי כך את עסקיהם הרגילים. כמו כן הביא הבנק בחשבון, שהסלוקים השנתיים לא יהיו גדולים ולא יפלו למעמסה על הלווים, שע״י זה יוכל להפגע כל הנסיון הראשון הזה. כל זה גרם למשא ומתן ארוך בין החברים והאפ״ק. אבל סוף סוף נסתדרו ההלואות וחברי השכונה בחרו בועד עם מר דיזנהוף בראשו, שינהל את הענינים הצבורים. האפ״ק נתן אמון בהועד הזה והלוה לו עוד סכומים שונים, והועד התקין באר ומכונות להספקת המים, ועשה כבישים ברחובות ומדרכות בצדיהם וכדומה, וסדר עניני המסים מהתושבים להוצאות צבוריות. בחריצות נאותה מצד הועד ובעזרה כספית מהאפ״ק הצליחו לבנות כששים בתים ולסדר את כל הענינים הצבוריים עוד בשנים 1909 — 1910.

ההכנסות מהמסים וההוצאות הצבוריות נקצבו שנה שנה באספות כל חברי תל אביב, אבל ההכנסות לא נכנסו תמיד בזמן שהיו דרושים כספים להוצאות. חוץ מזה היה דרוש במשך הזמן לבנות בנינים צבוריים ולקנות עוד מגרשים על יד מגרש תל-אביב, כדי למכרם לעולים חדשים שחפצו להתישב בשכונה זו, — בשביל כל זה עמד האפ״ק עם ועד ת״א תמיד במשא ומתן, והלוה לו כספים בסכומים שונים.

בשנה זו, 1910, הכניס הק״ק לאפ״ק עוד פקדון בסכום 56.000 פ״ר כדי ליתן הלואות לעוד בנין עשרים בתים על יד תל אביב, 3200 פ״ר לכל בית, ע״פ התנאים הנזכרים למעלה. האפ״ק בראותו, כי הנסיון הולך ומצליח, קבל את הפקדון ונתן הלואות לאלו הבתים בסכום 64000 פ״ר כלומר — הוסיף 8000 פ״ר מאמצעיו הוא. —

בסוף שנת 1911 כתבתי בהרצאתי להדירקטוריום כדברים האלו:

תל אביב כוללת שטח בן 202000 אמות מרובעות. יש בה 94 בתים (מהם 13 בני שתי דיוטות); מספר התושבים הוא 790 נפש, (360 גברים 430 נשים). התקציב השנתי להנהלת הענינים הצבוריים (כמו הספקת מים, שמירה, נקיון וכדומה) עולה לסכום 12180 פ״ר. בתל אביב בנויה הגמנסיה העברית, בית הספר לנגינה, גני ילדים, המשרדים הציונים וכדומה. פה מתהוים

ומספכים החיים העבריים החדשים, ופה מצלצלת השפה העברית, וכפרט בפיות הילדים, ופה ימצא לו היהודי סביבה עברית בתנאים טובים.

בסוף 1922, הכילה כבר תל־אביב שטח יותר משני מליון אמה, ועליהן עמדו 1056 בתים. מספר נפשות תושביה, ע"פ המנין באלול תרפ"ב, עלה ל־5630 בהם 1533 פועלים, אומנים ובעלי מלאכה. והשכונות הנספחות על תל־אביב 7232 נפש וביניהם 1588 פועלים ועוסקים במלאכות שונות.

באלול תרפ"ד כבר נרשמו בתל־אביב 1830 בתים, לבד כמאה בתים העומדים להבנות, ומספר התושבים הגיע ל 22000.

הממשלה הכירה את תל־אביב ושכונותיה לעיריה, והתקציב השנתי של ההוצאות הצבוריות (כמו מים, מאור, נקיון וכדומה) עולה לסכום 50000 לי"מ.

* * *

כמו שהזכרתי למעלה נתנו בשנים 1904—6 בירושלים הלואות בסכום 115.000 פרנק לערך, למשך עשר שנים, בתנאים נוחים לבנין בתים, ובעזרת הלואה זו בנו כחמשה ועשרים בתים ועשו רחובות יותר מסודרים ותנאים היגייניים יותר טובים מאלה שהיו נהוגים בשכונות שנבנו עד אז בירושלים. אולם הצלחת תל־אביב עוררה את האפ"ק ליסד גם על יד ירושלים עיר מודרנית.

לתכלית זו, ובהשתדלות גדולה מצד ד"ר לוי, מנהל האפ"ק בירושלים, קנינו בשנת 1912 שטח של 196.000 אמות בדרך לבית לחם וחברון, על גבעה גבוהה, הצופה על פני ים המלח והרי מואב. למקום הזה קראתי „תלפיות". משטח זה קנתה חלק גדול החברה הגרמנית־הציונית לקנין קרקעות על ידי הד"ר רופין, והשאר קנו אנשים פרטיים.

בנין העיר נתעכב מפני המלחמה ומכשולים אחרים כנהוג פה בארץ. אולם בשנת 1922 התחילו לבנות שם בתים. הבתים הראשונים נבנו ע"י פקידי האפ"ק, שהשיגו הלואות מקרן קופת התגמולים, שעל יד האפ"ק, ובעת שאני כותב שורות אלו, נבנו שם כבר כשלשים בתים. פה נעשו גם כן רחובות מרוצפים, מדרכות ושדרות, הובאו מים מבריכת שלמה, ונקוה כי במשך שנים אחדות תהיה השכונה הזאת היותר יפה על יד ירושלים.

* * *

כמו שהזכרתי בספרי זה, ראיתי בבנין שכונות יהודיות על יד הערים בארצנו, עבודה ישובית גדולה ונכבדה, ולכן כתבתי לועד הצירים בנובימבר 1919 הרצאה דלקמן:

יושבים אתם בתל־אביב ורואים ויודעים, עד כמה הצליח הרעיון של בנין בתים ופרור מיוחד ליהודים, להגדיל את רכוש היהודי בארץ ולהרחיב את הישוב. ההתחלה היתה קטנה, — רק בששים בתים התחלנו ובמשך הזמן גדל והתרחב הפרור. קרקעות רבות נקנו בסביבות תל־אביב, בנינים פרטיים וצבוריים הוקמו, אנשים חדשים באו, וכל אחד מצא לו פרנסתו, מי במסחר ומי בחרשת המעשה, והישוב מתגדל מיום ליום. האפ״ק נתן הלואות בשביל כל הקרקעות שנקנו, נתן ג״כ הלואות לבנין הכבישים, המדרכות והספקת המים, וכל אלו ההלואות משתלמות מההכנסות. בשנה זו הוסיף אפ״ק לתת הלואות למשך י״ח שנה לארבעה עשר בתים, שבנתה חברת בעלי מלאכה ולששה בתים לאנשים אמידים לזמן קצר, ועל ידי זה נפסק שבתון הבניה, ופועלים רבים מצאו פרנסתם בעבודות שונות.

כל זה מראה לנו, כי בנין שכונות על יד הערים בארצנו, היא התישבות על יסודות בריאים; זאת היא אמנם לא התישבות קרקעית, מושבות לעבודת האדמה, שאנחנו חפצים בהם, אבל גם להתישבות כזו יש ערך גדול, ובפרט שהתישבות זו אינה דורשת הוצאת כספים רבים, להניחם על קרן הצבי, אלא רק להלואות המוחזרות בדיוק, הקרן עם הרוחים, ולכן עלינו לעשות עוד נסיון בדרך זה, — נסיון בריא מן הצד המדיני והכלכלי.

הצעתי זו מתכונת לבנין עיר יהודית על יד עיר עזה.

העיר עזה רחוקה מן הים כשלשה־ארבעה קילומטרים. הסביבה פוריה, האויר טוב מאד. לפני המלחמה הוצאו מדי שנה בשנה מחוף עזה, שעורים ושאר תבואות, והובאו לשם עצים, ברזל ושאר צרכי בנין, סוכר, קפה וסחורות ארג. תושבי עזה עומדים בקשרי מסחר עם נגב הארץ ועם הבידואים אשר בחצי האי סיני. לא רחוק מעזה עומד הכפר מגדל, שיש בו הרבה בתי אריגה העושים בצמר וצמר גפן, סחורות שונות. לפני המלחמה היה בדעתנו לעשות מרכז יהודי בעזה, לישב שם מתחלה עשר־חמש עשרה משפחות, רובם בעלי מלאכה כמו נפחים, נגרים, אופים וכדומה, ובהמשך הזמן קוינו, כי ימשוך המרכז הזה גם סוחרים, שיתעסקו במסחר היוצא והבא, בקיאים בחרושת המעשה שייסדו שם בתי חרושת וכדומה, וגם אנשים שיקנו קרקעות ויתעסקו בגננות, בנטיעות ובעבודות אדמה במדה רחבה..

לתכלית זו פתחנו שם קודם כל סניף להבנק שלנו ועמדנו במשא ומתן עם סגן הקונסול הבריטי, שישב בעזה בקביעות, ומלאנו את ידו לקנות שטח

קרקע על חוף הים, מקום עוגנות האניות הבאות והיוצאות, בשביל בנין פרור יהודי. —

באנו במשא ומתן ג"כ עם אומנים וסוחרים מתושבי יפו, שחפצו ללכת להתישב שם, בתנאי שנתן לכל אחד בהלואה כחמשת אלפים פרנק לבנין בית לשלם את הקרן והרוחים במשך 15—20 שנה. אחדים מאלה יצאו לעזה, חקרו ודרשו את המקום ומצאו, כי אפשר להאומנים להתפרנס ולסוחרים לסחר את הארץ, ולא שאלו מאתנו אלא רק הלואות לבנין בתים. בינתים באה המלחמה וההצעה הרחבה הזאת לא יצאה לפועל.

עתה נשתנו הענינים, יש להתחיל בהצעה זו באופן יותר רחב. מציעים לנו כעת, לקנות שם כאלף דונם קרקע. חושב אנכי, כי בהשתדלות ועד הצירים אפשר יהיה להשיג רשיון לקניה זו *), אם יבארו לממשלה, כי חפצים אנחנו לבנות שם עיר חדשה ולהביא לשם יהודים, אשר בבאם להארץ לא יעוררו קנאה בעיני עם הארץ במספרם, וביסדם עיר חדשה לא יבאו בהתחרות עם אינם יהודים, אלא ייצרו מקורות פרנסה בשבילם, מקצועות מלאכה, חרושת המעשה וכדומה.

הקרקע הנזכרת, שתעלה באלף או באלף וחמש מאות לירה, תוכל לקנות הקרן קימת, ואח"כ יהיה עלינו להשיג סכום לא גדול, כשמונה עד שתים עשרה אלף לירות למתן הלואות לחמשה ועשרים—שלשים בתים, ואז נמצא בנקל מספר משפחות כאלו, מבעלי מלאכה, אומנים וסוחרים, שיניחו אבן הפנה לבנין העיר היהודית הזאת. חפץ אנכי עוד הפעם להדגיש, עד כמה זה נחוץ מהצד הכלכלי והמדיני, כי היהודים לא יבואו רק אל הערים, שיש בהן כבר אוכלסין גדולים מיהודים, או אינם יהודים, אלא דוקא להפיצם מחוץ להעירות האלו. הממשלה תראה, כי אנחנו יוצרים מרכזי ישוב חדשים, עם הארץ לא ירגיש את ההתחרות וכל אלה לא ידרשו מאתנו קרבנות גדולים, אלא רק סכומים מצומצמים לערך, בשביל הלואות.

ועוד דבר אחד: הבאים החדשים לא יהיו אנשי כפר, אלא אנשי מסחר וקנין, וע"כ עלינו להכין בשבילם ערים, והחרוצים שבהם יצאו מהערים אל הכפר, ופלך עזה מסוגל לזה. התושבים בכפרים מעטים שם, וסביב העיר נמצאים שדות גדולים השייכים לאיפינדים היושבים בערים, מישור גדול שאפשר לעבוד את האדמה שם במכונות אירופיות או אמריקאות. אם תאמר ההסתדרות

*) באותה שנה לא נתן עדיין השלטון הצבאי רשיון לקנות ולמכור קרקעות.

ללכת לקנות שם קרקעות ולישב שם אנשים, יעברו ימים ושנים, עד אשר תגמור את הקניות, וההתישבות ע"י ההסתדרות תעלה בכספים מרבים, כמו שהראה לנו הנסיון. אבל אם נתקע יתד אחת במקום נאמן זה, ע"י בנין פרור אצל העיר עזה, אז יתרחב שם ישוב טבעי ובריא, ושלא יעורר קנאה ושנאה מצד הערבים. היהודים שיתישבו בעיר יצאו ויקנו קרקעות בהפלכים שבדרום ארצנו ובהמשך הזמן יתרחב הישוב היהודי בכפרים ובערים ויגיע עד חצי האי סיני ועד מפרץ עקבה.

אם תקבלו הצעתי זו, אז אמהר לפתוח שם סניף הבנק שלנו, שנסגר בתחלת המלחמה ואפקיד שם מנהל, היודע את השפה הערבית ונמוסי הארץ, ויהיה הסניף החלוץ לישוב הבא ופקידיו יהיו לעינים להעולים החדשים. —

הצעתי לא נתקבלה, אבל אקוה כי ימים יותר טובים יגיעו לעבודה ישובית בארצנו ואז תבנה גם העיר הזאת והישוב היהודי יתרחב בדרום ארצנו, חלום שחלמתי עליו עוד לפני ארבעים שנה (לארץ אבותינו חלק ראשון צד 99).

פרק לז.

הצורך ברכישת קונצסיות על עבודות צבוריות. — הבנק למסחר מתוך לקבלת קונצסיות. — תכניות האינג'ינר מאירס. — מי הירקון, מי מרום. — אל זרקה. — טראמווי בירושלים. — תחנה אלקטרית. — מסילת ברזל בין יפו ראשון לציון ופתח תקוה. — מזח על שפת הים ביפו. — בנין מחסנים. — חמי טבריה. — העברת הזכות של נתינת קונצסיות מירושלים לסטאמבול. — עבודת קאנן בענינים אלו. —

רעיון רכישת קונצסיות מהממשלה בא־צנו על עבודות צבוריות שונות לקח תמיד את לבבי, ואחרי שלא עלתה בידי להוציא אל הפועל את התכנית הגדולה של חכירת נכסי השולטן, הנזכרת למעלה (פרק כ"ה) התענינתי בעבודות צבוריות שונות, שאפשר למשוך אליהן קפיטלים יהודים להעסיק בהם פועלים ולרכש על ידם השפעה על המצב הכלכלי והמדיני בארץ. כדי שתהיינה תכניות מוקדמות בידינו בעת שידובר על יזמות כאלה עם הממשלה, עשינו חקירות שונות על ידי מומחים לעבודות אלו. עוד באפריל 1904 מדד המהנדס ווילבושביץ, ע"פ פקודתנו, את כח זרם נהר הירקון אשר על יד פתח תקוה ויפו. אחרי כן במשך הזמן, עשינו תכניות ליבוש בצות שונות ובפרט בצות מי מרום. חקרנו את כח זרם הירדן ומינרלי ים המלח, ערכנו תכניות להספקת מים בירושלים, לבנין טראמווי ביפו וירושלם, מסילת ברזל בין יפו וראשון לציון ופתח תקוה (התכנית

האחרונה עשינו ביחד עם המשרד הארץ ישראלי, מַזח על שפת הירדן, סדור חמי טבריה, טלפון ביפו וירושלם, ומחסנים לשמירת סחורות ביפו וחיפה. בכל מקרה שבא לידי לבוא במשא ומתן עם הפחות השונים ביפו ובירות, עוררתי השאלה בדבר עבודות אלו, אולם תמיד נתקלתי בעכוב אחד חשוב: הממשלה לא חפצה לתת קונצסיות כאלו על שם האפ״ק, שהוא מוסד אנגלי. גדולה מאד היתה זהירותה של הממשלה הטורקית לכל יכנסו האירופיים עם עסקים גדולים בארצם, ולכן החלטתי ליסד מוסד עותומני טהור, שהוא יהיה המתווך בינינו ובין הממשלה. האפשרות ליסד חברה עותומנית בשביל עסקים כאלו באה אחרי מתן הקונסטיטוציה בטורקיה. בשנת 1910 באתי במשא ומתן עם עסקנים אחדים מן הערביים ילידי הארץ, והם השיגו רשיון מהממשלה המרכזית בסטאמבול ליסד בנק בשם „בנק למסחר בפלשתינה" ועל פי תקנותיו היתה לו הזכות, מלבד עשית עסקי בנק רגילים, לקבל גם קונצסיות על עבודות צבוריות וגם להלוות כספים במשכנתאות על נכסי דלא נידי, כאשר יאושר החוק החדש, אשר על פיו מותר יהיה לחברות בעלות מניות לקנות על שמן נכסי דלא נידי או לקחתם באיפותיקה.

הקרן המאושרת של הבנק הזה היתה עשרים וחמשה אלף לירות טורקיות בתנאי להכנים את חצי הקרן לפני פתיחת הבנק. כדי שתהיה לנו הדעה המכרעת בעסקי הבנק הזה, קנינו לנו שמונה מאות וחמשים מניות כל אחת בלירה אחת והלוינו ליתר בעלי המניות סכומים שונים על סך ששת אלפים מניות, בתנאי שזכות הדעה על פי המניות האלו תהיה לנו. הכנסתי גם כן שנים מן הפקידים של האפ״ק אל הועד המפקח על הבנק הזה, והוא התחיל להתעסק בהשגחתנו בעסקי בנק רגילים. אחרי כן עשינו עמו חוזה, אשר על פיו התחיב להשתדל לרכוש את הקונצסיות על הבאת מים לירושלים, מרכבות חשמל והארה חשמלית בעיר זו, והאפ״ק מצדו התחיב, אם התנאים של הקונצסיות יאותו לפניו, ליתן הכסף להוציא אל הפעל העבודות האלו.

אחרי אשר הגענו בעבודתנו זו למצב כזה, שהמוסד שלנו יכול לרכש לו קונצסיות שונות, החלטנו לעשות חקירות יותר רחבות ויותר מפורטות בדבר עבודות שונות.

לתכלית זו הזמין מר קאנן, בסוף 1909, את האינג'ינר מאירס, מומחה להספקת מים, תעול ויבוש בצות, והוא עשה חקירות טכניות שונות מפורטות, אשר הדפיסן במחברת מיוחדת בפרטיות, ותמציתן הנני נותן בזה:

מי הירקון (עוג'ה) אצל פתח־תקוה: עפ"י התכנית המפורטת של מר מאירס, אפשר לסדר השקאת ככר הנהר הזה, משני עבריו, בשטח מארבעים עד חמשים אלף דונם, ולנטוע שם צמר גפן ונטיעות אחרות הדורשות השקאה. בכח זרם המים, אפשר לסדר תחנה אלקטרית חזקה, כדי להגביה את המים מהבארות, אשר בפרדסי פתח תקוה וגם לשם מאור. מפני שאחינו יותר מסוגלים לעבודת אדמה אינטנסיבית, חשוב מאד לישוב היהודי שישתמשו בקרקעות, שאפשר להשקות אותן, ודבר זה אפשר להשיג ע"י השקאת הככר הזה. חלק מן הככר הזה שייך ליהודים וחלק לממשלה ולבדואים היושבים שם ואפשר לקנות אותן. — הוצאות היזמה הזאת לפי חשבונו של מר מאירס היו עולות במיליון פרנק וחצי המליון.

יבוש קרקעות מי מרום והשקאתן. אגם מי־מרום נמצא בצפון ים כנרת ומחזיק חמשה עשר קילומטר באורך ושבעה ברוחב. ככר זו כוללת שטח של מאה וחמשה עשר אלף דונם. היא שייכת לממשלה ואפשר לקנותה, ואחרי יבוש והשקאה תהפך ג"כ לקרקע חשובה מאד לשם עבודה אינטנסיבית. לפי חשבונו של מר מאירס, תעלה עבודת היבוש והדרכים וכדומה לסכום מן חמשה עד ששה מליונים פרנק (לבד מחיר הקרקע). העבודות האלו תמשכנה שנים אחדות, ובמשך הזמן הזה יורגלו הפועלים אל אקלים המקום, ואז אפשר יהיה למסור להם חלקים חלקים לזרוע צמר גפן, קני סוכר וכדומה, וביחד עם זה ליסד בתי־חרושת לעבוד החמרים האלה. על קרקעות ממין זה יוכל העובד להתפרנס בחלקים קטנים, ולכן אפשר יהיה לישב שמה מספר גדול של אכרים ונוטעים.

פפירוס ובצת הככר. כידוע היה צפרום פפירום החומר היחידי לתעשית ניר אצל המצרים הקדמונים והנוצרים הראשונים. ונתענין בחומר הזה בנוגע לאפשרות לעשות ניר ממנו. שלחנו כמות מספיקה לחקירה להפירמות: Crosset Beavan, R. W. Sindall וגם Clayton Beadle et Stevens הכימאים המומחים והיועצים במקצוע תעשית הניר באנגליה, והם העריכו חומר זה ומצאו, שהוא טוב מאד לתעשית ניר וחבלים. הפירמות הנזכרות הודיעו לנו, כי החקירות שישנן בידן מאנשים מומחים אומרות, שאפשר לקבל שם שני יבולים שלמים בכל שנה של פפירוס אמתי Cyperus Papyrus, שיש לו ערך גדול במסחר. מן המשא והמתן עם הממשלה נראה, כי אפשר להחכור את השטח למשך מעשרים עד שלשים שנים במחיר 460 לירות לשנה. המקום הזה נמצא ברחוק 18 מיל מעיר החוף צור, ולכן לא יקשה לשלוח את החומר הזה לחו"ל. משני יבולים

אפשר לקבל מאה אלף טון פפירוס ואחרי שיתיבשו ישארו חמשים אלף טון. גובה הפפירוס הוא 12 רגל ואפשר לחתוך אותו לחצאין, החצי העליון יפה לעשית ניר, והתחתון לעשית חבלים ועפ"י החשבון המפורט ששלחו לנו נראה, כי אפשר לקבל כל שנה חומר בשביל נייר וחבלים על סכום מאה שבעים ושנים אלף לירות.

יבוש והשקאת ככר הירדן מנחל זרקא ומהירדן: ככר זו אפשר ליבש ולהשקות ולהשיג זרם אלקטרי מהקטרקטים אשר בנחל זרקא. יש שם שרידי תעלות ישנות מימי הרומאים, ששמשו כפי הנראה ג"כ לתכליות אלו.

הספקת מים בירושלם: הנחיצות במפעל זה בעיר כירושלם, שיש בה כשבעים אלף נפש, מובנת לכל. לפי הצעת מר מאירס יש צורך כעת להביא מים ירושלימה, לא מנחל ערוב, שיש שם עוד שרידי התעלות מימי שלמה המלך, אלא ממעינות עין פארא (פרת), צפונית מערבית מירושלם, ולחבר את המפעל הזה, ביחד עם:

תחנה אלקטרית: שתספק במשך הלילה זרם בשביל המכונה להבאת מים לירושלים וגם מאור ובמשך היום למכונות הטרמוי בירושלם וסביבותיה.

מסילת ברזל בין יפו וראשון לציון ובין יפו ופתח־תקוה. מושבות אלו קונות עצים לבנין, פחם ושאר דברים, ומוציאות יין, תפוחי זהב ושקדים. מפעל זה יחובר עם:

מַזח על שפת הים ביפו, במקום שאפשר יהיה לפרוק את הספינות המביאות משא מהאניות הגדולות ולטעון אותן. על ידי סתום חוף הים בחול ואבנים, אפשר לרכוש שטח רחב ידים על שפת הים באורך עד המגרש השייך להבנק בצפון יפו, ואפשר יהיה לבנות שם בתים, חנויות ומחסנים.

בנין מחסנים, שיקבלו סחורות לשמירה ולסדר תשלומי המכס, יוכל לשמש גם כן עסק חשוב מאד אם יבוא לידינו.

חמי טבריה: כידוע, מפֻרסמים בסגולתם לרפא מחלות שונות. אבל בתי־המרחץ הם ישנים ומלאים סחי ומאוס. אם יבנו שמה מרחצאות מודרניים ומלונים על ידם, אזי אפשר להפוך את המקום השמם הזה למקום רחצה ממדרגה ראשונה. מובן הדבר שכל אלה המפעלים והעבודות, אי אפשר היה לקחת בידינו ולסדרן בפעם אחת. אולם מצאנו לנחוץ ללמוד ולחקור את כל אלה המפעלים, כדי שתהיה היכולת בידינו להכנס לאחד או לאחדים מהן, בעת אשר המקרים והאמצעים יאפשרו את הדבר.

בדבר השגת הקונצסיה הזו החילנו להתעסק עוד בשנת 1906. שלחנו כמות מים ממעינות מים אחדים להד"ר סנדלר בברלין ונקבל ממנו הרצאה מפורטת אשר חלק ממנה הנני רושם פה:

עפ"י האנליז שנעשה ע"י מומחים רואים אנחנו, כי יש בחמי טבריה הרבה סולפאט, וגם סולפור ומלח, וכל אלה מצינים את הכח הטירפיבטי של המים.

טמפרטורה: מדת חום המים היא בין 58.7 ובין 61.9 מעלות צלזיוס. ראוי להעיר כי מעינות־הגפרית של פיסטיאן (הונגריה) המפורסמים למדי, מדת חום מימיהם רק 60 מעלות.

מינרלים: ישנם מעינות אשר למימיהם יש מתכונת מינרלית קטנה, ובכל־זאת פעולת הרפוי שלהם היא מוצלחת מאד, בשביל חולי עצבים, חסרי־תיאבון, רומטיזמוס, ודלקות כרוניות וכו' — בגלל מדת החום של המים שלהם. חמי טבריה מכילים 303 גרם אלמנטים מינרליים לכל ליטר מים.

רדיו־אקטיביות: ההשפעה הרדיו־אקטיבית של חמי טבריה, יכולה להחשב לא פחות פעילה מזו של מעינות גשטיין וולדק, ביחוד לגבי חסרי תיאבון וחולי רומטיזמוס.

חומצת־פחם: לשבחם של המעינות ראוי להעיר כי, בניגוד למעינות הומבורג וקיסינגן, הם מכילים פחות חומצה פחמית.

ערך רב יש גם לברומין הנמצא בחמי טבריה במדה רבה.

לפי דעת המומחה הזה יש להזכיר, כי הפעולה הטובה של המעינות בעצמם נגרמת גם על ידי אקלים טבריה והסביבה, שהוא נוח מאד ורצוי למשחרי המעינות.

ההרצאה מדגישה כי השפעת חמי טבריה גדולה היא מאד ביחוד במקרים של מחלות כרוניות שנשתרשו כגון, רומטיזמוס, חוסר־טעם, נורלגיה, אקזימה יבשה, וכו'. כח הרפוי של המים מקורו בארבעה גורמים חשובים והם: א) הטמפרטורה הגבוהה. ב) כמות המלח והברומין הנמצאת בשפע. ג) כמות הגפרית. ד) הפעולה הרדיו־אקטיבית.

יתר פרטי ההרצאה החשובה הזאת מכילים מספרים והשואות מדעיים ביחס שבין חמי טבריה ובין מעינות הרפואה של בדן־בדן, קרייצנאך, הרצבורג, רייכנבאך, אויסזעע.

ביולי שנה זו התעסק בהשגת הקונצסיה מר וו. ויפנה אל האפ״ק לתת לו עזרה כספית ונשתוה עמדו. אולם באותו זמן פנה גם אל פרופיססור וַרבורג ומר ולפזון עם הצעה יותר רחבה לקחת את הקונצסיה בשביל הקרן הקימת. מר ולפזון שלח לי את ההצעה של מר וו. ומצאתי בה הגזמות גדולות, הן בהכנסות והן בההוצאות ולכן כתבתי לו במכתבי מן 5 נובימבר (1906), כי אמנם נכבד מאוד להשיג את הקונצסיה הזו אבל נחוץ לשלוח רופא וארדיכל מומחים ובקיאים, שיעשו את כל החקירות פה על המקום בנוגע למעינות עצמן ולבנינים שנחוץ לבנות. הענין נשתתק, אבל אנחנו עמדנו על המשמר. בינתיים נפתח פה המשרד הארץ ישראלי ע״י הד״ר רופין ויתענין גם הוא בהיזמה הזאת ולשם נסיון לקח את המרחצאות בחכירה על שם יהודים עותומנים שנה אחת. המשרד לא הצליח בהחזקת החכירה הזו, שהביאה לו הפסד ויעזוב אותה, ונתחיל עוד הפעם להשתדל אודות השגת הקונצסיה לזמן ארוך ונמשך הענין איזה זמן, ובנתיים באה פקודה מקונסטנטינופול ששללה מאת ממשלת המקום את הזכות למסור קונצסיות לאֹרך זמן, ונדחה הענין לאילו שנים.

בשנת 1914 נדע לנו, כי יש היכלת להוַלִי בבירות למסור קונצסיה זו למשך ארבעים שנה, ונבוא במשא ומתן עם הד״ר רופין ונשתוה עמו, כי המשרד יתן לנו לקחת קונצסיה זו בתנאי, כי כאשר יעלה בידינו לקחת אותה וליסד חברה בשביל סדור העסק הזה, נשלם להמשרד את ההפסד שהיה לו בחכירה זו, בסכום 4514 פרנק, במניות של החברה שניסד. החילונו להשתדל אצל הולי בבירות, אולם מפני שגם הוא לא הסכים ליתן הקונצסיה לאפ״ק, באנו במשא ומתן עם ערבי סורי אחד, סגן הקונסול האנגלי בחיפה, ועשינו עמו חוזה, שהוא יקח קונצסיה זו על שם אחד מידידיו הערבים, ואנחנו, כלומר האפ״ק, יתן לו שלש מאות לי״ש לערבון, שעליו להגיש לממשלה, ובתנאי קודם למעשה שהוא יתחייב למסור את זכיות הקונצסיה לחברה עותומנית שניסד אנחנו. הערבי הביא לנו את נוסח הקונצסיה שהיה כתוב בה, כי על מקבלי הקונצסיא לבנות בית מלון כמו באירופא ובתי מרחצאות כמו במדינות הנאורות (כך היו כותבים חוזים בטורקיה!). שלחנו אותו לעשות בה התקונים הדרושים — ובינתים באה המלחמה, והמשא ומתן נפסק. —

בנוגע לקונצסיות אחרות הנזכרות למעלה, הנה אחרי אשר עלתה בידינו לרכוש לנו את האינסטרומנט המתוך בינינו ובין הממשלה, הלא הוא הבנק המסחרי הנזכר, ואחרי החקירות והתכניות שעשה מר מאירס בשנת 1910 באנו במשא

ומתן ארוך, במשך אותו הקיץ, עם הדירקטוריום על ידי חליפת מכתבים בדבר רכישת אילו קונצסיוה.

במכתבו של מר קאנן משנים ועשרים ליולי אותה שנה (1910), הוא כותב לנו, כי הוא נוטה לרכישת הקונצסיות – לבנין הטראמווי בירושלים ומי הירקון אצל פתח־תקוה – והציע לנו להשתדל לקנות אילו מגרשים באותם הרחובות שבהם יעבור הטראמווי, ע"פ תכנית מאירס, וכמו כן לקנות כמה אלפים דונם קרקעות שעל יד הירקון.

במכתבו משלשה באוגוסט אותה שנה כתב לנו, כי הוא משהדל ליסד חברה הולנדית לרכישת הקונצסיות, ובינתים הציע לנו לעשות חוזה עם המונציפליטט הירושלמי, שעל פיו נתחיב אנחנו לתת את הכספים הנחוצים לסדור הספקת מים, בתנאי שהעיריה מצדה תבטיח רוחים על הקרן שנכנים לעסק הזה, בגובה ארבע או ארבע וחצי למאה, על ידי הכנסה ידועה ממסים קצובים. במכתבו מארבעה נובמבר, הודיע לנו מר קאנן, כי נכנס כבר במשא ומתן עם בעלי כסף להשיג הקפיטלים הנחוצים, ובמכתבו מחמשה בדצמבר כתב לנו, כי עומד הוא למשוך גם את הברון רוטשילד לעסקים הללו.

אולם בעת שאנחנו עמדנו במשא ומתן תכוף בדבר השגת הכספים מצד אחד ומן הצד השני – במשא ומתן עם עירית ירושלם בדבר השגת הקונצסיות, נודע לנו, כי באה לירושלם פקודה מקונסטנטינופל, השוללת מעירית ירושלם את הזכות למסור קונצסיות על עבודות צבוריות. ביחד עם זה באה דרישה לשלוח למיניסטריום לעבודות צבוריות את כל התכניות והחוזים לענינים אלו.

בשל הפקודה הזאת בא שנוי ניכר בהשתדלויות בהשגת הקונצסיות הנזכרות. בארצנו, היה המשא והמתן עם ממשלת המקום בידינו ובידי ידידינו הערבים השותפים בהבנק למסחר הנזכר. אולם סטאמבול – היתה ספירה מדינית אחרת, לגמרי ומוזרה לנו, ובפרט כי המקום הזה קרוב להמרכז הכספי והמדיני שלנו, (היק"ב וההנהלה הציונית), לכן מצאתי לנכון לשלוח להדירקטוריום כל ההרצאות בענינים אלו, ביחד עם התכניות המפורטות, בתקוה כי הדירקטוריום ימצא לו דרכים להמשיך העבודה בנוגע להשגת הקונצסיות בסטאמבול, ואנכי חשבתי לעמוד על המשמר בארצנו, אם יהיה צורך להשיג איזה עזרה מפקידי הממשלה פה.

אולם הדירקטורים לא המשיכו עבודה זו בסטמאבול, מפני חוסר אמון בממשלת הטורקים, או מפני חוסר אמצעים, ואחרי משא ומתן ארוך במכתבים

עמהם, לא נתנו גם לנו רשיון להכנס בעסקים אלו, שדרשו הוצאות מוקדמות בסכומים ידועים, ולכן דחינו גם את העסקנים הערבים, מנהלי הבנק למסחר הנזכר. הללו באו במשא ומתן עם יוני אחד מאברומאטים, בדבר השגת הכספים להוציא אל הפועל את הקונצסיות. יוני זה היו לו יחסים עם בנק אחד בפריז, והוא בא לירושלים ופזר ממון להוצאות ולקח קונצסיה לבנין תחנת חשמל בירושלים. אחרי כן הלך לסטאמבול והוציא גם שם הוצאות ואשרו לו את העסק הזה, אלא שבינתים באה המלחמה.

אחרי כבוש האנגלים את ארצנו, קבל, כידוע, מר רוטנברג את הקונצסיה להתקין חשמל בכל ארץ ישראל. אז בא מאברומטים וטען, כי על סמך המנדט על ארץ ישראל שקבלה ממשלת אנגליה, הנה כל הקונצסיות והזכיות שנתאשרו על ידי הממשלה הקודמת, ממשלת הטורקים, לפני המלחמה, נשארו בתקפם, ולכן שייכת לו הקונצסיה על מפעל החשמל בירושלים, ואם רוטנברג חפץ בה, — עליו לתת לו פצוי בסכום מאה אלף ל״ש ויותר. בשעה שאנכי כותב הדברים האלו, הביא מאברומטים את טענותיו לפני בית הדין הבין לאומי בהאג.

פרק לח.

העסקים באפ״ק: ירושלים, בירות, חיפה, חברון, צפת. — הצעה לכוללים של החלוקה בצפת לבנות בתים מחוץ לעיר. — הלוואות לזמנים ארוכים. — אגודות משותפות. — קרן עזרא, קרן גוץ. — מספרים. — מועצה על יד הבנק. — המצב האקונומי והפוליטי של היהודים. —

מפני חוסר עבודות ישוביות גדולות, על פי התכניות הנזכרות, נשארנו גם בשנה שלאחר כך בחוג העסקים הרגילים, כמו שבארתי להדירקטורים בהרצאתי מראשית 1911:

בעסקים בכלל: מפני הבצורת בארצנו נתקטן מסחר התבואות היוצאות ומפני זה ירדו גם העסקים בחצי הראשון של השנה. סלקנו להבנק בלונדון את הסכומים שלוינו ממנו, ובמשך זמן מה היו לנו כספים לזכותנו. בחצי השני של השנה נתרחבו העסקים בארצנו והיתה אפשרות להגדיל השקעת כספים במסחר וקנין, אבל לא מצאנו לנכון לעבור על סכומי הקרידיט הקצוב לנו, ולכן צמצמנו עסקינו עם הסוחרים הערבים או בהלוואות על סחורות, אבל האכרים שלנו, וכמו כן גם היהודים העוסקים בחרושת המעשה ובמסחר, קבלו כל אחד מאתנו הלוואות בגבולי הקרדיטים שלהם, בלי שום עכוב או קמוץ.

ירושלים: גם בשנה זו כבשנים הקודמות, לא נתרחבו שם העסקים. סכום הפקדונות הוגדל שם, כפי שנראה מהחשבון של הסניף הזה, ומפני שלא מצאנו שם עסקים בטוחים להכנים בהם כספים, השתמשו הסניפים האחרים במותר הכספים, שיש לסניף הזה, ושלמו לו רוחים, בשעור שמקבל מאתנו היק"ב בלונדון. היו שם אילו הפסדים קטנים והעברנום לחשבון ההפסד. אם העסקים לא נתרחבו בירושלים, בכל זאת חשוב הוא הסניף הזה לטובת המסחר המקומי וכבוד הישוב היהודי, כמו שאמרנו כבר בהרצאותינו הקודמות. ועלינו עוד להוסיף, כי אם רק נשמור את החסכונות של אחינו שם מצד אחד, ונתן הלואות להמסחר הפעוט ולבתי חסד שם מצד שני, — אז גם ע"י עסקים אלו נביא להישוב היהודי שם תועלת מרובה.

בירות: את העסקים בסניף הזה אנחנו מנהלים במסגרת האמצעים שלנו, כמו שבארתי בהרצאותי הקודמות. ההפסדים הקטנים שהיו שם, העברנום לחשבון הפסד.

חיפה: העיר הזאת הולכת ומתפתחת במסחרה, ויחד עם זה מתפתח גם הישוב העברי, ויתר שאת להישוב היהודי פה על הישוב החדש ביפו, מפני כי בחיפה אין אנחנו רואים בין החדשים שהתישבו פה את המסחר הפעוט, כמו שרואים אנחנו ביפו — מסחר שהחנונים היהודים מרוסיה העבירוהו לארצנו. בעיר זו מתיסדים בתי מסחר ובתי חרושת ע"י אחינו. העסקים אינם גדולים, אבל חשובים לפי ערך המקום, והבנק שלנו הוא רוח החיה באפני המסחר היהודי שם. ולא דוקא באפני המסחר, אלא עוזר ותומך בענינים אחרים של הישוב היהודי, כמו בענין קנין קרקעות, בנין בתים וכדומה. המנהל שלנו שם, מר קיזרמן, התעסק ג"כ בסדור הבנין של הטכניקום. כמו כן נכבד הוא הסניף שלנו למושבות אשר בגליל. העסקים מתרחבים שם בהדרגה, לשביעת רצוננו.

חברון: מפני מעוט ישוב יהודי בעיר הזאת, לא יוכל הסניף הזה להתפתח ולהתרחב, אבל בגבולי האפשרות הוא עוזר להחזקת הישוב היהודי בעיר הזאת.

צפת: הסניף הזה פתחנו, כפי שידוע לדירקטורים, בחודש ספטמבר בשנה שעברה. למנהל מניתי שם את מר ש. גורדון, שבא לפני זמן מה בתור מנהל לשכת המודיעין של חברת חובבי ציון ברוסיא, ואחרי כן עבד בסניפנו בבירות. הוא איש חרוץ ובעל השכלה רחבה, ואקוה כי בהנהלתו יתפתח הסניף הזה.

מפני יוקר הוצאות הנסיעות לשם, עלו הוצאות ההתיסדות עד לסכום 3238.86 פר', ואת העסקים לא יכולנו להרחיב קודם שלמדנו לדעת את

המקום הזה, נמוסיו ויושביו. נוסף לזה גדלה ההתחרות מצד בית הבנק הפרטי שם, ואשר על כן התוצאות של החדשים משנה שעברה היו בהפסד סכום 3097.86 פר׳, ביחד עם חלק הוצאות ההתיסדות, אשר נכינו מחשבון הרוחים הכלליים.

כמובן לא יוכל ההפסד הזה להחליש את תקותנו לימים הבאים, כמו שבארנו בהרצאותינו הקודמות. הנה העיר וסביבותיה יתנו די חומר לעבודתנו המסחרית, שתביא לנו פרי וגם תועיל לטובת הרחבת הישוב היהודי, שהוא רוב גדול בעיר זו.

בהיותי בפעם האחרונה בצפת, באתי במשא ומתן עם ממוני הכוללים שם והם הראו לי, כי ההכנסות של כוללי החלוקה בעיר זו עולות עד לסכום 500.000 פרנק לשנה *). הצעתי לפניהם ליסד קרן לבנין בתים מחוץ לעיר צפת באופנים אלו:

ממוני הכוללים ינכו מכל ההכנסות, שתבאנה בשביל המוסדים וגם בשביל אנשים פרטיים, עש״ה למאה מדי שנה בשנה, וישמרו אותם כקרן מיוחדה בהבנק שלנו. בינתים ייסדו חברה לבנין בתים, אשר כל חבר וחבר ממנה יכניס כאלף פרנק לקנות מגרש על הר כנען על יד העיר צפת, מקרקע של הברון רוטשילד העומדת למכירה. כאשר הקרן הזאת תגיע לסכום 100.000 פר׳, אזי יוסיף הבנק לקרן זו הלואה בסכום כזה למספר שנים ידוע, ויתן הלואות לבנין בתים — ארבעה ארבעה אלף פרנק לכל בית למשך 18—20 שנה.

כאשר יבנה פרור כזה, יהיה ביכולת המתישבים להתעסק בגדול ירקות ועשית חלב וחמאה, וכמו כן להנהיג שם חרושת ביתית וכדומה.

במקום זה האויר טוב ובריא והמראה משם על ים כנרת, על הר חרמון וסביבות אח״ות נהדר מאד, ובמשך הזמן יוכל היות, כי יבואו עסקנים ויבנו שם בתי מלון ובתי קיץ.

מלבד זאת, אם תצא הצעה זו אל הפועל לא יקשה לנו להשפיע בשנים הבאות שינוכו מכספי החלוקה סכומים יותר גדולים לדברים המביאים תועלת. ומצפת יראו הממונים ויעשו כן גם בירושלים ויתר ערי הקדש, ומעט מעט, אפשר יהיה לשנות מוסרי החלוקה למקור ברכה, שישמש להרחבת עבודה ואומנות וכדומה. הממונים הסכימו להצעתי והבטיחו לבוא בחליפת מכתבים עם הממונים

*) רשימת ההכנסות של כל מוסדות החסד בארצנו תבוא בסוף פרק זה.

בחוץ לארץ להשיג את הסכמתם. הענין הזה נמשך, כנהוג בארצנו, ובינתים באה המלחמה.

* *
*

בשנה שעברה גמרנו מתן ההלואות, שהקצבנו בשביל שני פרורים חדשים על יד הערים יפו וחיפו, מן הפקדון שמסרה לנו הקה״ק (פרטים בענין זה בפרק ל״ו) וגם נתנו במשך השנה הזו הלואות לזמנים ארוכים ג״כ מהפקדון של הק״ק (למשך עשר שנים) להנוטעים אשר ביהודה. גם ההלואות האלו היו לתועלת רבה; הן המציאו להאכרים את האמצעים הנחוצים כדי לגמור עבודת נטיעותיהם, עפ״י תנאים טובים ונוחים, היינו: ברוחים נמוכים ובסלוקים לשנים אחדות מהכנסת הנטיעות, — תנאים שהם כל כך חשובים לאכרים.

מובן כי עסק ההלואות לזמנים ארוכים, שהוא חדש לגמרי בארץ, דרש לברוא לו סדר ובסיס חוקי, מתאים לתנאי הארץ ולתנאים המיוחדים של ישוב יהודי באחוזותיהם, וזה גרם לנו הרבה עבודה ויגיעה, אך בזה עשינו צעד חשוב להתפתחות הישוב על דרך מסחרית בטוחה, והנחנו יסוד לסניף הלואות לזמנים ארוכים לאכרים. לא קבלנו בשביל ההלואות האיפותקאיות האלו את התנאים הנהוגים בארצות אירופה—לתת הלואה בסכומים המתאימים לחלק ידוע משוים של הנטיעות, אלא הנחנו ליסוד את ערך הכנסותיהן, ולשם בטחון ניתנו ההלואות לאגודות משותפות בערבות הדדית ועשינו חוזים עם מקבלי ההלואות, שעל פיהם יש לנו הזכות לגבות את התשלומים השנתיים מדמי מכירת הפירות של הפרדסים.

אמת, כי על ידי התנאים שקבענו, הגבלנו את ההלואות בסכומים קטנים, אבל גם תנאי זה, שאהדים קובלים עליו, הוא רק לטובת הישוב ולטובת האכרים בפרט. ראשית, שמרנו על האכר לבלתי העמים עליו חובות יותר מדי, אלא לפי צרכיו, לגמר הנטיעות, אם התחיל אותן באמצעיו הוא. ושנית, שמרנו עליהם לבל יעשו נטיעות גדולות ביותר ולא יכנסו לעסקים שיוכלו להיות קרובים להפסד.

אגודות משותפות: גם בשנה זו הוספנו ללכת בדרכנו שסללנו לנו—לתת הלואות להאכרים במושבות ולהסוחרים בערים באגודות משותפות — באפן חדש זה, שכבר רכש לו זכות קיום בכל העולם הנאור. בשנה זו הוספנו ליסד אגודות חדשות בראשון-לציון, ירושלים, צפת, וצידון. כל האגודות האלו עבדו באפן טוב, מלבד שתים אשר במושבות סג׳רה ומתולה, שפגרו מלשלם מסבת שנת הבצורת. אנחנו השתדלנו להבטיח את החוב המגיע לנו, ונקוה כי לא יהיה לנו הפסד מקופות אלו.

יחד עם הבילנץ הזה שולחים אנחנו ג"כ חשבון פרטי של ההלואות באגודות משותפות.

מן הפקדון שהציעה לפנינו חברת „עזרא" בברלין, לא עלתה עדיין בידינו להוציא את התועלת שבשבילה נקצב — היינו לבנות בתים בכפר סבא, מפני כי במשך השנה שעברה לא השיגו עדיין האכרים רשיון לבנות את הבתים. עתה, בעת אשר אנחנו כותבים את ההרצאה הזאת, כבר נתקבל הרשיון הזה ובקרוב נגש לבנין הבתים במושבה הזאת, ועל ידי כך נביא חיים חדשים לישוב החדש הזה, ותקותנו חזקה, כי גם חברת „עז"א" תוסיף ללכת בדרך הזאת לטובת ישוב אחינו בארצנו ותקדיש עוד כספים מאמצעיה לבנין בתים בשאר מקומות.

מן הפקדון של מר גוץ נתנו הלואות גם בשנה זאת ליהודים סוחרים בדרום הארץ ובעבר הירדן. מפני הבלבולים שהיו בעבר הירדן בשנה זו, לא עלתה בידינו להרחיב את תפוצת היהודים במקומות האלו, כמו שהיתה בדעתנו. אבל לא הסחנו דעתנו מעבודתנו בפנה זו. במשך השנה שעברה ערכנו ספירה למספר היהודים היושבים בעבר לירדן מזרחה ועשינו לנו רשימה מפורטת ממקומות מושבותיהם, משלח ידם ומדת האדמה הנעבדת בכל מקום שהיהודים יושבים שם. כאשר תשקוט הארץ שם תהיה היכולת בידינו להגדיל שם מספר היהודים הסוחרים, ועל ידם לרכוש מעט מעט גם ישיבת קבע בשטח החשוב הזה בשביל אלה מאחינו החפצים לעבוד שם אדמה. יען, כמו שבארנו כבר בהרצאות הקודמות, אי אפשר לקנות שם שטח גדול בפעם אחת וליסד שם מושבה בתנאים הנוכחים, אלא דוקא לסנן לשם מעט מעט ובהשאי יהודים בעלי אומץ ועז, המוכשרים להסתגל אל תנאי המקום, לכרות ברית אהבה עם הבידואים תושבי הארץ ולהכין מקום לקולוניזציה רחבה.

מה עשינו לטובת הישוב היהודי? על השאלה הזאת ישיבו לכם המספרים הבאים:

לראשית שנה זו יש לנו בהלואות:

1. לרכישת קרקעות ולהרחבת עבודת האדמה.

(679 חשבונות בחמש סעיפים הבאים).

א. לאכרים ונוטעים באגודות משותפות עד הקציר והבציר	365.655
ב. " " לאירך זמן	175.000
ג. " " ליחידים לזמנים שונים	362.806

ד. לפועלים באגודות משותפות לזמנים שונים	23.580
ה. לאגודות העוסקות בממכר תפוחי זהב "	112.700
2. לחרושת המעשה, לבתי חרושת ולאומנים (140 חשבונות)	412.875
3. למסחר: א. לסוחרים גדולים (1211 חשבונות)	2.995.370
ב. לסוחרים קטנים ולפועלים (מהם חלק באג' משות')	175.227
4. לבנין בתים. ביפו, ירושלים, וחיפה (123 בתים)	351.578
5. לצרכי צבור. במושבות לצנורות מים וכדומה	25.600
6. למוסדות קולטוריים ויסוד בתי ספר, ת"ת, ישיבות ובתי חסד ופקידים (102 חשבונות)	176.783
ס"ה פרנקים	5.177.174

בסכומים הנאמרים למעלה, כפי שנראה, נכנסו גם הלואות לאגודות משותפות לזמנים קצרים, והן מתחלקות לסוגים אלו:

בס"ה באגודות משותפות		
58 פרדסנים	102.000	פר'
682 אכרים	253.655	"
774 חנונים, אומנים ופועלים	81.721	"
ס"ה 1514 חברים	436.376	פר'

החקירות שעשינו בדבר קנית קרקעות ביהודה, בגליל, בדרום ארצנו ובעבר לירדן מזרחה וכו', חקירות בדבר הכירת נכסי השולטן, תכניות לעבודות צבוריות שונות, סטטיסטיקה של האכרים במושבות ושל היהודים בעבר לירדן—כל אלה עלו לנו לערך בסכום 13.500 פר'.

במשך השנה שעברה הוצאנו אבליגציות בני 4% על סך 300.000 פר' נגד הפקדון, שנתנה לנו הקה"ק למשך 18 שנה לשם בנין בתים ביפו וחיפה. בשנת החשבון מכרנו רק שמונה אבליגציות, — מפני ששוק הציוניות מלא דרישות ותביעות, בכח תעמולה והכרזות גדולות לנדבות לשם עבודות שונות בישוב ארצנו, או נירות ערך כאלו שאינם אלא נדבות, ובמצב כזה לא לכבוד הוא לאפ"ק לבוא כעת בהצעות למכור את האבליגציות שלו. אולם לא לעולם תשלוט רוח סערה בעולם: יעבור הרעש ויבוא רוח ד' בקול דממה דקה, לעבודה אטית ונאמנה, ואז יהיו קונים להאובליגציות האלו, וזאת תהיה הדרך הנכונה לרכוש כספים בשביל הלואות לזמנים ארוכים.

המועצה על יד הבנק. סדור המועצה נמשך בגלל הליפות המכתבים שהיו ביני ובין הדירקטור מר קאנן, וכמו כן מפני עוד סבה אחת — כי שלשה מהחברים לא היו בארץ, אשר על כן היתה בשנה שעברה רק ישיבה אחת מסודרת, אם כי פעמים רבות טכסנו עצה, עם חברי המועצה, שלא בדרך רשמית.

בהרחבת הישוב היהודי בארצנו, מצטערים אנחנו מאד, על אשר עלינו לסמן בהרצאתנו זו, כי השנה שעברה היתה שנה שחונה, שנה שלא נעשתה בארצנו עבודה ראויה להתכבד בה.

הסבה הנכונה לזה, לפי דעתנו אני, כי אין לנו עדיין תנועה עממית; אין לנו תנועה כזו, שהשפעתה כל כך מרובה על כל המפלגות בעמנו, עד שתהיה ביכלתה להוציא מקרב עמנו כחות חזקים, אנשים בריאים ברוחם, בגופם ובממונם ולהביאם אל ארץ אבותינו לעבדה ולשמרה, — לעבדה באמת ובתמים, ולשמרה על אף המכשולים הרבים שיפגשו בדרך אשר כזו. נצרך לזה עוד להוסיף, כי ההכרזה הצעקנית לקחה את מקום העבודה הנאמנה, וכי ניטלה מאתנו ההרגשה הלאומית והטקט המדיני לעבודתנו: ד' אמות קרקע כי יקנו — וכבר יוצאים אנחנו לצלצל בפעמון הגדול בכל כתבי העתים שלנו; בתים אחדים כי יבנו — וכבר עושים אנחנו חגיגות ותהלוכות ומגדילים אנחנו את אש הקנאה בלבות שונאינו בארץ ונותנים פתחון פה לשוטנינו ומקטרגינו. כל אלו ההכרזות, שעסקנינו קוראים אותן תעמולה לטובת הפצת רעיון הישוב, שוללות הרבה עבודה ומרץ ודוחות את העבודה המעשית האמתית. כמו שאמרתי, אין לנו לסמן עבודות חשובות, אולם בכל זאת, אלה מאחינו שהיו להם האמצעים והחפץ העז להחזיק באיזה מקצוע כלכלי, הולכים ומתבצרים בארץ ולוקחים חלק במסחר וחרושת המעשה.

מצבם הפוליטי של היהודים בארצנו לא נשתנה לא לטובה ולא לרעה; על ראש אחינו לא ירד עוד גשם ברכת החופש הקונסטיטוציוני, אבל בזה עלינו להודות, לצערנו, כי אשמים אנחנו בעצמנו; שפת הארץ לא ידעו אחינו ורובם חוסים תחת כנפי ממשלות זרות, אשר על כן לא יוכלו להכנס אל החיים המדיניים של הארץ ולשאת איזו משרה או לעמוד בראש איזה מוסד ממשלתי גדול. יתר על כן, אין אנחנו מסודרים לעדות מאושרות מהממשלה ואין אנחנו משתדלים להרבות את מספר הנתינים העותומנים; חטאנו נגד החוק החדש, שקרא לעבודת הצבא את בני הנעורים מהיהודים; לא שדלנו את צעירינו, כי יבואו לעבוד בצבא, אלא נתנו להם לברוח מן הארץ ולא השכלנו לראות את הנולד

כי החטא הזה לא יכופר לנו מצד הממשלה, וביום פקודה תפקוד עלינו גם את העון הזה....

במקצוע קנית קרקעות לא יצאו שום גזירות חדשות, רק השלטונות מניחים מכשולים על דרך רכישת הקרקע ע"י נתיני חוץ לארץ. בפקודה אחת מססמבול למושל ירושלים, שהיתה לנגד עיני, נאמר בפירוש, כי ליהודים עותומנים יתנו הרשיון לקנות קרקעות, לערך 300 דונם לכל משפחה, ולמעשה אפשר גם להגדיל את סכום הדונמים. המסים הוקלו לכל יושבי הארץ ובתוכם גם ליהודים. אם תחזיק הממשלה הקונסטיטוציונית מעמד לאורך ימים, אזי בודאי יסודר גם מס העשור. ביפו וסביבותיה משתדלים הפרדסנים לפעול אצל הממשלה המרכזית לשנות את מס העשור הנגבה כעת עפ"י שומת הפירות ולהעמידו על הערכת האדמה, ויש תקוה כי השתדלותם תביא פרי.

העבודות הצבוריות, כמו בנין חופים, מסילות־ברזל, צנורות מים וכדומה, בודאי ג"כ יצאו אל הפועל מעט מעט, והן יפיחו רוח חיים בארצנו ויחיו את ערמות ארץ אבותינו, לתועלת בניה השבים אליה.

רשימת הכספים הנכנסים למוסדות השונים בארץ ישראל.

	פרנקים	
בקור חולים האספיטל	85000	
ת"ת עץ־חיים	80000	
ועד כל־הכוללים	300000	
מושב זקנים וזקנות	150000	
עזרת נשים	15000	
כולל חב"ד	125000	
כולל סובאלק	125000	880000
כולל ווארשה	260000	
כולל פינסק	8000	
כולל קארלין	15000	
כולל וואלין	50000	
כולל רייסן	13000	
להעביר		880000

הועב־		880000
כולל סלונים	20000	
בית התבשיל הכללי	40000	
ישיבת תורת־חיים (ווינוגראד)	150000	
ישיבת מאה שערים עם הת"ת השיכים לה	150000	
ישיבת חיי־עולם (החסידים)	15000	
ישיבת אהל משה	10000	
כולל ווילנא וזאמוט	125000	
כולל גרודנה	100000	
כולל מינסק	90000	1046000
למבערג, שאכץ בוצאץ, בוקובינה וזיבנברג	350000	
כולל אונגארן	800000	1150000

מוסדות השכלה.

למען־ציון	20000	
בית הספר למל	20000	
בית היתומים למל	20000	
הסימינר	15000	
גני הילדים	5000	
חנוך עורים	20000	
בית הח' רוטשילד	85000	
הנ"ל תמיכה ליולדות	20000	
חכי"ח עם המוסדות שלה	300000	
בי"ס אוולינה די רוטשילד	50000	555000
בה"ח	70000	
אמשטרדם שערי צדק	70000	
ספריה גנזי יוסף	5000	145000
להעביר		3776000

3776000 הועבר

כוללי הספרדים.

חנוך יתומים	10000	
תפארת־ישראל	20000	30000
טראבלוס, טונים, מארוקה, אלגיר	120000	
מצרים	6000	
בית אל	3000	
תמחוי	20000	149000

חוץ לירושלים.

טבריה, צפת ע״פ רוב מכוללי החסידים	1000000
ס״ה פרנקים *)	4955000

פרק לט.

הרעש על הקונגרס בבזל. — הוכוחים בועד הפלשתינאי. — הצעות פסמניק, בוכמיל והויזמן. — הצעות שונות מצדי. — בישיבת הדירקטוריום בבזל והאג.

באב תרע״א (1911) נתאסף הקונגרס העשירי בבזל.

לא חפצתי ללכת לבזיל, כי מה שיכולתי לאמר לאחי — אינם חפצים לשמוע, ומה שחפצים לשמוע, — זה נגד דעותי אנכי, ולא אוכל לאמר.

אבל לא יכולתי לדחות את הצעת מר וולפסון — והלכתי.

כאבל בין חתנים הייתי כל ימי הקונגרס, סר וזעף תעיתי מלשכה ללשכה ומחדר לחדר בין אלה הטועים ללכת לקול הרעש וההכרזה הצעקנית, בהאמינם לשוא, כי העבודה הציונית היא ברעש ו„בנעשה" קודם ל„נשמע".

ובישיבה אחת לקחתי חלק, בישיבת הקומיסיה הפלשתינאית. היו הרבה נואמים ובעלי הצעות, כנהוג אצלנו. מר פסמניק באר והודיע, כי „השרים" הגדולים

---

*) מספרים אלו אסף בשבילי המנוח יהושע ברזלי.

ברוסיא אינם חפצים להרשות לעבוד עבודה ציונית, אחרי אשר הציונים לא הראו עוד עד עתה פעולה ניכרת ביציאת היהודים מרוסיא במספר גדול. ולכן דרש—ליסד תומ"י בנק איפותיקאי ובעזרת ההלואות מהבנק הזה יוציאו לכהפ"ה אלפים משפחות בשנה, ואז תוקל העבודה הציונית ברוסיא.

מר בוכמיל הציע לבלתי להתעסק בדברים פאליטיביים, אלא בעבודות יסודיות ועקריות: הוא דרש ג"כ ליסד בנק איפותיקאי, אבל יחד עם זה, למען הקל קנין קרקעות בא"י, דרש לקנות קרקעות בצפון סוריא ובמסופוטמיה ולהעביר לשם את הערבים מפלשתינה... למען שיפנו את מקומותיהם בשביל היהודים, וגם ד"ר טהון הסכים להצעתו.

ד"ר הויזרמן התפאר הרבה בידיעותיו את הארץ ויושביה ודרישת הקולוניזציה היהודית, והציע לקנות קרקעות זבורית, כמו אדמת בצות, חול וטרשים בהרי יהודה; קרקעות כאלו אפשר לקנות, לפי דבריו, ממאה עד מאתים אלף דונם (מלתא זוטרתא!) וכמו כן לקנות נחלאות גדולות על יד המושבות.

בנוגע לבטחון החיים והרכוש הציע מר בן־ציון לזיין את הקולוניסטים, ובעיקר את הפועלים, והם ישמרו על עצמם בחרב ביד. וגם ד"ר בוכמיל החזיק בדעה זו.

היותר שבע רצון בין כל בעלי ההצעה היה המהנדס קפלנסקי. הוא אמר, שהוא שבע רצון מעבודת הועד הפועל הגדול והקרן הקימת בזה שקונים קרקעות ומסדרים עליהם עבודה חקלאית, ועי"ז נותנים עבודה לפועלים.

ובין כל אלה ה„בקיאים" והמציעים מה יכולתי לדבר?

היה בידי להראות בראיות ומופתים ברורים, כי הבנק האיפותיקאי לא יוכל להוציא אלפים, ולא דוקא אלפים אלא אפילו מאה משפחות בכל שנה. והדברים גלויים וידועים, והחשבון הוא פשוט וברור:

כפי החשבון הידוע כעת בארצנו עולה התישבות משפחה אחת ועמידתה על הקרקע לסכום 30000 פרנק לכה"פ, ולקולוניסט כזה יוכל הבנק האיפותיקאי, אשר יעבוד על יסוד מעשי, להלוות לכל היותר לערך 10/12000 פרנק ואם כן צריך שיהיה לו משלו 18.000—20.000 פרנק, ואנשים כאלה — אימיגרנטים עם סכומים כאלו, אשר יש להם הכח והרצון להתישב כעובד אדמה, באים לארצנו רק במספר קטן, ואם כן מכונה גדולה כבנק איפותיקאי למי ובשביל מי היא נחוצה? אפשר להראות, כי

להוציא אלפים משפחות ולהושיבם בארצנו בכל שנה — זה דבר היוצא מגדר האפשרות, ומספר הרבה יותר קטן, כמו 50—40 משפחות בשנה, לא יועיל להטיב את המצב הציוני ברוסיה ולהפיק רצון „הישרים הגדולים" שם; נקל היה ג"כ להראות כי אין אצלנו לא אמצעים חמריים ולא מדיניים, לקנות קרקעות במסופוטמיה ולהוציא לשם את הפלחים הערבים מארץ־ישראל.

אבל מי ישמע לדברים כאלה? מי שאומר את האמת הלא לבוגד יחשב! אשר על כן בחרתי לי דרך אחרת ולא דברתי על אודות המעשים בשלילה, כי אם בחיוב.

סמכתי את עצמי על דברי האדון אוהגן, שדבר בימי הקונגרס באסיפה קודמת על אודות קולוניזציה בורגנית וקולוניזציה פרוליטרית, ואמרתי כי הצעות האדון אוהגן אפשר להוציא אל הפועל באופנים אלו:

בשביל קולוניזציא בורגנית הצעתי, כי תתן הק"ק הלואה לקנין נהלה אחת בת 10000 דונם לערך, 400.000 פר',—נחלה המספקת לארבעים משפחות, ותמסור אותה למשפחות כאלו, שיש להן די אמצעים לבנות בתים ולקנות האינונטר החי והמת וכו' ולהתישב שם, בלי שום אפוטרופסות והכנות קודמות. נחלה כזו תעלה על כל משפחה לערך בעשרת אלפים פר' ועל מקבלי הנהלה לשלם מחירה בצרוף 3% רוחים במשך 48 שנים. תשלום שנתי בעד סכום 10000 פר' עפ"י חשבון זה יעלה לסכום 394 או לערך 400 פר' לשנה — סכום שאיננו גדול בשביל אכר, שיכנים משלו בנחלה זו לערך 15-20000 פר'. והיה אם ימצאו אנשים כאלה ואם יעלה הנסיון הזה בידינו, אזי נוכל להוסיף לעשות כמתכנתו בשנים הבאות. עבודה כזו היא לפי האמצעים שלנו, והקרן הקימת תוכל להכנים את הכסף להלואות כאלו, כי הלואות כאלו רחוקות הן מהפסד. ונכבד מאד לנו הדבר, כי אם יעלה בידינו למשוך משפחות אמידות, שיתישבו באמצעיהם ועל אחריותם הם, הלא תהיה זאת התישבות טבעית ובריאה, שתביא אנשים וכספים אל הארץ ותגדיל רכוש היהודים בה.

בנוגע לקולוניזציה פרוליטרית הצעתי לקנות על יד כל מושבה ומושבה כברות ארץ קטנות ולבנות עליהן בתים, באפן שיהיו לכל בית משנים עד חמשה דונם קרקע, לפי מצב המושבות. הבתים אלו עם כברות ארץ קטנות, ינתנו לאלה מהפועלים היושבים כבר בארץ זמן מה, ונתמחו בעבודתם החקלאית, וג"כ בתשלום לשיעורין—הקרן עם רוחים קטנים. הפועל שיקבל בית וכברת ארץ

קטנה על־יד המושבה, יעשה לו גן־ירקות, יגדל עופות, יעשה לו חלב והמאה לצרכיו הוא ולמכירה. ומפני שעבודת נחלתו זו תדרוש ממנו רק זמן קצר, ע״כ יהיה ביכלתו לעבוד אצל אחרים — והוא ימצא תמיד עבודה במושבה.

במושבות יתגדל באפן כזה האלמנט היהודי, הפּועל יחובר אל נחלתו הקטנה שתהיה שייכת לו, יעבוד אותה בחשק נמרץ, ישפר אותה ויהיה במושבה חיים של פועל טבעי ובריא. נחלה כזו תעלה לערך 2500 פרנק, ויהיה עליו לשלם במשך 48 שנים—הקרן עם רוחים 3%—סך 98.50 פרנק בכל שנה, שזה שוה לסכום דמי הדירה שהוא משלם כעת, וסלוק כזה יהיה ביכלתו לעשות.

הצעתי גם כן — הצעתי הישנה שכבר דברתי עליה — לבוא במו״מ עם אחדים משבטי הבידואים, היושבים בנגב הארץ ובעבר הירדן מזרחה, לקנות מהם ככרת ארץ קטנה וליסד שמה פירמה, כעין בתי הנזירים אשר לנוצרים. אם יתישבו במקום אחד עשרה או עשרים צעירים, היודעים שפת הארץ ונמוסיה, ויכרתו ברית שלום עם אחדים מזקני הבידואים, אזי יעלה בידם להגדיל מעט מעט אחוזות הפירמה, אשר יעבדו אותה בעצמם, וימשכו עוד יהודים אשר ירכשו להם שם אחוזות ארץ. ליהודים האלו יתחברו הסוחרים הקטנים, היהודים העוברים כעת בין שבטי הבידואים וסוחרים את הארץ, ובמשך זמן ידוע יתרחב הישוב העברי שם, והממשלה הטורקית תהיה שבעת רצון למצוא במקום הבידואים הנודדים,—מתישבים חדשים העובדים את האדמה ומוציאים יבול ממנה ומשלמים מסים.

הלאה הצעתי לבוא במו״מ עם חברת „עזרא“ הברלינית ועם מוסדות אחרים ממין זה וליסד בתי ספר בערים, שיש שם אפילו רק שנים־שלשה יהודים, ולתת יכולת לילדי הערבים ללמוד בהם. בדרך זו הלכו והולכים כל דכתות הנוצריות השונות בארץ, והצליחו למשוך אליהם את לבות הערבים ילידי המקום. עלינו לשום עינינו ולבנו לענין הנכבד הזה: הערבים אשר ילמדו בבתי ספרנו, יהיו אוהבינו, ואוהבים דרושים לנו בארצנו....

מנקודת השקפה זו, אמרתי, שעלינו לחדול מתעמולה נגד עבודת הערבים במושבות היהודים, אלא להשתדל להרבות מספר פועלים יהודים, ואם גם הערבי ימצא לחם חֻקו אצלנו, עלינו לא לדחותו באמת הבנין. ראשית: דרך כזו רחוקה היא מהמוסר היהודי; ושנית: תעמולה כזו אינה מועילה להרבות את מספר הפועלים היהודים. והצעתי עוד: להוסיף כספים להקרן האיפותיקאית, שיש אצלנו בשביל בנין בתים מפקדונות הקק״ל, למען שיהיה ביכלתה לתת

הלואות לבנין בתים במושבות ובערים, עד אשר יבואו ימים יותר טובים ואמיגרציה יותר גדולה ויהיה אפשר ליסד בנק איפותיקאי בארצנו.

ולבסוף הצעתי, כי ההסתדרות הציונית תתן את האמצעים הנחוצים למען מנות חכמים־באשי ביפו וחיפה, והראיתי על הנחיצות הזו, מפני שלחכמים האלו יש כח גדול ע"פ חוקי טורקיה, להתיצב בשם היהודים ולדרוש משפט צדק.

בינתים נתרחבו הוכוחים על אודות הגדלת הקרן של „החברה להכשרת הישוב", שבאותו זמן הפסידה כסף בנסיון שעשתה לסדר משק רחב על אדמת כנרת. כאשר נגמרו הוכוחים הצעתי להביא לפני הקונגרס החלטת הקומיסיה הפלשתינאית בנוסחה זו: המועצה הפלשתינאית מציעה להקונגרס ל ח י י ב את הועד הפועל שעומד להבחר, שישתדל למצוא את האמצעים בשביל יסוד מושב בורגני ומושב פרוליטרי (כפי הצעותי הנזכרות), ו ר צ ו י הדבר שהועד הפועל ישתדל להגדיל קרן החברה להכשרת הישוב. ואחרי וכוחים על אודות הנוסחא הזו החליטו להציע נוסחא אחרת: ל ח י י ב את הועד הפועל העומד להבחר, להגדיל קרן החברה להכשרת הישוב עד 50000 ל"ש ו ר צ ו י לקצוב סכום כסף מאמצעי ההסתדרות בשביל קנית קרקע לארבעים משפחות, שיתישבו באמצעיהם.

ומפני שהועד הפועל לא יכול למלא את ההתחיבות שהטילו עליו, להגדיל קרן חברת הכשרת הישוב עד סכום 50000 ל"ש, וההתישבות הוצעה רק כדבר ר צ ו י, לכן היו תוצאות ההחלטות כמו הרבה אחרות — אפס....

אין מקום בהסתדרותנו לעבודה תמה השאית ומודרגת.

ומלשכאות הקונגרס יצאתי ובאתי אל לשכאות ישיבות הדירקטורים של הבנקים שלנו. אבל הדירקטורים היו כולם עיפים מהישיבות התכופות של הקונגרס, ולא נשאר לי לדבר בעסקי האפ"ק רק עם קאנן וולפזון במסבות פרטיות. שניהם הסכימו להרחיב את רשת הסניפים, להגדיל אמצעי הקרן האיפותיקאית מכספי הק"ק, לחבר כל הבנקים למוסד אחד וכדומה. ובמסבה עם מר קאנן הסכים גם הוא לכל ההצעות שלי ועוד הוסיף משלו לאמר, כי לפי דעתו נצרך לקצב גבולים בין היק"ב ובין האפ"ק: הראשון נוסד למטרה פוליטית, ואשר ע"כ עליו לגמור העסקים שלו ברוסיה, ואין לו לעשות שום עסקים אלא להכות עד אשר תבוא העת המוכשרת לנהל משא ומתן בדבר קונצסיות וזכויות בתוגרמה, והשני נוסד בשביל לעשות עסקים בארצנו ולעזור על בסיס מסחרי להרחבת כל ענפי הישוב היהודי, אשר ע"כ עליו להרחיב

עבודתו, וכאשר יעבוד בתנאים כאלו יתן דיוידנדה, והדיוידנדה של האפ"ק תעבור אל היק"ב, שלו שיכות כל המניות. וקאן בקש ממני לבאר לו במכתב עוד הפעם את הצעתי כולה והוא ישתדל להוציאה אל הפעל; וכדברים האלה אמר לי גם וולפסון:

„כעת אין לי עבודה בהסתדרות (בקונגרס זה התפטר ממשרת ראש ההסתדרות הציונית) ואמסור את עצמי לעבודת האפ"ק והיק"ב, והיה כאשר יבואו הצעותיך אלי ואתן את לבי עליהם". ובהבטחה זו עזבתי את האג ושמתי דרכי לביתי ליפו דרך ווינה.

פרק מ.

מחזור העסקים. — הסניפים. — הצעות לפתוח סניפים חדשים. — עבודתנו לטובת הישוב. — קנית קרקעות. — באכרות. — מצב הפועלים. — חוסר ידיעות אגרריות. — בתי חרושת המעשה. — מסחר היוצא והבא. — בתי הספר, בצלאל, הטכניקום. — השפה העברית. — ועוד הפעם, מההרצאה להדירקטוריום ראשית שנת 1912, אודות ענינים ישוביים פעוטים. — עבודות שהיו באפשרות האפ"ק לעשותן:

מחזור החשבונות היותר נכבדים בשנת 1911 בכל הסניפים היה:

	דיביט בפרנקים	קרדיט בפרנקים
הקפה	84.121.544	83.842.387
דיסקונטה	16 137.233	14.870.721
הלואות על שטרי ערך	20.867.119	20.368.052
נכ' על סחורה	1.889.303	1.775.741
" " נירות ערך	8.381.698	7.921.946
אגודות משותפות	897.146	796.991
פקדונות לזמנים קצובים	1.621.128	2.017.965
נכ' בחשבון רץ	18.679.157	19.565.475
חשבוננו עם היק"ב	10.923.103	11.591.586
" עם הקורספונדנטים בחו"ל	23.984.958	23.725.324
המחזור של יפו עם הסניפים	14.647.652	14.444.847

השואת הסלדו של החשבונות היותר נכבדים בשלש השנים.

	1909	1910	1911
דיסקונטה	2.352.128	2.677.655	3.070.182
הלואה על שטרי עסק	1.871.674	2.214.975	2.310.411
הלואה על סחורה	260.031	287.856	351.694
" " נירות ערך	617.388	639.471	784.898
אגודות משותפות	385.223	437.376	439.289
הלואות לזמני ארוכים	275.163	30.880	714 805
פקדונות	4.724.421	5.419.480	5 943.979

צפת. סוכנות צפונית זו הביאה לנו גם בשנה זו הפסד של 2912.50 פר' בערך, אחרי שכסתה רוחים % 6-5. הפסד זה הוא לא הפסד ממון על ידי מסחרים רעים, כי אם מפני שהקטַנו שם את העסקים לרגלי המהומות בארץ, ואת ההוצאות לא יכולנו להקטין, לכן רבתה שם ההוצאה על ההכנסה וההפסד הקטן הזה בסניפנו זה, לא יחריד אותנו ולא יבטל את דעתנו על הנחיצות בסניפים חדשים בכל ערי ארצנו, וכראיה לדברנו יהיה הסניף הקטן בחברון.

חברון, סוכנות זו בדרום ארצנו הביאה לנו בשנת החשבון ריוח נקי, (אחרי נכוי רוחים על הכספים שהיו מושקעים בעסק שם וההוצאות) 1079.26 פר'. הריוח אמנם לא רב והעסקים שם אינם גדולים, אולם נכבדים הם מאד מן הצד המסחרי וביחוד מן הצד הישובי; מן הצד המסחרי—יש לציין, כי בסוף אוגוסט עלה תיק השטרות שם לסך 120.000 פר' לערך, וכאשר החלטנו לצמצמו לרגלי הקריזיס שבא על ארצנו, עלתה בידינו להוריד אותו, בלי כל עמל רב ובלי שום הפסד, עד 58000 פר', וזה מעיד ומוכיח למדי את טיבן של ההלואות שם. ומן הצד הישובי,—הנה תמכנו שם בהלואותינו במדה הגונה את אחינו, ונתַנו את היכולת לסחור בעיר ובכפר לסוחרים וגם לרוכלים הסובבים בכפרים, וכפי שמעידה ההנהלה שלנו שם, הבאנו ברכה רבה לישוב אחינו בעיר הקטנה הזאת, ומנענו את ההגירה מן העיר היהודית ההסטורית הזאה, שהיתה הולכת ונמשכת זה כמה שנים.

הריוח הנקי של כל הסניפים, שנעשה אחר בדיקה והערכה נכונה של כל האקטיבים אחרי נכוי ההוצאות וההפסדים וגם אחרי הריזירבה בסכום 39807.20 שהשארנו בשביל כל הסניפים, עלה לסך 145.588 89, שהוא 7 למאה מכל הקרן בסכום 2.058.000 , שהיה מושקע בעסקים בארצנו, יחד עם

הנירות שבלונדון. — אחרי שיסודר הבילנץ לחלוטין בלונדון חושבים אנחנו, כי יהיה אפשר לתת דיוידנדה בסכום שניתן בשנה שעברה.

בחדשים ספטמבר נובמבר עבר קריזים גדול על ארץ טורקיה ועל ארצנו בפרט. בהרצאותי החדשיות הקודמות בארתי באריכות את הסבות שהביאו את הקריזים, את מצב הכספים בזמן ההוא ואת התנהגותנו אנו במשך הזמן הזה. בהרצאתי זאת עלי להזכיר בקצור, כי ביפו, ירושלים וצפת עמדנו על המשמר בכובד ראש, לא דחקנו את הלקוחות מאחינו ולא הקטנו הקרדיטים שלהם כלל. התוצאות הראו לנו לדעת, כי בחרנו בדרך הנאמנה, החזקנו בשעת הירום את הישוב היהודי ולא הפסדנו בזה כלל. את לונדון העמסנו רק לזמן קצר בדרישות כספים יותר מהקרדיט הקצוב לנו, ואח"כ החילונו לכסותו, עד כי במשך הודש דצמבר באנו עד גבולי הקרדיט שלנו, וגם המפקידים רק במשך זמן קצר הוציאו כספים מאתנו ואח"כ התחילו להחזיר. והאמון אלינו בארצנו נתחזק על צד היותר טוב.

אם נביא בחשבון את הקריזים שעבר על ארצנו, את המצב הקשה שנמצאנו בו ע"י הקריזים הזה בחצי האחרון לשנה שעברה, את ההפסד לרגלי הנחיצות שהיתה בחדשים ספטמבר־אוקטובר להביא כספים מחו"ל וכן גם ההפסד לצורך הקירות בשביל עבודות צבוריות שונות, שאינן נוגעות ישר לעסקי הבנק, ואת הסכומים הגדולים העומדים אצלנו ברוחים נמוכים, כמו באגודות משותפות, הלואות לבנין בתים, לנוטעים וכדומה, — אם נביא כל זאת בחשבון יכולים אנחנו להיות שבעי רצון מעבודתנו גם בשנה זו.

במשך כל השנה עמדנו בעבודתנו כמו בשנים הקודמות על העקרים שלנו, להועיל להישוב היהודי על יסודות מסחריים, לא על יסוד של צדקה באיזו צורה שתהיה, אלא של קדמה כלכלית בכל מקצעותיה: למדנו תמיד לדעת את מצב הלקוחות ואת דרישות הישוב היהודי ונעזור בהלואותינו לכל אלה שפנו אלינו, בגבולי הבטוחות שלהם, לאמר — במדה כזו שיהיה ביכלתם לשלם.

סניפים חדשים. בהרצאותינו הקודמות עוררנו תשומת לב הדירקטוריום על פתיחת סניפים בטבריה ויתר הערים בארצנו, והנני כעת להעמיד על הפרק פתיחת סניף בדמשק. סניף הבנק שלנו ימשוך בודאי מתישבים חדשים מאחינו באירופא, וזה יועיל לחזק את הישוב ההוה. במשך הזמן יתפשט הישוב ויתרחב ויצא גם מחוץ לכתלי העיר הזאת, היהודים יקנו אחוזות גם בכפרים, בסביבות הפוריות האלו וגם ירדו דרומה ולעבר הירדן.

קנין קרקעות. בשנת החשבון כמו בשנים הקודמות, למן השנה שהתחילה קרן הקימת לעבוד בארצנו ע"י המשרד הארץ ישראלי, לא קנינו קרקעות על חשבון הבנק, מפני שעבודה זו נכנסת ישר לתוך חוג עבודת הק"ק המתעסקת בזה. אולם בכל זאת ידענו להעריך את חשיבותה של עבודה זו לעמנו, ובכל עת שנזדמן לנו לעשות איזו קניה ועזרה כספית היתה נחוצה, באנו לעזר להמשרד הארץ ישראלי שעסק בקניות אלו ע"י זה שנתנו ערבות להמוכרים, או הלואות במזומנים. וע"י השתתפותנו באיזה אופן שהוא משכנו כספים מאנשים פרטים להגדיל נחלת היהודים בארצנו. אודות עבודתנו במקצוע זה הרצינו לפניכם כמה פעמים, ולמען לתת לכם מושג מקיף מעבודתנו זאת, נאסוף את כל ההרצאות שלנו ונתן אותן בהרצאה מיוחדה.

באכרות. המצב של מושבותינו בארץ ישראל בכלל הוטב בשנה שעברה במדה מרובה. ביהודה ניכרת ההטבה הזאת במושבות שנוסדו על יסוד של אכרות מעורבת, של זריעה ונטיעה גם יחד. התישבויות כאלו, כלומר של אכרות מעורבת, הולכות ומתרחבות בין אחינו בהמושבות אשר ביהודה ואשר בשומרון. שטח של 43000 דונם בערך מכוסה עתה בנטיעות שונות במושבות, מהם כשבעה אלפים בפרדסי ת"ז והנותר בכרמי גפנים שקדים וזיתים. משטח הפרדסים מביאים הכנסה לעת עתה רק השליש. אבל הכנסות אלו הולכות ועולות משנה לשנה, וביחד עמהן מתבסס ומתחזק מצב הפרדסנים. בפ"ת, למשל, שלמו עשור בשנה הזאת מכל הנטיעות 50.000 פר'; בשנה שעברה נשלחו מהמושבות היהודיות 170000 תיבות שמכרו אותם במחיר 600000 פרנק, ובשנה זו מעריכים את המשלוח העתיד 200.000 תיבות ת"ז, בשבע מאות אלף פר'. גם מצב הכורמים הוטב הרבה בשנה זאת. המשבר שהיה תלוי על ראש הכורמים עבר כבר, ועסק היין של א"י הולך ומתחזק, הולך וכובש מעט מעט דרך בשוקי היינות, ומפני הבצורת שהיתה בכרמי צרפת ויתר הארצות באירופה, עלה גם מחיר היין והדרישה עליו רבתה, ומלבד זאת, הצליחו אכרי ראל"צ וז"י לחדש עם יק"א את הקשר, ועל פיו נמסרה הנהגת עסק היין לידי האכרים למאה שנה. הנהגת העסק עברה לידי בעליו הטבעיים — האכרים. המנהל הוא איש חרוץ—מר זאב גלוסקין — ובידיו, מקוים, יוטב בלי ספק מהלך העסק ויתחזק מצבו.

גם השקדים הולכים ומתרחבים במושבות, האכרים מטייבים את הנטיעות הללו ע"י זבול ועבודה מתוקנת, וגם הנטיעות האלה נותנות שכר טוב לעוסקים בהן, במושבה רחובות, למשל, יש נטיעות של שקדים קרוב ל 4000 דונם.

נתנו הכנסה בשנה זו רק 2000 דונם והשקדים נמכרו במהיר 90.000 פר', וכאשר יתנו כל השקדים הנטועים פרי, תגדל עוד יותר ההכנסה מהם. גם ממטעי הזיתים שאחינו התחילו לעסוק בהם בזמן האחרון, יש תקוה לימים הבאים להכנסות טובות. (ברחובות לבדה יש כבר יותר מאלף דונם נטועים זיתים).

מושבות יהודה נתרחבו בשנה הזאת גם בשטחן. על יד ראשון לציון נגמרה הקניה וההפרש של הקרקע, שנקנתה לפני כשבע שנים, ובקרוב תחולק האדמה בין האכרים. גם על יד מושבות אחרות נקנו שטחי קרקע ע"י יק"א, וכן תגדלנה המושבות וככל אשר תגדל המושבה כן יוטב מצבה, כי מצב כל המושבה תלוי הרבה בגדלה ובמספר תושביה. וגם במושבות הנוסדות רק על יסוד האכרות הפשוטה, — על הפלחה לבדה,—ניכרת התקדמות והתקרבות אל המטרה הרצויה: להיות אכרים החיים על עבודת ידיהם בשדותיהם, והם כלם דואגים לעתידותיהם, ומשתדלים להיטיב אדמתם ולשכלל את העבודה בה. יוצאת מן הכלל עקרון וקסטינה ביהודה, ומתולה וסז'רה בגליל. עקרון ומתולה נסתבכו בשנות הבצורת בחובות לאנשים פרטיים; קסטינה אינה מתקדמת מפני קטנותה, וסג'רה — מפני שהיא נוסדה בעיקר על יסוד אריסות, והנסיון הזה לא הצליח לע"ע. הא־יס אינו חושב את עצמו לבעל האדמה ואיננו שם לב לטייב ולזבל את האדמה שאינה שלו.

מצב הפועלים העובדים רק אצל אחרים ואין להם כל אחיזה באדמה הוטב ע"ז שהם מוצאים להם עבודה תמידית בחוות של הק"ק. ומצב הפועלים היושבים על הקרקע הוטב במדה יותר גדולה ע"י הבתים שנבנו מיסודם של דוד ופאני וולפזון, ועוד יוטב המצב כשיבנו בקרוב עוד בתים בכפר סבא ובחדרה מקרן עזרא בברלין, העומדת ברשותנו למטרה זו. גם בהשקאת גני ירק רואים אנו שאיפה להתקדמות בעבודה; מלבד עין־גנים, שהתקינו שם את ההשקאה ע"י ההלואה שאנו נתנו להם בשנה הקודמת, הנה גם בבאר־יעקב עוסקים עתה בסדור ההשקאה הזאת ע"י הלואה שנתנו להם בשנה זו.

עלי עוד להוסיף, כי אע"פ שהנטיעות, כמו שאמרתי, מביאים שכר טוב לעוסקים בהן, הנה עיקר אחד נכבד חסר — חקירה מדעית קודמת. ההלו לנטע פרדסים, בלי לשאול ולהתיעץ עם מומחים ומלומדים, ומזבלים אותם בלי חקירה חימית מפורטת על דבר הזבל הנחוץ לעץ זה או לאדמה זו, בלי שים לב להתקדמות המדע החקלאי והתרחבותו בימינו. וכדי להביא איזה סדר בנטיעות, כדי לשמור על הענף הזה לבל תבא עליו צרה ושואה פתאם,—

על הפרדסנים והכורמים להתאחד יחד לאגודה אחת, אשר תדאג לכל צרכי חבריה, ולהזמין אגרונום או אגרונומים מומחים, אשר ינהלום בעצתם, ויורום את המעשה אשר יעשו, למען ילכו לבטח בדרכם ולא יכשלו מחוסר ידיעה והבנה בדבר לעמקו.

הצעתי הדבר הזה לפרדסנים ודברתי עם האגרונום מר אהרנסון והוא הבטיח לי לקרוא לאספת נוטעים בח' פברואר, ואנחנו מצדנו נכונים לבוא לעזרתם בזה.

גם באכרות הפשוטה אין השלמות הרצויה והדרושה. אכרינו לא שמו עד עתה כמעט לב, לא אל גדול הבקר ולא אל תעשית החלב, לא אל גדול עופות־בית ומכירת ביצים, ולא אל מזרע ירקות, שהם כלם יחד הענפים היותר נכבדים והיותר נפוצים כעת בין אכרי כל הארצות הנאורות, וכמעט היסודות העיקריים באכרות המודרנית; ומכאיב מאד הדבר לראות במושבות היהודים, שבאים נכרים לשם ומוכרים להם ירקות, עופות, בצים וכו'. כדי לתקן את המגרעות האמורות בין הנוטעים והכורמים, נחוצים סכומים ידועים להלוות לאכרים לזמנים פחות או יותר ארוכים, ובהם יוכלו האכרים למלא את החסרונות באכרותם. עלינו להשיג סכומים לבסס בהם את הישוב הקיים: א) ע"י הגדלת המושבות הקטנות שקטנותן מסַכנת את קיומן, ב) ע"י הפצת רעיון יסוד אגודות משותפות בעבודות שונות ועזרה כספית להוציא לפועל את ההשתתפות, ג) ע"י עזרה להפצת גדול בקר ועופות ויתר ענפי האכרות הזעירה בין בני המושבות. ד) ע"י יסוד תחנות נסיון. ה) ע"י עזרה לפועלים ולבני אכרים הבאים להתאכר, על יד המושבות הקיימות בסכומים קטנים.

בחרושת המעשה לא נעשו דברים נכבדים, שהיינו יכולים להראות עליהם בשביעת רצון. תחת בית ההרושת של ש. שנפל, יסדו פה בתי מלאכה אחדים קטנים לתקון מכונות להשקאת הפרדסים, אשר בכל אחד מהם מעסיקים פועלים יהודים אחדים, וגם ש. בעצמו יסד לו בית מלאכה כזה. עוד בית בד אחד נתיסד לעשית שמן שומשמין, ובמקום בית החרושת של „עתיד" בבית עריף, עובדת פירמה אחרת בעלת שלשה שותפים הרואים ברכה בעמלם. בתי מלאכה הללו מראים לנו לדעת, כי גם בארצנו יש מקום לתעשיה, אבל דוקא במדה קטנה, המתרחבת בהדרגה ובהוצאות קטנות, ולא כמו שנהגו בזמן האחרון ליסד חברות לחרושת המעשה, שתוצרת בית החרושת היא יותר גדולה מדרישת השוק, ולהגדיל הוצאות התעשיה יותר מהמדה.

בחיפה יש בית חרושת הבונה ומתקן מכונות להשקאה, בתי בד ובתי ריחיים. הוא נסתדר על יד בית החרושת למעשה שמן ל„עתיד" ומעסיק שלשים—ארבעים פועלים, אבל מסֻפקים אנחנו, אם יש עתיד למפעל זה, מפני שבעליו הרחיב אותו יותר מכפי הדרוש עפ"י מצב המקום. אולם בכל זאת יוכל היות, כי ע"י הבנינים הגדולים העומדים להבנות שם, כמו הטכניקום ומסלת הברזל וכדומה, יוטב העסק הזה.

עובד ג"כ בחיפה בית הבד של החברה „עתיד", שהחכירה אותו לאנשים אחרים ועושה שמן וגם בורית. העסק הזה כבר עבר מפירמה אחת לאחרת, העובדת בידיעה יותר עמוקה בעסק הזה ובהוצאות יותר קטנות. נקוה, כי אחרי הנסיונות שנעשו בתעשיה הארצי־ישראלית ברעש של אקציות, פקידים ובנינים גדולים, יבואו עתה מעשים יותר מתונים וזהירים ואחינו ירכשו להם מקום בתעשיה המקומית.

המסחר היוצא והנכנס ביפו ובחיפה נתגדל ונתרחב בשנים האחרונות, כפי שנראה מהמספרים בפרנקים דלקמן:

	1908	1909	1910
אימפורט	20.085.000	24.328.000	25.061.000
אקספורט	13.409.000	14.010.000	15.903.000
בזה הסכום מתפוחי זהב	4.223.625	4.645.335	5.876.625

לצערנו משתתפים היהודים במסחרים הנזכרים במדה קטנה מאד, מפני חסר אמצעים ואנשים בקיאים במסחר.

המוסדות הקולטוריים השונים בארצנו מתרחבים ומתבססים. הם הולכים וכובשים להם את המקום הרצוי והראוי להם.

ה ג מ נ ז י ו ת העבריות אשר ביפו ואשר בירושלים, בתי הספר והגנים של חברת עזרה אשר בירושלים ואשר ביפו ואשר בצפת ובטבריה, בית הספר לבנות ביפו, מוסד חו"צ, ביה"ס תחכמוני, ביה"ס לחכי"ח בכל ערי א"י ובתי התלמוד תורה בערים ובמושבות,—כולם יחד מלאים פחות או יותר תלמידים, כולם יחד הולכים ומשתכללים, הולכים ומשתלמים, הולכים וקרבים בצעדים גדולים או קטנים אל התכנית הרצויה והדרושה.

ב צ ל א ל בירושלים הולך ומתרחב וידים רבות עוסקות בו, אבל הוא ג"כ נתרחב יותר מכפי אמצעיו, ומתחילים אנו להטיל ספק בעתידו.

בתי הספר לזמרה אשר ביפו ואשר בירושלים, רכשו להם בזמן קיומם הקצר אהדת הקהל ותלמידיהם רבים בערך.

לבנין הטכניקום בחיפה הושג הרשיון מהממשלה ובקרוב יגשו אל עבודת הבנין.

השפה העברית מתפשטת בכל הארץ, היא הולכת ונעשת לשפה המדַברת בין כל השדרות וצלצול השפה נשמע בכל רחבי הארץ. היא חדלה מהיות פה לשפת הספר או לשפת איזו מפלגה שהיא, ותהי כמעט לשפת השוק. גם אנשים מעשיים מוצאים נחיצות חמרית בידיעתה.

הספרות העברית גם היא הולכת ומתרחבת בארץ. מלבד העתונים היומיים והשבועיים, מופיעים גם ירחונים לגדולים ולבני הנעורים, גם מאספים ארעיים נדפסים מפעם לפעם, וגם חוברות לעם יוצאות תכופות, כי לכל אלה יש דרישה רבה בקרב אחינו יושבי הארץ.

* * *

בחודש אוקטובר (1912) נכנס אל האפ"ק בתור סגן אלי מר א. ז. הופין.

מר הופין הוא מעיר אותריך בהולנדיה וקבל השכלתו בארץ זו. הוא היה מנהל משרד ההסתדרות הציונית בקלן בראשותו של מר ולפזון, וע"פ הצעתו ובהסכמתי הוזמן למשרה הנזכרת בההנהלה הכללית של האפ"ק. במשך זמן קצר נתמחה בעסקי הבנק, ובשנות המלחמה, כשישבתי במצרים ובלונדון, מלא את מקומי וישא עבודה קשה ואחראית בעסקי האפ"ק. לו היתה מלחמה פוליטית עם הפחות הטורקיים שהתנגדו להאפ"ק, שהוא מוסד אנגלי וציוני, ומפני שהיה נתין הולנדיה הצליח בהמשא ומתן הארוך עם הפחות האלה. הוא מלא ג"כ עבודה חשובה בעסקי הסיוע האמיריקנית ונהל עסקיו בארצנו בחשבון ודעת.

פרק מא

קושיים בקנית קרקעות.—מכתבים מן הועד הפועל של ההסתדרות הציונית. — בן-שמן, חולדה, פיגא, אדמת החוף יפו, כנרת. — קרקעות גאולה.—קרקעות של הקרן קימת.—קרקעות שונות.— קרקעות בעבר לירדן מזרחה. — קרקעות בדרום ארצנו ובחצי האי סני. — משא ומתן עם ממשלת מצרים.

בשנת 1913 מלאו עשר שנים למיום שפתחנו את האפ"ק בארץ ישראל. לתקופה זו כתבתי הרצאה, שהכילה דין וחשבון מפורט מעבודת המוסד הזה,

ובעזרת מר הופין הושלמה ההרצאה במספרים רבים ונדפסה במחברת מיוחדה. לכן חושב אנכי למותר לחזור על כל אלו העובדות. אולם בשני סעיפי עבודתנו, היינו — בקנין קרקעות ויסוד קפות מלוה ואגודות משותפות, יש הרבה עובדות, מעשים ומספרים, שלא נכנסו במחברת הנזכרת ולכן אדבר עליהם בפרק זה:

מההרצאה לסוף דצמבר 1903: בעסק קנית קרקעות מונחים מכשולים רבים. היו ימים, אשר הקרקעות בארץ לא היו כלל רשומים בספרי האחוזה להממשלה וכל תושבי כפר וכפר ישבו על קרקעותיהם רק בתורת חזקה. וכן היה גם בערים. העשירים, המיוחסים ובעלי האגרוף, היו להם גם כן נחלאות כאלו, אשר החזיקו בהן או באו להם בירושה מאבותיהם. בעבר הירדן ובדרום הארץ על גבול מצרים ובחצי האי סיני יש גם עתה אחוזות כאלו, אשר בעליהן אוחזים בהן בתורת חזקה. לפני 35—30 שנה התחילה הממשלה להנהיג ספרי אחוזה ותרשם את הקרקעות של התושבים בכפרים, — אבל לא בחלקים מוגבלים, אלא על כל משפחה ומשפחה חלק ידוע משטח הכפר. מטרת הסדור הזה—כלומר שהקרקעות לא תהיינה מוגבלות לכל משפחה אלא שכל תושב יהיה לו חלק ידוע מהכפר, — היתה כדי להכביד על המכירה ולא תעברנה הנחלאות מידי בעלי האחוזות הקטנות להעשירים. אבל החוקים נשארו בספרי החוקים, ולמעשה הצליחו בעלי הזרוע, אנשים שיש להם יד ושם בממשלת הארץ, לקחת להם מידי עובדי האדמה נחלאות בדרכים שונים. היו כאלה שנתנו הלואות ברבית קצוצה לפלחים, עובדי האדמה בכפרים, ואח״כ לקחו את נחלאותיהם וירשמו אותן על שמותיהם; והיו גם מעשים, שהרבה מן הפלחים המנוצלים ע״י גביות מסים גדולים ובפרט מס העושר, הלכו ורשמו את הנחלאות שלהם על שמות האפנדים בעלי־הזרוע, שהיה יותר נקל להם להשתוות עם פקידי הממשלה בעניני המסים, ואלה האחרונים הבטיחו להאכרים לתת להם לעבוד אדמתם כבעלים, וסוף סוף נשארו הקרקעות האלה באפן רשמי על שמות האפנדים האלה, והפלחים נשארו על הקרקעות כחוכרים. קרקעות כאלו הופרשו במשך הזמן מקרקעות הפלחים ועברו להאיפנדים ויהיו הם לבעלים. והיו גם מקרים, כאשר עלו דמי החכירות ששמו האיפנדים על הפלחים, או בשנות בצורת, עזבו האחרונים את הקרקעות להראשונים וינודו לדרום הארץ או לעבר הירדן, ששם אין כח להממשלה לגבות מסים ואין עול האיפנדים. —

כשאנחנו באים לקנות קרקעות בארץ שיש בה תנאים כאלה, אין אנחנו קונים מהפלחים בכפרים, אלא מהאיפנדים בעלי האחוזות הגדולות, ורק

קרקעות כאלו שאין עליהן ערעורים מצד השכנים תושבי הכפרים. שולחים אנחנו אנשים בקיאים לראות את הקרקעות, טיבן ושוין, ומטכסים אנחנו עצה עם עורכי דין בנוגע לחֻקיות שטרי המכירה, ואת עשית הקושנים מוסרים אנחנו להמוכרים. בעשית שטרי המקנה יש בכלל טרדות רבות—למדוד ולסדר הגבולים; מעצורים ומכשולים רבים יש ג"כ בעשית שטרי המקנה על שם יהודים לא־עותומנים, ולכן ימשך זמן רב עד אשר יעלה ביד בעל האחוזה לסדר כל אלה.

אולם אם אפילו רבים המכשולים לפנינו, אין לנו רשות להזניח את ענין קנית קרקעות — השאלה היותר בוערת בתנועתנו, ועלינו החובה מוטלת לקנות באילו אופנים שיהיו וכמה שנוכל.

להתחיל בענין זה בחרתי לנו ועד מאנשים אלו:

מר אייזנברג בעל אחוזה ברחובות, ד. חיים סוחר ביפו, מי שהיה פקיד אצל היק"א, ומר אליהו ספיר פקיד היק"א, הבקי בחֻקי הקרקעות על צד היותר טוב, ומכיר הוא גם כן את בעלי האחוזות הגדולות.

תחלת מעשינו היתה לתור, לחקור ולדרוש אחרי תנאי הקרקעות שמציעים לנו לקנות. ואמנם סדרנו חקירת הקרקעות ע"י אנשים בקיאים, והחילונו לנהל המשא ומתן עם בעלי האחוזות, ע"י מר ספיר ומר חיים. את חקירותינו אודות טיב אילו קרקעות, מחירן וכדומה, שלחתי להד"ר הרצל ולמר ולפזון. בהרצאתי הצעתי, כי האפ"ק יקנה קרקעות על מנת למכרן לאנשים אמידים, שיבואו להתישב בארצנו.

והנני להביא בענין זה שני מכתבים מן הועד הפועל של ההסתדרות, הראשון מן 22 פברואר, והשני מן 3 מרץ 1904.

מר לבונטין הנכבד מאד!

„מר ולפזון הציע לפנינו את מכתבו מיום 9 דנא, בדבר קנית קרקעות. אין אנו תמימי דעים עם כבודו, כי האפ"ק או היק"ט יקנו קרקעות. דעתנו היא, כי קרקעות כאלו תקנה הק"ק, אם הן מתאימות למטרתה. מטעם זה טלגרפנו לו: „דרושה אינפורמציה מפורטת בדבר הצעות הקניה ואז נחליט". נבקשהו אפוא להודיענו על יד איזו תחנת רכבת נמצאות הקרקעות האלה? כמה גדול השטח שלהן? מה מחיר כל דונם? מה הוא מין האדמה? כמו כן יודיענו, מי נתן לו את חות הדעה על דבר איכות הקרקעות ועם מי התיעץ

אודותן. עלינו להעיר לו, כי אנו מתכונים לקרקע בעלת שטח מאוחד אחד, לכל הפחות בהיקף של 10000 דונם, שעליו אפשר ליסד מושבה לנסיון על פי שיטת אופנהיימר. אם שני המגרשים אינם מתאימים לדרישה הזאת, אזי יקשה לנו מאד לקנותם. מלבד זה כתבנו אל הפלשתינה קומיסיון בברלין, כי כבודו ישלח לנו חות דעת מפורטת על הענין הזה, מפני שהועד הפועל קבל החלטה, שבה נאמר, שצריך להתיעץ מקודם עם הפלשתינה קומיסיון, טרם אשר תקנה הקה"ק קרקע. אם יפנו אל כבודו אנשי הפלשתינה קומיסיון, ידע נא את מהות הענין ויתן בטובו לאדונים האלה את הידיעות המבוקשות.

מחכים אנו לתשובתו התכופה והותמים בכבוד:"

הרצל (נשיא) קוקש (מזכיר)

מר ליבונטין הנכבד מאד!

„הפרטים אשר נתן לנו במכתבו מיום 23 החולף ע"ד ההצעה שלו לקנות קרקע אינם מספיקים, כדי לדון על הענין באופן יסודי. עלינו אפוא לבקשו לתת לנו עוד פרטים נוספים, ואם אפשר גם תרשימים של מקום הקרקע ופרטים מספרי האחוזה של הממשלה, וכן גם את חשבון ההכנסות, שאפשר לקבל מהן ואם נסכים בעיקר לקניה זו, אזי נמסור את החומר הזה לפלשתינה קומיסיון לבדוק אותו ולהגיש לנו הרצאה עליו. אבל ישים נא לבו אל העיקר הזה: לא היק"ט ולא האפ"ק יכולים לקנות קרקע, מפני שאי אפשר להם להשקיע את כספיהם בקרקעות. גם הציוניות הפוליטית ע"פ טבעה, איננה יכולה לטפל בקולוניזציה קטנה. אם ברצוננו לקנות קרקע, אזי יכולים אנו לעשות זאת רק בשביל הקה"ק, שכידוע לכבו' אמצעיה עוד אינם רבים, וגם אין עלינו להכניס את הקה"ק בריזיקו של הפסדים, דבר שהוא רגיל מאד בארץ ישראל, אם מניחים את הקרקע בור לזמן רב.

ולכן עלינו לברר לעצמנו עוד לפני הקניה, איך, באילו אמצעים ואנשים נישב קרקע זו, למען שלא תולד אצלנו „חלוקה" של התישבות.

אנו מחכים לתשובותיו המהירות ונעמיד את הענין על הפרק בישיבת הועה"פ הגדול ביום 11 אפריל 1904, אבל יזדרז נא, למען נוכל במשך הזמן הנ"ל, לקבל גם את חות הדעת של הפלשתינה קומיסיון".

בברכת ציון ובכבוד:

הרצל (נשיא) קוקש (מזכיר)

* * *

מהחוזים שעשינו עד כה מסרנו חוזה אחד על סכום 2700 דונם קרקע, אצל פתח־תקוה, לאחדים מבני המושבות, שהם נתיני טורקיה, והם בעצמם יטפלו בעשית הקושנים על שמותיהם, וגמרנו עמהם לתת לנו שכר טרחה 1000 פר׳. מזה הסכום עלינו לנכות 400 פר׳ ע״ח הוצאות שהוצאו בין כך וכך על כל התיורים שעשינו, והמותר — לטובת הבנק.

בינתים עמדנו במשא ומתן עם הממשלה המקומית בדבר הרשיון לעשות קושנים על שמות נתיני רוסיה. אבל היא הסכימה לתת רשיון לקנות רק על שמות נתיני גרמניה, אנגליה או צרפת.

עמדנו בחליפת מכתבים רבים עם הדירקטוריום עד אשר השגנו רשיון מהם לעשות הקושנים על שם הפרופיסור וורבורג ויפוי כח מזה האחרון, ובין כה וכה נשתנו הענינים, לרגלי הפקודה החדשה שבאה מסטמבול, לבלי לעשות שטרי מקנה גם על שמות נתיני גרמניה, צרפת ואנגליא, בלי רשיון מיוחד לזה מסטמבול. אומרים פה, כי אחרי שהפקודה הזאת היא לא רק נגד יהודים, כי אם גם נגד נוצרים, על כן יש תקוה, כי הפקודה הזאת תביא לידי משא ומתן בין באי כח הממשלות בסטמבול עם הממשלה המרכזית שם, וסו״ס תתבטל הפקודה הזאת. אשר על כן עלינו לעשות כל ההכנות, למען שתהיה בידינו לעשות הקושנים כשתבוא העת המוכשרת — ולא נפסיד זמן בענין הגדול והנכבד הזה.

מההרצאה לסוף 1905. אחרי משא ומתן ארוך עם מוכרים שונים עלתה בידינו לרכוש לנו הנחלאות דלקמן:

אדמת חדיד או בית עריף (נקראה אחרי כן בן־שמן). הנחלה הזאת שיכת לכפר חדיתא, היא העיר הדיד, שהיתה עיר גדולה בימי שיבת בבל, והיתה ידועה בימי המכבים. קרובה היא הנחלה לעיר לוד, וכעשרים רגעים מתחנת מסלת הברזל לוד, אשר על דרך יפו־ירושלים, ורחוקה רק בערך שלשה רבעי שעה במסילת הברזל מעיר החוף יפו, ויש לה איפוא כל היתרונות של אחוזה הקרובה לעיר. האדמה דשנה ופוריה וטובה ביותר למזרע, ויש בה לערך עשרים למאה אדמת טרשים, טובה לנטיעות. האקלים ג״כ טוב ובריא, רק המים שם בעומק רב עד ארבעים מטר. כל הנחלה הזאת מחזקת 2330 דונם. מהם אדמת מזרע 1946 ואדמת טרשים 384 דונם. לפי החוזה שעשינו עם המוכר הוא מחויב לקנות בשבילנו עוד שמונה מאות דונם. מחיר האדמה היה שלשים פרנק לדונם. אולם מפני שהוצאות רבות עלו ועוד יש להוציא על האדמה הזאת, לא נוכל

עוד לדעת בכמה תעלה לנו הקרקע הזאת בדיוק. מהמחיר הנזכר עכבנו ארבעת אלפים פרנק, עד אשר ימכרו לנו גם שמונה מאות הדונם הנזכרים, וארבעת אלפים פרנק עד אשר יגמר המפרוז של 15 דונם, השיכים לשני ערבים בכפר הזה, שנפקדו בשעת עשית המפרוז. האדמה הזאת נקנתה על שמות שלשת נתיני תוגרמה, אנשים נאמנים, והם: האדון ילין, המורה הראשי בבית הספר של למיל בירושלים, האדון אהרון אייזנברג, מורשה של מנוחה ונחלה ברחובות ובעל נחלאות אחדות שם, ויחזקאל סוכובולסקי, סוחר נכבד ביפו. ולמען הבטיח לנו האדמה הזאת, לקחנו מהם כח והרשאה למכור ולמשכן—בטיחות מספקת על פי החוקים המקומיים, — וגם משכנתא על האדמה הזאת על שמי, ומפני שאנכי אינני נתין תוגרמה, עלו הוצאות רשמיות ואי רשמיות לצורך המשכנתאות עד 5200 פרנק.

ברוב שטרי המקנה שבארץ טורקיה, אינה נכתבת המדה הנכונה של האדמה, כ״א החצי או שני שליש ממנה, וכן נשארת המדה בשטרי מכר אלו בלתי נכונה, ובידענו כי הדבר הזה נותן מקום למשפטים וסכסוכים עם השכנים ומביאים להרבה הוצאות, יגיעה וצער, שמנו לב תיכף לתקן את המדה עפ״י חוק, ולכתב רשמי בהקושנים את המדה הנכונה—אלפים וארבע מאות דונם לערך. תקון זה עלה לנו גם כן בהוצאות רשמיות ובלתי רשמיות עד אלף פרנק. השכנים של הנחלה הזאת, הערבים, שתקיפים הם, הפריעו אותנו הרבה בעשית הגבולים, והיינו מוכרחים להתפשר עמהם ג״כ ע״י הוצאות כנהוג פה בארץ. תקון זה וקביעת הגבולים היה צריך המוכר לעשות על חשבונו, ובעת עשית החוזה עמו היה צריך לשים לב ביחוד לזה. אך היות שהחוזה על קנית האדמה הזאת נעשה עם המוכר זה שנתים, ע״י באי כח גאולה, שלא שמו לב להזכיר בו מפורש התנאים האלה, לא היתה אפשרות לנו, להבאים במקומם, לשנותו או לבטלו ולכן הוכרחנו להוציא ההוצאות על זה, בתקותנו, כי נוכל עוד לגבות חלק מהן מאת הסכומים שעכבנו תחת ידינו מדמי המוכר כנזכר לעיל.

על הנחלה הזאת נבנה כעת בית חרושת של חברת „עתידי לעשית שמן ובורית, וע״י זה החל הישוב במקום זה וימשוך, כמו שאנחנו מקוים, הרבה קונים לנחלה זו. מצאנו לנכון לתמוך בידי החברה הזאת ולהשתתף עמה בחפירת באר מים לנחלה הזאת, לתועלת החברה עצמה והמתנחלים הבאים. על זה הוצאנו לערך אלף ותשע מאות פרנק, שצריכים אנו להלקם בין הקונים

של האדמה, לפי ערך הדונמים שיקנו. ולבסוף מס הוירקה של הנחלה הזאת היה גם כן גדול יותר ממה שמגיע ע״פ החוק, והכרחנו לעשות אילו הוצאות להקטינו, שעלו לנו לערך 400 פ״ר.

הארכנו מעט בדבר קנית הנחלה הזאת, למען תת מושג וידיעה כוללת מתנאי הקניות בארץ והמקרים השונים שבאים לרגליהן, התקונים שצריך לעשות והדברים שצריך להזהר מהם.

מההרצאה לשנת 1906: בנוגע לאדמת חדיד. המוכר קיים את אשר התחייב והפריש את החלק הקטן, אשר אדותו הזכרנו בהרצאותינו משנה שעברה, ומסר לנו רשיונות לבנין 5 בתים, 15 רפתים, אשר על כן שלמנו לו הנשאר מהמחיר.

השגת רשיונות לבנין בתים במקום ישוב חדש, ובפרט לבתי מושב של יהודים דבר קשה מאד, ובכל המושבות עלה זה בדמים יקרים, ועל כן נכבד לנו הרשיון הנזכר.

ואחרי כל ההוצאות עלתה לנו הנחלה עד היום הזה, לסכום 80.730 פרנק, לערך 34½ פר׳ כל דונם. חשבון מפורט מהנחלה הזאת, כמו מהנחלאות האחרות, שלחנו ללונדון, האאג, וקלן. ובהרצאה הזאת אנחנו מביאים רק את הסכומים הכלליים.

את האדמה החכרנו ליהודים לעבוד אותה השנה בשכר אלף פרנק. מהאדמה הזאת מכרנו לחברת עתיד 100 דונם והמותר לקה״ק.

חולדה: הנחלה הזאת היא חלק מהכפר חולדה, כפר נושן ונודע עוד בימי התלמוד. רחוק ערך שלשת רבעי שעה מהמושבה עקרון. בתחלה חשבנו, כי הנחלה הזו הנמכרת לנו, תעלה לשלשת אלפים דונם, וכן התנינו עם המוכרים הראשונים, אפס כי אחרי המפרוז והחלוקה בין השותפים של המוכר, נשאר ממנה לו למכור לנו רק לערך אלפים דונם, אולם כפי שאומר המוכר, אפשר יהיה לקנות עוד אדמה על גבולה ולהרחיב הנחלה הזאת.

האדמה הזאת היא טובה גם למזרע וגם לנטיעות, ויש בה רק לערך עשרים למאה אדמת טרשים, הטובה לנטיעה ולמקום בנין. המים שם אינם עמוקים וגם האקלים טוב ובריא. על יד הנחלה הזאת ואדמת המושבה עקרון נמצאת אדמת כפר מנסורא, שחברת יקי״א עומדת לקנות בשביל האכרים של עקרון, ויש לחשוב כי כאשר תתחבר הנחלה הזו לכפר היהודים, אז ירבו הקונים עליה.

את הנחלה חולדה רשמנו בבית־פקידות הממשלה על שמות ה"ה א. ספיר, פקיד האפ"ק, נת"ן גרמני, ד. ילין וא. אייזנברג הנזכרים לעיל. לבטחון נתנו לנו שטר התחיבות רשמי, שהודו בו, שהם חיבים להיושב ראש של האפ"ק ד. ולפזון סכום כפי מחיר הנחלה. כן נתנו גם כח והרשאה על שמי למכור הנחלה ולשלם למר ולפזון החוב הנזכר. הוצאות יתרות לא נעשו על הנחלה הזאת, והגבולים נעשו כתיקונם, ונשאר לנו רק להוזיל את מס הוירקה, שנקוה לעשות בהוצאות לא רבות. האדמה הזאת עולה לנו בסכום 54950 פרנק.

מהאדמה הזאת לא נמכר עדיין כלום, ורק החכרנוה ליהודים לשנה זאת במחיר שמונה מאות פרנק.

פ ג' ה: הנחלה הזאת, הנכנסת בכפר פג'ה, נמצאת על גבול המושב הגדול פתח־תקוה ומתחברת עם אדמתו. האדמה טובה מאד, ויש בה הרבה אדמה המוכשרת לנטיעת פרדסים (אדמה כזו יש לה חשיבות רבה ונמכרת היא במושב פתח־תקוה עד מאתים פרנק הדונם). האדמה הזאת קנינו מאת יהודי, שקנה אותה מהערבים במצב מושע, כלומר בלתי נחלקת, בשביל למכור אותה ליהודים אחרי שתעשה ההפרשה בין חלקו לחלק הערבים. להיהודי הזה אין כסף בשביל להשתוות עם ערבי הכפר פיג'ה ולעשות מפרוז, ומוכרח הוא להכנס בעסק עם מלוה ברבית קצוצה בשביל לסדר הענין הזה, ואז ידרוש מאת היהודים בפתח־תקוה, שהקרקע חשובה בשבילם, מחירים גדולים; ולכן ההלטנו לקנות אותה בשביל למכרה ליהודים במחירים נאותים. מחיר האדמה הוא 40 פרנק הדונם, יחד עם הוצאות ההפרשה. שלמנו לע"ע רק ארבעה ועשרים פרנק לדונם, מלבד קצת הוצאות על עשית ההפרשה, שיבואו לחשבון המוכר בסוף, והשאר עלינו לסלק לו אחר גמר ההפרשה, שהיתה צריכה להגמר בקיץ שעבר, אפס מפני סבות שונות הרגילות בארץ נתאחרה ההפרשה, והננו מקוים שתגמר בזמן קרוב. נזדמנו לנו כבר קונים רבים לאדמה זו, אולם לא חפצנו למכור, עד שתגמר כל ההפרשה ותמסר לנו הנחלה מופרשת ומוגבלת כראוי. החלק הנמכר לנו מהנחלה הזאת מחזיק לערך אלפים דונם. נחלה זו נכתבה על שמי בתור יהודי נת"ן רוסיה, ואנכי מסרתיה לאפ"ק עפ"י חוזה מיוחד, מאושר אצל הקונסול האנגלי והממשלה המקומית. עד עתה הוצאנו על הנחלה הזאת לערך 56620 פרנק, ומותר הכסף יהיה נצרך לשלם כשתגמר ההפרשה, כאמור למעלה.

במשך שנת 1906 עלתה בידי המוכר להשתוות עם ערבי הכפר פג'ה ולגמור ההפרשה של הקרקע הזאת. היו עוד סכסוכים בדבר הגבולים שהביאו

טרדה רבה, אולם סוף כל סוף מדדנו וחלקנו את הקרקע, הצגנו את הגבולים ושלמנו מותר הכסף להמוכר. (חשבון מפורט — בהבילנץ של סוף שנה זו).

אדמת החוף ביפו: חסרון מקום־בנין טוב ובריא ליהודי יפו, מורגש זה מכבר, והתחזק עוד ביותר מאז שהתרבו התושבים היהודים ביפו בעת האחרונה, לכן שמנו לבנו לדאג לדבר הזה ולרכוש מעט מעט מגרש יפה ורחב למקום בנין ליהודים, והמקום הזה נמצא לנו בקצה הצפוני של העיר יפו סמוך לרבע היהודים על פני החוף. המקום יפה מאד והאויר צח ונעים שם. הנחלה הזאת מחזקת (עפ"י המדה שעשינו אנחנו) 308000 מטר מרובעים, נחלקת לפי הקושנים ל 1280 חלקים ויש בה הרבה שותפים. עד עתה עשינו שתי קניות, הכוללות ביחד מאתים ושמונים חלק ולערך חמשים ושלשה חלקים מסרנו מראשית הקניה לאחד היהודים מתושבי יפו, האדון רוקה, שהשתתף עמנו בקניה זאת.

על הנחלה הזאת באו בערעורים השכנים וגם אילו מהשותפים. באמת לא היתה שום זכות חוקית לערעורים, אבל השכנים חפצו להניח עכובים רק למען הוציא מאתנו כספים, כאשר נבוא להשתוות עמהם. היתה לנו טרדה רבה והוצאות מרובות, עד אשר הוצאנו משפטנו לאור. קנינו עוד מאה ועשרים חלקים, השתווינו עם יתר השותפים והערכנו את החלקים לפי קירוב או רחוק כל חלק מהעיר, ובחרנו לנו החלק היותר קרוב אל העיר, שמדתו תהיה מועטה, אבל ערכו יקר, מפני קרבתו אל העיר. אחרי שתגמר ההפרשה תהיה לנו ככר יפה על חוף הים, אשר ערכה יגדל משנה לשנה.

הנחלה נרשמה בספרי האחוזות אשר להממשלה על שמי ואנכי מסרתי אותה על שם האפ"ק, ג"כ ע"פ חוזה אצל הקונסול האנגלי כנ"ל.

דליקה ואום־גונה (שנקראו אחרי כן כנרת ודגניה). הנחלה מחזקת לערך 18000 דונם. מרגליות־קלורייסקי, פקיד היק"א בגליל, קנה אותה בשביל היק"א, אבל המנהל הכללי מר פריענטא לא הסכים לקנות את כל הנחלה, אלא רק כשני שלישים ממנה, ויציע לפנינו מר קלוריסקי כי נקנה אנחנו החלק השלישי. שלחנו אנשים בקיאים לתור אותה והחלטנו לקנות השליש שהציע לנו מר ק.

הנחלה הזאת נמצאת על חוף ים כנרת והירדן, ועל גבול כפר סמך, ששם תחנת מסלת הברזל מחיפה לדמשק, שלש שעות מחיפה. שליש ממנה

היא אדמת מרשים על פני מורד ההר העומד מול ים כנרת, הטובה רק לנטיעות ולמרעה. בתוך נחלת דלאיקה על שפת הים נמצאות חורבות עתיקות. לפי דברי סופרים אחדים, עמדה במקום הזה בזמן התלמוד עיר גדולה בית־ירח, ונזכרת ביוסיפוס בשם טריכה, הנודעת בימי מלחמות היהודים עם הרומאים. הנחלה הזאת כולה מחזקת 6500 דונם ונחלקת לשנים: א) אדמת דלאיקה לערך 3500 דונם, שהיא חלק מאדמת דלאיקה השייכת לרוטשילד (ע״ש יק״א), ונשענת על גבול אדמת המושבות ימה ועבדיה, השייכות גם כן להנדיב הנ״ל. ב) אדמת אום־גונה, הסמוכה לדליקה והיא חלק מהכפר אום־גונה העומד מעבר לירדן מזרחה, 3000 דונם. מותר הקרקע בכפר הזה לערך 2500 דונם, שייך לפרסי אחד העומד למכור את חלקו. על אדמת אום־גונה לא נעשתה עדין ההפרשה. האדון קלוריסקי התחיב בשם היק״א לגמור הפרשה זו, ולשאת שני שלישי ההוצאות, אך בתקותנו, כי הפרסי יאות למכור לנו החלק שלו במחיר לא רב, הסכמנו להכות עוד בדבר ההפרשה ולהשתדל לקנות את שארית הכפר אום־גונה.

מחיר כל האדמה הזאת עלה עד היום לסך 128974 פרנק, לערך 20 פרנק הדונם, מלבד הוצאות ההפרשה שתעלינה בחלקנו, אם לא נקנה את מותר כפר אום־גונה. האדמה הזאת של דלאיקה ואום־גונה נכתבה, ביחד עם אדמת הנדיב, על שם האדון סלומון ריינך מפריז, ומר קלוריסקי מסר לנו מכתב, שהאדמה הזאת שייכת להאפ״ק ונקנתה בכספה, וגם תרשים מסר לנו חתום בשמו ובשם מהנדס יק״א, שיחד בו לנו את חלקנו באדמת דלאיקה. אולם לדעתנו, נחוץ עוד לקבל כתב מיוחד מאת האדון סלומון ריינך מפריז, מאושר אצל הנוטריון שם, כי הנחלה שייכת להיק״ב או להקרן קימת.

כל האדמה הזאת הוחכרה בימים האחרונים לערבי אחד ביחד עם אדמת הנדיב, אך לא קבלנו עוד חשבון מאדון קלוריסקי, כמה יעלה מדמי ההכירה הזאת בחלקנו.

אחרי זמן מה הציעה לפנינו הנהלת הקרן קימת לקנות מאתנו הנחלה הזאת וליסד עליה את בית הספר שחשבה לבנות בשביל יתומי קישינוב, שהביא מר בלקינד (פרק יט), ונמכור לה הנחלה במחיר שעלתה לנו.

מ ה ה ר צ א ה ל ס ו ף 1906: ה ק ר ק ע ו ת של ה ב נ ק: הקרקעות שלנו לא מכרנו עדיין, מעשה זה לא יתן שום דאגה לנו בנוגע להעסק הזה. הקרקעות טובות ומעטות בכמות, ובודאי תמכרנה בקרוב. אולם

המעשה כשהוא לעצמו, כי בשעת חירום כזו לאחינו ברוסיא, לא באו קונים על קרקעות טובות כאלו, במרכז הישוב, אצל המושבות והערים, אות הוא, לצערנו, כי עדיין לא באה העת שהיהודים יחפצו לעמוד על הקרקע... ימים רבים חשבנו, כי אחינו חפצים להתישב על האדמה, ואם כן קנית קרקעות על ידינו יהיה האמצעי הנכבד להגדיל הישוב. עכשו רואים אנו, לצערנו, כי עוד לא התעורר עם ישראל כעם שלם לתחיה.

בענין הקרקעות שקנתה חברת גאולה (מהרצאתי יולי 1904 ובשנים הבאות).

כידוע לכם נתיסדה בינתים „גאולה" ע"י חובבי ציון באודיסה, ובא כחם מר מ. דיזנהוף בא הנה. אנחנו החלטנו לעבוד בסניף הזה, יחד עם בא־כח החברה הזו, ולהשתתף בשני שלישים מהסכום שהכניסה החברה (בגבולי הקרדיט שקצב לחברה זו הדירקטוריום של האפ"ק—עד 20000 לירה), ולכן תרנו כברות ארץ אחדות ועשינו שטרי מקנה עם המוכרים, אולם בשנת 1906 ראינו, כי אין קונים על הקרקעות, אשר על כן החלטנו, לבלתי קנות עוד על חשבוננו אנו. אולם עמדנו על צד ה' גאולה ועזרנו לה לקנית הנחלאות דלקמן:

נחלת רמלה על גבול רחובות—2700 דונם לערך; אצל גדרה 1450 דונם; אצל ועד אל־חנן 600 דונם; ביר־סלים, לא רחוק מראשון לציון, 2000 דונם; וגם נחלה אחת בתוך גבולי המושבה מסחה הקרובה לטבריה 330 דונם. אדמה, שחלק גדול ממנה הוא אדמת משקה מפלג מים העובר על גבולה. הקרקעות אצל רחובות, גדרה וועד־אל־חנין עברו לאכרי המושבות האלה, שקבלו כסף בעד עקירת הגפנים. אדמת מסחה קנתה היק"א ואדמת ביר סלים קנתה חברת חו"צ ותמסור הלק ליהודים ההררים מקוקז, אשר יסדו שמה מושב משבע משפחות, והלק לפועלים היושבים ברחובות — כולם בתנאי לשלם המחיר, 35 פרנק הדונם, לשעורין במשך עשר שנה. אם יעלה בידי ההררים להתישב שם ולחיות מתנובת שדיהם — עדיין מוטל בספק, מפני כי הקרקע הזאת, שהיא לא מן המובהרת, לא תוכל לספק צרכי האכר. ואף גם זאת, האמצעים שלהם לא יספיקו להוצאות התיסדותם. ובנוגע למחיר הקרקע לא תוכל החברה לחשב שתקבל הכסף. מעשים כאלו כבר ראינו; אכרים מקבלים קרקעות, מבטיחים לשלם ואינם יכולים לעמוד בהבטחתם. אולם בנוגע לפועלים — יש תקוה כי יצליחו. יען כי עיקר פרנסתם מצויה במושב רחובות, ששם הם יושבים עם בני־ביתם, ובזמן שאין להם עבודה ילכו

לשתול אדמתם ולעבדה. זאת היא קולוניזציה טבעית ומודרנית, שיש לה בסיס בריא לפי המצב שלנו כעת.

אנחני עזרנו לגאולה להוציא הקניות האלו אל הפועל, לעשות הגבולים והקושנים ונתנו להם עזרה כספית וחוקית.

מן ההרצאה של שנת 1906 בענין קרקעות הקה"ק. כידוע לכם, נפתח פה בשנת 1904, על פי הצעת הועד לחקירת הארץ מיסודה של ההסתדרות הציונית, משרד לקנית קרקעות, ואחרי עבור זמן קצר נסגר מפני שנוכחו לדעה, כי אי־אפשר לסדר פה עסקים ע"פ המדה והסדר באירופה: המכשולים והמעצורים לקנית קרקעות רבות הן; מה שאנו קונים כעת, מוציאים אנחנו אל הפועל על ידי פקידי הבנק; גם לחברת „גאולה" נותנים אנו, מלבד עזרתנו הכספית, גם עזרה יורידית בלי הוצאות מיותרות. המדידות נעשות פה ע"י מודדים, הנמצאים בארץ במחירים נמוכים. וגם בשביל ההכרת הקרקעות הנקנות אין צורך במשרד, מפני שהעבודה בזה, לעשות חוזים עם החוכרים היהודים, הוא ענין כל כך קטן, שנוכל לעשותו על ידי פקידי הבנק. ובשביל כל אלה הטעמים נוכחה ההסתדרות הציונית, כי הנסיון עם המשרד הנזכר היה לפני זמנו. אחרי נכוי מחיר מדידת הקרקעות שלנו, שעשה המשרד, הפסיד 4690 פר.

חטין. — האדמה הזאת נקנתה (כמו שהזכרתי למעלה צד 81), מאת ה' ד. חיים במחיר 20 פרנק הדונם, מלבד הוצאות לקושנים. הקניה הזאת נגמרה לפני ארבעה חדשים ונכתבה על שמי, ואנכי מסרתי אותה אצל הקונסול האנגלי על שם היק"ב. האדמה הזאת נמצאת בכפר חטין אצל טבריה. האדמה דשנה ואוירה טוב, אך נמכרה לנו בחלקים רבים (הרבה מאות) ויש לעשות כעת את ההפרשה. ה' חיים התחייב לעשות הפרשה זו ולתת לנו את כל האדמה במקום אחד או בשני מקומות בכפר, ולכן שלמנו לו בעד החלק שקנינו, המחזיק לערך 4290 דונם (לפי המדה והערך שעשה המהנדס מר טריידל) לעת־עתה רק שנים עשר פרנק לכל דונם, בנכוי שבעה למאה אדמת טרשים שיש בנחלה זו, יותר מכפי התנאי שהותנה בחוזה. — ההפרשה הזאת לא תוכל להגמר במהרה; ה' חיים התחייב להמציא לנו בכפר הזה עוד לערך ארבעת אלפים דונם, ועל ידי זה תקל ההפרשה.

הנחלה הזאת נקנתה עפ"י הצעת מר סוסקין ומר אהרנסון, בשביל בית הספר שמיסד מר בלקינד ליתומי הפרעות בקישינוב. בהרצאה שלהם ששלחו לועד הפועל המצומצם של ההסתדרות הציונית (דצמבר 1904), ושהיתה לנגד עיני,

אמרו כי קרקעות חולדה, בית עריף (היא בן־שמן) דלאיקה ואום גונה (כנרת ודגניה), שיש לנו כבר, אינן ראויות בשביל בית הספר קרית־ספר, ויעצו לקנות נחלה זו, ועפ"י פקודת הועד הפועל בווינה — קנינו אותה.

לפי שעה הוחכרה אדמה זו לערבים בסכום 800 פרנק לשנה.

מדגישים אנחנו עוד הפעם, כי חוכרים יהודים לא נמצאו לקרקעות אלו, ולהניח את הקרקע בלתי מעובדת — תהפך בתוקף החוק לאדמת הממשלה.

מן ההרצאה של 1907. מלבד הקניות הנזכרות למעלה עסקנו גם בשנה הזאת בתיור קרקעות ונחלאות שונות, שהציעו לפנינו לקנותן, והנכבדות שבהן הן:

א) אדמת גנדס. — נחלה גדולה ויפה בת חמשת אלפים דונם, על גבול אדמת בית־עריף הסמוכה ללוד, שהתחלנו לשאת ולתת בדבר קניתה, מפני שטובה היא מאד ודרושה להרחבת נחלת בית־עריף (נקרא כעת בן שמן) ולהגדיל בה את הישוב.

ב) אדמת כפרוריה. היא נמצאת בחצי הדרך בין יפו לירושלים ומחזקת לערך 5000 דונם. האדמה אינה כל כך טובה, אך מחירה מועט ורבו הדורשים אחריה מאנשי ירושלים, הרוצים לעמוד על הקרקע. מצאנו לחובה לתמוך בדבר הזה ולתת לבני ירושלים את היכולת להתישב שם, אך מפני סבות שונות לא יכולנו לגמור את הקניה הזאת ונתבטלה לפי שעה.

מודיעים: כתבו לנו, כי הק"ק החליטה לקנות חלק בכפר מודיעים השייך לה' קליירק. המשא והמתן היה בידי מר טריידל ונמסר לנו רק בדצמבר ובינתים נסע הפחה הירושלמי וגם ה' קליירק, ועל כן נדחתה לפי שעה קניה זו. לפי דעתנו נחוץ מאד לקנות קרקע זו, שהיא מולדת משפחת החשמונאים, מרכז תנועת השחרור, שיצאה ממשפחה זו ע"י מתתיהו החשמונאי. על פי הקברים העתיקים הרבים שנמצאו במקום הזה, נראה, כי המקום הזה היה גם מקום קבורה לגבורים אלה.

מן האמור למעלה יש לראות, כי אעפ"י שיש לנו הידיעות, האנשים והיחסים עם ממשלת הארץ, בכל זאת נפגוש מעצורים ומכשולים על כל צעד וצעד. הקניות מתאחרות, ואחרי שיגמרו הקניות יתאחרו ההפרשות, וכמו שאמרתי פעם אחת בהרצאותי: רכישת כל ד' אמות קרקע בא"י היא מלחמה כבדה.

כן, מלחמה כבדה היא הקניה, וכבדה היא השאלה גם אחר הקניה: מה לעשות בקרקע? — אינני מדבר על הקרקעות, שכבר קנינו אנו על

חשבון הבנק, כי אלו ודאי יִמָכרו במשך הזמן, אלא — על קרקעות החברה גאולה והקרן הקימת. קונים בכסף מזומן אין; לעבוד אותן ע"י פקידים ושכירים כנהוג באירופה, — אי אפשר פה בשום אופן, כי מפני המסים הכבדים וחוסר דרכים מתוקנות, אין הקרקע נותנת יותר משכר העובד, ולכן—עבודה אדמיניסטרטיבית תביא הפסד גדול; להחכיר אותה ליהודים — אי אפשר: אין כאן עדיין האלמנט הזה במדה הדרושה, ואלה המועטים שישנם כאן — יש לחשוש, כי כאשר יתישבו, יחזיקו בקרקע לצמיתות, ויהיו לנו אחוזות רק בפנקסאותינו. ולקנות אמנם נחוץ מאד, כי הן רק המצב הפרוע השורר כעת בארץ, כמו רבוי המסים וכדומה, יתן לנו כעת את היכולת להגדיל את רכושנו בנכסי דלא ניידי, והיה באשר ישונה המצב הזה לטוב, אז מי יודע — אם לא יבואו תקיפים ממנו וזריזים ממנו ויקחו נחלתנו . . .

הפתרון האחד לשאלה הקשה הזאת בימינו אלה, כפי שאנחנו למדנו אותה פה על המקום, — הוא למכור את הקרקעות לאנשים אמידים, שיש להם אמצעים לבנות בתים, לקנות בהמות ויתר הדברים הנחוצים, בתנאי שישלמו את הקרן והרוחים במשך מספר שנים (לערך 25-30 שנה). אנשים כאלה ימצאו פה בארץ מצעירי הקולוניסטים ומהחדשים שיבואו על מנת כן להתישב על חשבון עצמם, ורק הקרקע תנתן להם על מנת שישלמו את מחירה לשעורין. מובן הדבר, כי הבנק שלנו לא יוכל להשקיע את כספו בעסקים כאלה. דרוש לזה מוסד מיוחד, או אמצעים מיוחדים שימסרו להבנק שלנו לתכלית זו. ועד אשר ימצאו האמצעים האלה, הצענו לפני הקרן הקימת, כי תעשה היא את ההתחלה בענין הזה, כלומר: כי תמכור את הקרקעות שלה לחברת חובבי ציון באודיסא, או תלוה כסף לקנות קרקעות ולמכור אותן למתישבים לפי ההצעה דלקמן:

הועד האודיסאי לחברת חובבי ציון יקנה מאת קרן הקימת את קרקעותיה בתנאי שישלם מחירה לשעורין וימסור אותן לאנשים שיש להם האמצעים הדרושים לבנות בתים, רפתים וכדומה ויבואו לעבוד על חשבון עצמם, בתנאי שאלה האחרונים ישלמו את מחיר הקרקע במשך כמה עשרות שנים, גם כן לשיעורין.

כידוע, יש לחברת חובבי ציון האודיסאית בשנים כסדרן הכנסה של מאה אלף פרנק, ותחליט להקדיש כל שנה 25 אלף לקנית קרקע. אם תקבל עליה החברה האודיסאית הנזכרת לשלם את הקרן והרוחים (4 למאה) במשך

27 שנה בעד קרקע שמחירה 300000 פרנק שתקח מאת הק״ק, יהיה עליה לשלם לה (בחשבון 6.124 לשנה) סך 18372 פרנק, שאותו הסכום גם היא מצדה תגבה מאת המתישבים על הקרקעות. ואם מאילו סבות שתהיינה לא תגבה את כל התשלומים בכלל או באיזו שנה שתהיה, בכל זאת עליה יהיה לשלם להק״ק את התשלומים שהתחיבה, מפני שבכל האופנים, הרי תכליתה של ה״ח חו״צ לקנות קרקעות ולמסרן לעובדים. התועלת מהצעה זו תהיה, כי הקרן הקימת תראה פעולה ועבודה בא״י, ועל־ידי זה יתרבו הכנסותיה, כספה ישא פרי 4 למאה, ויהיה בטוח על־ידי הקרקעות ועל־ידי ערבות חברת חובבי ציון, וזאת האחרונה תשתתף בעבודה פוריה. ע״י תכנית זו יש לקוות, כי יתרבו המתישבים, ואז יהיה לאל ידינו להוסיף לקנות עוד קרקעות. — אמת הדבר, כי הקרן הקימת לפי תקנותיה אינה רשאית למכור את הקרקעות, אבל צריכים אנחנו לדעת, כי תקנות אלו נערכו על ידי אנשים כאלו ובזמן כזה, שלא ידעו את המצב החוקי והכלכלי בארץ. על פי המצב החוקי בארצנו הנה כל הקרקעות בארץ ישראל שייכות לממשלה ואינן נמכרות לצמיתות, כמו שמיסדי הקרן הקימת השבו, אלא ניתנות רק לעבדן ולשמרן, ומי שאיננו עובד את הקרקע במשך חמש שנים, היא חוזרת לממשלה. ואם כן המכירה בא״י אינה כלל מכירה. הק״ק לא קנתה לצמיתות, ואם תמכור למישהו — לא יקנה לצמיתות. אין כאן אלא הוצאה מרשות לרשות — ורק בשביל עבודה. אולם אם יתעקשו ידידינו מנהלי הק״ק ולא יסכימו לדעה זו, — אז יש דרך אחרת לנסיון זה, היינו: הקה״ק תלוה סכום קצוב לועד חובבי ציון, בתנאי שהוא יקנה קרקע וימסור אותה לסוג מתישבים הנזכר למעלה, והועד יתחייב כלפי הקה״ק לשלם את הקרן עם הרוחים בתנאים הנזכרים. כל עבודתנו פה, הלא היא כעת רק נסיונות, ונסיון כזה נוכל לעשות, מפני שרחוק הוא מהפסד וקרוב הוא להביא תועלת להישוב. והיה כאשר יצליח הנסיון הזה, נשתדל להמציא לנו מקורות אחרים ואמצעים יותר גדולים להגדיל את הישוב ע״י עזרה עצמית.

אחרי ההרצאה האחרונה דלמעלה, לא יספתי עוד לכתוב להדירקטוריום על קנית קרקעות, כי בינתים נתיסד המשרד הארץ־ישראלי ויקח הוא את הענין הזה בידו וישתדל לרכוש קרקעות בשביל הקרן הקימת וכמו כן בשביל חברת הכשרת הישוב. אנכי התענינתי בעבודה ישובית נכבדה זו, מסרתי למשרד את כל ההרצאות בדבר תיור נחלאות שונות, וגם עזרנו לו בהלואות בסכומים הגונים בעת שהיתה לו לעשות קניה, ואמצעיו הוא לא הספיקו לו בשבילה.

* * *

חברת הכשרת הישוב השתדלה תמיד לקנות קרקעות ביהודה וגם את החוות של הק"ק יסד המשרד הא"י במקומות אלו. אנכי החזקתי תמיד בדעתי, כי מפני שקשה מאד קנית קרקעות ביהודה ובגליל, ועוד יותר קשה מכירתן, בגלל מחירן הגבוה העולה עם הוצאות שונות עד 40—50 פרנק הדונם, — ע"כ עלינו לשים עינינו לדרום הארץ ולעבר הירדן. שלחנו ג"כ אנשים לתור המקומות האלו. וכלם הביאו לנו ידיעות מספיקות. ביחוד ראיתי נחיצות גדולה ליסד איזו חוה במקומות אלו, שתהיה לחלוץ לנו, כמו שבארתי כמה פעמים בהרצאותי ובמכתבים פרטים לעסקני הישוב, ונצטערתי, כי הרעיון הזה — התישבות בין הבידואים — נדחה ונדחה.

בחדש דצמבר 1909 עלתה לפנינו השאלה בדבר קנית קרקעות שם ע"י מעשה שהיה:

שני אנשים מרוסיא, אחד מביאלוסטוק ואחד מלודז, באו לארצנו ע"פ הזמנת סרסורים אחדים מפה, שהציעו למכור להם מאתים אלף דונם קרקע מעבר לירדן, במחיר חמשה פרנק הדונם. לפי דברי השליחים האלו שהתראו עמי עלה בידם ליסד חברה בת חמש מאות משפחות, אשר לכל אחת מהן מאלפים עד שלשת אלפים פרנק, שהיו חפצים לקנות את הקרקע המוצעת.

באותו זמן הודיע לנו מר ענתבי, בא כח יק"א וחברת כל ישראל חברים בירושלים, כי סרסורים אחדים הציעו גם לפניו קניה זו והוא הלך לעבר הירדן המזרחי וחקר הענין הזה. קראנו לאספה את השליחים הנזכרים ואת הד"ר רופין, דיזנגוף, חיסין ועוד עסקנים אחדים, והחלטנו לשלוח את דיזנגוף ביחד עם הצירים ירושלימה, לברר אצל מר ענתבי את הענין הזה. וכששב מר דיזנגוף מסר לנו בכתב את ההרצאה דלקמן:

„ע נ י ן ז ר ק ה, כפי שנתברר לי מדברי עם מר ענתבי: הנחלה הזאת היא בת 120.000 דונם לערך על גדות היבוק, לא רחוק מן הירדן וכחמש שעות מיריחו. האדמה פוריה מאד ומי היבוק משקים אותה ע"י תעלה עתיקה שנעשתה עוד בתקופת הרומאים ושרק חלק ממנה נחרב כבר. לפני אילו מאות שנים היה שם יער ארזים. הדרך העולה משכם לסלט עוברת על גבול הנחלה הזאת ובתעודה שיש לבעל הנחלה כתוב, כי גבולה היא על יד עמודי הטלגרף העובר בין שתי הערים האלו; אין לבעל הנחלה שטר מכירה רשמי אלא תעודה מאת הקאדי (השופט), כמו שהיה נהוג לפני כמה עשרות שנים בארצנו,

לפני הוסד משרד הקרקעות, ובעל הנחלה משתדל לקבל קושן רשמי על שמו. אבל הדבר הזה מתנהל בכבדות.

אין שום אפשרות לקנות באופן רשמי את הנחלה על שם יהודים, אפילו נתינים עותומנים, ואין אפשרות להושיב כעת בפעם אחת במספר גדול יהודים חדשים, שאינם יודעים לא את הלשון ולא את נמוסי הארץ ותושביה. כי כל הסביבה היא ארץ לא נושבת ובידואי שבט יִסָּכָר מושלים שם בכפה. אולם מפני שהאדמה טובה ויש לה עתיד גדול, אף גם אפשר לקנותה לא בחמשה פרנקים הדונם, — כמו שמציעים הסרסורים, אלא בשני פרנקים הדונם, — לכן מציע מר ענתבי ליסד על יד הבנק המסחרי לפלשתינה (שהמניות שלו נמצאות בידי הבנק שלנו; פרק ל"ז) חברה לקרקעות עם קרן בת שלש מאות אלף פרנק, ולקנות את האדמה הזאת על שם הבנק המסחרי הזה או על שם הערבי יוסף ואפע (אחד מנכבדי עשירי הערבים בירושלים), לעבוד את האדמה ע"י הבידואים בני יסכר ולהביא לשם מעט מעט מאחינו הספרדים והתימנים, היודעים את השפה הערבית ויוכלו בנקל להתרגל אל הבידואים, ואחרי זמן מה, כאשר יתודעו עם בני שבט יסכר, אפשר יהיה להגדיל שם את מספר התושבים היהודים, גם מהחרשים שבאו או שיבואו, ושיהיו להם אמצעים קטנים להתישבות. במשך אילו שנים אפשר לנטוע שם עצים, לפתח גדול צמר־גפן, עצי סוכר, טבק וכדומה, ולהפוך את המקום הזה למקום ישוב, שיתן פרי טוב להעמלים בתחיתו. מר ענתבי מתנגד לנסיעת משלחת גדולה, ולפי דעתו צריך שאלך אנכי, הוא ושני הצירים לראות את הסביבה, כדי שיהיה לנו ולהם מושג ברור מכל הענין". (עד כאן הרצאת מר דיזנגוף).

מוכן הדבר, כי לפי מצב הדברים, כמו שהציעו מר דיזנגוף ומר ענתבי לפני הצירים, לא יכלו הללו לקנות את הקרקע הזאת בשביל התישבות מיד. ועוד הפעם עוררתי את העסקנים לקנות קרקע זו בכספי הקה"ק או אמצעים אחרים של ההסתדרות, כדי שיהיה ביכלתנו לתקוע לנו יתד בעבר הירדן, אבל לא הצלחתי מפני... מפני שחפצים אנחנו לעשות אילו דברים ישוביים, שיהיו נראים לכל הבאים לארצנו, אבל אין אנחנו מוכשרים לעשות דברים כבירים, שתוצאותיהם נראה אחרי זמן רב. אין אנחנו מסוגלים לעבודה אטית, הדרגתית, הדורשת באמת סבלנות רבה. ולכן... ולכן יושבים אנחנו על שפת הים ומחכים עד אשר יטהרו העבים — האם תזרח אז השמש לנו?

* * *

ועניין קנית קרקעות במחירים זולים נתעורר עוד הפעם ע"י יחידים וקבוצות שונים, ובתוכם גם ע"י הד"ר אלפרד נוסיג, שחפץ לעשות ישוב בחצי האי סיני, בשנות 1910—1912. והנה פה השתלשלות העניין הזה והתוצאות שבאנו אליו:

בשנת 1907 נתאספה קבוצה אחת — ה"ה דוד טריטש, פוגלסון, הורביץ, חזנוב, משה גיסין ואברהם שפירא והלכו לחצי האי סיני, לראות אם יש אפשרות ליסד מושבה לעבודת האדמה בין אל עריש וקנטרה, במקום שהיתה המשלחת הידועה ששלח הד"ר הרצל (ראה פרק י'). הם באו עד אל עריש והמושל האנגלי שישב שם נתן להם רשות ללכת לראות את המקום הזה. הם עברו מאל עריש דרומה במרחק שש־שבע שעות. ובינתים שאל, כפי הנראה, המישל את הגבוה ממנו בקהיר, ואז שלח שליח מיוחד אחרי התרים וצוה אותם לשוב חזרה, והעניין נשתקע.

בסוף 1910 נתיסדה אגודה מאנשים אחדים בירושלים ויפו לשם קנית קרקעות בחצי האי סיני. המעורר לזה היה סגן הקונסול הבריטי היושב בעזה. הוא היה נוסע לפעמים קרובות למדבר סיני לשם עסקיו והיו לו מכירים בין הבידואים שם, ובשמעו כי היהודים קונים או חפצים לקנות קרקעות, בא במשא ומתן עם ראשי שבטים אחדים בדבר מכירת קרקעות בחצי האי סיני וגם עם סרסורים אחדים מבני עמנו בארץ. מיסדי האגודה באו אלינו ובקשו מאתנו להודע במצרים על החוקים הנוגעים לרכישת קרקעות במדבר הזה. באנו במשא ומתן עם עורך דין ידוע בקהיר והוא השיב לנו, כי אמנם יש זכות לכל איש, וגם לנתיני ארצות אחרות, לקנות קרקעות במצרים, וחוק זה כחו יפה גם במדבר סיני, אבל במקומות אלו אין קדסטר מסודר והבידואים רואים את עצמם כבעלי הקרקעות על סמך חזקה. אם עברו על „חזקה" זו חמש־עשרה שנה, נחשבות הקרקעות לנכסי המחזיק בהן.

אבל מפני שלא היו עוד קונים לקניה זו, לא נכנסנו בשאר פרטים בעניין זה ונמסור את התשובה לאלה ששאלו מאתנו.

בשנת 1912 נתיסדה ביפו חברה בשם „אגודת־ישראל" ובמצרים נרשמה חברה בשם „אנגלו־מצרית" על ידי סגן הקונסול הנזכר, שקנו כמה עשרות אלפים דונם קרקע במדבר סיני מאת שיכים שונים. שתי החברות האלה באו במשא ומתן ביניהן, והראשונה קנתה מאת השניה ע"פ חוזה פרטי 50000 דונם קרקע במחיר 5 פרנק הדונם ביחד עם ההוצאות לעשית הקושנים ורשיונות לבנין בתים והתישבות. קודם שגמרו את הקניה בהחלט, בקשה החברה מאתנו להודע במצרים

בפרטות בדבר החוקים הנוגעים לקנית קרקעות והתישבות במדבר סיני. וכדי שהקניה תהיה יותר בטוחה והקונה יהיה מוסד חוקי, בקשו מאתנו להרשות להם לעשות את הקושנים על שם האפ"ק. בראשית ינואר שנת 1913 עשו המוכרים שטר מכר בטריבונאל בקהיר על שמנו, והקונים הכניסו אל האפ"ק סכום ששים אלפים פרנק, בתנאי שאם החברה המצרית המוכרת תקיים את החוזה עם הקבוצה אגודת ישראל בכל פרטיו, אזי ישלם לה האפ"ק את הכסף.

גם הד"ר אלפרד נוסיג יסד חברה בשם „חברה מזרחית להתישבות בע"מ" במטרה ליסד מושבות, החל מנגב ארץ ישראל והלאה עד חצי האי סיני, ועד בכלל. גם הוא השתתף בקניה זו ובקניות אחרות בחצי האי סיני, ומכר כבר חלקים חלקים קרקעות וגם הכניס כספים להאפ"ק.

ומפני שראינו, כי היהודים נכנסים בעסק זה בכמה עשרות אלפים פרנק, מצאנו לנחוץ לחקור את הענין הזה בפרטות. ולפיכך באנו עוד פעם במשא ומתן עם עורך דין ידוע בקהיר, אף שלחנו לשם את סגן המנהל שלנו מר גולדנברג להודע על כל הפרטים בענין זה. וזוהי התשובה שקבלנו מאת העורך דין:

צירכם מר א. ו. גולדנברג מסר לי את הנירות ושטרי המכירה השונים בנוגע לקנית אדמת רפח בחצי האי סיני, ושאל את דעתי בדבר ערכה החוקי של הרכישה (הקניה) הזאת.

למען אוכל לתת לכם מושג נכון וברור מן הענין, השגתי את כל הידיעות הנחוצות, כדי לברר לכם את המצב ביתר שאת, ובשביל זה עשינו גם את הצעדים הנחוצים לפני פקידים שונים של הממשלה המצרית ושל המשרד הדיפלומטי האנגלי.

בקשה הוגשה מאתנו גם אל שר המלחמה במחלקת סודן, שחצי האי סני נמצא ברשותו, כדי לעורר את השאלה ולקבל תשובה רשמית ברורה מצד הממשלה.

תוצאות ראיונותי וחקירותי הביאוני לידי מסקנה זו:

החוזה שהראה לי בא כחכם בתור שטר מכירה, שחברה אחת קנתה קרקע מאת חברה שניה, אע"פ שהוא מאושר בהטריבונל, אין לו שום אופי רשמי, מפני שהוא לא יצא מידי השלטון שברשותו נמצא מקצוע זה. הבידואים חושבים את עצמם לבעלי הקרקע על סמך החזקתם בה זה חמש עשרה שנה, העת הקבועה ע"פ החוק לחזקת קרקע, אולם בענין הזה **אין לחזקה זו**

שום ערך, מכיון שבחצי האי סיני אין משלמים שום מסים ואין למוכרים שום שוברות וקבלות מאת הממשלה. אשר על כן גלוי דעתם, כי הם בעלי הקרקע על סמך חוק החזקה, אינו מכריע והוכחותיהם אינן מספיקות כלל. וביחוד אחרי שממשלת מצרים לא רצתה מעולם לאשר ולהכיר את זכות הבידואים־ המוכרים האלה על הקרקע.

נוסף לזה הנה הממשלה המצרית מתנגדת לזה, כי אנשים פרטיים ירכשו להם אדמה וגבעות חול על חופי הים, ובעין רעה היא מבטת על רעיון התישבות חצי האי סיני.

ולכן דעתי אינה נוטה שתקנו אדמת רפה, מפני הטעם היחידי, שהקניה אינה בטוחה ויש חשש גדול בזה.

אולם אם מוכנים אתם להכנס בספקולציה ולתת כספים בריסק, אז יכולים אתם להחזיק בקרקע על יסוד שטרי המכר אשר בידיכם, אבל עליכם לדעת, כי אם תבוא תלונה מצד המערערים, שיטענו שהקרקע שייכת להם, אז אתם מעמידים בסכנה את כל כספיכם שהשקעתם בקניה הזאת.

ליתר באור דברתי בענין זה גם עם עורך הדין נרין וגם הוא מסכים לדעתי בכל.

מצורף לכאן אני שולח לכם העתקת התשובה של המיניסטר למלחמה במצרים מיום 3 מרץ 1913 להחברה אנגלו מצרית, שבשמה פניתי אליו, וכמו כן גם העתקת המכתב של המיניסטריום למר קניזוביץ, הנזכר במכתב הזה.

להחברה האנגלו מצרית.

בתשובה על בקשתכם שהגשתם אלי, ושבה הודעתם לנו, כי קניתם עשרת אלפים דונם ברפה בפלך אל עריש והחברה שלכם חפצה לדעת, קודם שתלכו לעבוד בה, אם הקניה הזאת בטוחה, — נצטויתי להשיב לכם, כי ממשלת מצרים תוכל להראות לכם על המכתב שכתבנו ביום 15 למאי שנה שעברה, למר קנזוביץ, והנני שולח לכם העתקה ממנו.

כפי שתראו מהעתקת המכתב הזה, לא תוכל ממשלת מצרים לאשר את הקניה הזאת, כמו שאתם מבקשים. החברה צריכה לדעת בעצמה, כי הנירות שמסרו המוכרים לכם, אין בהם תוקף לזכות אתכם ברכישת הקרקע. אדרבא, ממשלת מצרים מביעה באר היטב, כי היא שומרת לעצמה את זכויותיה שיש לה על המקום בכללו ובפרטיו.

אתם שואלים גם־כן, אם תרצה ממשלת מצרים לתת לכם אילו הנחות בתנאים טובים. בנוגע לזה נצטויתי להשיב לכם, כי ממשלת מצרים היו לה כבר מקרים אחדים לעיין בדבר זה והיא מודיעה לכם בהחלט, כי לא תוכל לתת כל הנחות. — ועל החתום — המזכיר.

העתקת המכתב לקנזיביץ:

אחרי ששמנו לב אל הנירות שהגיש לנו ואחרי בדיקה וחקירה בהם, מצאנו כי הרבה מהם מסופקים והרבה מהם נעשו על הקרקעות השייכות לממשלה. מה שנוגע לקרקעות הממשלה אנו מזהירים אתכם, כי לא נתן לכם לרכש אותן. ובדבר הראשונים אין הדבר נוגע לנו, אלא לכם ולמוכרים.

אבל דבר זה תדעו, כי הממשלה לא תוכל לחזק את ידיכם בקניה הזאת, והיא שומרת לעצמה את כל הזכיות על הקרקעות האלו.

פרק מב.

בקורת עבודת האפ״ק. — פרטי כל השיחה שהיתה על-פי דרישת מר אוסישקין בעניני האפ״ק. — משתתפים ה״ה ברלין, גלוסקין, דיזנהוף ויפה.

בחורף תרע״ג בא מר אוסישקין עוד הפעם לארצנו ויבקר את המושבות, את עבודת חובבי ציון ועבודת המשרד הפלשתינאי ויתענין גם בעבודת האפ״ק לכל פרטיה, כדרכו תמיד בעבודות ציוניות. בי״ז טבת תרע״ג קרא לאספה את ה״ה ברלין, גלוסקין, דיזנהוף ויפה (בצלאל) לשאול מאתם ולשמוע מהם דעותיהם על אודות עבודת המוסד הזה. המשא ומתן הובא בפרטיכל מפורט דלקמן:

מר אוסישקין: בבואי לארצנו התענינתי בתור חבר ועד המפקח של היקי״ב בעסקי האפ״ק, ומפני ששמעתי תלונות על המוסד הזה בנוגע לעבודתו הישובית,—הזמנתי אתכם, האנשים העומדים קרוב אל המוסד הזה, ע״י זה שהייתם (מלבד ה׳ יפה) חברי ועד המועצה, — לשמוע מה בפיכם אודות הנהלת עסקי הבנק ויחסו אל העבודה הישובית בארצנו.

גלוסקין: לפי דעתי אנכי, אין לנו להתלונן על הנהלת האפ״ק. לכל המתלוננים יש בודאי סבה אחת, שלא נתנו להם קרידיט כמה שחפצו. מה שחסר בהאפ״ק, לפי דעתי, הוא ועד הבקורת, עם זכויות רחבות, שיוכל לבקר ולדעת מה נעשה בפרטות.

יפה: ההתלוננות על האפ"ק היא מפני שנותנים הלואות לערבים ואינם נותנים לצרכי הישוב כמה שנחוץ. האפ"ק מראה על הדיבדנד שהוא נותן, אבל רבים מוצאים, כי מסוסד כהאפ"ק אין דורשים דיבידנדים, אלא מלוי דרישת הקולוניזציה העברית. נחוץ לעשות אנקיטה אצל כל הלקוחות, ואז תודע האמת אודות עבודת האפ"ק.

גלוסקין: אין לדבר ע"ד אי שביעת רצון, קרידיטים נותנים במדה מספקת. הבנק צריך לעבוד גם עם אינם יהודים. אנקיטה היא דבר של סכנה, מפני שהלקוחות יבואו אז בטענות יתרות.

דיזנגוף: העבודה עם הערבים נחוצה, מפני שהערבים מוכרים סחורה ליהודים, בדעתם כי מקבלים בהבנק שטרות של יהודים לנכיון וכן להיפך, ועי"ז מתרחב המסחר היהודי; מה שחסר בהבנק היא עבודה של יצירה. צריך שהבנק יברא תמיד עסקים חדשים, צריך ליסד חברות למכירת שקדים, להבאת זבל, למכירת תפוחי־זהב, בו"ית. צריך להגדיל המסחר ולהיות המשפיע על מסחר המקום. אבל חסרים פקידים טובים. צריך לבטל המרכז ביפו ולהחזיק בכל הסניפים אנשים הרוצים, שיוכלו לעבוד על דעת עצמם, ולהרחיב העבודה ולא להיות תלוים בהמרכז ולעבוד בידים אסורות. הבנק צריך ג"כ לעסוק בפוליטיקה ולעשות גם נשפים, כדי שיהיה מוסד פוליטי קולוניזציוני.

ברלין: בשביל להביע דעה ע"ד עבודת האפ"ק, נחוץ מתחלה לברר לעצמנו, מה צריך הבנק להיות — בנק מסחרי או בנק של קולוניזציה יהודית. אם נביט על האפ"ק כעל מוסד מסחרי, אז עלינו להגיד, כי הוא ממלא את תפקידו, אולם אם נחשוב אותו לגורם קולוניזציוני, אז מחויבים אנו להגיד, כי אינו עומד על רום מצבו. הוא אינו נכנס לשום עסק, שיש בו חשש של הפסד, אבל איך אפשר לעזור לקולוניזציה, אם יהיו ככה נזהרים; אדרבא יש גם שנחוץ להפסיד, כדי להשיג איזה דבר. הנה הבנק האינטרנציונלי הפטרבורגי, לקח בידיו את סחר הסוכר ברוסיה והפסיד בו הרבה, כי ככה צריך בנק עממי לעשות. מטרת העבודה הישובית מתעכבת פה, מפני כי המרכז ביפו תלוי בלונדון, והסניפים — במרכז; נחוץ כי כל סניף יעמוד ברשות עצמו ויעבוד באחריותו, ואז תוכל העבודה להתרחב, — מלבד זה דורש הבנק בטוחות וערבות יותר מדאי כמו שדרש מפלוני; הוא מזכיר, כי בקש הלואה על שומשמין בשביל מר א. ולא נתנו מפני פחד ההפסד. אין לסגת אחור מחשש הפסד, אם באמת חפצים אנו להרחיב את המסחר ולהגדיל את הישוב.

א ו ס י ש ק י ן: אנכי מחלק את כל מה שנדבר פה לחקירת המחלה ולתרופתה (דיאגנוזא וטעראפיה), ואנכי מבקש ממר ליבונטין שידבר הוא, ויאמר לנו מה דעתו בדבר הבקורת.

ל י ב ו נ ט י ן: ראשית כל חושב אני לנחוץ לאמר מלים אחדות בנוגע למועצה, שאורחנו היקר מר אוסישקין הזכירה:

יושבים פה חברי המועצה, והם יודעים, כי הצעתי לפניהם כמה וכמה פעמים, כי יכנסו לקרוא כל הבילנצים לפרטיהם, ואז יבחנו כל העסקים, שהבנק עושה וכל הקרידיטים, ויהיה ביכלתם לשפוט על עבודת הבנק. לצערי, לא השגיחו חברי המועצה לבא לישיבות, אשר על כן לא יכלו הישיבות לבוא תמידים כסדרן, וכשהיו נכנסים לישיבה, היו תמיד ענינים שונים, שלקחו את העת הקצובה לישיבה, ולא הגיעו בעבודתם עד כדי לחקור את כל העסקים לפרטיהם. ולכן חסרו להם הידיעות אודות עבודת הבנק ונעלם מאתם, כי הבנק עושה כל מה שיכול לעשות, לפי אמצעיו, לטובת הישוב; כי זהירותו של הבנק מגעת רק עד כדי לשמור את הכספים, אבל איננה מעכבת עבודה בריאה ומבוססת; כי עסקינו עם הערבים מביאים לנו רוחים, וזה לטובת הישוב, אבל איננה גוזלת את האמצעים של הבנק, עד כדי לקמץ בהלואות ליהודים; היק"ב בלונדון נותן לנו די כספים בשביל העסקים הישוביים ולטובת הרחבת הישוב היהודי.

עכשיו שנכנסתם לישיבה, הנה יש בידכם להכיר עבודת הבנק ע"פ הטבלאות המונחות לפניכם, שהכינותי לועדה לבקורת המטרה, אשר כפי שידוע לכם, צריכה בקרוב לבא לארצנו. מהטבלאות האלו תראו, כי הבנק קנה קרקעות על חשבונו; הלוה כספים למוסדים ציוניים לקנין קרקעות; נתן הלואות לעובדי אדמה, לנוטעים, לחרושת המעשה, למסחר, לבנין בתים, לאגודות משותפות, לקופות מלוה, לצרכי צבור ולמוסדי השכלה ובתי חסד — לכל אלה סכומים גדולים, ואם תוסיפו לזה, כי ההלואות נתנו ב ז מ נ י ם ה נ ח ו צ י ם ו ב ר ו ח י ם נ מ ו כ י ם, אזי כל אחד מכם צריך להעריך עבודתנו, ש ה י א ע ב ו ד ת ה י ש ו ב.

אחדים מכם דורשים מהבנק איניציאטיבה, אבל מה פירוש המלה הזאת וכיצד אתם מבינים אותה? האם יכולים אנחנו לאמר לאנשים שילכו לעשות עסק פלוני או אלמוני ואנחנו נתן להם הלואות לזה? דרך כזו היא בחזקת סכנה, לבעל העסק ולהבנק. בדרך זו בחרו אחרים ואמרו להנעזרים על ידיהם: לכו ונטעו נטיעות אלה, לכו ועסקו בעבודה אלמונית, — ולא הצליחו. אנחנו

אין לנו, אלא לתת הלואות לאנשים פרטים ולאגודות שונות, שהתחילו לעבור באיזה ענף ישובי על אחריותם, ורק בתנאי, אם רואים אנחנו כי יש בסיס להצלחת עבודתם.

מר ברלין דורש מאתנו, כי נכנס לעסקי היהודים ביותר ריסק וצריכים אנחנו להפסיד, אבל הלא בכל עסקים יש ריסק במדה ידועה, לריסק יותר גדול אסור לנו להכנס, מפני שעליכם לדעת, כי יש אצלנו פקדונות של זקנים וזקנות, יתומים ואלמנות כחמשה מיליונים פרנק ועלינו לשמור עליהם. מר ברלין קובל, כי הבנק מבקש בטוחות וערבויות יותר מדאי. ע"ז אוכל לענות כי אנחנו נוהגים בזה כמו כל הבנקים בעולם; נותנים אנחנו סכומים קטנים על שטרות בחתימת יד של הלוה, ואם הסכום יותר גדול דורשים אנחנו שתי חתימות או איפותיקה.

מר ברלין ומר דיזנגוף דורשים ליסד ועד בקורת ולבטל את המרכז. דבר זה אינו מובן לי כלל. הלא כנראה, לפי דעתם, ג"כ נחוצה בקורת על מעשי הסניפים,— ואם כן — כיצד אפשר לבטל השגחת המרכז שיושבים בו פקידים היודעים פרטיות כל העסקים ונושאים באחריות לפני הדירקטורים, ולמנות במקומם אנשים פרטים, הרחוקים מהעסקים ושיבואו פעם בתקופה לראות דברים הדורשים עיון ובקיאות ויש בהם אחריות גדולה? הלאה, אם הסניפים יעבדו בעצמם ויתנו הלואות, אזי לא יתעצל לקוח מיפו ללכת לקבל הלואה נוספת בירושלים וגם בבירות, ואז הלא תנתנה ההלואות מכים אחד לאיש אחד, יותר מאשר הוא בטוח. כך היא דעתי, אולם אם הדירקטורים ימצאו לאפשר, יוכלו לקבל הצעתכם.

קבלו פה ג"כ על חוסר פקידים טובים, אבל לפי דעתי הקובלנא הזאת אין לה בסיס וגם יותר מזה. . . אנכי יש לי כבר נסיון של הרבה שנים בעבודה בנקאית עם פקידים, ולפי דעתי הפקידים שלנו מבינים עסקינו, מסורים להם ושומרים עליהם, ונוסף לזה הנם יהודים לאומיים טובים.

הצעירים שהיו אצלנו השתדלו ללמוד את העסקים ומהם לקחנו לנו מנהלים לבירות, ירושלים, חיפה, וצפת. חפצתי למשוך עוד כחות טובים, אבל הם לא היו ולא נמצאו פה. בכל תפוצות ישראל ידעו כי מת ספיר ונחוץ לנו איש במקומו, ובמשך שמנה־תשעה חדשים לא הציעו לנו עסקנינו איש במקומו.

בדבר העבודה עם הערבים כבר ברר לכם מר דיזנהוף, כי ע"י העבודה עם הערבים הגדלנו את המסחר היהודי. רבים מהערבים הסיטונים מוכרים סחורתם — כגון סוכר, קפה, עצים — ליהודים, מפני שאנחנו מקבלים שטרותיהם לנכיון;

שטרות למאות נבינו להערבים בעד דמי דירה מיהודים, יהודים אחדים נכנסו למסחר היותר גדול ע"י זה שמקבלים אנחנו מהם שטרות הערבים, ולבד זאת עלי להוסיף, כי שני שלישים מתיק השטרות הערבי מכוסה מפקדונות הערבים.

אין לנו סטטיסטיקה ממצבו האיקונומי של הערבי בארצנו, אבל אם הוטב מצבו — הלא זאת רק ע"י הקרקעות, שאנחנו קונים ומשלמים להם מחירים גבוהים, ע"י המיליונים הרבים שהוציא פה הנדיב, ע"י העבידה שאנחנו נותנים להם, ע"י זה שקונים אנחנו מהם צרכי הבית והשדה וכדומה, — סבות שאי אפשר, או קשה לע"ע להסיר אותן או להעבירן, אבל בכל אופן — לא בעבודת הבנק הסבה.

קבלו פה, כי הבנק אין לו השפעה וכי הוא איננו עוסק בפוליטיקה.

המושג השפעה, אי אפשר לספור ולמדוד, אבל אני אומר, כי יש לנו השפעה גדולה על הישוב, על המסחר בארץ וגם השפעה פוליטית פה. ע"י עבודתנו אנחנו פה הכירה אותנו הממשלה המרכזית למוסד חָקי, ואחרי כן גם הממשלה המקומית בבית המשפט. בקנין קרקעות פועלים אנחנו הרבה פעמים בהשפעתנו. בימי חג וגנוסיה של הממשלה שולחים להבנק שלנו הזמנות, כמו להקונסולים המקומיים ויתר הבנקים הגדולים פה. ע"י השפעתנו הצלחנו לעשות קושנים גם על שמות נתיני החוץ. ועוד מעשה אחד כדאי להזכיר:

לפני שנה באו שתי אניות אוסטריות טעונות עצים לחוף יפו, אחת בשביל הלקוח של האפ"ק והשני בשביל לקוח של הדייטשה פלשתינה בנק. באותו זמן הכריז ועד הטורקים הצעירים חרם על תוצאות אוסט־יה בכל מדינת טורקיה, על שאוסטריה ספחה אליה את בוסניה והרצוגבינה, ונמנעו פועלי החוף אשר ביפו לפרוק העצים מהאניות. הדייטשה פלשתינא בנק פנתה להקונסולים הגרמנים ביפו וירושלם, וגם אחרי משא ומתן רשמי כזה לא עלתה בידה להכריח את הפועלים לפרק האניה. אנכי, אע"פ שהיה ביכלתי ג"כ לפנות אל הקונסול האנגלי, לא עשיתי כזאת, אלא קראתי להבנק את ראש הועד המקומי של הטורקים הצעירים, וע"פ בקשתי צוה להפועלים להוריד הסחורה של הלקוח שלנו. אחרי שנים־שלשה ימים הגיעה אלי טלגרמה מולפזון בקלן בבקשה להשתדל להוריד את העצים מהאניה שבאה אל הלקוח של הדפ"ב, מפני כי הוא מעונין בהעסק הזה. קראתי עוד הפעם את ראש הועד הנזכר, ויצוה ע"פ בקשתי להוריד גם סחורה זו. וזה השגתי ע"פ השפעת הבנק שלנו. יש עוד הרבה מעשים כאלו ואם אין אתם יודעים מכל זה, הרי זה לא מפני שמעשים כאלו לא קרו, אלא מפני שאנכי אינני אוהב להכריז ולהתריע על עבודת הבנק.

אפס, אולי כונת מר דיזנגוף היא לפוליטיקה רחבה, הנה לפי דעתי, צריכה להיות בכל תנועה, כמו בכל הממשלות, שני מוסדים, אחד של ענינים פיננסיים ואחד של פוליטיקה.

אנכי יודע רק עניני כספים ועוזב את הפוליטיקה למוסד אחר בארץ ישראל, והנני מברך אותו כי גם הוא יצליח.

* * *

למעלה (פרק מב) הזכרתי, כי מר אוסישקין בא לבקר עסקי האפ"ק בתור חבר ועד המפקח של היק"ב; אחרי זמן מה נבחר גם לחבר הדירקטוריום של האפ"ק. למשרה זו נבחר גם מר י. ל. גולדברג, קודם לזה. שני אלה ידועים כל כך במסירותם להתנועה הלאומית בכל נפשם ובכל מאדם, עד שחושב אנכי למותר לדבר אודותם. ראוי הוא להזכר פה מר יוהן קרימיניצקי, שנבחר ג"כ במשך הזמן לחבר הדירקטוריום. מר קרימיניצקי הוא בתנועה הציונית בבחינת „נחבא אל הכלים". איננו מהנואמים והמדברים ומשתתף רק לעתים רחוקות באסיפות השונות של הציונים, אבל לבו ער לעבודה מעשית. עוד מימי תקופת חבת ציון השקיע כספים ביזמות אחדות בארצנו. בימי הרצל עבד וסדר את עניני הקה"ק, ואחרי כבוש הארץ על ידי האנגלים נכנס בעסקים גדולים לטובת הרחבת הישוב.

פרק מ"ג.

קופות מלוה ואגודות משתפות. — התנאים שעל פיהם נתיסדו. — השתתפות ועד חובבי ציון במוסדים אלה. — סוגים שונים, מספרים. — אוסישקין הזמין אסיפת באי-כח הקופות והאגודות. — פרטי כל המשא ומתן. — ידיעות ומספרים מהמוסדים האלה אחרי המלחמה.

למעלה (פרק י"ג) הזכרתי, כי עוד בשנה הראשונה לפתיחת האפ"ק החילותי להרחיב את רעיון יסוד קופות מלוה ואחרי בואי במשא ומתן יותר קרוב עם התושבים בעיר ובמושבות, באתי לידי הוכחה, כי העזרה בהלואות, פעוטות וגם בינוניות, להישוב היהודי, אפשר לתת רק על ידי קופות מלוה ואגודות משותפות,— אלה כלי השרת היותר נאמנים להטבת המצב הכלכלי בכל ארץ וארץ.

בתחלה היה בדעתי לסדר יסוד קופות המלוה על ידי העסקנים בערים ובמושבות, ע"פ התנאים הנהוגים באירופא, היינו: כי כל החברים של קופות

המלוה, ישתתפו בסכומים ידועים ביסוד קרן לכל קופה וקופה לעצמה, יקבלו פקדונות בקהלותיהן, כל קופה תתן הלואות לחוג אנשים, המכירים איש את רעהו ויודעים את מצב כל אחד מהם, והבנק יתן הלואות לקופות עצמן לפי ערך מספר החברים שלהן ומצבן הכלכלי, ולפי ערך התרחבותן של הקופות. אולם אחרי משא ומתן ארוך עם עסקנים שונים ועם עורכי־דין באתי לידי הוכחה, כי בתנאים החוקיים ששררו בארץ ובמצב הכלכלי של הישוב בכפר ובעיר, אי אפשר היה ליסד קופות־המלוה בארצנו עפ"י התנאים הרגילים באירופה מפני טעמים אלו:

ראשית, — בשביל ליסד אגודה שתקבל פקדונות, תתן הלואות ותתעסק בעסקי ממונות בכלל, נחוץ היה לאשר אותן על ידי הממשלה ע"פ תקנות מאושרות, ודבר כזה אי אפשר היה לעשות, כי להממשלה הטורקית בארצנו לא היתה הזכות לאשר אגודות כאלו, ולפנות אל הממשלה המרכזית בקונסטנטינופול בדבר האשור היה קשה מאד, מפני שעל דרך זה היו מונחים עכובים שונים והוצאות רבות. ושנית — לו אפילו נתיסדו באיזה אופן שיהיה קופות כאלו, לא היו יכולות למלאות תפקידן, כי המצב הכלכלי של המושבות דרש הלואות בסכומים, לפי ערך, גדולים בפעם אחת, בעת התחלת העבודה וכדומה, עד מאה ומאה וחמשים אלף פרנק, — וסכומים כאלו אי־אפשר היה לקופות המלוה במושבות לתת מאמצעיהן, ולאפ"ק לא היתה רשות לתת להקפות סכומים כאלו, בלי הכנס אל פרטי כל ההלואות שהיא נותנת, ובפרט למוסד כזה שאיננו מאושר ע"י הממשלה. אבל באותו זמן אי אפשר היה גם כן לעזוב את המושבות, בלי לתת להן ההלואות הנחוצות ולאמר להן שתחכינה עד אשר יוסדו קופות מלוה ויהיו להן פקדונות על סכומים פחות או יותר גדולים. ולכן כדי למצוא יחס חוקי להקופות ואפשרות לתת הלואות בסכומים יותר גדולים, — החלטתי לסדר את הקופות בארצנו בתנאים אחרים — היינו: שהאפ"ק תתן הלואות לא להקופה או להאגודה, שאין לה, כמו שאמרתי, לא בסיס חוקי ולא זכות לבא באיזה משא ומתן, — אלא להחברים על פי שטרות חתומים מהם לפקודת האפ"ק, ובזה נפתרה השאלה החוקית. ובנוגע לבטחון סכומי ההלואות — מכיון שלא ידענו את הבטוחות של כל אחד ואחד מהחברים, את הסכום הנחוץ לו והמקורות שמהם יוכל לשלם, לכן סדרנו, כי כל אלה האנשים במושבות ובערים, החפצים לקחת הלואות מאתנו, יסתדרו לאגודות־אגודות, שחבריהן יהיו פחות או יותר קרובים איש

לרעהו, על פי מצבו הכלכלי והחברותי; שיבהרו מקרבן ועד אשר יקצב את מדת הבטוחות, כלומר גודל — סכום ההלואה, שאפשר לתת לכל חבר וחבר, ושיתנו לאפ"ק כתב התחיבות כתוב וחתום מאת החברים, המעיד שכולם ערבים איש בעד רעהו על מלוי התחיבויותיהם כלפי האפ"ק. — לאגודות כאלו על סמך ההתחיבויות ההדדיות, נתנו ההלואות ע"פ קצבת הועדים של כל האגודות גם בסכומים גדולים לפי הערך.

בתעמולה בעל פה ובכתב, ע"י חוברות ומגלות עפות הראינו לישוב היהודי את התועלת הרבה הכרוכה באגודות אלו; וכאשר החלו להתרחב, קראנו לועד יועץ מאת בא כח ועד חובבי ציון, בא כח המשרד הפלשתינאי וגם אחד, ולפעמים גם שנים, מהסוחרים המקומיים, ונתיעץ עמהם על אדות ההצעות שבאו לפנינו מאת האגודות השונות.

באותו הזמן בא הועד של „חברת העזרה לעובדי אדמה ובעלי מלאכה אשר באודיסא" (ועד חובבי ציון) אתנו במשא ומתן, ויציע לפנינו להכניס להבנק שלנו חמשים אלף פרנק, למטרת הרחבת הקופות האלו, ובתנאי, כי אם יהיו הפסדים בקופות, יכוסו מקרן זו.

המשא ומתן הזה נמשך כשתי שנים, אולם ההצעה עצמה עודדה רוחנו לקחת את דבר יסוד הקופות בידנו במרץ, ונוסיף להדפיס חוברות אחדות, שבהן הראינו את הנהגת קופות כאלו בעולם הגדול והתועלת שהן מביאות, ונפיץ אותן בין הישוב היהודי, ואף באנו במשא ומתן בעל פה ובאספות עם עסקנים שונים בערים ובמושבות, ועוד טרם בא אלינו פקדון חובבי ציון נתיסדו על ידינו 14 אגודות עם 909 חברים, שהשקענו בהן לערך 225000 פר'. הצבור הארצי־ישראלי התחיל להבין את הטוב הצפון בקופות אלו, וראה כי על ידי הערבון המשותף, הוא משיג את ההלואות הנחוצות בסכומים הדרושים, בזמנן ובריוחים נמוכים. רגש האחריות התפתח אצל המשתתפים, ובפרט בקופות אשר במושבות, והן קצבו הלואות כאלו בסכומים הנחוצים לאכרים, ובתנאים כאלו שהלוים יכולים לשלם. ולא היה כמעט מקרה שהועדים יציעו סכומים יותר גדולים, אשר האפ"ק והועד על ידו לא הסכים להם.

אחרי משא ומתן ארוך בדבר תנאי ההשתתפות של ועד חובבי ציון באודיסא, באנו בשנת 1907 לידי השואה בדבר התנאים, והועד הכניס לנו להרחבת הקופות האלו 50.000 פרנק לקרן קימת של הקופה. מהם 35.000

פרנק בתור הון של כל הקופות המשותפות, אשר נוסדו ותוסדנה על ידי הבנק שלנו, וסכום 15.000 פרנק ביחוד בעד קבוצת הפועלים המסדרים.

במשך זמן קצר של עבודתנו בסעיף זה הוברר לנו, כי מלבד הסוחרים היותר גדולים ועוסקי חרושת המעשה, שיכולנו להכנים לחוג עסקי הבנק הרגילים, — ישנם שלשה סוגים בישוב היהודי, שבשבילם היה נחוץ ליסד קופות מלוה ואגודות משותפות.

הסוג הראשון—סוחרים קטנים ואומנים בערים, וכמו כן אכרים זעירים הזקוקים להלואות לזמנים קצרים וכל אחד ואחד בזמנים שונים.

הסוג השני — אכרים הדורשים הלואה בתחלת החורף לחדש האינונטר ולזרע ויכולים לשלם בזמן אחד קביע, היינו—מגרן של אותה שנה.

והסוג השלישי — הפ־דסנים הזקוקים להלואות במשך הקיץ לעבודת הפרדסים, ויכולים לשלם ממכירת תפוחי הזהב במשך החורף.

בשימנו אל לבנו את המצב הזה, קבענו את אופי הקופות והאגודות השונות, בשביל שלשת סוגי התושבים בארצנו, בתנאים אלו:

התושבים מהסוג הראשון, במושבות ובערים, התאחדו לאגודות אגודות, שחבריהן יותר קרובים במצב הכלכלי איש לרעהו, כמו שהזכרתי למעלה. כל אגודה בחרה בועד, וזה האחרון קצב קרדיטים לכל אחד מחבריו, בסכום שהיה נחוץ לצרכי הנהלת המשק או משלח ידו, ושיהיה ביכלתו לסלקו בזמן קצוב. כל חבר הכנים עשרה למאה מסכום הקרדיט שנתן לו. וכל חברי האגודה נתנו לנו כתב התחיבות, כי כל החברים נושאים באחריות הדדית לתשלום ההלואות בדיוק. ונתן אנחנו את כל הכסף שדרשה האגודה בשביל חבריה, לכל חבר וחבר, או לועד האגודה שמסר הכספים לחבריו. — ערך הרוחים שהבנק חשב להם היה 6½ למאה.

בשביל הסוג השני—אכרים הזקוקים להלואות בתחלת החורף עד הגורן, סדרנו אגודות משותפות לכל מושבה ומושבה, והיו גם שתים במושבה אחת. חברי האגודות האלו בחרו להם מקרבם ועד שקצב סכומי ההלואות הנחוצות לכל אחד ואחד ביחוד, לפי צרכיו לעבודתו בחורף ההוא. אחרי שהגישו לנו רשימת החברים וסכומי ההלואות, עשה אתנו הועד חוזה, בשם כל האכרים, כי הם מחויבים לשלם לנו ההלואות מיבול הגורן של השנה ההיא, וכי כל החברים ערבים ערבות הדדית למלוי התחיבויותיהם. — ונתן הכסף לועד האגודה והוא חלק להחברים לכל אחד הסכום הקצוב לו. ערך הרוחים שהבנק חשב להם היה 6½ עד 7 למאה.

הסוג השלישי — האכרים אשר במושבות הנוטעים, היו במצב אחר. הפרדסנים כל אחד ואחד בפני עצמו, לא יכלו לבוא במשא ומתן ישר עם השוקים באירופא למכור פירותיהם, מפני הטפול הרב שיש במשא ומתן עם הסוחרים והסרסורים השונים במדינות שונות, וקודם כל מפני הדרישה לכסף במשך הקיץ בגלל ההוצאות הרבות לפי ערך לעבודת הפרדסים עד הקטיפה. ולכן היה המנהג ביפו וסביבותיה למכור תפ"ז לסוחרים, שהיו נותנים להם דמי קדימה בשביל עבודת הקיץ והמותר בעת הקטיפה. מובן הדבר, כי בתנאים אלה היו הפרדסנים מוכ־חים למכור תפ"ז במקחים נמוכים מאד.

לסוג זה הצענו ליסד אגודה משותפת, בשביל מכירת הפירות ישר בשוקים באירופא, והם קבלו הצעותינו באופנים אלו:

הפרדסנים יסדו אגודה משותפת (בשם „פרדס") ובחרו מתוכם ועד; מנהל הועד הביא בחשבון, בראשית כל קיץ וקיץ, מספר תיבות תפוחי הזהב שיוכל להיות בשנה זו לכל פרדסן ופרדסן, ועשה עמם חוזה, שבו התחייבו הפרדסנים למסור את מכירת תפ"ז שלהם רק לאגודה זו. האגודה מצדה עשתה חוזה עם הבנק, שבו הבטיח הבנק לתת במשך הקיץ להאגודה הלואות לעבודת הפרדסים של חבריה, וכן גם כסף לקנית תיבות, חמרי חבישה וכדומה, והאגודה מצדה התחיבה להשיב לנו הלואות אלו מפדיון הפירות בחוץ לארץ. הבנק היה בטוח בכספים שנתן בהלואות, מפני שועד האגודה דאג לתת לכל אחד ואחד מחביריו רק סכומים כאלה, שיהיה ביכלתו לגבות מפדיון הסחורה באירופה, אפילו כשהמכירה תהיה לא כל כך מזהירה. ולהפרדסנים הביא הסדור הזה תועלת גדולה, מפני שקבלו ההלואות הנחוצות להם תמיד בעת הצורך ובתנאים נוחים, ונוסף לזה הצליחו לבוא במשא ומתן ישר עם הקונה באירופה.

עסקי האגודה דרשו הלואות גדולות לפי ערך, ומשנה לשנה, לפי ערך הגדלת יבול הפרדסים של היהודים בארצנו, עלו סכומי ההלואות. בשנה הראשונה, שנת 1904, היתה ההלואה בסכום 50000 פר' ולפני המלחמה הגיעה לערך עד 300.000 פ־נק, והאגודה שלמה בסוף כל עונה ועונה עד המלחמה את ההלואות בדיוק. השנה, שנת 1923 שאנכי עובר על מה שכתבתי לפני במה שנים, עלו ההלואות לה„פרדס" עד 32.000 ל"מ — 730000 פר' זהב.

אגודות כאלה, ובתנאים דומים, נוסדו על ידינו להרחבת מחלבות, לגדול דבורים, לקנית זבל חימי, חנויות משותפות, בית הבד, אגודת נגרים, כורמים וכדומה. למען לתת בסיס חוקי למשא ומתן הזה, היו החוזים נעשים לא בשם הועדים, אלא בשם העומדים בראש הועדים בתור פרטים. —

באופנים האמורים למעלה, נכנס הבנק בעזרתו הכספית לכל הסוגים בישוב היהודי והציל אותו מידי המלוים הפרטים ונושכי נשך, ובאותו זמן ע"י הסדורים הנזכרים, לא נתנו ההלואות בקלות ראש, אלא אחרי ישוב הדעת והבקורת של חברי האגודות בעצמן, ודוקא לדברים פרודוקטיביים. הרחקנו את התושבים מעניני ספקולטיביים, והלקוחות מצדם שמרו את התחיבויותיהם על צד היותר טוב. היו לנו רק הפסדים קטנים בקופות מלוה אשר בערים יפו, ירושלים וכו' שכוסו מהקרן השמורה שנזכרה למעלה.

ככה נתרחבו הקופות והאגודות לתועלת הישוב היהודי. וגם השפעתם המוסרית היתה גדולה, בהצילם כמה נפשות מישראל משנוררות. אלינו, אל הבנק, לא היה בא איש בפנים עגומים, לבקש תמיכה, כמו שהיה נהוג במוסדים אחרים, אלא בקומה זקופה לעשות עסק. הוא נתקבל כבעל עסק ומצדו השתדל להשאר בעל עסק, כלומר לקים התחיבותו. הורגלו כבר בארצנו, כי נחוץ לשלם לקופות המלוה כמו להבנק. פסיקת תשלום זאת היא מיתה דוהנית ושומר נפשו ירחק מהם.

עפ"י הסדור הזה האמור למעלה, היו לנו עד המלחמה עפ"י החשבון לראשית שנת 1914:

25 קופות מלוה עם 1722 חברים, שחובם עלה	429473.08 פרנק
23 אגודות משותפות עם 465 חבר שחובם עלה	190962.04 •
	620435.12 פרנק

ומלבד זאת היו לנו שתי אגודות משותפות גדולות לממכר תפוחי הזהב עם מאה ושבעים חבר, שהיו חיבים לנו לראשית השנה הנ"ל סכום 292598.61 פר', וכך הגענו בעבודתנו עד המלחמה הכללית.

חשבון קופות המלוה והאגודות המשותפות לראשית שנת 1914.

קופות מלוה (א)	מספר החברים	ההלואה פרנק	אגודות משותפות (ב)	מספר החברים	ההלואה פרנק
עזרה — פתח-תקוה .	89	98832.30	כורמי התקוה — פ״ת	16	8005.00
גאולה — „ .	62	56789.10	עקרון — עקרון . .	64	27042.25
מלוה — יפו . .	315	64603.85	אחיעזר — חדרה . .	25	2189.25
ביל״ו — גדרה . .	29	11228.35	קבוצת קסטינה—קסטינה	10	10248.10
קופת אחים — עקרון .	64	26635.70	זתה — חדרה . .	6	2407.95
עמלים — נ״צ ופ״ת .	50	11895.20	קופת הלואה א׳—חדרה	19	30563.15
עין-גנים — פתח-תקוה	45	16835.40	„ „ ב׳ — חדרה	16	18180.80
ירקון — פ״ת . .	59	10970.60	מרכז בע״מ — יפו .	10	375.75
קדמה — ראשון לציון .	28	14963.60	השומר — רחובות .		984.00
קסטינה — קסטינה .	18	1572.75	עזרת עצמית — פ״ת .	14	1071.25
שבח — גדרה . .	14	8381.40	מחלבה — עקרון . .	50	13105.65
רחובות — רחובות .	58	8125.60	מחלבה — עין גנים .	25	11577.60
יגיע-כפים — ראשל״צ	10	927.60	בית-הבד — פ״ת . .	11	3554.50
נחלת-יהודה — „	10	1928.10	עזרה — חדרה . .	14	1265.60
כפר-סבא — פתח-תקוה	13	2370.10	יסוד המעלה—יסה״מ .	20	6792.70
אחדות — צפת . .	82	11576.40	מלוה — ראש-פנה .	32	3129.90
קדימה — חיפה . .	123	2803.42	חרמון — מתולה . .	27	18173.26
הלואה — זכרון יעקב	151	24206.94	חנות משותפת—מתולה	30	3271.10
אגודת אחים—ירושלים	15	4554.55	דורשי ציון — עין זיתים		6211.95
אהבה אחוה — „	85	18164.00	אחיטוב — מסחה .	13	2692.05
מוריה — „	92	20461.85	תבור — „ . .	26	948.80
מלוה — בירות . .	124	680.80	אמת-המים		
הלואה — „ . .	128	5052.20	והטחנה — „ . .	29	7488.68
קדימה — חברון .	14	1504.80	אחוה, חנות		
עדת אחים — טבריה .	34	4408.47	משותפת — מלחמיה .	8	1682.75
סה״כ .	1722	429473.08	סה״כ .	465	190962.04

1722 חבר ב׳ 25 קופות מלוה . . . . 429473.08 פרנק
465 חבר ב׳ 23 אגודות משותפות . . 190962.04 פרנק

2187 חבר ב׳ 48 קופות ואגודות בסך-הכל 620435.12 פרנק
102 חבר מ׳ 4 קופות סלקו את הלואותיהן במשך שנת 1913.

2289 חבר

* * *

כפי שהזכרתי למעלה (פרק מ"ב) התענין מר אוסישקין בהיותו בחורף תרע"ג בכל סניפי עבודת האפ"ק, וכמובן גם בקופות המלוה והאגודות המשותפות ובחפצו לשמוע גם דעת העסקנים השונים בארצנו, הזמין לאספה באי־כחם של המוסדים האלה, וגם עסקנים אחדים. ואלה דברי הפרטיכל של האספה הזאת, שהיתה במוצ"ש אור ליום י"ט טבת תרע"ג:

אל האספה באו: מר אוסישקין, מר ז. ד. ליבונטין, מר הופין, מר יהושע איזנשטאדט, מר דנין, ד"ר חיסין, מר שיינקין, מר מ. דיזנגוף ומר גרזובסקי. מחברי ועד עמלים: הרלפ, ויסוקר, שטמפר ושוסיב.

מר אוסישקין ישב ראש באספה.

מר זד"ל פתח את האספה:

רבותי! הזמנתי אתכם הפעם ע"פ דרישת חברנו הנכבד מר אוסישקין לאספת המועצה של קופות המלוה, כדי לברר בסקירה כללית את מצב האגודות והתפתחותן, בנוכחתו של חברנו זה, נשיא חברת חו"צ שברוסיה, שתמיכתה הועילה הרבה ליסוד האגודות. ועפ"י בקשתו של חברנו זה, הזמנו הפעם מועצה יותר גדולה, כדי לשמוע מסוגים שונים של המתישבים החדשים בארצנו, מה שיש עוד לתקן במקצע זה.

כפי שיכולים אתם להוכח מהדין והחשבון, המונח פה, עובדות עכשו, באמצעי האפ"ק, קופות מלוה ואגודות משותפות שונות: יש ביניהן קופות מלוה, שחבריהן מקבלים הלואות משלשים עד שלשת אלפים פרנק, כל אחד בעסקו הפרטי, בתנאי לשלם בזמנים שונים; ישנן כאלו שלוקחות הלואות בשביל כל חבריהן בפעם אחת, בסכומים עד ארבעים והמשים אלף פרנק בזמן התחלת העבודה, בתנאי לסלק כל ההלואה מן הקציר או הבציר, ויש — מלבד אגודת הפרדס, שלה יקדיש מר א. זמן מיוחד — אגודות המשתמשות בהלואות אלו לצורך הגדלת נחלאותיהם, ליסוד מחלבות, גדול מקנה, השבחת אדמה בזבל וכדומה. לעת עתה יש לנו לציין בסוג האחרון הזה התחלות אחדות, כמו אגודת „שבח" בגדרה, שנסתדרה בשביל זבול אדמתה וקבלה מאתנו הלואה לצורך זה לשלש שנים, אגודת „כתנה" במלחמיה, שעושה נסיון בנטיעת צמר גפן, אגודת עקרון בשביל מחלבה, אגודת „דן" בפ"ת, בשביל קנית חלקות קרקע על יד המושבה וכדומה. אולם בחוברות שאנו מוציאים לעתים תכופות

אין אנו פוסקים לזרז את בני המושבות ליצור ענפים חדשים אחרים של פרנסה במשק הכפרי.

הרבית: האפ"ק מחשב לאגודות רבית של ששה והצי למאה ומקבל הרוחים בסוף כל חצי שנה, ולפי תנאי הארץ, הרי זו רבית זולה ונוחה. אבל יש מן האגודות שמצדן הן מחשבות לחברים רבית יותר גבוהה, והן משתמשות בהפרש הרוחים או לכסות את ההפסד שלה, אם יקרה, או לקבץ קרן שמורה.

מר אוסישקין: על התפתחות הקופות לשביעת רצוננו מראה לנו החשבון המונח לפנינו. אולם הוא מבקש מאת הנאספים להביע את דעתם, אם השיגו הקופות האלו את מטרתן, ואם הן ממלאות את אשר עליהן לעשות לטובת הרחבת הישוב ובסוסו, והוא מציע לדבר על שלש השאלות הבאות:

א) באיזה אפן מקבל כל חבר את ההלואה שלו, ואם אפן קבלתו דורש תקון.

ב) בדבר הרוחים, — איך יותר טוב -- אם לקבל מכל חבר אחוז או שני אחוזים יותר, ולאסף קרן שמורה, או יותר נכון להקטין את הרוחים שכל חבר מישלם.

ג) אם כדאי ואם אפשר לאחד את כל הקופות יחד, כי תהיינה לגוף אחד שלם.

דנין אומר, כי אין להתאונן על אופן קבלת הלואה מהבנק.

שיינקין אומר, כי בכלל אין הקופות מתפתחות, מפני שדורשים מהחברים הלוים להביא ערב בטוח להלואה שלו, והוא לא נחשב כלל באפן כזה לחבר בקופה, כי אם כאדם המשיג הלואה מחברת ג'ה. הוא היה ברוסיא ונכנס לעסקי קופת מלוה וראה, כי שם נותנים הלואות גם בלא ערבות ובאופן יותר קל.

כמובן, אין אנחנו יכולים להתנגד להנהלת הבנק, מפני כי הוא מנהל עסקיו כבנק. אבל לנו, — לישוב — נחוצות קופות מלוה שתתנהלה לטובת הישוב, ותעשינה דברים ישוביים ולאו דוקא עסקי בנק. נחוץ לתת הלואה לאנשים המתישבים, אפילו אם אינם כל כך בטוחים, וזה הוא החסרון בהקים.

דנין באר שרוב הלוים לוקחים את הלואותיהם בלי כל ערבות, וכל אחד מקבל לפי הקרדיט שקוצב לו הועד, ורק אם נכנס חבר חדש, שאינם

מכירים אותו, דורשים ממנו ערבות, וביפו עיר החוף צריך להזהר בקבלת חברים חדשים ונתינת להם הלואות בלא ערבות.

ח ר ל פ בשם עמלים אומר, כי אפן קבלת הכסף הנהוג הוא טוב ואין כלל לבקש בו תקונים.

א ו ס י ש ק י ן אומר, כי בנוגע לאפן קבלת החברים לקופה ואפן קבלת הכסף רואה הוא, כי הדבר אינו דורש תקונים, אחרי שהחבר מקבל את ההלואה בלי כל עכובים ובלי ערבות, ובזה נגמרה השאלה הראשונה.

שאלה ב׳: ה ר ו ח י ם.

ד נ י ן מציע, כי מקופת המלוה יקח הבנק רק 5% והחברים ישלמו כמו מקודם 9%, וארבעה האחוזים יהיו לכסות ההפסדים האפשריים בעיר כיפו. לדעתו הרוחים 9% אינם מכבידים על הלוים, ובהקרן השמורה יכולים פעם לבוא לעזרת החדשים הבאים, שאין להם למי לפנות להשיג איזו הלואה, ודעתו היא, כי הועד יתן עשרת אלפים פרנק להבנק בלי רוחים, והבנק יקבל בעד הכסף הזה רוחים כנהוג, והיו הרוחים הנוספים האלה לקרן שמורה.

ואחרי שהוברר בכלל, כי הלוים בקופות מלוה משלמים לבנק פחות מכל הלקוחות של הבנק, החליטו שאין להקטין את הרוחים.

מר אוסישקין שואל, איך ובאיזה אופן גובה הבנק מהקופה את חובו של חבר שלא מלא את התחיבותו.

חבר ועד אגודת „עמלים" מודיע, כי אם יקרה שחבר אחד לא שלם ע"פ השטר שנתן, נוהג הבנק ל־פסיק ההלואות לכל האגודה, עד שיסדר המפגר את חובו, והם מתנגדים לזה ומנמקים התנגדותם בטעם, שכל הכסף שהבנק מלוה להם נתון מחו"צ בשבילם, ולכן אע"פ שיש ערבות הדדית, אין צורך להפסיק את ההלואות בשביל שחבר אחד לא שלם.

חבר אחר מועד „עמלים" דורש, כי אם יקרה שאחד החברים מאגודתם לא ישלם חובו יחסירו מהקרן שלהם, היינו מהסכום 15000 פר׳, שקצוב בשביל הפועלים.

מר אוסישקין באר, כי הבנק מתנהג בדבר הזה כחק וכנהוג בכל הבנקים של קרדיטים הדדיים, וכי מן הקרן אסור לכסות חוב של חבר המפגר לשלם.

שאלה ג׳: ה ת א ח ד ו ת ה ק ו פ ו ת:

מר דיזנהוף מציע לחבר את הקופות יחד למין קבוצה מיוחדה, שתתעסק גם בענפים אחרים. הוא מאשים את הקופות עצמן, שהן קימות רק ע"י הכח

של הדחיפה הראשונה, ואין בהן כל התעוררות לאיניציאטיבה עצמית, ומן הראוי, כי הבנק יקח עליו, לברוא את האיניציאטיבה הזאת, ובשביל זה עליו: א) להפיץ בין העם ידיעות על התועלת הגדולה של קופות כאלה ועל הטובה שהן יכולות להביא לכל חבריהן, ב) לתקן תקנות לקופות עומדות ברשות עצמן ולהרשות לקופות שקרנן הגיע לסכום ידוע לעמד ברשות עצמן.

מר ליבונטין עונה על כל השאלות וההצעות של חברי האספה:

אופן קבלת החברים אל הקופות כבר נתברר ואין הוא מוצא מה להוסיף. להצעת מר דנין, כי הועד יתן עשרת אלפים פרנק בלא רוחים, בשביל לחזק קרן השמורה, הנהו מסכים.

מר שינקין מדגיש, כי הבנק עושה ע"י קופות־מלוה עסקי בנקים, ולא דברים ישוביים. את הטעות הזאת, חפץ אנכי להוציא מלבו של מר שיינקין. הבנק יסד קופות מלוה בכל העירות, שהיהודים יושבים בארצנו, ובכל המושבות כארבעים במספר, ונתן הלואות למספר כאלפים חברים, בהם אכרים, נוטעים, אומנים, פועלים וסוחרים קטנים; נתן עד הקציר והבציר, לחנויות משותפות, לקנית זבלים, לנסיונות צמר גפן, ולשאר צרכי המתישבים. המחזור עולה לשלשה רבעי מליון, והכסף המושקע תמיד הוא כחצי מליון פרנקים, — וכל זאת איננו אצלו דברים ישוביים, ולמה ומפני מה? — מפני שאיננו נותן הלואות על מנת שלא להחזירן? אם הוא חושב כי עיקר הרחבת הישוב יוכל להיות רק ע"י ההלואות הניתנות על מנת שלא להחזיר, לא אתוכח עמו, אבל לזאת נצרכת קופה של צדקה, ואנחנו עוסקים בקופת מלוה, והלואה איננה תמיכה, ואותה אפשר לתת רק על מנת להחזיר.

חברי העמלים דורשים, כי אם אחד מהחברים לא ישלם, יחסירו הלואה זו מהקרן שנתנה להם חברת חובבי ציון באודיסא, וכי הבנק יגדיל להם הקרדיט מאמצעיו הוא. על הדרישה הראשונה כבר ענה מר אוסישקין בשלילה, ואנכי מסכים עמו, ועל הדרישה השניה אוכל לענות להם, כי הועד שלהם יוכל להציע לפני ועד המועצה דרישה זו, ואם אנחנו נמצא, כי ההלואות הנוספות תהיינה בטוחות ותביאנה תועלת להן, בודאי לא נשיב את דרישותיהן ריקם, כנהוג עם יתר הקופות.

מר דיזנהוף ואחרים הציעו: א) כי הבנק יפיץ בין העם ידיעות על דבר התועלת של קופת מלוה. ב) לתקן תקנות בשביל קופות יותר משוכללות, כי תקבלנה פקדונות ותעמודנה ברשות עצמן וג) להבר יחד את כל הקופות שתהיה הערבות כללית.

על הדרישה הראשונה, אוכל להראות על החוברות והמגלות־העפות הנדפסות המונחות פה לפניכם. בשלש החוברות האלו ובמגלות העפות, בארנו את עבודת הקופות בעולם הגדול ועוררנו את אחינו לעשות כמתכונתם, ואף הבטחנו להם עזרתנו.

בנוגע להדרישה השניה, הנה מוצא אנכי לנחוץ לבאר פה לפני מר אוסישקין שאיננו בקיא בהדעות השונות, שבאו לידי בטוי בעתונים ואספות אודות הקופות והאגודות שלנו. — עסקנים אחדים דרשו מאתנו, שהבנק ייסד קופות מלוה וחסכון ושהאמצעים הכספיים שלהן תהיינה הפקדונות שיקבלו במקומות מושבותיהם והלואות שיתן הבנק להן ישר, שיתעסקו בהן לפי ראות עיניהן, מבלי שהבנק יבקר כל הלואה והלואה. אנכי התנגדתי לזה מפני טעמים אלו: ראשית מוסדים שישאו ויתנו בעסקי ממונות צריכים להיות מאושרים ע"י הממשלה, דבר שאי־אפשר להשיג כעת. שנית, — האגודות שלנו קוצבות לחבריהן קרדיטים בסכומים גדולים (ארבעים־חמשים אלף פרנק ויותר) ואין רשות להבנק למסור למוסד אחר כספים בסכומים כאלה, שיתעסק בהם כחפצו, מבלי להראות להבנק רשימת החברים וסכומי ההלואות שנותנים לכל חבר. ושלישית, — וזה העיקר, — קופות כאלו מתיסדות בכל הארצות ע"י עסקנים פרטיים, והם נושאים באחריות, לכל דפרות דמוסריה, על עסקי הממונות שיעשו. אבל הבנק אין לו רשות ליסד קופות כאלו, מפני כי בתנאי כזה יהיה עליו באיזה מקרה שיבא, לשאת לא רק האחריות המוסרית, אלא גם החמרית. מטעמים אלו, כמו שאמרתי, לא הסכמתי כי הבנק ייסד קופות כאלה אלא עבדתי התקנות הנדפסות המונחות פה לפניכם, והצעתי לעסקנים, שייסדו הקפות האלו ע"פ התכנית הנהוגה בהרבה ארצות. אבל אצלנו אוהבים לדבר הרבה וכשבא לידי מעשה, לא הרהיבו גם העסקנים הנזכרים לְיַסד אותן והתקנה לא יצאה אל הפועל.

ואמנם גם האכרים אינם חפצים כלל ליסד קופות מלוה מתוקנות; בעניני ממונות לא השם או הנוסהא הם העקרים, אלא המעשה בעצמו. ידוע להם, כי קופות עומדות ברשות עצמן לא יוכלו להספיק צרכי הלוים תמיד; כי ההנהלה דורשת הוצאות הנופלות על הלוים, — בשעה שבמצב ההוה, מקבלים האכרים, הסוחרים וכדומה כספים ע"י הקופות האלו כמה שנחוץ ובעת הצורך וברוחים נמוכים.

בנוגע לדרישה השלישית, הנני מוצא כי אי אפשר לאַחד את הקופות כדי שתהיה הערבות כללית, כי אין הקופות דומות זו לזו; הברי קופת

פ"ת לא יחפצו להיות ערבים בעד חברי קופת קוסטינה, למשל, וחברי קופת רחובות, לא יחפצו להיות ערבים בעד חברי קופת יפו. והראיה, — כי גם בפ"ת לא יחפצו חברי קופת עזרה, שהם כלם פרדסנים ובעלי נחלאות, להיות ערבים בעד חברי קופת ירקון, שהם כלם פועלים ואומנים.

מר אוסישקין: מכל המשא ומתן שהיה פה, ראיתי ונוכחתי כי האכרים, הנוטעים והסוחרים הפעוטים מקבלים הלואות מהמוסדים שדברנו אודותם ברוחים נמוכים ובתנאים נאותים, להרבה ענפי משלח יד שאחינו עסוקים פה, — אם כן מוציא אנכי כי הדבר מְסֻדר כיאות במצבנו הנוכחי, וחושב אנכי לחוב להביע את הסכמתי ותודתי להנהלת האפ"ק על עבודתם הפוריה בענף זה.

בזה נגמרה האספה.

* * *

בשנת 1914, כידוע, החלה המלחמה, שנמשכה ארבע־חמש שנים.

בפרק זה לא יכלו החברים כמובן למלא את התחיבויותיהם. גם הבנק שהיה סגור, עפ"י פקודת הממשלה הטורקית, לא יכול לא לגבות ולא לתת הלואות חדשות על יסודות בריאים.

אולם המצב הקשה של הישוב היהודי, אלץ את עסקני הישוב לְיַסֵד קופות מלוה אחדות, שעבדו מחוץ למשרדי הבנק, ונתנו הלואות לסוגים שונים לצרכיהם היותר נחוצים, וגם הבנק שלנו היה מוכרח להשתתף בסכומים ידועים בקופות האלו.

כששבנו ופתחנו את עבודת הבנק שלנו, אחרי כבוש האנגלים את הארץ, בתחלת שנת 1918, סדרנו כל ההשבונות בקפות המלוה (סוג ראשון) ובאגודות משותפות (היינו הסוג השני והשלישי). בסוג הראשון הפסדנו לערך 635 לי"מ ונכינו את ההפסד הזה מהרבית שנצטברה על קרן חובבי ציון, ושהגיעה עד לסכום 1450 לי"מ, ושהוקדשה בשביל כסוי הפסדים, ונשאר לנו עוד מהרבית הזו לסוף שנת 1919 קרן שמורה לערך 825 לי"מ. החובות מהאגודות המשותפות (סוג השני והשלישי) נסתדרו על ידי תשלומים קמעא קמעא בזמנים ארוכים שונים עד לעשרים שנה, והובטחו להבנק ע"י משכנתאות על נכסי דלא נידי.

הרבה יותר גרוע היה סדור החובות בקופות המלוה, שנתיסדו במשך שנות המלחמה. מכיון שהיו בהם גם כספי הסיוע, וההלואות נתנו לא לענינים

פרודוקטיביים תמיד, לכן נשארו חובות מסופקים בסכום לערך 3830 ל"מ ונכה לכסוי ההובות האלה את החלק היותר גדול מרוחי הבנק, והמותר מהרוחים שנצטברו על קרן חובבי ציון.

תומ"י אחרי המלחמה חדשנו עבודתנו עם הפרדס וקופות מלוה אחדות כמו זכרון יעקב ורחובות, ושארית הקופות כמעט שלא המשיכו עבודתן. כי מראשית שנת 1918 פתחו גם ועד הצירים וועד הסיוע את עבודתן ונתנו הלוואות רבות (הסכומים שהכניסו המוסדים האלה בקופות מלוה עלו לערך 40000 ל"מ) וגם בסכומים גדולים לפי ערך ובלי רוחים, או ברוחים קטנים— ובחרו הרבה אנשים לקבל הלוואות על תנאים קלים כאלו.

הסוג היותר טוב בישוב, שלא חפץ לקבל הלוואות מועד הסיוע, יסד קופות מלוה וחסכון ביפו, ירושלים, פ"ת. ומכיון שתחת ההנהלה האנגלית נתנה הרשות ליסד חברות שונות, ע"כ נתיסדו הקופות האלו, עפ"י התנאים הנהוגים באירופה, כלומר החברים משתתפים בקרן־יסוד של הקופה, והקופות מקבלים פקדונות וגם הלוואות מאת האפ"ק וגם ממוסדות שונים לעת הצורך. —

ויש תקוה כי האגודות האלו תתרחבנה ותצלחנה להביא תועלת להישוב היהודי.

אחרי שנתרבו קופות מלוה מסודרים ומאושרים ע"י הממשלה מצאנו לנכון לעזוב את ענין ההלוָאות הפעוטות האלו לקופות המלוה. בינתיים בא לארצנו מר אוסישקין ובתור יושב ראש ועד חו"צ, עשינו חשבון עמו ומסרנו לו קרן חו"צ במלואה ורק הרוחים שנצטברו במשך הזמן לוקחו לכסוי ההפסדים מחובות שלא הגיעו לפרעון. —

פרק מ"ד

פגישות המנהלים של האפ"ק.—קופת תגמולים.—הכותל המערבי.—הצורך לרכוש מקום זה. — מו"מ בענין זה. — חליפת מכתבים עם מר משה האלפרן מקיוב.

בשנים האחרונות שלפני המלחמה סדרנו פגישות במרכז ביפו עם המנהלים והאמינים של יתר הסניפים, במטרה לברר בחוג צר את הפוליטיקה הכספית של הבנק שלנו, לתת חשבון לעצמנו בדבר מה שעשינו ולהתוות לנו הדרך שנלך בה לעתיד.

בשתי אספות כאלו החלטנו — לתת עזרה כספית לאילו משפחות שיסכימו לצאת מירושלים ולהתישב בחברון להתעסק בחרושת ביתית ולהכנס

במסחר עם הערבים בכפרים, אשר בנגב הארץ, במטרה להתודע עם הבידואים ולהכין שם מקום להתישבות רחבה בהמשך הזמן. התכנית היתה רחבה, אבל לצערנו התוצאות היו קטנות. תוצאות יותר מוצלחות נתנו ההלטותינו בדבר סדור אגודה לבנין בתים על אדמת תלפיות, אשר על יד ירושלים; אגודה מתושבי צפת בשביל קנין קרקע על הר כנען[1], אשר על יד העיר הזאת, ואגודה לקנין מגרש על יד טבריה בשביל בנין פרורים מיוחדים ליהודים על יד הערים האלו; משא ומתן עם הממשלה בצפת לעורר אותה לבנות כביש בין צפת וטבריה וגם לתת לה עזרה כספית בהלואה לתכלית זו.

באספות אלו נתעוררה שאלת פתיחת סניפים במקומות שהישוב היהודי מצער שם; נדברנו אודות שכם ועזה, וההלטנו לפתוח מתחלה בעזה — מה שהוצאנו אל הפועל בשנת 1914.

נדברנו גם ע"ד המונהים המסחריים בשפתנו בשביל להקל הרחבת השפה במוסדותינו וקבלו עליהם — מר הופין לחבר מלון מסחרי ומר גרזובסקי לתרגם המלון הזה לעברית. הציעו ג"כ לקצוב פרס בשביל ספר לסטינוגרפיה עברית. ע"פ הערת אחד מהנאספים, כי ספר כזה יש כבר בעברית, החליטו לעיין בו ולראות אם אפשר להשתמש בו או הוא דורש תקונים.

בשנת 1910 נתיסדה בהשתדלותי קופת הגמולים על יד האפ"ק ואז נפגשו ג"כ המנהלים והאמינים, ואנכי בארתי להם איכות ומטרת הקופה הזאת.

* * *

הכותל המערבי, המקום ההיסטורי הזה, היה נמצא בימי ממשלת טורקיה בידי היהודים בתורת „חזקה". השריד ההיסטורי הזה ענין את האפ"ק מאד, ובמשך כמה שנים השתדלנו למצוא את הדרך, איך לרכוש אותו, שיהיה בידינו. בשנת 1913 היתה לנו תקוה, כי השתדלותנו תשא פרי, ונרצה בענין זה ביוני אותה שנה, לפני הדירקטורים כדלקמן:

כידוע הנה הכותל המערבי, שארית מחמדינו מימי קדם, נמצא ברחוב צר ואי נקי כלל. בשביל לגשת אל הכותל הזה, נצרך לעבור כמה רחובות צרים, עקומים ומלאים רפש, בין ילדים ערבים, המתלוצצים על היהודים העוברים שם. לפני כמה שנים צוה הברון רוטשילד על פקידיו בארצנו, להביא המקום הזה לרשות היהודים, ולא עלתה בידיהם. את הכותל, או הרחוב הצר שעל־ידו — אי אפשר לקנות. למען שיהיה לנו הכותל, נחוץ לרכוש מגרש על צד

[1]) עיין למעלה פרק ל"ח.

הכותל, בשביל שיהיה המקום על יד הכותל לנו, ובהמשך הזמן לבנות שמה איזה מוסד קולטורי, או מה שיותר נאה, — בית כנסת גדול. אבל על המגרש הזה, הנחוץ לנו למטרה זו, עומדים בתים השייכים להקדש של ערבים מערביים. נחלאות כאלו—של הקדש—אי אפשר לקנות, אלא להחליפם בנכסי דלא נידי אחרים. בשביל זה, צריך לקנות במקום אחר בתים וכמובן יותר טובים מאלו העומדים כעת על המגרש, ולהשתוות עם גבאי ההקדש הזה ועם פקידי משרד ההקדשות אשר להממשלה, למען שיסכימו לחלופין אלו, ואז יעזבו המערבים את בתיהם, ויהיה נחוץ לנו להרוס אותם ולעשות עם המגרש כחפצנו.

אבל פה בארצנו אי אפשר לגשת לאיזו קניה או לאי־־ עסק בכלל, ישר אל הענין, אלא נחוץ תמיד ללכת סחור סחור, ובפרט בענין זה. מפני שכידוע ישנן פה כתות דתיות שונות, ובידן אמצעים כבירים ויחסים טובים עם כל הפקידים. והיו מקרים, כי כאשר התחלנו לדבר על אודות רכישת המקום בשביל היהודים, מיד הניחו הכתות העשירות האלו מכשולים גדולים על דרכנו, והיו גם־כן מקרים שיכולנו להשיג חפצנו, או שהיינו לפחות יותר קרוב לזה, אבל חסרו לנו האמצעים הכספיים, וככה נמשך המשא ומתן החשאי הרבה זמן. בזמן האחרון הציע ראש העיריה בירושלים לעשות המקום הזה רשות הרבים. ואז תאבד ליהודים זכות ויכולת להחזיק בו. — למען הציל המקום ההסטורי הזה חדשנו את השתדלותנו לנהל המשא ומתן הזה עם גבאי ההקדש הנזכר, בעזרת מר ענטבי, ע"י הקונסול הצרפתי, מפני שגבאי ההקדש הזה המה נתינים צרפתיים, אבל לא יכולנו לגשת אל הענין הזה בצעדים בטוחים מפני חוסר כסף, ובשביל להשיג הכספים הנחוצים, באנו בחליפת מכתבים עם עסקנים אחדים ברוסיא.

בחדש ינואר העבר, קבלנו טלגרמה מאת מר הלל זלטופולסקי וממר סירקין מזכירו של מר היילפרין, שניהם בקיוב, והמה מודיעים לנו, כי זה האחרון הפץ לתת הכסף הנחוץ בשביל קנית הכותל המערבי. ענינו לו ובארנו, כי לקנות הכותל אי אפשר, וזה לא נחוץ, מפני כי יש כבר ליהודים חזקה על הכותל הזה, אלא מה שנחוץ הוא לרכוש הבתים, אשר על יד הכותל, למען שיהיה המגרש אשר על יד הכותל שלנו, והמגרש הזה, כלומר הבתים, אי אפשר גם כן לקנות, מפני שהמה שייכים להקדש, ואפשר רק לבנות בתים אחרים במקום אחר ולהחליפם. הלאה בארנו לו, כי יכולים אנחנו להשתוות עם גבאי ההקדש בענין החלוף הזה, אבל לזה נחוץ, כי הכסף יהיה מוכן לרשותנו,

חושבים אנחנו כי הכסף הנחוץ יעלה לסכום נכבד, — שלא נוכל לדעת כעת שעורו.

אחרי המשא ומתן עם מר ענטבי בירושלים הציע הוא לנו, כי הדבר הזה, אפשר יהיה להוציא אל הפועל בסכום לערך של 150.000 פרנק. באנו עוד הפעם בחליפת מכתבים עם מר היילפרין והצענו לפניו, כי יבטיח לנו הסכום הזה, ובחודש מאי שעבר קבלנו ממנו מכתב, וזה תכנו:

„בתור מלואים למכתב מזכירי, מר מ. נ. סירקין, הנני מאשר בזה, כי הנני מתחייב לשלם עד סך מאה וחמשים אלף פרנק (150.000) נגד קבלת שטר מכירה על שמי על המגרש, עם הכותל המערבי שבירושלים עירה״ק שיעבור אלי לצמיתות״.

מכתב הזה לא הספיק לנו בגלל התנאי שהתנה מר היילפרין לתת לו שטר מכירה על המגרש והכותל. ולכן, הוספנו לכתוב אליו כדלקמן:

„קבלנו מכתבם הנכבד מן 20—4 מאי העבר, ורשמנו לנו בשביעת רצון מרובה, את נדיבת לבבו ואהבתו הגדולה לשרידי העבר הגדול של עמנו, בזה שהוא מוכן לשלם עד 150.000 פר׳ בעד רכישת הכתל המערבי. בעיקר הדבר די לנו מכתב כבודו זה, בשביל להוסיף לעמוד במשא ומתן אודות רכישת המקום הזה, אולם חושבים אנחנו להעיר על תוכן מכתבו, כי אנו, אין אנו הולכים לקנות הכותל המערבי; השריד ההסטורי הזה אי אפשר לקנות בכל הון, כמו שבארנו כבר; אפס כל השתדלותנו, היא לקנות הבנינים אשר אצל הכתל המערבי, למען שישאר לנו וברשותנו המקום הסמוך, אשר על יד הכותל וממילא גם הכותל.

נקוה, כי גם כבודו יסכים לרכישת המגרש עם הבנינים, אשר על יד הכותל, ומבקשים אנחנו את כבודו להסכים לזה ולקיים את התנאי הזה לנו במכתב.

אף על פי שלא קבלנו ממר היילפרין את הסכמתו לרכישה זו, בכל זאת לא עזבנו את המשא ומתן עם גבאי ההקדש, וגם עלתה בידינו להטות את לב הפחה אשר בירושלים לצדנו, ועל־פי בקשתנו, נכנס הוא בחליפת מכתבים עם מיניסטריום להקדשות בירושלים. אפס מפני המצב המדיני ההוה ומפני אדיקות המערביים השוכנים בהבתים בדת האישלם, נחוץ לעבד בזה הענין בהסתר ובזהירות גדולה, אשר על כן יִמָשֵך המשא והמתן. אבל המשתדלים

בדבר הזה מבטיחים לנו להוציא הענין הזה כפי דרישתנו, והיה כאשר יעלה בידינו להוציא הדבר הזה אל הפעל נמהר להודיע לכם.

ממר היילפרין לא קבלנו אשור על דרישתנו להסכים לקנות רק המגרש, אולם גם ממיניסטריום ההקדקשות בסטמבול, לא באה תשובה חיובית זמן רב, ובינתים באה המלחמה העולמית והמשא והמתן נפסק. —

פרק מה.

ועדת בקורת המטרה. — התכנית הכללית של עבודת האפ"ק. — גאולת הארץ. — הלואות להטבת מצב המושבות, לבנין בתים, לאגודות משותפות, הסניפים וערכם. — מספרים.

בקונגרס בשנת 1913 החליטו לשלוח ארצה ישראל ועדה לבחון עסקי האפ"ק ועבודתה בארצנו, לדעת עד כמה היא מתאמת למטרתה, וקראו לועדה זו „ועדת־בקורת המטרה".

לפני חג הפסח תרע"ד, באה ועדה זו, שהיו בה מר יוסף קובן, נחום סוקולוב, יוליוס סימון, בורים גולדברג וד"ר מוצקין, ביום 23 מרץ 1914 הרציתי לפניהם כדלקמן:

„לפני אחד עשר שנה כשהלכתי מלונדון לא"י דרך וינה, שאלתי מהד"ר הרצל ז"ל, כי יתן לי פרוגרמה בשביל עבודת האפ"ק בארץ ישראל, ויען לי: פרוגרמה לא אנחנו נתן לך, אלא אתה תתן לנו, וכששאלתי אח"כ ממר וולפזון, איזה דרך יבור לו האפ"ק לעבודתו — כתב לי כדברים האלה: „עשה מה שתמצא לנכון ותשא אתה את האחריות".

ואנכי אמנם לקחתי עלי את האחריות, ליסד בנק בא"י. עוד בתקופה ראשונה של הישוב, בתקופת חובבי ציון, נוכחתי לדעת כי על נדבות לא יקום עם ישראל לתחיה על אדמת אבותיו, וכל עבודתנו צריכה להיות מֻרְכזת בעבודה אחרת, היינו, למשך אלינו בעלי כסף שיקנו קרקעות לעבודת האדמה ולהרחבת הנטיעות, ליסוד בתי חרשת ומסחר ולהגדיל בדרך זו את רכוש היהודים והשפעתם בארץ, ועל ידי הרכוש תתרבה גם העבודה לאנשים בלי אמצעים, והלכו הרכוש והעבודה יד ביד קדימה להגדלת הישוב היהודי. וכשבאתי לפני שתים עשרה שנה וראיתי את המושבות שנתיסדו ואת האכרים „ששכללו" במושבות על נדבות ותמיכות, את החוות שיסדו בשביל ללמוד „ולעשות" פועלים, נוכחתי באמיתת השקפתי זו, כי עלינו לא לתת תמיכות והלואות על מנת

שלא להחזיר, לא „לעשות" בעצמנו קולוניות, אלא לעזור לאלה הבאים על חשבונם לעבוד ולכבוש את ארצנו, כי על הבנק — להיות לכלי שרת להישוב היהודי בהוה ובעתיד. בהוה — עלינו להרחיב על ידי אמצעים כספיים את הישוב היהודי בכל סניפיו, בעבודת האדמה, חרשת המעשה ומסחר ע"י הלואות בצורות שונות, ויחד עם זה עליו לדאג לעתיד של המוסד; לעתיד נחוץ לנו מוסד פיננסי, שיתחזק ויתגדל, שיתחזקו ויתוספו אמצעיו הכספיים, כדי שיוכל לענות לדורשיו, כשיבאו לנו ימים טובים שנקוה להם, ימים שבהם יתרחב הישוב היהודי ושדרישותיו תהיינה מרובות. האפ"ק צריך שיהיה מוסד שירכש לו אמון בעולם הכספי, ושיהיה ביכלתו להיות המתוך בשוקי הכספים לעסקים גדולים, כמו בנין מסלות, חופים, פבריקאות גדולות וכו'. כך היו דעותי והשקפותי על עבודתנו ועל פיהן סדרתי עבודת האפ"ק.

במשך הזמן שאנחנו עוסקים פה, בקרו אותנו אמנם דירקטורים אחדים שהתענינו בעסק הבנק; היו מהם שנכנסו לעומק העסקים שלנו, להתבונן לאופי הקולוניזציוני שלו ומצאו אותם מכונים למטרתנו, והיו מהם שלא נכנסו לעמקה של השאלה הזו—אם מתאמתת עבודתנו למטרתנו ולא בארו אותה לפרטיה. ולכן מרחפת בעולמנו השאלה הנכבדה הזאת, בלי פתרון נכון. יש אומרים, כי עבודתנו מתאימה למטרתנו העקרית, יש מתנגדים למעשינו, ויש רבים מעסקנינו, שהם בעצמם מסופקים ולא הוברר להם, אם מכונים מעשי הבנק למטרת הישוב או לא.

ואנכי, הנושא את האחריות על עסקי האפ"ק, כאמור למעלה, התפללתי כל ימי, מתי תבוא השעה המאושרת שיבואו דירקטורים ועסקנים קרובים לעבודה הציונית, ויבקרו את מעשי האפ"ק, בקורת מפורטת רחבה ועמוקה. ויראו לנו אם הולכים אנחנו בדרך האמתית המתאמת לצרכי ההתישבות, או שיבררו לפנינו דרך אחרת נלך בה, ואם רק יראו לנו דרך יותר טובה ויותר מתאימה, אודה להם מקרב לב. ועל כן, הנני מברך בזה בשמי ובשם חברי ועוזרי את ביאתכם, אדונים נכבדים, בשביל להוציא אל הפועל עבודה כל־כך נכבדה, לראות ולברר אם מתאימה עבודת הבנק למטרתנו אנו.

* * *

את עבודתנו החילונו בתנאים מדיניים וכלכליים קשים. מתחילת עבודתנו פה הביטה עלינו הממשלה בעין חשד, ותשתדל להניח מכשולים על דרכנו, בהכריזה לנתיני תוגרמה איסור על כניסה במשא ומתן אתנו. ואחר כך כשעלתה בידינו להשיג ע"י האמבסדור האנגלי מאמר מהשער העליון, הנותן רשיון

לעבודתנו פה, הלאתה אותנו הממשלה המקומית תמיד בבקשת הלואות. את ההלואות לא יכולנו לדחות, מפני כי חפצו של הד"ר הרצל היה אז, להכנס במשא ומתן כזה עם הממשלה המקומית, ואמנם עלה בידינו ע"י משא ומתן זה, לעשות אי אלו שטרי מקנה על נחלאות שונות משלנו, אף גם להכנס במשא ומתן על קנצסיות שונות, כידוע לכם, אולם דגביה היתה קשה מאד, ורק בתחבולות רבות הצלחנו להשיב לנו את כספנו חזרה.

קשה היה לנו גם כן בתנאים הכלכלים לעבוד כבנק מסחרי. הבנק הגרמני שקדם אותנו פה, לא הנהיג עסקי בנק רגילים, אלא עסקים שאינם מתאימים לנו לפי דעתנו. ותנאי העבודה עם אכרי המושבות היו עוד יותר קשים, מפני שעלינו היה מתחלה ללמוד את מצב האכרים והנוטעים, הסוחרים והאומנים, כדי לדעת ולסדר את המשא ומתן באופן כזה, שההלואות שנתן להם תביאנה להם פרי, ויחד עם זה להתודע ע"ד המקורות, שמהן יהיה ביכולת המלוים להחזיר לנו כספנו בזמנים הקצובים.

בשומי אל לבבי את השקפותי על עניני הישוב, כמו שבארתי למעלה, סדרתי את עסקי האפ"ק על היסודות דלקמן:

א) גאולת הארץ. השאלה הראשונה והיותר נכבדה שעמדה לפני אז היתה קנין קרקעות. מהעבר של הקולוניזציא שלנו ידעתי, כי יש בארצנו המון סרסורים, החפצים לעשות להם את הענין הלאומי הנכבד הזה למקור של רוחים וספקולציות, ואשר על כן דחיתי את האנשים האלו מפנינו וסלקתים מדרך התפתחות הישוב הקרקעי, ויסדתי ועד מאנשים בקיאים ומומחים (ד"ר לוי, ספיר ז"ל, חיים ואייזנברג) וחקר הרבה קרקעות ונקנה קצת מהם (ארד־אל עזור, לוד, הולדה, פינה וכנרת, ואף גם כברת קרקע ביפו על שפת הים לבנין בתים).

בינתים נתיסדה חב"ת „גאולה", ותשלח לכאן את ב"כ מר דיזנהוף. ונעזור גם לו בעבודתו, ואחר־כך נפתח פה המשרד הפלשתינאי ויקח בידו את גאולת הארץ, ונמסר לו את החקירות והמדידות של אילו נחלאות שעמדנו לקנות, ונעזור לו בעצה ובהלואות כספים במשך כל זמן עבודתו.

ב) הטבת מצב המושבות.—הלוינו כספים לאכרים ונוטעים עד הקציר והבציר, לעבודת העונה ולהשבחת המשק וכל אחד לפי ערך בטוחתו, ולענינים צבוריים, כמו להספקת מים (בראשון־לציון, מסחה, עין־גנים, באר־יעקב), ועל־ידי הלואותינו סדרו המושבות האלו בארות, נטיעות וגם בתים וכדומה. נתנו

ג"כ הלואית לועדי המושבות, לחכירת העשור ולצרכי ההוצאות הרגילות שלהן עד שתבאנה ההכנסות.

ג) נתנו הלואות לבנין בתים בערים ובמושבות, לבתי חרושת המעשה, לבתי מלאכה ולאומנים, לסוחרים גדולים וקטנים, לבתי חנוך והשכלה ולבתי חסד, וכל אלה בצורות שונות. לזמנים קצרים עד הבציר או הקציר, על שטרות ולזמנים יותר ארוכים, באיפותיקאות על נכסי דלא־ניידי.

ד) עוררנו את אחינו בארצנו ליסד קופות מלוה ואגודות משותפות, הוצאנו בשבילם כמה חוברות ומגילות עפות, להראות את התועלת הגדולה שאפשר להוציא מאגודות כאלו.

בארץ חצי מקולטרת, במקום שאי אפשר להשיג יסוד חוקי לאיזו אגודה שתהיה, עלה בידינו ליסד כארבעים אגודות משותפות בכל המושבות והערים, שיש בהם ישוב יהודי. המחזור של האגודות והקופות המשותפות האלו עלה במשך שבע־שמנה שנים למיליונים פרנקים והאנשים שנהנו מהם מספרם אלפים, וכל ההלואות האלו השיגו הלוים בעתם ובזמנם וברוחים זולים, כידוע לכם.

אף אמנם מבינים אחינו בארצנו הברכה שיש בהקופות האלו ושומרים אותן, וכמה נעים לנו לציין בזה, כי מיום שנוסדו עד עתה היו רק הפסדים קטנים, שנתכסו בקרן השמורה של האגודות, אבל הבנק לא סבל שום הפסד, וגם קרן חו"צ בסכום 35000 פר' כנ"ל לבד שלא סבלה עוד נתגדלה ועולה כעת לסכום 43260 פר'.

עזרנו להפרדסנים, שיסדו אגודות למכור פרותיהם (פרדס, אונין) ישר בשוקי אירופה, כמו שבארנו בפרטיות במקום אחר, וכן גם לאגודות לקנית זבלים לנטיעות צמר־גפן (במושבה מלחמיה).

שמנו לבנו לזה, כי חברות האניות פרינסליין ואלרמן המובילות תפוחי־זהב מחוף יפו לחופי אנגליא, גובים דמי הובלה בערך יקר, ונבא במשא ומתן עם חברה אחרת, שהורידה את מחיר ההובלה מ14 פנס לתיבה עד 10 פנס, ונביא בזה תועלת גדולה לאחינו הפרדסנים.

ה) הלואות לזמנים ארכים, כידוע נחוצות הלואות לזמנים ארוכים לכל משק הקלאי בכל הארצות ובפרט בארצנו; את זאת ראינו עוד לפני חמש־שש שנה. אולם, מפני שלא נוכל לתת ההלואות מכספנו אנו, ובדעתנו כי לא נוכל, מפני כמה טעמים, שבארנו אותם במחברת מיוחדה, ליסד בנק איפותיקאי,

השתדלנו לפני הקרן הקימת לקבל ממנו פקדונות לזמנים ארוכים ונלוה את הסכומים האלו ג"כ לזמנים ארוכים.

חוץ מפקדונות הק"ק השתדלנו להביא פקדונות לזמנים ארוכים מחברת עזרה בברלין, ובכספים אלו משתמשים אנחנו לבנין בתים בכפר־סבא וחדרה ועומדים אנו גם במשא ומתן לסדר הספקת מים בזו האחרונה, ובכספי מוסד „פאני ודוד ולפזון" בנינו חמשה־עשר בתים בארבע מושבות ביהודה. קשה מאד היה לנו למצוא יסוד חוקי להלואות אלו, אחרי אשר על שם הבנק לא נוכל לעשות איפותיקאות רשמיות, אבל עברנו גם על המכשול הזה, וכמה נעים לנו לציין במקום הזה, כי הסלוקים על ההלואות האלו, באים בזמנם, בלא כל אחור,— דבר כזה שעדיין לא הראו מוסדים אחרים בארצנו.

ואם תעברו על הרשימות דלקמן—ונוכחתם לדעת, כי המוסד שלנו יצא מגבולות של בנק מסחרי ועמד על גובה של בנק קולוניזציוני ולא בלבד בנק קולוניזציוני, אלא גם מוסד לאומי, שכל עבודת הישוב יקרה לו והניח אריח על אריח לבנין הישוב בשימת לבב עמוקה, ויחד עם זה השתדל כי ההלואות תהיינה בטוחות והכסף יושב לנו במועדו.

ו) פקדונות אצל הבנק. ידענו להעריך את רעיון משיכת פקדונות אל הבנק שלנו והשתדלנו להגדיל הבטחון למוסד שלנו, עד כי כעת עברו הפקדונות הנמצאים באפ"ק את הסכום שמנה מיליונים פר׳, ועל ידן נהיה באמת מוסדנו למוסד בנקי, במלא מובן המלה, — למוסד המתוך בין מי שיש לו כספים ובין מי שיש לו צורך בהם.

כמה הרפתקאות עברו על מיסדי הבנק העברי והקרן קימת לפנים וגם עתה, עד אשר השיגו את האמצעים הכספיים; כמה הוצאות לא פוריות הוציאו, וכמה עבודה דרשו כל אלו מהעסקנים. ופה, בהבנק, מתמלאות כל יום ויום קופותינו באמצעים כאלו ואנחנו מוציאים אותם תמיד בעת הצורך להישוב היהודי.

ומפני רב ערך האמצעי הזה ומפני חשיבותו הרבה, משתמשים אנו בזהירות רבה מאד ונותנים רק הלואות בטוחות, שאנו יודעים בברור, כי תוחזרנה לנו על נקלה, בלי עכובים.

ז) עסקים עם אינם יהודים. עושים אנחנו ג"כ עסקים עם ערבי הארץ, אולם הכספים שאנחנו משקיעים בעסקים אלה אינם נוגעים אפילו כמלא נימא בעסקי היהודים ובקרדיטים שלהם. יען, כי גם האינם יהודים מכניסים לנו פקדונות, ושנית ע"י עבודתנו עמהם השגנו לנו ידידים מעמי הא־ץ, שזה נכבד מאד לנו.

ח) סניפים. במשך עשר שנות עבודתנו פתחנו ששה סניפים בארצנו, עבודה לא קלה בארץ חצי מקולטרת כארצנו. ע"י השתדלות רבה השגנו הסכמת ממשלת ארצנו לעבודתנו פה. הזמנו פקידים מהיותר מוכשרים בארצנו, הכינונו אותם לעבודתם ועומדים הם על משמרתם, לעבוד באהבה ובמסירות לעסקי הבנק.

ט) ערך הסניפים. יפו, היתה משנים קדמוניות השער לעולי ציון וירושלים. את המושבות אשר ביהודה בנו בסביבות העיר הזאת ותהי למרכז להם. וכעיר החוף היא שוק המסחר היותר גדול אשר בארצנו, אשר על כן פתחנו פה את הסניף המרכזי של האפ"ק בשנת תרס"ג.

ע"י עבודתנו פה גדל ונתרחב הישוב היהודי, ותהי יפו לעיר היותר מרובה באוכלוסי יהודים ביהודה אחרי ירושלים ולמרכז הישוב החדש. אחרינו בא המשרד הארץ ישראלי ויפתח עבודתו ג"כ ביפו, וגם יתר המוסדות הציונים, ועבודתם בכל ענפי הישוב נתרכזו פה. ואף אמנם הועלנו לפתח את המסחר היוצא והבא פה, ומיום שבאנו נתיסדו פה כמה בתי מסחר ובתי חרושת של יהודים.

ירושלים. בשנת תרס"ד פתחנו הסניף שלנו בעיר האם הזאת של עמנו. המסחר פה הוא רק מקומי, אולם בכל זאת נכבד הוא הסניף הזה ונכבדה עבודתו לטובת הישוב היהודי, שהוא כשני שלישים של הישוב הכללי. בעיר הזאת מחזיקים אנחנו בהלואותינו במסחר הפעוט, שהוא היותר גדול בין אחינו שמה ובאים אנחנו לעזר למוסדות החסד והחנוך בהלואותינו. הסניף שלנו בצביונו היהודי, מראה להעמים היושבים בו ולהנוסעים הרבים הבאים לבקר את העיר הקדושה, כי יש מוסד של מסחר יהודי, מסֻדר במנהגים אירופיים. ולהיהודים היושבים וחיים על הכנסות כספיהם, נהיה הסניף שלנו לקופת הסכון.

בירות. בשנת תרס"ו פתחנו הסניף השלישי בבירות. העיר הזאת היא עיר החוף היותר גדולה אשר בסוריה, ומפני קרבתה אל ארצנו, נכבדה היא לפנינו מכמה טעמים. יש בה קהלה יהודית גדולה לפי הערך, שנוכל להשפיע עליה ולקרב אותה אל רוח עמנו ואל רעיון תחית ישראל בארצנו. והוץ מזה אם על ידי עבודתנו בירושלים ויפו הביטו עלינו הבנקים הגדולים באירופה כעל מוסד של חסד יהודי, הנה ע"י עבודתנו בבירות נהיה הבנק שלנו לבנק מזרחי, ואף אמנם הקל הרבה את עסקי הבנק שלנו בארץ - ישראל ע"י העברת כספים מהשוק הבירותי אלינו. ונתן לנו היכולת להשקיע, בעונות ידועות בשנה, את הסכומים המיותרים אצלנו בארצנו, ולמשוך אותם חזרה בשעה שהם נחוצים לנו.

ה ב ר ו ן. בשנת תרס״ז פתחנו הסניף שלנו בחברון. בעיר הזאת הקהלה היהודית קטנה היא, ומפני קרבותה לירושלים יושביה נמשכים אל העיר הגדולה הזאת. ע״י סניפנו שמה עלתה בידנו לחזק את המסחר היהודי בעיר ובכפר ונעכב היציאה מהעיר העתיקה הזאת, המכילה פרקים יפים מדברי עמנו.

ח י פ ה. בשנת תרס״ח פתחנו הסניף בעיר הזאת. הסניף הזה חשוב מאד בעיר העתיד הזאת בשביל הישוב העירוני ההולך ומתגדל שמה והישוב הכפרי ע״י המושבות אשר בגליל.

צ פ ת. בשנת תר״ע פתחנו הסניף הזה, שיהיה לכלי שרת לאחינו בעיר הזאת ולהמושבות אשר בגליל העליון.

ע״י הסניפים מתקרבים אנחנו פנים אל פנים אל הישוב היהודי במקומות האלו, לומדים צרכיו ומכירים מצבו של כל אחד מהתושבים, ואשר על כן נוכל לבוא בעזרתנו הכספית באופן יותר תכוף.

מציעים אנחנו כעת לפתוח סניף בעיר.

ט ב ר י ה. בעיר הזאת יוכל הסניף שלנו להרחיב את מסחר התבואות בסביבות ים טבריה ומסלת הברזל החיג׳זית ויוכל להרים את המסחר ומשלח היד של אחינו בעיר ולהיטיב את המצב של המושבות בגליל התחתון.

בזמן פחות או יותר קרוב יהיה נחוץ לפתח סניפים בשכם, עזה, חלב ודמשק, כמו שדברנו כבר אודות זה בהרצאותינו הקודמות. למען הרחיב הרשת הזאת, נחוץ להגדיל קרן האפ״ק ע״י העברת כל עסקי הבנק העברי בלונדון להאפ״ק ולעשות כל העסקים באירופה ובארץ ישראל בשם זה האחרון.

וכבר יש בענין זה הרצאה ביד הדירקטורים.

לעבודת הבנק במשך הזמן העבר נצרך להוסיף: כי עשינו חקירות לקולוניזציה רחבה על אדמת השולטן בשנת 1904; חקרנו ומדדנו את מי הירדן והירקון; חקרנו עסק מסלות הברזל חיפה — יפו והמושבות, הספקת מים וטרמווי בירושלים; עזרנו לסדר בתי מלון וכדומה ענינים ישוביים, ואם בשעתן וגם עד עתה לא מצאו הרבה מהצעותינו אזנים קשובות, לא בנו האשם.

בסניפים אחרים הקדשנו את זמננו ועבודתנו גם לענינים ישוביים אחרים: מלאנו מקום מורשה ועד חו״צ עד שבא ד״ר חיסין; מקום חברת „גאולה״ עד שבא מר דיזנגוף; מקום לשכת מודיעין עד שבא מר שיינקין; ונהלנו עסקי הק״ק עד שבא הד״ר רופין. לא רדפנו אחרי הכבוד המדומה, להיות בעצמנו מנהלי הישוב, אלא קבלנו בסבר פנים יפות את אלה העסקנים הנכבדים שהזכרנו למעלה, ונמסר להם עבודתם ואף השתדלנו לעזור להם בכל אשר פנו אלינו.

במשך זמן עבודתנו פה עברו עלינו הרבה הרפתקאות. אחדים מלקוחותינו פשטו את הרגל, נשברו עסקים יותר גדולים, שהיו מושקעים בהם כספי הבנק במדה גדולה לערך. ואם אמנם הפסדנו סכומים שונים, אבל ההפסדים האלו הראו לדעת, כי המשא והמתן עם הלקוחות האלו היה בזהירות גדולה. הפסדנו רק בסקומות שאי אפשר היה לראות מראש, אבל לא נפלנו בעסקים רעים, בלי דעת וחשבון מוקדם. עסקים קשים היו לנו עם הממשלה המקומית ונדע למצא משפט צדק. בהלה באה על הסניף בירושלים וידרשו מאתנו החזרת הפקדונות, וימצאו אותנו המבוהלים מזוינים בשקי זהב, נכונים לענות לכל דורשינו. מלחמה באה על ארצנו עם עמי הבלקן ועם איטליא, ויתם הכסף בארץ וההבאה היתה קשה, או כמעט אי אפשרית, ולא מצא אותנו המצב הזה אובדי עצות, ונמצא דרכים, איך לסדר עניני ממונית אלו ונשמר על כבוד הבנק ועמדנו על רום המדרגה ונענה לדרישת לקוחותינו. ובאפן הנהלה כזו היה האפ"ק במשך זמן עבודתנו פה לגורם כלכלי חשוב לאחינו היהודים, למוסד פיננסי נכר בארץ ובחוץ לארצנו ולבית אוצר לחסכונות עמנו. יש אמנם באיזה חוגים אי שביעת רצון מעבודת האפ"ק, אבל לפי דעתנו, בזאת לא אשמה הנהלת הבנק, אלא אחדים שעשו מעשיהם בלא השבון: היו בינגו „חרוצים" אחדים שהחלו לחפש עסקים, ויעשו חשבונות מוגזמים, למשל, כי פרדס בן עשרים דונם עולה בעשרים אלפים פר' ומביא הכנסה בשנה הרביעית 20 — 25 למאה; כי גן של שקדים או של זיתים בן שלשים דונם, עולה בסכום שלשת אלפים פר' והוא נותן הכנסה 20 למאה, והפריסה הצעקנית שלנו עוררה בהם תקוה, כי אנשים למאות ולאלפים בגולה עומדים מוכנים וצרורות כספם בידיהם, לשקל אותם על יד אלה, שיתנו להם גנות ופרדסים שלא עמלו בהם. וילכו הרבה מאחינו פה, וישקיעו כל כספם בנטיעות שונות וילוו עוד כספים ברוחים גבוהים, על סמך ההכנסות הגדולות, וסוף סוף באה המציאות וטפחה על פניהם. הפרדס אינו עולה בעשרים אלף, אלא בארבעים אלפים פרנק; הוא נותן הכנסה לא בשנה הרביעית אלא בשנה השמינית וההכנסה אינה 20 אלא שמונה למאה ולכל היותר עשרה למאה. קונים ג"כ לא הרבו לבוא ובין כה וכה באו הנוטעים האלו ברוחק גדול מאד, ויפנו אל הבנק. אבל אנחנו לא יכולנו למלאות כל דרישותיהם, שהיו לא בטוחות לגמרי.

היו ג"כ אנשים שבאו הנה באמצעים מצומצמים וייסדו מסחרים ובתי חרושת המעשה, וירחיבו עסקיהם הרבה יותר מאמצעיהם, וידרשו מהבנק כל אחד סכומים כאלו, שהבנק לא יכול לספק אותם, מפני שעברו גבולי הבטוחות

ותבאנה תלונות רבות גם מהם. ואם מכל הלקוחות תשע מאות וחמשה ותשעים המה שבעי רצון, הלא אינם מודיעים את שביעת רצונם בחוץ, אבל החמשה לאלף, שאינם שבעי רצון, קולם של אלה נשמע מסוף עולמנו ועד סופו. וישנם גם עסקנים טובים הנותנים משפט הבכורה להכמות, כלומר, למעשים רבים, אעפ"י שאינם כל כך בטוחים, ומפני שהמה מביטים על אמצעי ההסתדרות כעל כספי צדקה ולכן מחזיקים המה בידי המבקרים הצעקנים.

עומדים אנחנו במשא ומתן מסחרי נוח וטוב עם גדולי הבנקים בכל הארצות בעולם, והמה נותנים אמון בנו ומשלמים משיכותינו, אפילו אם אין לנו כסף אצלם, והיחס הטוב הזה נותן לנו סמך להאמין, כי אם יזדמנו לנו עסקים גדולים ויהיו נחוצים לנו אמצעים רבים, נמצא לנו בנקים שיהיו נוטים להשתתף אתנו.

יש לנו השפעה גדולה אצל הממשלה המקומית. עשינו קושנים על שמות הדירקטורים שלנו שהם נתינים זרים. בררנו שאלות רבות בנוגע לעניני הישוב היהודי ויודעים אנחנו באיזה סעיפי עבודה אפשר לעבוד פה, וכשהשאלה ברורה, כמובן, יותר נקל למצוא האמצעים.

ברַרנו לכם איפא בכלליות עבודתנו, ועומדים אנחנו לרשותכם לבאר לכם גם בפרטיות מה שתמצאו לנכון. מאושרים נהיה אם תמצאו עבודתנו מתאמת למטרתנו הנשגבה, ומאושרים נהיה אם תעבירו את מעשינו בכור הבקורת ונשתדל בכל נפשנו ולבבנו לתקן מה שאפשר לתקן, לטובת הרחבת הישוב ותחית עם ישראל על אדמת אבותיו.

והנה לפניכם השקפה קצרה מעסקי הבנק לסוף 1912 במספרים:

1) קנין קרקעות: במשך שנות 1903 — 1913 קנינו על־חשבון הבנק 7 כברות ארץ על־יד כפרים ומושבות, 16113 דונם שנמכרו בריוח אחד והצי עד 2 פר' הדונם, וכן גם מגרשים לבנין בתים על־יד ירושלים, יפו וחיפו, שנמכרו ברוחים שונים. אחרי שנת 1910 עבר עסק קנין קרקעות לחברת הכשרת הישוב ולגאולה, ונתנו להן הלואות בסכומים שונים על קנין קרקעות בשטח 14000 דונם בסכום 1.553.000 פרנק. יותר ממליון פרנק שלמו לנו, ונשארו חיבים לערך חצי מליון פרנק עד שימכרו הקרקעות.

2) הלואות לארך זמן: על בנין בתים ביפו, ירושלים וחיפה:

118 בתים	569000 פר'	
במושבות – מקרן דוד ופאני ולפסון	15000 "	
" מאמצעי חברת עזרא בחדרה ובכפר־סבא	37000 "	621000 פר'

לנוטעים — 127 אכרים (ג"כ לזמנים ארוכים)		113000 פר'

3) לטובת הישוב הכפרי: (לזמנים קצרים)

9 אגודות לנוטעים לממכר היבול	322000 פר'	
3 " לקנין מספוא לבהמות	46000 "	
1 " למחלבה	6000 "	
1 " ,השומר' לקנית סוסים: בערבות אנשים אמידים	10000 "	
55 נוטעים פרטיים	243000 "	
אכרים בחשבונות פרטיים	69000 "	696000 פר'

4) לתעשיה ומסחר:

הלואות ודיסקונטו לסוחרים גדולים:	3.950.000 פר'	
146 בתי חרושת שונים	729.000 "	
1486 סוחרים בינונים	920.000 "	5.599.000 פר'

5) לקופות־מלוה ואגודות משותפות:

הכסף המושקע בענף זה:

622 קולוניסטים	390000 פר'	
426 אכרים ופועלים	65000 "	
592 בעלי חנויות וסוחרים קטנים	34000 "	
43 קבוצות להספקה משותפת	6000 "	
14 לטיוב השדות	1000 "	
30 קבוצות לצרכי צבור שונים	3000 "	499000 פר'

6) הלואות לצרכי־צבור לועדי־המושבות. היו חייבים לנו: פתח־תקוה, ראשון־לציון, רחובות, גדרה, עקרון, עין־גנים, תל־אביב, זכרון־משה, בס"ה לשמנה ועדים 111000 פר'.

7) מוסדות חנוך ומוסדות צדקה.

היו חייבים לנו:

21 מוסדות של חנוך והשכלה	54000 פר'	
6 עתונים עברים	7000 „	
16 מוסדות צדקה	30000 „	91000 פר'

לבד מזומנים, נירות ערך וכדומה אקטיבים.

התוצאות:

בשנת 1903 בעבודת הבנק במשךחצי שנה היה הפסד 2000 פרנק.

בשנת	1904	רוחים	9000	פר' על הקרן	295000	פר' באחוזים על הקרן	3
„	1905	„	1000	„	340000	„	1/3
„	1906	„	35000	„	493000	„	7
„	1907	„	55000	„	1211000	„	5
„	1908	„	120000	„	1232000	„	10
„	1909	„	130000	„	1350000	„	10
„	1910	„	106000	„	2032000	„	5
„	1911	„	145000	„	2058000	„	7
„	1912	„	161500	„	2142000	„	7½

בסך־הכל היו רוחים אחרי נכוי הוצאות במשך הזמן הנזכר		988000 פר'
נִכָּה להפסד	54000 פר'	
הועבר לקרן שמורה	170000 „	
הועברו ללונדון רוחים נקיים	764000 „	988000 פר'

הוספה: כשהגשתי המספרים דלמעלה עדיין לא היו בידי המספרים לכל פרטיהם מכל סעיפי עסקינו משנת 1913 ולכן הצעתי לפני הועדה הפרטים עד שנת 1912 ובנוגע לשנת 1913 הוספתי רק המספרים האלו:

רוחים נקיים 136000 פר' על קרן המושקעה 2188000 שהם 6 אחוזים.

* * *

(ממכתבי למר ולפזון 8 יוני 1914). .... ביום 28 מארץ נכנסו חברי ועד הבקורת לישיבה ואנכי הרציתי לפניהם ההרצאה, שהעתקה ממנה שלחתי כבר לכבודו. אחרי קריאתה הודיעו לי, כי יזמינו כעת אנשים אחדים מהעסקנים אשר בתל־אביב וגם שנים ממפלגת הפועלים לדבר אתם בדבר עסקי הבנק, ואחרי כן יבואו במשא ומתן אתנו אודות הרצאתי. אנכי דרשתי מהם, כי המשא ומתן יהיה בפני ובפני מר הופין — כי אם יראו העסקנים האלה אילו ענינים ישוביים שאפשר להבנק להכנס לתוכם, או אילו שגיאות שצריכים לתקן, הלא צריכים אנחנו להיות נוכחים למען לשמוע ולענות, אם יהיה לנו מה לענות. אבל דרישתי זאת לא נתמלאה. האסיפות עם העסקנים הנזכרים, נמשכו שנים — שלשה ימים ואחרי כן בא הועד ופנה אלי בשאלות או באשמות אלו:

א. כי האפ"ק עוזר בהלואות לספיקולנטים בקנין קרקעות.

ב. כי היחס שלנו עם המשרד הארץ ישראלי איננו טוב.

ג. כי בבנין ביתי ובפרדסי העסקתי ערבים.

וד. כי כתבתי מאמר נגד הפועלים.

והנה בנוגע להאשמה הראשונה — הלואות לקנין קרקעות — כבר יש בידו הפרטיכל של הדירקטור יולי סימון שבקר ביחד עם מר קובן הפנקסאות וחקר את העובדות והמעשים וממנו כבר נוכח לדעת, כי האשמה הזאת בשקר יסודה.

אנחנו (כלומר האפ"ק) נתנו הלואות רק למשרד הארץ ישראלי, לחברות אחדות שנוסדו מעסקנים נכבדים מקומיים, העובדים ביחד עם המשרד הנזכר ולועד תל־אביב, שאיננו עוסק בספיקוליציה, אלא משתדל להניח עכובים להספיקולנטים ע"י קניותיו ומוכר מה שקונה ברוחים קטנים.

בנוגע להאשמה השניה — יחסנו אל המשרד — הנה שאל מר סימון את הד"ר רופין, ראש המשרד, והוא העיד בפירוש, כי האשמה הזאת ג"כ בשוא יסודה, ואִשֵר את עדותו בחתימתו על הפרטוכל שהכין מר סימון ושהעתקה ממנו שלחנו ג"כ לכבודו.

ובנוגע לשתי האשמות האחרונות, הנה באמת לא הייתי צריך לענות עליהן כלל, מפני שזה לא נכנס לחוג עבודת הועד, אולם בשביל שלא להביא אותנו בחכוכים לא נעימים עברתי על מדותי ובארתי להם אילו עובדות המראות, כי

האשמה השלשית היא אשמת שוא, וכי אינני זקוק לאיזו הדרכה מצד מי שיהיה לא בנוגע למצות התורה, וחי אחיך עמך, ולא בנוגע להדרכים והאמצעים שמובילים לטובת הישוב היהודי בארצנו. מענינת היא האשמה הרביעית בדבר המאמרים, שכתבתי אודות שאלת הפועלים: חברי הועד לא קראו כלל את המאמרים האלה ולא ידעו, כי בהם לא נגעתי חלילה בכבוד איזה איש או מפלגה, אלא הבעתי את דעתי בשאלה זו מצדה העיוני. ואנכי לא מכרתי את דעותי להעסקנים בההנהלה הציונית ויש לי רשות לבאר באיזו שאלה שתהיה את דעותי, כמו שאנכי מבין אותם ועל הזכות הזאת לא אוַתֵר.

אחרי כן נתעוררה השאלה בדבר עסקי הבנק לטובת הישוב, ונבאר עוד הפעם את כל העסקים המסחריים והישוביים ע"פ ההרצאה שנזכרה למעלה, ונשאל מאתם להראות לנו, אילו מהם עלינו לדחות, מפני שאינם מתאימים להמטרה הציונית, ואילו מהם עלינו להרחיב. ולצערנו לא נתנו לנו שום הוראות ולא הערות בנוגע לעבודת הבנק לא בעבר ולא בעתיד.

ככה עושים אצלנו בקורת...

* * *

יתר דברי המכתב הנזכר, תשובת וולפזון עליו וכמו כן גם עבודת מוסדים אחרים של ההסתדרות הציונית, יבואו בחלק השלשי או הרביעי, שהנני מכין לדפוס, כי הענינים האלו והמעשים שנעשו לפני המלחמה קשורים ואחוזים במעשים ובעובדות שקרו אחרי המלחמה, ויהיו, לפי דעתי, יותר מובנים, אם יוקצו להם פרקים מיוחדים שיכילו את כל הפרטים משתי התקופות במקום אחד.

תכן הענינים.

כו. מה לעשות? גאולת הארץ.—בתי מקלט.—הפצת יהודים בערים.—סניפים של הבנק.—אכסניות.—בנין בתים.— קפות מלוה.—אגודות פועלים.—השכלת העם.—ועד פועל בארץ ישראל.—דחית הצעת אוגנדה. —

כז. שיחה עם הפחה בירושלים. — הפקידים וציונותם. — אגודת הנוסעים „מנוחה ונחלה"? — חכירת קרקעות של האפ"ק. — חפירת הגבולים ע"י הערבים. —

כח. עוד בקרת על הנהלת האפ"ק.—מר גולדנברג מציע לדירקטוריום לשלח ועד בקרת.—מכתב ממרכז הציונים ברוסיה. — שתי רשימות קצרות של עבודות ישוביות.—

כט. משא ומתן עם עסקנים שונים בעניני הישוב.—התישבות בעבר הירדן.—תעמולה להכניס שלש מאות משפחות אמידות.—הצעות לחברת גאולה.—בי"ס בקוסטינה.—נסיעות אחרונים.—

ל. על הקונפירינציה בקלן.—וכוחים שונים והצעות שונות.—בנק איפותיקאי או קרן איפותיקאית.—הלואות לזמנים ארכים, בגרמניה, אוסטריה, אונגריה, שוויצריה ורומניה.— הצעה על הלואות לזמנים ארוכים אצלנו.—

לא. עבודתנו לטובת הישוב. — המשרד הא"י.—בי"ס בצלאל. — יחס הפחה אלינו.—הסניף הבירותי.—המצב במושבות ובערים.—הועד האודיסאי.—גמנסיה עברית.—

לב. ולפזון בארצנו.—ביפו, ירושלים והמושבות. — קאן בארצנו. — הנסיעה לעבר הירדן מזרחה. — לילה אחד באהלים על שפת הירדן. — על הר נבו.—במידבה.—שיחה עם הכֹּמר הקטולי. —

לג. יסוד אנגלא ליוואנטין בנקינג קומפ. — בא כח ההסתדרות הציונית בקונסטנטינופול. — אשור תקנות בנק איפותיקאי. — הצעה להגדיל קרן האפ"ק.—חברת האחריות.—פקדונות לאורך זמן.—

לד. המצב הכלכלי בארצנו.—בעבודת האדמה.—בנסיעות.—מסחר יפו. —קרידיטים.—פועלים.—עבודת יק"א. — חברת חו"צ ברוסיה. — הגמנסיה העברית.—

לה. עסקי אפ"ק ביפו, ירושלים, בירות וחיפה. — הבהלה מצד המפקידים בירושלים.—גאולת הארץ.—חרשת המעשה ורקלמות מפורזות.— הכרזת הקונסטיטוציה בטורקיה.—אבעבועות של בורית.—

לו. הצעה לבנות פרור יהודי על יד יפו וללות כספים לצרך זה מאת הציונים האמידים. — הצעה להקי"ק שתכניס פקדון לאורך זמן להבנק למטרה זו.—הקונפרנציה בקלן דחתה הצעה זו.—מכתב חוזר בענין זה להעסקנים הציונים ברוסיה.—הק"ק הסכימה אחרי כן לתת הפקדון.—האפ"ק הלוה כסף לסדור בנינים צבוריים.—פרור זכרון משה ותלפיות בירושלים.—הצעה לועד הצירים בדבר בנין פרור בעזה.

לז. הצרך ברכישת קונצסיות על עבודות צבוריות. — הבנק למסחר מתוך לקבלת קונצסיות.—תכניות האינ'גנר מאירס.—מי הירקון.—מי מרום.—איל זרקה.—טרמוי בירושלים.—תחנה אלקטרית.—מסילת ברזל בין יפו—ראשון לציון ופתח תקוה. — מזח על שפת הים ביפו—בנין מחסנים.—חמי טבריה.—העברת הזכות של נתינת קונצסיות מירושלים לסטמבול.—עבודת קאנן בענינים אלו.—

תקוני שגיאות

עמוד	שורה	נדפס	צ״ל
8	3 מלמעלה	מצער וצרכיהם קטנים	מצערה וצרכיה קטנים
9	9 "	על עני	עם עני
13	6 "	המודרני	המודרגי
14	9 "	ממשלת	מממשלת
24	10 מלמטה	בנוגת	בנוגע
49	7 מלמעלה	שני מכתבים	שבעה מכתבים
"	9 "	מדיניים כלכליים	מדיניים וכלכליים
51	6 מלמטה	14 ליולי	17 ליולי
64	11 מלמעלה	תרס״ד	תרס״ה
77	7 "	על חשבוננו	על חשבונו
103	10 "	6 קאנון תאני 1920	6 קאנון תאני 1320
108		פרק כ״ה	פרק כ״ו
159	19 "	פעולתנו	פעולותינו
194	5 "	שנזדמן לנו	שנזדמן להם
214	9 מלמטה	מוכן הדבר	מובן הדבר
240	4 מלמעלה	ההקרקשות	ההקדשות

תכן הענינים:

פרק א.

הכרזת המלחמה העולמית. — השתדלות להשיג כספים בשביל הבנק. — שיקים של האפ"ק בתור כסף עובר לסוחר. — נסיעתי ללונדון. — מו"מ עם הדירקטוריום.

ביום אחד ושלשים ליולי 1914, עוד לפני שהגיעו העתונים ליפו, הודיע לנו אחד מידידינו בתלגרמה מפורט־סעיד, כי גרמניה ואוסטריה הכריזו מלחמה על צרפת ובעלות־בריתה. לנו נתברר תיכף דבר אחד: על האפ"ק לעמוד על המשמר ולהביא תיכף מעות, כלומר זהב מזומן, לקופת הבנק בסכומים יותר גדולים, מפני שבשעת חירום זו אי־אפשר יהיה להאכרים למכר תבואות שדותיהם, והם יהיו זקוקים להלואות, והמפקידים ג"כ ידרשו כספם במדה יותר גדולה מאשר בימים כסדרם. היתה לנו בימים ההם קרן־שמורה בלונדון, אצל אוצר התישבות היהודים, בסכום של ששים אלף לירות, שהיתה שקועה בנירות־ערך ובהלואות לזמנים קצרים בערבות נירות כאלה. קרן זו החזקנו במשך איזו שנים, כדי שנשתמש בה בשעת־הצרך, כשהשעה תהיה נאלצה לכך, ולכן החלטתי להשתמש בקרן זו בשביל חזוק הקופה שלנו.

ע"פ ההסכם, שהיה לנו עם הבנקים במצרים, היו שולחים לנו, ע"פ דרישותינו, צרורות־זהב של כמה אלפים לירות, והיו ממחים את התמורה על אוצר התישבות היהודים על חשבוננו. כשקבלנו את הידיעה על התפרצות המלחמה, שלחנו תומ"י תלגרמה לאחד הבנקים באלכסנדריא להמציא לנו צרורות זהב, כנהוג. הבנק הזה השיב דרישתנו ריקם. חשבנו, שבשעת־חירום זו רוצה הבנק המצרי להיות יותר זהיר, והוא רוצה בודאי לקבל את התמורה, בטרם שישלח את הצרורות, ולכן תלגרפתי ללונדון בשני באוגוסט להעביר לנו לאלכסנדריא עשרים אלפים לי"מ ושאני אצא בו־ביום לשם בשביל קבלת הכסף. הגעתי לאלכסנדריא כעבור שני ימים ונפלאתי מאד, כי מלונדון אין קול ואין עונה. תלגרפתי להם עוד פעם וקבלתי תשובה, כי הבנקים בלונדון סגורים לזמן מה וכי אי־אפשר להעביר לנו הכספים, שאנכי מבקש.

שבתי ליפו במפח נפש, ובינתים הגיעה אלינו הידיעה, כי נפתחו כבר הבנקים בלונדון ושכבר אפשר להעביר כספים מאנגליה למצרים. החילותי שוב לתלגרף ללונדון ולמר קאן, הדירקטור שלנו בהאג. בארתי להם, כי הדרישות למזומנים גדולות אצלנו, והקופה הולכת ומתמעטת, ואם נעמוד מלשלם, אז תגדל הדרישה עוד יותר מצד המפקידים, והאפ״ק יפול נפילה גמורה. דרשתי בכל תקף, שיעמידו לרשותנו את קרן־השמורה שלנו, הנמצאת אצלם, שלתכלית זו שמרנו אותה והיא עלתה לנו בלונדון בהוצאות גדולות. אחרי חליפת תלגרמות רבות קבלנו מלונדון מיק״ב שלשת אלפים לירה — סכום, שלא היה בו בכדי להחזיק מעמד עד אשר תעבור המלחמה.

בכדי להמציא להקהל «מעות עוברות לסוחר», רצוני לאמר: סימני כסף שאפשר לקנות ולמכר בהם בשוק את הדברים הנחוצים, החלטנו להוציא שיקים מסומנים. וזה דבר השיקים: כל מי שהיה לו אצל האפ״ק כסף בפקדון או בחשבון עו״ש, נתנה הרשות למשך עלינו שיקים, בסכום קצוב. האפ״ק רשם על השיקים האלה, שהם נאשרו והוכנסו בפנקסיו, אבל אנחנו לא חששנו, שהשיקים האלה יבואו תיכף לגוביינא, יען עליהם חלה כבר גזרת המורוטוריום. המושך הוציא את השיק אל השוק וקנה בו את צרכיו. השיקים היו בני סכומים שונים, והסוחרים, בראותם שיש על השיקים ערבות האפ״ק, קבלו אותם ככסף מזומן, והם עברו מיד ליד ככסף עובר לסוחר.

אבל לסמוך בכל זאת על השיקים האלה אי־אפשר היה. בהרבה מקרים היה צרך בזהב ממש. ואחרי שנוכחתי, שע״י חליפת תלגרמות לא יעלה בידי לברר להדירקטוריום את המצב הכספי שלנו, לא נשאר מוצא אחר אלא לנסוע ללונדון. קשה מאד היה עלי לעזוב את יפו וללכת ללונדון. קשה היה עלי לעזוב את עסקי הבנק בשעת־חירום זו, וגם קשה היה לי לעזוב את משפחתי. מי יודע, חשבתי, אולי יבואו עוד ימים יותר חמורים לארצנו. אבל אי־אפשר לעזוב את הבנק במצב דחוק; אי־אפשר היה להפקיר את המוסד הזה, שהתפתח כל כך יפה לטובת הישוב היהודי בארצנו, ואשר בו כל חיי רוחי. החלטתי ללכת ללונדון, וביום ארבעה־עשר בספטמבר עזבתי את יפו בדרך לפורט־סעיד.

באתי ללונדון ביום 26 בספטמבר ונכנסתי בשיחות ארוכות עם הדירקטוריום של היק״ב (מר קובן והמנהל מר הירש) ודרשתי מהם לתת להאפ״ק את הכספים, הנמצאים להחזקת הישוב ולהחזקת שמו הטוב של הבנק— לכל הפחות בסכום שוה לסכום נירות־הערך שלנו, המפקדים אצלם בתור

קרן־שמורה. הוכחתי להם, כי במשך חדשי אוגוסט וספטמבר, מיום התחלת המלחמה, היינו מוכרחים לשלם הרבה פקדונות, מפני שהממשלה הטילה על התושבים את כפר־הצבא, ודרישות מרי־נפש כאלה אי־אפשר היה לדחות; מן ההכרח היה להחזיק גם את הנוטעים בהלואות תכופות, כי אפסו הקונים של שקדים ותפוחי־הזהב; נחוץ היה לתת גם הלואה להגמנסיה בת"א, שיש בה ארבעים מורים וכשלש מאות ילדים מחו"ל, שהוריהם אינם יכולים עכשיו להמציא להם את הכסף החדשי הנחוץ למזונותיהם; הוכרחנו לתת סכומים גם ליק"א, שהיתה מחזיקה אז את כספיה בהבנק העותומני. בעיני הבנק העותומני היתה חברת יק"א רק לקוח רגיל, שחלה עליו גזרת המורטוריום, בשעה שאנחנו הלא ידענו, שצרכיה צרכי הישוב הם והכרחיים מאד.

בתזכיר מיוחד, שהגשתי להדירקטוריום, בארתי עוד כדלקמן:

«ארץ ישראל אינה דומה לשאר הארצות. בארצות אחרות ישנם הרבה בנקים, העוזרים להלקוחות בשעת חירום, אבל אין אחד מהם מחויב לשאת הכל על כתפיו. אולם מצבנו אחר לגמרי. כל היהודים בארצנו המה לקוחותינו, והענינים שלהם הם ענינינו, ולכן עלינו לעזור להם. בכל העולם בתי חרושת נסגרים, בתי מסחר מתפרקים ונופלים וכדומה, ובכל זאת הרבה והרבה מהם עוד נשארים. אבל אם אנחנו נעזוב את החקלאות שלנו, את האינדוסטריה הפעוטה שתפול ותחרב, אזי לא ישאר לנו כלום. אם אנחנו נפסיק לשלם את הפקדונות בשביל המורטוריום תתהוה מזה שערוריה בכל העולם היהודי, ואחרי המורטוריום נהיה מוכרחים לשלם כל הפקדונות עד פרוטה אחרונה, וזה יגרום, כי היק"ב יהיה מוכרח לפרק כל עסקיו ולהוציא כסף בשביל תשלום כל הפקדונות שלנו. אולם נגד זה אם אנחנו נחזיק את התישבות היהודים עד הסוף, אז תשאר האמונה בנו בתקפה, וכאשר תעבור המלחמה, יסודר הכל באופן היותר קל.

איזה אמצעים נחוצים לזה? — התשובה לשאלה זו קשה לדעת. זה תלוי בהרבה מקרים: דרך משל, אם תורקיה תכנס במלחמה, או לא; אם אנגליה תוכל לשלוט על הים התיכון והים האטלנטי ותהיה לנו היכולת לשלוח את השקדים ותפוחי־הזהב שלנו לאירופה ולארצות אחרות ולקבל עבורם כספים, ועוד מקרים וסבות כדומה. אם אנחנו ניתן את העזרה הנחוצה לתושבים, כמו שבארתי למעלה, אז התושבים מצדם יחזקו את האוטוריטט של הבנק ואז, מאמין אנכי, כי שנים־שלשה מיליון פרנקים יהיה די להאפ"ק להחזיק את מעמדו ואת מעמד הישוב. — ומאין לקחת את הכסף? — כמנהל

האפ״ק אני מוכרח לאמר, כי הרזרבים שלנו הנמצאים בלונדון יספיקו לזמן הראשון, ואם הקריזיס יארך, אז מוכרח יהיה היק״ב לפרק את עסקיו ולתת לנו את האמצעים שלו. בכל העולם פרוק העסקים של איזה בנק או גביית האקטיבים שלו כרוכים, ראשית, עם הפסד בשביל השוק המקומי, עם הפסד באיזה עסקים, או באמונה של המפקידים וכדומה. אבל כל אלו הדברים אינם שייכים כלל להיק״ב. הוא איננו בעל השפעה על השוק הלונדוני, הלקוחות שלו נמצאים במדינות אחרות, ואם יהיה ביכלתם להעזר שמה או לא, — זה לא ענין שלנו, והמפקידים אשר בלונדון לא יאבדו בטחונם בהיק״ב, גם אם לא יעשה עסקים במדינות אחרות.

אבל דעת ההנהלה של היק״ב בלונדון היתה לבלתי החזיק את האפ״ק בשעת דחקו. לפי דבריהם מסופק הדבר, אם יוכל האפ״ק לגמרי להחזיק מעמד ולעבור את הקריזיס בשלום, אשר ע״כ הוא למותר להשקיע בו עוד כספים, אלא צריך לעזוב אותו עם אמצעיו לנפשו, ואם יפול — ישאר היק״ב.

הוספתי להתוכח ובארתי להם את דעתי, שהיתה אחרת לגמרי: ראשית, עיקרו של היק״ב היא עבודת האפ״ק בא״י, שעליה תלוי כל הישוב בארץ, והעיקר הזה דורש לתת להאפ״ק את האמצעים, למען שיוכל להחזיק את הישוב בהלואות נחוצות ולשלם הפקדונות. ושנית, אם יעמוד האפ״ק לשלם הפקדונות, אז תבוא בהלה בארץ ולא יסלקו לו ההלואות, וסוף סוף יהיה היק״ב מוכרח לשלם את הפקדונות של האפ״ק עד הפרוטה האחרונה שלו. במלים יותר ברורות: אם יפול האפ״ק, אז יפול גם היק״ב תחתיו, מפני שחלק היותר גדול מקרנו של היק״ב מושקע בהאפ״ק. אבל אם יחזיק האפ״ק מעמד, אז יהיה ההפסד שלו מהמלחמה יותר קטן, וסוף סוף יעמוד העולם הציוני לעזרתו, ואז תהיה הרוחה גם להיק״ב.

פרק ב.

נסיעה להאג ומשא ומתן עם הדירקטור קאנן. — מכתבי המנהל הירש לקאנן. — נסיעה לפריז ומשא ומתן עם מר מאירסון מנהל היק״א. — שיבתי לארץ ישראל.

בינתים הגיעה ללונדון תלגרמה מהדירקטור קאנן בהאג, ובה הוא מציע לפני לבא האגה. בבואי להאג, חזרתי לפני מר קאנן ומר פישער (ג״כ דירקטור של היק״ב) על כל המשא ומתן שהיה לי בלונדון עם מר קובן ומר הירש, ובארתי להם דעתי, כי נחוץ להחזיק באפ״ק ולתת לו היכולת לשלם את הפקדונות, אם לא במלואם, הרי לכהפ״ח עד כמה שנחוץ להמפקידים לצרכיהם היותר נחוצים, ולסעד ג״כ בהלואות את הישוב היהודי. מר קאנן ומר פישער הסכימו לדעתי, ומר קאנן נתן לי מכתב להיק״ב, שבו אמר, כי היק״ב מחויב לתת להאפ״ק עד הפרוטה האחרונה שלו (כך היה נוסח המכתב), בכדי שיוכל להחזיק מעמד בזמן המלחמה.

בהיותי בהאג, מסר לי מר קאנן את חליפת המכתבים, שהיתה לו עם מר הירש. באחד ממכתביו מספר מר הירש, כי ביום 11 אוגוסט הגישה הנהלת היק״ב ממורנדום למניסטר לענינים הפנימיים באנגליה, ותבקש רשיון למר הירש מנהל היק״ב, שהוא נתין גרמני, להשאר בארץ. בממורנדום זה אומרת ההנהלה: «העסקים העקריים של היק״ב בשנים כסדרן הנם עם הסוחרים מאנגליה, רוסיה ופלשתינה» — בקראי זאת העירותי לקאנן, כי ההודעה הזאת איננה אמיתית ואיננה פוליטית. אינה אמיתית — מפני שרב עסקי הבנק הנם בארץ ישראל, ואיננה פוליטית, מפני שנצרך היה להודיע להממשלה האנגלית, כי יש לנו אינטרסים גדולים בארץ ישראל. ואם כונה לא היתה בזה, כי אם רק שגיאה, הנה גרמה השגיאה הזאת להמציא להירש נמוקים נגד העברת כספים לארצנו. והנה המכתב של מר הירש למר קאנן המבאר דעתו. במכתבו זה מיום 13 אוגוסט הוא כותב: «היום קבלנו תלגרמה מהאפ״ק ביפו לאמר: שלחו בנקנוטים צרפתים ואנגלים עשרים אלף פרנק בפוסטה, סדרו עם העותומן

בנק, שישלח לנו ליפו, חיפה או בירות, בנקנוטים עותומניים עד עשרת אלפים לירות, נגד הבנקנוטים האנגלים שתשלמו לו בלונדון». ומוסיף מר הירש במכתבו לאמר: «אנחנו טכסנו עצה בענין זה עם מר קובן ואין אנחנו רואים אפשרות להחזיק באפ״ק בזה האופן. ראשית, נחוץ לנו לשאול אם מותר לשלח בנקנוטים אנגליים לחוץ לארץ, ואם יתנו לנו הרשיון, הלא בודאי ישאל אותנו הבנק שלנו (ללאידס בנק): למה נצרך לכם הכסף? ואם נאמר להם, כי האמצעים האלה נחוצים לנו, למען החזיק באפ״ק בפלשתינה, הנה אעפ״י שהיא חברה אנגלית, בכל זאת בודאי יאמרו לנו, כי יש להם פה בארץ עסקים אחרים, ולא יתנו לנו כסף בשביל לשלוח אותם לפלשתינה. הלאה: אין אנחנו צריכים לשכח, כי האפ״ק חייב לנו כעת כספים יותר משווי הנירות של הפונד הרזרבי הנמצא בידינו, והמבקרים, יכול להיות, יאמרו, כי מחויבים אנחנו להחזיק המשכון אצלינו לבטחון החוב, ולא לתת עוד כספים לארץ אחרת».

ביום 28 כתב הירש לקאנן: «היום קבלנו תלגרמה מהאפ״ק לאמר: «להתלגרמה שלכם מיום 25 לא נוכל להסכים; אי־אפשר להיות, כי לא תוכלו להשיג מאומה נגד כל הבטוחות שיש לכם (כונה להרזרב שלנו). אם לא תוכלו לשלח סכום גדול, העבירו לכל הפחות 3/ 4000 לירות, אם לא תעשו כזאת, תבא עלינו צרה גדולה. אנחנו מטילים כל האחריות עליכם. קחו כל האמצעים להעביר לנו ע״י הקרידיט ליאוניי, שתשלם לנו בירושלם. אם תבא פקודה מלונדון, יקיים הבנק הזה את הפקודה». והירש מוסיף: «ביחד עם קובן וגרינברג החלטנו לשאול המיניסטריום לענינים פנימיים (למה היתה נצרכת השאלה הזו, בשעה שא״י לא היתה עדין במלחמה?). מר גרינברג הלך להמניסטריום ופקיד אחד גבוה אמר לו, כי בשביל העסקים הרגילים של האפ״ק תוכלו להעביר כספים, לא בסכומים גדולים, אם תדעו, כי הכספים לא ילכו משם לארץ האויב. הוא, הפקיד, דבר עמדו בידידות ואמר, כי מפני שזה עסק של יהודים, הוא יעשה בשבילנו כל מה שיוכל. — על סמך זה החלטנו להעביר 3000 לירות».

אחרי המשא ומתן הזה ואחרי שהיה בידי מכתב קאנן, שבו הוא חוה דעתו, כי היק״ב צריך לתת להאפ״ק כספים, כמו שנזכר למעלה, עזבתי את האג וחזרתי ללונדון, וחדשתי את המשא ומתן בדבר העברת כספים להאפ״ק.

עפ״י הצעת מר קאנן הלכתי ביום 8 לאוקטובר ג״כ לפריז, לראות את מר מאירסון ולשאל מאתו, אם תסכים היק״א לתת לנו הלואה במשכנתא

על הרובלים של היק״ב ברוסיה. גם מר גלוסקין נלוה אלי ללכת לפריז ולדבר עם מר מאירסון.

בבואנו למאירסון, וטרם עוד החלותי לדבר עמדו אודות עסקי האפ״ק, החל הוא לדבר בקצף ורגז על האכרים בארץ ישראל ועל דרישותיהם המוגזמות לפי דבריו. «כבר אמר לי פעם אחת מר אייזנשטט — הוסיף מאירסון — כי האכרים בארץ ישראל חושבים לא רק עצמם ליחסנים, אלא גם סוסיהם יחסנים המה. אנכי אינני מתענין כלל במצבם — הוסיף בכעס — אם יחרבו איזה פרדסים בארץ ישראל, מה בכך! הלא בצרפת כבר נחרבו כמה נטיעות בהקטארים לאלפים. אם ימותו אנשים ברעב — הנה פה בפריז מתים מדי יום ביומו אנשים רבים ברעב. עת צרה היא לכל העולם ומוכרחים גם האכרים לסבל. אנכי דברתי עם הברון רוטשילד קודם נסיעתו לבורדא, והוא אמר לי ג״כ, כי לא יתענין בהמושבות ולא יעזור להן». עניתי לו בדברים קצרים, כי אי אפשר כלל להשוות את מצב הדברים בארץ ישראל לאלה אשר בצרפת. אם יחרבו הרבה נטיעות בצרפת, עוד ישאר הרבה והרבה רכוש להעם הצרפתי, ועל הרכוש הנהרס יש עין צופיה, — ממשלה, פרלמנט ובנקים גדולים שיעמדו לעזרתם. אבל אם יחרב הרכוש הקטן בארץ ישראל, שרכשנו בכל כך הרבה עמל במשך 35 שנים, אז לא ישאר לנו מאומה. — כמובן לא השפיעו הדברים האלה על מאירסון, והסבותי את השיחה לענין ההלואה על הרובלים של היק״ב הנמצאים כעת ברוסיה. מר מאירסון שמע לדברי במנוחה, ויאמר לי בתשובה, כי רכוש היק״א נמצא בנירות ערך של מדינות שונות, והנירות האלה נפלו בערכם, ולכן אין להם כסף.

אחרי הדברים האלה עזבתי את מאירסון ואשוב חזרה ללונדון. ואחרי משא ומתן נוסף עם ההנהלה בלונדון, ואחרי אשר קראו מכתבו של קאנן, הסכימו להקציב להאפ״ק חמש־עשרה אלף לירות, ולהעביר לנו זה במשך חמשה שבועות, שלשת אלפים בכל שבוע, ועם העברה של שלשת אלפים הלירות הראשונות שבתי לארצנו דרך מצרים בסוף אוקטובר.

לא יכלנו אז לחשוב, כי המלחמה תארך עוד, ולכן שערתי, כי בעזרת הכסף הזה ביחד עם הסכומים שהיו לנו בבנקים אחרים נצליח לעבור את זעם המלחמה.

פרק ג.

תוגרמה נכנסה למלחמה והוכרחתי להשאר במצרים. — ביאת פליטים מארץ ישראל למצרים. — יסוד ועד לעזרת הפליטים. — אנית מלחמה אמריקאית טיניסאי. — זבוטינסקי בא למצרים. — טלגרמות לבקשת עזרה מדינית מאמריקה. —

באתי למצרים ב־5 לנובמבר ונודע לי, כי גם תוגרמה נכנסה כבר במלחמה העולמית הזו. הדאר והתלגרף נפסקו בין מצרים וארצנו, ומן האניות שעשו דרכן בין שתי הארצות האלו נשארו רק אניות איטלקיות, שאחת מהן הפליגה בו ביום, טרם שירדתי מהאניה, והשניה היתה צריכה לבוא בעוד שבועים.

שלחתי תלגרמה לבנק אחד ברומא, שהאפ״ק עמד בקשרי מסחר אתו, ובקשתי אותו לתלגרף ליפו ולשאול דעתם, אם צריך אנכי לבא ליפו או לא. ושלחתי ג״כ תלגרמה ע״י הקונסול האמריקאי למר מרגנטוי, אמבסדור אמריקאי בקונסטנטינופול, ובקשתי ממנו, שישיג לי רשיון מהממשלה התורקית להכנס לארצנו. בעוד איזה ימים הגיעתני תשובה ממרגנטוי, כי נתן לי רשות לבא לארצנו, בתנאי שאקבל נתינות עותומנית, ומיפו השיבו לי ג״כ דרך רומה, כי עלי להשאר במצרים. עד אשר אנכי פוסח על שתי הסעיפים, אם ללכת לאלכסנדריה באניה הקרובה או לא, באה ביום חמשה עשר לדצמבר אניה איטלקית מחוף ארצנו, ובה פליטים אחדים, ואחד מהם מסר לי, כי אחד מבני משפחתי ואחד מפקידי הבנק באו אל החוף ובקשו אותו למסר לי, כי אם אבא ליפו, אזי תשים אותי הממשלה בבית האסורים. על אשר הבנק שלנו לקח ימים אחדים לפני הכנס תורקיה למלחמה נירות ערך ושטרות ותשלחם לאלכסנדריה. ולכן החלטתי להשאר במצרים עד אחרי עבור זעם המלחמה.

ביום 30 דצמבר 1914 הגיעה תלגרמה מפורט סעיד להקונסול הרוסי, כי באניה איטלקית באו לפורט סעיד כשבע מאות פליטים והם הולכים לאלכסנדריה. הקונסול הזה שלח לקרא אותי ואת מר גלוסקין, שהיה גם כן

באלכסנדריה, ועוד אחדים מנתיני רוסיה בעיר ההיא, ויציע לפנינו ליסד ועד, שיקבל עליו להחזיק את הפליטים נתיני רוסיא, והוא קבל עליו לתלגרף לפטרבורג, שהממשלה תתן עשרת אלפים רובל להחזקתם. יסדנו הועד הזה, חכרנו בתים בשביל הפליטים, הכינונו בשבילם מזונות. למחרת ביום 31 דצמבר באו כשבע מאות פליטים, כלם יהודים, וגם בין אלה היו אחדים ממכירי, שמסרו לי בשם הבנק ובשם משפחתי, כי עלי להשאר באלכסנדריה.

בעוד איזה ימים באה אנית מלחמה אמריקאית טיניסי מחוף ארצנו, ותביא עוד פליטים, ותשוב חזרה ותוסיף להביא פליטים, עד אשר גדל מספרם לששת אלפים וחמש מאות נפש.

אמצעי הועד כבר לא יכלו להספיק לכלכל מספר רב כזה, וילכו אחדים מעסקני אחינו במצרים ויציעו לפני הממשלה האנגלו־מצרית, שתקח היא עליה לפרנס את הפליטים, שבאו בלא אמצעים, ותסכים הממשלה להצעת העסקנים. כפי הנראה, חשבה הממשלה האנגלו־מצרית, כמו הקונסול הרוסי, כי אחרי הנצחון, שיהיה על צד ממשלות ההסכמה, יגישו לממשלת תורקיה חשבון כל ההוצאות האלו...

הפליטים שבאו ספרו לנו, כי הממשלה התורקית רודפת את אחינו בארצנו, ובפרט אלה מהם היושבים בתל אביב ובמושבות. היא גוזרת מדי יום ביומו גזרות חדשות, גובה מסים גדולים וכבדים, לוקחת מאכרי המושבות הסוסים והעגלות, כלי עבודה ותבואות; ספרו גם כן, כי פקידי הממשלה באים אל המושבות בדרישות כאלה — שהנשים מוכרחות להסתתר במרתפים ועל הגגות...

במצב כזה נתאספנו אנחנו חברי הועדה ונחליט, כי עלינו לפנות להממשלות הניטרליות ולבקש מהן, שישפיעו על הממשלה המרכזית בקונסטנטינופול, שתחדל מלרדף את אחינו בארצנו ושתתנהג עמהם במדת החסד.

בינתים בא מר זאב זבוטינסקי למצרים, בתור קורספונדנט מעתון אחד גדול ברוסיה, ויכנס גם הוא אל הועד, ונחליט לפנות לממשלת אמריקה בבקשתנו בדבר חסות על היהודים אשר בארצנו. באנו בדברים עם הקונסול האמריקאי באלכסנדריה, והוא הסכים לשלח תלגרמה מאתנו לממשלת ושינגטון.

מר זבוטינסקי חבר את התלגרמה דלקמן ונשלח אותה ביום 24 ינואר 1915:

«הועד לעזרת הפליטים מארץ ישראל למצרים מבקש את הקונסול האמריקאי, למסר התלגרמה דלמטה לפרזידנט של הארצות המאוחדות של

אמריקה, והעתקה לנתן סטרויס, 33 וסט, רחוב 42; לוין אפשטין – 309 איסט, רחוב 22: «הועד הפלשתינאי, שנוסד בשביל לשמור על ההתישבות היהודית בארץ ישראל, מביע את יגונו וצערו וקורא לעזרה לאומה האמריקאית הנכבדה. במשך 400 שנה קימה האומה העותומנית הכנסת אורחים בהאומה הישראלית והתנהגה בצדק ובמשפט, וגם היא – האומה הישראלית – מצדה התנהגה עם הממשלה באמונה, ותשתדל להיטיב את המצב האיקונומי של תורקיה, ובפרט של ארץ ישראל – ארץ אבותינו. המתישבים מבני ישראל הצליחו לבנות שמה מושבות, בתי חרשת, בתי ספר, שתורקיה קבלה מהם תועלת. פתאם נשתנו היחוסים של הממשלה ליהודים, והמה נרדפים שמה באופן היותר רע. הפקידים הצבאיים בסוריה רודפים באופן שטתי את המוסדים שלנו ואת התושבים לאלפים, בהם זקנים, נשים וילדים. את הצעירים המלאים חיים מגרשים, ואת השדות בארץ ישראל, שחרשו וזרעו היהודים בזיעת אפם, מהרסים ומחריבים.

הנכסים של נתינים השייכים לממשלות ההסכמה האירופית, שקנו אותם בצדק ובמשפט ובקרבנות גדולים הפכו אותם מארץ ציה ושממה לשדות מביאים פרי, – נלקחו מהם בחזקה. הפקידים הצבאיים לוקחים מאת היהודים את נכסיהם בלי כל תשלום, והכנסת תבואות להקולוניות שלנו נאסרה. הפקידים הצבאיים מודיעים בגלוי, כי כפי שאי אפשר להגביה את התושבים הערבים עד המצב שעומדים בו היהודים, הרי חפצים המה להוריד את מצב היהודים למצב שעומדים בו האכרים הערבים; את הועדים בהמושבות, ששומרים על הסדרים, מרחיקים; את בתי הספר שלנו, שבהם לומדים את השפה העברית, סוגרים, ומלחמה גלויה נפתחה נגד הלשון העברית. עד עכשיו חשבנו, כי הממשלה המרכזית לא תדע המצב, אולם כעת באות שמועות מעציבות, כי הרדיפות האלו נזרמו באופן רשמי מקונסטנטינופול. חברה אנגליא־פלשתינה, שנתיסדה ע"י מטבעות קטנות, שנתאספו מיהודים בכל העולם, ושהצליחה ליסד במשך 12 שנים שמנה סניפים, 50 אגודות משתפות, ותהיה לקפת חסכון של הישוב היהודי בארץ ומוסד כספי בשביל לעזור להתישבות היהודים – את המוסד הזה סגרו ודורשים ממנו לפרק את כל העסקים שלו במשך חמשה עשר יום. מעשה כזה יהרס ויחריב את המצב האיקונומי של התושבים, ביחוד של המפקידים, שביניהם יש גם אמריקאים. יש גם שמועות ועובדות יותר מרגיזות. ידיעות מאחדות מהקולוניות אומרות, שהאופיצרים התורקים מחפשים נשים ועלמות לאנוס אותן. העתון «החרות»

מ־30 ינואר מדפיס פקודה מהפקידים הצבאיים בירושלים, המכרזת, כי מי שימצא אצלו בולים של הקרן קימת – יומת. השומרים היהודים בהקולוניות נתרחקו, ועל מקומם נשלחו אנשי צבא, שהמושבות מחויבות להאכילם אותם ואת סוסיהם; את כלי הזין מהיהודים לקחו ומסרו אותם להערבים והבידואים. וככה אנחנו מלאים צער ורגז מהתוצאות, שיכולות להיות מהפרופוגנדה של המלחמה הקדושה.

הזמן עדיין לא הגיע לספר את העבודה הגדולה והמפוארה של האומה האמריקאית והעבודה הגדולה של האימבסדור האמריקאי ויתר הקונסוליס והפקידים ואניות המלחמה הנמצאות בים הגדול. כל אלו העובדות תשארנה חרותות על לב עם ישראל, והמה נתנו לנו האמץ להגביה את קולנו להאומה האמריקאית. אנחנו יודעים, כי כל העולם סובל כעת, ואם אנחנו משמיעים קולנו, אין זאת רק בשביל להציל את חיינו, נכסינו וכבוד בנותינו, אבל גם בשביל הרעיון הגדול, שבשמו אנו דוגלים בארץ ישראל. המושבות שלנו בארץ ישראל המה תחית עם, המורדף בלא צדק ומשפט אלפים שנה. בתי הספר שלנו מחיים את לשון הנביאים, שהיא כעת לשון האם של הצעירים היהודים בארץ ישראל. בגלל זאת יש לנו רשות לאמר, כי לא רק בתים, שדות וחיים המה בסכנה, כ״א רעיון גדול ותקוות שנות אלפים של העם היהודי מחריבים כעת בארצנו. אחרי כל הנאמר למעלה, אנחנו מבקשים שתבא למימי יפו אנית צבא אמריקאית, לשמר על אחינו שמה. בשם הארץ הקדושה, בשם הספר הגדול, שאת לשונו אנחנו מחיים ואת הרוח והנביאות שלו אנחנו משתדלים להרחיב, הננו מבקשים את האומה האמריקאית החזקה להשתמש בהשפעתה ולהציל את העבודה של התישבות היהודים בארץ ישראל». (ועל החתום חברי הועד).

תלגרמה של הקונסול האמריקאי גרלס מ־24 ינואר 1915.

הקפיטן דקל תלגרף לקונסטנטינופול להאמבסדר האמריקאי, שהוא חושב לנחוץ, שתמצא אנית צבא במי ים התיכון אצל יפו, ולשלוח צידה ליהודים בא״י.

פרק ד.

יסוד משרד זמני של האפ״ק במצרים. — תשלום פקדונות בהאפ״ק להפליטים.—משא ומתן בענין זה עם הבנק בלונדון.—גזרות ג׳מל פחה.— הכנות של המושלימים למלחמה קדושה נגד היהודים בא״י.—עוד הפעם תלגרמות לאמריקה עם בקשת עזרה מדינית.—קנין קרקעות על הכרמל.

בין הפליטים, שבאו עם אנית מלחמה אמריקאית, היו כשמנה מאות איש שהיו להם פקדונות בהבנק שלנו. עפ״י החוקים השוררים לא היתה עלינו שום התחיבות לשלם במצרים הפקדונות שקבל האפ״ק בארץ־ישראל. אבל לא יכלתי לעזוב את אלו שהיה להם כסף בהבנק שלנו, שירעבו, או שילכו לבקש נדבות על פרוסת לחם, לכן מצאתי לנחוץ להתנהג לפנים משורת הדין ולשלם לכל המפקידים שיש בידיהם תעודות מהאפ״ק, המעידות כי יש להם כספים שם, סכומים קצובים על חשבון פקדונותיהם, וכמובן רק סכומים לפי ערך קטנים, מפני שלשלם כל הפקדונות לא הספיקו אמצעינו. ופה עמד לי עכוב חקי. בשביל לסדר תשלומים שונים במספר רב היה נחוץ לפתוח משרד, ולפתוח אותו משם האפ״ק, היה חשש גדול, שאחדים מהמפקידים ידרשו את כל פקדונותיהם, ואם לא אמלא דרישותיהם יוכלו להגיש למשפט במצרים על האפ״ק ויהיו לי עסקים קשים וכלל לא לכבוד הבנק. טכסתי עצה עם עורך דין מפורסם במצרים והוא חוה לי דעתו ליסד את המשרד לא על שם האפ״ק, אלא על שמי הפרטי.

כמו שאמרתי למעלה, הבטיח לי היק״ב להעביר שלשת אלפים לירה בכל שבוע וההעברה הראשונה כבר היתה לרשותי באחד הבנקים באלכסנדריה, ובין הפליטים היו אחדים גם מפקידי הבנק, ואפתח ביום 2 לינואר 1915, משרד, והחילותי לשלם לכל המפקידים עפ״י התעודות שהיו בידיהם סכומים שונים, לפי צרך כל אחד מהם.

עבודתי זו היתה קשה מאד, מפני כי רבים מהמפקידים דרשו בכל זאת כל כסף פקדונותיהם ולא חפצו להבין, כי אין על האפ״ק שום התחיבות וכי

אנכי עושה עמהם לפנים משורת הדין בשלמי להם פקדונותיהם, ויריבו בי וימררו את חיי.—זהו מצד אחד. ומצד שני, מכיון שבינתים נכנסה גם תורקיה במלחמה, הודיע לי הירש, כי גם הדירקטורים בלונדון, שהיו מתחילה, כנזכר למעלה, עבור תשלומי הפקדונות, — פקדו עליו לקצר תשלומי הפקדונות גם ביפו וגם במצרים, ולא הסכימו להוציא בשביל תשלום הפקדונות הכספים שהיו לרשות האפ״ק אצל הבנקים במצרים, בצרפת ובמדינות אחרות.

לרגלי זאת התרחבה חליפת מכתבים ותלגרמות ביני ובין היק״ב. ההנהלה בלונדון הביטה על השאלה הזאת מנקודת השקפה מסחרית, ומנהג העולם כלו, כי מכיון שאין אנו מחויבים עפ״י החק לשלם במצרים הפקדונות שקבלנו בארץ ישראל, הרי אין אנו צריכים לשלם, אבל אנכי עמדתי על נקודת השקפה אחרת: «אנחנו בנק יהודי» וצרת אחינו צרתנו היא, לכן מחויבים אנחנו לעשות כל מה שיש ביכלתנו, להקל את רע המצב שבו נמצאים מפקידינו. זאת ועוד אחרת אמרתי: כמו שאמרתי במקום אחר, אם אנחנו נשלם כעת באלכסנדריה להמפקידים, אזי יתחזק האמון במוסד שלנו, וכאשר תחדל המלחמה ואנחנו נשוב לארצנו, אזי יאמינו בנו גם יתר מפקידינו ועסקינו ישובו אל מהלכם הרגיל. וככה עמדתי על דעתי, השתמשתי בכספי האפ״ק שהיו במצרים וגם בפריז, ושלמתי למפקידים מכספם שהיו אצלנו, בשביל צרכיהם היותר נחוצים. נתתי כספים גם לאלה שעזבו את מצרים ללכת לרוסיה או לאמריקה, ואף גם לאלה שיסדו איזה עסקים במצרים.

באותו זמן קבלנו מא״י מחברת בשפה הערבית, הקוראת להמאמינים המושלימים לצאת למלחמה קדושה נגד היהודים. על הדף הראשון של המחברת היה כתוב כדברים האלה: «אנחנו מחויבים להשיג כל מה שנוכל להשיג. המלחמה הקדושה היא מס קדוש. הכה אותם במקום שאתה יכל למצא אותם. הרג אותם בכל מיני רשתות ופחים. הרג אותם בדרך היותר טובה שתוכל להשיג». תכן המחברת הוא, כי כוס היגון, הצער והדכויים שהאינם-מאמינים, כלומר הנוצרים והיהודים, גורמים להמושלימים כבר נמלא ואי אפשר כבר לסבול, וכעת כבר הגיעה השעה לצאת למלחמה ולהוציא את המושלימים מסבל הגלות, שהמה נמצאים בו; והפסוקים האלה חוזרים ונאמרים כמה וכמה פעמים. הלאה נאמר שמה: אם אביך או ילדיך מסתירים אצלם את האינם־מאמינים, אזי תתרחק מהם. כל מושלימי מחויב לשמור את הדברים האלה: א. שלא לקנות ולא למכור שום דבר לשאינם מאמינים. ב. אסור לשמוע להפקודות שנותנים האינם־מאמינים בארצות ששייכות למושלימים. ג. אסור לשלם מסים להממשלה שמושלת בארץ

של המושלימים. ד. כל מושלימי מחויב לשלח אמצעים כספיים לעזר להמטרופולים של הכליפות.

המלחמה הקדושה היא חוב על כל אחד ואחד, והיא נחלקת לסוגים אלה: מלחמה בסוד המלים היוצאים מהפה, ומלחמה בכח. א. מלחמה בסוד – מצוה קדושה לרדף ולמחות מעל פני האדמה את כל מי שאינו מאמין. ב. מצוה לדבר ולכתב נגד האינם מאמינים. ג. מלחמה בכח – פירושה ללחם באגרוף נגד האינם מאמינים.

יחד עם המחברות הנזכרות קבלנו ע״י האניה האמריקאית מכתב מידידינו בארץ ישראל ובו היה כתוב כדברים האלה:

«הודיעו לנו ממקורות נאמנים, כי המלחמה הקדושה נתארגנה ע״י הצבא המושלימי ויש לחכות לה, כי היא תצא לפעל בהקדם. מחברות ומאמרים של אש וגפרית מלהיבים את הערבים נגד האנגלים, הצרפתים, הרוסים ונגד הנוצרים והיהודים בפעם אחת, והמלחמה צריכה לצאת ביום אחד קצוב בכל הארץ ע״י המנהלים. המחברות אומרות, כי כל מושלימי מחויב, בעת אשר תנתן האות, להרוג לכל הפחות שלשה או ארבעה יהודים ונוצרים, והוא מְצֻוה רק לשמור על הגרמנים והאוסטרים, שאינם נלחמים בתורקים. הטנדנציה היא לעורר את הערבים נגד הציונים ולעשות אותם מטרה לחצי ההמון. חמשה עשר אנשים נכבדים מהיהודים בא״י נאשמו בציונות ונתנו במאסר. אנחנו מבקשים ומקוים שכל האנושיות תעשה הפסיעות הנחוצות בלי דחוי, בכדי להציל את המצב».

ונשלח ביום 11 פברואר טלגרמה שניה ע״י הקונסול האמריקאי באלכסנדריה להממשלה בושינגטון ונודיע להם ע״ד המלחמה הקדושה, המתארגנת נגד היהודים והנוצרים כאמור למעלה.

הטלגרמות האלו ובפרט הטלגרמה השניה השפיעו על הממשלה באמריקה, ותפנה להאימבסדור הגרמני בושינגטון, וזה האחרון הודיע להאימבסדור הגרמני בקונסטנטינופול ותסתבך חליפת טלגרמות דיפלומטיות בהענין הזה, עד שבאו הדברים לג׳מל פשה. זה האחרון פנה ליהודים אחדים ויציע להם בדרך שלום להשקיט את התושבים ולהבטיח להם, כי אין כל פחד בדבר רדיפות נגד היהודים, ויחד עם זה הוציא פקודה לשמור על הבטחון בארץ, וגם הדפיס ב«החרות» ביום 3 למרץ 1915 מודעה רשמית כדברים האלה:

«אמרו לי, כי נתפשטו שמועות בין התושבים בארצנו, כי אחינו היהודים העותומנים בא״י אינם ממלאים את התחיבויותיהם להאומה והרגשות שלהם הם נגד ההרגשות של הנתינים העותומנים האחרים.

«מפני שאנכי יודע, כי הידיעות האלה הן נגד האמת, אנכי מפקד לבלי להפיץ ידיעות כאלה נגד אחינו היהודים. עפ״י כל הידיעות שיש לי, כל השמועות האלו הן שקר, ועפ״י האמת, מסורים היהודים להאומה העותומנית, כמו יתר אחיהם העותומנים. וקנסות גדולות יקבלו אלה האנשים המפיצים שמועות כאלה».

וענין המלחמה הקדושה, שנשתתקה ע״י פקודת ג׳מל פשה, עוד מצאה לה הד במשך זמן רב בהפריסה הערבית, כפי שנראה ממכתב אחד שנדפס בהעתונים הבירותיים בתחילת ספטמבר 1915.

«אנחנו מצווים לקחת אמצעים חזקים נגד:........ הם נתרכזו בפלשתינה והמה לא יסתפקו בארץ זו, אלא יתפשטו גם בסוריה ומסופוטמיה. אנחנו מחויבים לסדר אורגניזציות לשרף את החוות שלהם, להתנפל על הקולוניות שלהם, והיה כאשר יחפצו להציל את חייהם יעזבו את הארץ; כבר יסדנו קלוב כזה ואנחנו משתדלים להוציא לפעל פרוגרמה זו».

והגזרות של ג׳מל פחה היו כגזרות אחשורוש בשעתו. היום גזר, כי מי שימצא בידו בולי הקרן הקימת אחת דינו להמית, ולמחר נשכחה הגזרה הזאת; — יום אחד גזר לשלוח אחדים מנכבדי היהודים לאנגורא ולמחר שלח אותם — לטבריה, להשאר תחת השגחת הפוליציה, ובבואם לטבריה, לא ידעה כלל הפוליציה שמה, כי אנשים אלה «פושעים» מדיניים המה ועליה להשגיח עליהם.

מפקידי האפ״ק נשלחו ע״פ פקודת ג׳מל פחה מר ב. בן טובים מטבריה לסטמבול ומר יעקב שלוש שהיה במקרה בפתח תקוה — לדמשק. בדרך היו הנשלחים אסורים כלם בחבל אחד וילכו רגלי תחת איומים ושוטים של השוטרים, השומרים עליהם, ובבית האסורים בדמשק פרצה מחלת טיפוס הבהרות שאכלה אנשים לעשרות.

על מר דיזנגוף כעס ג׳מל פחה מאד, ורצה לשלוח אותו לארץ גזרה.... מפני שהוא היה העסקן הראשי בין היהודים, ויבא כמה פעמים לפניו לשכך חמתו, אבל בכל זאת לא היה בו אמץ רוח לעשות כזאת לאיש מכובד בין היהודים, אירופי במדותיו ומדבר צרפתית יותר טוב ממנו. וישם אותו לראש גלותא בועד לעזרת המגורשים וגם נתן לו איזה סכום כסף להחזקת הגולים מיפו. את מושבות היהודים לא הלך להחריב, מפני שמזמן לזמן הזמין את הסופרים הגרמנים להראות להם את «פלשתינה», ואם לא תהיינה המושבות מה יראה להם אז? האם יוכל להתפאר בכפרי הערבים המלאים סחי ורפש? ועוד זאת: כמו שספר לי מר בריל, מנהל המושבות של הנדיב ביהודה, הנה התיצב הוא לפניו פעם ויבקש ממנו חסות על המושבות, באמרו לו בין הדברים

בלחש, כי «הפטרון שלו (כלומר, הברון) יודע כיצד להעריך המפעל הטוב, שעושים לאלה המוסדות שהוא סוכך עליהם בצדקתו», ויחשוב לו ג׳מל פחה, כי יותר טוב לפניו, כי יהיה לו ידיד כזה בפריז...

באמצע החורף שנה זו, הגלה ג׳מל פחה לדמשק את ילין, גרזובסקי, שץ ועוד אנשים אחדים. בתחילה היו בבית האסורים בדמשק ואחרי כן הוציא אותם סוחר יהודי אחד בעיר זו משם בערבותו. וע״פ השתדלות מרבה מצד הקונסול הגרמני נשארו בדמשק תחת השגחת הפוליציה. —

מלבד אלה הנזכרים שנשלחו לטבריה ולדמשק, באו עוד הרבה מהגרים לשם, וייסד מר דיזנגוף ועדי תמיכה בטבריה ובדמשק. בטבריה נהל עסקי הועד מר ז. יעקבסון, ובדמשק מר יהודה גרזובסקי, ויחלקו לחם למהגרים, ולאלה שהיה להם רכוש בארץ־ישראל נתן מר גרזובסקי הלואות קטנות מהאמצעים הכספיים, שקבל בהלואה מסוחרי דמשק, שעמדו קודם המלחמה במשא ומתן עם האפ״ק בא״י.

החיים בדמשק היו קשים מאד למהגרים, מפני לחץ הפוליציה התורקית. ומהעז הזה יצא מתוק: מר גרזובסקי לא יכול עוד לסבול את הלחץ הזה וימלט לבירות ומשם לצפת ולחיפה. בבואו להעיר האחרונה הזו נודע לו, כי בגלל הערך הנמוך של הלירה התורקית בניר, שהיתה ממון חוקי, שלמו הרבה אנשים את חובותיהם בממון זה, ונצטברו בקפת האפ״ק נירות אלו בסכום גדול, ומהצד השני נודע לו, כי הגרמנים היושבים בארץ ישראל מקבלים בחפץ את הניר הזה, מפני שהבנקים בגרמניה מזכים את המכניסים את הממון הזה להם, במלא שוים בזהב במרקים גרמנים. נודע לו ג״כ, כי בגלל המצב המדיני בא״י חפצים הגרמנים להעביר את רכושם לארצם. ויבא מר גרזובסקי במשא ומתן עם כל בעלי הנחלאות הגרמנים, אשר על הר הכרמל ובסביבו הקרוב, ויקנה מהם כשלשת אלפים דונם קרקע בשביל האפ״ק. וגם הד״ר רופין שישב אז בסטמבול, השתתף בקניה זו בשביל חברת הכשרת הישוב. ויגאל גרזובסקי את הכרמל. עובדה נכבדה מאד, שכל חובבי ארצנו חכו לה כמה וכמה שנים. —

פרק ה׳

מכירת תפוחי זהב במצרים ועזרת הממשלה הצבאית. — רעיון גדוד עברי בתוך הצבא האנגלי.—זבוטינסקי ראש המיסדים וקולונל פטרסון. — הגדוד לגליפולי. — פזור הגדוד. — התחדשות הגדוד ומלחמתו בערבות הירדן. — הגדוד בא״י. — משפט נגד זבוטינסקי. — פזור הגדוד.

בסוף 1914 וראשית 1915, בזמן שהאניות האיטלקיות היו הולכות ובאות בין חופי ארץ ישראל ואלכסנדריה, שלחו בעלי פרדסים מהיהודים ואינם יהודים תפוחי זהב לאלכסנדריה. כשבאו הפירות האלו לחוף אלכסנדריה, התירה הממשלה האנגלו־מצרית למכר אותם במצרים, בתנאי שהפדיון מהפירות האלו ישאר בבית המכס המצרי עד תום המלחמה ואז יתנהגו עם הכספים האלו, עפ״י התנאים שיותנו בעת השלום.

בעלי הפרדסים היהודים שלחו את הפירות שלהם למשרד הזמני של האפ״ק, שיסדתי באלכסנדריה כאמור למעלה. אחרי שנמכרו הפירות והכסף נכנס לבית המכס, ובאותו זמן כבר היו הפליטים מקבלים מהמשרד שלנו כספים על חשבון פקדונותיהם, פניתי אל הממשלה הצבאית ואבקש ממנה למסור לי כסף הפדיון שנחוץ לי, בשביל תשלום להמפקדים, ויתן הגינירל מקס־ויל, המפקד הראשי של צבאות אנגליה במצרים, פקודה לבית המכס למסר לי הכסף.

ובאלכסנדריה היו באותו זמן פליטים ערבים נוצרים, שגם להם באו תפ״ז מיפו, וגם כספיהם נכנסו אל בית המכס, ויפנו גם המה אל הממשלה הצבאית ויבקשו למסר להם הכסף. ויתן הגינירל הנזכר פקודה למסר הכסף רק אלי, בתנאי שאנכי אתן להפליטים האלו מדי חדש בחדשו כסף רק על הוצאות ביתם באלכסנדריה. אנכי לא חפצתי לקבל עלי האפוטרופסות הזו, ויעצתי להפליטים האלה לפנות בבקשה בפעם שניה ולבקש כסף הפדיון, וכן עשו. אבל הגינירל עמד על דעתו, כי רק על ידי יוציאו הכסף ושאנכי אשלם להם חלקים חלקים כפי ראות עיני — הוכרחתי לקבל עלי

האפוטרופסות הזו וכלכלתי את מכירי הערבים בכסף שלהם איזה חדשים. —

בין הפליטים, שבאו עם האניה האמריקאית טיניסי, היו גם כשלש מאות אנשים צעירים, שעזבו את הקבוצות והמושבות, או שנשארו בלי עבודה בהערים. חלק מהם הלך לאמריקא וחלק מהם נשאר באלכסנדריה. ובאותו זמן כבר הלכו צבאות האנגלים דרך מדבר סיני אל ארץ ישראל. לרגלי זאת נתעורר רעיון ליסד גדוד אנשי צבא יהודים, ולהציע את שרותם להממשלה האנגלית. ראש המדברים בענין זה היה מר זבוטינסקי. בינתים בא מר טרומפלדור מא״י למצרים. האיש הזה היה חיל בצבא רוסיה במלחמתה עם היפנים ויאבד שמה יד אחת ובכל זאת נשאר בצבא׳ הצטיין בעבודתו ונתעלה למעלת אופיצר. טרומפלדור היה מסור לרעיון ההתישבות בארצנו ויבא לפני המלחמה ויעבוד במושבות אחדות, ובהתלקח המלחמה עזב את ארצנו ויבא למצרים. והאיש הזה היה איש חיל מכף רגלו ועד קדקדו, ובשמעו ע״ד רעיון הגדוד ויקבל את הרעיון הזה ברצון ויהי לרוח החיה בענין הזה, ויקבץ בינתים כמאתים איש וילמדם למודי קרב. ותהי ראשית עבודתנו ללכת לקהיר ולהציע הענין הזה לגנירל מקס־ויל, ונבחר מאתנו את מר טרומפלדור, ז׳בוטינסקי, גלוסקין, מרגולין ואותי, ובקהיר נתחברו אלינו מר מוסרי וקטוי פשה.

הגנירל מקס וויל קבל אותנו בסבר פנים יפות, אבל העמיד תנאי, כי הגדוד שלנו לא יהיה בין צבאות הלוחמים, אלא בין אלה המביאים צידה וכלי מלחמה לשורת הלוחמים, מפני כי עפ״י חוקי אנגליה אין לו רשות לקבל לשורת הלוחמים אנשים נתיני ארץ אחרת. אנחנו לא הסכמנו לזה, ולכן יצאנו ממנו בלתי החלטה בענין זה.

אחרי שני ימים באו שלשה אופיצרים וביניהם קולוניל פטרסון לאלכסנדריה ויזמינו את הועד שלנו אל תחנת הפליטים, ויחלו לשאת ולתת אתנו ולדבר על לבנו, שנסכים לסדר גדוד נהגי־פרדים. הועד לא הסכים לסדר גדוד כזה, אולם מר טרומפלדור הסכים גם למין גדוד כזה. גם מר ז׳בוטינסקי לא הסכים לסדר גדוד של נהגי פרדים מיהודים, אולם מכיון שראה בגדוד של חילים יהודים על המערכה בארץ ישראל ענין נכבד מאד לעם ישראל, השלים עמדו בדיעבד, וככה נוסד הגדוד.

לצעירים הארץ־ישראלים, שהיו כמאתים או כמאתים וחמשים איש, נוספו עוד צעירים יהודים מהפליטים ומאלה שישבו באלכסנדריה איזה זמן קודם, ויהי מספר החילים בגדוד הזה כחמש מאות איש, והקולונל פטרסון נמנה

למפקד. להם היו חמשה אופיצרים אנגלים ושמונה אופיצרים יהודים; מאלה השמונה מזכיר הקולונל פטרסון בספרו את טרומפלדור, גורודיסקי והד״ר ליבונטין, כרופא מסור לעבודתו.

ביום 23 למרץ (שנת 1915) נתאסף הגדוד הזה בתחנת גַבּרי, מקום ישיבת הפליטים, שבאו מארץ ישראל, ותחת פקודת המפקדים האנגלים והיהודים הלכו לבית הכנסת הגדול באלכסנדריה, והרב די לא פרגולא השביע אותם שבועת אמונים לממשלה והצבא האנגלי.

הקולונל פטרסון הוא אחד מחסידי אומות העולם, או יותר נכון, מאותם האנגלים הנוצרים הטובים, שלמדו את התנ״כ וגם מעט דברי ימי ישראל ועל ידם רכשו להם אהדה ואהבה לעם התנ״כ כמו שיסופר להלן.

באחת מרשימותיו בספרו «עם הציונים בגליפולי» הוא כותב: «לו בקר אותנו יהודה המכבי והיה רואה מחנה צבא של בני ישראל והיה שומע את האופיצרים המפקדים את החילים בלשון זו, שבה היה מפקד את צבאו, היה בודאי חושב, כי הוא נמצא בצבא הגבורים שלו בעת שנלחם עם הסורים».

וככה מוסיף הקולונל פטרסון לספר, כי בשבעה עשר לאפריל יצאו מאלכסנדריה ובסוף אפריל באו ללימנוס. במשך מאי, יוני ויולי עבד הגדוד כל הזמן והשביע רצון. בכל פנה שפנה, מלא את עבודתו על הצד היותר טוב. ופעמים קרובות הלכו חלקים קטנים מהפלוגה הזאת לעבוד לפלוגות צבא אחרות, שלחמו עם הטורקים בגליפולי, ותמיד הביאו מכתבים מהמפקדים, שהמה מלאו את עבודתם לשביעת רצונם.

כשקרה מקרה, שנפל איזה איש חיל בצאתם מהמרכז, הביאו אותו אל המחנה של הגדוד היהודי ויקברו אותו בין קברי האחים וישימו מגן־דוד על קברו.

ביולי הלך פטרסון למצרים ויביא משם עוד כמאה וחמשים חילים יהודים וגם ערבים ומצרים, עד שנמלא הגדוד למספר אלף ומאה איש.

כשבא הסתו—מספר הקולונל פטרסון בספרו הנזכר — הלך הגדוד לבנות בית גדול, שיהיה למחסה מגשמים בחרף, ובחפרם בחורבות אחדות בכפר סעד־אל־בחר, מצאו שמה אבן שיש, ועליה היה חרות מגן דוד. כפי הנראה היתה האבן הזאת מונחת שם מזמן קדום רב. חברי הגדוד הביאו את האבן הזאת וישימו אותה בתור קמיע בבית שבנו. ומוזר לאמר — מוסיף פטרסון —

כי אעפ״י שהרבה חתיכות מהפצצות שהשליכו עליהם הטורקים נפלו מסביב הבית, בכל זאת לא נהרג ולא נפצע שום איש סביב הבית».

בסוף שנת 1915 עזבו האנגלים את גליפולי ואתם יחד שב הגדוד ונתפזר.

ע״פ התעמולה של מר ז׳בוטינסקי באנגליה הסכימה הממשלה ביולי 1917 לסדר גדוד עברי בן חמשים אלף איש. וע״פ הצעתו של מר ז׳בוטינסקי נקראה במיניסטריום המלחמה אספה מהזרמים השונים אשר בקהלה היהודית בלונדון לשמוע את דעתם. הלורד רוטשילד ישב ראש באספה זו והיו שמה גם ד״ר ויצמן, קולונל פטרסון וגם אנכי הייתי בין הקרואים. דברו בעד ונגד הגדוד הזה. היהודים האנגלים מהחוג הגבוה הסכימו ג״כ, כי היהודים ילכו למלחמה על צד האנגלים, אולם התנגדו לגדוד עברי מיוחד, בעת אשר ז׳בוטינסקי, שהיה כבר בהגדוד בתור חיל פשוט, פטרסון ועוד אחדים, חפצו דוקא בגדוד עברי מיוחד ובשם עברי. והממשלה החלה לסדר גדוד עברי בלי הגדרת המספר ונתפרסמה פקודה בלונדון־גזט בשם גדוד עברי Jewish Regiment. אז הלכו המתנגדים להשם הזה—ללורד דרבי ודרשו, כי לא יקרא הגדוד בשם הזה. הוא הסכים לדרישת העסקנים ונתן לו שם «קלעי המלך». הפקודה נדפסה בלונדון־גזט ביום 23 אוגוסט בהבטחה, שאם יזכו במלחמה, יותן להם שם וסימן עברי. לפני שיצא הגדוד מלונדון ללכת לסוטהמפטון, עבר הגדוד בתהלוכה רבתי את הסיטי לפני הלורד מאיר, שזה נחשב באנגליה לכבוד גדול.

גם אחרי הפקודה הזאת היתה מצד המתנגדים תעמולה בין הצעירים, לבלתי הכנס אל הגדוד הזה, ולכן לא הצליחו לאסוף אלא רק כחמשת אלפים איש.

אנשים אחדים מאלה שהיו בעד גדוד מיוחד ובשם עברי התיצבו לפני הלורד דרבי, שהיה אז מיניסטר המלחמה, ויבקשו אותו לתת שם עברי לגדוד הזה, אולם הוא הבטיח למלא בקשתם, אחרי שהגדוד הזה יראה הצלחה על שדי קטל.

בשנת 1919 זכה הגדוד הזה לשם רשמי «הגדוד היהודי». אבל פקידי הצבא הגבוהים, שהתנגדו תמיד לגדוד הזה, כאשר יבואר להלן, לא הודיעו זאת במשך שנה.

הגדוד הזה הלך לפלימוט, אשר אצל לונדון, ללמד תכסיסי המלחמה וביום 5 לפברואר 1918 יצאו לסוטהימפטון ויפליגו למצרים. כשבאו למצרים

המשיכו את הלמוד וביום 5 ליוני הלכו לארץ ישראל. בארץ ישראל נכנסו אל הגדוד הזה, עפ״י התעמולה שנהל ברון ג׳מס רוטשילד, עוד צעירים רבים ובתוכם מר משה סמילנסקי. וד״ר ויצמן מסר לו דגל הגדוד על יד בית הכנסת בתל־אביב.

בסרפינד אשר על יד יפו בקר את הגדוד הזה הגנרל אלנבי ויהי שבע רצון מכל סדרי הגדוד וביום התשיעי ליולי יצאו מסרפינד וילכו להרי אפרים, ששם היתה המערכה המרכזית עם הטורקים, ובחמשה עשר ליולי באו למערכה אל המלחמה אצל שכם.

במקום הזה, בעת אשר היהודים האלה באו בחפצם הטוב לעזור לאנגלים במלחמתם, נגלתה התנגדות גדולה מצד הפקידים הגבוהים במלחמה, התנגדות שנמשכה זמן רב. הקומנדיר של הבריגדה ויתר הפקידים הגבוהים היו נגד כל מה שנשא אופי יהודי. עפ״י דברי פטרסון לא נתנו להם לא בגדים ולא נעלים, כמו שנתנו לחילים הבריטים, «כאילו היו יתומים נעזבים, ושלחו אותם מפלוגה אחת לשניה כמו היהודי הנודד». פטרסון דרש, כי יחברו את הגדודים העברים הלונדוני, הא״י והאמריקאי, שכבר בא אז למצרים, לבריגאדה אחת (4 או 3 גדודים, ואז היה המצב של החילים העברים יותר טוב) ואלנבי הבטיח זאת, אבל לא קים הבטחתו.

בתשעה לאוגוסט שלחו את הגדוד לעמק הירדן. בדרך נשארו ללון אצל רם-אללה, והחלוץ העובר לפניהם הכין בשבילם בכונה מקום שהיה לפי פטרסון – כלו מכוסה אבנים, «אולי זה היה מקום הסקילה» – אומר פ. – בשנים עשר לאוגוסט עזבו את ירושלים ללכת ליריחו. פה נצטרפו לבריגאדה של הפרשים האוסטראליים בעמק הירדן ויתנו להם מקום בקצה היותר רחוק של הצבא האנגלי, שהיה היותר מסכן, ובמקום היותר חם כמו ודי־אל־מלחה. המה חפרו חפירות הגנה ונשארו ממול המחנה הטורקי אשר בעבר הירדן מזרחה, שהיה חזק כעשרת אלפים איש, במשך שבעה שבועות.

בימי 18, 19, 20 לספטמבר תקפו את הצבא הטורקי ובלילה ליום אחד ועשרים לקחו את מעברות הירדן ויתנו היכלת לפרשים האוסטראליים לכבוש את עבר הירדן. ז׳בוטינסקי היה עסוק אותו זמן במשרד הצבא המרכזי, אבל בבא הזמן לקחת את מעברות הירדן, בא אל המערכה, בחפצו לקחת חלק במערכה המסוכנת יחד עם חבריו. המלחמה היתה כבדה והמקום רע באקלימו ויותר מחצי החילים נפלו הרוגים או חולים במקום הזה.

עובדה נפלאה – אומר פטרסון – כי הצלחת הצבא הבריטי בגרוש הטורקים מא״י היתה תוצאה מנצחונם של היהודים, שלחמו נגד הטורקים במקום הזה, ששם עברו אבותיהם ע״י יהושע את הירדן, בהכנסם לארץ ישראל.

בעבודה זו עברו על הגדוד ארבעה עשר שבועות. מעמק הירדן הלכו שרידי הגדוד לירושלים ואח״כ ללוד וכשנה וחצי נשארו בצבא המשמר בארץ ישראל.

בלוד נמצאו החילים היהודים בתנאים רעים מאד בשדה ובבתי החולים, והקולונל פטרסון התאונן איזה פעמים וקולו לא נשמע. מן 14 עד 22 לאפריל, ימי חג הפסח, לא נתנו רשות לחילים היהודים להכנס בפנים העיר ירושלים. גם בביר סלם מקום משכנם היו ג״כ מקומות, שלא נתנו ליהודים להכנס. מהדברים הנוחיים ששלחו היהודים אשר במצרים לא נתנו לחילים היהודים. במצב כזה חפץ פ. ללכת ללונדון ולפי דבריו היתה מטרתו להראות לממשלה, כי באי כחה בא״י, לא רק שאינם מוצאים לפועל את הפוליטיקה הממשלתית, אלא משתדלים לעשות מהכרזת בלפור «פסת ניר», אבל הפקידים הגבוהים לא נתנו לו רשות ללכת לונדונה.

בצבא העברי היו כשמונה מאות יהודים מאמריקה, אנשים שהורגלו לשויון זכויות ולחפש אישי, ויתחילו להתלונן. ויקראו אותם למשפט הצבא ויוציאו עליהם דין קשה. ז׳בוטינסקי כתב מכתב לגנרל אלנבי ויבקש אותו לתת לו רשות לבא לפניו ולדבר עמדו בע״פ אודות מצב החילים היהודים, אך בקשתו נדחתה, ואחרי כן קראו אותו לקנטרה ופטרו אותו.

בינתים נתעוררה תסיסה בין הערבים אשר בירושלים ושמועות עברו, כי הערבים מכינים פרעות על היהודים. ולפי דברי פטרסון «אמר הגוברנר בעיר גדולה אחת לפני איזה אנשים, כי אם תהיינה פרעות בירושלים, אזי ירחיק את צבא המשמר מרחובות העיר והוא ישאר להשקיף בחלון». ז׳בוטינסקי סדר הגנה מהחילים היהודים וצעירים אחרים, כמובן, לא ללחום, אלא לשמור על היהודים, ואחרי כן כאשר באו הפרעות *) ביום הרביעי לאפריל ויהרגו כמה יהודים ויבוזו את רכושם – אסרו את ז׳בוטינסקי ושפטו אותו כמעורר לפרעות ויוציאו דין עליו לשלחהו לעבודת פרך למשך עשר שנים. ורק אחרי איזה זמן שנו את הפסק דין ויתנו לו חופש.

אלה דברי הגדוד העברי והנהגת פקידי הממשלה עמו בארץ ישראל.

---

*) אודות הפרעות ידובר להלן.

פרק ו.

נסיעה ללונדון. — משא ומתן בכתב ובעל פה בין גרינברג ולורד סיסיל. — משא ומתן בין חו"צ ברוסיה ובין הבנק בלונדון בדבר החזקת האפ"ק. — אוסישקין וצלינוב מעבירים כספים מלונדון לטובת האפ"ק. — הצעות שונות. —

במשך שנת 1915 קבלו הרבה מפקידים כספים מהמשרד הזמני הזה במצרים, ולא נשארו רק תשלומים קטנים למפקידים במספר קטן; על המלחמה עברה בינתים כשנה וחצי, והחילותי לחשוב על עתידו של האפ"ק אחרי המלחמה.

הצעתי להדירקטורים בלונדון, כי נחוץ לקרא לישיבת הדירקטוריום ולטכס עצה, כיצד למצא האמצעים שיהיו נחוצים לנו אחרי אשר תחדל המלחמה ועלינו יהיה לשוב לארצנו ולחדש עבודת הבנק. ההצעה הזו מצאה אזנים קשובות אצל ההנהלה בלונדון, ויקראו אותי לבא לשם.

בשבעה לחדש מרץ 1916 באתי לונדונה ומצאתי שמה בהיק"ב מכתב ממר הופין מן 24 דצמבר 1915, שהגיע ע"י הקונסול האמריקאי, באמצעות המיניסטריום הבריטי לעניני חוץ. במכתב הזה הודיע הופין, כי סבת סגירת האפ"ק ע"י ג'מל פחה היא לא מפני שהוא מוסד אנגלי, אלא מפני שהוא מוסד צ י ו נ י, וכי הוא בכלל מתנגד, שנתינים זרים יעמדו בראש מוסדים כספיים נכבדים. אולם בכל זאת עמדה לו נתינותו הזרה של מר הופין (הוא נתין הולנדי), כי ג'מל פחה לא רדף אותו, ומכיון שנשאר בארצנו, עלתה לו לתת עזרה כספית להתושבים בירושלים, יפו והמושבות ע"י האפ"ק, אע"פ שהיה נסגר באופן רשמי.

ראשית דבר העביר הפקדונות שהיו אצל האפ"ק משמות המפקידים על שמות אחרים, וסכומים אלה, מכיון שהיו נעברים משם אחד על השני, עברו מיד ליד כמטבע עוברת לסוחר כמו השיקים הנזכרים למעלה, והתושבים יכלו לקנות להם בממון ניר זה הדברים הנחוצים, ובזה הוקל המצב הכלכלי.

שנית, הודיע, כי אחינו באמריקה העבירו להאפ״ק מאתים אלף פרנקים לפקדון, בתנאי שהוא יתן מהכסף הזה הלואות להפרדסנים לעבודת החורף, באחריות האפ״ק. הוא נתן את ההלואות וחושב, כי רק אם לא יחרבו המושבות, יש תקוה, כי ההלואות תשובנה אחרי עבור איזה זמן. הסכומים האלה צרף האפ״ק אחרי המלחמה להחובות שהנוטעים היו חיבים לו, וישלם להאמריקאים.

והלאה הודיע הופין כי ישנן עוד דרישות תכופות המוצעות מהמפקידים ויתר התושבים להאפ״ק, וצריך לתת הלואות נחוצות בשביל החזקת הישוב היהודי, ויבקש מאת היק״ב להשתדל להשיג כספים ולהעבירם אליו.

ובהיק״ב מצאתי ג״כ חליפת מכתבים מידידינו ברוסיה, המשתדלים להשיג כספים למטרה הנזכרת, כמו שאבאר לקמן. נודע לי גם כן, כי בשביל לדעת את השקפת הממשלה הבריטית על דבר משלח כספים לארצנו, הלך מר גרינברג, מו״ל «הדזואיש קרוניקל», בתחלת חדש אוקטובר 1915, לראות את פני הלורד סיסיל, סגן המיניסטר לעניני חוץ, ולשאול ממנו, אם תתן הממשלה האנגלית רשיון להעביר כספים לארץ ישראל בשביל החזקת התושבים היהודים. הלורד סיסיל הסכים בעל פה לזה, אולם מפני שמר גרינברג חפץ, שתהיה לו הסכמתו זו של הלורד סיסיל בכתב, לכן כתב לו ב 6 לחדש אוקטובר המכתב דלקמן:

«לורד רוברט סיסיל היקר:

«בהמשך אל הראיון, שכבודך הואיל בטובו לתת לי ביום החמשי העבר, הנני לוקח לי החופש להודיעך, כי דברתי עם הדירקטור של חברת אנגליא־פלשתינה היושב באנגליה מר יוסף קובן וגם עם המנהל ומסרתי להם את השקפות כבודך, שהואלת לברר לי.

«מר קובן מציע, שהוא ילך לאמריקה במטרה להשפיע על בני דתנו, שיתנו הכספים הנחוצים להחזקת הקרדיט של החברה הזו, במלים אחרים — «להמשיך הזמן» כמו שאדוני הציע. יש בדעתו לסור בדרכו גם להאג ולראות שמה את סגן היושב ראש של האפ״ק היושב שמה, להשפיע עליו, שגם הוא יתן עזרתו בכוון זה.

«בענין זה נתעוררה השאלה, אם מתאים הדבר במצב המדיני הנוכחי, כי מר קובן, שהוא נתין בריטי, ילך לארצות שאינן במלחמה ולדרוש כספים בשביל האפ״ק, אעפ״י שהיא חברה אנגלית, אבל הלא בכל זאת היא יושבת בארץ של השונא.

«מכל מה שאמר כבודך אלי, הבנתי כי אין עכוב לזה, מפני שהכספים לא יצאו מארצנו, אבל מפני שהידידים שלי אינם חפצים לעשות שום דבר שיהיה נגד הפוליטיקה של ארצנו, לכן בקשו אותי לכתוב לכבודך בענין זה, ואנכי אהיה אסיר תודה לך, אם כבודך יודיעני דעתו בזה בהקדם האפשרי, מפני שמר קובן חושב לעזוב את לונדון בעוד יום או יומים, והוא צריך לעשות עוד איזה הכנות מוקדמות.

«בתתי לך תודתי עבור תשובתך בהקדם האפשרי הנני המסור לך וכו'».

על המכתב הזה ענה לו לורד סיסיל ביום 13 לחדש אוקטובר כדברים האלה:

«אדון מר גרינברג! הנני מצטער מאד, כי תשובתי על מכתבו מ 6 דנא נתאחרה, אבל בודאי תבין, כי הסבה לזה היו עסקי המדינה התכופים כל כך בזמנים אלו.

«מהמשא ומתן שלנו בעל פה הבנתי, כי אתה שאלת ממני, מה יהי העתיד של פלשתינה, למען דעת את הדרך היותר טובה שעל חברת אנגליא־פלשתינה בארץ זו ללכת. אנכי עניתי לך, כי במצב ההוה של המלחמה אי־אפשר לאמר איזה דברים ברורים, אלא רק זאת — כי אחרי המלחמה יועמדו ע"י הלוחמים תנאים ידועים לפני אותה הממשלה, שארץ ישראל תפול בגורלה, ובהתנאים ההם יהיה בודאי תנאי חופש הכניסה לנתיני כל הארצות הנוצריות. אחרת אי־אפשר לחשוב, ולכן אמרתי לך, כי אע"פ שהאפ"ק לא יוכל כעת להתעסק בעסקיו הרגילים לא תהיה זאת מחכמה, אם הוא יבטל את עצמו, עוד טרם שיתבררו הענינים המדיניים.

בטוח אנכי, כי מבין אתה, שאין ביכלתי לאמר לך יותר, ואני מניח את הענין הזה בידי הדירקטורים, ועליהם להחליט איזו פסיעות מעשיות צריכים הם לעשות, למען ללכת בדרך שמראה הפוליטיקא.

«בדבר נסיעת מר קובן, עלי לאמר לך, כי אם הוא חפץ לסדר אספות גדולות בארצות שהזכרת במכתבך, אזי לא אוכל לתת לו עצה אחרת, אלא לשאל את עצת האימבסדורים שלנו, בנוגע להתוצאות שתעשינה האספות האלו על דעת הקהל בארצות אלו. אם זה מתאים להשקפותיו, אזי אכתב להם, כי יקבלו את בקורו. —

בכל הכבוד המסור לך...»

על סמך המשא ומתן הנ"ל נכנס קהן בהאאג עם ידידינו ברוסיה בחליפת מכתבים ויבקש מאתם לאסף כספים בשביל לשלח אותם לארץ ישראל.

במכתבו של מר קהן מ 16 נובמבר שנת 1915 הוא כותב: «הועד הפועל הגדול של ההסתדרות הציונית (בברלין) כותב לי, כי ד״ר צלינוב הודיע להם, כי הוא יכול לאסף ברוסיה ארבעים אלף לירות הלואה להאפ״ק. מכיון שיש ביכלתכם להשיג רשיון מאת ממשלת אנגליה להעברת כספים לא״י, לכן, לפי דעתי עליכם, (על היק״ב) להעביר לעת עתה 7000 לירה לשם. תשאלו נא את היושב ראש של היק״ב ד״ר קצנלסון והודיעו לי».

בינתים באה תלגרמה בחתימת צלינוב, אוסישקין ונידיץ ממוסקבה (מ 26 לינואר 1916) כדברים האלה:

«אנחנו בטוחים להשיג ברוסיה הלואה להאפ״ק, בסכום מליון פרנק, אם היק״ב יתן ערבות. היק״ב יכול ומוכרח לעשות זאת ומחכים אנחנו לתשובתכם».

ה׳ הירש שלח תלגרמה להאג למר קהן וימסור לו תכן התלגרמה הנ״ל והוסיף לה כדברים האלה:

«אנחנו, כלומר היק״ב, נסכים לקבל עלינו אחריות בעד ההלואה להאפ״ק, לשלם במשך חמש שנים ההלואה מראשית שנת 1920, אם האפ״ק לא ישלם, ובתנאי אם קרן הקימת תסכים להחזיק את נירות הערך השונים שלה הנמצאות בהיק״ב לפקדון, עד אשר תשוחרר הערבות. אם תסכימו לזה, אזי נשאל רשות מהיושב ראש שלנו».

בשביל להבין את הדרישה של הירש להשאיר בתור ערבות את נירות־הערך של הקה״ק, נצרך להוסיף, כי מר קהן ומר סימון היו אז מנהלים את עסקי הקה״ק שעברו מקלן להאג.

קהן וסימון במכתבם מיום ראשון לפברואר הציעו לקבל מאת ידידינו ברוסיה מליון פרנק, בתנאי שמאתים אלף יהיו לעזרה זמנית לאפ״ק ושמונת מאות אלף בשביל עבודתו אחרי המלחמה, והסכימו לתת בתור ערבות את נירות־הערך של הקה״ק. אחרי קבלת המכתב הזה שאל הירש את קצנלסון בדבר הערבות של היק״ב, והוא לא נתן רשות לתת הערבות הזאת.

ביום 6 מרץ קבלנו תלגרמה מצלינוב האומרת: «מחכים אנחנו לתשובתכם בדבר ערבות היק״ב על ההלואה להאפ״ק והחלטנו להתחיל לאסף כספים. מאה אלף רובל כבר נרשמו. תוכלו להעביר כסף להופין. בבקשה להודיע לסוקולוב». ועד אשר תתבררנה התלגרמות הצעתי להדירקטור קובן, שהוא יפנה אל הממשלה לבקש רשיון להעברת כספים לארץ ישראל. וביום 31 מרץ נתקבל הרשיון להעביר 2000 לירות בתנאי, כי מהכספים

האלו ישלמו רק דמי דירה, משכרת להפקידים וסכומים קטנים להמפקידים– נתיני ממשלות ההסכמה. נתעוררה עוד שאלה מצד הנהלת היק״ב, כיצד להבטיח שהאפ״ק בא״י יוציא הכספים רק על הדברים הנזכרים, ואחרי משא ומתן בזה קבלו הדירקטורים קובן, קסלר ואנכי אחריות במכתב מיום 25 למרץ, על מלוי התנאים.

בינתים קבלנו מכתב ממר קהן (מיום 28 מרץ 1916) כדברים האלה:

המניסטר האמריקאי פה מודיע לי, עפ״י פקודת הממשלה מושינגטון, כי האדונים מורגנטאו וברנדיס מבקשים לסדר משלח 60·000 פרנק כל חדש לאפ״ק בא״י בשביל המפקידים, והאמבסדור האמריקאי בקונסטנטינופל יקבל עליו להעביר הכספים לא״י. ולידידינו ברוסיה נודע כי קצנלסון לא הרשה להיק״ב לתת הערבות הנזכרת ונקבל מצלנוב מכתב מיום 13 לאפריל שבו הוא כותב, כי הוא ואוסישקין מקבלים עליהם לאסוף ולהעביר ללונדון בשביל האפ״ק בארץ ישראל מאתים אלף רובלים, שהיו ע״פ הקורס בזמן ההוא לערך 8000 לירה, ועל הסכום הזה אינם מבקשים ערבות של היק״ב. הסכום הזה יעבירו במשך ארבעה חדשים אלפים לירה לחדש. ובמכתב שני, מיום 10 יולי, כתב לנו צלנוב, כי לבד הסכום הנזכר (8000) לירה, לקחו על עצמם ידידינו ברוסיה לאסוף סכום הרבה יותר גדול, בשביל עזרה כספית להאפ״ק אחרי המלחמה, וכבר אספו סכום יותר מרבע מליון רובלים, ומפני שהיק״ב איננו חפץ לתת ערבות, לכן החליטו להשאיר הסכום הזה האחרון בהבנקים ברוסיה. ונשאר הכסף הזה שמה.....

אחרי שהיו לנו הכסף והרשיון, העביר היק״ב שתי פעמים אלפים – אלפים לירה ליפו. בינתים נתנה הממשלה הטורקית רשיון להאפ״ק לפתח סניפיו בשביל לפרק העסקים, היינו לקבל כספים מהלקוחות, שחייבים כסף להבנק ולשלם להמפקידים. והמטבע החקית העוברת בארצנו היתה אז הלירה הטורקית בנייר, שמחירה היה שליש ואחרי כן עוד פחות מזה ממחיר הלירה בזהב, ולכן החלו לקוחותינו לשלם חובותיהם במטבע זולה זו. במצב כספי כזה באה תלגרמה ממר הופין, כי יש לו הרבה לירות טורקיות בניר ובקש שלא לשלח לו עוד כספים. ונחדל לשלוח כסף לא״י.

מחליפת המכתבים שהיה לי בזמן ההוא, מענין מכתב אחד מאת צלינוב, שבו הודיע לי, כי איש אחד, החפץ לעת עתה בעלום שמו, מנדב 150000 רובלים בשביל בנין בית לחכמים וסופרים, שיבואו לירושלים במטרה–לחקירת דברי הימים, השפה העברית והיהדות. מהסכום הזה יקציב

30000 רובלים לבנין הבית ו־120000 רובלים לקרן שפירותיה יהיו להחזקת הבית. לפני המלחמה נתנה לנו אגודת בני ברית מגרש אחד במושבה מוצא, אשר על יד ירושלים ואשר שמה נטעו הרצל וולפזון עצים והאפ"ק הוסיף לקנות שמה עוד איזה דונמים וגם בנה שמה ברכה, ואנכי חשבתי לבנות על המגרש הזה סנטוריום על שם הרצל, ולכן הצעתי להנדיב לבנות הבית על המגרש הזה. בינתים באה המהפכה ברוסיה וההצעה נשתקעה.

פרק ז.

נחיצות הגדלת הקרן של האפ״ק. — ד״ר ויצמן מנהל משא ומתן עם ממשלת בריטניה. — עסקנים מיהודי אנגליה נוטים ג״כ להתישבות יהודים בא״י. — הרצאה בדבר אמצעים לעבודה רחבה בא״י.

אחרי שסרה מאתנו הדאגה בדבר מלוי דרישות כספים לאפ״ק בארצנו, כאמור בפרק הקודם, נכנסתי במשא ומתן תכוף עם הדירקטורים בלונדון (מר קובן ומר קפלן) אודות השגת אמצעים כספיים, שיהיו נחוצים לנו, כאשר נשוב לארצנו אחרי המלחמה. מרכז המשא ומתן שלי היתה ההצעה להגדיל את קרן האפ״ק עד לשני מיליונים לירה.

באותו זמן, אם כי המלחמה היתה בעצם תקפה, בכל זאת האמינו רבים באנגליה, כי סוף סוף תפול ארץ ישראל להממשלה הבריטית, ובבית מר אחד העם פגשתי פעמים אחדות את הד״ר ויצמן, ונודע לי, כי הוא עומד במשא ומתן עם הממשלה הבריטית ומבקש ממנה עזרה מדינית להתישבות רחבה של היהודים אחרי המלחמה בא״י. עדין לא הוברר אז הדבר, באיזה תנאים תנתנה הזכויות האלו לעמנו, אבל באיזה אופן שהוא, התנהל המשא ומתן על היסוד, כי התישבות עם ישראל בא״י תהיה על בסיס מדיני גלוי לכל העמים.

ובראשית 1917 נודע לי ג״כ, כי אחדים מהעסקנים העשירים באנגליה, התקרבו אל רעיון ישוב ארץ ישראל ע״י יהודים, ויש מהם שמנהלים משא ומתן עם הממשלה הבריטית בענין זה. העסקנים האלה לא נטו אל הציוניות הקונגרסית, מפני שראו בה מפלגה העובדת בפומביות יתרה — שלא תוכל להביא תוצאות משביעות רצון, אבל חפצו לעזור להתישבות יהודים בארץ ישראל, ובפרט אם המדינה הזו, תהיה תחת ההשפעה הבריטית, שתחפוץ בהתחיה הכלכלית של הארץ.

את המשא והמתן בפרטיות לא ידעתי, אבל עפ״י ראשי הפרקים שמסרו לי ממקור נאמן היה להמשא והמתן שלהם בסיס מדיני: המה הציעו

לפני הממשלה הבריטית, כי בהתנאים שיקבעו ממשלות ההסכמה בנוגע לארץ ישראל, יכירו את הזכויות ההיסטוריות של עם ישראל על ארץ ישראל.

הידיעות האלו עודדו את רוחי ואכין בפיברואר 1917 הרצאה בדבר המצב בארצנו ותכנית לאפשריות העבודה ומסרתי אותה להדירקטורים של האפ״ק ולהד״ר ויצמן. —

וזאת היא תכנה:

«רעיון ישוב ארץ ישראל, — שיבת עם ישראל, או חלק ממנו לארץ אבותיו, היה משאת נפש כל יהודי מימי עולם ומשנים קדמוניות. — בכל דור ודור, כידוע, עשו טובי עמנו נסיונות להוציא הרעיון הזה אל הפועל בדרכים שונים. בדור הזה שאנחנו חיים בו התגלה הרעיון הזה ביסוד מושבות לעבודת האדמה בארצנו.

«הנסיון הראשון ליסד מושבות אכרים עובדי האדמה בא״י נעשה בשנת תרל״ח, ע״י אחדים מתושבי ירושלים, שהתחילו ביסוד פתח־תקוה. אחריהם באו בשנת תרמ״ב מיסדי ראשון לציון. המיסדים האלה לא ידעו ולא הבינו את העבודה הקשה ורבת האחריות שקבלו עליהם, ואם הצליחו המושבות להיות מה שהן עתה, זהו רק הודות לעזרה הגדולה, שבאה להם מהברון אדמונד רוטשילד.

«הברון רוטשילד, בלבבו הרחב וחפצו הכביר, התכון לעשות דבר גדול לטובת עם ישראל בארץ אבותיו וישלח בשנת תרמ״ג את דבריו בידי פקידיו לעזור למושבות שנוסדו אז: ראשון־לציון וזכרון־יעקב, ואף ליסד מושבות חדשות. הוא קנה קרקעות ויבנה בתים והושיב שם יהודים, ויתן להם בהמות, כלי עבודה ואמצעים לטעת כרמים, ויוזיל כסף רב ביד רחבה. מתחלת עבודתו עשו הפקידים נסיונות שונים, שעלו בדמים מרבים ואחרי שעברו כעשרים שנה החליט הברון לגמור את הנסיונות, ויקנה עוד קרקעות רבות והושיב שם את אלה מהאכרים, שהיו למותר בהמושבות הקימות, וגם הוסיף עליהם פועלים, שהתמחו בעבודתם, ומעט מעט החלו האכרים לצאת מתחת תמיכתו של הברון.

«בעת ובעונה אחת, כשצנורות הזהב של הברון שטפו על הרי ראשון־לציון, זכרון־יעקב ויתר המושבות, נמצאו ברוסיה יהודים בעלי אמצעים, שעזבו את ארץ מולדתם, וילכו להתישב על חשבונם ואחריותם בארץ ישראל. אלה שצרור הזהב היה בידם וחפצם בלבם חזק להשאר

בארץ, הצליחו אחרי הרפתקאות פחות או יותר קשות לנטוע כרמים ופרדסים, להתפרנס מהם ולפרנס על ידם פועלים רבים.

«המושבות האלו נתנו היכולת ל«הקרן קימת», ולח׳ התמיכה באודיסה, ליסד על ידן מושבות של פועלים על נחלאות מצומצמות: עין גנים, נחלת־יהודה, ובעזרת הלואות מהאפ״ק חפרו במושבות אלו בארות, יסדו מחלבות וגם נטעו נטיעות.

העבודות הנזכרות וכן החקירות שנעשו במשך זמן עבודתנו בארץ, הראו לנו לדעת, כי אמנם יש היכולת בארץ לכלכל מספר תושבים הרבה יותר גדול מאשר נמצא עליה כעת, בסעיפים שונים של התישבות, כמו למשל:

ע ב ו ד ת ה א ד מ ה ו נ ט י ע ו ת. האדמה בכלל נתנצלה ע״י עבודה רעה במשך כמה דורות, אולם ע״י עבודה משוכללת, אפשר להוציא ממנה לחם לעובד, וע״י השקעת כספים בהטבה ונטיעות אפשר לתת עבודה לפועלים וגם רוחים על הכספים המושקעים. הנה למשל — האזור אשר על שפת הים התיכון, לבד זריעות שדה וגנים, מצמיח בהצלחה ענבים, תפוחי־זהב, שקדים וזיתים. על ההרים אפשר לשתול יערות שונים הנחוצים מאד להארץ; בעמק הירדן וים המלח אפשר לגדל צמר גפן, בננים, קנה־הסוכר, קפה וטבק. ברכה רבה יש בהירדן, ירקון וקישון, וכן גם הבצות בחולה ובמקומות אחרים, שאפשר לנצל אותם ולהשקות בהם קרקעות רבות ולהנהיג עבודה אינטינסיבית שהיהודי יותר מסגל לה.

ה א י נ ד ו ס ט ר י ה. הרחבת עבודת האדמה בסעיפים השונים תוכל לתת חומר לחרושת שמן, סבון, ריבה׳ סיגרטים. חציר הפפירוס אשר בעמק החולה יוכל לתת חומר רב בשביל ניר, מחצלאות וחבלים.

ה מ י נ ר ל י ם בארצנו לא נחקרו עדיין בפרטיות. אבל ידוע כבר מחקירות מוקדמות כי ים המלח יוכל לתת מלח, אספלט, סולפור. בשכנות העמק הזה יש דיפוזיטים של פוספט, שיש בו דרישה גדולה לזבול השדות. נעשו ג״כ חקירות למצא פיטרול שנתנו ג״כ תוצאות מספיקות.

ח מ י ט ב ר י ה. כבר ידועים מימות עולם, שמחזיקים בתוכם חמרים המרפאים מחלות שונות.

ע ב ו ד ו ת צ ב ו ר י ו ת. הבנק שלנו, האפ״ק, כבר עשה חקירות שונות ע״י אנשים מומחים, בדבר יבוש ככר החולה, אשר מצפון למי מרום; נצול מי הירדן והירקון, להשקאה ולחשמל, הספקת מים וטרמוי בירושלים וביפו, מסלת ברזל בין יפו ראשון־לציון ופתח־תקוה וכדומה.

«בנוגע לתכנית עבודת ההתישבות, הנה קצרה ההרצאה הזאת מלכלכל תכנית מפרטת, ורק דברים אחדים מוציא אנכי לנחוץ לבאר פה:

«העבודה הישובית בזמן האחרון מוכיחה לנו, כי אמנם היתה נחוצה מאד עבודת הברון בשעתו להניח אבן הפנה ויסוד לכל עבודתנו באופן יותר רחב. אבל עלינו לדעת, כי כשנשוב לארצנו אחרי המלחמה, לא נוכל להוסיף לישב אנשים בלתי אמצעים; התישבות כזו איננה לפי כחה אפילו של ממשלה עשירה ואיננה מביאה אל המטרה הרצויה. את הארץ יוכלו לבנות רק אלה שמשקיעים בה כספם, מרויחים וחיים על חשבונם, אבל בשום אופן לא אלה הבאים בלא אמצעים ונתמכים מראשית התישבותם ועד סופם.

«חושבים אנחנו, כי העבודות הראשונות בהתישבות צריכות להיות עבודות צבוריות שונות ובנין חמש מאות בתים ביפו, ירושלים וחיפה. אלה יתנו לנו היכולת והאפשרות להביא אנשים צעירים, שימצאו עבודה על יד העבודות האלו. העולים האלה לא ידרשו מאתנו תמיכות, אלא יאכלו מעמל כפיהם. וכאשר יתאקלמו ויורגלו להחיים בעבודה, אזי יעברו בהדרגה ומעט מעט לעבודות חקלאיות שונות על הקרקעות, שיוטבו ע״י היזמות הקפיטליסטיות (יבוש, נצול המים וכדומה) או על יד המושבות לנטיעות, שתוסדנה ע״י בעלי אמצעים. אין לנו אלא להתחיל בעבודות צבוריות על יסודות קפיטליסטיים ולתת עזרה כספית בתור הלואות רק לאלה, שיעמדו על רגליהם באמצעיהם המה, או לאלה שיתמחו בעבודות צבוריות ויחסכו איזה אמצעים.

«שיטה כזו, — עזרה ע״י הלואות לאנשים פרטים, המתנחלים על אמצעיהם, הנהיגה כבר האנגלא־פלשתינה קומפני קודם המלחמה והצליחה בעבודתה. היא קנתה קרקעות על מנת למכר, נתנה הלואות לבנין בתים (תל־אביב אצל יפו והרצליה אצל חיפה), נתנה הלואות לפועלים לבנין בתים קטנים על נחלאות מצומצמות על יד המושבות (עין גנים, נחלת יהודה); הלואה לסוחרים לחרושת המעשה; יסדה קפות מלוה ואגודות משתפות, וכבר התחיל להתרחב בארצנו ישוב בריא, העובד על אחריותו וחי על עמלו. ע״פ שיטת עבודה כזו, לא רק שהבנק לא הפסיד כספים — כמו שיקרה כמעט תמיד במוסדים של חסד, — אלא הרוחנו כל שנה ושנה אחוזים נכונים על הקרן של הבנק, ושיטה כזו השפיעה הרבה לטוב על המצב המוסרי של המתישבים. האנשים ידעו כי המה לוקחים מהבנק הלואות על מנת להחזיר, וכל אחד השתדל לשמור על הכספים האלה, שלא ילכו לטמיון ושיהיה ביכלתו לשלם.

«שיטה כזו נחוץ להנהיג אחרי המלחמה, כמובן בעבודה הרבה יותר רחבה, ולזה יהיו נחוצים כספים בסכומים יותר גדולים מאשר יש כעת אצל הבנק שלנו.

«האמצעים בשביל העבודות השונות, ע"פ ראשי פרקים של התכנית הנזכרת, אפשר יהיה להשיג או ע"י יסוד חברה צ'רטרית עם זכיות פחות או יותר רחבות, או ע"י הגדלת הקרן של היק"ב או האפ"ק עד שני מיליונים לירה. בכסף הזה אפשר יהיה להוציא אל הפועל הרבה עבודות צבוריות, לתת עזרה כספית בתור הלואות לאנשים פרטים, שילכו ליסד באמצעיהם המה מושבות כעין רחובות, פתח־תקוה, חדרה וכדומה; לסדר על ידם פועלים ואמנים על חלקי קרקע קטנים; להרחיב קפות הלואה וחסכון ואגודות משתפות; ליסד בנק אפותיקאי בשביל הלואות לזמן ארוך בסכומים יותר גדולים ע"י אובליגציות, וגם קרן יותר קטנה בשביל הלואות בכסף מזומן בסכומים קטנים, ג"כ לארך זמן, לחקלאים ולבעלי בתי חרושת.

«הסכום הנזכר יספיק, לפי דעתי, לשנה או שנתים הראשונות, ואותו אפשר יהיה להשיג ע"י תעמולה חזקה בין היהודים (לא דוקא בין הציונים) למכירת המניות של היק"ב או האפ"ק. ואם נסדר את ההתישבות על יסודות בריאים מסחריים ולא על נדבות, — אזי ירבו האמצעים הכספיים לפי ערך מהלך עבודתנו בארצנו».

עד כאן תוכן ההרצאה.

באותו זמן נכנסתי בחליפת מכתבים עם אחדים מידידינו באמריקה ועוררתי אותם להשיג אמצעים כספיים לעבודת האפ"ק אחרי המלחמה. בתשובה על מכתבי, הודיע לי הועד הפועל הזמני לעניני הציונות באמריקה, כי ידידינו שמה עומדים לאסוף שני מיליונים דולר בשביל החזקת הישוב והרחבתו אחרי המלחמה.

אודות ההצעה הזו כתבו לי ג"כ שיינקין וגולדברג, ויבקשו ממני להודיע להם אי־אלו תכניות אודות עבודות צבוריות. כתבתי לכלם תשובות והצעתי להם תכניות מוקדמות מאלה שהיו לאפ"ק, בדבר השקאת־ירדן, ירקון, וקישון, הבאת מים לירושלים, טרמוים בערים, חמי טבריה וכדומה, כמו שבארתי בפרטיות בחלק שני מספרי זה. והיה בינינו גם משא ומתן אודות נסיעת שנים מאתנו (לאמר: אני וקובן) לאמריקה לדבר פנים אל פנים עם העסקנים שמה, אבל מסבות שונות לא יצאה הנסיעה אל הפועל.

באותו זמן נפגשתי עם הברון ג׳ימס רוטשילד, ונדבר ארוכות בדבר מצב הישוב ההוה בארצנו, והבעתי לו דעתי אודות העבודה הישובית בעתיד, אם תשאר א״י תחת השלטון הבריטי, או אחת ממשלות ההסכמה, ויבקש ממני להכין לו הרצאה בענין זה, שלחתי לו העתקה מהרצאתי הנזכרת וקבלתי ממנו המכתב דלקמן מיום 18 מרץ (1917):

«הנני אסיר תודה לך עבור ההרצאה המענינת ששלחת לי בנוגע להרחבת האינדוסטריה בא״י, קראתי אותה בעיון רב והיא השפיעה עלי הרבה מאד. היזמות הגדולות שאתה מציע, כפי הנראה יש להן עתיד טוב, אם רק יהיה ביכולתנו להשיג היכלת לגשת לעבודתנו. נקוה כי יעלה זאת בידינו בקרוב. שלך...»

פרק ח.

הצהרת בלפור והצעתי להשתמש בה בשביל הרחבת קרן האפ״ק. — הרעיון ליסד חברה צ׳רטרית. — פרטיות והתקנות של חברה זו שעבד בה בן הנדיב הידוע. —

ביום השני לנובמבר יצאה הצהרת בלפור, ואז חזרתי על הצעותי הקודמות לפני ההסתדרות הציונית, ויעצתי להשתמש במאורע ההסטורי הזה, ולעשות תעמולה למכור מניות של היק״ב, ולמלאות את סכום הקרן של המוסד הכספי הזה עד שני מיליונים לירה.

היו כנהוג עוד הצעות שונות מאת עסקנים ציונים. האחת מהן היתה לבקש מאת הפונד הבין לאומי, שיוסד אחרי המלחמה (כאלו כבר ידעו המציעים, כי יוסד פונד כזה!...) למטרת בנין הארצות שנחרבו, הלואה על סכום עשרת מיליון לירה. בכסף הזה הציעו להעביר את הערבים לעבר הירדן מזרחה, להכריח את בעלי הקרקעות בא״י שאינם מעבדים אותם בעצמם — למכר אותן ליהודים וכדומה.

אבל היתה גם הצעה נכבדה מאד, ליסד חברה צ׳רטרית ולסדר עניני הישוב על יסודות כלכליים חזקים, וכפי שאמר לי מר סוקולוב, יצאה הצעה זו מאת בית רוטשילד, והברון אדמונד חפץ שבנו ג׳ימס יעמוד בראש החברה הזו.

בסוף 1917 נעבדה עפ״י הוראת הברון ג׳ימס רוטשילד, ע״י עו״ד מומחה, הצעה ליסוד חברה ישובית גדולה בשם: «הצעה להתישבות העם היהודי בארץ ישראל ולהטבת הנהלת הארץ הזו». והנני להביא פה את תכן כל הסעיפים של הצעה זו.

א. המטרה העיקרית של התכנית הזו — להושיב את היהודים בא״י ולסדר הנהלה טובה, תחת האפוטרופסות שלהם. ראשית כל דבר הוא, כי על התכנית הזו יבא הסכם כל הממשלות ותאושר באופן בין-לאומי. ושנית, כי ההנהלה החדשה הזו צריכה לשמר על הזכיות של לא יהודים

היושבים בארץ, להבטיח חקה אחת להחיים והרכוש של כל התושבים וחפש לכל הדתות.

ב. התנאי הכללי בהצעה הוא, כי הארץ הזאת בגבולותיה תחדל להיות חלק של הממשלה העותומנית ותנתן תחת חסות הממשלה הבריטית. היא לא תהיה ארץ בלתי תלויה, אף לא תהיה חלק מנחלאות הממשלה הבריטית, אלא במצב מדיני כזה, כמו הפרוטקטורט הגדול האפריקאי, רודזיה הצפונית והדרומית, אפריקה המרכזית ואפריקה המזרחית, בנוגע להחקים הבין לאומיים.

הבקרת האחרונה, הן בענינים פנימיים והן בענינים חצוניים, תמצא ביד הממשלה הבריטית, וההוצאה אל הפועל של בקרת זו תהיה ע״פ פקודה להמועצה בהסכם להאַקט החקי לענינים חצונים. התושבים לא יהיו נתינים בריטים, אלא שתהיינה להם זכיות־חסות, כמו לכל אלה האנשים, שחוסים תחת הממשלה הבריטית, בשעה שהמה נמצאים בחוץ־לארץ.

ג. העובדה, שהבקרת תמצא בידי הממשלה הבריטית, מבטיחה החפש ושויון הזכיות לכל התושבים; בכל זאת ההצעה היא, כי בהפקודה להמועצה אשר על פיה תוסד ממשלת הארץ, יבואר באפן ברור, כי העקרים של שויון זכיות יבואו בהחלק היסודי של הקונסטיטוציה; — סדור החסות הבריטית בכל זאת איננו נותן יפה כח להמטרה העיקרית של ההצעה הזו; זה יהיה אפשר אם ממשלת הארץ תמסר לידי גוף או קורפורציה, שבאי כחה המה יהודים; שתהיה די בטוחה בענינים הכספיים ותהיה מחויבת ע״פ הקונסטיטוציה להוציא אל הפועל את הענינים הצבוריים שבשבילה נבראה.

למטרה זו מציעים ליסד מוסד שיקרא «חברת הרחבת הישוב היהודי». באי־כח המוסד הזה יהיו היהודים מארצות שונות של העולם, וינתן לה תקף וכח, רק אחרי אשר תֵּראה לפני הממשלה שתאשר אותה, שיש לה די אמצעים כספיים (התנאי הזה כפי דברי המציעים אין בו כל ספק), ושתחיב להקריב הרוחים של החברה, אם יהיו כאלה, לענינים צבוריים, לבד הרוחים הקטנים על הקרן כמו שיוקצבו בתנאי החוזה. להחברה הזו ימסרו, למטרת עבודתה, הקרקעות, המינירלים ויתר הזכיות השיכים כעת להכתר התורקי. כמו כן יהיה לה הרשות להוציא אל הפועל הצעות עבודות להשקאות, עבוד קרקעות, התישבות, דרכים וכדומה. הלאה, ינתן לה הזכות לנהל את הארץ בענינים כלליים, לבד אלו הענינים שיכנסו לסוג אלה השייכים להקיסרות האימפרילית. בשביל זה תנתן

להחברה הזכות לסדר סדרים, שיקבלו תקף, אחרי אשורן ע"י ממשלת הקיסרות הבריטית. הבקרת האחרונה תשאר בידי הממשלה ויהיה לה התקף לדחות איזה חקים שיוצעו ע"י הקורפורציה ולהוציא חקים בלתי תלויים בהקורפורציה, בנוגע למשא ומתן עם ארצות אחרות או ענינים אחרים שימצאו לנכון — ישארו בהנהלת הממשלה הפלשתינאית.

ד. לכאורה אפשר לחשב, כי שתי ההנהלות האלו תניחנה עכובים על מהלך הענינים, אבל למעשה יוקטנו העכובים האלה, עפ"י התכנית המפרטת. העובדות מראות, כי אין עכובים באופן הנהלה כזו בחברות אחרות של צ׳רטר בקיסרות הבריטית.

ולבסוף יש להגיד כי המיסדים מסכימים להתקנה הזאת, יען הם מאמינים כי יהיה ביכלתם לעבוד ע"פ הנהגה כזו.

ה. מציעים, כי ההצעה אפשר להוציא אל הפועל בתנאים אלו לערך.

1. הממשלה.

א. חסות (פרוטקטורט) בריטית תוכרז על א"י, בגבולות שכבר נשאו ונתנו אודותם.

ב. יפוי כח בהסכם אל האקט החקי לענינים חצוניים ינתן לגוברנר שתמנה הקיסרות הבריטית, וגם ועד פועל משלשה אנשים, שנים מהם תמנה הממשלה הבריטית ואחד «חברת הכשרת הישוב היהודי».

ג. להמועצה תהיה רשות להוציא חקים עפ"י פקודה, בתנאי, שחקים אלו לא יקטינו את הזכות של החברה. להגוברנר תהיה זכות הויטה וממשל עליון על החלטות של המועצה באיזה ענין, ועליו להראות את החלטתו בכתב.

ד. הענינים האמורים למטה ישארו בידי הגוברנר:

1) עניני מכס.

2) מסים.

3) מגן הארץ ע"י צבא היבשה והים.

4) בתי משפט והנהלתם.

5) המטבע העוברת לסוחר.

6) פטנטים והעתקות.

7) כל הענינים השיכים ליחוסים עם מדינות אחרות.

8) הענינים המתיחסים לדתות אחרות.

ה. להגוברנר יהיה יפוי כח לתת הלק מההכנסות של המכס והמסים

בשביל ההנהלה של הקורפורציה, להטיל מסים בשביל ההוצאות האלו וכן גם יפוי כח לתת רשיון להחברה, להטיל מסים ולגבות אותם בשביל הצרכים המקומיים.

ו. בהסכם להיסודות הנאמרים למעלה, תמסר הנהלת הארץ להקורפורציה, ועל הגוברנר לעזר להנהלה כזו עד כמה שימצא לנכון.

ז. להחברה תהיה יפוי כח לאשר חוזים ע״י המנהל שלה או פקיד אחר, בהתאם להקונסטיטוציה. אבל החקים האלה יהיו להם תקף, אחרי שיאושרו ע״י הגוברנר.

ח. להחקים הזמניים שבעת הכרזת הפרוטקטורט יהיה תקף עד שישונו באפן חקי.

ט. נחלאות הכתר, המינרלים ויתר הזכיות של הכתר, יהיו מסורים «להחברה להרחבת הישוב היהודי».

י. הממשלה וההנהלה של הארץ תסודרנה על יסוד זכויות שוות לכל הדתות, ובלי רשות להכנס לתוך המנהגים הדתיים.

יא. להגוברנר בועד היועץ יהיה רשות לקבל בידו עניני המשטרה, אם להקורפורציה לא תהיה ביכלת להחזיק סדר, וגם הרשות לסדר סיסטמה להחנוך בשביל ילדים של הורים אינם יהודים, אם ההקלות שנותנת החברה לא תספקנה לפי דעתו של הגוברנר.

יב. השפה העברית צריכה להיות השפה הרשמית.

יג. הנהלת המקומות הקדושים תסודר ע״י הסכם בין לאומי ולא ימצאו תחת החקים של הגוברנר אבל על הממשלה יהיה להחזיק לרשות הפיליגרימים והתיירים, מסלת הברזל יפו-ירושלים ודרכים אחרות למקומות הקדושים.

2. החברה להרחבת הישוב היהודי.

1. בשביל לקבוע את הנתינות של החברה – תוסד בארץ בריטניה הגדולה, ומקוים כי הוד מלכותו יסכים לתת צ׳רטר.

2. מטרת החברה היא:

א. התישבות היהודים.

ב. הכשרת ארץ ישראל.

3. מיסדי החברה יהיו באי כח היהודים מהחברה הגבוהה, וביניהם באי כח חוקיים של ההסתדרות הציונית. הכספים שידרשו לפי הצרך, יתנו בעלי כסף יהודים. המניות או זכיות אחרות בחברה יחזיקו היהודים.

4. מקוים כי החברה תוכר לחברה בין לאומית, ויפוי כח שלה יסודר עפ״י איזה חוזה, בהתאם להמצב החדש שיהיה אז בארץ ישראל. העבודה של הקורפורציה תוקל, אם היא לא תהיה חיבת לשלם מסים ע״פ הסכם בין לאומי.

5. המטרה העיקרית של החברה, הוא הענין שלתכליתו נוסדה, אבל בשביל לתת לה היכלת להוציא זאת אל הפועל, תנתן לה הרשות להכנס בעניני מסחר, — מפני שבלתי התנאי הזה יהיה קשה להרחיב האינדוסטריה. אבל מפני שהחברה איננה מיוסדת בשביל רוחים, לכן מציעים שלבעלי מניות, לא יהיה רשות לקבל רוחים יותר משלשה למאה על הקרן, בין שהרוחים האלו באו מעסקי החברה עצמה ובין מעסקי החברות שנוסדו על ידה. מותר הרוחים, אחרי נכוי סכומים נחוצים לקרן שמורה, יחולקו לשני חלקים שוים — חלק אחד לקרן המסים הכללים, תחת הבקרת של הגוברנר, והחלק השני ימסר לקרן ההרחבה של החברה מבלי לחשב זאת לקרן חדשה.

6. יפוי־כח של הקורפורציה יכלל בו:

א. הנהלת הארץ יחד עם המשטרה, הטבת המצב הסניטרי, חנוך וכדומה.

ב. התישבות יהודים.

ג. הכשרת נחלאות הכתר והמינרלים.

ד. עשית והחזקת דרכים, מסלות ברזל, תלגרף, דאר, חופים, מאור החופים ועבודות אחרות, שתביאנה תועלת להכשרת הארץ.

ה. נטיעות, השקאות והכשרת נחלאות.

ו. הרחבת המקורות המינרלים.

ז. יסוד בנקים וחברות.

ח. יסוד והנהלת חברות מסחר.

ט. בכלל: כל הדברים הנחוצים בשביל הנהלת הארץ לטובת התושבים.

7. החברה תתנהל ע״י פקיד שיקרא בשם אדמיניסטרטור. הפקיד הזה יהיה לו יפוי כח לעשות סדרים שיהיה להם תקף חקי, אחרי שיאושרו ע״י הגוברנר בועד היועץ. רצוי שהאדמיניסטרטור הזה יהיה בא־כחה של החברה בועד הפועל, ובאופן זה יהיה תמיד חבור בין החברה ובין ועד הפועל.

8. החברה תהא מחויבת להגיש כל שנה לועד הפועל חשבון מפורט, שיראה אה ההכנסות וההוצאות של השנה העברה והצעות כספיות בשביל השנה הבאה, למען שועד הפועל יהיה ביכלתו להחליט, אם נחוץ להטיל מסים; בתנאי זה יוציא הועד החקים הנחוצים לזה.

3. המק'ומות הקדושים.

1. הערים בית־לחם, נצרת וחלקי העיר ירושלים, שנמצאים שמה הקבר הקדוש ובנינים ומגרשים השיכים להדת הנוצרית עם המגרשים הנחוצים להם בשביל ישיבת נוצרים, עולי רגל ותירים,—יהיו מחוץ להנהלת הממשלה והחברה.

2. ההנהלה והבקרת על מקומות אלו ימסרו לההממשלה הצרפתית. מציעים ג"כ כי הענינים השיכים להקבר הקדוש ומקומות קדושים אחרים, ימצאו בידי ועד יועץ מבאי הכח של שלש הדתות הנוצריות.

3. משפטים השייכים לחוג הזה ימסרו לההממשלה הצרפתית.

4. בית המשפט הצרפתי והמשפט האנגלי בארץ־ישראל, צריכים לעזור איש את רעהו ולתת היכולת להוציא אל הפועל את פסק הדין של כל אחד מהצדדים.

על הפרטים של התכנית הזאת צריך עוד להיות משא ומתן מפורט, אבל חושבים, כי מכיון שהעקרים יקובלו, לא יהיו קושיים לבא לידי השואה בנוגע להפרטים.

עד כאן ההצעה ע"ד יסוד חברת צ'רטר.

פרק ט.

יסוד חברה צ׳רטרית נדחה. — התעמולה שלי להגדיל קרן היק״ב והאפ״ק.—הרצאות אודות האפ״ק להועד הפוליטי של הציונים בלונדון.— הרצאה אודות האפ״ק להממשלה האנגלית. — משא ומתן עם עסקנים עשירים. — תוצאות המשא והמתן. —

אשור החברה הזאת לא יצא אל הפועל. הסבות הנכונות לא נודעו לי עד היום בבירור. היו אחדים בין העסקנים שאמרו לי, כי היות ועוד לא הובררו תנאי ההכרזה ועוד לא ידוע איזו ממשלה תקבל את המנדט על ארצנו ובאיזו תנאים, לכן אי אפשר לאשר חברה זו. והיו אחדים שאמרו לי, כי ראשי העסקנים בהסתדרות הציונית לא חפצו ליסד חברה כזו, מפני, שביסוד חברה צ׳רטרית דורשת הממשלה בטוחות שיש די כספים להמיסדים, והיה אפוא להההסתדרות לפנות לבעלי כסף. ובתנאים כאלה תכנס כל הנהלת העבודה בארץ ישראל לידים אחרות.

ובהיותי מסופק בדבר יסוד חברה צ׳רטרית, חדשתי את השתדלותי בנוגע להשגת כספים לקרן האפ״ק, וקראתי ביום 10 לנובמבר 1917 אספה בבית מר קובן, שבה השתתפו גם מר קסלר ומר צלינוב. הצעתי עוד הפעם לעשות תעמולה למכירת המניות של האפ״ק או היק״ב.

היו בינינו אחדים שאמרו, כי עפ״י החקים המיוחדים כעת באנגליה, אי אפשר, או קשה, להוציא כרוז למכירת מניות של איזו חברה שתהיה, מפני שהממשלה חוששת, שהתעמולה למכירת אקציות של איזו חברה שתהיה, תזיק להפצת הלואות הממשלה, שהיא מוציאה לצרכי המלחמה. אנכי חויתי דעתי כי מכיון שהממשלה נתנה לנו את הצהרת בלפור, היא תבין ג״כ כי נחוצים לנו לזה כספים, והיה אם נבוא אליה בבקשה ונבאר לה, ראשית, כי הסכום שאנחנו נדרש כעת, יהיה רק לערך מיליון לירה, שאיננו נחשב כלל לסכום גדול ביחס לסכומים הגדולים שהממשלה נזקקת להם, ושנית, שעקר התעמולה שלנו תהיה לא באנגליה, אלא באמריקה והולנדיה — יש לקוות כי

נקבל את הרשיון. היתה ג"כ דעה אחת שאמרה, כי מתחילה צריכה ההסתדרות לעשות תעמולה, בשביל השגת כספים לצרכי ההוצאות הפוליטיות של ההסתדרות ונסיעת ועד הצירים. ואנכי התנגדתי גם לזה, מטעמים שאבאר להלן, ויציעו לפני לעבד מימורנדום ולהגיש הצעותי להועד הפוליטי שהיה אז ברחוב פיקדיִלי. —

בינתים היו עוד כמה אסיפות בהועד הפיקדילי ועד עסקי הבנק לא הגיעו. ורק בראשית יאנואר הצלחתי להביא את הצעותי לפני הועד הזה בתזכיר מיוחד (כפי התכן הנזכר למעלה) והוספתי לבאר בעל פה ולהראות עד כמה נחוץ כעת לסדר את הבנק שלנו באופן שיהיו לנו די אמצעים בשביל צרכי התישבות רחבה:

ברור הדבר, - אמרתי באסיפה זו — כי במצב הפוליטי הנוכחי, בודאי תכנס הממשלה עם ההסתדרות הציונית במשא ומתן אודות תכנית העבודה ואמצעים לזו; וחסרון כסף יניח מכשול גדול על דרך המשא והמתן הזה. אחדים משלנו אומרים כי נחכה עד שיבא ועד הצירים שלנו חזרה, ורק אז נתחיל לחשוב על אודות אמצעים כספיים, גם דרך זו - אמרתי - לא תתן לנו כבוד במשא ומתן שלנו עם הממשלה, אם נאמר לה כי אחרי 35—30 שנה של עבודה ישובית בא"י אין עוד לנו שום תכנית. ואם אין לנו מיליונים אחדים, הלא לפחות צריך להיות בידינו סכום נכון להתחלת איזו עבודות ישוביות וגם לענות להמפקדים, שיבאו לדרש הכספים שהפקידו אצלנו לפני המלחמה. תומ"י בבאנו לארצנו, נחוץ יהיה לנו לתת עזרה כספית להאכרים, הנוטעים והסוחרים, שכבר נמצאו בא"י; נחוץ גם כן לקנות קרקעות, לבנות בתים בשביל העולים וגם להכנס לאיזו עבודות צבוריות. ומפני שחברה מיוחדת כעין צ'רטר אין אנחנו הולכים ליסד, ולכן אין לנו דרך אחרת ודרך יותר בטוחה, מאשר לעשות תעמולה גדולה להגדיל את הקרן של היק"ב או של אפ"ק עד שני מיליונים לירות, ע"י מכירת המניות להמון וכן גם לאמידים ע"י סינדיקט.

לצרך כל העבודות שמניתי בהרצאתי, יהיה נחוץ לנו לערך מיליון לירה ויספיקו לנו לעבודות שונות וגם לאיזו עבודות צבוריות, למשך שנה שנתים. בינתים, כאשר אחינו באירופה ואמיריקה יראו את עבודתנו, שיש בה תועלת להרחבת הישוב והיא עושה פירות, יוסיפו לתת לנו אמצעים להוציא אל הפועל את יתר העבודות כמו שבארתי בפרטיות בתזכיר שלי.

שמעתי פה דעה בין עסקנינו כעת, כי ראשית מעשינו צריך להיות

יסוד קרן הכנה ואסף כספים בשביל הוצאות ההסתדרות. דעתי היא נגד הצעה זו. ראשית, מפני שאם נלך לבקש נדבות, יהיה לנו קשה לפנות אל העולם היהודי ולבקש ממנו כספים בשביל עסקי ההתישבות; ושנית, אין כל צרך בקרן הכנה, מפני שקרן הבנק כשתהיה של מליון עד שני מיליון לירות, יתן הבנק בלי שום ספק הכנסה נכונה לפי הערך, וסכום של 30.000—50.000 לירות לערך בשביל הוצאות ההסתדרות, לזמן הראשון, עד שיסתדרו הכנסותיו מהשקל, לא יהיה כלל קשה לקבל מהרוחים של הבנק. החברים התוכחו על אודות הצעותי, נשאו ונתנו ולהחלטה לא באו. ביום 4 לינואר היתה עפ״י דרישתי עוד ישיבה בבית קובן ונשאו ונתנו אודות השאלה הזו — שאלת אמצעים להאפ״ק, ואחרי אשר הראיתי את נחיצות השגת כספים לעבודת הבנק ולא רק אמצעים להוצאות ההסתדרות, החליטו לקרא אסיפה שניה ולהזמין גם את הד״ר ויצמן ומר סוקולוב.

האסיפה השניה היתה ביום 7 לינואר. הד״ר ויצמן הודיע, כי הוא הציע לפני ההסתדרות הציונית באמריקה להשיג בשביל האפ״ק 120—150 אלף לירה, וכי ברנדיס הבטיח להשיג אצל ידידיו החצי בערך. בישיבה זו החלטנו: לקרא מספר גדול של סוחרים יהודים בלונדון לאסיפה ולהציע לפניהם שיקנו מניות היק״ב או האפ״ק וליסד ביניהם סינדיקט, שיתעסק במכירת המניות, וכן גם לבקש ממניסטריון הכספים רשיון למכירת המניות בפומבי.

ההחלטות האלו לא השביעו אותי רצון, ולכן השתדלתי להביא את השאלה הזאת — הגדלת האמצעים של האפ״ק — לאסיפת הועד הפוליטי שהיתה ביום 10 לינואר. באסיפה זו חזרתי שוב על דברי, והצעתי לעשות תעמולה גדולה למכירת המניות של הבנקים שלנו. למכר את המניות של האפ״ק — אי אפשר היה, מפני שהקרן המאשרת של האפ״ק היתה מאה ועשרים אלף לירה ומאה אלף כבר נמכרו ונשאר עוד למכירה רק עשרים אלף לירה — סכום קטן מאד ביחס לצרכינו, ולבקש רשיון להגדלת הקרן היה קשה, מפני הטעם שהזכרתי למעלה. ויתר נקל היה לבקש רשיון למכירת המניות של היק״ב, שהקרן שלו המאושרה כבר, הוא שני מיליון לירה ונמכרו רק 250 אלף, לכן אמרתי בהצעתי באסיפה זו לעשות תעמולה למכירת המניות של היק״ב. ויקומו אחד העם וטולקובסקי וידברו נגד עבודת היק״ב ויבקרו כל מעשיו ודרשו לעשות התעמולה רק בשביל האפ״ק. המשא והמתן קבל צורה של בקרת חדה נגד היק״ב והדירקטורים, ולכן השתדלתי להשקיט את המתוכחים, והצעתי לעשות תעמולה בשביל מכירת האקציות של היק״ב,

בתנאי שבכסף שיכנס ממכירות אלו יקח היק״ב אקציות של האפ״ק. — הדירקטורים והועד הסכימו להצעתי ונתעוררה השאלה על איזה סכום לעשות התעמולה.

אנכי הצעתי לעשות תעמולה על סכום מילליון ושבע מאות אלף לירה (לאמר למלאות הקרן עד שני מילליונים).

אז נתעוררה השאלה בדבר קרן הכנה, כלומר כספים להוצאות ההסתדרות. אנכי הצעתי, עוד הפעם, לעשות תעמולה רק בשביל מכירת אקציות ואפילו אם נמכר אקציות על סכום מילליון אחד, אז יהיה ביכלת היק״ב לתת שלושים אלף לירה בשנה הראשונה על הוצאות ההסתדרות, עד שתסדר הכנסותיה מהשקל או ממקור אחר. וסוף סוף אחרי וכוחים החליטו לעשות תעמולה חמה בדבר קרן הכנה ולדרש מאה אלף לירה על הוצאות ההסתדרות ועוד תעמולה בשביל מכירת אקציות של היק״ב על סכום מאה אלף לירה. והד״ר ויצמן תלגרף על אדות זה לאמיריקה.

ביום 20 ינואר אמר לי מר קובן, כי הממשלה מבקשת מאת ההסתדרות להגיש לה הרצאה בדבר עבודת האפ״ק בעבר. עשיתי את ההרצאה ומר קובן מסר אותה לממשלה, ועבודה אחרת להגדלת אמצעי הבנק לא נעשתה. ראיתי כי עסקי הבנק עומדים בשורה השניה, לכן החלטתי לקרא אסיפה של סוחרים עשירים ולהציע לפניהם לעת עתה שכל אחד מהם יתן פקדון על חמש שנים להאפ״ק.

קריאת הסוחרים היהודים בעיר גדולה כלונדון דרשה איזו הכנות להתודע אודות האנשים וכתבותיהם, ובינתים באה מההסתדרות הציונית באמיריקה תלגרמה ביום 25 לינואר, (כתשובה על דרישת הד״ר ויצמן לשלח כסף בשביל האפ״ק כאמור למעלה) כי יש לה שמנים אלף לירה לטובת האפ״ק ומבקשת להודיע לה לאיזה בנק להכניס הכסף הזה. אנכי הייתי אז במשרד הפיקדילי והראיתי להם את שם הבנק, שהיק״ב עומד עמדו במשא ומתן באמיריקה, עד שהלכה התלגרמה הזו הוקטן (אינני יודע מפני איזו סבה) הסכום הזה, והעבירו להיק״ב לטובת האפ״ק 40000 לירה ובעוד זמן קצר העבירו עוד 10000 לירה, כפי הנראה הלכו השלשים אלף לירה להוצאות ההסתדרות.

הסכומים האלו היו קטנים לפי ערך הנחיצות ונשארתי לחכות ולראות מה שתתן לנו אסיפת הסוחרים והתעמולה למכירת האקציות, כנזכר למעלה.

פרק י.

משא ומתן עם הברון רוטשילד· — ההתענינות העמוקה של הברון בעניני הישוב· — סוקולוב משתדל להשיג הסכמתה של ממשלת צרפת להצהרת בלפור· — משא ומתן עם סוחרים אחדים בלונדון אודות פקדונות לאפ״ק· — חשבון כספי· —

הד״ר ויצמן ומר סוקולוב באו בחליפת מכתבים עם הברון רוטשילד והציעו לפניו, שהוא יתן ג״כ את עזרתו הכספית להבנק· בתור תשובה באה הצעה מהברון שמר קובן, מר סוקולוב ואנכי יבואו אליו לפריז לשאת ולדון בעניני עסקי הבנק· הלכנו שלשתנו לפריז, וביום 31 לינואר באנו לבית הברון· הוא קבל אותנו בסבר פנים יפות, שתי פעמים במשך שלשה ימים, ודברנו עמו בעניני הישוב ועניני הבנק·

הוא בקש ממני לבאר לו את עבודת האפ״ק בעבר ומחשבתנו אודות העבודה להבא· בארתי לו בדברים קצרים את עבודתנו בעבר ואת תכנית עבודתנו בעתיד וגם מסרתי לו הרצאה מפרטת בכתב· הוא לקח את ההרצאה ואמר: «אנכי אראה אותה להאנשים שלי».

נסבו הדברים אודות הקרן היסודית של האפ״ק, ואמרתי, כי הסכום מאה אלף לירה הוא קטן יותר מדאי בשביל עבודתנו העתידית ונחוץ להגדיל קרן המוסד ע״י הוצאת מניות חדשות. על זה אמר: הוצאת מניות חדשות הוא דבר מענין; אפשר להגדיל הקרן פה ובאמריקה· ויאמר לו מר ק· כי הממשלה הבריטית איננה נותנת כעת רשיון להגדלת קפיטלים של חברות פרטיות. אחרי שיחה ארוכה הזמין אותנו לבא אליו למחרת· כשבאנו אליו למחרת, דברנו עוד ארוכות וקצרות בדבר עניני הישוב ועסקי הבנק· הוא הראה התענינות גדולה בכל מקצעות הישוב והדגיש את חפצו הכביר לעזור לכל ענין ישובי המבוסס על בסיס כלכלי, ויבטיח לתת להאפ״ק פקדון על משך חמש שנים עשרים אלף לירות. «הכסף — אמר אחרי כן — יתן לכם בני ג׳ימס בלונדון, הוא אנגלי»·

הזכרתי לו בדבר קנין קרקעות בנגב הארץ, על זה אמר לי: לא! «יותר טוב לקנות ביפו וסביבותיה», והלאה אמר: «אנכי אוסיף לנהל עבודתי בא״י, אבל, אנכי חפץ כבר לעשות דברים כלכליים, ואעשה זאת ע״י הבנק שלכם, לי אין משלמים אבל לכם משלמים».

על ענינים קונקרטיים אחרים אי אפשר היה לדבר, מפני שבזמן ההוא היתה המלחמה עוד נטושה כלפי שומרון והגליל, ורק ארץ יהודה והריה היו בידי האנגלים.

מר סוקולוב ספר לו על דבר הסכמת ממשלת בריטניה, כי ההסתדרות הציונית תשלח צירים לארץ ישראל להתבונן אל המצב הכלכלי בארץ ולבא במשא ומתן קרוב עם הממשלה הצבאית. ויתענין הברון בנסיעה זו של ועד הצירים לא״י והציע כי בועד הצירים יהיה ג״כ יהודי צרפתי. דברו אודות הד״ר חבקין והפרופסור סילוון לוי. מכל המשא והמתן ראינו, כי הברון חפץ לחכות, עד אשר יתבררו מעשי הציונים ודרכיהם בעבודת הישוב ועד אשר ישמע מהם איזו תכניות. באמונה חזקה כי היהודי הגדול הזה, אבי ההתישבות בארצנו, יבא לעזר להתישבות רחבה, עזבנו את בית הברון. —

קובן, שהוא נתין אנגליה, לא היה זקוק לויזה בשביל לנסע ללונדון, לכן נסע בו ביום, אבל אנכי, נתין רוסיה אז, החלותי להשתדל לעשות ויזה ויעברו שני ימים בהשתדלות זו ואת הויזה לא השגתי. ויאמר לי סוקולוב, כי בעוד איזה ימים יסע גם הוא ללונדון, ואז נשיג את הויזה יותר בנקל. ונשארתי בפריז. בינתים הגיעה תלגרמה מויצמן לסוקולוב, כי ישנם דברים נחוצים בלונדון והוא מבקש אותו לשוב; בעוד יומים הגיעה עוד טלגרמה מויצמן, כי צלינוב מת ונחוץ כי סוקולוב יבא לחלק לו הכבוד האחרון. אבל סוקולוב לא נסע ובגלל זאת לא יכלתי גם אני לנסוע, וכך נשארתי עוד כשני שבועות בפריז. ואחרי הזמן הזה בא סוקולוב ויראה לי מכתב מראש ממשלת צרפת, מר פישון, שבו הודיע הסכמת ממשלתו להצהרת בלפור. הבנתי, כי בגלל זאת נתאחרה נסיעתו של סוקולוב ללונדון ונודע לי ג״כ, כי ויצמן היה נגד בקשת הסכמתה של צרפת להצהרת בלפור, וחפץ להשאיר לדורות, כי רק האנגלים המה בעלי ההצהרה לטובת עם ישראל.

בבאי מפריז ללונדון ביום 19 פברואר, ראיתי את הברון ג׳מס רוטשילד ודברתי אתו בדבר הפקדון בסכום עשרים אלף שהבטיח אביו, כנזכר למעלה. ויאמר לי באותו הראיון, כי הוא הולך בערב זה לפריז

ובבואו בעוד שבוע ימים, יקרא אותי ויתן לי את השיק על הסכום הנזכר, אבל הוא מעמיד לי תנאי, שאנכי אראה לו אז תעודה מהאפ״ק בחתימת ידי על שם מר יוסף קובן, ג״כ על פקדון של 5000 לי״מ לחמש שנים, בחמשה למאה, כמו שהבטיח לו מר קובן.

במשך חדש נובמבר החליט הועד הפוליטי למנות ועד מיוחד שיעבד את דרישותינו להממשלה והוראות להועד הארצי ישראלי. נכנסו להועד הזה מר אטינגר, קסלר, טולקובסקי. ביום 20 פברואר 1918 באה הצעת הועד הזה לפני הועד הפיקדילי, והוא דחה את כל ההצעות, מפני שבינתים נשתנו הענינים המדיניים וכל ההצעות האלו לא היה להן מקום.

ביום 25 לפברואר היתה אספת הועד הפוליטי ומר ויצמן הודיע, כי היק״א מתנגדת לעבודה של ההנהלה הציונית ויותר טוב היה אולי, לולא השתתפה ממשלת צרפת בההצהרה, שקבל אותה מר סוקולוב, כמו שהזכרתי למעלה. הלאה הודיע כי ההסתדרות הציונית באמיריקה, לא תשתתף בועד הצירים, אולם, היא סדרה משלחת רופאים עם כל הדברים הנצרכים לבתי חולים בארצנו ובקרוב יפליגו לשם.

ביום 28 פברואר וביום 4 מארץ היו שתי אספות של הסוחרים במלון קאנון סטריט בלונדון. כל אחד מהסוחרים הבטיח להכניס במשך ימים אחדים פקדונות להאפ״ק למשך חמש שנים בחמשה למאה, והותנה, כי מי שיחפץ לקבל הכסף בסוף הזמן הזה חזרה, יהיה עליו להודיע שנה אחת קודם, וכן יהיה לכל אחד מהמפקידים זכות לקבל מניות של האפ״ק.

אחרי כל האסיפות והצעות שונות בנוגע להאמצעים
בשביל האפ״ק היו לנו תוצאות אלו:

התחיבויות של הסוחרים להכניס פקדונות ע״ס	20000	לירה
מההסתדרות הציונית באמריקה	40000	»
הבטחת הברון רוטשילד	20000	»
הבטחת מר קובן על פקדון	5000	»
בס״ה	85000	»

ובכסף הזה החילותי להכין את עצמי ללכת ביחד עם ועד הצירים לארצנו.

הערה: שני הסכומים האחרונים נתאחרו לבא אל האפ״ק מסבות שונות, ואחרי כן לא היה לנו צרך בהם.

פרק יא.

המטבע העוברת לסוחר בא״י לפני המלחמה.—המטבע בעת המלחמה.—
הצעה למטבע ארץ־ישראלית. —

בין ההצעות השונות שהגשתי להדירקטוריום בחצי השני של שנת 1917 היתה ג״כ הצעה, שהבנק שלנו, האפ״ק, יוציא מטבע ארץ־ישראלית. וזה הוא תוכן ההצעה, כמו שהגשתי אותה להדירקטוריום של הבנק ולהסתדרות הציונית:

מ ט ב ע א ר ץ י ש ר א ל י ת: לפני המלחמה, כידוע, היו עוברות לסוחר בארץ ישראל מטבעות זהב, ורק אלו היו המטבעות החקיות.—המטבע היותר נפוץ היה הנפוליון הצרפתי, בן 20 פרנק, אבל היו בהיקף המסחרי גם לירות זהב אנגליות ותורקיות. העסקים היו נעשים כמעט בכל ארץ ישראל בפרנקים, ומטבעות הזהב האנגליות והתורקיות היו מתקבלות בחשבון לפי ערך משקל הזהב שלהן. היה בתורקיה גם ממון ניר, שהוציא על סמך חקים קבועים ובטוחים הבנק העותומני, וממון ניר זה התחלף תמיד במטבעות זהב בהבנק הנזכר; אבל למעות אלו היו מהלכים רק בתורקיה גופה ולא בארץ ישראל. כשפרצה המלחמה והזהב נעלם מן השוק בכל העולם, התמעט החומר היקר הזה גם בארץ ישראל, וממשלת תורקיה הלכה בדרך כל המדינות ותוציא ממון של ניר, ותביא אותו גם לארצנו. אבל ממון זה הוצא לא ע״י הבנק העותומני, אלא ע״י הממשלה התורקית, בלתי שום בסיס בטוח למעות אלו. הממשלה התורכית נתנה להממון הזה זכות מטבע חקית בחזקה, תושבי המדינה לא נתנו אמון לממון זה והיו מוסיפים לעשות עסקיהם בחשאי, ע״פ חשבון פרנק הזהב ואת שטרות הניר היו מקבלים בערכים ידועים לזהב. הערכים הללו הוקצבו במעוט ע״ו הספיקולנטים וברובם הגדול ע״י האכרים היצרנים אשר, כיתר התושבים, לא היו מאמינים בהממון הזה. לכן ירדה המטבע הזאת מחדש לחדש ומיום ליום עד כי שויה כעת הגיע רק להחלק הששי לערך.

נראה הדבר, כי השער הזה עוד יוסיף לנפול, כאשר ינצחו האנגלים, והתורקים יצאו מן הארץ. באיזה אופן שיהיה תחדל הלירא התורקית להיות המטבע החקית בהארץ ועל המנצחים האנגלים יהיה להביא אל הארץ ממון שלהם, כסף אנגלי או מצרי. אנגלי יהיה קשה להם להנהיג בארץ, מפני החשבון של עשרים שילינג ושנים עשר פינס, שהלירה האנגלית מבוססת עליהם – חשבון שאין התושבים הארצי־ישראלים רגילים בו – ונוסף לזה קשה יהיה להביא ממון ניר זה מאנגליא, מפני רחוק המקום וסכנת דרכים, ולכן, כפי הנראה, יכניסו האנגלים המטבע המצרית הקרובה לארצנו, ושיש בה היקף ממוני מסודר ומבוסס על חקים קבועים. –

אבל דוקא מפני הטעמים האלו שנוח להאנגלים להכניס ממון מצרי, עלינו, על היהודים, להתנגד אל הממון הזה ולהקדים השתדלויותינו להנהיג מטבע ארץ־ישראלית. –

חוק קים הוא, כידוע, כי לכל מדינה ומדינה נחוצה מטבע שלה, ועוד יותר מזה: – ממשלות רבות משתדלות, שמטבעות מדינותיהן לא תהיינה שוות עם המטבעות של המדינות השכנות, בכדי, שלא יצא זהב ממדינתן ע״י יחסי המסחר עם המדינה הקרובה להן. ויותר נוח לכל מדינה שהחשבונות במסחר חו״ל, יעשו ע״י העברות בשיקים, שטרות וכדומה. עם הנמוק הכלכלי הזה עלינו להתחשב. אבל לבד הטעם הזה, הנה עלינו להתבונן אל נמוקים יותר נכבדים. מצד אחד עלינו להשתדל להרחיק את ההשפעה המצרית, שתוכל לבא ע״י המטבע שלה בארצנו. ומצד שני–הנה מטבע מצרית בארץ ישראל תתן לארצנו אופי של פרובינציה מצרית, ותחליש את ההשפעה המדינית שלנו, שאליה אנחנו שואפים. מצבנו המדיני יהיה אחר לגמרי, אם המטבע העוברת לסוחר בארץ תהיה זו של הבנק העברי. ולכן עלינו להתכונן לזה מראש ולמצא דרך נכונה בהקדם היותר אפשרי, ליצירת מטבע ארץ ישראלית עם אופי יהודי ושמות עברים. והדבר הזה איננו קשה כל כך, ובפרט תחת ממשלת אנגליה, שרגילה לתת רשות להרבה בנקים בהקולוניות שלה להוציא ממון ניר, ובודאי לא תמנע הרשיון הזה מאת הבנק היהודי, ובפרט עתה, כשמקוים אנחנו, כי ממשלת אנגליא תסכים לתת להיהודים זכויות רחבות להתישבות בארצנו. וכבר נפצה הדעה בעולם הכספי והכלכלי, כי אחרי המלחמה הזו, לא ימצא הזהב בהיקף המסחר הרבה עשרות שנים, ולכן ההצעה בדבר מטבע ארץ ישראלית, צריכה להבסס על סמך ממון ניר. –

הצעתי בכללה היא אפוא, להשיג רשיון מממשלת אנגליה עבור הבנק שלנו להוציא כסף ניר עפ״י התנאים האלה:

א. כל כסף הניר שלנו יהיה בטוח בפקדון של נירות ערך אנגליים בהבנק האנגלי — והתנאי הזה יהיה מודפס על כל שטר ושטר.

ב. הבנק האנגלי, על יסוד זה, יחליף הממון ניר שלנו בבנקנוטים שלו, ולאחר שיכנס הזהב במחזור המסחר בעולם — ישלם גם בזהב.

ג. המטבע העיקרית תהיה לירה, ושויה בזהב כמו הלירה האנגלית ונחלקת לעשרה שקלים, וכל שקל לעשרה אגורות, וכל אגורה לעשר פרוטות. —

ד. כסף־ניר יודפס בסכום מספיק וימָסֵר לפקיד, שיהיה ממונה מהממשלה האנגלית, וישיבתו קבועה ביפו. —

ה. נגד כל מאה אלפים לירות בנירות ערך אנגליים, שיכניסו להבנק האנגלי לפקדון מהבנק שלנו, ימסר לנו הפקיד הממונה לכך בארץ ישראל, סכום כזה ממון ניר מהריזירבה הנמצאת תחת ידו. —

ו. ממון ניר כזה, ימסר לנו הפקיד גם נגד ממון ניר של הבנק האנגלי, הנציאונל בנק המצרי וגם שיקים משוכים מהפקידות הצבאית בארצנו על אנגליה. —

לבד ההשפעה המדינית והתועלת הכלכלית, שמטבע ארץ ישראל שלנו תוכל להביא, הנה יש בה גם תועלת רבה להבנק ולהישוב. ודי רק להזכיר כי עבור הכסף שיהיה מופקד באנגליה לבטחון הממון ניר שנפיק, נקבל רוחים כסכום שאנחנו משלמים בפקדונות. יצא מזה כי יהיו לנו כספים שלא יעלו לנו ברוחים, ואז יהיה ביכלתנו להלוות סכומים גדולים לתועלת והרחבת הישוב היהודי ברוחים נמוכים.» —

הצעה זו הגשתי להדירקטוריום בשביל הממשלה האנגלית, ואחד מהדירקטורים שלנו, נתין אנגלי, מסר אותה להמיניסטריום. אבל גם הדירקטורים וגם העסקנים הציונים האחרים היו טרודים בענינים מדיניים, ויזניחו את הצעתי. בינתים נטרדתי ג״כ בהתאמצויותי להשיג כספים בשביל האפ״ק ובנסיעתי לפריז (כאמור בפרק הקודם), אך בשובי מפריז התחלתי שוב לעורר את הדירקטוריום על הצעתי, וע״פ השתדלותו של אחד הדירקטורים הוזמנתי להמיניסטריום (ביום 23 בפברואר) והתראיתי עם הפקיד הגבוה, שהענין נמסר לידו. אנכי בארתי להפקיד (סיר ליונל אברהמס) את הצעתי בע״פ ובכתב, והיא מצאה חן בעיניו. הוא הבטיח לי, שהמיניסטריום יקבל את הצעתי וגם באר לי, שהוצאת ממון־ניר ע״י בנקים דבר רגיל הוא

באנגליה. הוא אמר לי עוד: «אין אתם צריכים כלל להדגיש, כי תכניסו את נירות־הערך לבטחון דוקא להבנק האנגלי הממלכתי; רשאים אתם להפקיד את נירות־הערך האלה גם בידי הבנק שאתם עומדים אתו בקשרי מסחר».

הוא תקן את הצעתי במובן זה, וכפי הנראה היה באמת בטוח, שהצעתי תתקבל. הוא נתן לי גם אדריסה של בית דפוס ידוע, המדפיס נירות ערך כאלה. הצעתי, לאחר שתוקנה, הוגשה להממשלה ע״י ועד הצירים, אבל מכיון שבינתים הגיע חדש מרס, זמן נסיעת ועד הצירים לארצנו, הציעה הממשלה לוה״צ לפנות בהצעתי להממשלה הצבאית בארצנו. וזוהי תשובת הממשלה מיום הרביעי במרס.

«נפקדתי לאשר את קבלת מכתבכם מ־27 לפברואר ביחד עם ההצעה בדבר מטבע ארץ ישראל. וצוויתי לענות לכם, כי ההצעה שלכם נבחנה ע״י הדפרטמנט השייך לזה והוא מצא, כי טרם שיקבלו איזו החלטה בענין זה, עליו להתודע אודות השקפת הפקידים הצבאיים בפלשתינה על תכנית זו. ומפני שהדירקטורים שלכם הולכים לפלשתינה כמו שהודעתם לנו במכתבכם הנ״ל, ולכן אין כדאי הדבר להכנס בפרטיות בענין זה. כאשר יבואו הדירקטורים שלכם לפלשתינה, המה יכנסו במשא ומתן בענין זה, עם הפקידים הצבאיים שמה».

וכשבאנו לארץ ישראל כבר הביאה הממשלה הצבאית כסף מצרי, והממשלה המקומית, שלא היתה מרוצה כלל מהצהרת בלפור, דחתה הצעתנו....

בחדש מאי 1918 כבר החלו העסקים להתרחב ביהודה וכבר נכנסו לארץ ממון מצרי בסכום גדול. אבל ממון ניר זה היה במטבע גדולה וחסרו מטבעות קטנות. עבדתי הצעה בדבר הוצאת ממון ניר של חמשה, עשרה, עשרים וחמשים גרוש מצריים ע״י האפ״ק ומסרתי את ההצעה הזו בחדש מאי לועד הצירים להגישה להממשלה ולהשיג הרשיון לזה בשביל האפ״ק, אבל גם אז דחתה הממשלה את הצעתנו, ותדרש מאת הבנק הנציונלי מצרי להוציא ממון ניר בסכומים קטנים, וישטף הבנק המצרי את ארצנו בממון ניר שלו.

בשנת 1920, כשבא סיר הרברט סמואל לארצנו, נכנסתי עמדו עוד הפעם במשא ומתן בדבר נתינת רשות להאפ״ק, להוציא מטבע ארץ ישראלית. הוא הסכים בפרינציפ להצעתי, שנחוץ מטבע ארץ ישראלית, להחליף בו את המטבע המצרית, אבל דעתו היתה, כי נחוץ לזה ליסד דפרטמנט מיוחד בהמינסטריון של המושבות בלונדון, שהוא יוציא את המטבע הזו. נכנסתי עמדו במשא ומתן במכתבים. במכתבי מ 19 מרץ 1920 הראיתי לו החסרונות,

שיהיו אם הוצאת ממון ניר, תהיה ע"י דפרטמנט בהמינסטריום, ונגד זה ההקלות שיהיו להעברת כספים, כאשר הפעולה הזאת תהיה בידי הבנק שלנו, אבל סיר הרברט נשאר בדעתו.

יוכל להיות, כי הוא לא הסכים להוצאת ממון ניר ע"י האפ"ק מחשש פן לא יסכימו לה הערבים. וככה לא יצאה אל הפועל הצעה זו, מפני שאחרנו להשתדל בהשגת הרשיון בחדשים האחרונים של שנת 1917, כשהכינותי את ההצעה שלי מיד אחרי הצהרת בלפור וטרם שנכנס הצבא הבריטי לארצנו, בשעה שהענין הזה היה תלוי בהממשלה בלונדון. —

* * *

יחד עם ההצעה הנזכרת בדבר הוצאת ממון ניר ע"י האפ"ק, הצעתי גם כן לשנות את שם האנגלא פלשתינה קומפני ולקרא אותו בשם אנגלא־פלשתינה בנק, וגם להביא איזה שנוים בתוך התקנות של הבנק, הנחוצים לפי המצב ההוה של עבודת המוסד הזה. על דבר השנוים הנחוצים האלה חזרתי במכתבי מינואר 1921 והצעה זו נשארה בלא תוצאות. — נשארה בלא תוצאות גם הצעתי שמסרתי בשנות 1923–1924 לאשר את המוסד הכספי הזה שלנו ע"פ חקי ארץ ישראל, שהיה נחוץ וגם נכבד כעת מפני טעמים רבים.

פרק יב׳

הצעה לאוסישקין להשתתף בועד הצירים לא״י... מדיניות ומעשיות. — נחוץ לבוא לארצנו במעשים ולא בהכרזות. — באיזה אמצעים כספיים
(מכתבי למר. אוסישקין, לונדון, ינואר 1918). —

«באלו הימים שלחתי לך טלגרמה כדברים האלו: «השתתפותך בועד הצירים נחוצה מאד, איעצך לעשות כל מה שיהיה ביכלתך לבא בהקדם האפשרי ללונדון».

אינני יודע אם בשעת חירום זו, באה הטלגרמה לידך, ומסופק אנכי אם יבא המכתב הזה לידך. אולם—אולי יבא? הבה אבאר לך את כונת הטלגרמה הזו, או במלים יותר ברורות — הבה אבאר לך את אשר בלבבי, את אשר לוחץ את לבבי.

חברי ועד הצירים המה כלם אנשים נכבדים ויש בהם גם מלומדים. אבל רואה אנכי בהם, את אשר ראיתי במשך כעשרים שנה לפני המלחמה בהעסקנים הציונים... כיצד להביע לך את אשר בלבבי בדברים קצרים?—ירא אנכי פן מדיניותם עולה על מעשיותם! אבל הקיצור הזה לא מספיק, הנה אבאר לך את אשר מרגיז אותי...

הנה זה כמה חדשים, שהנני משתתף לעתים קרובות באסיפת הועד הפוליטי המקומי, המתאסף במשרד הפיקדלי, ורואה אנכי בו מדיניות ומדיניות, אבל מעשיות — לא כלום.

הנה אנכי עבדתי פרוגרמה לעבודתנו הראשונה בארצנו. פרוגרמה שלי אומרת, כי ראשית עבודתנו בארץ־ישראל, צריכה להיות בנין 500 בתים בירושלים, יפו וחיפה. אחרי־כן, מכיון שיש לנו בהאפ״ק כבר תכנית מוקדמת לבנין תעלות מים בירושלים וביפו, טרמוים באחת מערינו; מסלת־ברזל צרה בין ראשון־לציון ופתח־תקוה; נצול מי הירקון בשביל השקאה ואלקטריות; יבוש חולה ונצול מי־מרום ג״כ למטרות כאלו; חמי טבריה וכדומה, ולכן נחוץ בבאנו לארצנו להתחיל באיזו עבודות.

ולעבודות אלו יחד עם עבודות אחרות די בשנה הראשונה כמיליון לירה. ומכיון שאי־אפשר להתחיל הרבה בפעם אחת, לכן יספיק בפעם הראשונה גם חצי מיליון. התוצאות של תכנית כזו, אם תקובל, נראות לעינים.

אם נתחיל תומ״י בבאנו בעבודות צבוריות אלו, או אפילו באחדות מהן, אז יהיה ביכלתנו להביא פועלים, אומנים, משגיחים ולהגדיל מספרנו בארץ; הממשלת תראה, כי עושים אנחנו עבודה המביאה תועלת ותהיה לעזרתנו; בעלי הכסף מעשירינו, כשיראו שיש עבודות קפיטליסטיות, ולא רק תמיכות ונדבות, יבאו להשתתף בבנין ארצנו. ולהשיג את המליון לירה הצעתי לעשות תעמולה באמריקה בשביל מכירת שני מילליונים אקציות של האפ״ק או היק״ב. ואם לא יעלה למכור שני מילליונים, אולם כמה שנחוץ לנו נצליח למכור בודאי. —

את התכנית לעבודתנו הגשתי ג״כ לג׳ימס רוטשילד ובמכתבו אלי מן 18 מארץ שנה העברה הוא אומר, כי הוא מסכים מאד לתכנית זו. אבל ההסתדרות הציונית לא שמה לב כלל להצעתי, ואפילו לא דברו עליה, וכל מגמתם והשתדלותם כעת, הוא לעשות תעמולה בשביל להשיג מאה — מאתים אלף לירה להוצאות ההסתדרות...

אנכי הצעתי ג״כ לבקש מהממשלה רשיון להאפ״ק להוציא ממון ניר. כידוע הרבה בנקים, העובדים ע״פ תקנות המאושרות מהממשלה במושבות האנגליות השונות, מוציאות ממון כזה, ובודאי נשיג גם אנחנו הרשיון הזה. ואיזו השפעה חמרית ומוסרית תהיה זאת, אם נבוא לארצנו במטבע שלנו, ומטבע עברית! אבל גם הצעתי זו, שהכינותי אותה בפרטיות עוד באוגוסט שנה העברה והגשתי אותה בכתב להבנק שלנו ולויצמן ודברתי עליה בפרטיות גם עם סוקולוב ואחרים — הצעתי זו נשארה בארכיון המשרד הפיקדילי.

לפי דעתי, שבארתי אותה לפני אחדים מחברי הועד הפיקדילי, לא צריך לעשות פומבי גדולה להצהרה הבלפורית. נחוץ להתחיל בעבודה מעשית, להביא אנשים במספר רב, כפי האפשרות וכפי ערך העבודה שתהיה לנו, לבא במשא ומתן עם גדולי הערבים ולתת להם טובת הנאה מעבודתנו ואז, אחרי זמן ידוע, כשתהיה הנחיצות לזה, נגלה את דעתנו. לא אוכל לברר לך דעה זו לכל פרטיה, אבל עיקר אחד נכבד צריך להיות לפי דעתי נגד עינינו: נחוץ לבא אל הארץ בעבודה פרודוקטיבית ולא רק בהצהרה הבלפורית. אבל מכיון שאנכי רואה, כי לעבודה מעשית אין מתכוננים כלל, ונגד זה עושים פומביות גדולה להצהרה, ירא אנכי פן יבאו בפומביות זו גם לארצנו... ובארצנו נחוצה רק עבודה ולא פומביות!

ועוד דבר נכבד: הנני יושב זה כשתי שנים בלונדון. בקיץ האחרון, כשהתחילו לדבר אודות השגת זכיות בארצנו ע״י הממשלה האנגלית, נודע לי מאנשים אחדים; כי גם אחדים מאדירי הכסף והעסקנים מאחינו מתענינים בזה. ארץ ישראל, מדינת יהודים מהשולטן — זה דבר מה שאיננו לפי רוחם. אבל ישוב יהודים במושבה אנגלית, פרוטקטורט של מדינה זו — «מדינתנו»— זהו ענין השוה לאנשים אלו. והעסקנים שלנו אינם משתדלים כלל לרכוש את האנשים האלה. —

הלא כסף נחוץ לנו, כסף הרבה! יש אחדים מאילי הכסף שמסכימים ליסוד חברה שרטרית, ועפ״י פקודתו של גימס רוטשילד הכינו כבר נוסחא של שרטר, שהעתקה ממנה נמצא בידי, וכפי שאמר לי מר סוקולוב, חפץ הברון שלנו ג״כ בחברה כזו, ומישהו שמע רמז ממנו, כי הוא חפץ שגימס יעמוד בראש חברה כזו. וכסף וסדר, הלא יתנו לנו רק האנשים האלה, ולא העם.

אין אנחנו חפצים ללמוד מהעבר מאומה. הרצל פנה מראשית עבודתו רק להעשירים בפריז ולונדון; ידוע הדבר ג״כ כי המה נטו אזן קשבת להצעתו, אלא שהרצל דרש מהם עבודה מהירה, מפני שהוא האמין, שאפשר להוציא את רעיון תחית הארץ ע״י יהודים אל הפועל במשך איזה זמן קצר; באמונתו הגדולה בצדקת רעיונו, הרשה לעצמו לדבר עמדם דברים כאלה, שאין עשירים יכולים לסבל, ובתנאים אלו דחו אותו או הוא דחה אותם. כל זאת הלא סוד גלוי הוא ובפרט פה בלונדון. וילך הרצל להעם ומה השיג? במקום שני מיליונים לירה השיג פחות ממאתים אלף שעלו עליהן הוצאות שלושים אלף! ועתה חוזרים גם עסקנינו על השגיאות שנעשו: את העשירים והעסקנים הגדולים, שיש להם השפעה גדולה על רבי המלוכה, המה עוזבים והולכים אל העם, ועוד בתקופה זו, שעמנו בהרבה מדינות נמצא במצב כלכלי רע.

גדול הוא הכח של ויצמן אצל הקבינט האנגלי, אבל בכל זאת שמעתי אותו מתלונן, כי בשעה שהוא צריך לדפוק על הדלת להכנס לפני ולפנים, הנה מונטגו כבר יושב שמה בקבינט ומניח עכובים על דרכו...

אמת הדבר, כי העסקנים האנגלים מאחינו, ואולי גם אלה אשר באמיריקה, לא יסכימו לשבת על הקונגרס ביחד עם באי־כח המפלגות השונות אצלנו, באמרם, כי אין באי־כח אלו נושאים או מבינים האחריות שנושאים עליהם. אין בדעתי להתוכח בענין זה במכתבי—אבל הלא עלינו לראות את המעשים בשנים שעברו וללמוד מהם.

על שני דברים עקריים עלינו לעמוד, אחד בחיוב ואחד בשלילה: נחוץ לנו כסף ועסקנים גדולים ולא נחוצה לנו—הפומביות.

הנני כותב לך, ידידי, והנני חוזר על מה שאמרתי וכתבתי לפני ארבעים שנה, כשבאתי מארץ־ישראל, ומה שאמרתי וכתבתי לך בהיותי בארצנו לפני עשרים שנה: לא בנדבות נבנה ארצנו, בלתי אם ע"י עבודה קפטליסטית. והלאה – לא ברעש ה׳ בלתי אם בקול דממה דקה.

והנני קורא אותך לבא לעמוד על המשמר בשעה גדולה זו. ושלום.

פרק יג.

נשף פרידה לועד הצירים. — שמות החברים. — סילון לוי מצטער על החיאת השפה העברית. — ברומה, טרנטה ועל אנית מלחמה. — באנו לאלכסנדריה של מצרים. —

ביום 2 מארץ, מוצאי שבת קדש, היה נשף פרידה לועד הצירים. נאמו ויצמן, סוקולוב וגם הקפיטן ארמסבי גור, שהממשלה צרפה אותו לועד הצירים. הוא דבר באהדה גמורה להציוניות ואמר, כי הממשלה האנגלית, חפצה באמת לבנות ארץ יהודית לעם ישראל. הקרקעות שאינן נעבדות נחוץ למסר ליהודים, ולהראות ליהודים הדרך לסדור יחוסים טובים עם הערבים, ולהערבים — כי היהודים לא באו ללחץ את רגליהם.

ויצמן באר, כי אמנם כעת רואה העם האנגלי בהערבים דבר שיש בו ממש, כח אקטיבי הנחוץ לו, אבל אחרי המלחמה ישארו הערבים כח פסיבי והיהודים ישארו תמיד כח אקטיבי להאנגלים. ולא רק היהודים בארץ ישראל, כי אם היהודים שבכל העולם. ולכן מסכימים אנחנו כי כעת נסתפק בהקרקעות שאינן נעבדות, אבל אחרי המלחמה, חפצים אנחנו, שתהיה לנו רשות ויכלת לקנות קרקעות בכל הארץ.

— ומה תאמר אל הערבים כעת?—שאל ארמסבי גור.

— נאמר, כי חפצים אנחנו בארצנו. ארצנו היא!—ענה ויצמן.

* * *

לועד הצירים נכנסו: הא׳ ויצמן, הברון ג׳ימס רוטשילד, מר יוסף קובן, ד״ר אידר וליאון סימון. נספחו אליהם בדרך לא רשמי מר אהרן אהרנסון ובפריז נלוה אל הועד הזה מר סילון לוי. אנכי הלכתי לארצנו עם הועד בתור דירקטור של חברת אנגלא פלשתינה, וברומה נמניתי לחבר הועד הפיננסי. בהפקודה שהממשלה נתנה בידי ארמסבי גור הנזכר למעלה נאמר, כי הקפיטן הזה נספח אל ועד הצירים בשביל להתבונן להעבודה הציונית ובנין האוניברסיטה.

וביום הראשון, 3 במרץ, יצאנו כלנו לארץ ישראל דרך פריז, רומה וטרנטה אשר על שפת הים התיכון.

כמו שהזכרתי למעלה, הביע הברון רוטשילד חפצו, כי לועד הצירים יכנס גם יהודי צרפתי, ונקראו בשמות שני אנשים — ד״ר חבקין וסילון לוי. עוד בהיותנו בחדש פיברואר בפריז, בא מר סוקולוב במשא ומתן עם הד״ר חבקין בדבר הצטרפותו לועד הצירים, ופעם אחת בא הד״ר חבקין אל המלון שישבנו שמה (מר סוקולוב ואנכי) והמשא ומתן בענין זה נמשך בפָני. הד״ר חבקין דבר ארוכות אודות תנועת חבת ציון והתנועה הציונית, ויהלל מאד את התנועה הראשונה, ויחלל את התנועה האחרונה, וידבר סרה במנהליה וגם בהד״ר הרצל. ולבסוף הודיע דעתו כי הוא לא ילך עם ועד הצירים.

אחרי הדברים האלה נכנס מר סוקולוב במשא ומתן עם מר סילון לוי, וגם הוא לא הסכים באותה שעה ללכת, ויחדש מר סוקולוב את הצעדים אתו בפעם השניה, בהיותו בפריז בדרכנו לארץ ישראל, בחדש מרץ, ואחרי משא ומתן ארוך, הסכים ללכת עם ועד הצירים, ויצטרף אלינו על תחנת מסלת הברזל בפריז בדרכנו לרומה.

במקרה נכנס סילון לוי אל התא בעגלת מסלת הברזל, שאנכי ישבתי בה. נתודענו איש אל רעהו ובמשך הנסיעה דברנו על אודות ישוב ארצנו, וראיתי, כי הוא אין לו כל השגה על אודות הרעיון הציוני ושום ידיעה אודות ארץ ישראל. בדרך, ואנכי החזקתי בידי תנ״ך ובהביטו בו אמרתי לו, כי בלשון זו אנחנו מדברים בארץ ישראל.

-כך ? — שאל והוסיף — חבל כי הולכים אתם להחיות את הלשון הזו, שהיא כבר מתה!...

בינתים נכנס אל התא גם הברון ג׳ימס ועוד אחדים ונכנסו בשיחה ארוכה ווכוח על אודות השפה העברית, וסילון לוי, הפרופסור ה י ה ו ד י להשפה הסנסקריטית, נשאר בדעתו, כי יש להצטער על תחית השפה העברית...

ברומה ישבנו שלשה ימים, והד״ר ויצמן נכנס במשא ומתן עם העסקנים היהודים בעיר זו, וגם עם אחדים מרבי הממשלה, וביום השנים עשר באנו לטרנטה. באותו זמן היו משוטטות הרבה אניות גרמניות מתחת לַמים בקרבת החוף, והיינו נאלצים להשאר איזה ימים בעיר זו. הקפיטן ארמסבי גור, שהיה ראש האורחה שלנו בנוגע לענינים מדיניים, בזמן ההוא, זמן המלחמה, לא מצא לנכון בשבילנו להשאר בעיר ויביא אותנו אל מחנה הצבא האיטלקי, אשר מחוץ לעיר, ויאמר להשאיר אותנו שמה איזה ימים. מפקדי הצבא הנזכר קבלו אותנו

בסבר פנים יפות וגם כבדו אותנו בארוחת הבוקר. אבל אחרי כן נמלך מר ארמסבי גור ויביא אותנו על אניה אחת שעגנה בחוף.

והאניה הזאת היתה אנית מלחמה שהובילה חמרים שונים בבטנה ופקידים וקצינים בתאיה למעלה, ובין הפקידים האלה נתנו מקומות גם לחברי ועד הצירים וגם הראו לנו מקומות סירות ההצלה, ולכל אחד מאתנו מספר הסירה ומספר המקום וגם חגורות, לכל צרה שלא תבא. ואמנם הסכנה היתה גדולה אז מהאניות הגרמניות, ששטו מתחת למים, ובפרט בפנות השמש ובבקר השכם, בשעה שהאניות הגדולות לא יכלו לראות את אניות החבלה מפני קטנותם ואלה האחרונים יכלו לראות את הראשונים.

במשך ישיבתנו על האניה הזו ונסיעתנו, נדברו כמובן חברי ועד הצירים אודות מטרת נסיעתם, ופלוג הדעות נגלה בין הד״ר ויצמן ובין הברון ג׳ימס בנוגע לתכנית העבודה הפוליטית והמעשית. וזאת היא היסטוריה עתיקה, שנשארת תמיד חדשה, — בין דעתם של אלה שכל תקוותיהם היא עבודה בתוך העם באופן דימוקרטי ע״י אסיפות והכרזות, ובין אלה האומרים, כי פעולות גדולות ובנינים נכבדים, יוכלו לצאת אל הפועל רק בעזרת כספים רבים וע״י עבודה תמה וחשאית.—

בשבעה עשר לחדש מרץ באו שלש אניות מוקשות, אחת אנגלית ושתים יפניות, ותפליג האניה שלנו ביחד עם עוד אניה אחת, שהיתה מלאה אנשי צבא אל ים התיכון, כששלש אניות המוקשות שומרות עלינו.

ביום העשרים באנו לאלכסנדריה, ופה כבר חכתה לנו פגישה גדולה ונהדרה מאת ציוני אלכסנדריה והעסקנים העשירים מתוך אחינו בעיר זו.

פרק יד.

פגישתי עם נוטעים אחדים בקהיר.—ועד הצירים נותן גם הלואות מכספי האפ״ק. — התיעצות ועד הצירים עם באי־כח המושבות. — ההחלטות בדבר סדור החובות של האכרים להאפ״ק. —

בסוף מרץ 1918, כשהייתי עם חברי ועד הצירים בקהיר, פגשו אותי שני אכרים מפ״ת, מר פסקל ומר גולומב, ויבארו לפני את המצב הכלכלי של המושבות בכלל, ואת מצב הנוטעים והנטיעות בפרט, ויציעו לפני, שהאפ״ק יתן הלואות (לירה — שתי לירות) על עבודת הפרדסים. ועניתי להם, כי האפ״ק, כידוע, עמד תמיד לעזרת המושבות בהלואות שונות, ובודאי יתענין גם כעת, כאשר אבא ארצה ישראל. הבנתי מהם כי יבאו בהצעותיהם לפני ועד הצירים, ולכן אמרתי לחברי הועד: רואה אנכי, כי האכרים הנמצאים פה חפצים לפנות אליכם בבקשת הלואה, ואמנם נחוץ יהיה לעזור לכל האכרים במושבות, אבל בשביל זה נצרך לנו מקודם להיות ביפו, לחקור ולדרוש המצב, כמה, אימתי, באיזה סכומים ולמי נצרך יהיה לתת הלואות, ובפרט צריך יהיה בזמן נתינת ההלואות החדשות, לסדר את החובות הישנים, שהאכרים חיבים להאפ״ק. עצתי שלא להבטיח איזו הלואות עד שנבוא ליפו. על זה ענה לי הד״ר ויצמן: אנחנו רק שומעים, אבל אין אנחנו מבטיחים.

בינתים הלכתי לאלכסנדריה לחוג חג הפסח בחוג משפחתי, שגורשו מארץ ישראל וגרו בעיר זו, והאכרים פנו לועד הצירים ויבקשו ממנו הלואה «לעבוּד הפרדסים». וישלח זה האחרון תלגרמה ליפו אל האפ״ק: «תשלמו ביום הרביעי, 31 מרץ, חמשת אלפים לירה לפרדסני פתח־תקוה». מר הופין גם כן לא היה באותו זמן ביפו והמנהלים של הבנק, שהורגלו לתת הלואות ע״פ סדרים ושטות מעשיות — לדעת למי לתת ההלואה, על איזה תנאים וכדומה, — לא יכלו להבין פקודה כזו, לתת הלואה בפעם אחת חמשת אלפים לירה, דוקא ביום הרביעי 31 מרץ, בשעת שהמה מחכים

לביאתי ליפו, ובפרט פקודה סתמית כזו לתת להפרדסנים, בלתי קריאת האנשים בשמותיהם – לא שלמו הסכום הזה וישלחו תלגרמה לקהיר לשאול לשמות הלוים והתנאים, ובינתים באתי ליפו עם ועד הצירים.

ביום 5 אפריל 1918 באו אלי אל הבנק ביפו הקולוניסטים מפ״ת וידרשו הסכום חמשת אלפים לירה, שהבטיח להם ועד הצירים ועוד התלוננו על אשר לא נשלם להם הסכום הזה ביום 31 מרץ, כפקודת ועד הצירים. אנכי אמרתי להם, כי אנחנו יכולים לתת הלואות חדשות, רק אחרי אשר נסדר החובות של הקולוניסטים להאפ״ק מלפני ובעת המלחמה, ונסדר תנאי התשלומים. וילכו הקולוניסטים לועד הצירים לקבול עלי, על שאינני מקים הבטחת הועד.

ביום 7 אפריל באו אל הבנק חמשה חברים מועד הצירים וביניהם גם אחד הדירקטורים של הבנק וידרשו מאתי לתת הסכום חמשת אלפים לירה בלי תנאים, באמרם, כי ההלואה הזו היא על חשבון ועד הצירים. היינו מוכרחים, מפני כבוד הועד, למלאות דרישתם ונשלם להם הסכום הנזכר בלי תנאי התשלום.

אחרי המעשה הזה השתדלתי לבאר לפני חברי ועד הצירים, כי אם יוסיפו להכנס אל עסקי הלואות, מבלתי שאול את פי ההנהלה של הבנק, יביאו רעה רבה על עסקיו, מפני שרבים מתושבי הארץ כבר יודעים, כי רק הלואות מהבנק נחוץ לשלם, אבל הלואות מועד הצירים יש רשות לשלם... ויסכימו לדברי. וביום 19 יוני הזמינו את מר הופין ואותי לדבר בדבר התכנית לסדור חובות האכרים והודיעו לנו באותו מעמד, כי עומדים המה על נקודת מבט כזו, למנוע איזו השפעה שהיא על עסקי הבנק, מצד איזה איש או איזה ועד חוץ מהדירקטורים.

זהו בנוגע לכספי הבנק, אבל בנוגע לכספי הנדבות, האמינו חברי ועד הצירים, כי כספים כאלו יבואו בסכומים רבים, וכי הכספים האלו אפשר להוציא בלא זהירות מיוחדת. ובמצב רוח זה אמרו לנו, כי ידידינו באמריקה הבטיחו לתת להאפ״ק 80000 אלף לירה, ומפני שעד עתה העבירו רק ארבעים אלף, ולכן ידרוש הועד מהם עוד ארבעים אלף לירה, שישארו בהאפ״ק לפקדון עולמי, בלא רוחים ומהכסף הזה תנתינה הלואות להאכרים לעבודת הפרדסים על משך מ־5־ עד 20 שנה, והרוחים מהפקדון הזה, ישמשו להוזלת הרוחים להאכרים על כספי האפ״ק.

ביום 20 יוני היתה עוד הפעם התיעצות ועד הצירים עם הנהלת

האפ״ק, וע״פ הזמנת ועד הצירים השתתפו בישיבה זו גם חברים אחדים מועד התאחדות המושבות (מר אייזנברג, ליובמן, מאירוביץ וזיגר) ודברו אודות סדור החובות של האכרים להאפ״ק – החובות הקודמים לפני ובעת המלחמה וכן ההלואות החדשות שאחרי המלחמה – ואחרי משא ומתן בינינו החלטנו:

א. את כל ההלואות שנתן הבנק עד המלחמה, בשנות המלחמה וגם אלה שינתנו כעת להפרדסנים להטבת והחזקת הנטיעות, יחברו בחשבון אחד של כל אכר ואכר, לחוב אחד, ביחד עם רוחים (על החובות בקפת־מלוה 6½ אחוזים ועל יתר החובות 9% למאה), ואחר החבור הזה יאריכו התשלומים על זמן עד עשרים שנה בשבעה אחוזים למאה, בתנאי לשלם כסף הקרנות והרוחים בחלקים שוים כל שנה, כנהוג בבנקים האיפותיקאיים.

ב. ועד הצירים ישתדל להקטין לפרדסני פתח־תקוה ערך הרוחים בחשבונות הנזכרים בכעיף הקודם, ולמען שלא יפול ההפסד ברוחים על האפ״ק, יכניס ועד הצירים להאפ״ק פקדון בלי רוחים, בסכום כזה שיספיק לכסות ההפסד שיהיה להאפ״ק בהעברה זו.

ג. האפ״ק יוַתר על הערבות ההדדית שהיתה נהוגה עד עתה בקפת מלוה ואגודות משותפות, ובתנאי שכל אכר ואכר יבטיח את החוב המאוחד שלו על ידי האיפותיקה בספרי הנחלאות של המושבות, ויאשרו באופן רשמי, אחר שיסודרו הקושנים הרשמיים של כל תושב ותושב בנחלאות היהודים במושבות, שרשומים כעת על שמות שאולים.

ד. ועד התאחדות המושבות מבטיח בשם האכרים, כי כל אחד ואחד מהם יבוא אל הבנק בלא אחור, לסדר חשבונותיו ולעשות עם הבנק חוזה בדבר סכומי ההלואות, שהבנק יוכל לתת לו וכן בדבר התשלומים.

ה. האפ״ק הבטיח לדבר עם המלוים הפרטים ולהשתדל, עד כמה שאפשר לבלתי ידחקו את האכרים בדרישותיהם, בנוגע לסלוק חובותיהם עד שיוטב המצב, ויהיה באפשרות כל אכר ואכר לסדר זמני התשלומים להמלוים הפרטיים.

את כל זאת רשמנו לנו בתור זכרון, אבל בתוך המשא ומתן הציע הד״ר ויצמן לבחור אנשים אחדים מתוך ועד התאחדות המושבות, שיתיעצו ביחוד עם הנהלת הבנק, ולהודע איזה סכום נחוץ תו״מ, בשביל סדור החובות עם המלוים הפרטיים, וכמה נחוץ כסף בשביל עבוד הנטיעות בשנה זו. ועוד הוסיף לאמר להם, כי בדבר החובות שועדי המושבות חיבים להאפ״ק

ולאנשים פרטיים, יש מקום לעזור מאת הכספים הנועדים לסיוע המושבות.

כל זאת עורר את רוח ועדי המושבות, ויתן תקוה בלבם, כי אצל ועד הצירים ישנם הרבה כספים לעזרת המושבות, ולכן כאשר נכנסו חברי ועד ההתאחדות (איזנברג, ליובמן, מאירוביץ וזיגר) להתיעץ בדבר התשובה לד״ר ויצמן כמה כסף נחוץ להם תומ״י, החליטו לבקש מועד הצירים:

1. בשביל הלואות להנהלת העבודה במשך שנה זו 60000 ליי״מ.

2. לתשלום חלק מהחובות של האכרים לאנשים פרטיים, סכום של 40000 ליי״מ, ס״ה 100000 ליי״מ.

3. וכי נחוץ מיד הלואות על עבודת הפרדסנים בקיץ זה 5 ליי״מ על כל דונם, ובשביל פרדסני פתח־תקוה, שסבלו מהמלחמה יותר מאשר פרדסני מושבות אחרות,—6 ליי״מ על כל דונם.

בדרישות אלה באו חברי ועד המושבות ביום ההוא לפני ועד הצירים. חברי הועד לא הבטיחו למלאות דרישת האכרים, אבל אמרו להם, כי ישתדלו למלאות דרישתם, אם ישיגו הכספים לזה.

הנהלת האפ״ק שהיתה נוכחת, דברה רק בנוגע להלואות שנתנה ושהאכרים מבקשים ממנה, והעמידה תנאים הללו:

א. כי האפ״ק שנתן בינתים במשך הקיץ על עבודת הפרדסים הלואות בסכום שלש לירות על כל דונם לכל פרדסן, יתן עוד שתי לירות לכל הפרדסנים ושלשה לפרדסני פ״ת אבל הלירה הרביעית, יתן רק אחרי שהאכרים יסדרו ויאשרו את החשבונות שלהם עם האפ״ק.

ב. ההלואות שיתן האפ״ק בקיץ זה, — על הקולוניסטים לשלם מקטיפת תפוחי־הזהב בשנה זו. אולם אם המצב יהיה כזה, שההכנסה משנה זו, אחרי כסוי הוצאות העבודה, לא תספיק בשביל תשלום ההלואה הזו, אזי מבטיח האפ״ק לעשות הארכת התשלום עוד על שנה אחת.

באותה ישיבה בקש ועד ההתאחדות, שהבנק יעזור להם בסדור ספרי האחוזה במושבות.

ביום 10 ליולי 1918 נדברנו עוד הפעם עם הד״ר ויצמן בנוגע לאמצעי הבנק ויראה לנו תלגרמה מאמיריקה האומרת: א) כי הסכום 80000 ליי״מ שהבטיחו ציוני אמריקה להבנק יהיה בשביל הלואות לזמנים ארוכים. וב) כי באמריקה נמנו על האקציות של היק״ט בסכום 44000 ליי״מ ומזה העבירו ללונדון 20000 ליי״מ. ובמשך המשא ומתן הבטיח הד״ר ויצמן לתלגרף לאמיריקה לשלח הכספים, כפי הבטחתם. ביום 17 יולי 1918 נדברנו

עם חברי הועד והוחלט: א. בעת שיהיה ברור ובטוח, שנקבל מאמריקה עוד לכל־הפחות 40000 ליי"מ, אזי יתן ועד הצירים שני פקדונות כל אחד בסכום 20000 ליי"מ, שסכום הרבית ממנו ישמש בשביל הוזלת הרבית להנוטעים.

ב. ע"ד דרישתנו בנוגע לסכומים 15000 ליי"מ בשביל כסוי חובות ועדי המושבות לא נתנו לנו הבטחות ברורות.

ביום 10 אוגוסט 1916 נדברנו עם הד"ר ויצמן.

הוא אמר לנו כי מר זיו הולך מחר – ביום השני – למצרים ויתלגרף לאמריקה דרישה רצינית וידרש משלח כספים. והוסיף לבאר לנו, כי הוא מקוה שיבאו לאפ"ק עוד 40000 לירה מידידינו באמיריקה ועוד 35000 לירה להוזלת הרוחים ולכסוי חובות הועדים להאפ"ק.–התקוה הזאת לא נתמלאה ובאו עוד רק 10000 לירה מאמיריקה.

המצב הכספי הזה לא השביע אותי רצון, ובארתי את דעתי לכל חברי ועד הצירים, כי לאפ"ק נחוצים כספים בסכומים הרבה יותר גדולים ואותם אפשר להשיג רק באופנים שבארתי בהרצאותי הקודמות, אבל המלחמה העולמית היתה אז בעצם תקפה. בארצנו היתה רק יהודה נכבשת ע"י הבריטים ובגליל היו אז עוד צבאות התורקים ולכן דחינו את התכניות האחרות לימים יותר טובים שקוינו להם.

פרק טו׳

ממצרים לארץ ישראל. — יחס הגינרל אלנבי להצירים. — פגישה בתל־אביב. — אספות, תהלוכות והפגנות. — תמיכות והלואות על מנת שלא להחזיר.—חגיגת יסוד צ״י יהודי.—ג״כ צ״י מסחרי.

במוצאי חג הפסח (תרע״ח) יצאה כל האורחה לארץ ישראל דרך קנטרה. עד התחנה הזו הלכנו במסלת הברזל המצרית. על יד התחנה הזו עברנו את התעלה הסועצית, ונלך בעגלת מסלת הברזל הצבאית כל הלילה דרך המדבר, ונבא באור הבוקר, ברביעי לאפריל לקצה המסלה הזאת – לתחנת באר־סלים.

בכבוד מיוחד לא פגשה הממשלה הצבאית את הצירים, ואע״פ שהד״ר ויצמן הלך יום אחד קודם, והתראה כבר עם הגינרל אלנבי ויאמר לו, כי ועד הצירים יבא בבקר ביום הרביעי הנזכר, בכל זאת לא הכינו בשבילנו לא עגלות ולא אוטומובילים, לא מזונות ולא מים לשתיה, וככה ישבנו בבאר סלים תחת השמש הלוהט, רעבים וצמאים מהבקר עד השעה הרביעית אחרי הצהרים. בשעה זו בא אופיצר אחד ויציע לפנינו ללכת לתחנת לוד רגלי, ושמה יתנו לנו עגלות לתל־אביב. התחנה הזאת נמצאה במרחק ארבעה קילומטר מהמקום שישבנו, וקשה היתה ההליכה לאנשים רעבים וצמאים כמונו, בכל זאת לא היינו סרבנים באותה שעה, ונלך רגלי. כשכדורי צבאות הלוחמים בצפון יהודה עפו ברקיע מעל לראשינו, עד אשר באנו ללוד. פה נתנו לנו עגלות משא פתוחים, שהביאו אתנו עד שער תל־אביב.—

מהבקור הראשון של הד״ר ויצמן אצל הגינרל אלנבי, כבר נודע לו, כי זה האחרון איננו נוטה לכל הענין הזה כלל וכלל. אולם דבר זה לא גלה מר ו. אלא לבני העליה המעטים. למחרת יום בא הועד ליפו, התאספו בדירתו עסקני יפו וישאו נאומים: עסקני יפו לכבוד הועד וזה האחרון לכבוד הראשונים, ויצטלמו כלם, וביום השלישי הלכה כל הכבודה לירושלים. ובירושלים, כידוע, ג״כ יודעים כיצד לקבל פני אורחים נכבדים, ובפרט אלה שהפרוטה מצויה בכיסם. ומן היום ההוא התחילה תקופת קבלות פנים, הפגנות וחגיגות, שנמשכו

כשתי שנות־ממשלת ועד הצירים. והעבודה היתה רבה באמת, כי במשך הזמן הזה באו חברים חדשים להועד, והראשונים הלכו, ולא כלם בפעם אחת, אלא אחד אחד, ע״כ היה נחוץ לחוג קבלת פנים להאחד ומשתה פרידה להשני. וירושלים ויפו התחרו בזה, אחת עם רעותה, ובינתיים בא חג ל״ג בעומר וחג השבועות, שהוא גם חג הפרחים, ושבת נחמו, וחג סגירת בתי ספר, וחג פתיחת בתי הספר, ושמחת בית השואבה, חנוכה ופורים וכדומה, חגים על חגים. והקהל הארץ־ישראלי הראה כי יכול הוא לחוג חג «חרותו» . . . וגם המורים בבתי הספר לא טמנו ידיהם בצלחת ויִפְקדו את התלמידים מכל בתי ספר בתהלוכות, משחקים והפגנות, ובתנאים אלו רעשה הארץ ת״ק פרסא על ת״ק פרסא.

והעבודה ובנין הבית הלאומי? גם עבודה היתה: אין המנהג אצלנו ללמוד מהעבר, להסתכל אל מה שנעשה עד כה לטובת הישוב היהודי ולראות את התוצאות, למען דעת מה לקרב ומה לרחק, אלא בכל תקופה ותקופה באים בני העליה ומתחילים מ«בראשית». וראשית הישוב, לפני כמה שנים, הלא היה מוכרח להוסד על נדבות, ע״כ התחיל הועד מעשהו ג״כ בנדבות, כמו שהיה נהוג בשנים קדמוניות. — לא עשה איזו תכנית או תקציב, להוציא על מוסדים אלה כך וכך ועל אלה כך וכך כספים, אלא בלי שום השבון קודם למעשה, התחיל לפזר כספים, למאות ולאלפים (בלי גוזמא) לימין ולשמאל, לעגל ולמשכן, על תלמודי תורה, על ישיבות, על בתי חולים, על אלמנות, היושבות על צד בעליהן, על יתומים בצד הוריהם וכדומה.—כל זאת בשביל תֹושבי ירושלים, צפת וטבריה, היושבים על התורה ועל העבודה. והישוב השמאלי, הלא מלפני כמה שנים עמד תחת תמיכתה ואפוטרופסתה של ההסתדרות הציונית, וידרוש גם הוא חלקו, לא בפרנקים כמו שהיה נהוג עד ביאת הועד, אלא בפונטים. ויוציאו הרבה פונטים על קבוצות, חוות ופירמות, על קואופירציות, קפות מלוה, עתונים, ירחונים, מחברות, על נסיעות לקונגרסים, קונפרנציות וסתם נסיעות ועוד, ועוד.

וכמו שלא יצאו אחרי שלש שנים על ידי הועד, רבנים לשבת על כסא הוראה בירושלים מהישיבות, שנתמכו על ידו ולא נתחנכו היתומים לאנשים פרודוקטיביים, — כן לא יצאו קולוניסטים מהקבוצות ולא הוציאו לשוק תבואות או ירקות מהחוות והפירמות וכדומה. והעולם כמנהגו נהג ואחינו בני ישראל קנו כל אלו הדברים בכסף מלא «מעם הדומה לחמור»....

והקואופירטיבים וקפות המלוה? — נמצאו אנשים טובים ועסקנים לשם

הישוב, שקבלו הלואות מהבנק ופי עשר מהועד, ויתעסקו בבנין הארץ... גם המה ידעו, כי כסף לא נחשב למאומה אצל ועד הצירים, וע"כ חשבו למותר לדקדק בדברים קלי ערך כאלו, כמו לשמור על מהלך עסק הקואופירטיב או לדרוש פרעון ההלואות.

בקש קואופירטיב פלוני (אגודה של 59 חברים שכל אחד הכניס לירה אחת) 5000 לי"מ ויקבל; נודע הדבר כי הוא הפסיד הכסף הזה במשך שנים שלשה חדשים ולא היה תובע ממנו. קבוצה אלמונית שקבלה הלואה לפי מדת בטחונה מהבנק, ותפנה להועד ותקבל עוד 350 לי"מ. בקש ועד מושבה פלונית הלואה על 10 שנים – 1000 לי"מ, בקשה אגודה לנטיעות הלואה – 2000 לי"מ, ויקבלו, ולא עלה כלל על דעת המנהיגים לשאול את עצמם שאלה פשוטה: מדוע לתת לועד זה ולאגודה זו ולא לועדים אחרים ולא לנוטעים אחרים. בקשו אנשים שונים בתל־אביב ליסד קפת מלוה ויקבלו מועד הצירים–5000 לי"מ, מבלי חקירה מוקדמת, אם נחוצה קפה זו או לא, וכמובן לא שאלו ג"כ מיסדי הקפה אם בטוחים הלוים, אלא הראו עצמם לאנשים טובים ועסקנים זריזים, ויתנו ג"כ הלואות על ימין ועל שמאל, בקשו עסקנים ליסד מוסד צבורי אחר ויקבלו כמה שבקשו וכדומה.

במשך העבודה נמלכו וייסדו פקידות להנהלת החשבונות. ומכיון שהלכו ליסד פקידות, קבלו פקידים ג"כ, מבלתי לדעת איזה פקידים וכמה נחוצים.

בינתים הלך ראש הועד וחברים אחדים לאירופא ויבאו אחרים על מקומם מאמריקה, והמכונה הגדולה של הצדקות, התמיכות וההלואות שלא־על־מנת להחזיר, כבר היתה בעצם עבודתה. האופנים רעשו, הידים היו פשוטות וקולות: הב! הב! נשמעו בכל הערים בארצנו, ולא יכלו החדשים למצא ידיהם ורגליהם במהומה זו, ויחזיקו גם המה הקפה פתוחה, ויתנו. ובינתים עזר הקב"ה ובא ריבירנד אחד מלונדון, מר סגל, ויספח ג"כ אל ועד הצירים. ומכיון שעסק של צדקה הלא מחוג עבודת הריבירנדים, ויקח הוא המכונה בידיו, ויוסף לפזר ולבזבז גם על ה כ נ ס ת כ ל ה ו ע ל ישיבות ו ע ל מ ג י ד י ת ה ל י ם וכדומה, והחברים האמריקאים היו מאיצים תלגרמות ללונדון לדרוש עוד כספים, רק למען השתיק את רעש ההב־הב ....

מתחלה היה המרכז של ועד הצירים ביפו, אבל אחרי כן יסדו סניף של הועד גם בירושלים, וירבו הפקידים וייסדו מחלקות: מחלקות לחקלאות ולהתישבות – שלא העמידה אפילו משפחה אחת על הקרקע; מחלקה

למסחר ותעשיה שלא עזרה לא למסחר ולא לתעשיה, ולא נתנה אפילו איזה ידיעות שתהיינה, לאלה שפנו אליה.

והחגיגות של ימי חרותנו לא פסקו עוד איזו שנים. ובין כל התעמולות והחגיגות כדאי להביא את חגיגת יסוד.... צי יהודי.

בקיץ 1919 קנה איש אחד, אברהם ליפשיץ שמו, אנית מפרש קטנה ארכה 18 מטר ורחבה 8 מטר, שהחזיקה מאה טון וישם בתוכה מכונת גז, לנהל בה את האניה הזו. ויחל להוביל בה משא בין חיפה ויפו, ולפעמים הפליג עד בירות וחזר. אניות כאלו נמצאות בערי החוף בכל הארצות. אבל אצלנו, שיש לנו הרבה «עסקנים», שאין להם בחייהם אלא בנין הארץ והאומה, ולכל עם הלא נחוץ צי לאומי, ולכן עלה בראש עסקן אחד רעיון מוצלח, למנות את האניה הזאת על אנית הצי היהודי, ובאשר היא האניה הראשונה של הצי, שהיהודים הולכים ליסד, ולכן עליו לתת לה שם «החלוץ» ויציע את הרעיון הזה להד"ר ויצמן וזה האחרון הסכים לזה.

בחדש נובמבר שנה 1919, הזמין ראש ועד הצירים את הגינרל בולס, הגוברנר הצבאי, לבא מירושלים לחוף יפו ועוד פקידים גבוהים, את חברי ועד הצירים, חברי ועד תל־אביב ועוד עסקנים, ויבואו על האניה, שעגנה בחוף יפו ויחנכו אותה בטכס הנהוג, בתור האניה הראשונה להצי היהודי. הנאום הראשון נאם ראש ועד הצירים, ויראה לפקידי הממשלה המנדטורית את עבודת היהודים בארץ, ואחריו נאמו יתר העסקנים, ויכריזו את שם האניה «החלוץ». תלגרמות וקורספונדנציות עפו מיפו לכל הארצות של התבל להודיע לעם ישראל, כי יש עכשין צי לאומי והציונים בכל העולם שמחו על העובדה, כי בנין הארץ והעם הולך ומתקדם בהצלחה כל כך גדולה..... אבל מפני שלא האריכה ימים, בודאי משום עינא בישא, ולכן ראויה היא להציב לה מצבה בדברי ימי ההתישבות: ביום 1 פברואר 1920 נשברה האניה הזאת על יד יפו, והעם היהודי הפסיד את הצי שלו.....

וככה הלכה ונתרחבה הריקלמה וההכרזה ותעור עיני אנשים רבים בארצנו, ויבואו עסקנים וילכו ליסד צי מסחרי־עברי והנה ההיסטוריה הקצרה של הצי המסחרי:

בין העולים השונים שעלו באותו זמן לארצנו, בא איש אחד, שהיה, לפי דבריו, קפיטן על אניה אחת שעשתה מלאכתה על נהר דניפר ברוסיה, ויציע לפני אנשים אחדים ליסד צי מסחרי עברי, ונמצאו «עסקנים» שיש להם התשוקה להיות גבאים, מנהלים וכדומה, ויזמין אחד מהם לאספה בבית

אחד של תושבי תל־אביב, וביניהם זכיתי גם אנכי להיות מוזמן.

הקפיטן הנזכר היה המרצה באספה זו. ויכתב זאת במקום זה לכבודו, כי הוא לא הרבה לנאום ולהביא איזה דברים מיוסדים על מספרים ועובדות, בדבר השגת הכספים הנחוצים ליזמה זו, או בדבר העסקים שיש בידי הצי הבא לעשות — לא הרבה לדבר על זה, פשוט, מפני שלא ידע מה לדבר בענין זה, אלא בא עם חוברת שהיתה כתובה בשפת רוסיא ושהכילה תקנות לחברה שעומדת להוסד, ויאמר להנאספים: כזה ראה וקדש! אנכי אמרתי להקפיטן, כי תקנות יכולים אנחנו לתקן פה ע״י עורכי־דין משלנו ובשפה שלנו פה, אבל אפוא המה האמצעים הכספיים הנחוצים לעסק זה? וכשלא קבלתי תשובה על שאלתי, עזבתי האספה. אולם יתר הנאספים לא הסתפקו בזה וילכו וידפיסו בעתון «דאר היום» מודעה גדולה ובראשה עמדו באותיות שמנות «הצי המסחרי היהודי, חברה בערבון מוגבל (?!)» מרכז בלונדון וסניף ביפו, ויציעו להמנות על מניות החברה, וישלחו גם צירקולרים להרבה ארצות, כנהוג אצלנו, וכמובן—נשתקע כל הענין הזה מחוסר בסיס כספי ומעשי.

גם לחברה זו יש מצבה — ההכרזה הזו בהעתון הנזכר ובודאי יפלפל עליה איזה חוקר קדמוניות אחרי כמה דורות. וגם הוא יתפלא על העבודה התכופה של בנין הארץ...

* * *

ככה בנו העסקנים הצעירים את הבית הלאומי, ואנחנו, חובבי ציון זקנים, עמדנו נפעמים ונדהמים לשמוע את הרעש שמקימים בארצנו ע״י אספות, מיטינגים וחגיגות ולראות בזבוז כסף עם עני ודל, מבלתי יכלת לעזור...

פרק טז.

ביאת אוסישקין לארצנו. — הקושי בסדור עבודה נכונה. — ארץ ישראל רעשה ת״ק פרסא. — מבקרים את החלוקה והנדיב ועושים כמעשיהם.— התוצאות מעבודות אלה.

בתשרי תר״פ בא מר אוסישקין וימצא את ועד הצירים על כל מחלקותיו וסוכנויותיו ביפו, ירושלים, חיפה, טבריה וצפת; פקידים למאות וקבוצות וחוות לעשרות, שכל אחת מהן תובעת תמיכות ואמצעים גדולים בשביל נסיונות שונים; עסקנים מקומיים המרעישים עולמות באספות שונות בדבר חקים לקהליה יהודית, מחלוקת לשם זכות נשים ולשם הסוציאליזם, וכלם יחד משוללים תכנית ומטרה. קשה היה להעמיד בפעם אחת את המכונה הפזרנית הזו, שנקראה בשם ועד הצירים, וקשה היה באנרכיה זו לדעת איזה מוסד לבטל ואיזה לבצר, איזו תמיכה לדחות ואיזו להוסיף להם. ורק אחרי עבודה קשה במשך כמה חדשים, עלה בידי אוסישקין לרכז במשרד אחד את כל המשרדים והסוכנויות שבכל ערי הארץ, לסדר את עניני בתי הספר ולקחת בידו את הנהלת קרן הקימת. מהכספים של הקרן הזו חדל לתת תמיכות לחוות וקבוצות, עד כמה שאפשר היה לנַצח את הנתמכים ואת הפקידים המנהלים את התמיכות,—בכדי לשמור את הכנסות הקה״ק רק לקנין קרקעות. הוא בטל ג״כ את התמיכות שנתנו למוסדי צדקה בירושלים ויתר ערי הקדש, ואת הקבוצות, החוות ויתר המוסדות ממין זה עזב בידי יתר חברי ועד הצירים. חלוקת עבודה זו וחלוקי־הדעות שבין אוסישקין ובין יתר חברי ועד הצירים, או כמו שנקרא אחרי כן: ועד הפועל של ההסתדרות הציונית, גרמו לזה שמר אוסישקין היה מוכרח להתפטר מועד הצירים.

ועד הצירים הוסיף לעשות את שלו: הוסיף לתת תמיכות בצורת הלואות והלואות בתנאי תמיכות, בלי שום תכנית ופרודוקטיביות, והעסקנים שעזרו לו בחוץ הוסיפו להקהל ולהרעיש עולמות בעניני הישוב ג״כ ללא תכנית. תאור קטן מהמצב נתתי באחד מגליוני «הארץ» של אקטובר 1919. אמרתי שם:

«זה כשנה וחצי רועשת ארץ־ישראל ת״ק פרסא על ת״ק פרסא; אחינו מכינים בית לאומי לעמנו – על ידי חגיגות ואספות... על כל כתלי הבתים, בכל רחובות יפו וירושלים מודבקות הכרזות באותיות גדולות, המודיעות אודות חגים ודימונסטרציות, אספות ומיטינגים. מתאספים אנשים ונשים, זקן ונער; נואמים נאומים, מתוכחים ומתנגחים בפרטי פרטיות אודות סדור קהליה יהודית, אודות זכיות נשים בתור בוחרות ונבחרות; דורשים הלאמת הקרקע והתישבות על עיקרים סוציאליים טהורים. ת ר י ס ר ע ת ו נ י ם יומיים, שבועונים וירחונים יוצאים לאור, ורבא דמנכר מהם לוחמים נגד הקפיטל שאיננו עוד בארץ. ע״י מאמרים בעתונים ומכתבים קוראים לצעירים ולצעירות לבא הנה מכל קצוי הגולה לאלפים ולרבבות; דורשים ליסד מאות מושבות על חשבון הצבור; בנקים אגררים, שיתנו הלואות בסכומים גדולים, לזמנים של שמיטות ויובלות ומכינים הצעות להלואות לאומיות שתעלינה למלירדים...

«ובהרעש והמהומה הזאת שכחו כמעט כלם, כי קהליה יהודית איננה נִתנת לנו, ולו תנתן לא נוכל לקבלה; כי הצהרת בלפור יש לה ערך גדול, רק אם תלוינה אותה עבודות מעשיות תכופות, ודוקא אטיות במשך הרבה שנים, עבודות הדורשות סכומים עצומים, וכי סכומים כאלו אפשר לרכוש מעט מעט, רק אחרי אשר בעליהם יִוָכחו, שאנחנו יכולים לא רק לנאום נאומים, אלא לשמש בכספים לתועלת ענפי כלכלה שונים בהארץ וגם להקפיטלים עצמם.

«והיו בארצנו אנשים שפרשו מצבור הנואמים והמתוכחים, והציעו איזה הצעות מעשיות כמו למשל,–לסדר לע״ע בנין מושבה אחת ע״י בעלי אמצעים, וכן גם מושבה אחת על קרקע הק״ק ע״פ הצעת העובדים (לעבודה עצמית); לתת הלואה לבנין איזה מאות בתים בירושלים, יפו, צפת וטבריה. בעבודות כאלה יש לנו כבר נסיונות שעלו יפה, ולכן יש לקוות כי גם עתה יצליחו, ואז תפתרנה במדה ידועה – שאלת הדירות בשביל הבאים ושאלת העבודה לפועלים, בלתי הטרמין החדש «דיפיציט» שבדו אחדים מעסקנינו במקום המלים «חלוקה» ותמיכה. לעבודות פעוטות אלו היו לנו ג״כ אמצעים כספיים; היו גם הצעות מְעבדות לעבודות צבוריות שונות. ויכלנו ע״י עבודות כאלו לענין את בעלי הכספים, לתת סכומים יותר גדולים, ביום שיהיה צרך בהם ולהראות להממשלה עבודה פרודוקטיבית שלנו, למען תתן אמון בנו ותפתח את שערי ארצנו לבני אחינו.

«אבל הצעות כאלו היו כקול הקורא במדבר, בגלל רעש האספות ומלחמת המפלגות. מי ישים לב לאיזה מושבה או שתים, בשעה שמיסדים

אנחנו באספות ובעתונים שלנו מושבות למאות? מי זה ישים לב להלואות בשביל בנין בתים בערים, שיש בהם משום קבלניות קפיטליסטיות, בשעה שיש לנו הצעות מוכנות לעבודה סוציאליסטית טהורה ולהפקיע קרקעות של מליוני דונמים? מי זה ישים לב לשמור על המליונים שנותנים לנו אחינו באמריקה, בשעה שעומדים אנחנו לאסוף מלירדים?

«רגילים היינו אנחנו, הזקנים, לבקר את מעשי הברון, הפזרנות והדימורליזציה של התמיכות, בשעה שהוציא מאה מליונים פרנקים במשך שלשים שנה (שזה עולה לשלשה מליונים בשנה) ובנה ארבעים מושבות, ומשך על ידם לארצנו הרבה אנשים בעלי אמצעים, שהגדילו רכוש היהודים בארצנו בכספם הם. ואנחנו, המבקרים, מוציאים כספים לרבבות ובכל אלה לא קנינו אפילו ד׳ אמות קרקע ולא בנינו אפילו בית אחד...

«ולכן עומדים אנחנו כעת לפני קריזיס נורא: המליונים הוצאנו והמלירדים עוד אינם נותנים לנו, והממשלה רואה מעשינו הבל וריק, ולכן אוי ואבוי לנו,— גם ארבעה יהודים שבאו לארצנו בשבוע העבר, הושבו חזרה — ואין איש יודע לאן!...

«במצב כזה אמנם חשובים מאד דברי הד״ר ויצמן שבא להזכירנו, כי «ממלכה יהודית לא תהיה לנו», כי «הנהגת הארץ לא תהיה יהודית», כי אין אנחנו יכולים ללכת תועה אחרי מלים יפות ומאמרים חמים, ועל כן הוא קורא: עמוד! «בשובה ונחת תושעו». «עלינו לבנות ביתנו אבן על אבן — הוא אומר — ונדבך על נדבך» — דברים שראוים להיות כתובים אש שחורה על גבי אש לבנה. אולי ישמעו הדברים האלו באספותינו הרבות, אולי יבואו דבריו ללב אלה שיבואו בקרוב לסדר את העבודה המעשית. אולי עוד אפשר לתקן!...»

* * *

באותו זמן הדפסתי ג״כ מחברת בשם «עבודה ישובית בארץ ישראל בעבר ובעתיד». במחברתי זו הבאתי תחלה דברי ימי עבודת חובבי ציון ועבודת הנדיב. הבאתי ג״כ עובדות מעבודות הציונים ביסוד חוות וקואופירציות שונות, ואמרתי:

«מדברי ימי הישוב בתקופות שהזכרתי אפשר להוכח: ראשית—כי יסוד להישוב הכפרי בארצנו הונח ע״י הכספים הרבים, שהוזיל הברון מכיסו על בנין המושבות, הנטיעות, הכשרת הדרכים וכדומה, והרבה חמר הביאו לבנין הזה גם האנשים האמידים שהתישבו באמצעיהם. שנית, כי רק ישובים קפיטליסטיים

יכלים להראות על ה«יש» היהודי בארץ, אף למשוך עובדים חרוצים שיתאכרו ויעמדו על הקרקע. ושלישית, כי יסוד מושבות עולה בדמים מרבים, שרק רוטשילד יכל להמציא אותם בשביל אנשים מחוסרי אמצעים, על מנת שלא לתבוע אותם חזרה, ולכן השטה הזו עם המגרעות שבה, היתה נחוצה בזמנה בשביל הנחת אבן הפנה, אבל לא תוכל להיות למופת ולסיסטמה להבא ביסוד מושבות חדשות».

והלאה:

«הנה יש אצלנו אנשים טובים הרואים תחית עמנו על ארצו רק ע״י עבודה טהורה ואין להם בעולמם אלא זה, באמרם כי על ידה תבא מהפכה בתכונת העם: עמנו יפשוט את צורתו החנונית ויקום לתחיה. ומפני שלא מצאו די עבודה לפי כשרונותיהם וכחותיהם במושבות, דרשו עבודה צבורית בחוות של הלאום. הפועלים, לפי התורה הזו, צריכים להשאר תמיד פועלים וזה הוא כל עתידם. אבל החיים היום־יומיים באו וטשטשו את היופיו וההוד, שראו קדם בעבודה לשם רעיון העבודה. רבים מהם עצמם מתחו דין קשה על העבודה בהחוות, המביאה לפי דעתם, רשלנות והשתמטות מעבודה, ויבואו לידי רעיון אחר, — רעיון התאכרות הפועלים. קוראים המה להצעירים שיבאו מכל הארצות לעמד על הקרקע ורואים המה בחזון חלוקת הקרקע במדה שוה לכל היהודים, לכל אחד רק האדמה שיוכל לעבוד ולא יותר. חוץ מהאדמה ינתן לכל אחד בתים, אינונטר חי ומת, הכל בפעם אחת כמובן ואז יעבוד כל אחד אדמתו וישבע לחם. נטיעות—חנונות הנה ושומר נפשו ירחק מהם. רק על הלחם ועל יתר יבול שדהו יחיה היהודי בארץ ישראל שתקום לתחיה, ומהם ימציא לו גם יתר צרכיו החמרים והקולטורים.

«אבל המעשים והחיים מראים לנו תוצאות כלל אחרות.

«המעשים מראים לנו, כי אם אפילו תנתן הקרקע על תנאים נוחים או אפילו בלי שום תשלום דמי חכירה מאת הקרן־קימת, עוד רבות הן ההוצאות על בנין בתים, קנין כלי־עבודה, מחרשות, בהמות וכדומה וכדומה; החשבונות הם שונים ומסבכים, והתקציב לא יוכל לכלכל את כל הסכומים מראש. וסוף סוף, יחסר לזה בית, ולזה רפת, לזה פרה ולזה סוס; פה חסרים מים ושמה דרכים; פה יש שנת בצרת ופה המתישב חולה; במקום אחד הוא מתרשל ובשני איננו מוכשר לעבודה; במקום אחד לא הספיקו לבנות בתים והמשפחות נשארו לשבת בעיר, ובמקום שני אחרו מועד הזריעה. וכדומה סבות רבות הדורשות הוצאות והוצאות, והעסקנים לא יכלו לאטם אזניהם

ולסגור עיניהם לפני צרכי המתישבים, ויהיו מוכרחים לתת ולתת, וכשיהיו נתבעים יהיו מוכרחים להעמיד פקידים ומשגיחים, ולא נצרך להיות נביא ולנבא מראש, כי סוג מתישבים כזה, אפילו אם צרכיו יהיו קטנים, יהיה קשה לו, ובפרט בשנים הראשונות, לפרנס את עצמו, ועל אחת כמה וכמה כי לא יוכל לשלם להמוסד הכספי את סלוקיו השנתיים, אפילו אם ההלואה תנתן לו בתנאים נוחים. מצב ענינים וסבות כאלו, כמובן, יכריחו את המוסד הקולוניזציוני להכנס לתוך הנהלת המשק של המתישב, לראות כיצד הוא משתמש בכסף הלאום, וסוף כל סוף יעלה אולי בידינו לישב איזה עשרות משפחות, נתמכות ע״י פקידים ומשגיחים, שיביאו אותם לידי זה, שיאבדו תשוקתם לעבודה ויסכינו לסמך על העזרה. ואז ישובו אלינו עוד הפעם כל תנאי הקולוניזציה הפילנטרופית, שהיו לפני המלחמה, עם כל הרקב והדימו־רליזציה שבה — הכל כמו שהיה».

* * *

ובעברי על הדברים האלה אחרי תשע שנים למיום שנכתבו, מצטער אנכי מאד, כי נבואתי נתקימה...

פרק יז.

הועד הזמני. — פרלמנט יהודי. — תסיסה בקרב הערבים. — ויצמן ואוסישקין דוחים את אספת הנבחרים.

בשנות המלחמה, הגירושים והרדיפות מצד ממשלת טורקיה, נוסד ע"י עסקנים אחדים ביפו, תל־אביב והמושבות ועד, שמטרתו היתה לכלכל את העניים בלחם, להמציא להם כפה מעל ראשיהם ולהגן, עד כמה שאפשר, על הנרדפים מחמת הפקידים הגבוהים והנמוכים, והועד הזה אמנם מלא תפקידו במובנים רבים. כשנכנסו צבאות האנגלים, היה הועד הזה לפה להישוב היהודי בארצנו בכלל ולהתושבים ביהודה בפרט. אחרי כבוש האנגלים את יהודה, בא ועד הצירים לארצנו ויקח בידו את באות־הכח המדינית של הישוב היהודי, וישארו חברי הועד הנזכר בלא עבודה. אבל התשוקה להתפרסמות ולגבאות, והעיקר — להתקהלות היתה חזקה בהם, כנהוג בארצנו, וישנו את שם הועד הנזכר לשם ועד זמני, ויודיעו בקהל, כי מטרת הועד הזה היא ליסד מוסד עליון שעליו יהיה לדאוג להענינים הכלכליים, החברותיים והמדיניים,— פרלמנט ממש. ותתחיל עוד הפעם סדרה של אספות ומיטינגים עם ראשים, סגנים ומזכירים וינאמו נאומים ויתוכחו בדבר סדרי הפרלמנט העתידי.

ויש לפעמים מזל לישראל: מלונדון בא מכתב מעסקן אחד, שבו בקש להודיע לו את דעת הישוב העברי אודות העבודות הישוביות, שיש לסדר לעתיד, והדבר הזה עורר את הראשים החמים, ויתלחשו מפה לאזן לאמר: הנה דרישה באה מלונדון, להודיע להם חפצנו וגם קראו זה בשמו הלועזי «דעזידעראטא», ויוסיפו לעשות אספות ויתכוחו באורך וברוחב ויתחלקו, כנהוג בפרלמנטים, למפלגות ימיניות ושמאליות — והישוב «עבד». ויחליטו לקרא לאספת נבחרים, שבה יבחר ועד פועל: אספת הנבחרים תהיה הפרלמנט והועד הלאומי יהיה למיניסטריום. ומפני שהיו הרבה עסקנים שחפצו להכנס אל הפרלמנט, לכן קצבו את מספר הנבחרים של הישוב שלנו שהיה אז כשבעים אלף איש — לארבע מאות.

בארץ מצרים שמכילה 14 מליון נפש הסתפקו במאה איש לפרלמנט, והישוב היהודי בן שבעים אלף דרש ארבע מאות נבחרים! אבל מה מבינים הגוים האלה! אנחנו צריכים להראות לכל העולם שיש אצלנו פרלמנט גדול ושאנחנו יכולים... לדבר.

אבל בינתים התחילה התסיסה בקרב הערבים ששמעו כי היהודים מתכוננים ליסד פרלמנט ואת פיהם אינם שואלים. ויודע הדבר להנציב (סיר סמואל), וייעץ לד"ר ויצמן, שהיה אז בארצנו לדחות את אספת הנבחרים, וישמע ויצמן לעצתו, ויציע זאת להעסקנים. אנכי היתה דעתי, והנני מחזיק בה גם עתה, כי אמנם נחוצה לנו הסתדרות מאורגנת, אבל זו צריכה להוסד — ראשית בלא רעש והמולה, ושנית — לא ע"י בחירה כללית, אלא מבאי־כח של כל מושבה ומושבה, עדה ועדה. את דעתי בארתי באריכות ב«הארץ» (מספר 137 שנת 1919). ואני חוזר על זה כאן בקיצור:

כידוע, ישנם בכל הארצות מוסדות צבוריים וממשלתיים, כמו צבא, בולשת, מסלות, חפים, בתי ספר, בתי חולים וכדומה, הדורשים הוצאות וסדרים קבועים בההנהלה. ההוצאות חלות על תושבי המדינה ונגבים מהם ע"י מסים בצורות שונות, ולכן בוחרים התושבים במדינות הקולטוריות בצירים, ונותנים להם הכח וההרשאה לחוק חקים בדבר הנהלת כל אלו המוסדים, לקבוע מסים ולמנות מיניסטרים, שיעמדו בראש המוסדים האלה.

משק־בית בזעיר אנפין כזה ישנו, למשל, גם בהמושבות שלנו. ישנם בתי ספר, בתי חולים, מורים ורופאים וענינים כלכליים אחרים, וישנו גם משא ומתן עם ממשלת הארץ בדבר המסים וכדומה, בצורה יותר מצומצמת או יותר רחבה. יש ענינים צבוריים, הדורשים הוצאות והנהלות גם בערים ששם יושבים אחינו. אבל, במטותא מכם, איזו ענינים צבוריים כל־כך נכבדים, כלכליים או רוחניים, ישנם בארצנו, שאינם נכנסים לחוג ועדי הערים והמושבות, שבשבילם נחוצה לנו אספת נבחרים מכל תושבי ארצנו שייסדו בית נבחרים — פרלמנט, כביכול? הן צבא, בולשת, מסלות וכדומה נותנת לנו ממשלת הארץ; בתי ספר, בתי חולים וכדומה ממציאים לנו אחינו מחו"ל, או כל עדה מיסדת לעצמה, בשביל ריפריזנטציא פוליטית יש לנו ועד הצירים, — בא־כח ההסתדרות הציונית, הסתדרות שנבחרה ונתאשרה על ידי אלה הדוגלים בשם הציוניות, וגם ע"י הממשלות הגדולות. ולכן הסתדרות זו, השניה למותר היא לגמרי.

הועד הזמני הודיע להקהל הרחב בהלוח הארצי־ישראלי («לזכרון» דף

63) מעבודתו, ואומר, כי בין כל השאלות שטפל הועד בפתרונן יש לציין, א) סדור הכנה לקראת העליה. ב) הדאגה למצב העבודה וגורל העובדים. ג) הדאגה לגדודים העברים. ד) בסוס מצבם של השוטרים. ה) הדאגה להטבת המצב הכלכלי. ו) הכנה לקראת הועדה הבין לאומית. ז) משלוח תלגרמות מחאה נגד הפרעות באוקרינה וכדומה. כל הדברים האלו המה רק אותיות ריקות בלתי שום תוכן. הועד הזה לא עשה שום דבר לסדר ההכנה לקראת העליה ולא יכול לעשות, מפני שהעבודה הזאת היא עבודה גדולה, המסתעפת להרבה סעיפים רבי האחריות, ובודאי[1] תהיה מחלקה מיוחדת אצל ועד הצירים פה, שתקח בידה זאת. הלאה, — הועד אומר כי דאג למצב העבודה, דאג לגדודים וכו׳, אפשר להאמין כי דאג — לא עשה איזה דבר, אלא דאג, אבל אין שום צורך לעשות אספות מוקדמות בכל הארץ, ואספות אחרי אספות, לבטל מאות ואלפים אנשים מעבודה, לאסוף אותם מכל קצוי הארץ וליסד ועד זמני, היושב ודואג... הסעיף החמשי — הדאגה למצב הכלכלי, מכלכל בתוכו שלש מלים יפות, אבל לא פרש, אם דאגו למצב היהודים בארצנו או למצב היהודים בכל העולם... ונשארה רק האחרונה, הנזכרת בקונטרס ההוא: משלח תלגרמות מחאה לועידת השלום נגד הפרעות, — אבל גם עבודה זו, היתה יכולה לצאת אל הפועל באופן יותר קל ובהוצאות יותר קטנות.

ברור הדבר ונראה לעינים, כי ההכנות לאספת הנבחרים לא הביאו תועלת ממשית ואין להן בחיוב מאומה, אבל בשלילה יש ויש. גם לפני ההכנות הללו, היו אצלנו איזו מפלגות, אבל הן ישבו זו בצד זו, בלתי מריבות וקטטות וכל אחת התעסקה בעבודתה, ומשהתחילו ההכנות לאספת הנבחרים נהפך כל הישוב שלנו לשדה־קרב, בעלי בתים פשוטים ואכרים שלוים נתחלקו למזרחים, לרדיקלים, לאזרחים, מתקדמים — ואין קץ למפלגות, וכלם טרודים במלחמת הבחירות. שלש פעמים היו בחירות, כתריסר אספות מוקדמות וכל זה עלה בבטול עבודה, בהפסד זמן ובכחות וכספים לאלפי לירות.

זהו רק בנוגע אל העבר, אבל בעתיד, — אם תהיינה הבחירות ויוסד מעין בית נבחרים, אזי יגבר בו הצד השלילי הרבה יותר, מפני שהמפלגות החזקות אצלנו הנן הקיצוניות, והתוצאות ממצב כזה תהינה מסכנות להישוב, הן אם תגבר המפלגה הימנית או השמאלית.

הסתדרות — בודאי זה יהיה דבר טוב, אבל במה הדברים אמורים אם

---

[1] הדברים נכתבו בשנת 1919.

היא אפשרית, ואם יש לה מעשים ומקצעות כלכליים, מדיניים וצבוריים שכדאי לנהל מלחמת המפלגות והבחירות בשבילם, אבל במצבנו אנו, נחוצות ההסתדרויות רק בהמושבות והערים, שיש לכל אחת מהן ענינים כלכליים וצבוריים. ההסתדרויות האלו, או הועדים האלו נחוצים מאד לסדר באופן היותר טוב, מאשר עתה הענינים הצבוריים, ואח"כ יהיה נחוץ לסדר מרכז מבאי כח כל הועדים, והועד הזה יהיה בא כח של הישוב היהודי. ובנוגע לעניני הישוב, לסדור העליה, לבנין הארץ במובנו הרחב וכדומה – המעשים האלו צריכים להיות בידי ההסתדרות הציונית. באופן אחר אי־אפשר כלל לתאר לנו סדור הישוב העתידי; – אי־אפשר שתהיינה לנו שתי הסתדרויות או שני משרדים, האחד של ההסתדרות הציונית והשני של יהודי א"י. שני מרכזים כאלו יבלבלו רק את כל העבודה ויביאו חכוכים ביניהם ויעכבו את המהלך הטבעי וההדרגי. קנין קרקעות, בנין מסלות, או ענינים צבוריים וכדומה, למשל, אם יהיו בידי בית נבחרים, כביכול, אז ידברו אודותם וישאו נאומים יפים בעד וכנגד, בלתי תוצאות, כמו שראינו כבר, ואין לנו דרך אחרת אלא לעזוב עבודות כאלו לידי הסתדרות הציונית או ועד הצירים, כמו שנוהגין לאמר היום. והלואי שיסדר הועד הזה כל מעשיו בדיקטטורה חזקה, רק אז אפשר לקוות לתוצאות פוריות. ועל אחת כמה וכמה שלא יוכל בית הנבחרים או הועד הפועל שלנו להכנס לענינים מדיניים, שהמה כלם צריכים להיות בידי ועד הצירים.

ולכן מי שאמר לדחות את הבחירות–צריך לאמר כעת לבטל הועד הזמני.

* * *

כתבתי את הדברים האלה לפני שש שנים, אבל המציאות לא דכזיבה את דברי.

פרק יח.

תכניות שונות להתישבות. — הלאמת הקרקע.—החוק הקרקעי התורכי.— קרקעות חובבי ציון. — מקח וממכר בקרקעות הקה״ק.

ואע״פ שסדור אספת הנבחרים נדחתה, בכל זאת לא פסק רעש האספות, וראשי המדברים שלהן היו הפועלים הצעירים, ואלה מעסקנינו, שחפצו להבליט את הליברליות שבהם, וכלם יחד חפצו לתקן את העולם הקטן שלנו, ע״פ התורות הסוציאליות בכלל ובעניני הרכוש בפרט. אנכי לא הסכמתי להתורות האלו ומצאתי אז לנכון לברר דעתי, ובמאמר אחד ב«הארץ» (פברואר 1920) כתבתי אז:

באספות שונות בכל תפוצות ארץ־ישראל, במקומות שאחינו יושבים שמה, ובעתונים שונים מדברים כעת אודות תורות ונסיונות שונים:—כיצד ובאיזה אופנים ובאיזה תנאים לישב יהודים בארצנו, וכיצד להרבות מספר עמנו פה.

בין כל התורות החדשות האלו וכל השאלות הכרוכות בעקבן, ישנן כאלו שראויות הנה להביאן תחת שבט הבקרת לאור המעשים והעובדות בארצנו ולהתבונן, אם אפשר לפתור אותן עפ״י אותן התורות, או לא.

כידוע דורשים כעת בחוגים רבים של הציונים להנהיג הלאמת הקרקע בישובנו החדש, כלומר להוציא הקרקעות מידי בעליהן ולעשותן לקנין ה ע ם.

השאלה הזאת בכל היקפה, נדרשת כעת בהרבה ארצות לכמה וכמה פנים. ההצעות התיאוריות בשאלה זו שונות הנה ומסובכות, כידוע. יש בהן נגודים, סתירות, פלפולים וסברות; יש שהשאלות האלו מיוסדות על בסיס מוסרי, לאמר — כי ע״פ הצדק והיושר צריכות להיות הקרקעות קנין כל איש העובד בעצמו ומוציא את לחמו, ויש שנותנים להשאלות האלו בסיס כלכלי, באמרם, כי נחלאות גדולות המתרכזות בידי יחידים נעבדות ע״י מכונות שונות ומתחרות עם האכר הזעיר, היושב על ידן עד כדי שלא יוכל להתפרנס מנחלתו, והוא בורח מהכפר לעיר. היציאה הזאת מהכפר מגדלת את הפרולטריון

העירוני ובגללו גם הוזלת מחיר העבודה בבתי החרושת ועוד, ועוד. ולכל זה אפשר למצא תרופה ע"י הלאמת הקרקעות ומסירתן לעובדים עצמם חלקים־חלקים.

האם יכולים וצריכים גם אנחנו לנסח את הישוב העתידי שלנו ע"פ התנאים הנדרשים ע"י רבים בעולם הגדול?

המעשים והעובדות בארצנו יענו על שאלה זו בשלילה.

ע"פ חקי תוגרמה (שהיו עד כבוש האנגלים), העומדים בתקפם גם היום, כל הקרקעות שיכות להממשלה, או יותר נכון לעם־הארץ, ומי שזורע יש לו הזכות לאכול יבולו. שטרי המכירה הנתנים ע"פ חקי הארץ, אינם מאשרים העברת הקרקעות להקונה אלא העברת הזכות לנצל אותן, להוציא תועלת מהן. עברו שלש שנים ובעל הזכות לא זרע אותן, אזי עוברות הקרקעות חזרה לרשות הממשלה, הכל כאשר לכל כמו שדורשים המתקדמים שלנו. אלא שהחוק הכתוב על הניר הוא דבר אחד, ומעשי־יום־יום המה דברים אחרים לגמרי. למעשה אין בעל שטר המכירה נותן להפסיד את זכותו, ובאופנים שונים, כשרים או לא כשרים, הוא מחזיק בזכותו, זורע פעם בשלש שנים, זורע למחצה, לשליש ולרביע וגם מוכר אותן. ע"פ הניר המאושר הוא מוכר רק את זכותו, אבל למעשה הוא מקבל שכר כזה לפי ערך שויו של הקרקע, ולא של הזכות לבד. ובעל הקרקע האמתי, הממשלה, או הלאום, איננו נהנה אפילו באצבע קטנה מכל אלו הקרקעות. זהו אצל הממשלה. ומה יאמרו לנו המעשים לקרקעות הלאום שלנו?

ע"ז ג"כ יש לנו תשובה ברורה. הנה לפנינו, למשל, המושבה קוסטינה וכדומה. את הקרקעות שלה קנתה חברת התמיכה האודיסאית בכסף מלא ומסרה אותן לקולוניסטים בתנאי «בני גד ובני ראובן», כי הקרקע שיכת להחברה והקולוניסטים יש להם זכות רק לעבוד אותה; אם מעבדים הקולוניסטים אותה מוטב, ואם לאו, אם נשארה «בור» לאיזה זמן, אז נחזרת הקרקע להחברה. ובכל זאת, עוד לא היה במשך שלשים וחמש שנה המקרה, שחברה זו לקחה חזרה איזה שטח שיהיה שלא נעבד. אבל היו והיו הרבה מקרים שהקולוניסטים מכרו חלקיהם לאחרים, בפני בא כח החברה ובהסכמתו, במחירים כמו שויה של הקרקע, אלא שבהחוזה היה כתוב, שמכרו לא הקרקע אלא זכותם על הקרקע, הכל כאשר לכל, כמו בשטרי המכירה הרשמיים של הממשלה, או מכירת החמץ בערב פסח אצל הרב דמתא *).

*) הדברים האלה נכתבו בשנת 1920 ועתה בעברי עליהם יש לי להוסיף עוד עובדות נכבדות: הקרן קימת קנתה על הדר הכרמל אצל חיפה חתיכת קרקע «שדליה» המכונה כעת

מהבאור הקצר הזה יוכל כל איש להבין, כי זכות החברה על הקרקע הנה רק פיקציה, ואין כל ספק, כי כן תהיה גם לעתיד בנוגע לקרקעות הק"ק, לכל הפחות בעתיד הקרוב, עד אשר ישתנו הסדרים האקונומיים בכל העולם, ובתוכם גם בארצנו. הגע נא בנפשך, הנה יושב איש אחד במושבה, שנוסדה על פי התכנית של עבודה עצמית. יגע האיש, סקל, חרש, ונטע, חלה, קדח וסבל, ואחרי איזה זמן בא איזה מקרה או סבה, שהוא חפץ או מוכרח לעזוב נחלתו, — בודאי ישתדל למצא איזה איש שישלם לו סכום ידוע וכל המרבה יהיה יותר משובח, והקונה יביא בחשבון, כי קונה הוא נחלה שיש ברשותו לעבדה, לאכול פריה וגם למסור (כלומר למכור) לאחר, ובודאי ישלם מחיר כפי המחיר הקרקע, וסוף סוף יתרגלו היהודים בארצנו להשוות מחיר הזכות על נחלה ידועה של הקרן קימת ברשות אחר, כמחיר הקרקע עצמה לחלוטין, ומכל הרעיון של הלאמה ושל קרן קימת לישראל ישאר פסת ניר, כעין שטר של מכירת חמץ.

קרנות־קימות באמת יש לאומות העולם בקרקעות, יערות וכדומה הנותנים הכנסות; קרנות קימות יש גם בארצנו לאומות שונות, בבתים, בחנויות, שמביאים מדי שנה בשנה הכנסות גדולות וגם אצל כוללי החלוקה בירושלים. אבל אצלנו – מעולם לא דאגו לזה לא בגולה ולא בארצנו... ואולי לא נצרך כלל לדאוג כעת לקרקעות הק"ק שתביאנה הכנסות. נחוץ לתת קרקעות להמתישבים, אע"פ שלא יוכלו לשלם מחירם, ואף לא דמי חכירה, אלא נחוץ רק לשנות מעט את הנהלת החשבונות במשרד הק"ק, — כלומר את מחיר הקרקעות האלו שתנתנה להמתישבים ומחיר הבתים של בצלאל, הקרקע של הגמנזיום ועוד נתינות רחבות כאלה מכספי הק"ק — לרשום לא בתור אקטיב בהמאזן של הק"ק, אלא בתור הוצאות.

זהו בנוגע להרעיון בעצמו, ולמעשה, אין בהצעה זו לא צרך ולא אפשרות, מפני שאצל היהודים אין בעלי נחלאות גדולות כלל ואין ממי ומה להלאים. אין האדמה מתרכזת בידי יחידים. ליהודים ישנן רק נחלאות קטנות המְעֻבדות ע"י האכרים או ע"י פועלים תחת השגחתם. מאלו האחרונים יש

שכונת יחיאל, ותחלק את הקרקע למגרשי בנין ותמסור אותם לאנשים שונים בחכירה לארבעים ותשע שנים בתשלום שש לירות ממגרש בן אלף אמות. ותנאים התנתה הק"ק עם החוכרים האלה, כי אין להם רשות למכור המגרשים לאחרים והמה באמת אינם מוכרים את המגרש, אלא את הזכות שלהם על המגרש. וכבר היו מקרים רבים שהמוכרים קבלו רוחים עבור זכותם מאה—מאתים וגם עד שלש מאות לירה, והקה"ק לא נהנתה מזה מאומה.

שקנו הנחלאות בכספם הם, ויש שקבלו מהברון, ומעוטא דלא מנכר נתישבו על קרקעות של חו״צ. והיה אם תאמר ההסתדרות הציונית, או ההנהלה העתידה שלנו בארצנו, להלאים את הקרקעות האלו, שהנן בידי אנשים פרטים, לאמר – אם עובד בעל הקרקע מוטב, ואם איננו עובד תלקח ממנו נחלתו, הנה תביא המהפכה הזו הרס וחרבן לאנשים רבים, מבלתי תוצאות טובות; האחרים שיבאו אחרי המנושלים, לא כלם יעבדו את אדמתם באופן יותר טוב, ואז יגרשו את אלו האחרונים. האם יש עוד צורך להוסיף לבאר את השתלשלות הגרושים האלה עד סופם?

עתה נשים נא פנינו אל הצד התועלתי שיש בהרעיון הזה של הלאמה לטובת גאולת הארץ וישובה.

אם תאמר ההסתדרות העתידה שלנו בארצנו לחוק חוק, כי כל מי שקונה קרקע בארץ ישראל, בשטח יותר גדול מאשר הוא יוכל לעבוד בעצמו, תהיה מולאמת, אזי מובן הדבר, כי שום איש לא יניח את כספו על קרן הלאום, וממילא ישארו הקרקעות שאפשר עוד לקנות, בידי עם הארץ כמקדם. ובידי עם הארץ ישארו הקרקעות ג״כ אם הקונה היחידי תהיה הק״ק.

הלאה, חמשה ותשעים למאה מהקרקעות בארצנו שיכות לעם הארץ. החלק הגדול מהן הוא קנין הפלחים היושבים עליהן ועובדים אותן בעצמם, כל אחד רק חלקה קטנה, ויש כאלו בשטחים יותר גדולים השיכים לאיפנדים, כלומר לבעלים שאינם מעבדים אותן בעצמן, אלא ע״י ערבים היושבים בקרבתן. הקרקעות מסוג הראשון של הפלחים, אין אנחנו חפצים לשלול מהם; אבל גם הנחלאות מסוג השני – של האיפנדים, לא תסכים הממשלה להלאים אותן לטובתנו, מפני שגם עליהם יושבים עובדי אדמה ומעבדים אותן, ואם תסכים להלאמה זו, הלא יהיה זה נגד האינטרסים שלנו. אם נשארים המה בידי האיפנדים, יש לנו עוד תקוה לקנות אותן באיזה זמן שיהיה, אבל אם תלאים אותן, אזי הלא תמסור אותן לאלה הפלחים היושבים כבר עליהן.

וגאולת הארץ מה תהא עליה?

גאולת הארץ לפי דעתנו, תוכל להיות רק, אם יחד עם הקרן־קימת יקנו גם אנשים פרטים ע״י מרכז אחד שימצא תחת השגחת ההסתדרות הציונית. תבא הגאולה מאיזה מקום שתבוא, רק שתבא! יהיו אצלנו יהודים

בעלי אחוזות גדולות וקטנות, והיה כאשר יתוקן כל העולם במלכות הסוציאליות, אזי יתוקן גם עולמנו הקטן.

* * *

כמו שאמרתי למעלה, הייתי נוטה להאמין כי ע"י מאמרים בעתונים, המדברים אודות תכניות להתישבויות, יבררו הדברים וכתבתי אז עוד איזה מאמרים, אבל העתון «הארץ» דן אותם אז בגניזה, ולכן לא הוספתי לשלוח מאמרי לדפוס אלא שלחתי אותם בצורת הרצאות לעסקנים אחדים, והנני להביא את דעותי שהבעתי בהרצאות האלו להלן בפרקים הבאים.

פרק יט.

עלית תרמ״ב. — עלית תרנ״ב — עלית תר״ף — תכניות לעבודה — התישבות בורגנית או פרולטרית.

עומדים אנחנו כעת (בשנת תר״ף) בזמן עליה שלישית.

אין אני מתכון לעליות של מצרים ושל בבל, אלא לעליות של תקופתנו. העליה הראשונה היתה בשנת תרמ״ב. אז עלו לא״י אנשים אחדים, חובבי ציון, חולמים שיבת עמנו לארצנו. מטרתם היתה ליסד מושבה של עובדי אדמה מאנשים בעלי אמצעים, מושבה שתהיה כחלוץ לפני החובבים בכל ארצות פזורנו, ואשר ברבות הימים תמשוך אחריה גם בעלי אמצעים וגם עובדים. תקוות ומטרות טובות היו להחולמים בזמן ההוא: גאולת הארץ, עבודה פרודוקטיבית לעמנו, שנויים סוציאליים בחיי עמנו. ידענו כי השאלות האלו נכבדות וקשות הן, שלא בתנופת יד תפתרנה, אלא אחרי עבודה קשה וממושכת והרבה סבלנות. זכיתי לעמוד אז בראש התנועה בארצנו, בועד חלוצי יסוד המעלה, וכתבתי אז ב«המגיד» כי אין מטרתנו לעשות התישבות גדולה, אלא רק «לנעוץ קנה בים אשר ברבות הימים יעלה שרטון». באו כעשרים משפחות עם אמצעים כספיים, וישתדל הועד הנזכר לקנות נחלה בשבילם, והלכנו לאט לאט בעבודתנו. אבל בגולה, בפרט ברוסיה, נמצאו אז אנשים שחפצו לדחוק את הקץ ולהביא גאולה תכופה ומיד. והמצב הכלכלי ברוסיה היה אז בעת הפוגרומים רע מאד. ולכן שמע ההמון לקול הנביאים שהטיפו לעליה מהירה ויבאו לארץ־ישראל כמאה־מאתים משפחות מחוסרי כל אמצעים. עבודה לא היתה בשבילם, ויתגוללו שנים־שלשה חדשים בחוצות יפו ורבים מהם חלו במחלות שונות. ממשלת המקום ראתה מצב כזה ותוציא פקודה מאתה לאסור קנין קרקעות ליהודים ולעצור בעד הכניסה. מבעלי האמצעים שבאו, רבם עזבו את הארץ מפני שלא חפצו לקנות קרקעות על שמות אנשים אחרים, ורק הנלהבים שבין החובבים, קנו אדמת ראשון־לציון ע״ש ממלא מקום הקונסול האנגלי, מר אמזלג. מצב העולים העניים היה רע

מאד ולא היתה לפנינו. העסקנים היחידים שעמדו בראש ועד חלוצי יסוד המעלה, דרך אחרת אלא לשלחם מן הארץ. קראנו אז לעזרה את הרב ד״ר להמן ממינץ והוא שלח לנו אלפים אחדים פרנקים ונשלח אחדים מהם חזרה לרוסיא, ואחרים לאמריקה.

העליה השניה היתה בשנת תרנ״ב. בזמן ההוא עמד כבר על תלו הועד האודיסאי של חברת התמיכה ליהודים עובדי אדמה ובעלי מלאכה בא״י. הועד הזה שלח אז את מר טמקין ויחבר אליו את מר פינס ובן־טובים, ששלשה אלה יהיו ועד הפועל המקומי, לסדר עניני התמיכה להמושבות הקימות ולהיות לעינים לחדשים, שיבאו להתישב באמצעיהם המה. ומקרה אחד רע קרה אז לעמנו ברוסיא, שהיה יכול להביא לתוצאות טובות להישוב היהודי בא״י: הממשלה הרוסית גרשה אז הרבה יהודים ממוסקבה וביניהם הרבה אמידים, ששמו פניהם לארצנו. האנשים האלו באו בצרורות כספים ויריקו את הצרורות לתוך קפת ועד הפועל של חו״צ בפקודה לקנות עבורם קרקעות, והועד הזה מנה את אחד מתושבי יפו להתעסק בקנינים אלו, ויעבור האיש ההוא את הארץ לארכה ולרחבה ויבא במשא ומתן עם בעלי הקרקעות, אף קנה ע״פ קשרי חוזה אחוזות אחדות. הועד האודיסאי שבראשו עמדו אנשים כפינסקר, גרינברג, לילינבלום וכדומה, ידעו היטב כי אי־אפשר להביא לארץ ישראל, לארץ בלתי מפותחה לא בעבודת האדמה ולא בתעשיה, אנשים בלי אמצעים. אבל גם אז נמצאו ברוסיא אנשים כאלו, שחשבו לטוב ולנחוץ לאמץ עליה המונית, ויטיפו לה בתחום מושב היהודים ברוסיא, והקול יצא כי הועד האודיסאי או רוטשילד ומונטפיורי (כנהוג בערים הקטנות) קנו קרקעות הרבה, ומי שיקדים לבוא יזכה בהם. ויבואו לא מאות אחדות, כמו בזמן העליה הראשונה, אלא אלפים אחדים. לולא הבהלה ההמונית, בודאי היו יוצאות אל הפועל הקניות הגדולות שעשו אז והיו מתיסדות אז הרבה מושבות ע״י אנשים בעלי אמצעים, אבל הרעש שהיה מצד ההמון הגדול שבא ומלא כל חוצות יפו, משך אחריו עיני הממשלה, ותחזק את פקודתה לבלי למכור קרקעות ליהודים. כל הקשרים שעשה הועד עם בעלי הקרקעות נתבטלו, ודמי קדימה בסכום של איזה מאות אלף פרנקים, נשארו בידי האפנדים המוכרים. האמידים יצאו אז את הארץ על חשבונם, אבל העניים נשארו למשא כבד על הועד במשך חדשים אחדים. לא רק ביפו אלא גם במושבות בנו צריפים למחסה מהשמש ומטבחות להאכילם, המחלות נתגברו וסוף סוף אסף אותם הועד מכל המושבות וישלחם לכל ארצות תבל.

עליה זו עלתה כבר לכמה מאות אלפים פרנקים, ורעיון התישבות הארץ נדחה לכמה עשרות שנים.

העליה השלישית: הנה העליה שאנחנו עומדים עליה, ושעלתה לנו בכמה כספים ובהרבה בזיון וקצף לא רק בפני ילידי הארץ, אלא בפני העולם הגדול והממשלות האדירות שנתנו לנו הדיקלרציה הבלפורית ואשור סן־רימו, תוצאותיה אי אפשר לראות מראש. אבל ברור הדבר כי בסוף העליה תהיינה תוצאות כמו בעליות הקודמות, הן העולם כמנהגו נוהג ומה שהיה בשנת תרמ״ב ותרנ״ב מוכרח לבא בשנת תר״ף או תרפ״א.

ואחרת לא יוכל להיות.

היו ימים והמה רחוקים מאתנו, כשהאדם הקדמוני יצא אל היער בקרדומו ויכרות לו עצים לעשות מהם בית, לשַדד את האדמה בידיו ולהוציא ממנו לחמו. אבל הימים כבר עברו ונשכחו; אין עושים כעת קולוניזציה רק בידים עובדות, אלא ע״י הוצאות כספים וכספים רבים. ולכן הקפיטל הוא הבסיס להתישבות. לא נצרך בשביל זאת ללכת ולדפדף בדברי הימים,— קרובים המעשים לנו ובעינינו נוכל לראות זאת. השקיע הברון הרבה והרבה כספים, ובנה כמה וכמה מושבות, בודאי יש בהן יותר או פחות טובות, אבל יש מושבות! באו אנשים אמידים לראשון־לציון, לרחובות ולפתח־תקוה וישקיעו כספים והנם אוכלים את פרי אדמתם. לפני איזה שנים קנו אצל ראשל״צ נחלה אחת, מחציתה לקחו בני ראשל״צ וחלק בני נחלת יהודה. הראשונים השקיעו כספים ועבודה, והנם מובילים, זה כשלש שנים, ענבים מכרמיהם ומוכרים אותם בכסף מלא, ובני נחלת יהודה, שלא היו להם האמצעים להיטיב נחלאותיהם ולנטעם, — הנה נחלתם ציה ושממה.

התושבים בראשון־לציון, פתח־תקוה ורחובות שחפצו להנות מעולם הזה ויחד עם זה לגאול הארץ— זה וזה עלתה בידם. כידוע קנו, בשנים שלפני המלחמה, נחלאות שונות אצל המושבות האֵלו, אבל האנשים הטובים, תושבי בן־שמן, חולדה, כנרת וכדומה, החפצים לגאול הארץ וליסד מושבות מאנשים, שיש להם ידים ריקות ע״י קומבינציות של הלואות בצורת נדבות, או נדבות בצורת הלואות — זה וזה לא עלתה בידם! קרקעות אפילו במדת ד׳ אמות לא קנו על גבול המושבות האלו, ומושבות החיות על עבודתן לא יסדו.

מדברים אצלנו, נואמים נאומים וכותבים ספרים, מחברות ע״ד מושבות בורגניות ומושבות עובדים ובמשך שתי השנים האלו, למן פתיחת הארץ, לא הושיבו אפילו משפחה אחת על הקרקע לא בורגנית ולא פרוליטרית.

רואים ויודעים אנחנו כלנו, כי אין עבודה בשביל הבאים, אין דירות ואין אמצעים להסתדרות הציונית בשביל כניסה רחבה, ובכל זאת מתרחבת ההכרזה להביא אנשים בלתי אמצעיים בתור חלוצים.

ארבעים שנה אנחנו עושים קולוניזציה, שתים־עשרה שנה עסק המשרד בנסיונות להתישבות ע״י מומחים ואגרונמים, פרופיסורים ואגרונומים עמדו על גבינו ולמדו אותנו. ואחרי כל אלה הננו קוראים ב«הקונטרס» ל״ד (בחדש אפריל) כי שוהה פה משלחת של פועלי ציון מיום 20 ינואר, שבה משתתפים אחד עשר איש ולומדים שיטת התישבות. ושבח לאל, כבר באו לידי הוכחה, כי הדרך היחידה לפתרון שאלת התישבות היהודים בארצנו הוא הישוב ההמוני, וכי המטרה תושג על יסוד עבודה קואופירטיבית. אין כל חדש תחת השמש, רעיון ישוב המוני כבר גלה אפרים דינַרד בשנת תרמ״ב, ויודעים אנחנו הצלחתה, ורעיון הקאופירטיב כבר «הצליח» על ידי אופנהימר...

ולא הצליחה עבודה זו של ההסתדרות הציונית, מפני שהיא מיוסדת כלה על נדבות.

נדבות נותנים לרעב על לחם צר ומים לחץ; אבל לא בשביל לסדר את הרעב במושבה ולתת לו קרקע, בתים, בהמות. כלי עבודה וכדומה. ההגיון והמעשים מראים, כי הנדבות האלו שהנן כעת מקור להוצאות ההסתדרות תלכנה ותתמעטנה, מפני כי במצב ההוה של עם ישראל בארצות הנהרסות, עוזרים למשפחה בסכומים קטנים והוא מוציא פרנסתו בהעזרה, בשעה שבארצנו, בשביל לישב משפחה על קרקע דרוש סכום פי עשרים מאשר בארצות הנהרסות. ובפרט כי גם באלה הסכומים עוד לא מצאו הדרך הנאמנה והבטוחה כי ימצא המתישב את לחמו על חלקו. ודבר הנראה לעינים כי קבוץ הכספים ימעט וימעט. ולכן עומדים אנחנו לפני תוצאות כלל לא טובות.

פרק כ.

פרעות בירושלם, יפו והמושבות. — יחס הממשלה והתנהגותה. — ציונות וחבת ציון. — דרך ארוכה ודרך קצרה.

בפסח תר"פ קרה בירושלם, בעיר קדשנו, מקרה שלא פללנו כלל... פרעות... וירעדו כל אחינו בערים ובמושבות מקצף, עלבון וכלימה... אודות המקרה האיום הזה כתבו ספריא וספדו ספדיא, וגם אנכי רוצה לאמר להעסקנים שלנו את אשר הרגשתי אז. והרגשתי היתה, כי הפרעות באו עלינו מחולשת הממשלה, וחולשתה באה מפני שעסקנו בפוליטיקה ולא בעבודה מעשית רחבה. ואת דעתי זו בארתי במכתבים לאחדים מעסקנינו והנני להביא אותם לקמן:

... הנה עברו שלשת ימי הפרעות. את המתים קברו, את הנפצעים ירפאו וגם הממשלה לא תטמון ידיה, אלא תעשה משפט, תשתדל כמובן, להראות כי היהודים אשמים ובכל זאת תעניש גם אחדים מעושי הפרעות, — הכל כאשר לכל כנהוג בכל תפוצות ישראל. ואנחנו... אנחנו נמשיך לעשות פוליטיקה.

הן כל עבודתנו בתקופה שאנו חיים בה, איננה אלא פוליטיקה; פוליטיקה בלונדון, פוליטיקה בכל ארצות הגולה ופוליטיקה בארצנו, ומנקודת השקפה זו אפשר לעשות כעת פוליטיקה גם ממקרה הפרעות. עתה יצאו עסקנים וסתם יהודים וינאמו נאומים חריפים ויכתבו מחאות חזקות ומאמרים קשים כלפי ממשלת המקום, העולם הנאור וכדומה, וכדומה. כל האנרגיה שלנו יוציאו כמו עד עתה על פוליטיקה, ומעשים כאלו יוסיפו להרחיק אחינו מעבודה מעשית וידחו אותנו לעברי פי פחת.

יודעים ומבינים אנחנו, חובבי ציון הזקנים, את ערכה הגדול של הציונות המדינית ואת הבמה הקונגרסית, אבל המדיניים שלנו אינם שמים תשומת לב מספקת להערך הגדול של העבודה המעשית, אשר עליה תוכל העבודה הפוליטית להבסס. ולכן הסתובבה עבודתנו עד עתה סחור סחור, סביב ארץ־ישראל ולא בארץ־ישראל גופא.

עם חכם ונבון הוא העם הערבי. המה עמדו במשא ומתן עם ממשלות אירופא, אבל את זיקתם לארץ לא שכחו. הכריזו את פיזל למלך והרחיבו תעמולה גדולה וחזקה למלחמה עלינו. אנחנו לא יכלנו להמליך מלך, לא היה נחוץ לנו לקרא מלחמה על הערבים, אבל נחוץ ונחוץ היה לבא במשא ומתן עם התקיפים שבהם, לרכוש את העתונות הערבית בארצנו, ולא לתת לקמץ קטן של אפינדים לזרע שנאה וקנאה נגדנו. נחוץ היה להתחיל בעבודה ישובית עוד לפני שתי שנים, ואנחנו הזנחנו כל אלה, ולכן באה עלינו הצרה הזאת, צרת ירושלים, אשר לשמה ולזכרה ירעד כל נפש מישראל.

וגם העבודה הפוליטית בסן רימו ומנוי סיר סמואל לנציב בארצנו, לא מצאו אנשים בעלי מעשה, ובמקום לסדר איזו תכנית בריאה לעבודה, באו הצעקנים והרעישו את ארצנו עוד הפעם ביסוד בית נבחרים, באספות ומיטינגים אודות זכיות נשים לבחור ולהבחר, אספות מוקדמות לכל המפלגות, ואספות של דין וחשבון אודות האספות הקודמות, וארץ ישראל הוסיפה לרעוש מקצה הארץ ועד קצה.

והשמאליים שבנו, הנה לבד האספות לאספת נבחרים, אספו מיטינגים שדרשו בהם עליה המונית, הלאמת הקרקעות, הרחבת הסוציאליות בין הערבים וכדומה.

...ובינתים התחדשו הפרעות בארצנו, ביפו בראשון למאי 1922, והפרעות היו כמנהג רוסיא הצרית. הממשלה יודעת ימים וחדשים קודם, כי עם הארץ מתכונן לעשות פרעות ואיננה אוחזת באמצעים כדי למנוע אותן. שר השוטרים האנגלי עוזב את עיר יפו יום אחד קודם הפרעות ומוסר את משמרתו לסגנו הערבי. הערבים מכים את היהודים, שודדים ובוזזים את החנויות אשר על יד בית הממשלה, ורק אחרי עבור הרבה שעות «עבודה» של הפורעים, באים איזה חילים ערבים, אבל בינתים נתרבה מספר הפורעים בכל כנפות העיר, וכבר קשה לעצור בעד מעשיהם. וכן עובר יום, יומים ושלשה ימים והמסיתים הערבים יוצאים ביד רמה אל הכפרים ומפקדים על הפלחים לצאת ולהתנפל על המושבות. הממשלה שולחת לרחובות חמשה ועשרים חילים רוכבים, רק עם מקלות ובלי שום נשק; ממושבות אחרות מבקשים צבא להגן בפני הערבים, ההולכים ומתקרבים אל המושבות והאופיציר עונה ע״י תיליפון, כי אם תהיה ההתנפלות אז ישלח צבא. הנה הוכרז מצב מלחמה ואסור ליהודים להתאסף ברחובותיהם למען לעמד על המשמר, ולהערבים מותר. בידואים גזלו עדר של שבע מאות בקר

מפתח־תקוה ושר הצבא שלח להם פקודה להשיב העדר במשך שתי שעות והעדר לא הושב, אפילו אחרי שבועות אחדים, ולבסוף השיבו 30 בקר ביחד עם אקט מקים בגושפנקא ובעדות כי הבקר רעו על שדותיהם של הערבים ולכן לקחו אותם, והם דורשים 400 לי״מ מהיהודים דמי הפסד.

וכמנהג הצבא והמשטרה כן גם מנהג החוקרים והשופטים. החוקרים ערבים, והשופטים והעדים משלהם. את עתוני היהודים מוחק המבקר ועתוני הערבים מפיצים שמועות כוזבות ומסיתים את ההמון להוסיף ב«עבודתם»...

ופונים אל הנציב העליון בירושלם לעזרה והוא עונה כי עשה מה שאפשר ומה שנחוץ. אמת הדבר כי הנציב העליון הוא יהודי כשר שחפץ בכל לבבו לעזור להרחבת התישבות היהודים ולבנין הבית הלאומי, אבל חלק גדול מעוזריו סביבו, כבר נתן ידם אל הערבים העומדים בראש התנועה נגד היהודים. הוא האמין במשך שנה שלימה, כי אפשר לכבות את אש השנאה ליהודים פה בארצנו, בזה שיתנהג עם ראשי הפורעים בדברים רכים ובשלום ואינו יכול בפעם אחת לשנות את דעתו, או אולי אינו יכול להשפיע על הצבא שיתנהג ביד חזקה, או אולי יש טעמים ונמוקים יותר עמוקים:

מצרים מנגב רועשת, הבידואים מעבר לירדן הם עם עז ושואף־קרבות, הערבים בארם־נהרים עומדים למרוד, הצרפתים בצפון מקטרגים וגם במרכז הארץ באנגליה אין שלום... ובינתים, דמי יהודים נשפכים על ארץ אבות ורכושם לבז ולמשיסה...

* * *

ככה עברו עלינו עוד איזה חדשים ויבואו הפרעות בפעם השניה בירושלים. הערבים הרימו רעש והתנגדו בגלוי להממשלה, מחאו נגד כל פקודותיה וחקיה, צעקו בפומבי כי אין שלטון בארץ. ואמנם הממשלה לא גלתה את השודדים והרוצחים, ואנחנו נשארנו — הפקר.

וכששמתי לבבי לחקור ולדעת סבת המצב שלנו והיחס המוזר של הממשלה אלינו משכתי עוד הפעם את תשומת לבב העסקנים ע״י המכתב דלקמן (אייר תרפ״א):

משמים נפלה בידינו מרגלית טובה, הצהרת בלפור — רשות לבנות בית לאומי בארצנו, לא בית לאומי מוכן ומזומן בו, אלא ר ש ו ת לבנות, כלומר לישב יהודים בארצנו המיושבת על ידי עם אחר, עם גדול וחזק, ואת העם הזה, מציאותו בארצנו שכחנו לגמרי... לא הלכנו ג״כ לעשות לנו פרוגרמה

ותכנית כיצד להתחיל בבנין הזה, ולא הזמנו לנו מומחים מבני עמנו היושבים בארץ בכדי ללמוד מה שאפשר לעשות פה ומה שלא אפשר. ולא הלכנו להנהיג יחד עם העבודה הפוליטית גם עבודה מעשית בריאה, התישבות על היסודות הנהוגים בכל הארצות, יסוד מושבות חקלאיות, בנין דרכים, מסלות, טרַמוַים, נצול כחות הנהרות, הטבת המצב ההיגיני בארץ וכדומה בעבודות צבוריות. ולא השתדלנו למשוך קפיטלים פרטיים לסדר נטיעות במדה גדולה או ליסד בתי חרשת וכדומה. אילו עשינו אחת מאלה היינו מחזקים את מצבנו הכלכלי בארץ והיינו משרים עלינו יראת הכבוד, כי כן דרכו של העם הערבי, לתת כבוד ולכרע ברך לפני כל דבר חזק ונכבד.

אבל אנחנו לא עשינו אחת מאלה הדברים שאפשר היה לעשות, אלא חגגנו חַגים ואספנו אסיפות, מיטינגים ודימונסטרציות והקימונו רעש ושאון בכל תפוצות ישראל וגם בארצנו לאמור, כי הולכים אנחנו להכניס שלשים־חמשים אלף איש בכל שנה, התוכחנו ע״ד מלחמה עם הקפיטל שאיננו עוד בארץ כלל, והקפיטל של היהודים בארצות אחרות שמע כי מלחמה ערוכה לו בארצנו וישאר במקום מושבו.

במקום הקפיטלים הגדלנו כניסת אנשים בלי אמצעים, שרבים מהם משוטטים בטל בחוצות יפו וירושלים קרועים בלואים וחצי רעבים; עזרנו להם לעשות נסיונות סוציאליסטיים שונים במושבות ובערים, עזרנו להם להרחיב הרעיונות הסוציאליסטיים בעתונים שונים, לערוך שביתות בלי סבות נכונות, ובכל אלה לא רק שאין לא בנין ולא כח להרגשת כבוד מצד עם הארץ. אלא להיפך חומר להתנגדות עם הארץ, כל אלה הסירו את צלם הכבוד מאתנו בעיני עם הארץ, והנקל היה בידי מסיתים להסית בנו את ההמון ולפרוע פרעות.

מה לעשות כעת?

עלינו, לפי דעתי, להשתדל לבא להבנה הדדית עם מנהיגי הערבים ועם הפריסה מצד אחד ומצד השני: לבלתי התנגד למעשה הממשלה שהגבילה את הכניסה ההמונית ולהשתדל מצדנו לסדר שווי־משקל ביחס להעולים (עם ובלי אמצעים) בשביל להנהיג משקים קפיטליסטיים, עבודות צבוריות, חרושת המעשה ומסחר, ויחד עם זה—פועלים ועובדים לפי ערך העבודה שתהיה לנו, ותשועתנו תבוא לא ברעש אלא בקול דממה דקה.

הדרך הזו היא ארוכה אבל היא בטוחה.

«עבודת חובבי ציון» יאמרו לנו.

אמנם כן! ואם נשקיף קצת על העבר נראה אמנם כי עבודה זו ברכה בה. הנה עלתה בידי החובבים למשוך את רוטשילד, אשר הוזיל מיליונים רבים ויבנה מושבות. והציונים משמיעים שמות מצלצלים של גבירים ועשירים ועסקנים—ולא הצליחו עדין למשוך איזה עסקן עשיר אל מחננו, כי יתחיל בעבודה.

החובבים בעלי־הבתים הפשוטים בנו את פתח־תקוה, ראשון לציון ורחובות, והעסקנים והחובבים שאספו כספים בשביל הישוב היהודי יסדו את גדרה, קסטינה, באר יעקב ועין־גנים. אפשר להשמיע על המוסדים האלה בקרת באופנים שונים, אבל שיש במוסדים האלה איזה דבר ממשי, — בזה הלא לא יכחיש שום איש. וכל זאת עשו בעלי בתים פשוטים ועסקנים בלי שמות מצלצלים, והציונים לא יסדו מיום שנכנסו לעבוד בארץ־ישראל אפילו מושבה מבוססת אחת.

החובבים משכו להם עוד מתחלת הישוב החקלאי, ובפרט מיום יסוד רחובות, פועלים למאות, נתנו להם עבודה וילמדום לעבוד ולחיות מעמל כפיהם. פועלים למאות מהפרק הזה כבר נתישבו במושבות, בתור בעלי נחלאות ובעלי בתים, ויכו שורש בארץ. המה לא חיו על חשבון המוסדות הישוביים, והתישבותם לא עלתה לכלל ישראל בסכומים גדולים, אלא ע"י תמיכות קטנות שונות לבנין בתים וכדומה.

והציונים כבר הוציאו ומוציאים גם עכשיו סכומים למיליונים ועדיין לא הושיבו אפילו עשרה פועלים, שיוכלו לחיות מעמל כפיהם בלי תמיכות ותקציבים ודיפיציטים.

בתקופת החובבים היו רק יהודים, פחות או יותר מסורים לרעיון תחית עם ישראל ורק יהודים ממפלגה אחת. והציונים הכו את בית ישראל לרסיסים למפלגות שונות, לאומיים סתם, פועלים צעירים, פועלים ציונים, אחדותיים עד שהגיעו לציונים «מפסיים»...

בתקופת החובבים היו האכרים, הפועלים, האומנים והסוחרים מתעסקים כל אחד בעבודתו וכל אחד היה מניח אבן על בנין הישוב, ובתקופה זו, תקופת הציונים, אנשים למאות מוצאים פרנסה מעסקנות צבורית ומשרות שונות ולכן משתדלים ליסד חברות ואגודות, שלא רק שאין בהן צרך, אלא שקיומן אוכל כסף הצבור ומביא הריסה להישוב. אין עוד בארצנו עובדים כמו שיש לכל אומות העולם. הלחם שאנו אוכלים, הירקות, החלב, הבשר — הכל קונים אנו מהערבים אשר בסביבותינו, ועם ישראל בארצנו מיסד משרדים וממנה פקידים ממתולה עד רוחמה.

לֵיצן אחד בעתון «ליהודים» הלך וספר את הועדים השונים שישנם בארץ, ויביא את מספרם עד שבעים וההגזמה היא רק בארבעה־חמשה. הוא ספר את קבלת הפנים לעסקנים שונים הבאים והיוצאים את הארץ ואת הפרידות, את האספות, המיטינגים והדימונסטרציות שמוצאים מקום אצלנו מדי יום ביומו — וכל הקורא זאת ויודע, שאין כמעט הגזמה בהלצה זו, הלא תסמרנה שערות ראשו.

החובבים בשעתם היו קוצבים תמיכות להמושבות שיסדו, והיו יושבים במשרד החובבים באודיסה, וכל חברי הועד יחד היו דנים על כל פרוטה ופרוטה שעליהם היה להוציא. ובתקופת הציונים, הפונטים האנגלים נחשבים כאבנים ומי שיושב קרוב אל קפת הצבור מוציא ממנה מלא חפניו וזורק אותם לכל הצדדים, ממש כדבר שאין בו חפץ.

והיושבים אצל הקפות נער לא יוכל לספור אותם, והקפות הנן לא רק בלונדון וירושלים, אלא בכל כפר וכפר ובכל עיר ועיר בארצנו...

עלינו לחשוב דרכנו ולאחז בעבודה מעשית ואטית; לא ברעש ובחפזון כי אם בצנעה ובהבנת־הענין.

פרק כא.

הרצאה להדירקטוריום. — השקפה כללית. — עבודת האפ״ק בעת המלחמה ואחריה. — סדור החובות והערכת רכוש האפ״ק. —

בתחלת שנת 1919 שלחתי להדירקטוריום המאזן הכספי של חברת אנגלא־פלשתינה וצרפתי לזה ההרצאה דלקמן:

השקפה כללית: מהיום ששלחנו לכם את המאזן הרגיל האחרון לפני המלחמה (בסוף יוני 1914) עברו ארבע שנים וחצי. והפרק הארוך הזה הנהו גם היותר קשה בדברי ימי ישובנו ויחד עם זה בדברי ימיו של מוסדנו.

פרטי המעשים ידועים לכם כבר למדי מהרצאותי הקודמות. ואולם בכדי שתהיה הרצאתי הנוכחית מלאה, רצוני בזה לחזור בקיצור על אי אלה מהם.

המלחמה אמנם פעלה לרעה על ארצנו ורשומיה נכרים. מלבד הסבות הכלליות שפגעו בארצנו כבכל יתר ארצות המלחמה, סבלו המושבות העבריות ממכת הארבה בשנת 1915 ובמשך כל הזמן גם מעול המסים הכבד של הממשלה התורקית ששטתה היתה לגזל ולחמס את התושבים בכלל ואת היהודים בפרט׳ גזרות גירושים קשים עברו על תושבי הארץ, אשר רוששו את כל רכושם וסכנו את חייהם. ביחוד סבלו מושבות הנטיעות שלפירותיהן לא היה מוצא לשוק העולמי, ובפרט פתח תקוה, שנמצאה באזור החזית.

הבנק שלנו נסגר באפן רשמי ע״י הממשלה התורקית תיכף אחרי התפרצות המלחמה בינה וממשלות ההסכמה. אבל למעשה המשיך את עבודתו, ויוסף לתת הלואות לאכרים והנוטעים וועדי המושבות וכמו כן לועדי העזרה השונים, שנוסדו בכל ערי ארצנו ומושבותיה בתחלת המשבר. ההלואות הללו נתנו לצרכים היותר הכרחיים להמשכת הקיום של הישוב היהודי ולתשלום המסים הכבדים והשונים, ובלעדי עזרתנו לא יכל ישובנו לעמד בנסיונותיו הקשים. המוסדות היו: ארבעה עשר ועדי מושבות יהודה, ועד התאחדות מושבות יהודה, ארבע קופות מלוה חדשות להלואות קטנות נגד ערבונות, עשר אגודות להספקת צרכי אכל, שנים עשר מוסדות לחנוך ומלאכה. מלבד אלה נתנו גם

הלואות להנהלת בית הספר החקלאי «מקוה ישראל» ולחברת היק״א שהיו מנותקים ממרכזיהם שבחוץ לארץ. ועל כל אלה ועד הסיוע האמריקני עם סניפיו בערים ובמושבות שקבלו הלואות מאתנו, עד שהיו מקבלים את כספיהם מאמריקה.

בין ההלואות שנתנו ישנם חובות שיסולקו רק במשך אי אלה שנים ואולי גם חובות מסופקים, אבל המצב היה כל כך רציני, שלא יכולנו לדחותם ולבלי הושיט להם את עזרתנו הכספית. ומשוכנעים אנחנו, כי הודות לעזרתנו הזאת הצליח הישוב להנצל מכליון.

הבנקנוטים התורקים: האקטיב המסופק היותר חשוב בכמותו אצלנו המה הבנקנוטים התורקים. את אלה היינו נאלצים עפי״ר לקבל מלקוחותינו לתשלום חובותיהם בתקף החוק התורקי. במקרים רבים קבלנו את הבנקנוטים הללו גם ברצון, בהיות שהיינו זקוקים לכספים לנתינת הלואות שדרשו מאתנו האכרים והועדים, וצפון הארץ נכבש על ידי צבאות בריטניה בהפתעה ולכן נשארו בקפות סניפינו שמה סכומים גדולים בממון ניר תורקי.

בכדי להציל חלק הגון מההפסד שיתהוה מהבנקנוטים התורקים קנתה הנהלתנו מהגרמנים קרקעות רבות על הכרמל ובסביבות העיר חיפה ונשלם בממון ניר תורקי, כמו שהזכרתי למעלה (פרק ד׳).

חובות ועדי המושבות. כמו שבארנו לכם במכתבינו הקודמים, הנה הלואות שקבלו הועדים הוצאו לדברים ישובים כלליים בשעת חירום, שנות המלחמה. לכן נחוץ לסדר את הסלוקים לנו בתנאים נוחים. יש בדעת ועד הצירים לתת לנו פקדון בסכום של 15000 לירה לארך זמן ברוחים נמוכים, למען שנאריך גם אנחנו הסלוקים מועדי המושבות במשך עשרות שנים וברוחים זולים.

ואנחנו נוטים לעשות כזאת, אם רק ועד הצירים יתן*) לנו האמצעים לזה. באיזה אופן שיהיה, נקוה כי גם החובות האלה ישולמו לנו במשך אי־אילו שנים.

תשלומים למפקידים. למפקידינו שלמנו במשך שנות המלחמה סכומים פחות או יותר גדולים על חשבון פקדונותיהם אצלנו, לשם צרכיהם ההכרחיים. תשלומים כאלה נעשו בארצנו ובאלכסנדריה (מצרים) במקום שגלו יותר מאלף ממפקידינו. על ידי כך נתנו לאלה את האפשרות להתקים,

---

*) מפני סבות שונות לא נתן לנו ועד הצירים ואף לא ההנהלה הציונית האמצעים האלה.

לשלח ידיהם בעסקים וגם לאחדים לחזור ממצרים לארצותיהם (פרק ד׳).

יחסנו זה וההלואות הללו וכמו כן תשלום הפקדונות בעת המשבר, בשעה שלא היינו מחויבים לעשות זאת, שמרו על כבוד הבנק, וידידינו בחו״ל שהכירו את תועלת מוסדנו, באו לעזרתנו בכספים חדשים ויתנו לנו את האפשרות להתחיל בעבודה בירח אפריל 1918.

עבודתנו אחרי הכבוש. בתחלת תקופת עבודתנו באביב החולף, המשכנו לתת הלואות לאכרים ונוטעים להמשכת הקיום של נטיעותיהם ועבוד שדותיהם, וכמו כן לסוחרים לחדוש עסקיהם. העזרה המחודשת הזאת אמצה את אמון הלקוחות בנו, וברצון נשמעו לדרישתנו בענין סדור חובותיהם. רבים סדרו את כל מה שהיו חיבים ואחדים שלמו חלק מחובם והאריכו את זמן פרעון המותר. ואולם כל התנגדות לא פגשנו מצד הלקוחות בדרישת הרוחים בעד כל זמן המלחמה.

הקונסולידציה. נוטעים רבים חייבים לנו כספים במחלקות שונות (בהלואות נגד שטרות ישר מהבנק, בקופות מלוה משותפות וכדומה) והחלטנו איפא לאחד את כל חובותיהם לכל אחד ואחד להלואה אחת ולהאריך את זמן הסלוק לזמן מחמש עד עשרים שנה. למושבה אחת – עקרון – הארכנו עפ״י בקשת היק״א את זמן הסלוק לעשרים וחמש שנים.

הערכת האקטיב. מר י. ל. גולדברג בקר את התיק של השטרות, הלואות נגד סחורות ויתר החשבונות ביפו וירושלים והקצבנו בנוכחותו את הסכומים, שצריך להעביר בתור הפסד וכמו כן הפרשנו ריזירבה בשביל חובות שאי אפשר להעריכם כרגע.

אחרי הסקירה הכללית יכול אני רק לאמר בקצרה, כי מוסדנו הושיט עזרה רבה וחשובה לישוב העברי בערים ובמושבות במשך זמן המלחמה ועזר להן לעמד בנסיונות הזמן הכבדים, ואחרי הכבוש – להכנס לחיים נורמלים חדשים. יחד עם זה הצלחנו לסדר את סלוק החובות שלפני המלחמה באפן המבטיח את חובותינו ושומר על כבוד הבנק, ורכוש הבנק נמצא במצב טוב.

פרק כב׳

ועד מיוחד לסדור הענינים הכספיים. — הרצאתו בפרוטרוט. — ההסתדרות דחתה את הצעת הועד. — הצעות למשוך אחינו העשירים במצרים לעסקים בארצנו. — יסוד חברה לבנין בתים. — ארגון להגדלת קרן האפ״ק. — הצעה ליסוד בנק איפותיקאי. — מו״מ בנידן זה עם עסקנים שונים במצרים. —

בסוף שנת 1919 הזמינה ההסתדרות הציונית ועד מיוחד במטרה לעבד הצעה כיצד ובאיזה תנאים לסדר את המוסדות הכספיים שלנו. לתוך הועד הזה נכנסו: הרברט סמואל יושב־ראש, פרנק גולדסמיט, יוהן מיינרד קיינעס (Jhon Maynard Keyness) פאול לינדברג, יוליוס סימון והרטליי וויטהרס (Hartley Withers) לחברים. הועד הזה הגיש ביום הששי לינואר 1920 את ההרצאה דלקמן:

1. המוסד שיסדר העבודה להרחבת הישוב היהודי בארץ ישראל, זקוק למוסדות מיוחדים, שינהלו את הענינים הכספיים של ההסתדרות. הפוליטיקה הכספית הכללית של המוסדות האלה צריכה לקבוע ההסתדרות המנהלת את כל התנועה הציונית. אולם נכבד מאוד כי ההנהלה התמידית של המוסדים הכספיים צריכה להיות חפשית מההשפעה המדינית, ועליה לנהל העסקים על בסיס מסחרי טהור.

2. המוסד המרכזי צריך להיות בית אוצר התישבות היהודים (היק״ב) שנוסד ע״י הרצל בשביל מטרות ציוניות, וישאר תחת הבקרת של ההסתדרות הציונית, ע״י מאת המניות של המיסדים. דעתנו היא — להגדיל את הקרן של המוסד הזה עד 2 מליונים לירה, שהוא יהיה האב המיסד למוסדות שיוסדו ושיזכרו בממורנדום לקמן. תכליתו של היק״ב תהיה תכלית מוסד המחזיק מניות של חברות אחרות; הוא עצמו לא יקבל פקדונות ולא יעשה עסקים אחרים. הדירקטוריום שלו צריך להיות מסודר באופן אחר מאשר כעת.

3. המוסד הכללי להנהלת עסקים תהיה «חברת אנגליא־פלשתינה» ובנוגע למוסד זה אנחנו מציעים הדברים האלה:

א) לשנות השם שלו ויקרא «הבנק הנציונלי של ארץ־ישראל», או «אנגליא־פלשתינה בנק», או «הבנק הפלשתינאי».

ב) להגדיל הקרן שלו עד מליון לירה. הרוב מהקרן הזאת יקח היק״ב, והמותר למכור ליהודים בסכומים קטנים או גדולים.

ג) הדירקטוריום של המוסד הזה צריך להיות מורכב מאנשים בעלי ידיעות כספיות למעשה. בתוכם צריך להיות דירקטוריום מבעלי־המניות הפרטיים; רוב הדירקטורים צריכים לגור באנגליה או בארץ ישראל, והרוב של הדירקטורים האלה אינם צריכים להיות גם דירקטורים של היק״ב או חברי ועד המפקח של המוסד הזה.

ד) העסקים של המוסד הזה צריכים להיות עסקי בנק מסחריים. עיני המנהלים־בראשם לעשות רק עסקים בטוחים, לא להשקיע כל הכספים שלו בעסקים כאלה, שישארו בלא מחזור ותנועה; שלא יתן הלואות לזמנים ארוכים ולא יעסק בחליפות וקניות; הוא צריך לעזור בכספים להמסחר והאינדוסטריה. עליו להציג לו למטרה להיות הבנק המרכזי, שהבנקים האחרים יפקידו בו יתרות כספים שלהם, והממשלה תוכל להציע אותו בתור מוסד בשביל פקדונות לצבור.

ה) הבנק הזה צריך שיהיה לו משרד בלונדון, הוא יכל לקבל שמה פקדונות ולקבל על עצמו את העסקים הכספיים של היק״ב.

ו) כל העסקים שלו צריכים להיות מְרכזים בארץ־ישראל, אבל אין עכוב שיפתח גם סניפים בארצות הסמוכות, אם עסקי מסחר ידרשו זאת; אולם נצרך להשגיח שהעסקים שלו לא יתרחבו יותר מכפי הנחיצות. ההצעה לפתח סניף במצרים, בשביל למשוך קפיטלים של היהודים המצריים, צריך לעמוד על הפרק תו״מ.

ז) המשרד של המוסד הזה בלונדון צריך להיות הסוכנות בשביל לסדר הוצאת נירות ערך (אקציות או אובליגציות) להגדלת האמצעים בשביל הרחבת עסקי ארץ ישראל. הוא איננו צריך להיות היחידי בעסקים החדשים שיסד, אלא הוא יכל גם לשַתף מוסדים כספיים אחרים בענינים אלה.

ח) כשהחוקים הפלשתינאיים יַרשו, אזי צריך המרכז החוקי לעבור לארץ ישראל, בשביל שנצרך לחשוב אודות המסים שעליו יהיה לשלם בשתי מדינות.

4. נחוץ ליסד עפ״י החוקים האנגלים בנק אפותיקאי בארץ ישראל להלואות עירוניות וכפריות, לארך זמן, שיהיה תחת השגחת היק״ב. הקרן לבנק זה צריך לתת היק״ב. מכירת האובליגציות צריכה להיות בידי האפ״ק.

לבקש את הממשלה בארץ־ישראל להוציא חוק בדבר יסוד בנק אפותיקאי ולהעביר אחרי כן הבנק הזה לארץ־ישראל.

5. נחוצים עוד מוסדות שיתנו הלואות לקואופרציות של פועלים, לתת להם היכלת לקבל עבודות פרטיות או צבוריות. בשביל אלה צריך היק״ב ג״כ לתת האמצעים הכספיים במדה מצומצמת. בשביל לדעת כיצד לסדר מוסדות כאלה, יהיה נצרך ליסד ועד מיוחד, שיחקור וילמד את המוסדות האלה במדינות אחרות. נצרך שמוסדות כאלה יוסדו במדה קטנה ושיתחנכו בהדרגה ולא במדה גדולה שיהיו מוכרחים לצמצם עצמם אחרי כן. ועד מיוחד צריך ללמוד את הענין הזה ואז הוא יבא בודאי לידי החלטה לא ליסד מוסדות מיוחדים לחוגים מיוחדים של תושבים.

6. בשביל להוציא אל הפועל עבודות צבוריות שהממשלה תסכים למסור להסתדרות היהודים יהיה ג״כ נצרך ליסד מוסדות מיוחדים. חלק מהקרן הנחוץ למוסדות אלה יתן היק״ב וחלק יאָסף מאנשים פרטיים. פרטים בענין זה אפשר יהיה לסדר רק אחרי שיאושר המנדט.

7. העבודה להתישבות חקלאית צריכה להיות מסודרת באמצעיה של הקרן הקימת (מכספים של נדבות) ועל ידי אנשים פרטים. הרחבת האינדוסטריה הפשוטה, צריכה להיות ג״כ בידי אנשים פרטים. עניני החנוך, ענינים סניטריים וכן עזרה לאמיגרנטים צריכים לתת מוסדות של צדקה, שיוסדו למטרות אלו, אבל לא המוסדות הכספיים.

8. מציעים אנחנו לא ליסד בנקים או סניפים של האפ״ק בארצות שונות. ההפסדים במוסדות אלו יכריעו את כף התועלת, שתצא ממוסדות אלה. אם בנקים כאלה יוסדו ע״י אנשים פרטים במרכזים עברים — לא היק״ב ולא האפ״ק אינם צריכים להכנס למוסדות אלו באיזה כספים שהם.

9. הבנק אנגלו ליבנטין בקונסטנינופול לא יוכל להשאר במצב שהוא כעת.

10. אנחנו דנו בכבד ראש אודות מטבע ארץ־ישראלית ויסוד בנק שיוציא ממון ניר ובאנו לידי החלטות אלו:

א. המצב ההוה שהמטבע המצרית היא עוברת לסוחר בארץ ישראל צריך לעבור.

ב. הזמן עוד לא בא שהאפ״ק יוציא ממון־ניר משלו.

ג. לא נצרך לתת זכות להוציא ממון־ניר למוסד אחר בארץ ישראל.

ד. במצב ההוה יותר טוב שהממשלה המנדטורית תוציא ממון־ניר — בתנאי, שיהיו להמטבעות שמות עבריים.

עד כאן ההרצאה.

חברי הועדה לא באו רק לתת עצות ולהסתלק. הם היו מעונינים מאד בסדור עניני ההתישבות על בסיס מסחרי איתן, והם היו נכונים לתת עזרה ממשית. אבל הם העמידו תנאי, שההנהלה תהיה מרכבת רק מאנשים בעלי ידיעות מעשיות בעניני כספים ושעניני התמיכה וכו׳ יהיו נפרדים מעניני ההתישבות. ולתנאי זה לא רצו מנהיגי ההסתדרות להסכים, והלכו ויסדו את קרן־היסוד.

נזדמנו אח״כ עוד שעות־כושר מוצלחות. נמצאה ג״כ קבוצת בנקירים עשירים, שהסכימה להכניס סכומים הגונים (פי־שתים או פי־שלש מהקרן הנוכחית של האפ״ק), אבל ג״כ בתנאי שיהיו להם ששים אחוז בתוך חברי ההנהלה, ושוב לא רצתה ההסתדרות לותר על זכות הרוב בהנהלה.

ובכל זאת לא נואשתי מהרעיון למשוך עסקנים עשירים אלינו בכדי לסדר את העבודה הישובית על בסיס בריא, והמשכתי את השתדלויותי בכוון זה. נסעתי כמה פעמים למצרים ובאתי במו״מ עם העסקנים העשירים שבארץ זו, וביחוד עלה בידי לקרב לרעיון ישוב א״י הרבה מאחינו בעלי היכלת במשך שבתי שם בזמן המלחמה. באתי לידי הכרה, שאם אמנם רובם אינם רוחשים אהדה חזקה לרעיון התחיה של עמנו בארצנו, אבל יש ביניהם גם יהודים טובים, שעניני עמם נוגעים ללבם, ובפרט לאחר שהציוניות נעשתה לדבר שבמודה ולענין בין־לאומי, שאפשר לרכוש על ידה גם כבוד ופרסום. ויש ביניהם גם אנשי־מעשה, הרוצים, פשוט, לעשות עסקים בארץ עתיקה זו ההולכת להתחדש. וכאלה כן אלה הם אנשים שכבר יסדו מפעלי־עסק גדולים במצרים, כמו בנקים, מסלות־ברזל, חברות להכשרות־קרקעות וכדומה, ויש להם קשרים רחבים עם בעלי־כספים גדולים בארופה ואמריקה.

לכן נכנסתי עמהם במשך שנות 1919–1921 במו״מ אודות עסקים בארצנו, ואחדים מהם נטו לעבודה על בסיס מסחרי לטובת הישוב היהודי. אחד מאלה היה עסקן ידוע באלכסנדריה של מצרים, שעשה הרבה כסף בזמן המלחמה, וכאיש בעל־מעשה לא הסתפק רק בישיבות ובקבוץ נדבות, ורצה להכנס לתוך ענינים ישוביים בארצנו ע״י השקעת כספים בעסקים שונים. בחרף של שנת 1919 בא לתל־אביב, סר לביתי והציע ליסד חברה לבנין בתים. הזמנתי לביתי עסקנים אחדים, וכה היו דבריו אלינו בקירוב: אנכי יש לי די עסקים במצרים, ובשביל עסקים בלבד אין לי כל צרך לבא לארץ־ישראל. אולם רוצה אני לעשות דבר־מה בשביל הישוב היהודי. התכנית שלי היא בשביל בנין

אלף בתים בת״א, בירושלים וביתר ערי הארץ. קרן־היסוד של החברה תקבע בסכום של עשרים וחמשה אלפים ל״מ עם זכות מפורשת להגדיל את הקרן הזאת לכמה מאות אלף לעת הצרך. ומתוך שדבר זה הוא ענין ישובי, רוצה אני לעשות זה בהסכמתה של ההסתדרות הציונית ותחת השגחתה. ההסתדרות הציונית צריכה להשתתף בקרן־היסוד בסך ט״ו אלף ל״מ, בכדי שיהיה לה הרוב במניות־היסוד, ולא איכפת לי ג״כ אם תשתתף רק באלף ל״מ. העיקר— שיהיה להענין צורה ישובית־לאומית ולא צורה של עסק בלבד.

דברו ארוכות עם אדון זה, ואני קבלתי עלי להציע את הענין לפני ועד־הצירים, אבל שם דחו את ההצעה.

באותה השנה באתי ג״כ בהצעה לפני ועד־הצירים, שיתחילו במו״מ עם הבנקירים מאחינו במצרים בדבר הגדלת קרן האפ״ק. בארתי להועד את המצב הכלכלי והמדיני של אחינו אלה, הדגשתי את חפצם להכנס לתוך העבודה של ההסתדרות הציונית, ואמרתי כי אם גם כניסתם תהיה לא לשם שמים אלא לשם המודה החדשה, גם אז יביאו, לדעתי, תועלת גדולה לעבודתנו.

מהמו״מ שהיה לי עם אחדים מהעסקנים הנזכרים במצרים, נודע לי כי אפשר להשיג השתתפותם בהגדלת קרן האפ״ק. אולם מפני שקרן האפ״ק היתה אז רק מאה אלף לירה, לכן, בכדי שלא נהיה מועט קטן בין בעלי כסף אלה בהמוסד שלנו, הצעתי, כי היק״ב יקנה, בהכספים שנתנה שם ההסתדרות הציונית באמריקה ובאמצעיו הוא, עוד מניות של האפ״ק בסכום מאתים אלף לירה וכשתהיה הקרן שלנו באפ״ק שלש מאות אלף, אזי יהיה ביכלתנו לשתף את אחינו העשירים במצרים בסכום כזה, ועוד יותר גדול, ובמשך הזמן יעלה בידינו גם למשוך אותם לעסקים ישוביים אחרים.

הצעתי זו הבאתי לפני ועד הצירים במכתבי על שם הד״ר ויצמן מן 16 נובמבר שנת 1919, ומר אוסישקין אמר לי שידבר עם ד״ר ויצמן בענין זה. בישיבת הדירקטוריום של האפ״ק מן 23–24 חדש זה, הודיע מר אוסישקין שהוא דבר עם הד״ר ויצמן, וזה האחרון דחה הצעה זו מטעמים שונים.

כפי שהזכרתי למעלה (פרק י״ד), החליטה הנהלת האפ״ק להאריך למשך עשרים שנים תשלומיהן של ההלואות שנתנו להנוטעים בארצנו לזמנים קצרים, במטרה להקל עליהם את התשלומים. כאשר עמדנו בסדור הדבר הזה נתבלטה יותר ויותר הנחיצות ביסוד בנק איפותיקאי, שיקבל לרשותו מהאפ״ק את ההלואות האלה. וישאו ויתנו בשאלה זו דירקטורי האפ״ק וגם חברי ועד הצירים, ויאמרו אלה האחרונים, כי על ההסתדרות הציונית ליסד בנק

איפותיקאי בקרן של שנים שלשה מיליונים לירה, וכי הכספים האלה יבואו רק מאלה הנמנים על דגל הציונות, למען שתשאר הבקרת על המוסד הזה בידי ההנהלה הציונית. והיות שקרן כזו בתנאים אלה אי־אפשר היה להשיג, לכן נמשכה שאלת יסוד הבנק האיפותיקאי עוד שנה־שנתים בלי שום תקוה. בינתים התחזקה הרבה נחיצות בנק איפותיקאי להישוב היהודי, ולכן באתי במשא ומתן עם הבנקיר הידוע במצרים מר סוארס, שהיה חבר בהנהלת הבנק «קרדיט פונסיה המצרי» והצעתי לפניו שישתתף ביסוד בנק איפותיקאי בארצנו, או יקבל עליו למכור את האובליגציות שיוציא הבנק שלנו. הלכתי למצרים ודברתי ארוכות וקצרות עמדו ועם המנהל הכללי של הקרדיט פונסיה המצרי, ועל הצעתי במכתבי מן 5 אוקטובר ענה לי מר סוארס במכתבו מן 15 לאוקטובר, 1921: «רואה אנכי ממכתביך ומהמו״מ בעל פה, כי ארץ ישראל עומדת להיות ארץ של עסקים גדולים. וגם בני הארכיטקטור, שבא משם, רוחש הרבה אהדה להתחדשות א״י. אנכי עסוק פה כעת ולא אוכל תו״מ ללכת ארצה ישראל, ורק כאשר תהיה לי היכלת לבא אליכם, אעשה זאת.

«החלק האחרון של מכתבך ענין אותי מאד. אנכי חושב שיהיה ביכלתי למכר חלק ידוע מהמניות של הבנק האיפותיקאי, שאתם הולכים ליסד, כשיעמוד תחת החוקים של הממשלה הבריטית. ויש לענין זה עוד הצעה אחרת: הלא ידוע לך מהמשא ומתן שהיה לנו בעל פה, בהיותך בקהיר, כי יש לנו בבנק «קרדיט פונסיה המצרי» כסף חפשי משנים־עשר עד שלשה־עשר מליון לירה, ומפני ששתי המדינות (ארץ ישראל ומצרים) נמצאות תחת האפוטרופסות האנגלית, יוכל להיות שאין צרך ליסד בנק חדש. בנק כזה, חדש, שאיננו ידוע עוד בעולם הכספי, יהיה מוכרח להוציא אובליגציות ברוחים גבוהים, בעת שהאובליגציות שלנו נושאות רוחים קטנים (3 למאה) ואנחנו נותנים הלואות גם לחמשים וגם לששים שנה.

הודיעני נא דעתך בזה, ואז אציע הדבר לפני ועד המועצה שלנו»...

גם הצעה זו היתה לפני חברי ועד־הצירים ונדחתה. היתה עוד הצעה מצד הקרדיט פונסיה המצרי, לתת הלואה בסכום שנים־שלשה מליונים ברוחים $6^1/_2$, בערבות הממשלה, אבל ההנהלה הציונית עמדה על דעתה, שהכספים לצרכי הישוב צריכים לבוא מיהודים וציונים, ולכן לא נסתה גם לדבר עם הממשלה אדות ערבותה.

פרק כג.

עוד הצעות בדבר בנק איפותיקאי. — יסוד והרחבת בנקים כאלה בעולם הגדול. — משא ומתן בענין זה עם הנציב העליון ועם אחרים. —

כמו שאמרתי בפרק הקודם נמשך המשא ומתן בדבר יסוד הבנק האיפותיקאי בלי תוצאות חיוביות, מפני שההסתדרות הציונית עמדה על דעתה לנהל עניני הישוב בכספים שיאספו רק מבין הציונים, וקִוְתה להשיג ממקור זה די אמצעים. דעתי היתה, — והנה גם כעת, בעברי על זכרונותי אלה אחרי כמה שנים, — כי לנו נחוץ לאו דוקא בנק ציוני אלא רק בנק יהודי. עוד יותר מזה: נכבד מאד, לפי דעת מומחים ובקיאים (בפרק כב) וכמו שהראה לנו הנסיון, כי כספי הבנק וכספי הפקדונות, לא יהיו מנוהלים ע"י ההשפעה הקרובה של ההסתדרות הציונית. אבל בראותי מצד אחד, כי ההסתדרות עומדת, כמו שאמרתי, על דעתה בנוגע למקור הכספים, ומצד שני נבלטה יותר ויותר נחיצות הבנק האיפותיקאי, — החלטתי להציע ליסד הבנק הזה בכספי הבנקים שלנו, — לא בנק גדול במיליונים לירות, אלא, באיזו מאות אלף ולהגדילו בהמשך הזמן, ובכוון זה עבדתי הצעה לפני הדירקטוריום של האפ"ק. להצעתי זו נתתי הקדמה קצרה שמטרתה היתה להראות, כי גם במדינות אחרות ובזמנים שונים נוסדו בנקים כאלה באמצעים קטנים ונתרחבו בהמשך הזמן.

דברי ימי הבנקים האיפותיקאים מתחילים מחצי המאה השמונה־עשר.

אחרי מלחמת שבע השנים, נשארו בעלי האחוזות, בארצות שהשתתפו במלחמה זו במצב רע מאד, ונחוץ הי׳ה למצא דרכים להיטיב מצבם, ע"י נתינת הלואות להם בתנאים קלים. למטרה זו נתיסדו אז בסיליזיה אגודות מבעלי נחלאות שמסרו קרקעותיהם באיפותיקא על שם האגודות, ואלו האחרונות, על סמך בטחון האיפותיקאי האלו בערבות הדדית, הוציאו אובליגציות לפרעון בזמנים ארוכים וישיגו כספים תמורת נירות־הערך האלו ויתנו הלואות לבעלי האחוזות. אגודות כאלו נוסדו גם באוסטריה והונגריה.

ברבות הימים, כאשר נתגדלו הדרישות להלואות כאלו, לא יכלו כבר האגודות האלו להספיק הלואות הנחוצות לבעלי הנחלאות אז נתיסדו במדינות אחדות למטרת נתינת הלואות לזמנים ארוכים, מוסדים עם אמצעים כספיים יותר חזקים, — בנקים איפותיקאים בערבות הממשלות או המוניציפליטטים. היו גם כן ארצות שהבנק הממשלתי הוציא אובליגציות, בשביל נתינת הלואות לזמנים ארוכים, כמו הבנק האוסטרי־אונגרי, המוציא אובליגציות למטרות הנזכרות משנת 1855. בהמשך הזמן נתיסדו במדינות אחדות כמו בשויצריה, סרביה וכדומה בנקים ממשלתיים בשביל הלואות כאלו.

באנגליה נתנו בסוף המאה שעברה חוקים אחדים, שתכליתם להמציא הלואות לעובדי אדמה בשביל קנין קרקע ולפועלים לבנין בתים, היינו: החוק משנת 1840 בשם: — Public Work Loan Commissioners נותן רשות לתת הלואות ממשלתיות לבנין בתים בשביל הפועלים; החוק משנת 1891 בשם: Purchase of Land Ireland Act—שתכליתו לתת הלואות ממשלתיות בשביל קנין קרקעות לעובדי אדמה. החוק משנת 1892 נותן רשות למועצות הגרפסטבים, למכור קרקעות בתנאי שהקונה ישלם מחירן חלקים חלקים במשך כמה שנים.

בגרמניה נותנות הלואות למשך עשר שנים גם קפות מלוה, ונוסדו גם בנקים שונים בשביל נתינת הלואות להטבת קרקעות.

בבלגיה נוסד הבנק האיפותיקאי הראשון בשנת 1835 בשם: — Caisse Hypothecaire. בקרן קטנה והרחיב עבודתו ע״י הגדלת קרנו ושנה שמו, בשנת 1886, לשם: — Credit Fonciere.

מהרשימה הקצרה הזאת רואים אנו, כי מוסדים כאלה יש שאינם מתיסדים בתחלת יצירתם עם קרנות גדולות, ולכן במצבנו אנו, יכולים אנחנו ליסד הבנק האיפותיקאי עם קרן קטנה ולהרחיבו במשך הזמן, ועל סמך זה הצעתי בפרטיות, כי הבנק האיפותיקאי שאנחנו זקוקים לו יוסד בקפיטל מאושר בסכום 400.000 לירה, והאפ״ק יכניס במזומנים 100.000 לירה אחרי אשור התקנות, והרחבת המוסד הזה תבוא במשך הזמן.

באותו זמן, בראשית שנת 1921 שהה הברון ג׳מס רוטשילד בצפון ארצנו, וחכו על ביאתו בירושלים, וממר סוקולוב, שהיה אז גם כן בארצנו, שמעתי, כי אחדים מעשירי עמנו באמריקה, הבטיחו להברון ג׳מס מאתים אלף לירה ליסוד בנק איפותיקאי בארצנו, חשבתי כי בבואו לירושלים יטכס בודאי עצה עם הנציב העליון בדבר השמוש עם הכספים האלה, לכן בקשתי

את הנציב כי יקבלני לדבר עמדו בעסקי ממונות. למחרת היום, קבל אותי בהיכלו ואציע לפניו בעל פה את דבר יסוד הבנק האיפותיקאי ע"פ התכנית הנזכרת למעלה ונמקתי הצעתי בטעמים אחדים, יותר קרובים לענינים הכלליים של כל התושבים. וזאת היתה תכן הצעתי:

כידוע נחוץ מאד בנק איפותיקאי בא"י. אודות השאלה הזאת כבר דברו הרבה במקומות רבים, אבל המצב הכספי בעולם איננו מרשה להשיג כעת הכספים במדה מרבה הנחוצים לזה. חוסר בנק כזה הביא את הארץ לידי מצב כספי דחוק מאד. מפני הטעמים האלה:

א) הרבה סוחרים ובעלי קרקעות, שקבלו הלואות מאנשים פרטיים ומבנקים, אינם יכלים כעת לשלם חובם, בגלל ההרפתקאות, שעברו בזמן המלחמה. התוצאות מזה, כי הכספים בסכומים גדולים לערך, שהיו יכלים לשמש לטובת המסחר והאינדוסטריה בארצנו, שקועים בעסקים כאלה שקשה להוציאם.

ב) מפני שהממשלת אסרה – כפי הנראה על משך איזה זמן – לרדת לנכסי דלא ניידי של אלה הבעלים החיבים כספים, ולמכרם בפומבי בשביל לכסות תביעותיהם של המלוים, נתהוה מצב מוזר מאד בארצנו: האנשים החיבים כספים, אינם דואגים כלל לשלם חובותיהם, מפני שאין המלוה יכל למכר נכסיהם והתוצאות הנן די מעציבות. העקרים המסחריים שנתקבלו בכל העולם, כי כל בעל משא ומתן צריך לשמור למלא התחיבויותיו – עברו ובטלו; אין מקיף ואין משלם, אין מסחר ואין משלוח יד.

ג) אם הממשלה תתן בזמן פחות או יותר קרוב רשות למכור נכסי־דלא־ניידי של אלה האנשים, שפגרו לשלם את חובותיהם, אז יוצאו אל השוק למכירה הרבה נכסים, ומפני שכסף אין בארץ, אז יפלו המחירים של נכסי־דלא־ניידי, והתוצאות תהיינה, – כי המלוים יפסידו כספם והלווים נכסיהם, ויבוא הרס וחרבן לבעלי הקרקעות ולהמלוים. –

ד) מהטעמים הנזכרים למעלה, אני מרשה לעצמי להציע כי הממשלה תאשר עפ"י בקשת חברת אנגלא־פלשתינה, בנק איפותיקאי, כפי התקנות שהוכנו כבר בשביל בנקים איפותיקאים. קרן הבנק תהיה 400.000 לירה והאפ"ק יכניס בזמן הראשון 100.000 לירה במזומנים ויעביר על שם הבנק החדש הזה מהמשכנתאות שיש לו, על נכסי דלא ניידי, חובות בסכום 300.000 – 200.000 לירה. באותו זמן, תציע הממשלה לפני הבנקים האחרים, וכן המלוים הפרטיים, שיש להם חובות אצל בעלי בתים או קרקעות, להעביר

את אלה גם כן על שם הבנק האיפותיקאי, וכל אלה המלוים יקבלו מהבנק הזה חלק במניות וחלק באובליגציות. קשה כעת לאמר על איזה סכום תעלינה האיפותיקאות שיקבל הבנק אחרי שומא נכונה תחת השגחת הממשלה. אבל לפי השערתי, יגיע הסכום לחצי מיליון לירה.

התוצאות תהיינה, כי הבנקים או המלוים הפרטיים, יקבלו במקום השטרות או האיפותיקאות, שנמצאו בידם ומונחים כאבן שאין לה הופכין, נירות־ערך, אקציות או אובליגציות שיוכלו, במשך זמן פחות או יותר קצר, להשיג עבורם כספים מזומנים, שיציגו אותם לשרות המסחר וחרשת המעשה, והלווים יהיו שבעי רצון שחובותיהם, שרובצים עליהם כמשא כבד, יארכו למשך חמש עשרה־עשרים שנה.

והוספתי בעל פה: כפי ששמעתי הבטיחו יהודים עשירים אחדים באמיריקה למר ג׳מס רוטשילד, לקנות אקציות או אובליגציות על סכום 200.000 לירה, אם יוסד בנק איפותיקאי. באיזה אופן שיהיה, אפשר לקוות, כי בזמן פחות או יותר קצר, כשיוטב המצב הכספי בעולם הגדול, ימצאו קונים על האובליגציות ואז יבואו כספים חדשים אל השוק לארצנו והמהלך הכלכלי ישוב לדרך נורמלי. —

הנציב שמע את הרצאתי בתשומת לב, ואחרי שיחה ארוכה בענין זה, אמר לי, כי הוא נוטה להצעתי, וכשיבוא מר ג׳מס ידבר עמדו בענין זה, ואז אפנה גם אנכי אליו.

בעוד ימים אחדים בא מר ג׳מס (הוא התאכסן אצל הנציב) ויבוא למלון אלנבי בירושלים, לדבר עם באי כחו, מר פרנק ואחרים, ויזמין גם אותי לדבר בענין הבנק. בארתי לו הצעתי והזכרתי גם אודות הסכום שאחינו באמריקה, עפ״י דברי סוקולוב, נוטים להשתתף במוסד כזה. מר ג׳מס אמר לי, כי אמנם דבר עמדו הנציב בענין זה, אבל איננו נוטה לקבל הצעתי ויוסיף לי: «הן עפ״י הצעתך יהיה זה בנק של ההסתדרות הציונית, ובזה איננו חפץ. ובנוגע להכספים שמר סוקולוב אמר לך, הנה סוקולוב מבין בעסקי בנקים, כמו שאנכי מבין בתלמוד». ומכיון שמר ג׳מס לא הסכים להשתתף בבנק איפותיקאי, שישאר תחת הקונטרולה של ההסתדרות, לכן נדחתה הצעתי גם ע״י הנציב.

בקיץ 1921 נודע לי, כי יש בדעת הנציב ליסד בנק איפותיקאי לאומי ע״י הממשלה. בארתי את דעתי בנוגע להצעה זו להדירקטוריום של האפ״ק במכתבי מאוקטובר ש. ז. וגם חליפת מכתבים ארוכה בענין זה היתה לי עם

הד"ר רופין, שהוא מצדו בא בכתיבת מכתבים עם ההנהלה הציונית בלונדון. הצעת הנציב לא יצאה לפועל, ואחרי גלגולים של הצעות שונות נתאשר הבנק האיפותיקאי כבנק ציוני טהור, בקרן של 50.000 לירה, בלתי השתתפות בעלי כספים אחרים ובלתי השתתפות הממשלה.

וההסתדרות הציונית הרחיבה בינתים ריקלמה גדולה לטובת קרן היסוד, ולכן נשאר הבנק בלא אמצעים כספיים ובלתי היכלת למכר האובליגציות שלו. וכאשר נתחדד בשנים האחרונות הצרך לתת הלואות איפותיקאיות, נכנס במשא ומתן עם החברה «פלשתינה סיקורייטי» אשר בניו־יורק למכר על־ידה האובליגציות כעין ניר, שחציו יש לו ערך וחציו נדבה, ולכן לא הצליח עד עתה לתת לאובליגציות שלו מהלכים, כניר־ערך בטוח, אעפ"י שהבנק הזה עובד בזהירות נחוצה בנוגע לנתינת הלואות.

נקוה, כי ימים טובים יגיעו, ימים שההנהלה הציונית תתן דעתה לתכניות מעשיות ואז יעלה בידי המוסד הזה להרחיב עבודתו לטובת הישוב.

פרק כדי

הרצאה בדבר עבודה מעשית.—משרד לקנין קרקעות.—משרד למדידה.—
מפה לאחוזות בא״י. נסיון לנטיעת צמר־גפן. — חברת מסחר. —
יער הרצל. — חוות· — חנוך פועלים. — תכנית אופנהימר. —
חברת הכשרת הישוב.— נאות חורף· — חוה פרטית·—
התישבות של הגרמנים·

בתחלת תמוז תרפ״ב הלכתי ללונדון לישיבת הדירקטורים של האפ״ק, ובחזירתי, סרתי לעיר אחת בשויץ, עפ״י בקשת אחד הדירקטורים היותר פעילים שישב שמה, לדבר עמדו אודות עסקי האפ״ק וגם אודות הישיבה הזו. והמצב בארץ ישראל היה אז קשה מאד, ולכן בפגישה הראשונה, שאל ממני הדירקטור הזה אודות המצב בארצנו והסבות שגרמו להמצב הזה.

— דבר קשה שאלת ממני — אמרתי לו, כי אם אומר לספר כל זאת, עלי לחזר על מה שכתבתי בספר זכרונותי זה כחמש־שש שנים (בשביל ספרי שהנני כותב) וזה יטריד אותי ואותך מההרצאה בעסקי הבנק, שזאת היא מטרת בואי אליך. —

ויאמר הוא אלי: — הצדק אתך. נדבר כעת בעסקי הבנק ובבואך לארץ ישראל, תשלח נא לי ההרצאה שאנכי מבקש מאתך בכתב. עוד יותר מזה: לפני איזה שנים ראיתי אצל וולפסון הרצאה אודות העבודה המעשית של ההסתדרות, עד כמה שאנכי זוכר — משנת 1912. ולכן אבקשך, כי תשלח נא לי העתקה מההרצאה הזו, וגם הרצאה שניה מעבודת ההסתדרות אחרי המלחמה. — הבטחתי לו לעשות רצונו. דברנו ארוכות וקצרות בעסקי האפ״ק וגם בעסקי היק״ב ובשובי לביתי שלחתי לו שתי הרצאות דלקמן.

(הרצאה ראשונה העתקה ממכתבי לולפסון נובמבר 1912). לפנים, לפני שנתיסד פה המשרד הארץ ישראלי נוהג הייתי לצרף לההרצאות השנתיות והחצי־שנתיות בעסקי הבנק, גם השקפות וסקירות על מהלך עבודת הישוב בכללו. אבל עם התחלת עבודתו של המשרד הנזכר, חדלתי להרצות לפניך אודות ענינים אחרים שאינם נוגעים ישר אל הבנק. ועכשיו, כשאתה דורש

ממני להרצות לפניך על אודות עבודות שונות, שהמשרד הארץ־ישראלי ועסקנים אחרים עסוקים בהם, הנני לעשות רצונך.

בהרצאתי זו בודאי אגע בענינים אחדים שכבר אמרתי לך בהרצאות הקודמות, אבל קשה להפריד לגמרי בין הרצאה להרצאה ואתך הסליחה:

בשנת 1904 נוסדה המועצה הארץ־ישראלית (פלשתינה ריסורט) בברלין במטרה להרחיב את העבודה המעשית בארץ ישראל. הרעיון שעורר את הציונים ליסד מוסד כזה הוא רעיון בריא וחזק. עם החפץ להחיות אדמת אבותיו צריך לעבד על אדמה זו, להרטיב בזעת אפיו את נחלתו זאת, ורק אז יש לו תקוה, כי האדמה הזאת תהיה קנינו הוא.

אבל שגיאה אחת קטנה עשו מחוללי הרעיון הזה בברלין ושליחיהם ביפו. המה בטלו את ערך למוד ההסטוריה. לא למדו לדעת מה שנעשה פה בארצנו, טרם שלקחו המה את מושכות העבודה הזאת ביד, ולא שאלו ל«זקני» הישוב, שיאמרו להם מה שהצליח ומה שלא הצליח. ושגיאה קטנה זו משכה אחריה שלשלת ארוכה של שגיאות כמו שאבאר לקמן:

א. בזמן יסוד המועצה הנזכרת, כבר עסק הבנק בענין קרקעות, נתיסדה אז חברת «גאולה» לתכלית זו ותשלח לארצנו את בא־כחה, מר דיזנגוף.

ההכנסות של קרן הקימת היו אז קטנות, ויקציב האפ״ק לחברת «גאולה» קרדיט לקנין קרקעות בסכום עשרים אלף לירה, ויתענין האפ״ק יותר בעבודת החברה הזו, ובא־כח החברה עבד יחד עם האפ״ק ויזמינו אנשים בקיאים להיות להם לעזרה במשא־ומתן עם בעלי האחוזות וגם עם הממשלה והפקידים, בנוגע לסדור קושנים, ויקנו, כידוע לך, קרקעות שונים. אבל המועצה בברלין לא חפצה לדעת מה נעשה, ותחליט ליסד משרד מיוחד לקנין קרקעות עם פקידים מיוחדים ותקציב של 28.000 פרנק לשנה, ותשלח פקיד אחד, שהוא גם מודד קרקעות, מר טרידל, ליסד המשרד הזה.

וקנין קרקעות בארץ ישראל, איננו עסק של קנין ומכירה פשוטים שאפשר לאיש חדש לקום וללכת אל השוק ולקנות. ובפרט,—מכיון שענין קנין קרקעות היה כבר בידי חברת «גאולה», — אי אפשר היה שמוסד שני ילך לנהל משא ומתן עם בעלי האחוזות, ולכן לא היה להפקיד הזה מה לעשות בעסק, שבשבילו בא וילך וייסד:

ב. משרד למדידה. מודדים היו תמיד בארץ ישראל, — מודדים פרטיים וגם מודד מלומד אצל היק״א, — שהיה תמיד לרשות היהודים שהיה להם צרך בו, אבל מכיון שהמודד היה מוזמן, כבר החלו לחפש עבודה עבורו,

בשנה הראשונה לביאת המודד מדד קרקעות שנקנו בשביל הבנק והקהק״ל במספר 9130 דונם ותהיינה ההוצאות 16.300 פרנקים ויחשוב להמוסדים האלו 11600 פרנק עבור המדידה, ונשאר עוד עודף הוצאות בסכום 4700 פרנקים שלא נתכסו, ואם נביא בחשבון, אז יעלה מדידת כל דונם לסכום 1.79 פרנק; באותה שנה קנתה «גאולה» גם כן קרקעות ומדדה שתי אחוזות, 8700 דונם, ותשלם עבורם 759 פרנק לאמר ³/₄ 0.08 סנטים כל דונם.

נגמרה עבודה זו אצל המודד ונשאר פקיד בלא עבודה, וחשב הפקיד הזה ומצא כי נצרך לעשות.

ג. מפה לאחוזות ארץ ישראל (פלשתינה ליענענטאפטס קרטא). מדידת האחוזות של כל ארץ, כידוע, נעשית ע״י הממשלה שמודדת את כל המדינה וקובעת גבולים לכל נחלה ונחלה ומסדרת ספרי אחוזה. עבודה כזו בפלשתינה, צריכה לעלות לרבבות ולמיליונים ולהעשות רק ע״י הממשלה. אבל אם אנחנו נעשה מפות להאחוזות ונמדוד את הקרקעות, שאינן שיכות לנו, ושאין ברשותנו להציב שמה גבולים – עבודה כזו אין לה ערך ואין בה כל תועלת לנו, ובכל זאת עשה המודד את המפה שעלתה בסכום 25.000 פרנק וכעת היא מונחת בארכיון של המשרד הציוני לברות לשני העכברים. ועדין היתה המלאכה מעטה לפני המודד ויחשוב וימצא למדור את שטף הירדן ויוציאו על זה סכום 5030 פרנק, לבד שכירות שנה שלמה להמודד – 7200 פרנק.

ד. נסיון לנטיעת צמר גפן. רבים מהקולוניסטים העברים וגם מעם הארץ עשו כבר נסיונות לנטיעת צמר גפן ובאו לידי הוכחה, כי הארץ מסוגלת להוציא את היבול הזה. ונסיונות כאלו עולים באיזה פרנקים, מפני שאפשר בכל עת להשיג זרעים ממצרים במחיר קטן ואף גם בחנם. השאלה היא כעת לעשות נסיונות במדה מרובה, להביא האנשים הבקיאים בנטיעת צמר גפן ואסיפתו, בהנהלת המכונות לנקוי וחבוש וכדומה, ולזה נצרך סכום גדול. והמועצה הארץ ישראלית שלא למדה מתחלה לדעת, מה נחוץ לעשות ובאיזה מדה, הלכה, ע״י פקידיה, וקנתה זרעוני צמר־גפן בסכום 5000 פרנק ומפני שהנסיון במדה מצומצם לא היה נחוץ ולנסיון במדה גדולה לא היו האמצעים, נשארו הזרעים במחסן ביפ׳ לברות לשני העכברים.

ה. חברת מסחר פלשתינאית. יש מסחר היוצא ובא בארץ, שנמצא כלו או כמעט כלו בידי הערבים. אם יבואו אנשים פרטיים עם אמצעים וידיעות נחוצות יכלים להשתתף במסחר הזה. אבל העומד בראש הועד לעבודה מעשית יסד חברת מסחר פלשתינאית בהמבורג, ולא מצא לנחוץ אפילו להזמין

ולשלוח איש אחד ללמוד המסחר הזה בארצנו. — וכידוע לך, הנה שכחה החברה מטרת יצירתה ותעש סחר־ומכר בגרמניה וביון ותפסיד מאה אלף מרק.

ז. יער הרצל. אחרי פטירת הרצל, כידוע, החליטו לנטוע יער או יערות על שמו. עפ״י ההצעה שנעשתה בברלין על יד השלחן הירוק, החליטו לנטע יער זיתים בן שלשים אלף דונם, וכבר עשו חשבון בברלין, כי כל עץ יעלה ל־6 מרקים עד אשר יתן הכנסה. ואחרי שש שנים תהיה ההכנסה השנתית, כמו שקראת בודאי בה«וועלט», — סכום 950.000 מרקים ועל הכסף הזה יחזיקו אוניברסיטה בירושלים. הנהלת עבודה זו נמסרה ג״כ ליד המשרד הארץ ישראלי.

יש עצי זיתים בארץ – כתבתי לך אז, בשנת 1905, — וכל אכר שאיננו לא חכם ולא טפש יודע, כי אי אפשר להחקלאות באיזו צורה שתהיה ובאיזו מדה שתהיה, לעמוד רק על נטיעת זיתים, ולכן אין להצעה זו שום יסוד בריא. ראשית, מפני שאי אפשר להשיג במקום אחד 30 אלף דונם רק בשביל נטיעות זיתים, ושנית, — עבודה אצל הזיתים ישנה רק במשך שנים־שלשה חדשים בשנה, אם כן נהיה מוכרחים בשביל לתת עבודה לפועלים, ביתר חדשי השנה, להנהיג עבודת אדמה במדה רחבה, לקנות בהמות, לבנות בתים, רפתים, לקנות כלי מחרשות וכדומה, ולהנהיג משקים אדמיניסטרטיביים בשנים, שלשה מקומות. הוצאות רבות תפלנה בשנים הראשונות על נטיעות במספר קטן, ואח״כ כאשר יתם הכסף ונבלו העצים וימותו וזכר למנהיגנו הגדול תשארנה השדות השוממות...

והעסקנים המקומיים בשמעם ע״ד התכנית לעבודות אלו הזהירו את פקידי המועצה הברלינית אשר בארצנו לבל יכנסו בעבודות אלו; אבל המה אטמו אזניהם וילכו לנטוע «יערות» כאלו, ועוד הרעישו את כל העולם בהיערות לזכר הרצל, שהמה הולכים לנטוע, ויתעו רבים מאחינו בחשבונותיהם המוטעים, כי כל עץ יעלה להם בששה מרקים וההכנסות מהיערות האלה תהיינה 950.000 מרקים לשנה, כאמור למעלה. התוצאות המרות האלו הלא ידועות לכל, כי על החמשה עשר אלף עצים זיתים שנטעו בלוד וחולדה, עלו ההוצאות לסכום גדול של 400.000 פר׳ והעצים לא הצליחו כלל וכלל.

ועבירה גוררת עבירה. אי אפשר היה לעזוב את העצים אפילו הנחרבות, וגם את הפועלים שהביאו לשם אי אפשר היה לפטר והמועצה בברלין וכן גם הפקידים בארצנו לא חפצו להודות על טעותם ויחליטו ליסד:

ח. חוות בשביל הפועלים, עם משק רב גונים וללמד את הישוב

היהודי עבודת אדמה מתוקנת. ויעשה המשרד הנזכר חשבון, כי החוות האלו יתנו רוחים נקיים אחד־עשר למאה. ועוד הפעם הזהירו אנשים בקיאים פה בארצנו את פקידי המשרד, כי חוות כאלו כבר יסד הברון הנדיב ולא הצליח; יסדה אותם היק״א ותפסיד כספים ותעזוב אותן, אבל שומע לא היה לנו מאת פקידי המועצה בארצנו. היו גם כן הצעות ליסד בהחוות מחלבות ללמד את היהודים לעשות גבינה וחמאה; הצעה לגדול צאן גם כן משום טובת האכרים, ובינתים באו המעשים והראו, כי החוות מפסידות סכומים גדולים, והיה חשש פן יהיו מוכרחים לבטל אותן, יגעו הפקידים ומצאו והודיעו כי תכלית החות היא:

ט. לחנך פועלים לעבודת האדמה. פועלים ישנם זה מכמה שנים שעובדים בהמושבות. ואין בית ספר יותר טוב בפני הפועל מהעבודה אצל האכרים. הפועלים בהמושבות מארגנים את עצמם, בשביל לסדר חיים יותר נוחים ויותר זולים. העסקנים שבהם עובדים בעצמם העבודות בשדה ובגן ומלמדים את חבריהם; משתדלים להיטיב מצבם החמרי ולסדר היחס בינם ובין נותני העבודה. רבים מהם לא עמדו בנסיון, כנהוג בכל העולם, ויעזבו עבודתם וילכו, אבל רבא דמנכר, למדו את העבודה ויסתגלו לה וישארו בארץ, מצאו להם תמיד עבודה בהמושבות ונתקבלו אצל נותני העבודה בחפץ לבב. רבים נהיו למשגיחים בהנחלאות היותר גדולות, אחדים קמצו איזה סכומים ויקנו להם נחלאות קטנות ויבנו בתים ויתאזרחו בהמושבות, וחלק מהם נשתכללו ע״י הנדיב בהמושבות ודי־חנין, קסטינה, פתח תקוה, שפיה, אצל זכרון יעקב, מתולה ויתר המושבות אשר בגליל, כנהוג אצל הנדיב, בהוצאות נכונות, וחלק ע״י ועד חובבי ציון, בהוצאות קטנות, בנתנו להם כברות ארץ קטנות ובתים לאלה שכבר נתמחו כפועלים בקסטינא, ודי־חנין, וכדומה. ועד חובבי ציון לא טפל ביצירתם ובגדולם, אשר על כן דאג כל אחד לעצמו ללמוד את העבודה ולהטיב מצבו. אבל עתה, משקמו החוות של הקהק״ל, נתחדשה התכנית של הנדיב ביתר שאת: מיסדים פירמות, בונים בתים, קונים בהמות וכלי עבודה ו«עושים» פועלים. סוד גלוי הוא, כי מי שבא לחוות הקהק״ל ופושט ידו, נותנים לו את וקרדום ומשלמים לו גם שכר בטלה, ורבו בהן הנערים, אשר אין בהם לא כח ולא חפץ לעבד (פקטים ידועים)—והם צעירים החפצים לחיות איזה זמן בין חבריהם לדעה ולהחליף כח, אחרי הסערות ברוסיה, עקסטרנים שעוד לא חזרו על כל למודיהם וספרי דקדוק לטיניים בכנפיהם (מעשה שהיה), והצעירים האלה מביאים דימורליזציה בין הפועלים הטובים, שיכלו לעבד וללמד העבודה. מעשים ידועים, כי בכל החוות של

ההסתדרות הציונית נכנסים פועלים גם לאיזה ימים ויוצאים, נעים ונדים ממקום למקום, עד אשר תקוץ נפשם ויצאו את הארץ. ומפני שיש פועלים שאינם מסורים לעבודתם, השפעתם רעה על היותר טובים. התוצאות ממצב זה הנן — כי העבודה היא רעה. אנשים בקיאים כאהרנסון, אוהגן ואייזנברג אומרים, כי בדגניה מנהלים משק רע מאד וגם הד״ר בודנהימר בהרצאתו (הסודית שלא נדפסה) אומר, כי אין לקבוצה זו עתיד במצבה ההוה הקומוניסטי.

מהנטיעות שנטע האגרונום ב. בחולדה נקלטו רק מעט והפקיד ק. חזר ונטע מחדש כמעט כל אותו השטח. ראוי עוד להוסיף, כי אלה הפועלים הטובים, שעבדו במושבות הסמוכות ללוד וחולדה, עזבו אותן והלכו לעבד להחוות האלו, ששם העבודה יותר קלה והמחיר יותר גבוה והתוצאה «הטובה» היתה, כי באו פועלים זרים לאלו המושבות שחסר להן פועל עברי.

ובין עבודות מעשיות מוצלחות אפשר לחשוב גם את:

י. תכנית אופנהימר. לפי דבריו בה«וועלט», הנה תהיה התכנית שלו «למופת לכל המין האנושי, ברגע זה—אמר הד״ר אופנהימר בנאומו בקונגרס התשיעי—הנני אולי היחיד בכל העולם הבקי בענין זה» והוא מאַיֵם עלינו, כי הוא בא אלינו בפעם האחרונה, לא לבקש כפושט יד כי אם לדרש מאתנו לתת לו כספים לעשות נסיון לברא אכרים; ואם לא יתנו לו מאה אלפים מרק «אזי יצפצץ על הציוניות»... ובשביל שלא «יצפצץ» על הציוניות נתנו לו כשלשת אלפים וחמש מאות דונם קרקע מעידיות אשר בארצנו, וגם מאה אלף מרק ויותר במזומנים והוא עושה שמה נסיונות, ועל ידו החרה החזיקה עוד קבוצה אחת. בהראשונה — בהקבוצה האופנהימרית — עבדו לערך 30 איש עם 13 זוגות בהמות, שחרשו 3500 דונם והפסידו 25.000 פר׳, גם כן לבד ההוצאות שהעמידו על חשבון טיוב הקרקע. ובהשניה עבדו 15 פועלים והיא הפסידה, כמו שאמר לי אחד מהעומדים קרוב להם, 18.000 פר׳ בשנה שעברה, לבד ההוצאות הגדולות האחרות, שבאו על חשבון הקרקע לטובת הקהק״ל.

הקבוצה השניה כבר נתפזרה, והראשונה — האופנהימרית — עוד עובדת בשנה זו, מפני שעדין יש אמצעים בקופת האגודה האופנהימרית ולא קשה לראות מראש, כי סופה גם כן יהיה כמו אחותה הקודמת.

יא. חברת הכשרת הישוב. חברה זו כבר פשטה צורות הרבה ולבשה צורות אחרות. בתחלת בריאתה של חברה זו, הבטיחה לנהל משק במדה גדולה ותוציא ממנו רוחים 11% ואז יראו ממנה וכמהר יעשו היהודים

העשירים; ואחרי איזה זמן ותרו והעמידו את הרוחים על $5^1/_2\%$. עסקני א״י מחאו נגד התכנית הזו והראו לדעת, כי המשק הקרקעי בארצנו יוכל לתת לחם להעובד, אבל לא יוכל לכלכל הוצאות אדמיניסטרטיביות. אבל, כנהוג אצלנו, לא שם המשרד הארץ ישראלי לבב אל ההוראות האלו וייסד את החברה ויכריז כרוזים גדולים, כנהוג אצל «העסקנים» מהמין הידוע, כי העסק כשהוא לעצמו טוב מאד ויתן הכנסה 11% למאה ומודעות נדפסו, כי האקציות של החברה, הנה צאן ברזל (קפיטל אנלאגע בה«יודישע צייטונג», וינה) וגם את הקהק״ל משכו לעסק ביש זה, ויקחו הלואה ממנה במזומנים 10.000 לירה וגם קרקע בחכירה במדה של 6500 דונם על 99 שנה ולא התנו עמדה לשלם דמי חכירה, אלא נתנו לה תמורת הסכום הנזכר מניות מיסדים של החברה, וילכו ויקנו בכסף ההלואה אינונטר חי ומת וילכו לעבד. ואחרי השנה הראשונה הפסידו כל הסכום הנזכר שקבלו מהקהק״ל והעסק המוצלח שהכריזו עליו שיתן רוחים גבוהים נתבטל.

יב. נאות חרף. כידוע לך עומדת נחלת כנרת על שפת הירדן קרוב למקום שהוא יוצא מים כנרת, ובמקום אחד יש שם גבעה קטנה, אשר כפי שידוע מדברי הימים, בנה שם הורדוס המלך היכל לישיבת החרף, ועל יד ההיכל, כנהוג, נבנו עוד בנינים, ותכריז המועצה הברלינית, כי מקום זה מוכשר כעת לבניני חרף, ותחלק את הגבעה הזו למגרשים, ותמכור מגרשים במדינות שונות בשביל בניני חרף.

ע״י ההכרזה רחבה, כמובן, מכרו איזה מגרשים, אבל התכנית לבנין בתי חרף נשארה במשרד המועצה, המעידה עוד הפעם על תכנית של הזיה, ואלה שקנו המגרשים—כבר יצאו ידי חובתם להישוב היהודי בארצנו, ולא יוסיפו עוד להתענין בעבודה אחרת...

יג. כבר עבר ובטל מן העולם המשק האדמיניסטרטיבי וגם בטל הרעיון של נאות חרף על שפת הירדן ונולד רעיון «מעשי» אחר. ע״י מאמר ארוך בה«וועלט» בשם «חברת הכשרת הישוב ועבודת האדמה», שבודאי היה לפניך, מודיע הד״ר רופין, כי הסבה העקרית שארצנו איננה מתישבת ע״י יהודים היא—כי קשה ליהודי לבוא ולעבד אדמה שלא נזעקה ולא נסקלה ולא נעבדה באופן אירופי, אשר על כן נחוץ להכשיר נחלאות רבות לסקל ולהכין שמה כבישים, מים וכדומה ע״י פועלים, ואחרי כן יבואו היהודים וימצאו נחלאות מוכנות, אז ילכו לעבוד עליהן. ולהוציא אל הפועל עבודות אלו, לקחה על עצמה חברת הכשרת הישוב. התכנית מראה גם כן, כי הפועלים שיעבדו על

הכשרות הקרקעות, ילמדו העבודה וירויחו כספים, ואז יעברו על קרקעות הקהק״ל ויהיו שמה לאכרים, ואחרי עבודה במשך איזה שנים ירויחו די כספים כדי לקנות קרקע ולהתנחל על אדמתם. כך היא ההצעה בפרטיות, כידוע לך. וההצעה לא נשארה רק בה«וועלט» אלא המשרד קנה אדמה (מרחביה) במדה 9500 דונם ושלם עבורה מחיר 39 פרנק הדונם ובס״ה 370.000 פרנק והוציא על עבודת ההכשרה כמאתים אלף פרנק, וכאשר תמו הכספים, חדלו שמה ל«הכשיר», ונשארה הנחלה הזאת בלא כבישים ובלא מים ובלא ישוב... ועל העבודה המעשית הזו הכריזו בכל תפוצות ישראל; הכריזו עליה גם אחרי ההרצאות של האגרונומים המומחים אהרנסון ואוהגען וגם העסקן המומחה מר אייזנברג, שבאו לידי החלטה, כי ההפסד בחוה זו גדול מאד, כי בנינים רבים נבנו ללא צרך ולהישוב העברי ללא שום תועלת. והכריזו על העבודה המוצלחת של חברת הכשרת הישוב, עד שבא הד״ר בודנהימר ונוכח לדעת, כי אין שום זכות הקיום לחברה זו ולמעשיה ואלה הנה תוצאות חקירתו, ככתוב בהרצאתו:

«לחנך פועלים לא תוכל (חברת הכשרת הישוב) וכנרת תוכיח, שהחנוך עלה ביוקר גדול ופועלים לא חנכו; להוציא אל הפועל רעיון הכשרת קרקעות ומכירתן לא תוכל—ומרחביה תוכיח, כי הכשרה זו עלתה בדמים מרבים והנסיון הזה נגמר בהפסד רב; בשביל לתוך קנינים קטנים איננה נחוצה כלל, מפני שקניות כאלו נעשות ע״י «המשרד» או ע״י «גאולה»; רעיון נאות חורף—טעות מעיקרא (גאנצליך פערפעהלט), מפני שעדין לא הגיעה ארצנו למצב קולטורי כזה, שיבנו בה העשירים נאות קיץ או נאות חרף, והעשירים שלנו לא הגיעו עוד להיות ליהודים כאלה, שיתנו משפט הבכורה לארצנו על גדות הרוירה; מצב המשק בהחוה הוא רע ועומד הוא במצב יותר שפל אחרי שש שנים מאשר בפוריה (אגודת נטעים מיהודי אמריקה) אחרי תשעה חדשים». אשר על כן החליטו לבטל את כל התכניות הגדולות של הברת הכשרת הישוב ועמהם גם המשק בכנרת, וימסרו את החוה עם הבנינים ואם האינונטר החי והמת לאגודת «האכר הצעיר»,—קבוצת צעירים מאמריקה, שקבלו לעבוד האדמה על חשבונם. כמה הפסידו בכנרת, קשה לאיש מן הצד להוכיח, וגם החשבונות שעשתה הנהלת החוה, ההזיה בהם יותר על האמת, מפני שהעמידו הוצאות רבות על חשבון טיוב הקרקע, וברוחים הביאו עלית השער על הקרקע. אבל רואים אנחנו מתנאי החכירה, כי קבוצה זו (צעירים וגם צעירות) קבלה אדמה הראויה לזריעה 1200 דונם ובמספר הזה גם 150 דונם שאפשר להשקותה (חושבים להשקות שנה זו רק 50 דונם) ויחד עם זה תשע פרדות, שלשה סוסים, שני

סיחים, 5 חמורים, שמונה פרות חולבות, שמונה־עשרה שורים ועגלים בס"ה אינונטר חי ששוה לערך 5000 פרנק ואינונטר מת—מחרשות ומכונות בסכום 10.000 פרנק.

והיה אם נביא בחשבון פשוט את החמשה־עשרה אלף פרנקים (שרבם המה ממחרשות ומכונות שהיו כבר בעבודה), יעלה הסכום הזה בלירות לסכום 600 לירה, קרי וכתיב שש מאות לירה, וזהו מה שנשאר במשך שנה אחת מהסכום עשרת אלפים לירה שקבלה החברה «הכשרת הישוב» מהקהק"ל.

יד. חוה פרטית. והעבודה האדמיניסטרטיבית ע"י אנשים שאינם בקיאים והחפץ «לעשות פועלים», הביאו עוד תוצאות רעות בענף עבודה ישובית אחרת, עבודה ישובית של אנשים פרטיים.

חמשה־ששה עשירים מחובבי ציון הזקנים מרוסיה קנו נחלה אחת העומדת על שפת הים כנרת — אויר טוב, אדמה פוריה ונחלי מים משקים אותה — וישקיעו בה כשבע מאות אלף פרנקים; לו סדרו את עבודת החוה הזו על ידי פקיד מנוסה על יסודות בריאים, היתה החוה הזאת נותנת בודאי הכנסה טובה, ואחרים היו רואים, כי כספים המושקעים בארצנו נושאים פרי, והיו עושים כמעשיהם ומגדילים הרכוש היהודי בארץ.

אבל עסקנים שונים המחזיקים בשיטת «עשית פועלים», יעצו להזמין מנהל «משלהם», והציג גם הוא לו למטרה לעשות פועלים. בנה בתים וקנה בהמות עבודה, שאין בהן צרך, העמיד פועלים שאינם מנוסים ועשה עבודות שונות והוצאות גדולות מאד, וסוף־סוף יגעו המיסדים לתת כסף וישאירו את הנחלה הפקר... ואיזה הפסד יביאו התוצאות האלה להישוב ולהשקעת כספים ע"י אנשים אמידים בארצנו—זהו רק למותר לבאר.

ובנוגע להנהלת המשק בכלל מניח אנכי את אחד הפועלים לבאר, כמו שנדפס בגליון 4 של «הפועל הצעיר» שנה זו (1912):

«הטפול בירקות לא הצליח, הנסיון בצמר גפן אף הוא לא עלה יפה. חסר נסיון בעבודה, חסרה ידיעה בתנאי המקום והאקלים — אלו הן הסבות שגרמו לאי הצלחה זו. השפיע לרעה על העבודה גם זה, שהפועלים היו מתחלפים כפעם בפעם. הפועלים שנתקבלו לימות החרף, עזבו לאט לאט את החוה והלכו מי למושבות הקרובות ומי ליהודה».

«אותו הדבר נשנה גם באביב. מגדל נעשתה מעין תחנה זמנית, מעין «מקלט־לילה» לפועלים חדשים. התנאים בחוה היו לא רעים בערך, מקרי הקדחת התמעטו, ואף על פי כן לא יכלו הפועלים לשהות שם זמן רב.

החוה היתה זקוקה לפועלים מנוסים בשביל המשתלה והפלחה, ומכיון שהפועלים התחלפו מדי פעם בפעם—אי אפשר היה להם להתמחות בעבודה. ההתחלפות התמידית היא שגרמה גם לזה, שהפועלים לא יכלו להתקרב זה אל זה. בכל «שני וחמשי» מוכרחים היו לבחר בועד חדש, ועכשיו הגיעו הדברים לידי כך, שנשארנו בלי שום ועד. המצב הוא עתה רציני מאד. החוה בתור שכזו כמעט שהיא מתבטלת: את עבוד הירקות מסרה הפקידות לקבוצת פועלים, הפלחה אף היא נמסרת לידי קבוצה, לא נשארה אפוא, עבודה בשביל הרבה מהפועלים והפועלות ומוכרחים לפטר אותם. ועל אותן עשרות הפועלים מכנרת ומרחביה, שנשארו בלי עבודה נוספו עכשיו גם פועלי מגדל».

הסכום הקצר הוא, כי אין אצלנו עסקנים שלמדו איזה דבר מהשגיאות שנעשו, מפני, כמו שאמרתי, חפצים עסקנינו רק לברוא חדשות, שיהיה אפשר להכריז על עבודה מעשית, אבל לא יחפצו ללמד, כי לו חפצו הלא יכלו ללמד מהמנוסים והבקיאים שבנו, ולאו דוקא מהמנוסים שבנו, אלא גם מהמנוסים שבין הגרמנים.

הנה עם שאיננו מתעסק בנדבות, צדקות ובנתינת מלאכה לזה שאינו מוכשר לה, אלא עם העושה קולוניזציה בריאה.

אצל הגרמנים בארצנו יש שלש קבוצות שבנו מושבות חדשות, ובידי מספרים מענינים מאחת מהן:

החברה הווירטסבורגית להרחבת הישוב הגרמני ב«פלשתינה», נתנה לקבוצה אחת בחיפה הלואה בסכום 200.000 פרנק בששה למאה וסלוק הקרן והרוחים במשך לערך 40 שנה (זה עולה לערך 5% רוחים ואחד למאה על סלוק וקרן). הקבוצה הזאת קנתה בכסף הזה כברת ארץ (אום אל עמעד) שעלתה לה ביחד עם כל ההוצאות לסכום 150.000 פרנק וחלקו אותה לשבעה עשר חלקים בשביל עשר משפחות (יש משפחה שלקחה חלק אחד ויש משפחה שלקחה שני חלקים); כל חלק עולה לערך 9000 פרנק ועל החברים לשלם ג״כ במשך ארבעים שנה כנ״ל. על כל חלק היה החבר מוכרח להכניס במזומן 2000 פר׳ כעין ערבות, שילך לעבד את נחלתו. הנותר מהסכום 200.000 פר׳, נשמר בקפת הקבוצה להלואות לזמנים קצרים.

המושבה נוסדה ונתישבה מבני האכרים הקודמים וכל אחד חי על חשבון עצמו בלי שום אפוטרופסות, וההלואה שנתנה החברה הגרמנית הנ״ל משתלמת לשעורין בדיוק.

גם אצלנו יכלה הקהק"ל שלנו ללכת בדרך זו והיינו מצליחים; ולהחלטה זו בא ד"ר בודנהימר בהרצאתו, אבל אנחנו חפצנו לעשות נסיונות חדשים, ללמד תורת הקולוניזציה ע"י מנהלים שאינם בקיאים, להראות לעשירים כיצד לנהל אחוזות גדולות, לעשות פועלים, לפתור שאלות סוציאליות ולכן נתוספה אצלנו עוד «חלוקה» ולא עובדים הנהנים מיגיע כפיהם.

עד כאן מעט הסטוריה בנוגע לעבודת ההסתדרות הציונית לפני המלחמה, כלומר עד סוף שנת 1912, בשנים הבאות עד המלחמה הוסיפו הענינים ללכת במסלול כמו קודם. ההרצאה השניה אודות עבודת ההסתדרות אחרי המלחמה, תבוא בפרק הבא.

פרק כה.

התעמולה בארץ הביאה הפסד מדיני וכלכלי — התכנית להביא צעירים בלא אמצעים. — הרחבת הסוציאליות. — במקום ארבעים משפחות מישבים ארבע־מאות. — כספי הצבור מתמזמזים.

(ממכתבי למר ק. — תמוז תרפ״ב).

כפי שראית מההרצאה הראשונה שלי אודות העבודה הישובית של ההסתדרות הציונית, לפני המלחמה, הנה לא הביאה העבודה הזאת תוצאות משמחות ועוד יותר מעציב, כי גם כעת, אחרי הצהרת בלפור ואחרי כבוש ארצנו ע״י האנגלים, בשעה שיש אפשרות לעבוד בהרבה פנות של הישוב, אין לנו עדיין תכנית לעבודה וכל מעשינו תהו ובהו.

ראשית דבר, הנה רואים אנחנו פה שגיאה גדולה בהתעמולה המוגזמה שההסתדרות עושה פה בארצנו, המעוררת התנגדות נמרצה מצד הערבים. ההסתדרות לא שמה לבה לדברים פשוטים ומובנים, כי ארץ נכבשת בשני דרכים — ע״י מלחמה או בדרך כלכלי. הראשונים, אלה שהולכים בכלי תותח ואוירונים, עושים רעש, אבל אלה שהולכים לשם כבוש אקונומי עושים מעשיהם בצניעות וזהירות. ואנחנו, שחלקנו בין אלה האחרונים, עלינו לעבוד עבודה תמה ושקטה; והנה למעשה, — אנחנו הולכים ומרעישים לא רק את הגולה, אלא גם את ארצנו. עושים אנחנו יום יום אסיפות ומיטינגים בכל הערים והכפרים, מכריזים על הבית הלאומי שאנחנו הולכים לבנות, על הרוב היהודי שאנחנו חפצים בהארץ, ע״י הבאת עשרות אלפים עולים שנעלה מדי שנה, על הקרקעות שאנחנו קונים ושדורשים מאת הממשלה וכדומה, וכדומה — והארץ רועשת ת״ק פרסא על ת״ק פרסא זה כשנתים — שלש שנים. ויפה אמר לי ערבי אחד: (והוא מאלה הנוטים להגירה העברית לא מאהבה, אלא מפני שיש לו רוח בדבר) אומה שלכם למה היא נמשלת? לשועלים ההולכים לאכל ענבים בכרמים, ועוד טרם שבאו אל הכרמים המה צועקים ומיללים...

והשגיאה השניה היא הבאת עולים בלא אמצעים על חשבון ההסתדרות.

הנה כבר אמר ד״ר הרצל (להברון הירש): העולים שמביאים אותם, אינם שוים את הכסף שמוציאים עליהם. וכמה אמת יש בזה! עליה זאת לא תוכל לפתר את שאלת הגדלת מספר בני ישראל בארצנו, על פני מספר הערבים, לא בכמות וגם לא באיכות, ואף לא שאלת התישבות על הקרקע. אולם יש בה צד שלילי והוא עכוב התישבות נורמלית, והנני לבאר את דברי:

את מספר בני ישראל לא נוכל להגדיל ע״י עליה זו, מפני, כי אפילו אם נביא עשרה–עשרים אלפים צעירים ואפילו פי שנים–הלא לא רק שלא נגדיל את מספר בני ישראל על פני מספר הערבים, אלא אפילו הגדלה נכרת לא תבא מזו. ושאלת התישבות על הקרקע, כלומר יצירת סוג עובדי אדמה– לא תפתר מזה, מפני, כי התישבות משפחה בכלל ועפ״י התכנית של ההנהלה הציונית בפרט – תעלה לשלשת אלפים לירה (קרקע, השבחה, הכשרה, בנינים וכו׳ וכו׳) ויותר, והעמדת איזה אלפים משפחות תעלה למיליונים לירות; ומנין יוקחו הסכומים הגדולים האלה? נקל מאד לכתוב וגם לנאום בעל פה, כי מטרתנו היא לעשות את עם ישראל לעובדים, כי העם יתן הכסף, נקל לעשות חשבונות שונים ולהמעט סכום הכסף הדרוש להתישבות, אבל המעשים והעובדות באים ומטפחים על פני המציעים, כמו שרואים אנחנו כבר מהקבוצות, החוות והמושבות... ועוד יותר חזק הוא הצד השלילי כשמביאים צעירים, פועלים בלתי אמצעים. העובדות והמעשים כבר הראו לנו לדעת כי כשמביאים סוג כזה טרם שמובטחה להם עבודה לזמן ארוך ומחזיקים אותם על חשבון ההסתדרות, אין להשיג תועלת מהם כלל וכלל...

הבטלה מעוררת אצל הפועלים שאלות סוציאליות שונות. אלה שקראו איזה דברים בשאלות אלו ויודעים כיצד להשפיע על חבריהם, הנה תחת ללכת לעבוד עם המעדר והמהרשה, מאספים אספות ומיסדים מפלגות ומעמידים את עצמם בראשם ואת תוצאות ההסתדרויות האלה, כבר רואים אנחנו בארצנו והיא עכוב התישבות נורמלית: פרוד הדעות ומריבות בין האכר והפועל, בין נותן העבודה ומקבלה; שביתות מתרבות ומתרחבות באופנים היותר חדים ומלחמת העבודה נגד הקפיטל–עוד טרם שבא זה האחרון לארצנו. שכר העבודה עולה למעלה ושעות העבודה יורדות מטה; יוקר החיים עולה מעלה, והאינדוסטריה הקטנה שהחלה להכנס לארצנו איננה יכולה להחזיק מעמד. הכניסה של מיני מזון, הלבשה ושאר צרכי החיים מתגדלת מפני שעשיתה בארץ עולה ביוקר. כמה וכמה אנשים באו אל הארץ בשביל ליסד בתי חרושת ושבו על עקבותיהם, בראותם ההסתדרויות החזקות של הפועלים ודרישותיהם הקיצוניות.

ואם נוסיף לזה תעמולת חלק ידוע של הפועלים בין הערבים והפצת דעות קצוניות ביניהם, והשפעתם על החיים הקהלתיים והרוחניים בארצנו, — מלחמותיהם בגלל שאלות הבחירות בהערים והמושבות, השתדליות להרחיק את המנהגים הדתיים ולעשות החיים בארצנו רק חולין, אז נבין עד כמה נטתה ההסתדרות הציונית מהדרך הנכונה. והתכנית של ההתישבות החקלאית היתה יותר מאשר מוזרה.

כלנו יודעים כבר מהנסיון כי אין מישבים אנשים על הקרקע ע"י מתנות או הלואות שלא על מנת להחזיר, או תמיכות בצורות שונות.

התישבות על עבודת האדמה היא דבר קשה מאד, ומכשולים רבים מונחים על דרכיה. ולכן אם המתישב בא על נחלתו עם משפחתו ועם אמצעיו הוא או לכל הפחות חלק ידוע של האמצעים שלו המה, אז מחליט הוא בנפשו להשאר על מקומו, מתקשר הוא אל האדמה ומתפשר עם המצב איזה שהוא ומשקיע הוא בנכסיו עבודה כמה שיוכל, מטיב הוא נחלתו ושומרה, משגיח על בהמתו ועל כליו, מפני שהמה שיכים לו והמה נותנים לו לחם לאכל ובגד ללבוש. ואת המתישבים מסוג כזה הזניחה ההסתדרות הציונית לגמרי, ולא ענתה על דרישת אלה שהיו להם אמצעים כספיים ליתר הדברים הנחוצים להתישבות על האדמה, שבקשו ממנה רק קרקע, ותישב אנשים בלא אמצעים ורוקים בלי משפחות, והתוצאות של ההתישבות מסוג כזה מוכרחות להיות רעות. העבודה היא קשה, האקלים בארצנו מביא על העובד מחלות שונות המחלישות את גופו; חבר אחד או שנים בקבוצתו עובדים, באונס או ברצון, פחות ממנו וזה גורם, כי גם היותר מסור לעבודה מתרפה גם הוא לשמור על הנחלה, שאיננה שלו ולהשגיח על בהמתו שאיננה שיכת לו. ולכן טבעי הוא הדבר כי אחרי איזה זמן פחות או יותר ארוך לא יוכל העובד לסבול חיים כאלו, ורבים מהם עוזבים את המושבה, תועים והולכים ממושבה לקבוצה ומזו האחרונה למושב או לעיר.

אמת הדבר כי בין צעירינו, ישנם כאלה אשר רעיונות נאצלים כמו התישבות על האדמה, עבודה עצמית וכדומה — משך אותם אל החוות או הקבוצות. היותר נלהבים, מרחיבים רעיונות נאצלים באספות ובעתונים כי נחוץ להפוך את עם ישראל, עם המסחר, «לעם עובד אדמה», נחוץ כי היהודים יעבדו את האדמה ואז, רק אז, תהיה ארצנו — לנו.

כל אלה הם מלים נאות, רעיונות יפים, אלא שהנסיון המר בא ומטפח על פניהם. האדם איננו אלא בשר ודם, ובני העליה המה מעטים ולכן אפילו

היותר מסורים אל ישוב הארץ, כשעובדים חודש אחרי חודש ושנה אחרי שנה, לא יוכלו לעמוד בנסיונם ומתחילים לחשוב אודות מטרה אחרת בחייהם. —

מאה נכנסים לארצנו לשם רעיונות נאצלים כאלו, וחמשים מהם לוקחים המעדר והמחרשה, והעבודה הקשה המפרכת את הגוף, מפרכת גם את הרעיונות הנאצלים ונשארים מהחמשים רק עשרים, ובעשרים האלו ישנם כאלו, אפילו רק אחדים – שאינם יכולים או אינם חפצים לעבוד ואלה מרפים את ידי הנשארים. ובמצב כזה מתבררת לפנינו העובדה המעציבה, כי אחרי הנסיונות הרבים בחוות ובמושבות ואחרי הכסף הרב שאכלו המוסדים האלו מאמצעי הק"ק או ההסתדרות לא קשרו אל הקרקע אפילו משפחות אחדות שיוכלו לחיות מתבואות אדמתם בלי עזרה ותמיכה.

השנה פגשתי את מר נ. במרינבד ובין יתר הדברים שנדברנו אודות עניני הישוב, אמר לי כי בשנה זו, כלומר בחרף תרפ"ב, תישב הק"ק וקרן היסוד ארבע מאות משפחות בעמק יזרעאל, וישאל את דעתי על אודות אפשרות מצד המתישבים לשלם הכסף שיוציאו עליהם. עניתי לו כדברים האלו: «ארבע מאות משפחות לא תישבו, אולם אם תקחו עליכם לסדר ארבעים משפחות ותתנו להם בתים, רפתים, כלי עבודה ובהמות הכל במדה הנחוצה ותצוו על מנהלי המחלקה להתישבות ולחקלאות, לא רק שלא יטפלו במושבה זו, אלא שלא יעברו בסביבה זו בקירוב ארבעים פרסאות ממנה, אז יעבדו האנשים, יסבלו וישתדלו להוציא לחמם מן הארץ; מספר ידוע יצאו בשנה הראשונה ויבאו אחרים תחתיהם ובשנים הבאות ג"כ יצאו אחדים ויבאו אחרים תחתיהם, אבל סוף סוף תבנה שמה מושבה, שאנשים יחיו בה».

אבל ההסתדרות הציונית אינה קוצבת את מספר המתישבים ע"פ האמצעים שיש בידה, אלא ע"פ דרישת מפלגות הפועלים, ומפני שהדרישה על הכספים עולה תמיד על הסכומים שיש בידי ההסתדרות, לכן אינם מוציאים ע"פ חשבון קבוע מראש, אלא נותנים להמתישבים כספים קמעא קמעא, לירות לירות – ועד שבאה להמתישב הלירה השניה הולכת הלירה הראשונה לטמיון; לאחד חסר בית, להשני רפת; לאחד – סוס, ולהשני – פרד. מישבים אנשים מבלתי לעשות עמהם חוזים ומבלתי להתנות תנאים ברורים איזו הנן ההתחיבויות מצד המישבים ואיזו – מצד המתישבים. וכבר הדבר ברור לאלה שאינם חפצים לרמות את עצמם, כי אין תקוה להתישבות זו, וברור הדבר כי היא לא תצליח.

והלאה — אם נתבונן בעינים פקוחות אל האמת הערומה בארצנו ונחפוץ לעשות חשבון צדק מעבודת ההסתדרות הציונית, אז נראה רשת גדולה פרושה בכל תפוצות הגולה, בכל חלקי התבל ובכל הפנות הנדחות, המאספת כספים מעם עני ודל בשביל רעיון תחית עם ישראל על אדמתו; שליחים שונים מעוררים את העם להביא נדבותיהם לבנין בית לאומי בארצנו, מקלט בטוח כלכלי ורוחני לכל עם ישראל, — וכסף הנדבות שמביאה קרן היסוד לא נחשב למאומה. מחלקים נדבות ומתנות שלא לצורך כלל: לועדי הערים והמושבות שחיו על חשבונם הם, ובתי חסד שונים שעמדו עשרות בשנים בלתי עזרת הציונים. יסדו משרדים שונים על ימין ועל שמאל: — משרד טכני, משרד לבנין, משרד למסחר ותעשיה, משרד להספקה, משרד לאינפורמציה וכדומה וכדומה, שלא הביאו שום תועלת ונסגרו מעט מעט אחרי שאכלו כבר כסף רב. — ותוצאות עבודות אלו — דימורליזציה ורקבון; דימורליזציה ורקבון של המקבלים והנותנים גם יחד.

בשנים הראשונות (שנות 1917—1918) הלכה ההסתדרות לאסוף כספים על הוצאות מדיניות, על חזוק ההסתדרות, על פרסום הצד המדיני שבתחית העם, הארץ וכדומה. בשנים אלו, בעת אשר הנתבעים היו שכורי ההצלחה המדינית (הצהרת בלפור), נתנו אחינו, — רבם מהם מאמריקה, — כספים, אבל אחרי שנתפכחו מעט מעט מהשכרון, ואחרי שראו ושמעו ממבקרי הארץ וממבקרי העבודה הציונית, כי עבודה פרודוקטיבית איננה נעשית בארץ, המעיטו נדבותיהם, ובאין כסף קרובה המכונה הגדולה לעמוד וההסתדרות — לתוצאות רעות מאד...

פרק כו *).

קפיטל או נדבות. — בעולם הגדול ובעולמנו. — חלוקה ושדרי״ם. — המצב הכספי. — קרן קימת וקרן היסוד. — מעשים ועובדות. —

ההתישבות בארצנו — הרבה שאלות כרוכות בה, ועל כלן מדברים אצלנו בקונגרסים ובאספות בארצות הגולה ובארצנו, בעתונים ובספרים. אולם על שאלה אחת אין מדברים כלל, והיא: מה הם הכספים, שבהם עושים ישוב ובונים ארץ — באמצעים קפיטליסטיים או פילנטרופיים. מתוכחים אצלנו הרבה על הרחבת הסוכנות או צמצומה, מדברים בעד ונגד, וכל הוכוחים מסובבים על ציר אחד, — כמה כספים ינדבו חברי הסוכנות הנרחבת, או יביאו בדרך נדבה מהקהל הרחב, אבל אינם נוגעים כלל בשאלה עצמה, אם אפשר לבנות את הבית הלאומי בנדבות, או אולי נחוצים לזה אמצעים קפיטליסטיים. לפי דעתי חשובה היא מאד השאלה, — מה הם האמצעים שבהם אפשר להביא ישוב יהודי רחב לארצנו, — ורוצה אנכי כאן להביע דעתי בענין זה, אולי יבואו גם אחרים, ידונו על שאלה זו, ועל ידי כך יתבררו ויתלבנו הדברים.

בנוהג שבעולם, כשמדינה אחת רוצה לנצל את האמצעים הכלכליים של מדינה אחרת, או להרחיב השפעתה המדינית — היא מיסדת בנקים עם קרנות גדולות, חברות להרחבת רשת מסילות הברזל, בנין חופים, חרשת המעשה וכדומה. ובפרט כשבאים לְיַשֵּׁב ארץ בלתי נושבת או ארץ שמצבה הכלכלי נמוך — כפי שיודעים אנחנו מדברי ימי המאות האחרונות — מנהלים התישבות קפיטליסטית: מיסדים חברה להתישבות; היא חוקרת את הארץ, את יבולה ואת עשרה, שאפשר לנצל ועל פי תוצאות החקירה היא מכַוֶנת עבודתה. החברה מתיסדת עם קרן גדולה על בסיס מסחרי — אבל את הרוחים מגבילים, מפני שבכל התישבות רחבה בארץ לא נושבת, יש בה ענין מדיני. אלו נוסדה חברה כזו להרחבת הישוב בארצנו, הנה עפ״י החקירות המוקדמות

*) הדברים הבאים בפרק זה ובעוד שנים־שלשה פרקים הבאים אחרי פרק זה לקוחים ברבם ממחברותי «ההתישבות בארץ־ישראל, אמצעיה ושטותיה» שהדפסתי בשנת 1925 וגם 1926.

שישנן אצלנו, היה אפשר, למשל, ליבש את החולה מצפונה של מי מרום ובצות אחרות, כדי לסדר שמה נטיעות צמר גפן, קנה סוכר, קציר הפפירוס לתעשית הניר, טבק וכיוצא בזה. כל אלו הלא הם חמרים הדורשים עבוד, והתוצאות היו בודאי יסוד בתי חרשת לסכר, ניר לסיגריות וכדומה. חברה עשירה היתה יכלה לנצל מי ים המלח, חמי טבריה, לעסוק בשתילת יערות, הספקת חשמל, לבנות טרמויים, בתי מלון לישיבת הקיץ (על הכרמל ואצל צפת), ולישיבת החרף (בטבריה ויריחו). לסדר מכירת תפוחי זהב על יסודות חזקים, להרחיב את המסחר, לסדר בנקים איפותיקאים, קואופרטיביים וכדומה.

לפי טבע הדברים הנה לא כל המפעלים היו מצליחים; עסקים אחדים בודאי שהיו מביאים הפסד או מתמוטטים. אבל חברה עשירה שבסיס לכל מעשיה היא מטרה מדינית, לא היתה נרתעה מפני ההפסדים, והיתה מנהלת שאר עסקיה, שהיו נותנים רוחים כנהוג. החברה בריטיש סאוט אפריקה, (שרטרד) קומפני, למשל, — כפי שנראה מחשבונה של שנת 1923, — השקיעה בעסקיה 8.397.000 לירות ולא נתנה דווינדה במשך 34 שנה.

ובמקומות שיש מוסדות כספיים חזקים, קרידיטים מסחריים רחבים וקרידיט איפותיקאי, שם יש גם כר נרחב לאנשים פרטיים עם אמצעים מצומצמים. כל העבודות הנזכרות היו דורשות הרבה ידים ולא היתה אז לא שאלת חסר עבודה ולא שאלת העליה; העליה היתה מתגברת והישוב היה מתרחב. צריך עוד להוסיף כי יש רוב כמותי, ויש רוב איכותי; על ידי עבודת החברה הזאת היה הרוב האיכותי נכר בארץ בשעור גדול, והוא היה משפיע על התנועה הערבית וגם על הפוליטיקה האנגלית; על התנועה הערבית, — מפני שזו דרך הערבים לכבד את העשירים, ושנית, — חברה כזו יכלה לקנות את לבב העומדים בראש התנועה הזו, על ידי שתופם בעבודה וכדומה. והאנגלים, — הלא ידוע הדבר כי גם הם מכבדים את העשירים, ובפרט אותם מהם הבונים ועוסקים בישובה של הארץ, שהם משגיחים או שומרים עליה.

יסוד חברה בעלת אמצעים חזקים לישוב איזו ארץ, כאמור, איננו חזיון חדש אלא דברים שכבר קרו ויאתיו במדינות שונות, ויחד עם יסוד חברה זו, היה אפשר לסדר אגודה שתתעסק ביסוד בתי ספר, אוניברסיטה, הרחבת הספרות, ושאר מוסדות שישמרו על היסוד הלאומי אשר בתחית ארצנו. אבל אין מזל לישראל! ההסתדרות הציונית מצאה לנחוץ לסדר כל עבודות בנין הארץ על נדבות.

רעיון שיבת ציון שנתעורר לפני אלו מאות שנה נוסד על נדבות הידועות בשם «חלוקה». ובימינו, לפני ארבעים שנה, קבצו החובבים גם כן נדבות בשם «תמיכה לישוב הארץ», וגם ההסתדרות הציונית אחזה בדרך זו ותיסד קרן הכנה, קרן גאולה, קרן היסוד, וכל זה על בסיס הקבצנות.

קבוץ אמצעים קפיטליסטיים, כידוע, אינו דורש הוצאות מיוחדות, גדולות. עשרה, חמשה־עשר איש בעלי הון מתאספים ומיסדים חברה באמצעיהם הם ובכספי המוסדות הכספיים הקרובים להם. אבל קבוץ נדבות דורש הוצאות רבות, הכרזות צעקניות ופנים שוחקות למפלגות שונות, וכך נכנסה ההסתדרות בכל התנאים שנתונה בהם החלוקה. היא שולחת «שדרים» לכל המדינות לשם קבוץ נדבות ומוציאה חלק נכר מהן להוצאות; «שדרי» החלוקה נוהגים לבזות, או לכל הפחות, לבטל הערך המעשי של הישוב החדש, – לא מפני הכרתם שאינו מביא תועלת, אלא מפני שהעסק דורש כך, – התחרות. גם שלוחי ההסתדרות, כידוע, מבטלים את ערך האיניציטיבה הפרטית ואת המושבות הקימות, שנתיסדו טרם שבאה ההסתדרות. מנהלי מוסדות החסד בירושלים, מראים מוסדותיהם לכל איש שיש המטבע בכיסו, ומהללים אותם. וכך משפילים עצמם גם פקידי ההסתדרות לנסע עם כל עסקן ידוע הבא אל הארץ, להראות לו את הקבוצות והחוות. מוסדות החלוקה חיים לא על הכסף הנכנס להם, או על תקציב ברור, אלא על סמך הנדבות, שתבאנה להם בעתיד, ומזכים את המלוים או את המוכרים ברבית קצוצה, או ברוחים גבוהים; וגם ההסתדרות שלנו, כידוע, נמצאת תמיד במצב כזה. לוה כספים בשביל צרכי עבודתה ומוציאה שטרות על ימין ועל שמאל. עסקני החלוקה יראים מפני בקרת של אנשים שפלים לבל יזיקו «לקבוץ נדבות» וסותמים את הפיות «בלא יחרץ», וגם ההסתדרות עושה כזאת באופנים שונים, בהארת פנים או בהגדלת התמיכה למפלגה זו או אחרת.

ואלו היתה היכלת לבנות בדרך זו את ביתנו הלאומי, אפשר היה אולי להסכים לזה. אז היינו אומרים, כי כל הדרכים כשרים לעם מוכה ומעונה כעמנו, המחפש דרך החיים; היה אז אולי מקום להאמרות המרחפות באויר־עולמנו; «לא הכסף יענה הישוב, אלא העם», «מהעם ובשביל העם», וכדומה, אמרות שאין בהן עכשיו רוח חיים. אבל המצב הוא אחר והתוצאות אחרות לגמרי; כלנו יודעים כי היו אנשים אחדים שרצו לקבל קונצסיה לנצול ים המלח ולא השיגו חפצם מפני חסר כסף, אחדים השתדלו בדבר רשיון לנצול חמי טבריה וגם כן בלא תוצאות מפני חסר כסף. היו עסקנים, שחפצו ליסד

חברה לאחריות, חברה לנטיעת יערות וכו׳, ולא השיגו מטרתם גם כן מטעם זה. יש אפשרות ליסד מלונים ולמשך תיירים לעונת הקיץ ולעונת החרף, ודבר זה היה יכול לתת לחם לאלפים ורבבות מעמנו—ואין כסף. חדל הבנין בשנה העברה, מפני שאי אפשר להשיג הלואה איפותיקאית, מאין אפשרות למכר את האובליגציות של הבנק האיפותיקאי, ומשום שחדל הבנין אין קופצים על הקרקעות, אשר בידי האגודות שנוסדו לשם קנין ומכירת קרקעות. המורים והפקידים אינם מקבלים משכרתם בזמנם. החוות, המושבות והקבוצות אינן מקבלות מה שנחוץ להן ומה שמקבלים הרי זה בא באחור זמן. וגם המוסדות היותר חשובים של הפועלים כגון «המשביר» «המשרד לעבודות צבוריות», שהיו יכלים להביא ברכה מרבה במצב הכלכלי של ארצנו, כשם שמביאים מוסדות כאלו בארצות אחרות – גם המוסדות האלו קונים בשטרות, במחירים גבוהים ומוכרים בהקפה למוסדות הפועלים ביוקר גדול, וכל מעשיהם תהו ובהו ובלי חשבון. חוסר עבודה גורר אחריו התמרמרות בין הפועלים, ומתפשט הרעיון לשנות סדרי החיים בעולמנו הקטן – מלחמה נגד הקפיטל, שאינו כלל אצלנו, מלחמה בעיר ובכפר נגד הבורגנים המתאבקים בעצמם עם חיים קשים וחלק גדול מהם לוחם בעצמו מלחמה כבדה להשיג פרוסת לחם; הצדק של «חלוקת עבודה» ומנהג «התור» מגדיל את מספר הרעבים, וההסתדרות שלנו יושבת ונושאת עיניה אל הדאר והתלגרף ומחכה מהם ללחם חקה...

התישבות כזו לא יכבדו הערבים ולא ירכשו לה כבוד גם האנגלים, שחכו מעם היהודים עבודות רחבות וגדולות. וזאת היא הסבה ליחס שכנינו אלינו, ולמצבנו המדיני ההולך ומשתנה מיום ליום לרעתנו מצד האנגלים. וזהו סוד גלוי: חשב חשבו האנגלים, כי כל היהודים העשירים, או לכל הפחות חלק מהם ישתתפו בכספם בבנין ארצנו, עפ״י אותה הסיסמה הנהוגה בעולם הגדול. אבל מכיון שראו כי היהודים מאספים נדבות לישב בהם אנשים בלא אמצעים, והישוב הוא ענין של מפלגה אחת—ההסתדרות הציונית המחזקת את האלימנט השמאלי,—החלו לזלזל גם בהתחיבויותיהם שקבלו עליהם עפ״י המנדט. –

כך הוא מצב ההוה. ולעתיד? העתיד הוא ברור ושקוף למי שאינו רוצה לרמות את עצמו. סוף סוף ימעטו גם הכספים שההסתדרות מאספת כעת, אפילו אם לא יפסק המקור הקבצני הזה לגמרי. החלוצים שלנו יצליחו אולי לתקן קהלה קטנה על אדני הסוציאליות או הקומוניזם. קשה אמנם

מאד להנהיג תקון כזה בארצות אחרות, במקום שיש כח אחד המתנגד לכך, הלא הוא כח הקפיטל, אבל בארצנו העניה, שכח הקפיטל המתנגד אין בה, יוכל להיות כי הדבר יצליח, ויוכל להיות כי הקהלה הקטנה הזאת תהיה בתנאים טובים. אבל תקותנו מה תהא עליה? מה תהיה תקות עמנו המורדף והנענה זה אלפים שנה, המחכה להתישבות רחבה בארצנו, — התישבות הדורשת אמצעים כספיים גדולים? מה תהיה תקותנו זאת, אם גם נאחר את השעה ההסתורית, אם בינתים תכבה קרן השמש שזרחה על הרי ציון?

יתנו נא תשובה על שאלה זו אלה היודעים פתרון לה.

ויש בינינו היודעים ומכירים, כי הארצות העומדות על מדרגה כלכלית נמוכה, עולות למדרגה גבהה רק על ידי קפיטלים הנכנסים מארצות עשירות; רואים המה שכנתנו מצרים, שהתפתחה במשך ארבעים שנה האחרונות ע"י קפיטלים שבאו מחוץ, וכן מדינות אחרות — כל זאת יודעים המה, אלא שמלמדים זכות על ההנהלה הציונית, לאמר,—מפני שחברה בעלת כספים, לא באה לסדר עבודת ההתישבות, לא היתה להסתדרות דרך אחרת, אלא לקבץ נדבות, אבל לדעתם של מלמדי זכות אלה, אין כל סמך.

כמו שבארתי בפרקים הקודמים (ז, ח, ט, כ"ב) היתה האפשרות בשנות 1917‏-1920 לסדר מוסד כספי שיוכל לנהל עבודת ההתישבות על יסודות בריאים ובאופנים רחבים. עוד בשנת 1917 תיכף אחרי הכרזת בלפור, הגשתי הצעה מפרטת להנהלה הציונית. שעלתה על שלחן הישיבה של העסקנים אז במשרד הפוליטי אשר היה בפיקדילי, והצעתי לפניהם להשתמש במקרה ההסתורי הזה,—ההכרזה,— ולעשות תעמולה למכירת האקציות של היק"ב והאפ"ק עד לסכום שני מליון לירות. בכסף הזה,—אמרתי בהצעתי,—אפשר יהיה לסדר בארצנו מלבד עסקי בנק רגילים, גם הרחבת עבודת האדמה, נטיעות, חרשת המעשה, עבודות צבוריות שונות (כאלו שהזכרתי למעלה) על ידי חברות שונות, שיתיסדו תחת הבקרת שלו ולהרחיב התישבות גדולה על בסיס בריא,—וההסתדרות לא קבלה הצעתי.

בסוף שנת 1919 סדרה ההסתדרות ועדה מיוחדת, והטילה עליה לעבד תכנית להמוסדים הכספיים שלנו לבנין הארץ. הועדה הזאת הגישה הרצאתה ב־6 לח' ינואר 1920 — וההסתדרות דחתה גם אותה. (עיין פרק כ"ב)

בשנת 1921, הגיש ברנדיס תזכיר להסתדרות, עורר אותה לעבודה מהירה ותכופה, גם כן ע"י הגדלת קרן היק"ב והאפ"ק על ידי מכירת המניות של המוסדים האלה, לסדר עבודות ישוביות שהתאימו עם ההצעות הנזכרות— וגם הצעתו לא נתקבלה.

ובמקום לחזק קרן מוסדותינו הכספיים, שכבר הראו לדעת בעבודתם לפני המלחמה, כי אפשר לנהל התישבות בריאה ו ל ש מ ר על הקרן—בחרה ההסתדרות לנהל תעמולה לשם קבוץ נדבות ההולכות ו מ ת מ ז מ ז ו ת, ותיסד קרן ההכנה ואחרי כן קרן היסוד. אחרי התיסדות קרן היסוד והתעמולה הגדולה, שעשתה ההסתדרות לקרן זו, עברה האפשרות לאסף כספים על ידי תעמולה רחבה בין העם בשביל היק״ב והאפ״ק, אבל אפשר היה עוד להגדיל קרן האפ״ק על ידי השתתפות בעלי כספים יהודים. ואפשרות זו היתה עוד גם בשנת 1924 בהשתדלות אחד הדירקטורים של האפ״ק, אלא שבעלי כסף אלה העמידו תנאים, כי בהנהלת הבנק צריך להיות הרוב מאלה שיכניסו רוב הכספים לקרן המוסד, ומפני תנאי זה דחתה ההסתדרות את בעלי כסף אלה, באמרה, כי איננה מאמינה שהיהודים האלה יסדרו התישבות ל א ו מ י ת. אבל גם בזה היתה שגיאה גדולה, לפי דעתי. ראשית—היהודים האלה החזיקו בנדבותיהם את החלק היותר גדול של עם ישראל ברוסיה, ארץ ישראל וארצות אחרות, במשך עשר שנות המלחמה, יהודים כאלה ראויים המה כי נאמין להם עבודה חמרית בארץ, כי עבודתם תהיה ב ש ב י ל ה ע ם ה י ה ו ד י, וכמו שאמרתי למעלה יכלה ההסתדרות להחזיק את התעמולה הלאומית והחנוך בידה. ושנית – סוג יהודים אלה הבין את ערכן הגדול של התוצאות הפוליטיות שהשיגה ההסתדרות שלנו בשביל עמנו, – ויהודים אלה חפצו להשתתף בהבנקים שלנו, לא לשם עסקים גרידא, אלא לשם ה ת י ש ב ו ת ע מ נ ו ב א ר צ נ ו.

אבל, מפני שההסתדרות דחתה הצעתם והלכה לקבץ נ ד ב ו ת, לא יכלו העסקנים האלה ללכת ולאסוף כספים בשביל יזמה קפיטליסטית; בשעה שההסתדרות תובעת כספים בשביל התישבות על יסוד קבצנות, אי אפשר לאנשים אלה לבא לבעלי כסף באמריקה, ולאמר להם: «אתם נתתם לקרן היסוד, אבל נתינה זו היא נתינת נדבה, תנו לנו גם כן בשביל ארץ ישראל, ואנחנו נסדר התישבות קפיטליסטית»... ובזה חסמה ההסתדרות את הדרך לפני אלה, שיוכלו ליסד מוסד קפיטליסטי, שהיה יכל לכלכל את הישוב היהודי על בסיס בריא.

פרק כז.

בנק להשקעות. — בנק לתעשיה. — סדורם, עסקיהם והנהלתם. —
איזה בנקים דורשת ההתישבות. —

ומשא ומתן בשאלת הגדלת אמצעי הבנק ושנוי שטת ההתישבות היו לי ג"כ במשך השנים האחרונות (שנות 1925 - 1926), כפי שיראה הקורא משני מכתבים בענין זה להד"ר רופין. (מכתב מינואר 1925).

הנני שמח מאד על המקרה שבא לידי לדבר עם כבודך אודות «הבנק להשקעות» שעסקני אחינו באמריקה עומדים ליסד, כפי שאמרת לי, על־פי האינציאטיבה שלך. המקרה הזה נותן לי האפשרות לדבר עמדך במכתבי זה ביותר ברור, אודות נחיצות מוסד כספי חזק ותנאי סדוריו, ולהביע לך דעתי בענין זה.

המוסד שאתם עומדים ליסד - בנק עם קפיטל גדול - הוא מוסד נחוץ מאד לטובת הרחבת הישוב היהודי בארצנו. הנסיון של עבודתנו בארצנו על שדה הישוב במשך ארבעים שנה, - הראה לנו לדעת כי העבודה הישובית הפילנטרופית - או מה שקוראים כעת, התישבות לאומית - כלומר: התישבות אנשים מחוסרי אמצעים על הכספים הנאספים מנדבות בצורות שונות, לא רק שאיננה מקרבת אותנו אל המטרה הדרושה, אלא שהיא גם מנחת עקולים ועכובים - חמריים ורוחניים - על הרחבת ישוב בריא וטבעי. אם נעזוב הצדה את העבודה הישובית הגדולה של הברון רוטשילד ואחותה הקטנה—של חובבי ציון, שהיו נחוצות בזמנן, בשביל להניח יסוד כל שהוא להישוב היהודי בארצנו, - הנה המושבות האחרות, שנתיסדו על־ידי ההסתדרות שלנו לפני המלחמה ואחריה - מראות בראיות שאין להכחיש אותן, כי השטה הזו לא תוכל להיות לנו למופת בשביל קולוניזציה רחבה. רואים אנחנו באופן גלוי, כי התישבות זו עלתה כבר בסכומים גדולים וכל אלו המושבות, כמעט בלא יוצא מהכלל, שמטפלים בהן זה כעשרים שנה, אינן יכלות לחיות בלי תמיכה— והמתישבים מתנונים, ולכן אין תקוה, כי המנדבים יגדילו או אפילו יוסיפו לתת נדבותיהם ע"י קרן היסוד, למען יסד עוד מושבות כאלו.

נגד זה — הנה המושבות היחידות שנתיסדו על אמצעי המתישבים ועל אחריותם, כמו רחובות, פתח תקוה, חדרה וכדומה, עומדות וקימות, גם אחרי ההרפתקאות הקשות שעברו עליהן, במשך כל זמן קיומן, ובפרט במשך המלחמה, לא לבד שהמה מפרנסות תושביהן העקריים, אלא גם מספר גדול של פועלים, עובדים ואומנים החיים במושבות אלו.

רואים אנחנו גם כן כי האגודות והקואופרטיבים השונים של עבודות שונות, חרושת ומסחר, שנתיסדו על אמצעי ההסתדרות, הפסידו ומפסידים סכומים גדולים, מבלתי לראות איזו תוצאות יותר טובות בעתיד הקרוב, בשעה שהאינדוסטריות השונות שנוסדו בשנים האחרונות על ידי אנשים פרטיים באמצעיהם ועל אחריותם, מכלכלות את בעליהן ומספר רב של פועלים. אין אנכי חושב לנחוץ להביא במכתבי זה מספרים סטטיסטיים המאשרים את דברי, מפני כי כל אלו ידועים לך, אדוני הנכבד!

בהתבוננו לכל אלה, באים אנחנו לידי הוכחה, כי את שיטת ההתישבות של ההסתדרות שלנו נחוץ לפרקה, כמובן לאט לאט, ולהנהיג תחתיה שטה של ישוב בריא וטבעי, התישבות של אנשים, שכל אחד מהם מיסד ע״י היזמה שלו על אמצעיו ועל אחריותו, וההסתדרות באה אחרי כן ונותנת לו עזרה כספית, בצורת הלואה בתנאים כאלו, שהנעזר הזה יהיה ביכלתו להחזיר את ההלואה.

מנקודת השקפה זו באים אנחנו לידי הוכחה, כי מוסד כזה, כמו הבנק שאתם אומרים ליסד, חשוב מאד, ויסודו נחוץ להוציא אל הפועל בהקדם האפשרי, ובפרט במצב ההוה של עולים בעלי אמצעים, פחות או יותר גדולים, הדורשים עזרה כספית על יסוד מסחרי.

ואחרי כל הנאמר למעלה הנני בא אל עיקר הענין:

אתה אמרת לי, כי הבנק הזה יהיה בנק להשקעות, ועל־פי הפרוגרמה הראשונה שהציג לו, הנה יקח מהיזמות הארץ ישראליות, כמו הבנק האיפותיקאי, חברות נוטעים, חברות לנכסי דלא ניידי, בתי חרושת וכדומה, את האובליגציות שלהן, שיפיקו בולוסות מקומיות, ובבטחון הנירות האלו יפיק הבנק באמריקה, אובליגציות בדולרים, שישתדל למכרן בין היהודים ואולי, בזמן פחות או יותר קרוב, גם על שוק הכספים בעולם הגדול.

בנוגע להנהלת העסק, הנה, לפי דבריך, יהיה אצל הבנק הזה מנהל שיושב כחצי שנה בארץ ישראל, יתודע אודות טיב העסקים והיזמות החפצים להפיק אובליגציות, ואת כל הפרסים האלו יציע לפני ההנהלה באמריקה בכתב או בעל פה, כאשר ישוב לשמה, וממנה יצא האשור, להוצאת ההצעות אל הפועל.

לפי דעתי אנכי, דורשת הפרוגרמה שהצעת בעבודת הבנק ובהנהלתו איזה תיקונים. ראשית דבר בנק רק להשקעות, כלומר — רק בשביל קנין ומכירת אובליגציות או לנתינת הלואות עליהן, יוכל לעבד רק בערים גדולות, ניו־יורק, לונדון וכדומה, — במקומות שישנם הרבה עסקים כאלה, וכל יום ויום הוא יוכל לעשות עסק כזה, אבל בשביל ארצנו, במקום שעסקים כאלה יוכלו לבא רק מפרק לפרק, — אם בהתכנית שלו יהיו רק עסקים כאלה,— לא יעבד בהצלחה ולא יביא התועלת המקוה ממנו.

שנית — בנוגע להנהלה, הנה ידוע הדבר, בכל שוקי ממונות, כי בנק החפץ לעבד במדינה אחרת, צריך שתהיה לו הנהלה במדינה זו, והנהלה בת סמכא שיוכל לסמך עליה; הנהלה שתהיה עיקר ישיבתה על מקום עבודתה, ושיהיה לה היכולת ללמד ולדעת את המצב הפוליטי והאקונומי בארץ זו בהוה, להכיר את השנויים המתהוים בכל עת ובכל שעה, ואת התוצאות שיוכל לתת כל עסק ועסק בעתיד פחות או יותר קרוב. ההנהלה צריכה ללמוד את התושבים, את צרכי המסחר, חרושת המעשה ואת עבודת האדמה, עם כל השנויים המתהוים בדרך רגילה ודרך פתאומית, ואז תוכל ההנהלה להגיש להמרכז העקרי באמריקה הצעות מפורטות ומבוססות על ידיעות נכונות ולבקש ממנו הוראות, — אבל אם יבא המנהל על חצי שנה או איזה תקופה אחרת, ואחר־כך יעזב מקום עבודתו, — אז יוכל להיות שלא יועילו לו כל הידיעות שרכש, או שיבאו בינתים עסקים אחרים, שלא למד אותם, או שיבאו שנויים באלה הענינים שהציע. התוצאות תהיינה, כי העבודה תמשך בעצלתים, הקרן לא תביא פרי ולהישוב תחסר המכונה הכספית הנחוצה לו.

ובמקרה זה הרשני נא, אדוני הנכבד, לבאר לך דעתי גם אודות מוסד כספי אחר—בנק לתעשיה עם קרן של מאה אלף לי״מ, שהכריזו על יסודו באופן רשמי מעל במת הקונגרס. אנכי חויתי כבר את דעתי בחוברת מיוחדת אודות המוסד הזה, ומכיון שבא לידי לכתב לך בעסקי ממונות, הנני להביע לך דעתי בנוגע להמוסד הזה, שבארתי באחת ממחברותי «ההתישבות בארץ ישראל».

אודות בנק כזה מדברים כבר איזה שנים בארצנו. אנשים אחדים הזקוקים לכסף (לא שיש להם המטבע) הצליחו לעבד תקנות להמוסד הזה ולאשר אותן אצל הממשלה, ואף סדרו לפני שנה וחצי, אספות פומביות רבות־עם, כנהוג אצלנו, — כאלו באמת בנקים מתיסדים באספות פומביות, ע״פ מספר הקולות המשתתפים באספה. דברו, התוכחו וגם יסדו כבר ועד, שיתעסק ביסוד הבנק הזה. אנכי כתבתי אז מאמר (בעתון: מסחר ותעשיה) נגד אופן

התיסדות הבנק הזה, והנני לחזור על תוכן הדעה, שהבעתי במאמרי הנזכר.

ידוע הדבר כי עסקי תעשיה דורשים קרדיטים לזמנים קצרים ולזמנים יותר ארוכים.

בעלי תעשיה בארצנו מקבלים קרדיטים לזמנים קצרים, לפי ערך בטחונם, מהאפ״ק וגם מהבנקים האחרים בארצנו, אלא מה שחסר – קרדיטים לזמנים יותר ארוכים, – הלואות בשביל הרחבת העסק, קנין מכונות וכדומה, שנשארות מושקעות בתוך העסק למשך כמה שנים. והנה, בנוהג שבעולם, אין מיסדים כלל בנקים רק לאינדוסטריה, אלא הבנקים הגדולים, שעושים עסקים שונים, שהמחזור שלהם גדול ועומדים במשא ומתן עם מוסדים כספיים חזקים, באים לעזרת האינדוסטריה הגדולה ע״י מכירת האקציות או האובליגציות שלהן, ומשתפים בעסקים אלה גם בנקים אחרים, שעומדים במשא ומתן עמהם. לבד זאת מפרישים סכומים קצובים בשביל הלואות לזמנים יותר ארוכים לאינדוסטריה הקטנה. כך הוא מנהג הבנקים בעולם הגדול, ובפרט אצל הבנקים הגרמנים, שעבדו לפני המלחמה והביאו תועלת גדולה להרחבת האינדוסטריה הגרמנית.

ומנקודת השקפה זו לא השביעה אותי רצון ההכרזה הנזכרת כלל.

ראשית, הבנק הזה, שההסתדרות הולכת ליסד, לא יוכל לעזור להאינדוסטריה הגדולה הנוצרת אצלנו, מפני שהקרן שלו קטנה יותר מדי, בשביל עסקים כאלו. וישאר לו שדה עבודה רק האינדוסטריה הקטנה, ולזו יוציא הקרן שלו במשך איזה שבועות, או לכל היותר – איזה חדשים, ומה יעשה הבנק הזה אחר כך? – ישב לו בטל וידום! מלבד זאת בשביל האינדוסטריה הקטנה, הוא בכלל למותר, מפני שסכום של 40–50 אפילו 100 אלף לירה, תוכל הנהלת האפ״ק להלוות, על פי ידיעות יותר נאמנות ותוצאות יותר מוצלחות, בלתי הוצאות גדולות הכרוכות בבנק מיוחד.

זאת ועוד אחרת: עתה יודעים כבר כל התושבים בארצנו, כי יש שני מקורות להלואות – של האפ״ק ושל קהי״ס. הלואה ממקור הראשון – הלוה מוכרח לשלם; אי־מילוי התחיבותו, היא מיתה אזרחית, וזו ממקור שני – הרשות בך לשלם. ומפני שבבנק זה ישתתף קהי״ס, אזי יש חשש גדול, כי בהלואות ממנו יתנהגו כמו להלואות מקהי״ס.

עוד יותר מזה: בכל העולם, כידוע, הולכים הבנקים הקטנים ומשתתפים יחד להיות לבנק גדול, והפוליטיקה הכספית שלנו, עושה ההיפך מזה, ומיסדת בנקים קטנים, ושטה זו, לפי דעתי, לא תצליח.

ואחרי הברור הקצר הזה, הנה, לפי דעתי, המכונה הכספית הנחוצה לנו-היא בנק עם מיליון לירות בראשית התיסדותו, שיתעסק בעסקים אלו:

א. הלואות לקנין קרקעות בתנאים אלו: 1. שההלואה תהיה רק חלק קטן ממחיר הקרקע. 2. שהקרקע הנקנה לא תהיה לשם ספקולציה לימים רחוקים, אלא למכירה בזמן קצר. 3. שהחברות תרכשנה את הקרקעות. לא בשביל למסר אותן להתישבות בתנאים ידועים, אלא לשם מכירה.

ב. הרחבת הנטיעות. עזרה כספית, לסעיף זה אפשר וצריך לתת בשני דרכים: 1. לתת הלואות לזמנים קצרים 6 – 9 חדשים עד הקטיף או הבציר, ובתנאים אלו שההכנסה השנתית של הנטיעות תוכל לכסות בנקל את ההלואה, גם אחרי נכוי הוצאות העבודה ופרנסת הנוטע. 2. לחברות ואגודות לנטיעות, שכבר נסתדרו בכספיהן ועל אחריותן, ונחוץ להן אמצעים נכונים בשביל לסדר איזו הטבות נחוצות, כמו השקאה, אופני הובלה, בתי חרושת בשביל להעביד את תוצאותיהן, שהיו ראויים לאקספורט וכדומה. ליזמות כאלו צריך הבנק לתת עזרה כספית, ע״י זה שיסדר להן הוצאת אובליגציות ומכירתן, – אחרי חקירה ולמוד עמוק של המצב ההוה של העסק הזה ותקותו בעתיד הקרוב ע״י ההטבה.

ג. חרשת המעשה ואינדוסטריות שונות. 1. הסעיף הזה, שהוא חשוב מאד בשביל הישוב היהודי, נעזב ונזנח אצלנו כלל. עזרה כספית לסעיף הזה אפשר וצריך לתת לאינדוסטריה קטנה ולאינדוסטריה גדולה. האינדוסטריה הקטנה כבר יש לה התחלה בארצנו. כמאתים וחמשים*) בתי חרשת ישנם בארצנו כעת, המפרנסים יותר מאלפים וחמש מאות פועלים. מהם יש הרבה שהעזרה הכספית שלהם מקבלים, ויוכלו לקבל גם להבא, על ידי הלואות פעוטות במוסדי מלוה וחסכון או גם בבנקים; בנוגע להלואות יותר גדולות, נחוץ להיות זהיר ולהשגיח, שהיזמות האלו לא יכנסו לעסקים ספקולטיביים. אבל ישנם כאלו שנסתדרו על אמצעיהן ונחוצות להן הלואות יותר גדולות ועל זמן יותר ארוך, כמו למשל 10–15 שנים, בשביל קנין מכונות יותר משוכללות או הקמת בנינים וכדומה. האינדוסטריות האלו מתנונות ויוכלו להחרב בלתי העזרה הכספית שנחוצה להן, ולהיפך, – אם יהיה מוסד כזה שיתענין וילמד מצבן ויעזור להן, תוכלנה להיות לברכה להישוב.

---

*) הדברים נכתבו בראשית שנת 1925; כעת יש כבר מספר יותר גדול הן בבתי חרושת הן בפועלים.

2. האינדוסטריה הגדולה – היא רק בהתחלה בארצנו והיא דורשת עזרה כספית בתנאים גדולים. ישנם כבר איזה בתי חרושת, שנבנו באמצעי מיסדיהם, אלא שחסר להם הון חוזר; יזמות כאלו דורשות הלואות יותר גדולות לזמנים קצרים, או סכומים קצובים על זמנים יותר ארוכים. לאלו נחוץ לתת את הכסף הדרוש להן ע״י הלואות במזומנים, או ע״י הוצאת אובליגציות. יותר חשוב וראוי לתשומת לב הנן היזמות הקונצסיוניות, שמתחילות להתהוות אצלנו. המיסדים, אנשים בעלי מרץ, נוסעים מארצנו לאירופה ואמריקה ולכל חלקי העולם ומחפשים אחרי הקפיטלים הנחוצים להם, ויש שהיזמה כבר קיימת ומבוססת, ומזמן לזמן נחוץ לה עוד איזה עשרות אלפים לירות, ובשביל כל סכום וסכום על המיסדים להפסיד זמן, הוצאות ומרץ בשביל ללכת ולמצא הכספים הנחוצים. מצב כזה אין בכל העולם הנאור. בנוהג שבעולם המיסדים אינם פונים להרבה בעלי כסף לחפש אמצעים אלא למוסד כספי אחד שיש לו קרן חזקה. המוסד הזה חוקר העסקים, בא במשא ומתן עם בנקים או בעלי כסף אחרים, ומסדר בשבילם ההלואות; כך צריך להיות גם אצלנו ואז יהיו כל היזמות האלו לברכה איקונומית ופוליטית בארצנו.

ד. הלואות לבנין בתים – גם בסעיף זה אנחנו רואים בארצנו דבר מוזר: הבנק האפותיקאי עומד על תלו כבר כשלש שנים*) ועדין לא יוכל למכר האובליגציות שלו. בנק עם קרן חזקה יוכל לקנות אובליגציות אלו, או לקחת אותן בקומיסיון, בשביל מכירה על ידי בנקים אחרים במדינות שונות.

ה. להרחבת יזמות שונות כמו רשת טרמוים. – הספקת מים, בנין מלונים – הוא צריך לתת עזרה כספית על ידי מכירת האקציות או האובליגציות וגם ליזמות יותר גדולות, כמו מזח על שפת הים, הלואות לעיריות וכדומה.

לבד העסקים שמניתי למעלה הבנק יכול וצריך לעשות עסקי בנק רגילים, כמו נכיון שטרות מסחריים לסוחרים ולבנקים פעוטים, הלואות לקואופרטיבים קבלת פקדונות, קנין ומכירת שיקים וכדומה.

בנק זה יהיה בנק מסחרי וישובי; הוא יביא תועלת רבה להישוב היהודי ויתן שכר להמשקיעים כספים בו, ואת זה יוכל לאשר הנסיון בחברת אנגלא פלשתינה. לפני המלחמה היה בנק זה בנק ישובי על בסיס מסחרי בריא, עשה עסקים שונים דומים לאלה שהזכרתי למעלה לפי ערך מצב

*) נכתב בשנת 1925.

הישוב היהודי, ובאותו זמן שמר את הקרן שלו ואת הסכונות העם ונתן דיבידנדה על הקרן המושקעת, אלא שבמצב ההוה של הישוב היהודי, קטנה קרנו בשביל להספיק צרכי הישוב, שהזכרתי למעלה.

העסקים שמניתי למעלה, שיוסדו על ידי יהודים והעזרה הכספית שתנתן מבנק יהודי—המה, רק המה, יוכלו להגדיל הישוב היהודי בארצנו ולחזק את המצב הכלכלי שלו, וחוץ מזה לתת השפעה פוליטית חזקה לטובתנו פה. ואם יש ביכלתך — עליך לנטות את הבנק להשקעות שהזכרת לי לפרוגמה כזו.

אמת הדבר כי לעבודת אדמה פשוטה, ליסוד מושבות לאכרים, לא יהיה ביכולת הבנק לתת הלואות, מפני שאינן בטוחות, אבל אחרי הנסיונות הרבים שעשינו בזה, הגיעה העת להבין, כי מושבות כאלה אי אפשר לברא באופן מלאכותי ועלינו להשתדל שיוסדו באופנים טבעיים; ואופנים כאלו ישנם בארצנו, והנני להביא רק אחדים מהם:

כאשר יהיה בידינו מוסד קפטליסטי חזק, שבעזרתו יוסדו בתי חרשת שונים, אז יבאו אנשים עם אמצעים שלהם, שיעשו על חשבונם ועל אחריותם נטיעות עצי פרי, צמר גפן וטבק ועל ידם יתישבו אנשים עם אמצעים מצומצמים, אם הקרן הקימת תתן להם אדמה בחכירה עולמית או לזמן ארוך, וגם אנשים בלתי אמצעים שיעבדו מתחילה בתור פועלים ובמשך הזמן ירכשו להם נחלאות קטנות ויתישבו עליהן. דברים כאלו כבר נעשו אצלנו: נתישבו בראשון־לציון, פתח־תקוה, רחובות וחדרה, אנשים בעלי אמצעים הגונים ועל ידם נתישבו אנשים עם אמצעים קטנים וגם בלא אמצעים. זאת היא התישבות טבעית והדרגתית שנוכל לעזר בהתרחבותן. וגם על ידי בתי החרשת השונים אשר מחוץ לעיר יתישבו, בהמשך הזמן, אנשים על עבודת האדמה או נטיעות, לנטע סלק, צמר־גפן, טבק וכדומה באמצעים קטנים או אפילו בלא אמצעים.

והאנגלא פלשתינה בנק?—ישאל כבודך ממני. — על זאת תהיה תשובתי פשוטה וברורה:

גם בענין זה ההסתדרות שלנו הולכת בדרך לא נאמנה. בנוהג שבעולם הבנקים הקטנים מתאחדים יחד לבנקים גדולים ואצלנו — אנחנו מיסדים בנקים על בנקים כל אחד בסכומים קטנים.

על ההסתדרות לא ליסד עוד בנק באמריקה שיעבד כלאחר יד בארץ־ישראל, אלא להשתדל שהעסקנים האמריקאים יכניסו הכספים שיכולים לאסף אל הבנק אנגלא פלשתינה

ואם יעלה זאת בידם, והקרן של יהודים שאינם ציונים תהיה יותר גדולה מהקרן של הבנק העיקרי שלנו, אזי צריכים אנחנו למסור להיהודים האלה גם רב הדעות במוסד הזה.

והנשמה הציונית והרעיון הלאומי? — גם על השאלה הזאת שרגילים אנחנו לשמע אותה על האספות וגם בעתונות, נוכל לתת גם כן תשובה קצרה ומספקת, לפי דעתי:

ראשית, אם אין קמח אין תורה. ושנית, כמו שהזכרתי למעלה, היהדות האמריקנית שהחזיקה על אמצעיה את החלק היותר גדול של היהודים במדינות שונות וגם בארצנו בזמן המלחמה ולאחריה, ושהוציאה על זאת עשרות מילליונים דולרים, ראויה היא לאמון, כי תעבד לטובת הישוב היהודי בארצנו ורק בעזרת כל היהודים ועל בסיס בריא וטבעי, תוכל לבא תשועתנו בארצנו.

והרבה הרבה יש לנו ללמוד מאומות העולם:

מדינת שילי היתה זקוקה בראשית המאה הזו למוסד כספי לאומי חזק. היא האמינה בכחותיה המוסריים ולא פחדה להשתמש בכסף מדינות אחרות להוצאה אל הפועל את תכניותיה הכספיות.

ע"פ החוק מן 20 ספטמבר 1925 נוסד בשנת 1926 הבנק המרכזי של שילי בשם: Central Bank of Ghile ע"י בנקירים אמריקאים.

קרן הבנק הזה היא 150·000·000 דולר. מהסכום הזה לקחה הממשלה 20·000·000 דולר, והבנקים האמריקאים ביחד עם הקהל לקחו 130·000·000 דולר. מן עשרה דרקטורים של הבנק הזה הסתפקה הממשלה למנות מצדה רק שלשה.

ע"פ החוק הנזכר נמסרה ההשגחה על כל הבנקים בארץ להממשלה, ופקיד מיוחד ממנה משגיח ומבקר את הבנקים מזמן לזמן ומוסר דין וחשבון להמיניסטריום לעניני כספים.

פרק כח.

הלואה לאומית. — משיכת כספים מארץ אחת לשניה. — צבת בצבת עשויה. — התכניות שלנו לא יצליחו. — גשרים של נירי —

ממכתב שלי (מיום 17 דצמבר 1925) לד״ר רופין.

לפני ימים אחדים קימתי את קבלת מכתבך, אשר בו בקשתני לחוות לך דעתי אודות ההלואה הלאומית, שאתה עוסק בה, והבטחתיך למלאות הצעתך, והנני בא במכתבי זה לקיים הבטחתי.

אודות ההלואה הזו דברתי במחברתי «ההתישבות בארץ ישראל, אמצעיה ושטותיה», שנדפסה לפני כחצי שנה, והנני למסור לך תוכן דברי אלו בהוספת איזה מספרים.

הרעיון — משיכת קפיטלים מחוץ לארצנו לעבודת הישוב בארצנו — כשהוא לעצמו, הוא רעיון בריא. ממקורות שונים יודעים אנחנו, כי כספים הנכנסים ממדינות עשירות לארצות הזקוקות לכסף, אם מתהלכים עמהם בחשבון ובזריזות, מביאים ברכה רבה להנותנים ולהמקבלים. הנה, דרך משל, ע״י הכספים שנכנסו לאמריקה באמצע המאה שעברה בסכום 170 מיליון דולר, נבנו מסילות ברזל, תעלות, כבישים ונתרחבו נטיעות צמר גפן. בסוף המאה שעברה נכנסו במשך 15 שנים לארגנטינה כספים מחוץ לארץ בדולרים זהב: בשביל בנין מסילות ברזל $312^1/_2$ מיליון, בשביל טרמוים 15 מיליון, בשביל בתי חרשת שונים 9,7 מיליון, בשביל חברות לבנין טלגרפים 4,9 מיליון, ובשביל קרדיט האיפותיקאי 101 מיליון. וע״י הבנינים הצבוריים שנבנו והקרדיטים שנתנו הבנקים, נתרחבה החקלאות וגדול צאן, נבנו בתי חרשת שונים, וכדומה. למקסיקה נכנסו בסוף המאה שעברה קפיטלים גרמניים בסכום 255 מיליון מרק; קפיטלים אנגליים ואמריקאים בסכום 100 מיליון לירות (בשביל מכרות הזהב, הכסף והנחשת). במשך המאה התשע־עשרה עברו קפיטלים כבירים מאנגליה לאוסטרליה ונבנו שם מסילות, חופים, צנורות מים, כח אלקטרי וכדומה.

הלאה — דברי הימים מראים לנו, כי הקפיטלים הזרים שבאים לאיזו ארץ נטמעים בה, כלומר, מתפזרים בין התושבים ונשארים רכוש אזרחים: ארץ זקסן הרחיבה טוייות צמר גפן בכספי אנגליה, אוסטרליה — את תעשית המחצבים ע״י הבלגים והצרפתים. ה«באדען־קרדיט אנשטלט» ו«הלֶנדר בנק» שבאוסטריה נתיסדו בכספי הצרפתים, והבנקים האלה הנם כעת מוסדים לאומיים אוסטרים.

ושונים המה הסוגים והמפעלים בעולם הגדול הנצרכים לכסף מן החוץ: יש שממשלות עושות הלואות במדינות עשירות ומכניסות הכספים לארצותיהן בשביל צרכי מדינותיהן. יש שחברות גדולות של מסילות ברזל, או יזמות אחרות הידועות בעולם למביאות רוחים, לוות כספים לשם הרחבת מפעליהן, ויש שעיריות בערים הגדולות עושות הלואות בשביל עבודות צבוריות. ויש ג״כ מפעלים אחרים שאינם בסוג עסקים גדולים, אלא יותר מצומצמים, כמו בנקים איפותיקאים, החפצים להשיג קונים על האובליגציות שלהם בארצות אחרות או בנקים מסחריים, שהולכים להגדיל קרנותיהם במדינות עשירות, וכן גם חברות קטנות לבנין טרמוים בערים, סדור חשמל וכדומה. במאה העברה היה המנהג (ברוסיה וצרפת), כי הממשלות והחברות שדרשו סכומים גדולים, היו פונות ישר אל הקהל בשביל השגת האמצעים הכספיים אבל אחרי כן באו לידי הוכחה, כי הדרך הזו איננה מובילה אל המטרה הרצויה, והחלו לפנות בעסקים אלה אל הבנקים הגדולים במדינות העשירות, המקבלים עליהם להשיג הקפיטלים הדרושים. והבנקים האלה, כשפונים אליהם בהצעות כאלו, מתחברים לחבר בנקים ונכנסים בפרטיות אל העסקים הדורשים את הכספים. בוחנים ומבקרים את תקציבי הממשלה הפונה אליה, את המסים הקבועים שלה והוצאותיה ולפעמים קרובות, עד כמה שידוע, מקבל חבר הבנקים את ההכנסות במשכנתא, או תחת הקונטרולה שלו. ובנוגע לחברות פרטיות, בוחן חבר הבנקים את העסקים, את הנכסים שמציעים לו במשכנתא וע״פ הרב מכניס את באי־כחו אל ההנהלה.

וצבת בצבת עשויה: רבא דרבא של הבנקים הנכנסים אל העסקים במדינות אחרות, נמשכים ע״י הבנקים המקומיים, שהמה בעצמם ג״כ מוסדות כספיים חזקים, היודעים ומכירים את המקום ואת העסקים; בנקים כאלה שיש להם שם טוב בעולם הכספי ומשתתפים ג״כ בעסקים אלה.

זהו בנוגע לעסקים גדולים, אבל עסקים יותר קטנים, שדרישותיהם יותר מצומצמות, ושאינם ידועים בעולם הכספי, אינם פונים אלא רק לבנק אחד או שנים, וג״כ רבא דרבא ע״י בנק מקומי, הבקי בהעסקים שמציעים, כמו שנזכר למעלה. בתנאים כאלה, או בקירוב מושכים קפיטלים מארצות זרות.

עכשיו, בבואנו לדבר אודות ההלואה שההסתדרות הציונית חושבת להוציא, צריכים אנחנו תחילה לתת לנו לעצמנו חשבון, ולדעת בשביל מה ובשביל איזה מוסדות אומרים אנחנו להוציא את הכספים. אם בשביל הרחבת ההתישבות החקלאית, כפי שחושבים רבים, לכהפ״ח מהמתישבים, הנה ידוע הדבר, כי ההסתדרות שלנו, מסדרת זה כמה שנים מושבות מאנשים שאינם משקיעים בעצמם בהתישבותם שום אמצעים כספיים, והתוצאות הנה, כי המושבות האלו לא נתבססו, נתמכות משנה לשנה, ואינן משלמות דמי חכירה ואינן מסלקות חובותיהן, ולכן הלא אין לדבר כלל מהמפעלים האלה אודות איזה בטחונות להלואה. ובשביל יזמות יותר בטוחות, כמו בנין חפים, נצול כחות הירדן וכדומה מפעלים, — לא יתנו לנו הלואות, ראשית — מפני שחסר לנו בארצנו המתַוך בעניני כספים — בנק חזק שיוכל להכנס במשא ומתן עם בנקים אחרים, ושנית — למה נכחש? — אין להסתדרות שם של בר סמכא בעניני ממונות, או ענינים התישבותיים בעולם הגדול. הן זה כשמונה שנים, שנתנו לנו היכולת החוקית, לנהל התישבות רחבה בארץ ישראל, ועדין לא יסדנו לנו בנק עם כספים מספיקים בשביל הנהלת קולוניזציה; אין עדין ביכלת ההסתדרות לסדר מכירת האוליגציות בשביל הנהלת הבנק האיפותיקאי, שהוא מוסד בטוח וחזק, וכדומה וכדומה, ואנחנו הולכים בגדולות לפנות אל השוק הכספי העולמי ולהציע לפניו, שיתן לנו הלואה בת מילליונים הרבה. אל נבקש לנו הגדולות האלו, כי לא נצליח בזה!

בדברים כאלה אפשר להחזיק את הטימפרטורה של ההסתדרות הציונית לאיזה זמן בשביל תעמולה מפלגתית, אבל לא להשיג כספים להתישבות בריאה.

וגם הנסיונות הקטנים שעשו עסקנינו בשביל השגת איזה כספים מארצות אחרות, נעשו לגמרי לא על בסיס מעשי. אנשים פרטים, שאין להם שם בעולם הכספי, יסדו איזו חברות וילכו לאמריקה להפיץ האקציות או האובליגציות ולא רק שלא הצליחו לעצמם, אלא נתנו להמוסדים המסחריים שלנו שם של קפת נדבות. והנה עוד יותר מזה: איש פרטי אחד קבל על עצמו למכור את האובליגציות של מוסד חזק ובריא, כמו הבנק האיפותיקאי ויסד למטרה זו מוסד, שחציו משרד ציוני וחציו קפת צדקה, לכן ברור לי שלא יצליח*) מפני שאין בכחו לשאת לא אחריות מסחרית ולא אחריות מוסרית. בקיצור: אמצעים כספיים מארץ אחת לשניה, יוכלו למשוך רק מוסדים כספיים חזקים הידועים בעולם הכספי והשומרים על כבודם ושמם הטוב.

*) נכתב בשנת 1925.

צר לי מאד, כי לעת זקנתי, נהייתי ל«איש ריב ומדון», הנני מבקר ומוסיף לבקר עבודות שונות ומוסדים שונים, אבל מה אעשה? — ועניני הישוב, שבהם שקועים ארבעים וחמש שנים מחיי, — יקרים לי מאד, ולא אוכל לכבוש את דעותי בקרבי. וגם במקרה זה הנני מרגיש נחיצות לאמר לך, כי בהחברה החדשה, שאנחנו בונים כעת ישנן הרבה יזמות פרטיות וצבוריות, שאין למנהליהן הבנה אמתית אודות עסקי ממונות, ואין להם הכרה ברורה למושג «הלואה» או «קרדיט». ישנן עיריות שעושות כבישים, בונות בתים צבוריים ונותנות תמיכות ורבא דרבן של ההוצאות האלו הנם ע"י שטרות; ישנם חברות ואנשים פרטיים שקונים קרקעות בשטרות ומוכרים בשטרות; ועל כלם ההסתדרות העיקרית שלנו, הקונה בשטרות ונותנת תמיכות בשטרות וכדומה — על סמך הנדבות שתבאנה לה. ואם יקרה הדבר, כי מוסד אחד לא יהיה ביכולתו לקיים התחייבותו ויפול — הלא יהיה אז רעש כזה, שמקולו יהרסו גם מוסדים אחרים — ואנה נשא חרפתנו? ויש הרבה והרבה להצטער שבמצב כזה, אין אנחנו שומעים מהעסקנים הראשיים שלנו הזהרה, כי הנהלת עניני הישוב באופנים אלה מסכנת מאד. — ישנה, אמנם, אגדה אחת, כי בימות המשיח יעברו היהודים על גשר של ניר בשלום, אבל אלה שאינם מאמינים באגדה זו, עליהם להזהיר, כי ההולך לעבור על גשר של ניר סופו להטבע...

פרק כט׳

עבודת ההוה של הציונות. — מושבות ישנות ומושבות חדשות. — עובדות ומספרים. — הערכת העבודה ע״י המתישבים. —

וככה עברו ועוברים ימים ושנים וההסתדרות הציונית בונה את הבית הלאומי על אמצעי הנדבות. וכדאי הדבר להעריך גם במקום זה את העבודה הזאת, ע״י סִכום דברים שונים, שכתבתי אנכי וכתבו אחרים בענין זה.

כבר ידוע לכלנו, כי מלבד קרן ההכנה וקרן הגאולה, שכבר עברו מן העולם ורשומן אינו נכר בישוב ארצנו, – יסדה ההסתדרות עוד שתי קרנות: קרן קימת וקרן היסוד.

הקרן הקימת היא באמת מוסד חשוב מאד. במשך שתים־שלש עשרות שנים אחרונות, ראינו ונוכחנו לדעת, כי מפני התרחקות אחינו מעבודת האדמה מצד אחד, ומפני הקשי הגדול, שיש בארצנו בקנין קרקעות, אי אפשר היה לחכות, כי קרקעות במדה נכונה יעברו לידי היהודים על ידי קונים פרטיים שילכו להתישב עליהן; אי אפשר היה לעזב את ענין קנין קרקעות בידי אנשים או חברות פרטיות, שיעשו סעיף הישוב הזה, נשמת תנועתנו, לעסק או לסרסרות; ולכן נחוצה היתה קרן נדבות לקנין קרקעות. השגיאה העקרית היתה, כי כאשר באה הקרן הזו לעבד בארצנו, נכנסו להנהלתה עסקנים אחדים שנתנו פירושים שונים לתקנות המוסד הזה והתירו «לעשות» בכספי הקרן הזו קולוניסטים, פועלים ונסיונות שונים; הושיבו פועלים בבן שמן, חולדה, כנרת ודגניה וטפלו בהם כשבע־שמנה־עשרה שנים; פזרו כספים לנסיון אופינהימר שהלכו לטמיון; נתנה הלואה להכשרת הישוב, עשרת אלפים לירה, שאבדו במשך שנה אחת, כמו שהזכרתי למעלה פרק כ״ה; נתנו כספים בשביל קנין מגרשים להטכניקום, הגמנזיה ביפו וכדומה הוצאות, שנכתבו באקטיב של המוסד הזה ואינם שוים מאומה. אולם כל השגיאות האלו נעשו לפני המלחמה, כשהדירקטוריום ישב בחוץ לארץ וחלם חלומות בארץ ישראל.

אבל כשבא מר אוסישקין לארצנו ולקח את עסקי הקרן הזו בידיו,

נשתנתה ההנהלה מקצה אל קצה. ההנהלה יודעת את המטרה העקרית של הקרן הקימת ושומרת עליה. — עד שבא מר אוסישקין, השקיעה הקרן הזו כחצי מליון לירות בארצנו וקרקעות קנתה רק בשטח 20779 דונם (בן שמן, חולדה, דגניה, כנרת, הטין ומרחביה) שעלו לסכום 30875 לירה, ומשבא אוסישקין קנו עוד 132549 דונם שעלו ביחד עם הכשרות שונות לסכום 875378 לירה. יש לנו מהקרן קימת חשבונות מדויקים, כמה קרקע יש לה, כמה עלתה ההשבחה, דיאגרמות שונות וכדומה, ואין לנו אלא לברך את מעשיה לעתיד. (בינואר 1925 כשהדברים האלו נכתבו היו להק״ק

קרקעות בכפר 132549 דונם		
קרקעות בעיר 122000 אמה		
בסכום	708·638	לי״מ.
הכשרה, בנינים דרכים ומים	166·740	לי״מ.
	875·378	לי״מ).

אבל מצב אחר הוא מצב העבודה וההוצאות של קרן הגאולה וקרן היסוד.

מהקרנות האלה, מלבד סכומים קצובים לענינים נחוצים, כמו: חנוך והבראה, מוציאים כספים: על עליה, על חקלאות, על קואופרטיבים, ועל דברים שונים. בהוצאות חסרה שטה וחסר חשבון, והתוצאות — התנונות המרית ומוסרית — של הנתמכים, כמו שיבואר להלן בפרטיות. וההסתדרות איננה חפצה לתת חשבון לעצמה ולראות את השגיאות שמראים לה באצבע, אלא הולכת ומכרזת שהיא בונה בית לאומי בארצנו, בשעה שהיא מנהלת את כל ההסתדרות מן הפח אל הפחת במדרון שפוע....

ושטת הנדבות והקבצנות כל כך נשתרשה בקרב ההסתדרות, עד שלא תוכל להסכים עם עליה של אנשים אמידים או חצי אמידים.

הנה כעת — מה שקוראים העליה הרביעית — באו אנשים עם אמצעים פחות או יותר גדולים, יש ביניהם סוחרים העוסקים בחרשת המעשה, וגם כאלה שהלכו פשוט לעבד האדמה, קנו קרקע, בנו צריפים, עושים כבישים והכל בידיהם עצמם (מגדיאל, בני ברק, עיר גנים וכדומה); ויש כאלה למאות, שיש להם די אמצעים להסתדר על חשבונם, ומבקשים מהקרן הקימת רק קרקע. בכל המדינות ובכל העמים, היו שמחים לאלימנט כזה, ואצלנו קמה התנגדות גדולה להם.

לבד המאמרים החריפים בעתונות הפועלים נגד עליה זו, הנה גם האורגן הרשמי של ההנהלה (העולם י׳ חשון תרפ״ה) קורא לעליה זו «פחות

לאומית». עולים «שברבם» אינם מביאים אתם שום כונות לאומיות וידיעות עבריות (?) שרק, «החלוצים — לפי דברי העתון הזה — על ידי תשוקתם הרבה לעבודה גופנית, ע״י קשורם החזק עם השפה העברית, נשארים תמיד עמודי התווך של הבנין הלאומי» (?). והארי שבחבורה מר קפלנסקי, יצא גם כן בנאום חזק (המובא בהארץ) ומזהיר כי צריך להיות בטחון ביחס לאלימנטים האלה ושלא יהיה מקום לאותן השגיאות — מנקודת השקפה לאומית — מצד סוג מתישבים זה בעבר. ולצערנו מביא את העליה הרביעית תחת בקרת קשה גם ראש ההסתדרות, זה האיש שעבודתו הקשה והאחראית בהסתדרות היא רבת ערך, וכולנו רוחשים לו אהבה וכבוד.

הקורא או השומע דברים אלה במדינה אחרת יוכל לחשב, כי האלימנט מהמדרגה השלישית, היינו הפועלים שבאו בלי אמצעים, המה כלם מלאכי השרת, אנשים שאין להם בעולמם אלא עבודה ותרבות. והבונים הראשונים (בני פתח תקוה, ראשון לציון, רחובות, גדרה, חדרה, נס ציונה וכדומה) ביחד עם העולים של העליה הרביעית, כלם מקולקלים מהצד הכלכלי והתרבותי. וכמה מעציב הדבר לשמע דברים כאלה מצד אנשים הנושאים אחריות עבור מה שכותבים או נואמים! ועד כמה שתחפץ לדון לכף זכות את הדעות וההערכות של עסקנינו אלה, על כרחך אתה בא לידי הוכחה, כי דעות אלו הובעו מתוך השקפה בשפופרת מפלגתית ורחוקה היא מהאמת.

האמת היא, כי אמנם יש בין אלה הבאים במקלם בידם ותרמילם על כתפיהם, אנשים המסורים לתחית עמנו ולבנין ארצנו; יש ביניהם כאלו שעזבו מצב כלכלי הרבה יותר טוב בארץ מולדתם ויבואו באמת לסבל, לעבד ולבנות. ראיתי אותם לפני ארבעים שנה ורואה אנכי אותם גם בתקופה שאנו חיים בה, וכמובן בדרגות שונות, שאי אפשר לשקל או למדד אותן. אבל יש ביניהם גם הרבה, שסבות אחרות לגמרי הביאו אותם לארץ ישראל. עד כמה שאנחנו יודעים ומכירים, הנה יש ביניהם שברחו מלהקות הפורעים, ויבחרו בדרך יותר קצרה לבא אלינו, מאשר ללכת לארצות אחרות; ויש שחפצים לעבד פה ולמצא פרנסתם, אבל בשביל עצמם ולא בשביל כלל ישראל; יש ביניהם החפצים לעבד ולמצא להם «תכלית» על קרקע קרן הקימת, ויש ששלחן קרן היסוד, הערוך לפני כל הבאים עפ״י הזמנת פועלי ציון, מושך אותם; יש שמחפשים לעמד בראש איזה מפלגה בארצנו, שהיא מלאכה קלה ונקיה, המפרנסת את בעליה. ויש גם, לצערנו, הבאים להפיץ דעות מהפכניות ונתמכים בכסף מוסקוה.

רואים ומכירים אנחנו, כי יש בין הפועלים הרבה שאינם מדברים עברית. עברו נא על פני המטבחים ומקומות אחרים, שיש קבוצים של פועלים בתל אביב יפו, וכדומה ותשמעו שם זרגון, רוסית, פולנית ועוד לשונות לא עבריות. וישנם ביניהם המתנגדים בגלוי לשפתנו, ויש כאלה המתעסקים יותר בסדור שביתות מאשר בתרבות...

והתאוננות של מר קפלנסקי על השגיאות שנעשו בעבר ע״י העולים הראשונים איננה כלל נכונה. המעשים והעובדות מראים לנו, כי בתי הספר הראשונים יסדו העולים האלו; את השפה העברית השרישו המה בפיות ילדיהם; כי סוג העולים האלו בא לארץ באותו זמן, שלא היו אז כ״כ רדיפות בארצות הגולה ולא היו ג״כ המשרדים של ההסתדרויות השונות ותמיכותיהן הכספיות. העולים היו מוטלים בצריפיהם במחלות שונות, קדחו וסבלו, כשלא היו עוד קופות חולים ומבראות על חשבון הצבור; המה עבדו את האדמה, שמרו פרי אדמתם ונלחמו עם השודדים, בשעה שלא הכריזו עליהם מכל קצוי הארץ, שהמה מקריבים כחותיהם וימיהם לטובת כלל ישראל. ואם נניח על כף אחת את עבודת העולים האלו, ועל כף שניה עבודת העליה השלישית, אזי בלי שום ספק תכריע הכף הראשונה על השניה. ואין להמבקרים להאמין לדברי אלה, אלא רק לפתח את העינים ולראות.

הנה המושבות שנתיסדו ע״י המתישבים כמו פתח תקוה, רחובות וחדרה וכדומה, ואפילו זכרון יעקב וראשון לציון, שנהנו בפה מלא מקופת הזהב של הברון, אבל גם המה, כמו הבלו״יים אשר בגדרה, באו טרם שבא הנדיב הגדול הזה, והמה היו החלוצים האמתים. כל המושבות האלו עומדות וקיימות, גם אחרי כל ההרפתקאות הקשות שעברו עליהן. מכיון שיש בהן מתישבים עם אמצעים פחות או יותר גדולים, וכלם בעלי משפחות, נשארו על מקומן כל זמן קיומן וגם במשך המלחמה. ולא לבד שהן מפרנסות את תושביהן העיקריים, אלא גם מספר גדול של פועלים עובדים ואומנים, החיים במושבים האלו ומגדילים את רכוש היהודי.

הנה למשל, ראשון לציון יש בה קולוניסטים 89 משפחות, אומנים פועלים ויתר תושבים 236 משפחות. כשנתיסדה היו לה 4300 דונם, ועכשיו יש לה 14000 דונם *). פתח־תקוה יש לה קולוניסטים 250 משפחות, (1500 נפש) ופועלים 100 משפחות, (500 נפש) פועלים בודדים 1000 – 600 איש, אומנים ויתר תושבים 200 משפחה, (אלף נפש).

*) הדברים נכתבו בשנת 1905.

כשנתיסדה היו לה 3212 דונם ועתה 23870 דונם.

רחובות, - אכרים ובעלי בתים 142 משפחות, פועלים 110 משפחות, ובודדים 140 נפש.

כשנתיסדה היו לה 10680 דונם ועכשיו 14193 דונם.

חדרה,-אכרים 205 נפש, פועלים 433 נפש, ויתר תושבים 300 נפש.

כשנתיסדה היו לה 30000 דונם ועכשיו יש לה 46000 דונם.

ובאותה שעה רואים אנחנו כי בקבוצות ובמושבות שנוסדו על נדבות, שקוראים להם התישבות לאומית, «עמודי התוך», וכדומה-פועלים באים ויוצאים, נכנסים לעבודה לאיזה זמן ועוזבים את המושבה. הנה בלוד, חולדה וכדומה, כבר לא תמצא את האנשים שהיו שם בעת התיסדותן לפני חמש עשרה שנה. «יש אשר יחידים ומשפחות וגם קבוצות שלמות עוברות ממקום אחד לשני: קבוצת מחנים לקרקור, וקבוצת טירה למחנים, קבוצת חולדה וקבוצת מטולה-לכנרת» (הפוה"צ שנת 14 מס 7). המתישבים לא קנו מכספם המה אפילו ד' אמות קרקע, ואם יש שגבולותיהם מתרחבים זה רק על חשבון הצבור.

במושבות רחובות, ראשון וכדומה, רכוש היהודי מתגדל ומתרחב, אנשים חיים בלי שום תמיכות, בשעה שבמושבות ובקבוצות המתישבים עושים דפיציטים ומחכים לתקציבים והולכים ומתנונים בחמריות וברוחניות. וקוראים אנחנו בהעתון הנזכר, הפה"צ גליון 17:

«לעתים קרובות הנה יש הרגשה, כי מסתדרת חברה של חלוקה חדשה, גרועה מהקודמת: ברחובות יפו וירושלים, אפשר לפגש אנשים הנודדים מבית לינה אחד לשני, ממטבח אחד לשני. במקומות העבודה יש מהפועלים היומיים המזלזלים בעבודתם. ישנן קבוצות, אשר בשום אופן לא רצו לקבל עבודה בקבלנות, ודרשו דוקא עבודה יומית, באשר בעבודה זו אפשר לעבוד פחות. היחס של חלק גדול מהעולים להלואות שקבלו בחו"ל בשביל הוצאות הנסיעה ולהלואות שקבלו בארץ, מראה על דימורליזציה נוראה. והיותר מכאיב הוא, שכלל וכלל אינם מתבישים בזה, והדרך הזו נעשתה כאילו כשרה ומובנה מאליה».

רואים אנחנו גם כן כי בשעה שהאגודות והקואופרטיבים השונים למסחר וחרשת המעשה, שנתיסדו על חשבון הצבור-כמו המשביר ומשרד לעבודות צבוריות, הפסידו ומפסידים סכומים גדולים, מבלי לראות איזו תוצאות יותר טובות בעתיד הקרוב,-הנה האינדוסטריות השונות, שנוסדו בשנים האחרונות ע"י אנשים פרטיים על אמצעיהם ואחריותם, מכלכלות את בעליהן ומספר רב של פועלים.

והתוצאות? - די רק להעיף עין ולדפדף באיזו עתונים או ירחונים המביאים את המספרים ומהם אפשר לראות (מסחר ותעשיה גליון 19/20 1924) כי בכל הקבוצות והמושבות של העולים מהעליה השלישית היו פועלים 1793, ובאותה שעה היו בבנינים ובאינדוסטריות של אנשים פרטיים (קונטרס קצ״ח) מהעליה הראשונה או הרביעית 6347 פועלים.

בקונטרס רט״ז האחרון (מאי 1925) כרך י״א צד ד. אנו קוראים (חשבון מועצת ההסתדרות): «במושבות עובדים כעת כשלשת אלפים פועלים*) עבריים. בפתח תקוה בלבד עובדים עכשיו כאלף פועלים עבריים. מספר זה עולה ויורד לא כל כך בכמותו, כי אם בהרכבתו. פועלים עוזבים את המושבה וחדשים נכנסים ויש גם שהעוזבים שבים. אין קביעות והתבססות. ולא רק הבודדים, אלא גם חברי החבורות והקבוצות, אינם מאוחזים במדה מספקת מחוסר סדור משקי ותקוה בטוחה לעתיד. בעיר מצב העבודה כרגע משביע רצון — וזה מושך את פועלי המושבות». בקונטרס רי״ח (שנת 1925) נאמר: «פועלים הנמצאים הרבה זמן במושבה והתמחו בעבודה אינם סובלים כמעט מחוסר עבודה, ושכרם איננו נופל מן השכר של הפועל בעיר».

*) הדברים נכתבו בשנת 1924; עכשיו יש כבר יותר מששת אלפים פועלים בהמושבות.

פרק ל.

מספרו של ד"ר רופין. –המושבות הראשונות והתקופה החדשה.– עבודה עברית.– עבודה עצמית.– עבודת החלוצים.– דעות המומחים והעובדים עצמם.– נאומים מהעסקנים של הפועלים.–

וזמר ושבח להמושבות והקבוצות של ההסתדרות הציונית ובקרת חריפה על המושבות הקודמות והמתישבים בהן, מרבה גם הד"ר רופין בספרו «התישבות חקלאית בא"י», שנדפס לפני הקונגרס הארבעה עשר ותורגם להרבה לשונות לפני הקונגרס החמשה עשר.

מר ד"ר רופין מעביר בספרו הנזכר קו בין המושבות הראשונות, שנוסדו ע"י הנדיב וע"י אנשים פרטיים, ובין המושבות והקבוצות שנוסדו ע"י ההסתדרות הציונית.

בראשונות – הוא מספר – «היו שתי צורות התישבות, או משק נטיעות, או משק גדול של תבואות על שטחים גדולים. הצורה הראשונה לא הובילה אל המטרה, מפני שעשתה את המתישב לבעל מַטָעִים החי על נצול עבודה (לא יהודית) זולה ביותר, ובצורה השניה הגיעו הדברים לידי כך, שהמתישב היה מחכיר אדמתו לפלחים», «והתוצאה היתה–דלות, חובות ובריחה מהמושבות» (צד 4, 5), והלאה: יש שהאכר כמעט שלא ראה שדהו והסתפק בעבודות קלות בבית ובחצר. במושבות עבדו פועלים ערבים «וקשה היה ליהודים צעירים, שעלו לארץ למצא עבודה במושבות» (צד 7). עוד נוסף לזה כי במושבים הקודמים היתה העבודה בשפל המדרגה ומצב הרוח מדוכה ועצוב.

תקופה חדשה באה, לפי דברי ד"ר רופין, בעבודת ההסתדרות הציונית: «במושבים החדשים הנהיגה ההסתדרות משק מעורב ופרינציפיון של עבודה עצמית, ולכן באו ביחד עם כבוש העבודה גם שמחת החיים וההכרה העצמית» (צד 20, 21). «המתישבים אינם רואים בחקלאות רק אמצעים של קיומם, אלא גם את המקור של חיי לאום חדשים; הם מרגישים שהם מניחים את היסוד של חיי צבור חדשים בארץ ישראל וכי עליהם, כיוצרים וכמתחילים

של התפתחות זו, מוטלת אחריות גמורה. מתוך הרגש הזה מתקדשת עבודת האדמה וחוט של רוחניות מתוח עליה» (צד 24).

דכדוך רוח ומרירות הביאה אצל המתישבים הראשונים גם השיטה האדמיניסטרטיבית אצל הנדיב, אבל ההסתדרות הציונית עזבה את השיטה האדמיניסטרטיבית ותתן למתישב לברא לו אופן עבודה ותנאי התישבות כחפצו; כי הלא «לא גורמים חמריים המריצו את צעירינו ממזרח אירופה להתמסר לחקלאות; פועל חקלאי המרויח בארצנו עשרים גרוש ליום יכול להרויח בקליפורניה חמשה דולרים». (צד 25) — לפועל כזה אין ההסתדרות יכולה לתת פקודות ולתת למפעל ההתישבות הצורה הטובה בעיניה, אלא עשתה אותו לשותף, בתור כח יוצר ושוה־זכויות לחברת ההתישבות במפעל ההתישבות. ולכן «הושרתה על הארץ על ידי יסודות אלה רוח חדשה, רוח של שמחה ואהבת חקלאות, ורק הודות להם קימת כיום שרשרת של ישובים חדשים רבי התקוה» (צד 131).

האמנם כך המה המעשים והעובדות, כמו שמתאר אותם ד״ר רופין? הן העובדות והמעשים מראים לגמרי ההיפך!

עבודה עברית. המעשים בעבר הקרוב וכמו שהם עכשיו, מראים לנו, כי פועלים עברים עבדו במושבות הראשונות של הנדיב, של חברות ושל אנשים פרטיים כמו: פתח תקוה, רחובות, חדרה וכדומה. ובפרק הקודם הבאתי קטעים מהפריסה של הפועלים המראים, כי במושבות הקודמות ישנם פועלים שלש פעמים יותר מאשר בכל הקבוצות והמושבים של ההסתדרות הציונית, ועוד יתרה לו, כי כל אלה הפועלים, שחיו וחיים במושבות, מרויחים פרנסתם ואינם מטרידים לא את הקונגרס ולא את כלל ישראל בדרישת תקציבים, תמיכות וכדומה.

נצרך לזה עוד להוסיף, כי אלו אלפי הפועלים, הנמצאים כעת במושבות, לא באו ע״י מלחמת הפועלים וכבוש עבודה עברית, כמו שמתפארים הפועלים, אלא פשוט, מפני שזהו בטבע ומנהג היהודי לתת עבודה לאחיו. «וחי אחיך עמך». ולולא באו הפועלים בדרישות שונות, מופרזות, שאין האכר יכול לקבל אותן ובאיום שביתות ובסיסמאות, «לכבוש המושבות», «לשלוט במושבות» וכדומה — היה בודאי מספרם יותר גדול. הטעם הזה הוא כל כך ברור, עד שאי־אפשר להכחיש אותו. כי מי זה יחפוץ לפתוח הדלתות לפני אלה שבאים לכבוש אותו ולשלוט עליו לשם «מלחמה», — מלחמת מצוה של מעמדות, ומי זה יוכל לסַכֵּן את כל הונו ועמלו ולהיות תלוי במועצות הפועלים שיוכלו

להכריז שביתה, בשעה שכרמו או פרדסו דורש עבודה או השקאה תכופה?

מספר הפועלים במושבות היה יכול להיות הרבה יותר גדול, לו השכילה ההסתדרות הציונית לתת להפועל במושבות משק קטן*) — איזה דונם קרקע ובית. — בתנאי כזה היה הפועל שומר על הרכוש הזה, והיה מתקשר עצמו אליו ואל המושבה, והיה משיג עבודה במושבה וגם פרנסה מנחלתו. וכבר הציעו וחזרו והציעו זאת אנשים בקיאים ומומחים, אבל ההסתדרות הציונית, מנוהלת ע"י הסתדרות הפועלים, ואלה האחרונים שואפים לנסיונות סוציאליים ולעקרי התורה של מלחמת מעמדות, ודוחים כל הצעה שתוכל לעשות את הפועל לרכושני ולהקטין את מספר הפרוליטריים התלוים בהמנהיגים והסתדרויותיהם. ולכן בונים בהמושבות רק צריפים ומטבחים מכספי הצבור ששייכים לכל הפועלים, ואינם מענינים אפילו את אחד מהם, לשמר עליהם ולהתקשר להם. הפועל בא כנודד אל הצריף, עובד יום—יומים ורעב וזועף עוזב הוא את המושבה, עצבני ממצבו הרע ומקנא באכרים החיים חיים נורמליים; הוא עוזב את המושבה והולך אל אסיפות הפועלים, להתוכח באיזה תנאים לחדור אל המושבה, והצריפים והמטבחיים נשארים שוממים ומעידים על כסף הצבור שהלך פה לטמיון.

הלאה: לא מתאימים ג"כ אל העובדות דברי הד"ר רופין, כי המתישבים מהמושבות הראשונות ברחו מהכפר וכי הפועלים קשורים בעבותות האהבה אל הקרקע, אלא אדרבא: כידוע, מהמושבות הראשונות לא יצאו האכרים אפילו בשנות המלחמה, אבל מהמושבות הציוניות, היציאה מהכפר היא גדולה, שכבר צועקים עליה הטובים שבפועלים. ואין כאן סבות התלויות בסוג אנשים זה או בסוג של אנשים אחרים, אין בעולמנו לא צדיקים גמורים ולא רשעים גמורים, אלא עולם כמנהגו נוהג: לאכרים בהמושבות היה רכוש שלהם, קרקע, בהמות, כלי חרישה וכדומה שעליהם פרנסתם וידעו, כי כאשר יפסידו איזה חלק מרכושם, איש לא ימלא מחסורם; הרבה גרמו לזה גם ענינים משפחתיים; האכר בעל משפחה, שקשה להעבירה ממקום למקום, וגם קשה למצא פרנסה בשביל כמה נפשות במקום חדש, ולכן נשארו קשורים למקומותיהם. אבל הפועלים, שאין להם כלום משלהם בקבוצות או במושבות ואינם נושאים אחריות עבור רכוש המישבים (קהי"ס), — הרבה יותר קלה להם הנדידה ממקום למקום, ועוזבים המה את המושבות, לא רק מפני סכנת מלחמה, אלא גם בשעה שימצאו פרנסה יותר טובה או יותר קלה, או מפני החיים

*) הצעה זו הבאתי אל הקונגרס העשירי בבזל (1911), ככתוב בספרי «לארץ אבותינו» חלק שני צד 188.

הנוחים בעיר. ולכן נעזבו כנרת, דגניה, בן־שמן וחולדה כמה פעמים, ויצאו הפועלים מהן. יצאו גם ממשק פרנץ אופנהיימר, שהפועלים לא הכניסו בו כלום, מפני איזו מריבות מפלגתיות, ויוצאים גם עתה ממשק אחד לשני ומהמושבה אל העיר, כמו שמעידים על זה הפועלים עצמם. ולא רק אל העיר, אלא גם לחוץ לארץ; פועלים לעשרות היו בקונגרס האחרון ואף אכר אחר מהמושבות הראשונות לא היה שם.

ומספר לנו אחד הטובים שבהם בפוה״צ (שנה 18, גליון 43): «העולים הצעירים משתמשים בכל מיני אמתלאות ללכת מהמושבות העירה, למרות מה שבאותו הרגע אין עבודה בעיר... יש רצון מהרגע הראשון להסתדר בעבודה נוחה, מסדרת, מכניסה». והלאה: «יש לשים לב להכריז על התקלה הצפויה מאלה העוזבים את הכפר, אחרי שעבדו בו איזה זמן ידוע, מאלה העובדים בקבוצות הקטנות והגדולות, במושבות ובגדוד, הקמים ביום אחד עם צקלוניהם על שכמיהם ושמים פניהם העירה; יש בזה חטא כלפי המקומות שהיו קשורים אליהם, שהכשירו את עצמם בעבודה, שהלמוד בהם עלה בכספים צבוריים ובהפסדים מרבים»... בעיר — «נהיים לעוזרים בריסטורן של אבא ולבסוף נהיים לחנונים קטנים או גדולים». את עזיבת הכפר והיציאה לעיר והנסיעות לאירופה, מביא תחת בקרת חדה גם העתון «דבר» (גליונות נ״ו נ״ז שנה זו). והלאה: בגליון קל״א של העתון הזה אנו קוראים ג״כ «תקלה חוזרת היא לכל המשקים — העזיבה. פרץ זה נגע גם בהמושב, ששם עזבו אנשים שהשקיעו ממיטב כחותיהם במשק. אנשים, שלמדו את העבודה בקבוצה כבבית הספר, עזבו את המשק בזמן העבודות הכי דוחקות». וברור הדבר, שאינם הולכים לקליפורניה להרויח שם חמשה דולרים, כמו שמספר לנו הד״ר רופין, לא מפני אהבתם לארצנו, אלא פשוט מפני שקליפורניה היא סגורה ומסוגרת.

עבודה עצמית — שהפועלים מתפארים בה והד״ר רופין נותן לה ערך כל כך גדול, היא באמת לאמתה רק פרזה. אין כל ספק שאין לה ערך לבנין הארץ בשביל עם ישראל.

ראשית, – הנסיון הזה והתעמולה בשביל השיטה הזו, עבודה עצמית, הביאה לזה כי במושבות אחדות של ההסתדרות הציונית, צריך האכר להביא את שאלת פועל שכיר, אפילו אם הוא זקוק לו – אל הועד, ועל פיו יקום הדבר, אם יוכל לקבל פועל שכיר או לא, ועד אשר תצא החלטת הועד, כמובן, סובל

האכר, כלומר קהי"ס: הפרה שלו איננה נחלבת, הסוס לא קבל אוכל ולעתים סובלת גם עבודת השדה...

והנה נושאים ונותנים כעת בדבר הרחבת הנטיעות, ואם ילכו לעשות נטיעות, הלא ברור הדבר וידוע לכל תינוק במושבות, כי תהיינה במשק עבודות כאלו, שאין איש אחד יכול למלאותן כל השנה. וסוף-סוף יפול גם הנסיון הזה, שאכל ויאכל בינתים הרבה כסף מקפת הצבור.

שנית,– אם עבודה עצמית היא השיטה להנהלת ההתישבות ויסוד עבודתנו הלא חל האיסור של עבודה שכורה גם על האינדוסטריה, יע"פ מהלך המחשבה כזה, אין מקום להרחבת נטיעות או אינדוסטיה, אלא רק עבודת אדמה פשוטה, אפילו בלי איזה ענפים של משק מעורב, משק של אדם קולטורי, וזה הלא אבסורד גמור, – שיבה לימי קדם, שהאדם חי רק על יצירת כפיו, ודרך חיים נמוכה עד שאול תחתיה.

שלישית, – לו היתה אצלנו במושבות הראשונות רק עבודה עצמית, אז אולי היו לנו שתים־שלש מושבות עם תושבים יחפים, בבגדים קרועים ובלואים, וחצי רעבים. אבל–כרמים, פרדסים, בתים טובים, שבהם ובהון השקוע בהם אנחנו מתפארים לפני העמים והממשלות, – זאת בודאי לא היה להם.

ורביעית, וזה הוא העיקר, – שידוע גם להד"ר רופין – כי העבודה העצמית במושבות דגניה א׳ וב׳, בן שמן, חולדה, גן שמואל, מרחביה ובמשק פרנץ אופנהיימר, עלתה להון רב ועצום; יודע הוא ג"כ כי המושבות והקבוצות האלו שנתיסדו עוד בשנת 1906–1909 מקבלות עדין עזרה בצורת תקציבים והלוואות עד היום הזה, וזקוקות עוד לעזרה בשנים הבאות, כמו שיבואר להלן בפרטיות. ובשום אופן אי־אפשר להכריז על שיטות אלו שהנן שיטות נכונות להתישבות רחבה.

ובכלל איזה ערך יוכל להיות לכל עבודת ההתישבות החקלאית הזו ולשיטתה, המחזקת 2500 פועלים–מול חמשת אלפים פועלים בבתי החרושת, ששת אלפים פועלים במושבות, וכשלשת אלפים בבנינים, בעת אשר כל אלה האלפים אינם מתכלכלים בכסף הצבור; הרכוש של בעלי בתי החרושת ושל האכרים במושבות עומד וקים לטובת הבעלים, הולך ומתרחב ומושך עוד קפיטלים ועוד רכוש, בזמן שכספי הצבור הולכים ומתמזמזים, והנתמכים זקוקים לעזרה שנים ושנים, כידוע. או איזה ערך התישבות חקלאית יש לארבעים הנקודות, שמטפלת בהן ההסתדרות, מול עשרים המושבות עם הכרמים והפרדסים,

שאנשים חיים שמה, בלי שום תמיכות ונותנים פרנסה לחוג גדול של עובדים, ויש הרבה המתחזקים במצבם הכלכלי על צד היותר טוב.

כשמעיז מי שהוא לבקר את ההתישבות החקלאית של ההסתדרות הציונית, מיד באים המצדדים בה, ובפרט העתונות השמאלית, לבקר את העליה הרביעית ואת ההתישבות העירונית, כאלו מבקרי ההתישבות החקלאית המה נגד התישבות זו, — בעוד שע״פ האמת יודעים אנחנו ומבארים בגלוי, כי ההתישבות החקלאית, היא היסוד בכל מפעלינו, אלא על מה אנחנו חולקים? — על השיטה ועל הנסיונות השונים שלא הביאו לנו אלא בזבוז כספי הצבור בלא תועלת; «חלוקה» שמנולת אנשים רבים וטובים, חלוקה המסתתרת תחת שם התישבות לאומית,— בה בשעה שיש לפנינו נסיונות של התישבות קפיטליסטית, המפרנסת את בעליה וחוג גדול של עובדים שונים,— התישבות, שבהשתדלות ותעמולה אפשר להרחיבה ולרכוש על ידה את ארצנו באופנים כלכליים בריאים.

עבודת החלוצים. עוד יותר מוזרות הנה התהלות והתשבחות לחלוצים בספרו של הד״ר רופין. יודע כל אחד מאתנו שבין הפועלים הן מ«החלוצים» והן לא מ«החלוצים» ישנם בני עליה, שישוב ארץ ישראל ותחית הלאום המה מגמת נפשם ומטרת חייהם, כמו שאמרתי למעלה, אבל אי־אפשר בשום אופן לאמר על מאות ואלפים אנשים, שבאו בשנים האחרונות וקראו לעצמם בשם חלוצים, — או יותר טוב שלקחו לעצמם את השם הנכבד הזה, אחרי עבור ארבעים שנה, ואחרי שיש כבר אנשים שקדמו אותם, — אי אפשר לאמר עליהם שהמה כלם צדיקים, כלם באו לשם חקלאות, לכלם העבודה קדושה, וכדומה וכדומה.

עברו נא בכל הארצות הנאורות, ובפרט בימות הקיץ, ותראו אנשים למאות, לאלפים, ולמליונים עומדים בשדות תחת להט השמש ועובדים עבודות שונות, ואין איש ואין עתונים המספרים בשבחם. «אדם לעמל יולד», וכך הוא מנהגו של עולם. ואצלנו — יש איזה אלפים אנשים שרבא דמנכר מהם ברחו מהפרעות, המלחמות והרדיפות באירופה, באו לארצנו בלא אמצעים, וכשבאו נתנו להם שדות, בתים, בהמות וכלי עבודה והסתדרות עולמית מטפלת בהם, — והנה בכל האספות, בכל הקונגרסים מדברים רק על אודות עבודת האנשים האלה, וכבר נבראה ספרות שלמה, המלאה תהלות ותשבחות, מעשיות ואגדות, תמונות וציורים, מקומץ האנשים האלה, בשעה שבכל זאת יש הפרזה רבה, מפני שתמונה לגמרי אחרת תתיצב לפנינו, אם נעמיד מול

התהלות והתשבחות האלו את הבקרת האמתית של בני העליה המעטים שיש בין הפועלים. בני עליה אלה מעידים, כי הנדידה מכפר לכפר, ומהכפר לעיר והיחס הרע של העולים להלואות שקבלו, מראים על דימורליזציה נוראה (הפוה״צ, שנה 14 — גליון 17); כי העובדים יוצאים מהמקומות שהכשירו את עצמם בעבודה כמו שנזכר למעלה; שבנטיעות יש «בזבוז כסף לאומי שאין דוגמתו», ושהנטיעות עולות פי ארבע מאשר אצל האכרים במושבות עם עבודה עברית, ופי חמש מאשר בפיק״א (הפוה״צ, שנה זו, גליון 36); והנה לפנינו (בהפוה״צ גליון 8—7 שנה זו) דין וחשבון של ועד הבקרת על עבודת היעור של ההסתדרות, האומר: «להנטיעות בנחלת יהודה אין שום עתיד, וכי יש בהן הפסד של 10000 לירה. בהנטיעות בבאר טוביה יש הפסד 4280 לירה. ביחס לדגניה ב׳, צינו את האקליפטוס ומצבם הרע ויעצו להפסיק את העבוד. לא נמנו מלציין את אי ההצלחה וההפסד הצפוי מנטיעות האקליפטוס וקזירינות על אדמת סיד בכנרת, במורד עין חרוד ובמדה יותר מועטה בחולדה ובבן שמן, וכיוצא באלה (עד כאן בהדין והחשבון הנזכר המובא בהפוה״צ גליון 8—7 שנה זו). ואם תוסיף לזה בטול העבודה ע״י אסיפות, ישיבות והיובלים התכופים *), פגישות, ועדות ומועצות, אסיפות קודם הקונפירנציות והקונגרסים ואחריהם; אסיפות קודם הבחירות לעירית ת״א ואחריה, אם תוסיף כל זה—אז תמצא לך תמונה שלמה מ«השראת שמחת עבודה, השאיפות הטובות, הרצון הטוב והתקוה הרבה לעתיד מהתישבות זו», שמתאר לנו ספרו של מר ד״ר רופין.

האמת היא מה שאמר הד״ר רופין בספרו הנזכר (צד 3־142), כי «באשר עבודתה של ההסתדרות הציונית היא להוציא חלק מכספיה לצרכים שאין עליהם חובת תשלום (חנוך, רפואה), מתוך כך הורגלו לחשוב, כי כל הכספים היוצאים ממנה נתנו לכתחילה ע״מ שלא להחזיר, וגם המתישבים החקלאים, המקבלים כספים מאת ההנהלה הציונית — מקבלים על נקלה השקפה זו».

ויש עוד אמת אחת: אין אצלנו תנועה עממית ואין אצלנו אנשי חיל לשאת התנועה הזו. תנועה עממית היתה אצל עמים רבים, כמו למשל, אצל

---

*) מי״ב סיון עד ט״ו תמוז תרפ״ה היו ארבעים ואחת אסיפות של הפועלים בשלשים ושמונה מקומות. (עי׳ הפוה״צ והקונטרס בזמן ההוא). ביובל הארבעה בעין חרוד השתתפו 3000 איש (עי׳ «הארץ» חדש תשרי). ומן א׳ תשרי עד כ״ז חשון תרפ״ו היו 48 אסיפות בשלשה וארבעים מקומות (הפוה״צ גליון 8—7).

הבולגרים, שלחמו מאות בשנים, עד שרכשו להם את החופש הארצי והמדיני. תנועה עממית היתה ברוסיה, שגם הרבה מאחינו השתתפו בה: «הלכו אל העם» להרחיב בתוכו את רעיון החפש; ישבו במרתפים תחת הקרקע להדפיס דברים אסורים, קבלו עליהם שליחויות היותר מסוכנות והעמידו את עצמם בסכנה אמתית. אבל אצלנו... הנה לפני עשרים שנה הצעתי ליסד מושב, או כעין מנזר יהודי בעבר הירדן מזרחה, למען לתקע לנו שם יתד, ולא מצאתי בין הצעירים אנשים שיסכימו ללכת לשם. הצעירים שלנו הלכו לבן שמן, לחולדה, ששם יוכלו לחיות חיים מסודרים, לקבל עתונים, להתראות עם חבריהם, לסדר עבודות חברותיות, נסיונות שונים וכדומה.

ומענין הוא לשמע מה שאומרים מומחים גדולים וגם העובדים בעצמם, על השטות והעבודות שד"ר רופין מתפאר בהם:

הפרופסור מיד, שההסתדרות הביאה אותו לארץ ישראל לשמע דעתו על אודת השטה או השטות להתישבות של ההסתדרות, כתב אמנם הרצאה ויהלל את ארצנו ואת אקלימה, אבל לא היה שבע רצון כלל וכלל מהשטות של ההתישבות.

הוא אומר בהרצאה, — ראשית, - כי ההנהלה הציונית היתה צריכה להראות באיזה תנאים עושים קולוניזציה זולה וזה לא עשתה; שנית, - היה לה לבא במשא ומתן עם המתישב ולהראות לו חשבון, כמה תעלה התישבותו, איזה עכובים יפגש על דרכו, איזה הפסדים יוכלו להיות ואיזה הכנסות יוכל לקוות מנחלתו, למען ידע את המצב ולא יבוא אחרי כן בדרישות וטענות. וההנהלה שלנו לקחה כל האנשים האלה תחת האפוטרופסות שלה מבלי להראות להם כל זאת, ותקח עליה על ידי זה התחיבות מוסרית. שלישית, - נחוץ לעשות עם המתישב חוזים ולא עשו. רביעית, - בכל העולם, אומר מר מיד, אין כלל התישבות של אנשים בלתי אמצעים. בדניה, ארץ האכרים שתוכל להיות למופת, דרשו לפני המלחמה עשרה למאה מהוצאות ההתישבות וכעת, אחרי המלחמה, כשהיוקר מתגבר, דורשים עשרים וחמשה למאה של ההוצאות מכל מתישב, וחמשית, — הוא מבאר בארוכה, כי מושבות על יסוד קומוניות אי אפשר כלל לישב, «כמו שאי אפשר שחמשה ציירים יצירו תמונה אחת».

כמובן לא ידע ה«גוי» כי אצלנו אין ההסתדרות הנותנת עזרה מציעה תנאים, אלא המקבלים מעמידים דרישות עבור הקרבנות שהמה מביאים לכלל ישראל, בזה שהסכימו להיות אכרים...

ובאשר לא שמו לב לכל אלה, נמצאת כל עבודת ההתישבות על עברי פי פחת.

את האמת המרה הזו לא נוכל לדעת מאת העסקנים המשולחים של ההסתדרות, הבאים אל הארץ ועוברים באותומובילים במשך איזה שעות את הקבוצות והמושבות. המה רואים רק את אשר מראים להם פקידי ההסתדרות, או מה שהם בעצמם חפצים לראות מהרהורי לבם; את האמת הזו יודעים אנחנו מפי העובדים החיים בקבוצות ובמושבות, או מפי פקידי הפועלים, הצועקים מרה במשרדי ההסתדרות, כי הכל הולך ומתנונה, ולפעמים מהפריסה המפלגתית.

כדברים האלה אומרים היותר טובים אשר בפועלים:

.... «הקבוצה – ואפילו עם החברים היותר מסורים והיותר מוכשרים לא תצליח. ראשית– מפני שקשה לה להקיף את המשק הגדול, ושנית– מפני שתמיד היא עוסקת בפרובלימה אחת: כיצד להתאים ולשתף בעבודה ובחיים את הצדדים השונים שאינם סובלים שותפות. ועל ידי זה היא לא תביא את התוצאות הרצויות, לא לחברה ולא לחיים הצבוריים. וגורל המשק שלה תמיד יהיה כגורל אותו תינוק שהרבה ידים מטפלות בו... (הפועל הצעיר שנת 14 גליון 3—4).

..... «מה שאנשים שאינם מסוגלים לחיות אף יום אחד איש עם רעהו הם בעד «קבוצה», ומה שהועדה החקלאית, במקום לפזר אותם, עוזרת להם להשיג תקציבים ולסדר משקים, שזה רק גורם לבזבוז כחות, מרץ ורכוש ללא תועלת, לנדידה ממקום למקום. זוהי בודאי הופעה מוזרה».

..... «ומה אנו רואים בקבוצות? ואפילו באלה שמתקימות כבר שנים אחדות על מקום אחד ויכלו כבר לתת איזה צורה למשק, האם הן מוציאות על מזונות, שיכלים ליצור אותם במשק, בהרבה פחות משמוציאים על זה תושבי העיר? אלא שלקבוצה יותר קל להוציא מההסתדרות ששים-שבעים פונטים לקנות פרה לחלב, מאשר להשקיע ששים- שבעים ימי טפול בעופות שזה יוכל אולי להכניס יותר מאשר הפרה היותר טובה, וגם יש בזה פחות אחריות. ויש עוד הרבה דברים כאלו שאין שמים להם לב בקבוצה» (שם).

«האדמה הזו שנחרשת ונהפכת בימות החמה ובימות הגשמים במחרשות אירופיות, רתומות להרבה זוגות פרידות, בדיסקוסים, בקולטיבטורים ובמשדדות, והאם במבצרים האלו, מבצרי ההגנה על העבודה והיצירה, שעלו בכל כך הרבה עמל וכסף אין יכולים לגדל וליצור את מעט הירקות, עופות, ביצים, דבש ושאר מזונות בשביל כלכלתם של עשרות העובדים ומעט הילדים של

המקום, וצריכים דוקא לקנות כל זה בכסף מלא מיושבי האוהלים ושוכני בתי החמר של הכפרים השכנים»? (שם).

«סוד גלוי הוא לכל, דבר המשבר כמעט בכל הקבוצות.... רוח נכאה ועקרות שפוכה על חיינו..... גדולה הנטיה בלב חלק מטובי העובדים לעזב את הקבוצה». (קונטרס גליון 51 כרך 2)

«משא הדפיציט מכביד כנטל כבד על כתפות כלנו. מסוגלים אנו לכל מיני סבל וקשי, אולם למעלה מכחותינו הוא לשאת במשך שנים סבל הדיפיציט, מבלי אשר תהיה הפרספקטיבה — והן ברור הוא שאיננה — לצאת ממנו ולשאוף אויר צח. הכרה זו, כי כל העבודה המסורה והנמרצה אינה מביאה פרי ישוה לה, ורק דיפיצט מנת חלקה בהוה ובעתיד — הכרה זו ממיתה כל האנרגיה וכל כשרון היצירה — ואין פלא שגרמה — נודה על הדבר — לירידת חלק מהחברים, לשויון נפש וגם ליחס רע לעבודה» (שם).

«עבודת הקבוצות במשך כל הזמן היא, במובן המשקי הכלכלי — דפיציט אחד גדול» (שם).

מאחד התזכירים של המשקים הגדולים של הועד הפועל של הסתדרות העובדים מיום כ״ה תשרי תרפ״ה שומעים אנחנו, כי המצב רע מאד, לאדמה אשר באו להתנחל עליה, חסרים האמצעים לפתחה כהוגן; התקציב שהמה מקבלים זה שלש שנים איננו מספיק לגמרי, «הוא יותר מדי כדי למות ופחות מדי כדי לחיות ולעבד בו. בהתאמצות בלתי שכיחה ועל חשבון הכלכלה המינימלית יכלו לרכוש להם איזו אינונטר»....

והנה עוד עובדא מהמושב של עובדים בכפר מלל. מספר לנו המתישב (בהפוה״צ 17—16): «יש חסר בקרקע, חסר במים, חסר בבסיס תחת הרגלים», בשביל לגמר הבסוס — נחוץ לסדר השקאה מהירקון (מלתא זוטרתא!), נחוצה הלואה לכל אחד על קנין פרה, ומסימים את תאור מצבם במלים אלו: על תקרא כפר מלל אלא כפר אומלל».

והלאה:

«אין אנו יכולים לאמר אפילו על נקודה ישובית אחת, שהיא כבר יצירה שלימה. יש בינינו הרבה נקודות ישוביות (ביחוד בשנים האחרונות התרבו ברוך השם הנקודות החקלאיות שלנו), אבל אף אחת מהן אינה יכולה לאמר, שהיא נושאת את עצמה, וזה לא רק מפני שעוד לא הספיקו להתבסס, שזמן קיומן הוא קצר, כי אם מפני שמתחילה נוצרו בלי יסוד חקלאי ובלי בסיס. ואף כי בירושלים הובלט שנקודה פלונית ואלמונית כבר הגיעו לשנות בגרות,

בכל זאת אין להניח שהבסוס הזה, שאנו מכריזים עליו, הוא בסוס נכון. פה ושם (בין העובדים) אפשר לשמע ממי שהוא, הצועק חמס על אופן התישבות כזו ומראה על המדרון הנורא שאנו הולכים בו... אנו לוקחים אנשים צעירים, מישבים אותם בכפר, רוצים ליצור מהם גרעין חקלאי, גרעין בריא וחזק, ולבסוף משאירים אותם כשהם חצאי אינולידים, חסרי מרץ וכח... ואת זה אנו קוראים חקלאות?... אין הלחם והעגבניה או הלחם והצוקר מספיקים בשביל לקום בלילה לחלוב את הפרה, לצאת עם אור הבוקר לשדה לטפל ברפת ואחר כך־ללכת לאסיפה ולדון על ענינים צבוריים» (הפוה״צ גליון 6 שנה 16).

והנה עוד קטעים אחדים מנאומי עסקני הפועלים בועידה החקלאית הראשונה (ע״פ «הארץ» כ״א שבט תרפ״ו): מר דיין אומר—«למרות ההכרזה על בגרות כלכלית, אין אנו יודעים עדיין, מהו השטח הנחוץ למתישב, למען יוכל להתקיים, ולמעשה נוצרים משקים בעלי מום». מר גולדמר: «חולק על הדעה שענפי משק ידועים מבוססים כבר. אף המחלבה המפורסמת שהורמה על נס, עדיין אינה נותנת רוחים». מר אלקינד אומר: «מתוך המצוקה החילונו בקצוץ תקציב ההספקה, והתוצאות ברורות—אחוזים גדולים של אינוואלידיות». מר ארלוזורוב מבקר את המשקים ואומר:

«קמים כאן לזכר חברים נעדרים, אבל מדוע לא יכבדו בקימה את זכר המשקים הנעדרים, וזכר הסכומים הגדולים שהושקעו בהם?—הוא מזכיר גם עובדות של משקים, שלאחרי קיום של שנים הם עומדים לפני בטול, — ואם נקח כל משק ומשק בפני עצמו, ונבדוק אותו תודו כלכם שאין ללכת יותר בשיטה זו.

שנה לפני המלחמה היה תקציב המשרד הארצישראלי 3000 פונט, כיום אנו משקיעים שלש מאות אלף פונט לשנה. עצם התרחבות זו דורשת כבר ברור השיטה וחפוש דרכים חדשות.

מדברים תמיד על עליה, אבל אם רוצים שהמשק יהא מקלט לעליה צריך לבנות משקים בריאים ולא חצאי אינוולידים. מצד אחד דורשים בסוס המשק שלש שנים, ויחד עם זה מקצצים בתקציבי ההספקה; ומצד שני דורשים התרחבות מקסימלית. כל זה אין לקשר יחדו יש לחפש ולמצא את הדרך הנכונה».

וככה עושים אצלנו התישבות חקלאית וככה מספרים עסקנינו בשבחה.

פרק לא׳

קטעי מספרים מלפני המלחמה׳ במשך המלחמה ואחריה. —
תזכירי לועד המנדטים. — דין וחשבון של מחלקות החקלאות. —
הכשרת חלוצים, חנוך, קופירטיבים. —

ואחרי התאור הקצר של מצב ההתישבות החקלאית, כדאי להעיף עין גם על חשבונות אחדים של ההוצאות על התישבות זו. חשבונות מפרטים ומקושרים זה בזה לא ראינו, לא לפני המלחמה ולא לאחריה, אבל גם הקטעים השונים מהחשבונות של ההנהלה הציונית מלמדים אותנו הרבה.

קודם המלחמה הפסידו בכנרת, מרחביה, דגניה ונסיון אופנהימר (ע״פ חשבונות לא רשמיים) לערך 14000 לירה. בשנות המלחמה העבירו למושבות ולקבוצות (ע״פי חוברת הנדפסה לזכר צלינוב) 1.320.000 פרנק שהמה לערך 52800 לירה; ע״פ חשבונות הקרן־קימת (ארץ־ישראל חוברת ב׳ צד 139—140) הוצאו על בנינים, מכונות, מטעים ומשקים 150.209 לירה לבד הקרקע.

וכל אלו הסכומים רק על הקבוצות בן שמן, חולדה ודגניה, שתומכים בהן עד היום.

בתקופות ועד הצירים וקרן היסוד נכנסו לארצנו — ע״פ התזכיר של ההסתדרות הציונית לועד המנדטים עד סוף דצמבר 1923—2.276.000 לירה, (הגאולה 978000 וקהי״ס 1.398.000 לירה) ומההוצאות בתקופה זו מענין הסכום הוצאות העליה 147.751 לירה, ואם נצרף לזה התקציב על סעיף זה לשנת תרפ״ד 30000, אזי יצא סכום 177000 לירה על סעיף לא פרודוקטיבי זה.

והטפול עם המיושבים ע״פ החשבון הנ״ז הוא ג״כ ראוי לשימת לב. אין ההסתדרות נותנת להמתישבים כל מה שנחוץ בפעם אחת, אלא מחזיקה ומפרנסת אותם במשך כמה שנים ונותנת להם את הנחוץ לההתישבות מעט מעט, ומרגלת אותם להיות פושטי יד ונתמכים בלא גבול.

הנה בנו בשנת תרפ״ב בתים:

בשכונת התימנים	16 בתים על סכום	3400	לירה
בנחלת יהודה	(בלא הוראות כמה)	2340	»
בבן שמן	»	4200	»
בדגניה	»	5250	»
בגן שמואל	»	1200	»
במרחביה	»	(בלא הוראת הסכום)	

ובשנת תרפ״ד בנו עוד רפתות במרחביה, בן שמן ודגניה. ובשנת תרפ״ה עוד פעם 60 רפתות במרחביה, 5 בנחלת יהודה. וכל אלה המה מושבים שההסתדרות מטפלת בהם עוד מלפני המלחמה.

מענין עוד לשים לב, כי בתוך המספרים הנזכרים למעלה, מספר לנו החשבון, כי בנו שמה לולים לעופות בדגניה. בנהוג שבעולם — לוקח האכר גרזן בידו, מאסף איזה חתיכות עצים בחצרו ובונה לול, אבל אצלנו על חשבון הצבור, בונים המישבים גם לולים למיושבים.

בתוך הסכומים הנזכרים בידיעות ההנהלה הציונית (הארץ 31 30 דצמבר 1924 1–4 ינואר 1925) ישנם גם מספרים כאלה שראוי לשים לב להם ולהביאם תחת הבקרת:

על התישבות חדשה	16398 לי״מ.	המושבים שנתיסדו עד עתה רעבים ללחם, כמו שידוע, וההסתדרות הולכת ומיסדת עוד מושבות!
העברת והכשרת חלוצים	4357 »	זה כמה שנים שההסתדרות «עושה» פועלים ועדין נחוצים לה עוד הכשרות. הכשרה ועוד חנוך!
חנוך חקלאי לחקלאות	6136 »	
קפת חולים — —	6000 »	בשביל מי המה בתי החולים של הדסה אם לא רבם בשביל הפועלים? על איזה מקצוע שבתרבות ולמי? להמורים אין משלמים משכרת כידוע ועל תרבות יש אמצעים?
ג״כ של מזרחי —	300 »	
להמבראה — —	1244 »	
עבודה תרבותית —	4200 »	

החשבון הנזכר (הארץ 1634) אומר: בסוף מרץ חדל כמעט לגמרי חסר העבודה, והיתה גם דרישה לעבודת הטבק שלא היתה יכלה להמלא, ובכל זאת יש בחשבון:

תמיכות שבועיות	2523	לי״מ
הלואות לעבודת הטבק	1855	»
ג״כ להעברת עולים לפ״ת	1400	»
הלואות למוסדים שונים הנותנים עבודה	15104	»

עוד הפעם הלואות – ולמי? ממה נפשך: אם האנשים נותני העבודה המה בטוחים, הלא יש בנקים בארץ, ואם אינם משיגים בהבנקים, הלא זה עוד הפעם תמיכות...

ואחרון אחרון מענין: הלואה מיוחדת לסולל בונה, לפנים משרד לעבודות צבוריות סכום של 8000 לי״מ.

קואופרטיב לעבודה ובנין הוא באמת מוסד נכבד, והלואי שירבו מוסדות כאלו בין העובדים, אבל הקואופרטיב הזה וחשבונותיו הוא באמת ספר חתום לישוב העברי בארצנו. ידוע הדבר, כי הוא בונה בתים, רפתים, לולים, עושה כבישים וכדומה עבודות בשביל קרן קיימת וקרן היסוד. ההסתדרות אינה מכריזה בפומבי על מסירת בנינים אלה לבנין, כמו שנהוג בכל עבודות צבוריות בכל העולם, אלא מוסרת את כל העבודות לקואופרטיב זה, במחירים שהוא מציע, ובכל זאת הוא מפסיד כספים וההסתדרות ממלאה בכל שנה הדיפיציט שלו. (הדברים האלה כתבתי בשנת 1924. עכשיו כבר נודע לכל העולם כי הקואופרטיב הזה הפסיד הרבה כספים ונשאר חיב סכומים עצומים).

ומחשבון לחשבון אנחנו באים להחשבון הכספי של הועד הפועל של ההסתדרות הציונית להקונגרס הי״ד שנת 1925, (על פי החשבון בשפה האנגלית) וספרו של הד״ר רופין הנזכר למעלה (בעברית). בשניהם, ובפרט בספרו של הד״ר רופין, ישנן טבלאות מענינות, אבל אי־אפשר על פיהן להוציא מסקנות מעשיות, בנוגע להוצאות ההתישבות מפני טעמים אלו:

א) ע״פ חשבון ועד הפועל בירושלים לקונגרס הי״ד נערך שויו של הרכוש של שלש ועשרים קבוצות ונאמר שמה, שהקבוצות האלו קבלו: מקהי״ס 114429 לי״מ, מהק״ק 26408 לי״מ ומשונים 38609 לי״מ, בס״ה 179446 לי״מ ושויו של הרכוש הנזכר, ביחד עם התרנגולים, הדבורים וכלי המטבח (הערכה מדויקת ומפורטת!) 149346 לי״מ ונמצא, כי יש בהם הפסד רק 30100 לי״מ. אבל החשבון הזה בעצמו מביא אלו הערות:

1) כי החשבון המשותף של תל־יוסף ועין חרוד, שחיב לקהי״ס 30290 לי״מ (!) לא נכנס לחשבון זה.

2) כי בהוצאות על דגניה נכנסו הסכומים שהוציאו רק עד ספט. 1923.

3) כי בסכום הכסף של הקה"ק (כנזכר) נכנסו רק הסכומים שקבלו הקבוצות מידי הקה"ק - אבל לא הכספים שהיא בעצמה השקיעה, - והקה"ק הלא השקיעה סכומים עצומים קודם המלחמה, במשך המלחמה ואחריה עד שהתחילה קהי"ס לעבוד.

והלאה: א. הד"ר רופין אמר, כי מאה דונם קרקע עולים לסכום 300 לי"מ, כלומר כל דונם בשלש לירות, ואנחנו רואים, דרך משל, מחשבון הקה"ק, (צד 94, 95) כי אדמת נוריס ונהלל עלו 352606 לי"מ, כשעשו בהם השבחה רק על 19560 דונם לערך (עבודת ההבראה באלה המקומות, ע"פ חשבון צד 55 עלו לסכום 32278 או 1·65 לי"מ לדונם) ועולה הדונם לא 3 לי"מ אלא 6 וחצי לי"מ לערך.

ב) הד"ר רופין בספרו (66—65) אמר, כי ועד החקלאות חלק את כל הנקודות הישוביות של ההסתדרות לארבעה סוגים, ולכלם נחוצה עזרה כספית, ויש הזקוקות לסכומים גדולים לטיוב, ליבוש, השקאה וכדומה, וביניהן אלו הנקודות שנוסדו עוד כמה שנים לפני המלחמה.

ועתה צא ודע חשבון הוצאות ההתישבות מכל הידיעות האלו! והלאה:

הנה לפנינו התזכיר הרשמי שהגישה ההסתדרות הציונית אל המזכיר הכללי של חבר הלאומים (ע"פ «העולם» גליון כ"ה 24 יולי 1927).

מהתזכיר הזה רואים אנו כי בשנת 1926 באו לארצנו 13056 עולים וביניהם 9056 עובדים שנכנסו תחת האפוטרופסות של ההנהלה. עליהם הוציאה ההנהלה:

לתמיכת עולים חדשים (סעיף 6)	64961	לי"מ
להעברת עולים למושבות חקלאיות	15200	»
לתמיכות מאפריל עד סוף 1926 (סעיף 11)	13671	»
לעבודת תמיכה » » »	38722	»
לעבודת מלואים » » »	9988	»
ס"ה	142542	»

ועומדים אנחנו ומשתוממים על הסכומים העצומים האלה שהוצאו על דברים לא פרודוקטיביים כאלה במשך זמן קצר כזה, ועל השמות השונים של התמיכות (תמיכת עולים, תמיכה מאפריל, עבודת תמיכה, עבודת מלואים).

לתשומת לב מיוחדת ראוי ג"כ הסכום 15200 לי"מ שהוצא על העברת עולים למושבות הקימות. כידוע ממקורות שונים וגם מהתזכיר הנזכר, היו

במושבות בראשית שנת 1926 כ־5000 פועלים וכמספר הזה גם בסוף השנה — ועומדת לפנינו השאלה על איזו העברות ועל איזה פועלים הוצא הסכום הגדול הזה? ואפילו אם נחפוץ להיות יותר ותרנים, נוכל לחשוב כי איזו מאות פועלים הועברו למושבות, אבל באיזה אופן שיהיה, עלינו לקחת בחשבון, מה שידוע לכל תושב ארצנו ומבקריה, כי הנסיעה מתל־אביב, דרך משל, מקום כניסת הפועלים, עד איזה מושבה שתהיה עולה איזה גרושים או אפילו שיללינג אחד. יצא מזה כי בסכום הנזכר — 15200 לי"מ — אפשר היה להעביר רבבות איש להמושבות, או לתת לשלשה אלפים איש לעשות נסיעות לשם טיול של לוקסוס בכל הארץ!

ועוד דברים קטנים:

בסעיף 19 של התזכיר הנזכר נאמר: «התבואה העיקרית במושבות «קרן היסוד היא השעורה. התקדמות נכרת היתה בתוצרת הטבק וענבי מאכל. «ההנה"צ קבלה הזמנה על 400000 שתילי גפן מאת המושבות השונות הנמצאות «תחת פקודתה. שטח תפוחי הזהב עלה בסוף השנה קרוב ל־17000 דונם».

למה נסמך מספר דונמי הת"ז בתזכיר זה ובמקום זה, אם לא לסמא העינים, אולי ימצאו שוטים, שיאמינו כי במושבות של ההנהלה הציונית יש גם פרדסים בשטח 17000 דונם?

והלאה: לבד המספרים בהתזכיר הנזכר, העולם גליון כ"ה תרפ"ז, מוצאים אנחנו מספרים בהעולם גליון ל"ו ש"ז בהדין וחשבון של המחלקה החקלאית, שכדאי לשים לב להם:

בראשון מספר המתישבים	4268	ובשני	8300 נפש
» » העובדים	3000	»	3770 »
» » הדונמים שנעבדו	85000	»	130000 »

ככה מנהלים אצלנו קולוניזציה לאומית על חשבון הצבור, וככה מגישים תזכירים לממשלת המנדט וחשבונות להמנדבים.

* * *

ויש עוד הרבה והרבה לכתוב אודות ההתישבות של ההסתדרות הציונית ושיטותיה, אבל יש דברים כאלה, שהשעה לא הגיעה עוד לפרסם אותם. ועוד יותר מזה: חיים אנחנו כעת, לפי דעתי, טרם עלות השחר. העננים עוד פרושים על השמים והחושך עוד יכסה ארץ. המשבר — לא בהישוב הבריא אלא — בהישוב של הזיות, של רקלמות נפוחות ותכניות כוזבות, עדיין עומד

בתקפו, אבל זריחת השמש קרובה לבֹא. ההשקפות הנכונות כבר הולכות וחודרות אל לבבות עמנו ורואים אנחנו, כי מנויה וגמורה כבר בסוד רבים, כי הישוב הבנוי על נדבות ותמיכות אין לו זכות קיום; כי אין דרך אחרת להתישבות רחבה, אלא ע״י אנשים ההולכים ובאים אלינו באמצעים הכספיים שלהם ועל אחריותם; כי להעובדים הנאמנים, שאין להם האמצעים, לא יוכל עם ישראל לתת קרקע במדה גדולה ולשכלל אותם בבתים, מכונות ואינונטר חי במספר גדול ולעשות אותם לבעלי אחוזות עשירים; כי סוג זה נחוץ ואפשר ליַשֵב על נחלאות קטנות עם אנונטר פעוט על יד המושבות הקפיטליסטיות; כי נסיונות סוציאליים וקומוניסטיים לא יוכל לעשות עם עני ודל כעמנו; כי בנין הישוב אפשר להוציא אל הפועל רק בכסף מזומן ולא בשטרות, וכספי הצבור אפשר להוציא רק בחשבון ודעת וכדומה וכדומה, — הכל כמו שנבאו זקני הישוב, ואנכי בתוכם בספרי זה ומאמרים שונים,—במשך קרוב ליובל שנים.

במצב זה, הנני מניח את מותר החומר להההיסטוריון הבא, בתקוה, כי הדעות האלו יכנסו גם ללבות עסקני ההסתדרות וכי ימים יותר טובים יגיעו להישוב בקרוב; עבודה פוריה תבנה את ארצנו, וגאולתו של ישראל קמעא קמעא.

67